

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**BESÆTTELSEN
I TISTED
1696-98**

DANMARKS FOLKEMINDER NR. 70

*Udgivet med støtte fra Carlsbergfondet og
Statens almindelige Videnskabsfond*

ANDERS BÆKSTED

BESÆTTELSEN
I TISTED
1696-98



2. BIND

EJNAR MUNKSGAARDS FORLAG
KØBENHAVN 1960

Copyright 1960
by A. BÆKSTED

INDHOLD

Kommissionsdomstolens første session	7
De besatte i Aalborg	53
Aalborg byting	93
Kommissionsdomstolens anden session	99
Kommissionsdomstolens tredje session	155
Kommissionsdommen	168
Ole Langaards midler	174
Højesteret	179
Højesteretsassessorernes vota	250
Højesterets dom	302
Slutning	307
Litteraturfortegnelse	365
Person- og stedregister	371
Rettelser	386
Summary	387

Kommissionsdomstolens første session

Mathias Rosenvinge tøver ikke med at give biskoppen i Aalborg meddelelse om den kgl. befaling af 7. november¹: Landsdommer og generalfiscal Mathias Rosenvinge gav mig ved et brev, d. 10 hujus Hafniæ dateret, tilkende, at han haver erhholdet kongl. majestæts allernådigst befaling for de forordnede kommissarier udi Aalborg at tiltale de forment besætte mennesker i Tisted og at lade hænde dom over enhver af dennem efter lands lov og ret, etc.² – Og det træffer sig meget heldigt, at Bircherod få dage senere kan sende denne mand, der nu skal overtage og lede behandlingen af sagen, et vigtigt bidrag til dens løsning: D. 25. novemb. skriver jeg til generalfiscal Rosenvinge og sender hannem Maren Hansdatters bekendelse³ –. I det hele taget er biskoppen meget interesseret i, at generalfiscalen modtager så mange fornuftige underretninger om sagen som muligt fra rette side: D. 9. december atter skrivelse til Math. Rosenvinge bortskikket, hvorudi jeg med adskillige raisons demonstrerede . . .⁴ –.

På sin side er Mathias Rosenvinge også interesseret i at lede sagen, eller sagerne, ind i en fast og overskuelig gænge, derfor støtter han biskoppen med råd og dåd i hans proces mod Ole Bjørn⁵. Og nu kan han snart i egen person ventes til Aalborg: D. 4. januar atter skrivelse bekommen fra generalfiscal Rosenvinge af d. 29. decemb., hvor udi han lader mig vide, når vi hans ankomst må vente, og giver mig videre underretning om et og andet⁶ –. Det må glæde biskoppen, at de store ved hove meget venligt giver udtryk for håbet om, at den besværlige affære nu må nærme sig sin afslutning: Velædle hr. biskop. Jeg takker hannem for hans gode nytårsønske såvel som for den underretning, han tid efter anden har givet mig om den Tistedes væsen, og såsom de to slemmeste, nemlig Oluf Langgaards barn og Maren Hansdatter Sirichs

1. Jfr. I, p. 369 f.

2. Bircherods dagbog 16.11.96.

3. O. c.

4. O. c. Notatet ikke fuldført.

5. Jfr. I, p. 395.

6. Bircherods dagbog.

er godvilligen gåen til bekendelse, som er meget vel, så tvivles nu ej på, at de andre jo og gør det samme, og at sandheden således kommer for dagen. Monsieur Rosenvinge begiver sig nu strax på rejsen, så han inden kort tids forløb kan være hos Dem, hvorefter da sagerne kan videre befodres. Jeg ønsker hannem et glædeligt og lykosaligt nyt år med mange efterfølgende og forbliver velædle og velærværdige hr. biskops tjenstvilligste M. Moth. Hafniæ d. 12. jan. 1697⁷ –. Næsten samtidig får biskoppen underhånden af Poul Vinding underretning om kongens nådige bifaldelse af hans tidligere propositioner om udvidelse af kommissionen selv og af dens virkeområde⁸: D. 22. januar skrivelse bekommen fra justitsråd Poul Vinding i København, hvori han giver mig tilkende, at mit underdanigste forslag vår til hove bleven accepteret og af kongl. majestæt nådigst resolveret, at assessor Rosenvinge i generalfiscals sted såvel imod mag. Ole Bjørn som de andre delinkventer sagen skulde aktionere og forfølge, og at hans majestæt til samme ende vilde befale episcopum Aarhusiensem og vores provst mag. Reenberg tillige med landsdommerne udi kommissionen at træde⁹ –.

Meget smukt, som et forjættende forspil til kommissionens arbejde, der skal tage sin begyndelse få dage efter, falder lille Kirsten Langgaards gentagelse og uddybelse af sin just nu en måned gamle bekendelse¹⁰: Anno 1697 d. 20. januarii var hr. biskoppen med ministerio Aalburgensi forsamlede i mag. Peder Reenbergs hus og der toge barnet Kirsten Langgaard, som endnu, af småkopper ilde tilred, måtte være inde, for sig og hørte hendes bekendelse om den forment besættelse hendes person angående –. Det er slet ikke svært at få et barn til at tale sandhed, når man taler ligefremt og venligt til det. Og det er heller ikke vanskeligt at få et barn til at sige netop det, man venter og ønsker, det skal sige. Når de spørger Kirsten, om hun nogen sinde har været besat, ved hun strax, skønt det er et mærkværdigt spørgsmål til et niårs barn, at hun skal svare: Nej, aldrig –. Og spørger man hende, om hun da nogensinde har troet, at hun var det, falder det gammelkloge svar uden tøven, somom det var udenad lært i samtaler med provstinden: Nej, hun havde aldrig troet det, og hun vidste og vel, at hun aldrig havde været besat –.

7. O. c. 18.1.97. Original i Aalborg Bisparkiv. Dokumenter og breve vedr. Tisted købstad: Kirkelige forhold 1574–1723.

8. Jfr. I, p. 395.

9. Bircherods dagbog. Jfr. samme 29.1.97 (selve befallingens modtagelse).

10. Jfr. I, p. 380 f.

Spørgsmålene falder tæt og systematisk, som ved en skoleexamen, hvor den vel forberedte elev ikke lader examinators i stikken: Hvem da der havde kommet hende til at sige det? Rp.¹¹: Mag. Oluf, Poul Rytter, Christian Frederik og Maren Spillemands, de komme hende til at sige det alle sammen. Hvem der da kom hende til at sige det først? Rp.: Mag. Oluf; og det skete først den dag, en karl Jens Jespersen blev begravet; da, efter liget var begravet, tog mag. Oluf hende ind i den store stue til hendes faders Oluf Langgaards, og der spurgte hende først, hvad hun skadte. Hun svarede, at hun havde ondt i hendes fod. Hvertil mag. Oluf sagde nej, det var ikke så, men at hun var besat; han skulde nok hjælpe hende. Få dage derefter blev hendes mormoder beret¹², og da det var sket, og folkene sloges bort¹³, bad mag. Oluf, hun måtte gå ind med ham i den vesterste stue, og da tog han noget confect op og gav hende, bad, at hun skulde intet være ræd for hannem, han havde hørt, hun var besat, og at der var gået et lius for hende, da hun gik af skolen, og da for Djævelen i hende. Mens snakken om dette lius havde en pige til Peder Marcussens, som hedte Maren Pedersdatter (det hun ikke rettere kunde huske) sagt, men barnet vidste ikke, at magister Oluf vidste dette, før da mag. Oluf sagde, det var Fanden, der da var faret i hende. Og fra den dag blev barnet ved at sige, det var så. Men Maren Spillemands kom hende først til at råbe på folk for trolddom; og at Maren Spillemands truede hende og sagde, at hvis hun ikke gjorde, som hun så sig at gøre, så kom hun aldrig i Himmerig; og at Maren Spillemands tit næppede og stødte hende, trådte hende på foden, at hun skulde gøre, lige som hun så, at hun gjorde for at være besat -. Kirsten fortæller også, hvordan Ole Bjørn sidste sommer forberedte hende til examinationen i Hillerslev, og om den interesserede forsamling, som bagefter lyttede til hendes og Maren Spillemands lystige beretning om samme¹⁴. Om forholdene i præstegården og de alvorlige besættelsesstudier, som dér er blevet drevet, får hendes for Ole Bjørn meget farlige forklaring en undertone af barnlig malice, som ikke behøver at være hende indprædiked; hun er jo et fremmeligt barn: Det var stor under, hvorledes mag. Ole kunde tåle al den handel, der var i det hus, og tro al den sladder; og at når der blev skreven efter deres mund, når de råbte på folk og gjorde sig besatte, da blev der langt mere skrevet, end

11. Respondit: hun svarede.

12. berettet. (Hun blev taget til alters hjemme, fordi hun var syg).

13. blev sendt ud af stuen, gik bort, jfr. Kalkars ordbog I, p. 258.

14. Jfr. I, p. 184 f.

noget tid blev sagt eller sket –. Meget farlig, og nu tillige for Poul Rytter, er også den forklaring hun giver på spørgsmålet om, hvorfor hun just har råbt på Anne Christensdatter for trolddom: Barnet svarede, at mag. Oluf havde tilforne taget hende i eenrum i Jacob Hørers hus, og der sagt hende, hun skulde råbe på Anne Christensdatter og lukke sine øjne og le ad hende og kalde hende memme og molille; men Poul Rytter, han havde lært hende aftenen tilforn, før samme kvinde Anne Christensdatter skulde til munds med barnet, at hun skulde sige, Djævelen var kommen til Anne Christensdatter på Skinnerup eng for 20 år siden. Om den mærke, Poul Rytter havde set på Anne Christensdatter, bekendte barnet, at Poul Rytter havde sagt til barnet, hun skulde sige, at der sad et mærke på Anne Christensdatters højre side, men barnet tog fejl og sagde, at det var på den venstre side –. Men Ole Bjørn alene må bære ansvaret for, at hun i kirken har truet amtmanden og hans børn med Djævelen¹⁵: Magister Oluf kom hende dertil og hviskede det til hende, da hun sad hos magister Oluf i skriftestolen i kirken, at hun så skulde råbe –.

Det meste opløser sig i pjank og onde løjer. Det er Maren Spillemands, som har lært Kirsten at kalde sin djævel for Hvide Rotte, og den megen snak om djævelske katte og rotter har taget sin begyndelse som tilfældige bemærkninger, der er gået fra mund til mund og ikke er blevet mindre af det. Mange, og mest af alle Poul Rytter, har lagt hende ord i munden, som hun vel har vidst at anbringe på rette tid og sted, når hun foregav at være besat. Det eneste, hun har digtet selv, åbenbart reminiscenser af levende almueeventyr, er hendes beskyldning mod Anne Christensdatter for hendes gildesfærd til Hekkenfjæld¹⁶. I mange tilfælde kan hun ikke opgive sin kilde: hun vidste vel, hun havde sagt det, men hun kunde ikke huske, hvem hun havde hørt det af først –. Hendes overnaturlige evner, hendes synskhed og kendskab til fremmede personer, opløser sig til intet. Dengang hun råbte op, at hendes djævel ikke kunde fare ud, så længe Anne Christensdatter var i huset¹⁷, stod mag. Oluf ved sengen: og så sig tilbage over axlene til døren og sagde: Se, hun står i gangen endnu. Derover tog barnet disse ord og råbte dem. . . . Til det om Tord på Holm, som var stålet liung fra etc.¹⁸, svarte hun, at hun kendte vel Tord på Holm, han gik tit

15. Jfr. I, p. 126.

16. Jfr. I, p. 122.

17. Jfr. I, p. 121.

18. Jfr. I, p. 135.

i hendes faders hus, men om det liung vidste hun intet, uden hvad Tord selv, når han var fuld, eller og andre kunde have sagt. –

Barnet er så uskyldigt, som kun et barn kan være det: Blev hun tilspurgt, hvem der havde da ret kommet hende til at sige og gøre alt det, der var sagt og sket af hende, imedens hun var besat. Barnet svarede, at Maren Spillemands sagde først om hende til hendes fader, at hun var besat. Og så sagde mag. Oluf det. Siden hun så kom i mag. Olufs hus, blev hun mere og mere styrket af dem alle sammen, mag. Oluf, Christian Frederik, Maren Spillemands og Poul Rytter. Men ingen var værre med hende af dem alle end Poul Rytter med at komme hende til at råbe på folk, og alt, hvad hun gjorde og sagde, det kom de andre hende først på, og som de sagde for hende, så sagde hun bag efter, dette var såmænd sanden.

Endelig blev Kirsten Olufsdatter af hr. biskoppen og os alle samtlige formanet både først og sidst, at hun intet vilde sige noget om nogen, enten mag. Oluf, Poul Rytter, Maren Spillemands eller hvo, det kunde være, uden hvad hun vidste med en god samvittighed så at være, hvortil hun svarede, at det skulde hun aldrig gøre, og hun vidste, det var sådan, som hun nu haver sagt og bekendt –.

Kirstens bekendelse er bevidnet af hele kleresiet i Aalborg, provst Reenberg, Jacob Langebek, Anders Mathiesen¹⁹, Mogens Dyre, Poul Mørk²⁰, Mads Madsen Vogelius²¹.

De nørrejyske landsdommere og Mathias Rosenvinge har berammet kommissionsdomstolens begyndelse til den 25. januar og bestemt, at den skal have sæde på rådhuset i Aalborg. Til denne tid og dette sted indstævnes med rette frist de anklagede, de såkaldte interesserede, der meget vel kan risikere at rykke over i de anklagedes gruppe, og vidnerne. I den stævning fra landsdommerne, som den 10. december udgår fra Viborg, befales først og fremmest: at møde tillige med Eders laugværger efterskrevne personer, som sig for besatte haver angiven og derved ej alene både på sig selv og andre folk gjort uhørlige beskyldninger og adskillige for troldfolk udlagt, mens endog stor forargelse samt gudsbespottelse begået, nemlig Maren Hansdatter Sirichs, Maren Spillemands, Kirsten Olufsdatter Langaard, Gertrud Andersdatter, Anne

19. Anders Mathiesen Førsløv, hospitalets præst.

20. Poul Jensen Mørk, kapellan ved Vor Frue.

21. Kommissionsprotokollen p. 577–85, aktstykke 110.

Andersdatter, Anne Krogsgaard, Karen Toftum, Anne Lauridsdatter Gris, Anne Jacobsdatter, Anne Nielsdatter Dahl, Inger Laursdatter Fusmand, Jens Bondes hustru, Anne Jensdatter af Legind, enhver især såvel til spørgsmål at svare som og vidnesbiurd at påhøre og derefter endelig dom at lide –. Kommissionen har åbenbart ikke til hensigt at lade nogen slippe, selv Gertrud og Anne, som er smukke folks børn, og som blev kureret i Ribe, skal give møde. Mange vil nu fortryde, at de nogensinde har troet på besættelsen, og ærgre sig over, at de i sin tid satte deres navne under en supplik om en kommissions nedsættelse, som indgik til kongen. Kommissionen fik de, men ikke just som de ventede sig den. Nu ser de sig, i flok med Ole Bjørn, Ole Langgaard, Christian Frederik Mavors, Poul Rytter og Jens Christensen Rodsted indkaldt for at stå til ansvar for denne ubetænksomme underskrift, en stor flok af pæne og stilsfærdige borgere, nogle af dem endog lokale øvrigheds personer eller tjenestemænd, folk som Emmik Eriksen, Jacob von Holten, Ove Ottesen, Peder Sattelmeyer, Peder Christensen Fjerritslev og mange andre: som af begyndelsen haver mainteneret dette besættelsesværk og Eders andragende klagemål derover til hans kongl. majestæt haver indgivet . . . enhver især under Eders faldsmål²² at møde og forklare alt, hvis Eder i denne sag er vidende og Eder kan vorde tilspurgt, såvel som og dom at lide, for så vidt citanten ved sagens drift kan eragte Eder at ville som interesserende aktionere, og I kan befindes skyldige –. Endelig den store flok af vigtige vidner med biskoppen og Envold Nielsen Bjerregård i spidsen. De har altid, eller i hvert fald længe, kæmpet ivrigt mod troen på besættelsen, dem er der ingen, der tænker på at anklage. Til dem slutter sig alle de præster, som i kraft af deres embeder har fået med de såkaldte besatte at gøre, samt en del Tisted-borgere, som har haft det held, at deres navne ikke findes på den fameuse supplik til kongen. Det er glædeligt at se, at Christoffer Mumme figurerer i denne afdeling af indstævnedes.

Den 30. december udgår fra landsdommerne nok en stævning, til samme tid og sted som den første, et righoldigt supplement til den førstes opregning af interessenter og vidner. Ved den indkaldes: personer, som samme forment besatte udi deres forhærdelse og onde gerning skal have styrket –. Også denne liste indeholder prominente navne, Charlotte Mavors er med her, og præsterne hr. Palle til Aggersborg og hr. Niels Hegelund til Sønderhaa. Men ellers er de fleste åben-

22. Bøde for ikke, efter indstævning, at give møde i retten.

bart personer, som er ubetydelige nok til at være blevet glemt i den første stævning. Noget lignende gælder de ved samme lejlighed indstævnede vidner, fornemme og ringe mellem hinanden, en grundig efterhøst, som også omfatter: samtlige Sennels sognemænd, så mange som noget ved at vidne om Maren Spillemands forhold i Sennels kirke –. Fra-regnet de Sennels sognemænd udgør antallet af de personer, som den 25. januar bør give møde på rådstuen i Aalborg, henved halvandet hundrede. Stævningsmændene har haft nok at bestille, forkyndelsen af den første stævning tog dem dagene fra den 16. til den 20. december, af den anden tiden fra den 12. til den 18. januar²³.

Men det er ikke alle, som giver møde. Nogle kan ikke, andre vil ikke og har lige så gode undskyldninger som de første. Ti indstævnede personer har forenet sig om en fælles skrivelse, de kan vanskeligt rejse hjemmefra og mener, at deres skriftlige erklæring kan gøre lige så god fyldest, idet der ikke er noget grundlag for at stemple dem som interessenter i sagen. For det første kan man ikke gå ud fra, at de har bestyret de besatte i deres galskab, fordi de: efter vores øvrigheds befaling over samme anfægtede forment besatte har måt holdet vagt natter og dage såvel i trangeste høstens tid som ellers andre tider, thi enten skulde vi selv være hos dem eller også leje andre dertil under straf, hvilket var vi fattige indvånere ikke en ringe besværing, men til største skade, foruden at vi nu med så hårde beskyldninger vorder bebyrdet, som vi ikke havde formodet –. For det andet bør det ikke bebrejdes dem, at de har bedt og sunget: thi præsterne formanede os dertil, og var der ingen, som bar større ivrighed for sligt i de dage end som højlærde magister Holger af Snedsted som, når han hos de anfægtede gjorde sine bønner, tillagde han derforuden disse ord trende gange: Herren straffe dig, Satan! – Endelig skal det aldrig kunne bevises dem over, at de på nogen måde har stået i ledtog med de besatte²⁴.

Otte andre følger de tis eksempel og nøjes også med en skriftlig redegørelse for deres forhold, men de er temmelig aggressive. De er ganske vist indstævnede, fordi de som underskrivere af supplikken til kongen nu mistænkes for at ville forsvare de besatte, men de har allerede haft tilstrækkeligt besvær og kan dårligt rejse til Aalborg: eftersom vi derforuden har haft udgift og bekostning nok ved vagts holdelse over de

23. Kommissionsprotokollen p. 4–14, aktstykke 2–3 (også i Ny kgl. Saml. 423 fol. og Thott 176 fol.).

24. Kommissionsprotokollen p. 199–201, aktstykke 41.

anfægtede udi så langsommelig tid –. Og naturligvis har de kun underskrevet supplikken for at få en ende på sagen, både den store forskrækelse, som de anfægtede afstedkom, dernæst: den store bekostning og penges udgift, vi derved var påført –. Endelig har de jo aldrig ønsket andet end sagens sande opklaring, og det ser mærkeligt ud, at biskoppen ikke vilde komme til byen, men har: ikkuns ladet hente til sig til Hillerslev Maren Spillemands og Olle Langgaards barn og af dem på en times tid eller to vilde få ret kundskab om alting. . . . Hvad sig angår, at vi haver holdt det for en besættelse, så var alle i begyndelsen udi den tanke, både præsterne og andre, fornemmelig magister Holger Schandorph i Snedsted, som i de tider meget her opvarted og tog sig det så ivrig og heftig an, at man forundrede sig derover, og altid udi sine bønner hos de anfægtede brugte de ord trende gange: Herren straffe dig, Satan! – Man kan aldeles ikke beskyldte dem for, som ellers nok kunde have været nødvendigt, at have forsvaret de besatte: Og hvilket som var, så kunde vores forsvar ikke formå meget, ja, de må vel sige, Gud bedre hvad forsvar, de har haft, de måtte haft sådan forsvar, at de ikke således skulde blevet medfaret, som sket er. Vi vil derfor allerydmogeligst formode at vorde forskånet for videre fortræd, eftersom vi fattige folk, som ikkun kan tåle en ringe skade, har haft omkostning og skade nok deraf²⁵ –. Af lignende jævne art er en attest, som Ole Bjørn har sikret sig den 14. januar, men som han af en eller anden grund ikke har sørget for at få fremsendt til, eller selv har fremlagt i, kommissionen. Måske har han fundet den for tåbelig og simpel. Den er fundet ved en senere beslaglæggelse af hans papirer²⁶. Den er underskrevet med mange kvinders og færre mænds bomærker eller navne, i alt omkring et halvt hundrede, og går ud på, at man blot kunde have tilladt disse personer at afgive forklaring på bytinget den 9.–13. januar²⁷. Det har man ikke villet, hvorfor denne attest, der er stilet til de højrespektive kongelige kommitterede, nu skal følge med en række enkelte attester, der indeholder de omtalte vidnesbyrd: Og som nogle af os ikke kan skrive selv, har vi attesterne ladet skrive af dennem, som vi kendte og dertil kunde betro, der ikke skrev andet, end vi dennem sagde, og de for os oplæste; som vi da med tvende bogstaver vores navne har underskrevet. . . . Da som vi mesteparten

25. O. c. p. 201–03, aktst. 42.

26. Jfr. p. 102.

27. Jfr. I, p. 424 ff.

ere kvindeskøn og nogle gamle mænd, tilmed så hart under vinters hjerte, så vi ikke kan gøre den lange rejse til Aalborg, vil vi hermed ydermere stadfæste vores attester efter lovens ed, som udi den er anført, ja endog alle de forbandelser, som står i Guds og Mose lov, må komme over os, at vi ej har opført andet, end hvis af de elendige menneskers mund er talt, og deres adfærd efter attesternes formelding, når de har våren syge og angreben (eller anfægtede), hvor vi formoder, de gode herrer antager vores skrevne vidnesbyrder så fuldkommen, efter vores nu gjorte ed, som de, der ere førte på vores byting på hr. biskoppens vegne, thi [vi] haver vores salighed så kær som nogen af de, derudi haver vundet, og gerne til vores værneting havde mundtligt aflagt og forklaret vores attester med ed efter loven, om det os af rettens tilbeskikkede havde bleven tilladt, til forhør²⁸ –.

Enkelte giver udtryk for bedrøvet vrede, når de eller deres pårørende, foruden allerede hafte møje og lidte ubehageligheder, også stævnes til Aalborg, hvortil vejen fra Tisted nu synes dem uendelig og ufremkommelig. For Simon Nielsen Kirkeprior bryder det sammen, da hans tre døtre Ingeborg, Anne og Else ikke alene indkaldes til forhør i kommissionen, men da von Holtens attest om Ingeborgs snak endog indgives på bytinget²⁹. Det kan man ikke byde en embedsmand, og som en sådan betragter kirkeprioren sig og udarbejder sin skrivelse til kommissionen, en lang gammelmandsklage over Holger Schandorph: Jeg må med inderlig vemodighed og største ydmyghed for de velbårne herrer andrage, hvorledes jeg gamle mand, som er nogle over 60 år, som af den gunstige øvrighed for 41 år siden er beneficeret at være kirkeprior her ved kirken, bliver nu lagt for had med mine stakkels pigebørn af magister Holger i Snedsted, konstituerede præst nu her til menigheden, uden nogen føje eller given årsage, anderledes end han vil have, jeg med mine børn skal sige og vedstå det vi, så sandt vi venter os hjælp af Gud i Himmelen, aldrig ved noget af, så vi skulde efter hans vilje sige og vinde det, vi ikke har hørt eller set. Og Gud ved, jeg er en enfoldig mand, som al menigheden er bevidst og vel skulde vinde med mig, om jeg det skulde behøve, hvilket og min høje øvrighed, næst Gud og kongen, hans velædle højjærværdighed biskoppen vel er vitterligt; og ej formoder at være hans vilje, magister Holger således at handle med mig enfoldige gamle mand og stakkels børn, og

28. Kommissionsprotokollen p. 466–72, aktstykke 92.

29. Jfr. I, p. 429.

må vemodelig andrage ydermere min og mine børns uskyldighed og hans hårde medfart –. Om Ingeborgs og de to andres forhold til besættelsen og de besatte indeholder hans lange brev kun lidet³⁰, men bebrejdelserne mod hr. Holger, for bevidst forfølgelse, gentages et par gange. Pigerne vil hellere end gerne aflægge deres vidnesbyrd her for bytinget, men det vil være uretfærdigt at stævne dem til Aalborg, når både de og han er uskyldige i alle måder: Så jeg fattige gamle mand ikke ser eller kan slutte andet, end magister Holger jo tragter efter mig og mine børn at ødelægge, hvilket han mig og har undsaugt med, når han kom hjem fra Aalborg, skulde jeg få andet at vide. Jeg forlader mig på Gud og håber, de gode herrer anser en gammel enfoldig mand, som haver den ene fod i graven og den anden på bredden, og er mine fattige børn gunstige³¹ –.

Andre nøjes med at indsende en almindelig undskyldning. Fhv. rådmænd Laurids Nielsen finder det tilstrækkeligt at meddele kommissionen, at han underskrev supplikken i den almindelige forvirring, men at han, som det også kan bevidnes af Holger Schandorph, ikke har troet på besættelsen, siden biskop Bircherod oplyste menigheden om fejltagelsen³². Mads Jørgensen Toftum finder en bedre undskyldning for samme forseelse i sin enfoldighed, han fulgte trop med de andre underskrivere, fordi han så, der var mange fornemme folk imellem dem, og fordi det idelig blev talt af prædikestolen, at her forelå virkelig, legemlig besættelse³³.

Gamle mennesker har undskyldninger for mangt og meget i deres alder og svaghed. Hr. Palle Madsen til Aggersborg er indstævnet: under de formalier at skulle have styrket de så kaldede forment besatte af Tisted i deres forhærdelse og onde gerninger –. Men han kan på grund af: høj alderdom og legemets skrøbelighed, som dermed følger, – ikke give møde. Til gengæld fremsender han sin erklæring om Maren Spillemands og fralægger sig ethvert ansvar³⁴. Med samme begrundelse må kommissionen lade sig nøje med skriftlig erklæring fra hr. Niels Hegelund til Sønderhaa, ret fyldige oplysninger om hans forsøg på at kurere Kirsten Langgaard og Anne Jensdatter af Legind³⁵: De andre

30. Jfr. I, p. 290, 299 f.

31. Kommissionsprotokollen p. 194–99, aktstykket 40.

32. O. c. p. 183, aktst. 33.

33. O. c. p. 180–82, aktst. 32. Jfr. I, p. 64.

34. O. c. p. 209 f., aktst. 45. Jfr. I, p. 104.

35. Jfr. I, p. 309, 297 f.

har jeg med mit videnskab aldrig set eller kendt, langt mindre styrket i noget ondt, og kan de velbårne herrer heraf fornemme, hvor uskyldig jeg tiltales. Min ydmyg og hjertelig begæring er derfor, at jeg fattige gamle mand fremdeles måtte i denne min høje alderdom for unyttig proces og pengespilde blive forskånet³⁶ –. Hr. Jens Paaske til Skjoldborg er syg, men hans personlige fremmøde kan vel heller ikke være nødvendigt, da han allerede tidligere, sammen med en række andre præster, har besvaret biskop Bircherods mange spørgsmål sagen vedrørende³⁷. Endelig må også Jens Svendsen beklage, at han, der er næsten 80 år gammel, er for svag til at rejse fra Tisted til Aalborg i det hårde vintervejr. Læse og skrive kan han ikke, men vil dog ikke nægte, at han, i ønsket om at blive den store forskrækkelse kvit, efter andres begæring har ladet sit navn sætte under supplikken. Og forøvrigt har han intet haft med sagen at skaffe, men har taget vare på sit hus³⁸.

Undskyldningerne for ikke at give møde er så mangfoldige som ved kongesønnens bryllup. Peder Sattelmeyer sender kommissionen et brev, fordi han ikke har tid til at komme selv: Mens som jeg har patienter under hånd både i huset og uden huset, vil jeg allerydmygeligst formode, De pardonerer min udeblivelse. Og som jeg ej andet haver kunnet kende og forstå, end der jo hos de arme anfægtede mennesker måtte være djævelskab og spøgeri, og hans velædle højærværdighed hr. biskop Bircherod, som var her udi nærværelsen, ikke vilde komme til byen og erkyndige sig om dets beskaffenhed, men alene ladet til sig kalde tvende af de anfægtede mennesker og af dennem på en times tid vilde erholde al forlangende underretning i sagen, hvorefter det er bleven anset for bedrageri, som menige bys indbyggere, der deres adfærd og forhold udi paroxysmis bedst var vidende, vidste ingen grund og føje til at bifalde, haver vi eragtet højnødvendig ved vores allerunderdanigste supplik at begære kommissarier at inkvirere derom. . . . Vil allerydmygeligst formode, man ikke derfor kan eragtes at være interesseret med de anfægtede eller dennem at have udi nogen måde mainteneret udi hvis bedrageri, som imod al forhåbning skulde kunne findes derunder –. For resten er det rimeligt nok, at kommissionen ikke vil gå glip af nogen solid viden ved ikke at få lejlighed til at afhøre kirurgen personlig, for han har af visse grunde, som det fremgår af skrivelsens fortsættelse,

36. Kommissionsprotokollen p. 205–08, aktstykke 44.

37. O. c. p. 125 f., aktst. 24. Jfr. I, p. 391.

38. O. c. p. 186 f., aktst. 36.

ikke drevet sine iagttagelser af de besatte til ende: Ellers kan jeg sandfærdig testere, som jeg og hermed testerer og vidner, så sandt hjælp mig Gud og hans hellige ord, at jeg en morgen tidlig klokken ungefær fem blev kaldet udi magister Olufs hus til hans søster, som var siug, hvor da Oluf Langgaards barn Kirsten Olufsdatter lå i sengen og sov. Som jeg stod og så på barnet, blev hendes hoved og hals ganske omvreden, ligesom een havde haft fat og vilde vreden³⁹ halsen i stykker, og munden blev ganske vidt udspilet, og så jeg uden på, at noget løb i halsen og satte sig i hendes strube, ungefær så stort som et hønsæg, og barnet sov dog ganske hart, så jeg af forskrækkelse gik ud af huset og ikke turde se videre derpå. . . . I lige måde kom jeg i huset, som Anne Krogsgaard var, da var trende karle, som holdt hende i sengen, og idet jeg var indkommen, gik hun af sengen fra dennem på hendes hoved, og da så jeg noget fare op og ned udi hende samme tid, efter at de havde fået hende i sengen igen. Andre har jeg ikke set, eftersom jeg af forskrækkelse ikke turde anse dennem⁴⁰ -. Amtsforvalter Jens Hansen er naturligtvis for optaget af sine embedsforretninger til at kunne rejse til Aalborg. Han har underskrevet supplikken i god tro, som alle de andre: Men skulde der nu være befunden nogen bedrageri derunder, vil jeg ydmygst formode, det ikke derhen kan udtydes, at man sligt skulde have mainteneret, som stævningen mentionerer, hvilket jeg ydmygst vil formode ingen med god føje mig skal kunne tillægge⁴¹ -. Fhv. tolder Peder Marcussen kan heller ikke comparere: formedelst velbårne hr. kancelliråd og amtmand Jørgen Scheel Due haver befuldmægtiget mig udi sin fraværelse at beoagte, hvis forefalde kan udi amtet -. Men forøvrigt underskrev han supplikken, fordi han så, at den allerede var underskrevet af adskillige fornemme personer, og finder nu, at det må være nok at henvise kommissionen til hans besvarelse af Ole Dreyers spørgsmål til ham på Tisted byting den 9. januar⁴² -. Hans efterfølger i tolderembedet, Christen Jensen, har gyldig undskyldning for sin udeblivelse i rentekammerets ordre til ham om at komme til København med toldregnskaberne. Men forøvrigt har han fyldestgørende forklaring på sin underskrivelse af supplikken og intet at bede om undskyldning for⁴³. Ove Ottesen heller ikke, han erklærer sig på samme måde som

39. Ms.: om vreiën, vreiën.

40. Kommissionsprotokollen p. 192-94, aktstykke 39.

41. O. c. p. 46 f., aktstykke 8.

42. O. c. p. 183 f., aktst. 34. Jfr. I, p. 426 f. Forhøret fandt i virkeligheden sted 11. januar.

43. O. c. p. 184-86, aktst. 35. Jfr. I, p. 346 f.

tolderen og må undlade at efterkomme stævningen, fordi han skal passe sit spil på orgelværket⁴⁴. Jens Christensen Rødsted hverken vil eller kan give møde, og han har så gode kort på hånden, at han ikke behøver at være synderlig høflig i sin skrivelse. At han, som han bemærker, ikke har underskrevet supplikken, og altså for så vidt er blevet stævnet på et urigtigt grundlag, er rigtigt nok. Men det er vanskeligt at give ham ret, når han også vil påstå, at han overhovedet intet har haft med sagen at gøre. I hvert fald kan han nu ikke rejse til Aalborg, dels på grund af hans husbonds, amtsforvalterens, dels på grund af sine egne vigtige forretninger⁴⁵. Det er forståeligt, at han med nogen stolthed hentyder til disse sidste. Thi det er det hjemlige bytings behandling af drabssigtelsen mod ham, han hentyder til⁴⁶.

Endelig sender Poul Rytter fra sit exil i Horsens også en skrivelse, som skal forelægges kommissionen, idet han frygter for, at der til alle de ulykker, som allerede har ramt ham, nu også skal komme en uretfærdig anklage for forseelser, som han ved sig lige så uskyldig i som mangan anden: Thi med magister Oluf Bjørn, Christian Frederik og mig, efter biskoppens egen udgiven befaling, haver mange hæderlige og vellærde mænd, magister Holger Schandorph, hr. Peder Agerholm⁴⁷ og andre flere samt Christoffer Mumme besøgt de elendige mennesker med bøn og påkaldelse til Gud om deres frelse, så de ere lige så gode interessenter som jeg, der vandt intet andet hos de elendige mennesker end håredrag, blodig ansigt, bidt og revne hænder, sønderrevne klæder, hvorføre jeg vil bede Gud, at sandhed må komme for liuset, de arme mennesker kan frelses og Gud kan prises⁴⁸ –.

D. 23. januar om eftermiddagen ankom fra København landsdommer og generalfiscal Mathias Rosenvinge hid til Aalborg for at procedere i den såkaldet besættelsessag⁴⁹ –. Kommissionen samles, dog ikke fuldtallig, og der foregår visse uformelle forhandlinger inden processen tager sin begyndelse: D. 24. januar om middagen havde jeg til bords hos mig Mathias Rosenvinge og borgemester Envold Nielsen Bjerregaard af Tisted og talte med dennem omstændelig og vidtløftig om den

44. O. c. p. 188–90, aktst. 37. Jfr. I, p. 347.

45. O. c. p. 190 f., aktst. 38.

46. Jfr. I, p. 429.

47. Peder Roaldsen.

48. Kommissionsprotokollen p. 204 f., aktstykke 43.

49. Bircherods dagbog.

besynderlige sag, i hvilken merbemeldte landsdommer Rosenvinge som generalfiscal nu skulde procedere. Om aftenen ankom til Aalborg justitsråd Christoffer Bartholin og vicelandsdommer Hans Lange som kommissarier i samme besættelsessag, men de andre tre landsdommere, nemlig Lerche, Bentzon⁵⁰ og Cassius kunde formedelst deres svaghed ikke komme⁵¹ –.

Kommissionsdomstolens første session strækker sig over syv flittige dage, og Ole Bjørn er ikke selv uden skyld i, at hans sag tegner dårligere ved procedurens afbrydelse end ved dens begyndelse. Han vil nemlig ikke på noget punkt give efter, ikke engang for den sunde fornuft, og hans ofte ukloge og hidsige angreb, hans naive forsøg på at forvikle sagen og hans iver for at hævde sin overlegenhed bringer ham kun nærmere og nærmere det endelige fald. Det viser sig strax, at han, der formelt kun er stævnet som interessent og vidne, i rettens øjne er en langt vigtigere person end de direkte anklagede, de såkaldte besatte.

D. 25. januar begyndtes om formiddagen kommissionsrettergangen at holdes på Aalborg rådhus i den såkaldet besættelsessag, *judicibus Christophoro Bartholino et Johanne Langio, actore Mathia Rosenvingio*⁵², efter at de anklagede personer og fornemmeste interessenter udi samme sag våre, efter foregående indstævning, fra Tisted nedkomne⁵³ –.

Formaliteterne er hurtigt overstået, oplæsningen af kongens ordre til Mathias Rosenvinge om at overtage hvervet som aktor og af kommissionens indstævninger af anklagede, interessenter og vidner. Og det beediges, at samme stævninger er lovlig forkyndt for rette vedkommende.

Så viser der sig det første tegn til, at ikke alt vil gå helt glat, men at nogle nok vil gøre så megen ulejlighed som muligt: Efter at forskrevne stævninger med sine påskrifter, som for er meldet, vare oplæste, berettede assessor Rosenvinge, at han efter deres udfærdigelse havde fornummet, at her udi byen skal være en borger, navnlig Lorends Mein, som i lige måde befindes at skal have bestyrket disse udædiske mennesker udi deres mishandling, og såsom bemeldte person ej tillige med de andre er indstævnet, så begærede citanten, at den kgl. kommis-

50. Hans Bendtsen.

51. Bircherods dagbog.

52. d. v. s. med Chr. Barth. og H. Lange som dommere, Math. Rosenv. som aktor.

53. Bircherods dagbog.

sion vilde lade samme person hid op kalde og fornemme, om han godvilligen uden stævнемål vil møde at svare, til hvis imod hannem kan vorde påstået efter sagens og hans forseelses beskaffenhed, heller og han vil påstå lovligen at ville stævnes, da citanten er overbødig⁵⁴ strax over hannem at tage vedbørlig stævning. Lorends Mein, som personlig for retten var til stede, protesterede at ville ikke møde uden foregående lovlig stævнемål –.

Næste skridt er oplæsningen af den beretning, som Ole Bjørn den 18. april sendte til sin biskop om de første besatte i Tisted⁵⁵. Assessor Rosenvinge: begærte at magister Oluf Bjørn sig kategorisk herpå vilde erklære, om han sig understår endnu samme relation at vedstå og fremdeles til sagens uddrag at forsvare, således efter hans angivende sig sandfærdeligen at forholde –. Her viser det sig, at heller ikke Ole Bjørn er til sinds at lette kommissionen arbejdet, idet han: ydmygeligst tilkendegav, at som den fremviste og oplæste relation ikke var underskrevet med hans hånd, så kunde der tvivles, om det var den rette original, og behøvedes derfor den tid, at den med de af ham selv underskrevne original kunde konfronteres –. Iøvrigt benytter han lejligheden til at gøre opmærksom på, at samme relation allerede har været til behandling i provsteretten i Vor Frue kirke i september, og at den yderligere skal for på det ordinære landemøde efter påske⁵⁶: Så at denne kongl. kommission er den tredje overret i den selv samme sag, som han indfordres for, at gøre regnskab for samme sin relation, hvilket han ydmygeligen som uforgribeligen formener ikke at være lovens gemæs, at han udi een sag for så mange overretter skulde indkaldes til doms –. Men Ole Bjørn vil være meget medgørlig, så hvis kommissionen trods de allerede fældede og de i udsigt stillede domme vil påtage sig på eget ansvar at føre sagen til ende, skal han meget gerne svare til sin ovenfor omtalte relation: når først de trede anfægtede personer, som denne relation angår, nemlig Maren Spillemands, Kirsten Olufsdatter Langgaard og Anne Jensdatter af Legind bliver for retten fremstillede til forhør og svar, så vidt dennem kan vedkomme –.

Og hermed fremlægger han den provsteakt af Aalborg d. 26. september, hvorved han dømtes til at have forbrudt sit kald, og den dom af

54. rede til, villig til.

55. Jfr. I, p. 145 ff.

56. Jfr. I, p. 389, 394.

14. december, hvorved biskoppens videre sag imod ham blev udsat til landemodet efter påske 1697⁵⁷.

Men Mathias Rosenvinge er ikke til sinds at lade Ole Bjørn stille betingelser. De domme, han har henvist til, angår alene hans sag med biskoppen, og denne ret skal efter kongelig ordre alene tage stilling til: de formente besætte og alle og enhver, som kan findes med dem at have interesseret, enhver at lide dom for så vidt de med bedrægeri og anden misgerning herudinden kan findes skyldige –. Rosenvinge formoder derfor: at magister Oluf uden udflugter svarer direkte ja eller nej til forindførte spørgsmål, såsom det producerede instrumente så udførlig maintenerer dette besættelsværk, hvorefter [det?] også, såvel som anden magister Olufs hidindtil halsstarrige påstående, haver givet den gemene almue anledning til deres superstition. Hvis derfor magister Oluf agter fremdeles at forsvare samme sin mening til kommissionens uddrag, formoder citanten, at han sig der på offentlig her for retten resolverer –. Men Ole Bjørn bliver ved sit og vil ikke give efter. Vil Rosenvinge rette nye beskyldninger eller sigtelser mod ham for den omtalte relation, så må han give ham lovligt kald og varsel, så han kan vide, både hvad han beskyldes for, og hvem hans anklagere er.

Mathias Rosenvinge er ved at tabe tålmodigheden: Besværede sig i højeste måder over denne magister Oluf Bjørns halsstarrighed uanset den kongl. befaling til kommissarierne og citanten hannem vel er vidende at angå uden forskel alle interesserede udi dette formente besættelsværk –. Han anmoder kommissionen om at pålægge Ole Bjørn uden udflugter at svare på de stillede spørgsmål. Og Ole Bjørn bliver stadig ved sit og mener, at han allerede har svaret: Som han og fremdeles med lige underdanighed vil gøre –. Mathias Rosenvinge finder, at man kan undlade alle disse omsvøb, og for at Ole Bjørn, der ved retsmødets begyndelse udtalte, at alle pile syntes at skydes mod ham, ikke skal nære nogen frygt for at komme i fortræd, så opfordres han nu til at føre alle sine vidner: til sandheds rette opdagelse og hans forhen givne relations bestyrkelse samt egen forsvar og de skyldiges afstraffelse –. For denne formelle venlighed modtager Mathias Rosenvinge præstens formelle taksigelser. Ole Bjørn vil, så vidt det er ham muligt, benytte sig af tilladelsen og føre så mange vidner, han formår: Beklagede sig derhos, at han derudi hidindtil havde lidt største hinder . . . af hr. biskoppen selv, som med skriftlig forbud hos provsterne i

57. Jfr. I. p. 389, 392, 394.

Thy havde hindret den opløsning, som præsterne efter lovlig indstævning om dette besættelsesvæsen skulde indgive –. Desuden har man afvist hans vidner og attester på hjemtinget nu i januar⁵⁸, og som allernådigst forvist til Aalborg har han heller ikke kunnet komme til genmæle mod biskoppen på tinget. Men nu turde han vel formode: at de gode herrer hans kongl. majestæts høje kommitterede i denne kommission bleve ham beforderlige, såsom det til sandhed og sagens opløsning endelig udkrævedes –.

Og hermed er mandagens arbejde til ende⁵⁹.

Tirsdagen den 26. januar bliver, trods en tilsyneladende smuk og venlig begyndelse, meget ubehagelig for Ole Bjørn. Rettergangen indledes ved, at Mathias Rosenvinge elskværdigt forelægger en skrivelse af gårsdagens dato, stilet til Bjørn. Rosenvinge havde ventet, at magister Ole klart vilde have svaret på de stillede spørgsmål vedrørende hans nuværende stilling til sin relation til biskoppen, men har ikke kunnet få at vide, om Bjørn fremdeles vil forsvare den eller benytte den givne lejlighed til at frafalde den: at den gemene almue, som ved Eders hid indtil halsstarrige påstående er bragt udi en sær overtro, kunde komme udi bedre oplysning –. Nu tilbyder Rosenvinge da både helt at se bort fra den tidligere procedure mod Ole Bjørn og at tillade ham, tilmed på det offentliges bekostning, at føre så mange vidner for kommissionen, som frivillig vil give møde: hvorfore jeg også herved henstiller til Eders eget betænkende, om I agter at blive ved sagens rette og lovlige forsvar eller og betjene Eder af sær udflugter, ved forhen efter Eders formening udi processen imod Eder forøvede misligheder, og såsom udi alt dette værk ej andet søges end det, som I så jævnlig Eder påberåber, som er sandheds rette opløsning, og hvis som det egentlig kan befordre, så vil jeg og bede Eder, at I som en til sandheds udledelse efter foregivende nidkær mand ville herpå forunde mig med få ord Eders velbetænkt svar, såsom I må forsikre Eder, at intet skal foretages til Eders eller nogens særdeles efterstræbelse, men til den rette sandheds opdagelse –.

Bjørn har haft skrivelser forelagt til påtegning inden retsmødets begyndelse. Hans skriftlige svar af 26. januar er i virkeligheden en trussel mod Rosenvinge for uberettiget anklage, men uden svar på det stillede

58. Jfr. I, p. 427 f.

59. Kommissionsprotokollen p. 2–34, aktstykket 1–5.

tilbud: Hvad velædle og velbyrdige hr. assessor Rosenvinge her udi imod mig angiver, vilde hans velbyrdighed være tiltænkt lovligen at forsvare og bevise. Skulde hr. assessor ellers videre erklæring på hvis fremsatte propositioner forlange, end allerede igår for retten er given og protokollet, skal han i dag for samme højkongl. kommissionsret finde ydermere fornøjelse, om han den forlanger og begærer. Rekommanderer mig hermed omhyggeligen i hr. assessors desiderable gunst og forbliver velædle og velbyrdige hr. assessors ydmygste og pligtærbødigste tjener, O. Bjørn. Aalborg d. 26. januarii anno 1697. –

Efter dette forspil begynder dagens forhandlinger. Ole Bjørn opfordres til for det første at navngive de efter hans mening besatte personer, for at ingen uskyldige skal blive straffet for dette bedrageri, for det andet til at anføre sine vidner, for at de i overensstemmelse med Rosenvinges tilbud kan blive ført for retten. Men Ole Bjørn er bange for at gå med til dette og tør på ingen måde påtage sig det ansvar at indvillige i forhør og doms lidelse for kommissionen, eftersom han jo er indstævnet for en anden overret, nemlig det forestående landemode. Tilbudet om at måtte føre sine mange vidner for kommissionen takker han for, men frygter samtidig, at kun få vil give møde. Dels har de allerede fremstillet sig og aflagt, eller tilbudt at aflægge, beedigede vidnesbyrd for deres værneting, dels må det befrygtes: at mange af dennem vare af den alder, svaghed og tilstand, at de så lang rejse i denne kolde og besværlige vinters tid ikke skulde kunne udstå –

Det er forståeligt nok at: assessor Rosenvinge vilde ikke opholde retten videre med mere spørgsmål til magister Oluf Bjørn denne gang, mens derimod eragtede nødtigt at skride til sagen og de forment besættes samt interessenters og vidners forhør. –

Her fremlægges da først den supplik til kongen, som en lang række Tistedborgere underskrev den 3. juli. Den er nu et såre vigtigt aktstykke, og den oplæses, for at: de personer, som den haver underskrevet, og nu her ere indstævnte, kunde forklare, hvem samme supplik for dem haver opsat, og hvor vidt enhver vilde vedkende sig dens indhold at være sandfærdig, eller og fragå hvis de af en eller anden kan være forled at underskrive, på det at de, som sådant have digtet og de enfoldige til sådan en vrang indgivende for hans kongl. majestæt forført, vedbørligen kan vorde ansete. –

De indstævnede underskrivere opråbes, og vidneansvaret foreholdes de fremmødte. Men mange har foretrukket at indgive en skriftlig erklæ-

ring, så en god del af vidneførslen former sig som oplæsning af længere og kortere aktstykker. Og i det store og hele betegner både de få mundtlige og de mange skriftlige erklæringer et almindeligt frafald. Her kommer først amtsforvalter Jens Hansens høflige undskyldning⁶⁰, den kan nok fri ham for tiltale i anledning af at have deltaget i underskrivelsen af supplikken, men han bør ikke gøre sig håb om med den alene at være ude af sagen.

Byfoged Emmik Eriksen har måske tænkt sig muligheden af også at kunne nøjes med en skriftlig afbigt, for han har udfærdiget et både klogt og høfligt indlæg til kommissionen. Men han har dog personlig givet møde, og i retsprotokollens margin har een noteret et par venlige ord om ham: Denne var en gammel ærlig og enfoldig mand -. Hans skrivelse synes snarere at give udtryk for et både klogt og maliciøst ønske om, at ansvaret må blive placeret på rette sted: Højædle og velbårne kongl. deputerede, højgunstige herrer. Endog jeg for længst haver erkendt min forseelse med min hånds underskrift på den allerunderdanigst supplik til hans kongl. majestæt af 3die juli 1696, så vil jeg dog allerunderdanigst bede og formode, det vorder mig af hans kongl. majestæt allernådigst pardoneret i betragtning, jeg som en læg mand ikke kunde understå mig i så vigtig og mig ubekendte tilfælde anderledes at judicere, end som idelig både i kirken og husene af vores sjælesørgere den hæderlig og højlærde mand magister Oluf Bjørn blev prædiket og lært. Tilmed opsatte han selv koncepten til samme supplik på Tisted Bisgaard udi hr. kancelliråd Dues⁶¹ og ædle hr. amtsforvalter Jens Hansens nærværelse, hvilken jeg siden, dog efter mange nægtelser, blev persvaderet at underskrive, efter at jeg så amtsforvalteren, som ved sin tjener lod levere mig kopi deraf, og andre godfolk tilforn havde den underskrevet, og derfor desto lettere vil formode forladelse, i betragtning jeg aldrig tilfulde haver troet, meget mindre i ringeste måder mainteneret dette forment besættelsesværk. Beder i dybeste ydmyghed denne min erklæring med gunstige øjne måtte anses. Jeg for min ringhed altid forbliver de høje herrers ydmygste tjener Emmik Eriksen. Aalborg d. 25. januarii 1697. -

Nu står han selv for retten og tilbyder at svare sandfærdigt på alt, hvad man yderligere vil spørge ham om. Og det viser sig da, at byfogden egentlig ikke har haft andet indtryk af den ganske besættelse

60. Jfr. p. 18.

61. Amtmand Jørgen Scheel Duc.

end det, som Ole Bjørn har bibragt ham. Selv har han hverken erfaret de besattes kundskab om skjulte ting eller hørt den truende røst fra kirkens hvælvinger⁶². Og nogen unaturlig styrke hos de anfægtede har han heller ikke observeret⁶³.

Det er umuligt for Ole Bjørn at høre roligt på dette, for hjemme i Tisted gav byfogden ingenlunde udtryk for mistanke til besættelsens kvalitet, og nu skal det hedde sig, at han aldrig har troet på den. Ole Bjørn råber op og protesterer: Hvorefter retten imponerede magister Oluf Bjørn ikke at indfalde vidnerne i deres udsigelse, såsom han, når hver vidne er forhørt, skal ubehindret få indført, hvis han begærer og sagen vedkommer -. Og nu må Ole Bjørn roligt finde sig i byfogdens forklaringer, om hvordan han på prædikestolen ofte har ivret mod dem, som ikke vilde tro på besættelsen, en såre alvorlig sag for præsten, hvis den mening vinder almindelig udbredelse, at den hele besættelse har været opspind og latterligt bedrag.

Men det bliver værre endnu, skønt Emmik Eriksen ikke kan udtale sig detaljeret om forholdet mellem Maren Hansdatter og Ole Bjørn i den tid, hun havde ophold i præstegården, men alene synes at have kendskab til det blå øje, magister Ole har hentet sig i et slagsmål med Fanden⁶⁴. For nu fremlægger assessor Rosenvinge den udførlige bekendelse, som Maren Hansdatter den 29. december har aflagt for bisoppen og kleresiet i Aalborg, en eneste lang anklage mod Ole Bjørn og hans tilhængere for direkte opfordring til at anstille sig som besat, holde brave folk for nar og beskyldte skikkelige personer for trolddom. Og Marens bekendelse indeholder også en såre ubehagelig skildring af mester Oles forbavsende behandling af hende og andre unge kvinder i præstegården⁶⁵.

Ole Bjørns protest er uden fynd, et forgæves forsøg på at fastholde sin position over for det bredere publikum. Først forlanger han Marens bekendelse indført ord til andet, og omgående, i protokollen: på det man des mindre kunde tvivle om dens befrygtende forandring -. Da dette uhøflige mistillidsvotum til rettergangen naturligvis afvises, begærer han en kopi, men Rosenvinge mærker strax, hvortil Ole Bjørn sigter, og protesterer mod sådan: ublu formastelse imod retten for at gøre sig for almuens mere bifald -. Og Marens bekræftelse af sin

62. Jfr. I. p. 151 f.

63. Jfr. I. p. 302.

64. Jfr. I. p. 317.

65. Jfr. I. p. 349 f.

bekendelse er ikke egnet til at sætte Bjørn i bedre humør: Lige som hun af hendes præst var undervist, så forstod hun det, men siden takked hun biskoppen og andre Guds børn, som hende havde undervist, eftersom hun var en fattig, enfoldig kvinde og snart af Fanden kunde forledes, som var en skalk –.

Den følgende mundtlige examination af Maren drejer sig i hovedsagen om præstens såkaldte »faderlige revselse« af sine kvindlige sognebørn. Det må have været en ejendommelig situation for ham pludselig at få al den skidne bysladder forelagt på eet bræt af dette kvindemenneske. Nogen må have forledt hende til at falde ham i ryggen, han prøver at protestere, men Maren hævder, at ingen har tvunget hende til at sige andet, end hvad sandt er. Selv retten er forbavset over hendes åbenmundede beskyldninger og pålægger hende at holde sig til sandheden: Hun og af hr. assessor Rosenvinge her i retten blev formanet, at hun ikke skulde påsige magister Oluf Bjørn noget videre, end hvis hun med en god samvittighed vilde forblive ved til hendes død –. For resten er der ikke megen grund til at tvivle på hendes udtalelser, for den episode, hvor mag. Ole lagde sig hos hende på sengen og forudsagde så store mirakler⁶⁶, en scene, der nok kunde bygges et interessant vidneudsagn over, den forekommer i hendes gengivelse ganske uskyldig og tåbelig.

Ole Bjørn får dog samlet sig til svar på både Emmik Eriksens og Maren Hansdatters bekendelser. Den første synes lettest at slå af marken, men det føles allerede nu som en rent formel sejr, uden betydning for den endelige afgørelse. Logisk set kan Ole Bjørn have ret i, at byfogdens indlæg og forklaring ikke bør godtages, siden han selv har indrømmet at være en lægmand uden forstand på sådant. Og det anstår ikke en øvrighedsperson således at revocere sin underskrift på et dokument til kongen. Som vidne bør Emmik Eriksen heller ikke anerkendes, såsom han for det første selv er interessant i sagen og for det andet er Ole Bjørns åbenbare avindsmand. Hvad Maren Hansdatter angår, da hævder præsten med rette, at han aldrig, som man har beskyldt ham for, har ladet hende føre i sit hus: Ej heller vidste deraf, førend han hørte uden for sit hus en stor skrigen, bulder og tumult af mange folk, som kom løbende til hans hus og bad hannem, at han for Guds skyld vilde lade hende komme ind i hans hus, som han dennem ikke kunde nægte –. Hendes ubeviste beskyldninger er natur-

66. Jfr. I, p. 379.

ligvis hen i vind og vejr og behøver ingen besvarelse: Imidlertid formentede han, at samme hendes skammelige bekendelse ikke kunde komme hannem til nogen hinder, nachdel eller skade på sit ærlige navn og rygte, efterdi hun efter samme sin egen bekendelse var et udædiske menneske, grov misdædere og offentlig gudsbespottere, og derfor hendes ord uden klare og lovfaste vidnesbyrd og bevisligheder ikke at kunne stå til troendes –.

Emmik Eriksen er såre forbavset over Ole Bjørns påstand. Sin underskrift har han på ingen måde tænkt sig at tilbagekalde, kun at bede om tilgivelse for den ubetænksomhed, han har udvist ved at sætte sit navn på et af Ole Bjørn konciperet dokument: Havde magister Oluf faret med sandhed udi hans beretning og prædiken om de siuge, så havde supplikken ikke kunnet kaldes at være så ubillig, men som han så grovelig vildfarede, som nu fornemmes, så må billigen han med flere bede om forladelse for deres ubetænkt underskrift⁶⁷ –.

Onsdagen den 27. står i Ole Bjørns tegn. Først fortsætter han gårsdagens retsmøde med en kraftig protest mod Maren Hansdatters usandfærdighed, og hvad har vel et enkelt skarnagtigt kvindemenneskes løgnagtige vidneudsagn at betyde mod den samling af skriftlige tillidsvota, han i dag fremlægger i retten. Først er der den samlede menigheds skudsmål af 11. september⁶⁸, der tegner et billede af den højtelskede hyrde og sjælesørger, som helt udvisker de sorte pletter, som Maren Hansdatter og byfogden har villet beklukke hans anseelse med: Særdeles vidner og bekender vi, at han har ført et meget skikkelig, ædruelig, kristelig og fredsommeligt levned –. Hans kyskhed kan der vel ikke være tvivl om, når han, trods Maren Hansdatters calumnier, kan fremlægge en vandels- og sædelighedsattest fra Maren og Else, to af de piger, han efter Maren Hansdatters sigende skal have forlystet sig med på en mærkelig og usømmelig måde, tilmed udstedt i forening med pigebørnernes forældre⁶⁹. Hans tidligere logivært, tolder Peder Marcusen, ved heller intet andet end godt at sige om ham, gamle Jens Svendsen heller ikke⁷⁰. Og at hr. Mourids nu her for retten ikke kan indrømme, at han har set to tunger i Maren Hansdatters hals, sådan som

67. Kommissionsprotokollen p. 34–71, aktstykke 6–10.

68. Jfr. I, p. 399 f.

69. Jfr. I, p. 401.

70. Jfr. I, p. 402.

hun har påstået, at han har sagt, men kun at have hørt hende tale, uden at tungen rørte sig i munden⁷¹, det viser yderligere Marens gennemførte løgnagtighed.

Ole Bjørn kan også bevise, at han er udsat for forfølgelse fra modpartens side. For det første foreligger der attest for, at Mikkel Langballe både nægtede at høre hans vidner og at modtage hans attester på Tisted byting i dagene fra den 9. til den 13. januar⁷². Videre går der stærke rygter om, at Holger Schandorph påvirkede præsterne, da han i oktober afkrævede dem svar på en række spørgsmål, stillede af biskoppen: Jeg vil, Guds bittere død, ikke have et ord indført af alt det, som kan touchere biskoppen eller være hannem imod⁷³ –. Ole Bjørn har ikke kunnet erholde sine embedsbrødres udtalelse om denne sag. Og her for retten lider han den skuffelse, at rygtet som sædvanlig har citeret unøjagtigt. Hr. Holgers replik faldt, som hr. Anders Christensen Skive vidner, da en af præsterne, i stedet for at svare kort og klart, udbredte sig om uvedkommende ting: Jeg vil intet have noget sådant ind, som ikke min forretning angår eller og min biskops ærinde ej vedkommer –. Hr. Mourids af Sønderhaa bevidner også dette, og hr. Mourids skulde hellere være forsigtig med at slutte sig til Ole Bjørns modstandere, når han tidligere har været så troende, at han har udfærdiget en attest som den af 2. august sidstleden, og som Ole Bjørn er så heldig netop nu at kunne fremlægge i retten. Det er hr. Mourids' beskrivelse af sit møde med hexeharerne⁷⁴. Det er ikke rart for ham at høre den oplæst i denne forsamling. Han hænger med hovedet. Og der er een, som har noteret i margin af protokollen: NB. Denne præst var en ung, simpel og ulærd mand og skammede sig for retten, da mag. Ole lod denne hans attest oplæse –. Hr. Mourids' gamle attest indeholder også andet, som det nu er ham ubehageligt at høre på, for eksempel om Maren Hansdatters profetiske evner⁷⁵. Men her for retten undskylder han sig med, at den i sin tid blev skrevet på opfordring af Ole Bjørn og under indtryk af den nervøse ophidselse, som mester Ole havde bibragt ham. Og for øvrigt er det ganske uberettiget, når Ole Bjørn er i besiddelse af den, for den var i sin tid leveret til Jens Christensen Rodsted, som skulde indgive den til den rettergang i Hørдум kirke,

71. Jfr. I, p. 317.

72. Jfr. I, p. 428.

73. Jfr. I, p. 390 f., 397 f.

74. Jfr. I, p. 174.

75. Jfr. I, p. 204 f.

som blev aflyst⁷⁶. Og så har Rodsted altså overgivet den til Ole Bjørn.

Andre dokumenter, fremlagte af Ole Bjørn, viser, hvordan der er blevet spændt ben for den gejstlige rettergang, som amtsforvalteren og Ole Langgaard og Ole Bjørn har forsøgt at få gennemført⁷⁷.

Her kommer amtsforvalter Jens Hansen igen på tale, for i nogle af disse sagers dokumenter har han udtalt, at det er blevet ham pålagt at føre sagerne mod de for trolddom anklagede kvinder. Det lyder, som om Jens Hansen handler efter høje ordrer og i officielt hverv, og derfor ønsker Rosenvinge, foranlediget dertil af biskoppens prokurator Ole Dreyer, besked om, efter hvis befaling amtsforvalteren har påtaget sig denne bestilling: hvorved ej alene fattige uskyldige mennesker er søgt på ære og liv, mens endog disse formente besatte er styrkede udi deres ondskab og den gemene almue forført -. Det bør pålægges den fraværende Jens Hansen at svare fyldestgørende på dette spørgsmål inden en vis rimelig frist.

Før retsmødet slutter, får Ole Bjørn tid til at kritisere kommissionens fremgangsmåde. Det er urimeligt, at man først har fremstillet Maren Hansdatter, hun er en af de senest anfægtede og er end ikke nævnt i Bjørns relation til biskoppen. Man burde have begyndt med Maren Spillemands, Kirsten Langgaard og Anne Legind, og så burde den vigtige supplik og dens underskrivere have været til behandling.

Retten tager intet hensyn til disse forsinkede og ligegyldige indvendinger. Og Rosenvinge påfører til slut Ole Bjørn den ærgrelse at forlange det originale skudsmål, som Ole Bjørn i dag fremlagde ved retsmødet begyndelse, lagt til sagens akter⁷⁸.

Landsdommerne kan ikke samtidig være i Aalborg og Viborg: Anno 1697 d. 27. januarii, som skulde have våren landstingsdag, mødte ingen af velbårne hr. landsdommere, formedelst de vår på commission udi Aalborg med de besætte af Tisted⁷⁹. – Således også de følgende dage.

Processens fjerde dag, torsdag d. 28.1., er forholdsvis fredelig, der forefalder intet, som er egnet til i særlig grad at sætte sindene i bevægelse. Selv de indvendinger, ondskabsfuldheder og trusler, som Ole Bjørn efter sædvane anbringer, hvor han finder lejlighed til det, er i dag ret stilfærdige og uden fynd. Bircherod har anmodet om, at de

76. Jfr. I, p. 236.

77. Jfr. I, p. 226 ff.

78. Kommissionsprotokollen p. 71–101, aktstykker 11–20.

79. Viborg Landstings Justitsprotokol 27. 1.1697.

fremmødte præster må komme i forhør strax, så de kan dimitteres og rejse hjem til deres embeder; og Rosenvinge har indvilliget heri. Ole Bjørn er af den modsatte mening, præsterne kan ikke undværes, for det kan være, at der ønskes yderligere oplysninger af dem, og nogle af deres vidneudsagn behøver måske nøjere prøvelse, for visse af præsterne synes selv at være interessenter i sagen, at være frygtagtige eller at være Ole Bjørns avindsmænd. Ved samme lejlighed må Ole Bjørn protestere mod, at han igår efter en retskendelse har måttet aflevere en del papirer, han kan ikke undvære dem ret længe, han må have dem igen: ellers understod han sig ikke flere af sine breve og dokumenter . . . her i retten at fremlægge –.

Han har ingen gavn af sine protestationer: Retten agtede ikke nødvendig derpå noget at svare. –

Der går nogen tid med fremlæggelsen og gennemgangen af de aktstykker, som udgøres af præsternes skriftlige besvarelser af biskoppens mange spørgsmål vedrørende Ole Bjørn og de besatte⁸⁰. Men disse dokumenter er ikke meget betydelige, de giver udtryk for, at Ole Bjørn har handlet mere på egen hånd, end han burde, men de tyder ikke på, at han til at begynde med bevidst har sat sig op imod sin bisp. Og så bringer de naturligvis en og anden lille beretning, egnet til at vise biskoppen, at præsterne ikke så let har ladet sig tage ved næsen af de såkaldte besatte, men meget skarpsindigt har anset deres mærkelige opførsel for naragtige abekattestregere.

Og de nu personligt for kommissionsdomstolen fremstillede præsters vidnesbyrd går i samme retning.

Den stille dags livligste moment indtræffer, da Mathias Rosenvinge, for at publikum: den omstående almue –, kalder han det, kan få at vide, hvordan det står til med Ole Bjørns »fantastiske lærdom«, lader oplæse den kongelige befaling af 1. august, hvorved biskop Bircherod får ordre til at suspendere præsten fra hans embede⁸¹. Naturligvis bliver Ole Bjørn rasende, for hans bedste støtte i den vanskelige sag er netop almuen. Men han bevarer dog sin ydre ro og benytter lejligheden til at styrke sin anseelse hos menigmand ved et par truende angreb på modstanderne. Over for kongen giver han udtryk for sin taknemlighed, thi at han stadig må nyde kaldets indkomster er en stor nåde: hvorudi hannem dog stor indpas særdeles af magister Holger Sørensen [Schan-

80. Jfr. I, p. 390 f.

81. Jfr. I, p. 279.

dorph] skete –. Det vil han senere ad rettens vej protestere imod. Og: at hr. assessor Rosenvinge her for en siddende ret og i så mange nærværende folks påhør havde skældet hans lærdom for fantastisk, haver udtrykkeligen tilkendegivet hans velbyrdigheds affekter i denne sag, at han den ikke så upassioneret agerer, som hans kongelig majestæts allernådigste befaling og loven tilholder –. Det må assessor Rosenvinge også være forberedt på at skulle stå til regnskab for til rette tid og sted.

Men tomme trusler er en ringe sejr, og Ole Bjørn opnår ikke mere i dag. Han forsøger at stille skarpe og direkte spørgsmål til nogle af de tilstedeværende vidner, men kommer ikke til forståelse med dem, for enten viger de udenom, eller det viser sig, at hvad de har set og sagt i Tisted for nogle måneder siden, det har ikke helt set sådan ud eller lydt netop sådan, som Ole Bjørn dengang fik indtryk af. Og rektor Aagaard synes det er mere i overensstemmelse med naturlovene, hvis han kun har set et svagt blåagtigt skin og ikke en gloende ild i halsen på Maren Spillemands⁸². Retten går let hen over dette, for det er vigtigere at få forelagt den attest, som rektor Aagaard for ikke så længe siden har tilstillet biskop Bircherod. Den indeholder nemlig adskillige mere reelle oplysninger om Ole Bjørn og de foregivne besatte⁸³, og dens væsentlige indhold er bevidnet af mange. Ole Bjørns forsøg på at diskutere dens indhold med rektoren løber ud i sandet, for Niels Ebbesen Aagaard nøjes med at henvise til den og strækker sig ikke videre end til den for Bjørn lidet tilfredsstillende udtalelse: at han ingen tid havde fornummet noget unaturligt hos Maren Spillemands og barnet Kirsten Langgaard, hvilket ere de af de anfægtede, han alene har været hos, men dersom der end den tid er faldet noget fore, som kunde da siunes sælsomt, siunes det nu kun efter bedre erfaring ganteri –.

Ole Bjørn har ikke lejlighed til at tale med de anfægtede, der er bragt til Aalborg. Det er pinligt for ham, at nogle af dem svigter ham og bekender, at de aldrig har været besatte. Nu har han hørt, at hr. Ole Nielsen Hosum, der idag som vidne er til stede i retten, i mandags har vexlet ord med Maren Hansdatter Sirichs. Måske har hun sagt noget, der kan udlægges til Ole Bjørns fordel. Han opfordrer Ole Nielsen til at udtale sig; og får det lidet opmuntrende svar, at Maren Hansdatter blot i al stilfærdighed har prøvet på at påvirke vidnet: I mandags

82. Jfr. I, p. 289 f.

83. Jfr. I, p. 298.

formiddag han kom gåendes forbi bemeldte Maren Hansdatters logamente og vilde gå hen ad byen, stod hun i døren og vinkede ad ham, han vilde komme til hende, hun vilde gerne tale et ord med ham. Og i hvor vel han undså sig det at gøre, gik han efter hendes indstændige begæring til hende og spurgte hende, hvor det stod til med hende, derhos sagde, at Gud skulde forlade hende, at hun så havde bedraget vidnet og andre godtfolk. Da svarede hun: Man får at blive ved sandhed. Og derpå sagde, at vidnet ikke havde behov at vidne videre, end hvis han blev tilspurgt om. Dertil han svarede, han vidste vel, hvad han skulde vidne, og han vilde ikke vidne andet, end hvad han med en god samvittighed kunde udsige –.

Dagens sidste forhandlinger drejer sig om Ole Bjørns hidsige påståelighed og om hans ulydighed mod den kongelige ordre at begive sig til Aalborg, der belyses ved fremlæggelsen af biskop Bircherods korrespondance med Peder Roaldsen i september⁸⁴.

Den indstævnedede Charlotte Mavors, Ole Bjørns søsterdatter, har ikke givet møde. Ole Bjørn beklager, at hun ikke kan komme til stede og forsvare sig personlig, for Peder Roaldsens vidnesbyrd indeholder visse beskyldninger mod hende. Men hun må blive i Tisted, hun er ene hjemme i huset med nogle syge, som ikke har anden pleje, hun har heller ikke selv sin fulde førlighed, hun har lige rejst sig fra en svær sygdom. Ole Bjørn skulde heller have undladt at komme så meget ind på denne sag, for Mathias Rosenvinge benytter lejligheden til at komme frem med sin viden om, at hun nok ikke er så svag endda: såsom det befindes, . . . at hun ej alene nylig har været til tinge, mens endog på nogen tid omrejst at samle attester . . . Og så som citanten formedelst adskillige hendes mishandlinger, hvorfore hun og her udi kommissionen er indstævnet, behøvede hendes egen nærværelse, så begærte han, at de gode herrer kommissarier hende alvorligen vilde tilholde udi egen person at komparere eller og, om hun skulde findes modvillig, da ved anden middel at måtte hid nedbringes –.

Ole Bjørns forsøg på at stemple Peder Roaldsen som interessant i besættelsessagen er et slag i luften. Det sker ved fremlæggelsen af en tåbelig og intetsigende attest⁸⁵, som hr. Peder med stor ro kan afvise som usandfærdig⁸⁶.

84. Jfr. I, p. 278, 281 f., 388.

85. Jfr. I, p. 404.

86. Kommissionsprotokollen p. 101–54, aktstykker 21–29.

Ole Bjørn gør, hvad han kan, for at fredagen d. 29. skal blive livligere end torsdagen. Først protesterer han imod, at Peder Roaldsen igår veg uden om sagen og ikke vilde svare på hans spørgsmål, dernæst kritiserer han, at de anfægtede, til hvis examination og afstraffelse kommissionen sigter, ikke alle er til stede i retten. Han har kun set Maren Hansdatter og Kirsten Langgaard, og af dem har kun Maren været i forhør. Det undrer ham, at samme Maren, som efter sin egen bekendelse er: en grov løgnere og bedragere, offentlig gudsbespottere og dødskyldig misdædere, som og magister Olle på sit ærlige navn og rygte, ære og lempe skammeligen haver beløjet –, endnu går fri. Han foreslår, at Bartholin, både som præsident i den siddende ret og som vicesiftamtmand lader hende fængsle, og retten finder det unødigt at svare på Ole Bjørns protester og udtalelser i sager, som ikke vedkommer ham.

Ole Bjørn har bredt sig så meget de foregående dage, at man anser det for nødvendigt at pålægge ham nu at holde sig stricte til sagen. Og Ole Bjørn vil mene, at det er andre, der sinker sagen. Ham kan det i hvert fald ikke være: eftersom rettens befaling vare i dommernes og magten i hans vederpartes hænder –.

Skønt Jacob von Holten er blandt de indstævnedes, har han ikke givet møde. Men der foreligger fra hans hånd et fyldigt indlæg af 19. december til biskop Bircherod, svar på dennes anmodning om oplysninger vedrørende præsten og de såkaldte besatte, og det er lige så godt som et personligt fremmøde i retten. Det udmaler detaillert Ole Bjørns påståelighed og de anfægtedes ugudelige galskab. Og har Ole Bjørn ikke udvist nogen mod biskoppen direkte uærbødig optræden, så har hans tro medhjælper og håndgangne mand gjort det, dengang den af biskoppen forfattede takkebøn for Maren Spillemands bekendelse ankom til Tisted og skulde oplæses i kirken: Magister Oluf Bjørn prædikede ikke selv, da hr. biskoppens bøn blev læst her i kirken, mens studenteren Poul Rytter, som oplæste hr. biskoppens bøn på en usømmelig måde, efter at han tilforne både for og efter prædiken havde læsed magister Olufs egen bøn, kaste biskoppens bøn fra sig og sagde: dette er en rigtig kopi efter originalen; og magister Oluf sad selv i skriftestolen og vel kunde høre og se det –. Der er mange, som med deres underskrift helt eller delvis står inde for denne af Jacob von Holten udfærdigede attest. Men kun to af dem er til stede her i retten, Envold Nielsen Bjerregaard og Emmik Eriksen.

Ole Bjørn mener ikke, kommissionen bør benytte sig af dette akt-

stykke. For det første er adskillige af hans deri gengivne udtalelser forvanskede, for det andet er der allerede taget hensyn til det meste af indholdet i de af den gejstlige ret fældede domme. Dem henviser han stadig til for at forvirre Mathias Rosenvinge og kommissarierne og for at forsinke rettergangen. Men netop i dag har Rosenvinge en triumf på hånden, han kan i dette øjeblik fremlægge den kongelige befaling af 19. januar, lige ankommet med posten, der annullerer hele den tidligere rettergang over Ole Bjørn og pålægger kommissionsdomstolen, suppleret med biskop Braem og provst Reenberg, at kende også i de sager, der specielt angår Tisted-præsten og hans embede⁸⁷.

Måske kommer dette ikke Ole Bjørn ganske uventet, i hvert fald lader han sig ikke i højere grad forbløffe, men fastslår, at så har kommissionen ikke mere med hans sager at skaffe, før den er suppleret efter kongens ordre.

Envold Nielsens vidneudsagn for kommissionen i dag er lige så lidt som Emmik Eriksens i tirsdags til Ole Bjørns fordel. Heller ikke han har nogen sinde kunnet iagttage, at de såkaldte besatte havde kundskab om skjulte ting: Mens når det gemene folk havde gjort hundrede spørgsmål til de forment besatte, og det kunde hælde sig, at da een af dem kunde gætte vist, så blev det eneste påagtet, og de 99 løgn forglemt og intet omtalt –. Hvad de anfægtedes så meget beundrede styrke angår, da kan han heller ikke nævne eksempler på den, men vel på deres fjantede og uanstændige gebærder. Djævelens røst fra kirkehvælvingen har han ikke hørt, og det er der nok i virkeligheden ingen, der har⁸⁸. Stort set må Ole Bjørn bære ansvaret for, at de anfægtedes tummel er drevet til en sådan yderlighed, at de selv har troet på besættelsen. Men at det hele i bedste fald kun har været indbildning, fremgår klart af Gertrud og Anne Andersdøtres tilfælde. De blev, på Envold Nielsens foranledning, uden vanskelighed kureret af rektor Seerup i Ribe: Hvoraf er klar for liuset, at det ikke er besættelse; thi Satan lod sig vel ikke drive ved purgation –.

Endelig kan Envold Nielsen også oplyse et og andet om Ole Bjørns usædelige tilbøjeligheder, men trods opfordring fra Rosenvinge nægter Ole Bjørn at udtale sig om dette eller andet, før hele sagen er blevet forelagt og vidnerne hver især er blevet afhørt.

Resten af dagen går med fremlæggelse af attester, nogle få til fordel

87. Jfr. I, p. 396 f.

88. Jfr. I, p. 346.

for, de fleste til skade for Ole Bjørn, og næsten alle viser de nu et tidligere meget deltagende og interesseret publikums pludselige iver efter at holde sig på så lang afstand fra sagen som muligt. Alle disse attester er forfattede for få dage siden af indstævnedes, som undskylder deres udeblivelse⁸⁹. Men der fremlægges også i dag et par af ældre dato, een fra Jep Pram, som beretter om Anne Krogsgaards spådomme og om hendes uheldige venskab med et par af de latinske drenge, og en anden, hvori Reinhold Rødder fortæller om Karen Toftums påtagne galskab⁹⁰.

Trods alle anstrengelser er det ikke lykkedes Ole Bjørn at beherske retsmødet, det er mest druknet i papir. Tilmed har han kun haft ringe lejlighed til angreb på sine modstandere, og han har endda måttet gribe til det triste forsvar at nægte at udtale sig før senere⁹¹.

Lørdagen, 30. jan., giver anledning til adskillig mere dramatik end de nærmest foregående dage, for nu skal den indstævnedes Ole Langgaard i forhør. Måske har Emmik Eriksen fået en lys idé ved at erfare, hvordan biskop Bircherod er blevet befriet for sine besværlige processer mod Ole Bjørn og har fået dem overført til kommissionen. I hvert fald står Emmik Eriksen nu for retten og anmoder om, at der må blive lagt sag an mod Ole Langgaard og hans adhærenter for deres u lydighed mod øvrigheden. Ole Langgaards ligefrem oprørske stædighed har jo tidligere skaffet byfogden forskellige ubehageligheder⁹². Kan han nu blive anklaget her for kommissionen, vil Emmik Eriksen til gengæld, og formodentlig heller end gerne, frafalde den sag, som han ved hjemtinget har rejst imod ham. Mathias Rosenvinge kan glæde byfogden med et tilsagn om, at han vel skal vide at forfølge Ole Langgaard efter loven.

Ole Langgaard fremlægger et vægtigt indlæg, det er underskrevet den 25. januar, altså forfattet lige inden kommissionsdomstolen trådte i funktion. Det fremgår også af indholdet og af den skarpe, uforsigtige og aggressive form, at Ole Langgaard, eller hvem der kan have stilet det for ham, ikke har været forberedt på, at Ole Bjørn og hans og besættelsens tilhængere allerede i dag vilde være trængt så hårdt, som det er tilfældet. For så vilde han næppe have fundet det formålstjen-

89. Jfr. p. 13 ff.

90. Jfr. I, p. 330 f., 324.

91. Kommissionsprotokollen p. 154–215, aktstykker 30–46.

92. Jfr. I, p. 269 f.

ligt at fremsætte så grove beskyldninger, at udtale så alvorlige mistanker og at fremkomme med så malplacerede propositioner.

For det første protesterer Ole Langgaard: over den medfart mit fattige, moderløse barn vederfares, at hun, som jeg fornemmer, bortflyttes fra eet sted til andet -. Og nu har han tilmed, ved sin ankomst til Aalborg, måttet erfare, at biskoppen den 22. december har holdt en forsamling i provst Reenbergs hus⁹³: hvor da mit barn skal have sagt det, som aldrig er udi sig selv sandfærdig, mens vel kan forstå, hun som et barn enten ved forlokkelse eller trussel til de ord må være animeret af andre, hvilket strider imod loven -. Han må forvente, at kommissionen nu tillader, enten at barnet anbringes på et upartisk sted, eller at han får hende med sig hjem.

Skønt dette giver udtryk for en utilladelig, næsten injurierende mistillid til både biskoppen og provsten, kunde man måske se igennem fingre dermed, forklare det som en faders uovervejede angreb i kampen for sit barn. Men dette er kun indledningen til Ole Langgaards skrivelse, hvis hovedindhold er en række overvejelser og forslag i besættelsessagen som helhed, der aldeles ikke anstår sig en lægmand, en jævn bonde og handelsmand, der tilmed er indstævnet som interessant i sagen og med en alvorlig anklage for oprør mod øvrigheden hængende over hovedet. Han tillader sig adskilligt i sine anmærkninger, som må forbavse og højligt irritere Mathias Rosenvinge og kommissarierne. Han påstår, at alle oplysninger i besættelsessagen synes at være kommet fra modpartens side, hvorfor han anmoder om, at alle relationer må tilstilles ham i afskrift, så han og andre kan få lejlighed til at afgive deres erklæringer og føre kontravidner. Det kan, efter hans mening, ikke bebrejdes nogen, at de har underskrevet supplikken til kongen, for ingen af dem har stræbt efter andet end sandheds oplysning derved. Og når modstanderne nu med noget held har kunnet hævde, at her ikke forelå tilfælde af trolddom, så er det kun på baggrund af, at man har kunnet dæmpe begivenhederne ved at anvende medicin til de mest formuende og deres besvogrede, men fængsel og hård medfart til de fattige. Tvært imod foreligger der jo tingsvidner og adskillige bekendelser, som viser, at her er tale om trolddom og spøgeri. De fra præsterne hidtil fremskaffede attester kan man ikke lægge stor vægt på, da de er affattede som svar på biskoppens spørgsmål og: eftersom velbemeldte hans højjærværdighed ikke skal villet have tagen andet af

93. Jfr. I, p. 380 f.

dennem, end hvis som til hans eget forsæt og intention kunde tjene –. Vitterligt er det jo også: at Maren Spillemands udi en huj og hast . . . er ført fra sit rette foro og frelse ned til Aalborg –. Hvordan det egentlig står til med hendes bekendelse, kan hun nok selv bedst forklare, men efter Ole Langgaards mening vil man rettest få sandheden frem, om både hun og de andre anfægtede sættes i fuld frihed og aflægger frivillig og utvungen bekendelse.

Ole Langgaard vedstår selv at have underskrevet det nævnte indlæg, og at Lorends Mein har renskrevet det for ham. Og han fremlægger både det skarpe brev, han skrev til biskoppen den 17. december⁹⁴, og et andet, endnu skarpere, som han har sendt ham for et par dage siden, den 23. januar: Såsom jeg efter kongl. majestæts allernådigste befaling og Eders højærværdigheds egen begæring har overleveret mit lidet moderløse barn i Eders eget hus, som efter rygte siden udi ærværdige og højlærde magister Peder Reenbergs hus ikke alene med børnekopperne og hendes gammel svaghed og anfægtning skal være betagen, men endog underligen imod al forhåbning bragt til en sælsom bekendelse og sagt, at Maren Spillemands skulde have lært hende at gøre sig selv sådant galskab og raseri, som det behager biskoppen at kalde, da som sligt strider imod den bare sandhed og håndgribelig erfaring, der jeg som hendes fader, desværre, alt for vel ved, og med vemodige øjen har anset, at hun langsommelig tid har været beladt med denne sin store og forskrækkelige anfægtning, før end hun har vidst af Maren Spillemand at sige eller nogen omgængelse med hende haft, det og giver mig ikke ringe mistanke, at jeg igår, da jeg med tvende danne-mænd, for at erfare den rette sandhed herom, er kommen i velbemeldte magister Reenbergs hus, ikke har måt fået mit eget barn i tale, som strider både imod Guds og menneskens love og imod den naturlig indplantede kærlighed imellem forældre og børn, ja endog med mange hånlige og ukvems ord er tilsammen bleven afvist, er jeg i højeste måder forårsaget over sådan tilføjede uret mig at beklage og ydmygeligst at lade informere, om Eders højærværdighed imod sit gode løfte og min forrige beskikkelse af dato 17. december 96 udi sådan mit barns medfart skulde consentere, jeg da måtte vide skel og føje dertil –. Ole Langgaard beder i samme skrivelse, om det må blive pålagt også provst Reenberg at svare herpå. Og han beder også om at måtte få sit barn igen, eller at hun må: være på sådant et upartisk sted udi godtfolkes

94. Jfr. I, p. 375 f.

hus, hvor jeg for sådan sælsom medfart imod mit barn kunde være angerløs⁹⁵ –.

Eet er det, at Ole Langgaards dumdristighed åbenbart ikke kender nogen grænse, et andet, at alt dette kan han hverken selv have fundet på eller alene sat i stil. Assessor Rosenvinge går lige til sagen, han mærker, at Ole Langgaard åbenbart stadig har til hensigt at fremture i sin opsætsighed mod øvrigheden, ligesom: det og vel af stilen kan fornemmes, at både det og hosfølgende bilagere ikke af hannem selv er opsat, mens af alle omstændigheder skal kunne fornemmes, at det er magister Oluf Bjørns stil –. Han vil fortsætte sin strenge tale, men afbrydes: Idet dette var sagt, opstod magister Oluf Bjørn, og indfaldt citanten i sit spørgsmål med påstående, at han (før Olle Langgaard kunde komme til at svare) vilde svare på forindførte spørgsmål –. Ole Bjørn må kaldes til orden og have at vide, at han skal give lyd for retten, før Rosenvinge kan fortsætte og fremføre sit forlangende, at: Oluf Langgaard her for retten vilde strax udsige, hvo samme indlæg og bilagere for hannem stilet haver, såfremt som han ej som en opsæt-sig og modvillig sandheds fornægtere vil anses –. Det går stærkt nu, skriveren kan næsten ikke følge med: Oluf Langgaard svarede, magister Ole Bjørn opstod anden gang for retten og gjorde ulyd imod rettens tilforne gjorde formaning og tilstod hvis samme indlæg indholder (uden det som Olle Langgaard og hans barn angår). Derefter svarede Olle Langgaard på assessor Rosenvinges gjorde spørgsmål, at Lorends Mein havde stilet mestendelen, undtagen de ord, som han vilde have forandret derudi, så havde Lorends Mein siden indført dem anderledes, og om mag. Oluf havde set det, førend det blev renskrevet, vidste han ikke, mens det fik Lorends Mein at gøre forklaring om. –

I sin hidsighed rejser Ole Bjørn sig både tredje og fjerde gang og kræver, at Rosenvinge skal lægge sag an imod ham og Ole Langgaard, de vil svare på rettens spørgsmål, når de bliver stævnet, ikke før. Det korte, hidsige replikskifte ender med, at Rosenvinge meddeler, at han vil anklage Ole Langgaard for overtrædelse af kongens befalinger, som oprørsmand og som den, der: sin øvrighed udi deres embede haver overfaldet –. Og han indstiller, at Ole Langgaard nu, da han er sigtet i en så vigtig sag, enten må sætte borgen eller blive arresteret: at han ej videre oprør tillige med magister Oluf Bjørn skulde forårsage –.

Der falder omgående to indsigelser mod dette krav. På Ole Lang-

95. uden klage.

gaards vegne protesterer prokurator Niels Sørensen mod borgen eller arrestation, Ole Langgaard er: en vederhæftig mand, der selv ejr hus og jord og ikke så lettelig kan bortrømme -. Og Ole Bjørn protesterer mod, at beskyldningen for oprør i fællig med Ole Langgaard nu er indført i protokollen, og han forlanger, at Mathias Rosenvinge skal forklare, hvori oprøret består, og erklære, at han sigter ham retsligt derfor.

Hvorpå gemytterne falder noget til ro, så retsmødet kan fortsætte. Sennels-præsten Søren Madsen Høbergs attest, hvori han fralægger sig alt nøjere kendskab til Maren Spillemands⁰⁰, afføder en ret fredelig diskussion mellem hr. Søren og hr. Ole, men hr. Sørens korte svar indeholder ikke noget til støtte for Ole Bjørn. Og antallet af forelagte attester og afhøringer og forklaringer er ikke så stort i dag, for den unge hører Anders Jacobsen Borchorsts indlæg viser sig at være en hel afhandling om alt, hvad han har hørt og set, seksten tætskrevne sider, foruden med faktiske oplysninger fuld af muntre, skeptiske bemærkninger: Disse mennesker har villet sige, at det skulde være Djævelen, som taledede af dem, da dog enhver, som ret observerede deres forhold, kunde lettelig fornemme, at det var dennem selv, der taledede, og ikke Djævelen. Jeg vil vise de velbårne herrer det først i barnet Kirsten Olufsdatter, så og Karen Spillemands. For nogle måneder siden kom en dreng af latinske skole i Tisted, navnlig Peder Nors, ind til mig i mit logement og sagde, at barnet Oluf Langgaards datter havde talt latin i magister Olufs hus, hvilket kom mig noget underlig for, eftersom jeg nylig var kommen fra hende og havde hørt og set megen galskab og fantasteri hos hende, men ikke et latinske ord hørt af hende. Og som jeg stod og tænkte på drengens ord, som han havde haft til mig, og han var gået bort, kom et bud til mig fra en af de andre, som sagdes besat, navnlig Karen Spillemand, og bad mig, at jeg vilde gå til hende, thi hun var så hart anfægtet, hvilket jeg også gjorde. Men så snart jeg kom ind af døren, blev sagt af hende: Nu har min broder Hviderot, som er hos barnet, talt latin; i morgen skal jeg tale latin! (Men den morgen kom ikke endnu). Der jeg disse ord hørte, forundrede jeg mig derover, at hendes ord så kunde komme overens med skoledrengens, som nylig havde været hos mig, men der jeg så mig omkring i stuen, da ser jeg samme dreng stå derinde, og der jeg spurgte ham ad, om han havde sagt de ord, som han havde hos mig om barnet, for nogen,

som der i huset [var], da svarede han ja, at han sagde det for dem alle i stuen, lidet før jeg kom; og da var Karen Spillemand frisk, men blev så straxen siug, og da vidste hendes djævel ikke andet, end det var sandt, drengen havde sagt, enddog det var løgn, thi en kærling havde sagt ham det på gaden, som han siden bekendte. Thi af kærlingsladder hører man alt for meget af på det forførte og vildfarende sted. Barnet, som han sagde, der skulde have talt latine, skal aldrig nogen bevise at have talt andet sprog end hendes modersmål i hendes paroxysmo, foruden eet eneste ord, som blev talt af hende i Hillerslev præstegård, da hans velædle højærværdighed var der og talte til hende på latin. Da længe omsider blev der svaret af hende: Gloria. Hvilket ord jeg kan tænke, hun må have læst udi en salmebog og så gjort sig det nyttig -. Anders Borchorst fortæller, foruden mange andre latterlige og mistænkelige detaillier, også livligt og udførligt om Maren Hansdatters, Inger Fusmands og Karen Spillemands galskab⁹⁷. Og hverken de anfægtede eller deres djævlæ yder han nogen tiltro, det er efter hans mening komediespil det hele: Så vidt mig er bevidst, da er det aldrig sket, at når disse mennesker er bleven anfægtede i kirken, og folk har følget dem hjem, at de har faldet omkuld på gaden, men de ere smuk gået hjem, i hvor langt de end havde at gå, og har smuk lagt deres helligdagsklæder af sig, førend det onde er kommen dem på for alvor -.

Dagens andet store aktstykke er Jacob von Holtens lystige brev til Holger Sørensen Schandorph⁹⁸, et passende sidestykke til Anders Borchorsts beretning.

Endelig slutter dagen med den vedtagelse, at Poul Rytter skal give møde. Han har ikke kunnet efterkomme kommissariernes indstævning, thi over dem står kongen, og kongen har forvist ham fra Aalborg stift. Men nu bevilger Christoffer Bartholin ham på kongens vegne, at han må rejse til Aalborg og blive der, så længe kommissionen skønner hans nærværelse nødvendig, dog at han undlader al forbindelse med de forment besatte og deres interessenter.

Biskoppen har moret sig godt over Borchorsts beretning og von Holtens brev: Eftermiddagen frembragte jeg på rådstuen i rettergangens (contra mag. Olaum et putativas obsessas⁹⁹) påhør. Hr. Søren i Sennels, Anders Jacobsen Borchorst og flere aflagde denne gang deres vidner.

97. Jfr. I, p. 317 f., 324 f.

98. Jfr. I, p. 411 ff.

99. mod magister Ole og de forment besatte.

På Oluf Langgaard, som gav et ublu indlæg frem i retten, blev ellers af Rosenvinge skarp irettesat, og sluttede ellers hodierni diei actus¹⁰⁰ med adskillige sælsomme og lystige choser, hvorom der blev af en og anden vundet¹⁰¹.

Mere seriøs falder Rosenvinges indberetning til Moth om denne første etape af sagens behandling. Det er af største vigtighed, at denne mægtige mand får det rette indtryk af Ole Bjørns farlighed og lærer at betragte sagen som en alvorlig trussel mod den almindelige ro og orden:

Med kommissionen over det tistediske besættelsesværk kontinueres hver dag fra morgen til aften, og er ikke at fuldsige, hvor uforskammet mag. Oluf står hele dagen og maintenerer samme værk til den gemene almues forførelse, som hænger ved hans fantastiske griller formedelst den store og ublu dristighed, hvormed han både overfuser vidnerne og undsiger dem, så og pukker i højeste måde, at dette skal blive sådan en sag, hvis lige aldrig er hørt, og at man skal få underlige ting at høre. Jeg må og tillade ham al sådan hans frihed, thi ellers råber han sig strax rettesløs og vil gå fra retten, dog får jeg tit at lade et og andet imod ham indføre, at almuen ikke formeget i deres griller af ham skal styrkes og nogen allarm eller oprør anstilles. Endeligen blev han i går noget altereret i sine concepter, da befalingen til kommissarierne ankom, at han her skulde lide dom, såsom han alt hidindtil har ikkun haft den udflugt imod vidnernes udsigende, at han beråbte sig på formalia af forrige proces, at vidnerne vare tilforn førte i hans fraværelse. . . . Jeg må bekende, jeg har i Guds sandhed aldrig set hans lige udi skinhellighed og skalkhed og dog derhos halsstarrighed, omend skønt man af alting finder, at han i sin samvittighed ved bedre og dagligen convinceres både udi hans forseelser med dette værk så og hemmelige intriger med at styrke både de forment besatte så og den gemene mand i deres vildfarelse. . . . Endnu er de misdædiske djævelselskab ikke stillede for retten, om han end idelig råber at ville have dem alle frem. Og ihvorvel de alle ere friske stærke kvindfolk, og man ikke har fornummen noget til deres fingerede paroxysmos, siden de ere fast satte, undtagen en eller to, som undertiden for den gemene mand gør noget galskab, så dog alligevel bær man frygt, at når de for retten med mag. Oluf konfronteres, de da skal fange noget galskab an, så der

100. dennec dags retshandling.

101. Bircherods dagbog 30.1.97.

skulde forårsages opløb, hvorfore jeg først lader føre alle vidner imod dem, for at den gemene almue kan tid efter anden få nogen impression, at det er galskab, de farer med, og derefter vil lade stærk vagt være til stede at hindre, om de skulde blive galne, at ingen allarm opkommer. Gud hjælpe mig vel i denne sag at få sandhed for lyset, thi det er noget underlig tøj, her er sammenspunden. Dersom jeg efter min seneste skrivelse turde lade mag. Oluf tage fast for den overskikkede attest¹⁰² som en oprørsk mand, vilde det gøre stor forandring både hos den gemene almue og det forbandede djævlepak, hvorpå jeg vel ønskede mig enten nogen kongelig befaling eller og Eders excellences gunstige ordre, thi han er i Guds sandhed en farlig oprørsk mand udi dette hans besættelsværk, at ophidse almuen ligesom her var ingen ret at vente hos øvrigheden i denne sag. Videre vil jeg ikke denne gang melde, men skal med Guds hjælp gøre udi alting i denne sag som en ærekær tjener og vil ikkun bede, at jeg fremdeles må mainteneres, såsom chargen er farlig og vanskelig og jeg haver ingen uden Gud at holde mig til. . . .

Aalborg d. 30. januar 1697.

M. Rosenvinge¹⁰³.

Ugen er gået, man er nået langt frem i gennemgangen af sagen. Men man har også set, at der er langt endnu, inden den er helt overskuelig. Og man har fået indtryk af, at der er nogle, som er mest interesserede i, at det tidspunkt aldrig skal indtræffe¹⁰⁴.

Endnu mandag den 1. februar tyder det til at begynde med på, at kommissionen endnu i denne session har en række dage for sig, men som retsmødet skrider frem, bliver det klart, at en afbrydelse nu er påkrævet.

Envold Nielsen anmoder, under henvisning til sit tidligere aflagte vidne om magister Oles usømmelige adfærd mod Maren Andersdatter, om at pigens moder, Anne Christensdatter, som er til stede i retten, må blive afhørt. Anne Christensdatter fortæller meget spagfærdigt om episoden og om sin i den anledning holdte rådslagning med Envold¹⁰⁵. Endnu mere spagfærdig bliver hun, da Ole Bjørn stiller hende en række

102. Rosenvinge hentyder formodentlig til den andet sted omtalte attest om Anne Jacobsdatters spådom, som Ole Bjørn senere forsøgte at fremlægge i kommissionen, men som i forvejen var Rosenvinge vel bekendt. Jfr. p. 125.

103. Koncepter og Indlæg til Jyske Tegnelser 1695-1699.

104. Kommissionsprotokollen p. 215-64, aktstykker 47-53.

105. Jfr. I, p. 348 f.

skarpe spørgsmål, og der kommer ikke meget andet ud af det hele, end at hun egentlig alligevel ikke har til hensigt at klage over ham. Det er en lille sejr for Ole Bjørn, han søger at forfølge den og vil vise, at Envold Nielsen er hans avindsmand, som vil ham til livs både med dette og andet. Og grunden kan kun være den, at Envold Niensens tidligere maitresse fra Flensborg har henvendt sig til Ole Bjørn om hjælp. Det fremgår tydeligt af hendes breve til ham, som han fremlægger her i retten, hvilket slet menneske Envold Nielsen er¹⁰⁶, og: deraf kunde ses og kendes, hvad ond grund borgemester Envold alt for længe siden havde lagt til fornævnte sit imod magister Olle fattede had -. Men retten modtager ikke de tilbudte breve og: imponerede magister Ole Bjørn, at han ikke vilde lade indføre slig snak, som denne kommission intet vedkom -.

Holger Schandorph er dagens mand. Han er den af præsterne, som på nærmeste hold og med skarpeste blik har fulgt de anfægtedes rasen, Ole Bjørns naive påståelighed, Poul Rytters og de andre tilhængeres grove streger. Siden han har fattet mistanke og derpå er blevet overbevist om, at hele sagen er et ugudeligt og ondskabsfuldt bedrageri, har han samlet sig en skat af nøjagtige enkeltiagttagelser, og nu viser han dem alle i en fyldig, sytten sider stor beretning, som i dag indgives til kommissionsdomstolen. Han er klog nok til at indrømme, at han i begyndelsen ikke nærede nogen mistanke: Ungefær fire ugers tid gjorde jeg opvarntning hos de såkaldede besatte i Tisted efter ordre og tog mig det alvorlig an; jeg vidste den tid ej andet, end det var en legemlig besættelse, men må derhos bekende, at magister Oluf Bjørn mig ved sine, nu befundne latterlige, relationer skammelig den tid havde forført -. Han har dog omhyggelig spurgt Ole Bjørn, om de almindeligt antagne tre utvivlsomme beviser for besættelse forelå, om de anfægtede havde kendskab til forborgne ting, om de kunde tale fremmede sprog, om de havde overnaturlig styrke. Hertil har Ole Bjørn svaret ja. Schandorph har også bedt ham om ikke så ivrigt at lade de besatte gøre tumult i kirken, såsom ritualen forbyder sådant, men: Han svarede: jo, han forstod det bedre end de, der havde gjort rituallet. Den materie vilde han disputere theologicæ et physice. . . . Han sagde og, at i Tisted var theatrum diabolorum¹⁰⁷ -. Holger Schandorph tegner også et nydeligt lille billede af situationen, da den så meget omtalte supplik fra

106. Jfr. I, p. 349.

107. Djævlens skueplads.

Tistedborgerne til majestæten blev forfattet, og han sørger for at placere ansvaret for den på rette sted: Vil magister Ole Bjørn sige, at jeg var med at opsætte borgerskabets supplik i Tisted, da nægter jeg ikke, at jeg jo var samme dag i Tisted Bisgård hos hr. kancelliråd og amtmand, velbårne Jørgen Scheel Due, hvor var tilstede amtsforvalteren seigneur Jens Hansen i Tisted, magister Ole Bjørn og byfogden seigneur Emmik Eriksen, men magister Oluf Bjørn sad ved et bord for sig selv og satte concepten op til supplikken, vi andre sad for os selv ved et andet bord og drak the. Magister Oluf ivrede sig, når enten hr. kancelliråd eller andre vilde sige noget, men sagde sig selv det vel at forstå –.

Og så følger den lange omhyggelige beskrivelse af hver af de anfægtedes tilfælde, for så vidt Holger Schandorph har haft forbindelse med dem, Maren Spillemands spotske naragtighed¹⁰⁸ og barnet Kirsten Langgaards benyttelse af lejligheden til grove løjer, hun har: brugt sær smilen og latter og naragtige gebærder i magister Ole Bjørns hus, spyttet magister Ole uforskammet under øjnene, som han tålmodig aftørrede; jeg lagde mit tørklæde over hendes ansigt at hindre hendes spytten, holdt stærk på hendes hoved, da klagede hun sig i sin allerheftigste formente paroxysmo: han holder så hart på mit hoved! Så magister Ole forbød mig at holde så hart –. Kuren Spillemands har haft samme slemme maner: Jeg lagde mit tørklæde på hendes ansigt og holdt hel stærk på hendes hoved; hun sagde: Kan du holde Fanden? Og banded mig, at jeg holdt så stærk –. Videre om Jens Bondes kone, om hvis djævels sande brændevinsnatur han en tid lang ikke havde nogen anelse¹⁰⁹.

Hr. Holger fortæller også om sine mange viderværdigheder i Tisted som substitut for den suspendede Ole Bjørn¹¹⁰, men også om den løn han nyder ved at få lejlighed til at afsløre Karen Toftum, Inger Fusmand og Anne Krogsgård¹¹¹ og ved at kunne påvise kilderne til Anne Jacobsdatters latin og bringe Maren Hansdatter til bekendelse¹¹².

I det mundtlige forhør efter beretningens fremlæggelse kan Holger Schandorph heller ikke nægte, at han har noget kendskab til den såkaldte faderlige revselse, som der er gået så stort ry af¹¹³.

108. *Jfr. I, p. 288 f.*

109. *Jfr. I, p. 321 f.*

110. *Jfr. I, p. 276 f.*

111. *Jfr. I, p. 323, 324 f., 332.*

112. *Jfr. I, p. 338 ff., 320 f.*

113. *Jfr. I, p. 350 f.*

Til i dag er Lorends Mein, som ved sessionens begyndelse havde afslået at udtale sig frivilligt i retten, indstævnet. Han indrømmer villigt, at han har været Ole Langgaard behjælpelig med udfærdigelsen af hans skrivelser. Men i dag bliver der ikke taget stilling til anklagen imod ham for at have bestyret de forment besatte og udædiske mennesker fra Tisted.

Mathias Rosenvinge afslutter retsmødet med et kort indlæg.

For at de såkaldte besatte, som han agter at anklage, eller deres pårørende, ikke skal føle sig uretfærdigt behandlede, foreslår han, at der antages en privilegeret prokurator som deres defensor, og at han udstyres med vidtstrakt myndighed.

Han foreslår også, at kommissionens arbejde udsættes, indtil supplementerne biskop Braem og provst Reenberg kan slutte sig til den. I mellemtiden må så Ole Bjørn, Ole Langgaard og eventuelle andre sørge for at have deres beviser og dokumenter fuldt færdige til fremlæggelse i retten.

Til samme tid må også amtsforvalter Jens Hansen kunne fremlægge de ordrer, som han påstår at have modtaget om at påtage sig at føre sagen mod de for trolddom anklagede kvinder.

Endelig skal endnu en række personer, som hidtil har undladt at give møde, alvorligt tilholdes at fremstille sig personlig for retten.

Og så må kommissionen nu træffe afgørelse, om Ole Langgaard alligevel ikke, som Rosenvinge har foreslået, bør arresteres.

Kommissionen følger så at sige punkt for punkt Mathias Rosenvinges forslag. Dog slipper Ole Langgaard med at stille kaution for sin tilstedeværelse. Som prokurator for de foregivne besatte antages Laurids Christensen Carl¹¹⁴, han skal føre sagen for de anklagede, dog at han: al mulig flid anvender, dennem at bringe til rette sandhed, og ikke nogen udi deres forhærdelse styrker –.

Og endelig udsættes kommissionens videre møder i en måned, indtil den 1. marts¹¹⁵.

Det anstrengende arbejde slutter med middag, og nogle nyder vel måltidet i større fornøjelse end andre: D. 1. februar sluttede de kongl. kommissarier, geheimråd Bartholin og Hans Lange, deres første session i den omtvistede besættelsessag, efter at en kvinde af Tisted, ved navn

114. Laurids Christensen Carl, herredsskriver i Hellum hd., siden 1684 ordinarius procurator i Aalborg. Han boede i Tulsted, Torup s., 25–30 km fra Aalborg. Jfr. H. Hjorth-Nielsen, Danske Prokuratorer 1660–1869, 1935, p. 69; Jyske Saml., 5. R. II, 1935–36, p. 194.

115. Kommissionsprotokollen p. 265–306, aktstykke 54–62.

Anne Christensdatter, Anders Pedersens hustru, så og mag. Holger Sørensen Schandorph havde i dag deres vidnesbyrd for retten aflagt. Og blev så sagen af dennem til i dag 4 uger, d. 1. mart., opsat, en del formedelst de andre tvende gejstlige med-kommissariers forventet tilkomst, en del formedelst nogle flere vidners indstævning, som endnu fornøden eragtedes. Der vi gik ned af rådhuset, tog jeg begge kommissarierne og Rosenvinge hjem til middagsmåltid med mig¹¹⁶ –.

Men et par dage senere, 3. februar, sender biskop Bircherod et brev til Matthias Moth, en bøn om at han vil udvirke kongelig ordre til et, som han formoder, alvorligt slag mod den oprørske og farlige præst: ved byfogden og en anden mand, samt et par præster, som man kunde have tro og tillid til, alle mag. Ole Bjørns breve, charteqver og dokumenter udi hans logement her i Aalborg såvel som alle hans première correspondentes Charlottæ Mavors breve og papirer i hans hus udi Tisted under nøjagtig forsegling at arrestere på den tid, når hverken han eller hun udi deres logementer og kammere, hvor sådanne sager formodentlig antræffes, ere tilstede, og med den stilhed og varsomhed, at hverken han eller hun får herom den ringeste kundskab tilforn til slig desseins forebyggelse. –¹¹⁷

Og samme dag som Bircherod sender sit brev, afgår atter en beretning fra Rosenvinge til Moth, en ret fyldig skildring af sagens gang siden sidste skrivelse, 30.1., og indtil sagen nu, nogle dage senere, er blevet opsat til 1. marts. Rosenvinge er ikke blind for, at Ole Bjørn til at begynde med virkelig troede på besættelsen, men han mærker også, at manden nu er nogenlunde klar over sin fejltagelse, men absolut ikke vil indrømme sin naragtighed. Og så er der kommet mere til: Gud ved og bedst, hvorvidt han er skyldig udi andet, som han fortænkes for i denne sag, mens det ser man, at det er alle sammen unge glatte kvindfolk og af løstagtigt rygte vel bekendte, derhos er og mag. Oluf udråbt for en meget letfærdig mand, og kunde meget derom komme for lyset, om det ikke var for at en og anden skulde blive beskæmmede og muligt sættes uenighed imellem ægtefolk. . . . Og er det mærkeligt, at han i sin bøn har bedet, at Gud ikke vilde tillade Satan at liuve nogen uskyldeligen på, hvoraf jeg slutter, at da han var i tanke, at her var legemlig besættelse, frygtede han, at han skulde få noget at høre om sådanne hans bedrifter og derfor gav almuen den anledning, at

116. Bircherods dagbog.

117. Koncepter og Indlæg til Jyske Tegnelser 1695–1699.

han kunde udråbe det for Satans løgn til hans beskæmmelse, om der havde kommet noget frem. Mens disse djævløse har været ham alt for tro. . . . –

Med Kirsten Langgaard udtrykker Rosenvinge større tilfredshed: Og er barnet en artig, vittig tøs og meget skikkelig, siden hun er kommen udi mag. Peders hus. –

Men med klager over Ole Bjørn kan han fortsætte, så længe det skal være: Jeg kan sige, at der er aldrig hans mage udi uforskammet pukken og dristighed i at beskyldte både retten og vidnerne og med mange kroglove og exceptioner at ville sno sig, så og give den gemene mand impression om sin hellighed, da han dog er den største øjenskalk og hykler, som nogentid kan være, og udi mine tanker snart en atheist. Gud åbenbare hans skalkhed, at han må få sin fortjente løn, thi han er dog eneste årsage i alle disse menneskers ulykke, om de for deres gudsbespottelser og mishandlinger skal lide nogen forsmædelig straf, som de ikke siunes at kan undgå. –

Praktiske forslag til fremme af sagen og til styrkelse af retten stiller han også. Som Bircherod ønsker han, at Ole Bjørns papirer må blive beslaglagt. Samt at retten må holdes for lukte døre: Af frygt for opløb, når dette pak skal stilles for retten, var det højst fornøden. – Og endelig: så og at skarpretteren måtte være hos og, om kommissarierne det kunde eragte fornøden, da betjene en eller anden af disse horer[?] med hudstrygen, om de ikke vil den rette vej til bekendelse, thi deres djævløse skulde bedst uddrives med ris. –

Om sine nærmeste planer beretter han, at han en af dagene vil rejse til Tisted for personlig at erholde oplysning om et og andet. Han må navnlig beklage, at amtsforvalter Jens Hansen har påtaget sig retsforfølgelsen af hexene. Thi dette har i ikke ringe grad bestyrket den Tistedske almue i troen på besættelsen¹¹⁸.

Fortsættelse følger et par dage senere, 6. februar, med nye klager over Ole Bjørns stædighed og hans fortsatte forsøg på at få ført vidner på tingene, skønt hele sagen nu af kongen er henlagt under kommissionen. Rosenvinge har erfaret, at han også vil føre sag på sit hjemlige byting: hvorføre jeg rejser på tirsdag til Tisted for at forekomme sådan hans galne og snart til oprør iblandt den gemene almue udseende anslog. Det er ikke at beskrive, hvad tilhang han haver af den gemene

mand, som anser ham for en helgen for hans store udvortes hellighed, da han dog er en ertz-øjenskalk og farlig kætter. Præsterne haver nok at gøre i deres prædikener her hver dag at føre almuen udi andre tanker, mens mag. Olufs besættelseværk har så rodfæstet sig i deres tro, at de ikke ere at vende derfra. Nu er det og kommen dertil, at en af disse formente besætte, navnlig Inger Fusmand, som for nogle uger siden gjorde barsel her i byen og siden den tid haver ligget syg med heftige anstød af moderen og jævnlige convulsioner, døde i nat i hendes logemente hos en af mag. Olufs creature, og derved er de gemenes og andres tro bestyrket, at det var Djævelen, som tog livet af hende. Så længe denne rebelske mag. Oluf er her, gør det ingen gode at få ret sandhed af de forstokkede mennesker, som sidder fast, thi han styrker dem udi deres forhærdelse. Og er det mærkeligt, at den syndere Maren Hansdatter, som så rundt ud er gåen til bekendelse, den haver han for retten truet og overskældet, at hendes tunge skulde skæres af hendes hals, mens de andre forstokkede mennesker, dem ynker han, kalder dem elendige anfægtede, går i rette for dem og vil forsvare deres formente besættelse. . . . Gud straffe den forgiftige mag. Oluf, som har ført disse mennesker i denne vildfarelse i begyndelsen og endnu styrker deres forhærdelse. Det er i Guds sandhed ikke rådeligt at lade ham være på fri fod, thi han er capabel til at stifte et oprør iblandt almuen og er en ertz-kætter og rebelsk mand. Havde jeg turdet, havde jeg for længe siden ladet ham tage fast. . . .¹¹⁹ —.

Matthias Moth tager sig flittigt af sagen, de fra Aalborg indløbne beretninger behandles i Kancellikollegiet den 9. februar, men man tager roligt på sagen og er egentlig mest bange for, at Rosenvinge skal forløbe sig og tage for hårdt fat, så Ole Bjørn og hans tilhængere med nogen ret kan beklage sig. Den så meget omtalte attest, der i Tisted var som et himmelbrev om land og riges undergang, og som i Aalborg stempledtes som en majestætsforbryderisk pamflet, lægger man ikke megen vægt på, og man finder, at Rosenvinge vel bør gøre alt for at opklare sagen, men samtidig passe på ikke på noget punkt at handle mod loven. Og han bør på lemfædigste måde finde sig i Ole Bjørns uhøfligheder. Derimod skal han ikke tolerere, at Rytter og Mavors muligvis sætter sig ud over forvisningen, men sikre sig, at de virkelig har kvitteret Aalborg stift (hvad de forlængst har gjort). Kancelliet

119. L. c.

indstiller til kongen, at kommissionen får bemyndigelse til at beslaglægge Bjørns og adhærenters papirer, og at sagen ageres for lukkede døre. Rosenvinges forslag om at gøre brug af skarpretteren går man også ind på, dog ikke således, at han skal spille nogen aktiv rolle, men kun optræde som et skummelt og truende spøgelse i scenens baggrund, man spørger majestæten: om ikke skarpretteren måtte være til stede med pinebænken og andre hans instrumenter i et kammer næst ved, hvor retten holdes, og aleneste true de vedkommende med pinen, om de ikke godvilligen skulde gå til den rette sandheds bekendelse. Som dette er så vigtig og extraordinaire en sag, hvis lige ikke tilforn i lang tid haver været hørt om i Eders kongl. maj.ts riger, så siunes os allerunderdanigst, at til sandheds oplysning dertil og disse extraordinaire midler højt er fornøden, enddog de ere ikke conform med loven¹²⁰. –

Og på grundlag af dette former Matthias Moth sin kloge, på samme tid opmuntrende og advarende svarskrivelse til Rosenvinge, et længere brev af 13. februar: Velædle og velbyrdige hr. assessor. Hans skrivelse af 30. passato og 3. hujus haver jeg vel erholden og samme udi cancelliet ladet foretage, hvorefter man haver befundet rådeligst at være, at han enhver i sær af de formentede besatte for kommissionen lader forhøre og ikke tilsteder den ene at anhøre den andens bekendelse, så og dennem ikke alene til og fra retten med stærk vagt forse, men endog så længe de ere for retten, på det ingen alarm skulde opkomme, i fald de skulde ville fingere noget galskab. Den ommeldte og af mag. Oluf Bjørn på Tisted byting fremlagte attest¹²¹ haver man ikke kunnet finde af den vigtighed, at mag. Oluf Bjørn derfor efter den gjorte påstand skulde kunne belægges med arrest, og som hr. assessor endvidere i sin skrivelse af 6. hujus foregiver, at han står udi beråd, om han mag. Oluf Bjørn udi forvaring vil lade henføre til Hals skanse, da finder jeg ikke de anførte motiver kraftige nok til sligt at gøre og derfor vil fraråde ham, at han ikke på forskrevne måde lader mag. Oluf Bjørn anholde, med mindre det kunde fornemmes, at han skulde ville absentere sig, hvorom dog må haves vis og fuldkommen efterretning, førend han med arrest kan belægges. Skulde han ellers fornemme, at mag. Oluf Bjørn skulde tvært imod Hans kongl. maj.ts allernåd. befalings indhold af d. 29. augusti udi forleden år holde nogen korrespondance med de formentede besatte eller andre der omkring, da kunde han gøre sit bedste for at

120. Kancellikollegiets protokol 29, 1697, bl. 79 (9.2.97).

121. Anne Jacobsdatters spådom.

komme derefter og siden betjene sig deraf i kommissionen. Ellers ser jeg ikke, at det skulde gøres fornøden, at nogle medici i nærværelsen sig til Aalborg skulde forføje og forfare, om de forment besatte med nogen sær svaghed skulde være beladen, såsom facultas medica her i staden haver efter de af biskoppen Bircherod overskikkede dokumenters anledning indgivet eengang deres erklæring og betænkende om dets beskaffenhed, som han selv af kancelliet haver bekommet. For resten er mig kært af hans skrivelser at se og fornemme, at han tager sig denne sag så nær an, og jeg vil end videre have hannem den recom-menderet, at han derudinden anvender sin yderste flid og bedste, på det den rette sandhed kan komme for lyset, og ikke reflekterer på nogen persons anseelse, ej heller enten een eller anden derved skulde blive beskæmmet eller nogen uenighed imellem ægtefolk sat, dog vil jeg have hannem derhos venligen formanet, at han ikke gør det ringeste i samme sag, som kunde synes at være imod loven, men at han heller angår den på de lemfædigste måder, som muligt kan være, og i fald mag. Oluf Bjørn skulde begegne ham noget uhøflig i retten, da sligt med al tålmodighed optage og lade det uformærket passere. Udi det øvrige vilde han sig på bedste måde erkyndige, om de tvende studenter, Christian Frederik Mavors og Poul Rytter, har efter hans kongl. maj.ts allernåd. befalings indhold af den 13. oktober udi forleden år begivet sig ud af Aalborg stift, og hvis det kunde opspørges, at de sig endnu i samme stift skulde opholde, vilde han dennem, hvor de kunde an-træffes, lade anholde, på det de efter forskrevne hans kongl. maj.ts allernåd. befalings indhold kunde vorde afstraffede. Anlangende de andre poster, som han videre i bemeldte sine skrivelser melder om, da følger med denne post hans kongl. maj.ts allernåd. befaling derom til vedkommende. –

p. s. Han ser af indlagte kopier, hvad hans kongl. maj.t allernåd. har approberet, og skulde jeg mene, at det med brevenes antastelse ikke skulde foretages, med mindre man var vel informeret, at der var noget at finde. Dog som han nu har bevilling derfor, kan han som nær-værendes bedre end jeg dømmе derom, hvad derudinden skal gøres eller lades. Orderen til kommissarierne indeholder alting og kan derfor ej offentlig læses, førend det med brevene er sket. Man beretter her, at de forment besatte udi deres fængsel skal meget hart medhandles, hvilket er ikke ret, om så er sket, og vil komme an på vedkommendes forsvar. Heraf kan ses, at det er rådeligst at handle i alting med sagt-

modighed og ikke overile sig og holde sig altid fast ved lovens bogstaver¹²². –

De nærmest følgende skrivelser fra Moth til Rosenvinge er intet andet end gentagne formaninger om at gå forsigtigt til værks: (23.2.97) ... kan jeg ingenlunde ... give hans påstående bifald i at lade mag. Ole Bjørn arrestere, med mindre han skulde ville absentere sig ... at angå sagen på de lemfældigste måder og handle i alting med sagtmodighed og ikke overile sig, men holde sig altid fast til lovens bogstaver. Så vilde jeg hannem herved ydermere venligen have erindret, at han ikke bruger anden procedure imod mag. Ole Bjørn, end lov og ret er gemæs, på det skæppen kan blive ham målet desto mere fuld. – (27.2.97) ... og vil jeg, foruden hvis jeg hannem forhen haver tilskreven anl. sagen med al sagtmodighed at angå, hannem sligt end ydermere have erindret, med formaning at han på bedste måder ser sig for i denne sag og ikke gør det ringeste derudinden, som kunde synes at være mod loven og ej lader mag. Oluf Bjørn arrestere, med mindre der efter min forrige skrivelser indhold kunde have vis og fuldkommen kundskab, at han skulde ville absentere sig. Hvad mag. Oluf Bjørns og hans adhærenters breves antastelse angår, da er jeg som før endnu i den tanke, at dermed bør omgås meget caute¹²³, og at det skulde være bedst ej dermed at begynde, førend man først er fuldkommen forsikret, at der iblandt skulde kunne findes noget, som kunde tjene til oplysning, thi ellers er det en post, som mag. Oluf Bjørn skal vel vide og kunne bruge sig til nytte, om i hans bo efter noget blev søgt og ej funden¹²⁴. –

122. Kopier af Obersecretærens missiver 1691–97, nr. 224.

123. varsomt.

124. L. c. nr. 232, 233.

De besatte i Aalborg

Det var sidst i juni, i dagene lige efter mødet i Hillerslev, at biskop Bircherod og vicesiftamtmand Jespersen traf den beslutning, at nu skulde de såkaldte besatte, den ene efter den anden, bringes til forhør, og måske til bekendelse, i Aalborg. De tog strax fat på sagen og indkaldte Maren Spillemands og Kirsten Langgaard, og sagen så meget lys ud til at begynde med, for Maren Spillemands ankom omgående, allerede den 29. juni, og gik dagen efter til bekendelse¹.

Der er gået lang tid siden disse glade dage, det bliver sent på året, før den smukke plan endelig er gennemført, så i hvert fald alle de betydeligste af de anfægtede nu opholder sig i Aalborg. Og et par søger endda at slippe helt uden om ubehagelighederne. Anders Bødgers døtre Anne og Gertrud, som har været i Ribe, hvor de er blevet kureret for deres galskab², opholder sig atter i Tisted, og fordi de er fornemme folks børn, farer man ikke frem imod dem med lovens fulde strengthed, men lader dem så vidt muligt være i fred.

Men andre er ankommet i begyndelsen af oktober, en lille sending af fængslede piger, det er Anne Krogsgaard, Karen Toftum, Anne Jacobsdatter og Karen Spillemands. Flere følger efter i slutningen af måneden og i november: Maren Hansdatter Sirichs, Inger Fusmand og Anne Jensdatter af Legind. Hen i november kommer også en og anden af de mindre fremtrædende lemmer af de besattes flok, det er personer som Anne Nielsdatter Dahl, Anne Pedersdatter Jens Bondes, Anne Lauridsdatter Gris.

Og den, som man først og fremmest ønskede at tale med, den, som man først sendte bud efter, kommer som den allersidste. Den 8. december afleverer Ole Langgaard sin datter Kirsten i Aalborg.

Nogle af de arresterede anfægtede er blevet stille og mærkes ikke meget i den store by, andre henleder opmærksomheden på sig, når de bekender, at de har spillet komedie, og når de trækker deres bekendelse tilbage. Der er også nogle, der endnu samler et interesseret og skuelystent publikum om sig, når de fremturer i deres besættelse, og almin-

1. Jfr. 1. p. 185, 199 f.

2. Jfr. 1. p. 305 ff.

delige, normalt begavede mennesker kan ikke forstå, at de kan opføre sig sådan ved egen kraft. Om dem alle gælder det, at de, medens retten går sin gang, ganske uanset eventuelle bekendelser om bedrageri, lever deres eget mærkelige liv (eller endog dør en mærkelig død), enten de så sidder i strængt fængsel på Slottet, i mildere arrest i Klosteret, eller i tvungen pension hos skikkelige mennesker.

Kirsten Langaard har det nok godt hos provst Reenbergs, hun er et vildført barn, som ingen vil gøre fortræd, navnlig ikke nu, da hun har bekendt og stadig bekender mere, efterhånden som hun husker det og finder på det og fortæller mange mærkelige ting om Ole Bjørn, Poul Rytter, Maren Spillemands og flere. For hendes vedkommende kan der naturligvis ikke blive tale om nogen straf, men der må jo til sin tid træffes bestemmelse om, hvordan man skal forholde sig med hende.

Det ser ud til, at Karen Toftum har givet op. Hun, der var så vild og gal i Tisted³, er i Aalborg stille og tilbageholdende, selvom hun stadig viser tegn til anfægtelse. De, der tror på besættelsen, regner hende endnu for et vigtigt aktiv, for dem er det af betydning, at hun holder modet oppe og ikke lader sig besnakke af de vantro. Det kan være en almindelig barmhjertighedsgerning at bringe en stakkels falden pige et måltid mad til trøst i hendes triste dage i Slottets fangehul, hvor hun er anbragt i den første tid efter ankomsten til Aalborg; det er farligere, at hun også kan modtage anden opmuntring udefra: Haver troværdige folk både set en ung person, som arbejder hos Anders Drejer boendes strax ved Henrik Kobbersmed, navnlig Poul⁴, som aften og morgen haver besøgt Karen Toftum og rakt hender en skål ind af hullet i kælderen, så og hørt een af Sundby, navnlig Jens Tromslaaer, som har sagt en aftenstund, da han gik forbi kælderen, tydeligen nok: Karen, i morgen skal I for præsterne (da havde der været sammenkomst på landemode den dag), varer Jer nu, at de ikke tage munden fra Eder! Tænk, I ere et kvindfolk og kan snart fortale Eder, at de ikke få det, som de ville have det⁵. – Men som sagt er der ingen rigtig kraft i hende mere, og et tilfælde af anfægtelse, som kommer over hende lige før jul, mens hun sammen med Anne Jacobsdatter har ophold hos Jens Bysvend, er kun en såre mat afglans af, hvad hun tidligere

3. Jfr. I, p. 322 ff.

4. Poul Poulsen.

5. Kommissionsprotokollen p. 833, aktstykket 160.

har præsteret⁶. Det går faktisk med dette fordom så fremragende medlem af de besattes flok, som det går med stille existenser som Anne Jensdatter Legind, Anne Nielsdatter Dahl, Anne Pedersdatter Jens Bondes og Anne Lauridsdatter Gris, om hvem man ikke hører noget videre, før de hen på foråret stedes til forhør i kommissionen.

Maren Spillemands har allerede opholdt sig så længe i Aalborg, at hun har sin egen historie der. Henders bekendelser og tilbagekaldelser, hendes fromhed og hendes rasen er velkendte, og noget før jul er hun blevet indlogeret hos Søren Skoflikker på Klosterjorden. Og Søren Christensen kender hende jo godt, for han var selv med Lorends Mein, dengang de hentede hende i Tisted⁷. Som en af sagens hovedpersoner, og mere end villig til at tale om sig selv, har hun også fået lejlighed til at aflægge adskillige fyldige beretninger om sin interessante tilstand, men det er nu ikke hver gang, hendes synspunkter falder sammen med hendes tilhøreres. Den del af hendes flere gange forhen omtalte erklæring, indgivet i kommissionen den 3. marts 97, som skildrer hendes fængsel eller hendes logi på forskellige steder i Aalborg og den kristelige trøst og opmuntring, som Guds ords tjenere dér har ydet hende, viser bedst hendes patetiske slagfærdighed. Afsnittet danner fortsættelsen til omtalen af hendes tilbagekaldelse af bekendelsen og må, trods megen iblandet løgn og fantasi, og skønt det formodentlig er nedskrevet efter hendes diktat eller mere løse udtalelser, i det store og hele indeholde sandheden, vel at mærke sådan som hun ser den: Ellers må jeg for Gud og al kristen øvrighed beklage, at jeg hans højærværdighed har ladet 3 à 4 gange anmode og bede, mig måtte blive meddelt Christi legem og blod til min tros styrkelse udi denne min elendige og bedrøvelige tilstand, som mig er bleven nægtet, uden jeg vilde blive ved de bekendelser, jeg skal have gjort; og forholder sig således, som jeg her forhen allerydmygeligst haver forklaret; så jeg elendige menneske fra Herrens nadere er fraholdt udi 36 uger, fra menigheden og i fængsel nu i 31 uger; og herhos andrager, hvorledes jeg af en del Guds ords tjenere er trøstet i mit fængsel her i Aalborg, og af andre, som af biskoppen er indvist til mig, nemlig mag. Holger af Snedsted og Christoffer Mumme, hører her i skolen. Der mag. Peder Reenberg kom til mig i Klosteret, gav jeg ham min elendighed til kende, hvortil han svarede mig: Det siger du, fordi du vil have udflugter. Dertil jeg

6. O. c. p. 740.

7. Jfr. I, p. 185.

svarede, hvad udflugter jeg vel kunde bruge: eftersom jeg er fangen og bunden, uden alene Gud, som selv skal stride for mig i denne min store elendighed og hårde forfølgelse, jeg lider så uretfærdig for mit store kors og bånd, jeg har båret nu i fjorten år. Sagde han: Du skal snart dø en fremmed død! Dertil jeg svarede: Hvad har jeg gjort, at jeg skal dø for? Da sagde han: Du er ikke værd, at jeg skulde lyse velsignelse over dig; jeg vil heller give dig en halv mark! Da sagde jeg: Jeg vil ej sælge min velsignelse for penge, thi jeg har ikke Eders penge fornøden, såsom kongen føder mig, og jeg har klæder. Derpå han sor mig den til, og her ydmygeligst fremvises. Derefter kom magister Jacob Langebek til mig mange gange, og jeg foregav ham min elendighed. Holdt han mig Guds ord for og bad, jeg skulde holde hart ved Gud og blive ved sandhed, så skulde jeg få Guds hjælp vel at se og blive reddet; hvilket var min største glæde, jeg havde i al min store nød og elendighed, og endnu trøster mig ved den Guds mands trøst og husværelse. Hr. Anders Mathiesen trøstede mig og med Guds ord og bad mig blive ved sandhed, som jeg og med Guds hjælp skal blive, og venter af Gud en nådig befrielse fra mit store kors og modgang udi fjorten år, jeg har båret. Hr. Mogens Dyre var og ofte hos mig, og jeg gav ham min elendighed til kende, som mig lidet eller intet dertil svarede uden alene en gang, der jeg gav ham min nød og fristelse til kende med gråd og hjertens vemodighed og tåre, sagde han: Jeg nægter ikke, at der er jo djævel og hexeri til; og om der er Fanden hos dig, hvad kær vi os derefter, og hvad kan det skade, Fanden er hos dig, thi jeg ser, du har den samme sjæl og legeme, du havde tilforn. Jeg svarede ham: O, hr. Mogens, hvi svarer I mig sådan? Har Gud givet Satan magt at friste mit legeme, derfor har han ej magt til at omskabe enten sjæl eller legeme; thi dertil er han altfor ringe. Dertil hr. Mogens svarede: Der er gåen over hundrede vinder i Vor Frue kirke, at du varst ikke besat. Jeg sagde: Hvor mange vidnesbiurd, der er gået af menniskan, så er Guds vindesbiurd der iblandt, som er det største og visseste. Da sagde hr. Mogens: Gud skal fordømme dig til det nederste sted! Så svarede jeg: Gud kan det ikke gøre! Han sagde: Jo, Gud kan det gøre, han kunde fordømme Sodoma og Gomorra, langt mere kan han forskyde dig. Dertil jeg sagde: Er jeg nu sodomit eller har gjort sodomitiske gerninger? Jeg er et Guds barn, og mit navn står tegnet i Guds hænder, og dersom Gud vil forskyde mig, da skal han forskyde begge sine hænder, thi jeg og alle troende

til Gud er indtegnede i dennem. Så begyndte han at tale verdslig og sagde: Jeg har sagt dig tilforn, mag. Olle er rømt, nu er han kommen tilstede og er i København, men vi har banet vejen for ham, så han skal sige, han er kommen tidlig nok. Dertil jeg svarede: Gud kan endnu hjælpe ham. Han svarede: Hvad mener du, magister Oluf kan udrette, efterdi alle de store i Tisted er falden ham fra? Svarede jeg: Er menniskan falden fra ham, så skal Gud stå ham bi. Da sagde hr. Mogens: Hvo skulde holde med det syndsens menneske? Hr. Poul Mørk trøstede mig aldrig med Guds ord, mens gav mig ikkun snak og tale i steden for Guds trøstelig ord. Mester Holger af Snedsted og Christoffer Mumme har og våren hos mig, og i steden for trøst af Guds ord og velsignelse har han lyst forbandelse over mig og fordømt mig til det værste, at jeg var en fordømt ånd og Belials barn, og sagde, at min sjælsørgere mag. Oluf var en skælm og havde gjort som en skælm og prædiket kærlingsnak og fantasteri udi Tisted både for mig og alle de andre i Tisted. Jeg svarede dertil, at mag. Oluf havde prædiket Guds ord som en retsindig Guds mand og ordets tjenere både for mig og al menigheden. Mumme dertil svarede: Det lader sig vel anse udi vindesbyrdene, hvad han har prædiket. Nok kom biskoppen ind til mig i klosteret og sagde til mig: Nu var jeg op i Thy, i Nors præstegård, da havde jeg de atten præster for mig, som havde set din elendighed, og tilspurgte dem, hvad de siuntest derom. Da svarede de alle, de nok troede, du varst besat. Men der jeg havde hørt disse ord, tiltalte jeg dem hårdelig, hvorover de lod dem kyse og faldt alle fra mag. Oluf. Jeg sagde: Hvor kan det være, at atten højlærde mænd lader sig alle kyse af een mand? Og dersom alle disse præster viger fra sandhed for at vinde biskoppens venskab, da må vi vente dem Guds retfærdig hævn og straf. Biskoppen sagde: Du har haft omgængelse med mag. Oluf! Jeg sagde: Det er ikke sandfærdig, thi han har aldrig begært det af mig. Han sagde: Jo, sig mig det, jeg skal det for ingen åbenbare. Jeg sagde: Hvad skal jeg sige? Han har aldrig begært sligt af mig. Biskoppen sagde: Dersom dit hjerte er så forstokket, at du ikke vil åbenbare det for mig, da skal jeg lade Christoffer Mumme gå ind til dig, han skal true dig dertil! Og der biskoppen var udgangen, kom Christoffer Mumme ind til mig og fristede mig hårdelig på samme måde og sagde: Du har haft omgængelse med mag. Oluf! Jeg sagde: Det er ikke sandfærdig, han har aldrig haft omgængelse med mig, ikke heller han har begært det, jeg er alt for ringe dertil. Men Gud betale

Eder, så frister I mig! Jeg har aldrig gjort Eder fortræd, ikke heller min sjælsørger gjort Eder fortræd! Mumme sagde: Han agtede mig så ringe, jeg var i hans hus, derfor skal jeg så være imod dig; thi dersom jeg vilde have solgt ham min ære, da vilde jeg have fået hundrede daler til lån af hannem. Nok anden gang kom Mumme ind til mig og spurgte mig ad, om det var sandt, at jeg klagede på ham, at han var skyldig i mit fængsel og bånd? Jeg sagde, det var i sandhed: Thi I er den, som har oprørt både biskoppen, provster og præster imod mig foruden nogen årsag, hvorfor jeg skal sukke over Eder til Gud både nat og dag og al den stund, der er varm blodsdråbe i min finger; og når jeg ikke længer kan sukke, så skal mit blod råbe hævn over Eder! Mumme sagde: Gud give, jeg havde aldrig befattet mig med denne sag! Maren Sulsted svarede: Jo, I måt bede dertil, at I aldrig havde befattet Eder med denne sag, thi hun sukker og græder over Eder både nat og dag! Han sagde: Maren, græd ikke, thi du har gjort dig det selv. Jeg sagde: Det kræver jeg Gud til vinde på, at jeg ikke har gjort mig det selv, men er det ikke bedet Gud imod, så Gud give, at I måtte få den samme fristelse, som jeg har og haver udstået og endnu daglig udstår! Han sagde: Det skal Gud bevare mig fra! Jeg sagde: Hvorledes skal Gud bevare Eder derfra, efterdi I siger, jeg gør mig det selv? Og han svarede mig intet dertil, men gik bort fra mig. Tredie gang kom Mumme ind til mig og sagde: Hvor står det til med dig? Jeg sagde: Det er, som Gud er bedst bekendt; men jeg beder Eder, at I vilde bede biskoppen, at jeg måt blive beret. Han sagde: Vilt du være beret på den bekendelse, du har gjort, da skal det ske. Jeg sagde: Det kan ikke ske, uden jeg vil være en fordømt ånd til evig tid. Han sagde: Vilt du ikke annamme det på samme måde, som jeg siger, da skalt du inden stakket tid gå til din rettersted uberet. Jeg sagde: Behager det så Gud og kongen, at jeg så uskyldig skal dræbes, så vil jeg heller gå til min rettersted uberet, end at jeg skulde annamme Christi legem og blod uværdelig; men Gud betale dem, som vil tilintetgøre Guds gerninger! Og han tav stille og gik bort fra mig. Fjerde gang kom Mumme ind til mig og havde med sig mag. Holger, som overfaldt mig med mange hårde ord og fordømte mig til det nederste sted i Helvede. Og samme tid kaldte han mag. Oluf en skælm. Da græd jeg og sagde: Jeg har bedre trøst fornøden, end jeg har Eders forskrækkelig ord behov, thi jeg er endnu i fristelse nat og dag. Og magister Holger gik bort, men Mumme blev tilstede. Da blev min

sjæl ganske urolig i mig af angst og banghed, og der Mumme så, at jeg var så meget urolig, bad han mig, jeg skulde give mig tilfreds. Jeg sagde: Jeg kan ikke give mig tilfreds, thi I vil røve både ære og liv fra mig, og al min salighed. Han sagde: Hvorledes kan du det bevise? Jeg sagde: Det kan jeg nu på steden bevise, thi I beskylder mig for magister Oluf. Er det ikke min ære at berøve? Thi så sandt, som jeg vil arve Christi rige, har han aldrig begært det af mig; og har jeg haft omgængelse med ham på den måde, som I lægger⁸ mig til, så Gud lad jorden opsluge mig levendes for Eders øjne! Mumme sagde: Tal nu ikke mere derom, thi ingen skal nu friste dig mere derfor. Jeg sagde: De tænker op falske råd og vidnesbiurd mod mig. Er det ikke, at vil berøve mit liv fra mig? I har kommet mig til i min forvirrelse, at jeg skulde sige, jeg havde gjort mig det selv, som er både imod Gud og imod min samvittighed, er det ikke min salighed at berøve? Mumme sagde: Giv dig tilfreds, jeg ved vel, jeg har kommet dig dertil og er skyldig i denne bekendelse, du har gjort, men lad din angst nu fare. Jeg sagde: Jeg kan ikke, thi jeg haver sket så stor uret. Da græd Mumme hjertelig og sagde: Havde jeg vidst, det skulde så have gået dig, da skulde jeg aldrig have befattet mig med dig eller med denne sag. Og han gik meget sørgfuld ud fra mig. Må også herhos for de gode herrer andrage, hvorledes monsr. lieutenant Bircherod er og tillige med Christoffer Mumme indkommen til mig i mit arresterede logemente den 21. decemb. sidst afvigte. Lieutenanten spurgte mig ad, hvor det stod til med mig. Svarede jeg, jeg var ganske urolig nat og dag. Da sagde han til mig, jeg⁹ var værd at dø i fængsel og var værd, de skulde stikke en kårde i mig og dræbe mig dermed på steden, og jeg var værd, at de skulde sætte mig i fjorden, at mit hoved kunde være over isen, at de kunde køre derpå; og kaldte mig et fult bæst og en fordømt ånd, og han bød mig to skilling, at jeg skulde gøre mig gal, at han kunde se derpå. Og Christoffer Mumme ønskede ondt og skam i mig og kaldte mig et ful bæst. Jeg svarede dem intet, men havde mine tanker til Gud¹⁰ –.

Om de fortsatte hårde anfægtelser, som Maren bliver hjemsogt med, medens hun sidder i Klosteret, er der allerede fortalt¹¹. Fra hendes følgende ophold hos Søren Skoflikker foreligger der hverken

8. Ms.: liger.

9. Ms.: du.

10. Kommissionsprotokollen p. 499–508, aktstykke 98.

11. Jfr. I, p. 251ff., 260 f.

så talrige eller så drastiske beretninger, men dog tilstrækkeligt til at vise, at hendes anfægtelser plager hende som før. Søren Skoflikker selv kan bevidne: at den første aften, som var en søndag aften, Maren Spillemands kom ind til hannem, da fik hun ondt tre gange efter hinanden samme aften¹² –. Hen under jul er hun igen anfægtet og, i hvert fald efter deres mening som skal holde hende, besat med stor styrke. Ved den tid kom Erik Eriksen Brun, bartskærsvenden: ind til Søren Skoflikkers på Klosterjordet, hvor Maren Spillemands havde sit logemente; og var derinde en del folk. Da så han, at fornævnte Maren Spillemands var anfægtet. Da fandt han på hendes højre ben og fornam, at der spilled noget udi benet, ligesom det var levendes for ham at finde, ungefær som en mus, og siden derefter fik hun sådan skælven og bæven udi al hendes krop, desligeste også med stor opblæsen udi maven og brystet; og sagde hun: Nu er det udi min halssvælg, og det river mig ihjel, Gud hjælpe mig! Og i det samme begyndte hun at bjæffe som en liden hund, og var han da selvferde om at holde hende; og noget derefter kom hun til sin fornuft igen, og han befalede hende Gud og gik bort –. Men at hendes styrke har været umanerlig stor, fremgår af: at han holdte, det bedste han kunde, på den venstre arm, så hun kunde intet få armen fra ham; så knasede armen, hvor da Lorends Mein bad, at han skulde intet holde så stærk, på det hun skulde ikke bryde armen¹³ –. Søren Skoflikker må stadig have et øje på hende. Edel Slagters (som er et besovet kvindfolk) har kort efter Marens indlogering aflagt en visit hos Søren: Og da sagde de, at Maren Spillemands havde nyligen haft ondt, og bunden på hendes hoved, og da sagde Søren til hende: Maren, I får ondt! og sprang neder af værkstedet til hende; og hun fik ondt, og Søren holdt hende og Lille-Jens, Mathias Juel Rådmands dreng, og Sørens kone. Og hun handtered sig underlig og sled sig op og neder imellem denem¹⁴ –. Ganske svarende hertil er Ellen Pedersdatters, Niels Sørensen Prokurators hustrus vidnesbyrd: Hun kom ind engang til Søren Skoflikkers og så Maren Spillemands, som nyligen havde våren anfægtet, og strax da vidnet var indkommen, fik hun det igen og begyndte at hikke, og så gryntede hun, som vidnet siuntest, som der kunde være to eller tre svin sammen, og gøede som en hund, og vidnet blev forfærdet, så

12. Kommissionsprotokollen p. 716.

13. O. c. p. 684 f.

14. O. c. p. 851.

hun ikke turde være derinde, kom dog ind igen og efter Anne Taurings begæring følte¹⁵ på Maren Spillemands højre ben, hvor det løb op og ned på siden af benet inden udi, som vidnet siuntest, var som en kat-killing¹⁶ –.

Maren Spillemands søster Karen og Anne Krogsgaard gør et par og har nogenlunde samme skæbne. De hører begge til den første sending af anfægtede, som i dagene omkring 6. oktober afgik fra Tisted til Aalborg, begge har de i den første tid siddet i fangehuller på Slottet, men har så, i begyndelsen af december, sammen fået ophold hos Jacob Pedersen Krejler eller Fisker på Klosterjorden, indtil de atter efter et par måneders forløb må gå i fængsel på Slottet. Og deres raseri, som varer ved, har også mange fælles træk, selvom Anne Krogsgaards senere anfald arter sig langt voldsommere end Karen Spillemands. Endelig har de jo også det til fælles, men det gælder forresten flere af flokken, at lærde og forstandige mennesker er overbeviste om, at de simulerer og spiller komedie, medens uforstandige lægfolk ikke kan tro, at nogen af egen kraft og vilje kan gøre så mærkelige ting og indtage så mærkelige stillinger.

At Anne Krogsgaard strax efter sin ankomst til Aalborg, utilfreds med sit logi i Skadereden, har været tilbøjelig til at aflægge en slags bekendelse efter biskoppens ønske, er før omtalt¹⁷, men det er ikke blevet til andet end et tilløb. Karen Spillemands synes ikke at have vist tendenser i den retning. Hendes sindssyge, uforståelige snak i fængslet, som en af de første dage efter hendes ankomst er blevet hørt af klejnsmeden Hans Ald, tyder i hvert fald ikke på, at hun har ændret indstilling over for de gamle modstandere Holger Schandorph og Envold Nielsen Bjerregaards frue: En gang med det første Karen Spillemands var kommen til Aalborg og sad på Slottet, da hørte vidnet, at hun råbte og sagde, hun havde lov at tage mag. Holger, når hun vilde, for han kørte i en vogn med to hjul¹⁸ og skrev falske breve. Og hun råbte på borgmesterens kone: Anne Søs, Anne Søs, hun sad og tålte så mange penge at stoppe med. Mens hvad hun mente dermed, sagde vidnet, det måtte hun og Fanden vide¹⁹ –. Og hendes anfald

15. Ms.: fulte.

16. O. c. p. 711.

17. Jfr. I, p. 376 f.

18. Formodentlig fejl for: tre hjul, jfr. de mange fortællinger om præster, hvis ene vognhjul går i stykker, men som maner Fanden til at agere flerde hjul og fortsætter kørslen.

19. Kommissionsprotokollen p. 732.

synes endda i den første tid at have tiltaget i voldsomhed; det er helt mærkeligt, at Gunder Olufsen Linde, borger i Aalborg, kan fortælle så roligt om, hvad han har set og hørt gennem lugen i fængselsdøren, men han har vel nærmest betragtet hende som et mærkeligt dyr i et menageri: Ungefær ved Mortensdags tid kom han til Slottet og så ind ad hullet, som Karen Spillemands lå, og da lå hun på hendes ryg og hendes bene udstrakte med jernet på; og var ganske for hans øjen at se hendes mave ophovnet²⁰ og ganske unaturlig tyk, og hendes arme lå udstrakte ved hendes sider, og han så intet røre sig på hende, uden alene hendes fingre legte i hånden. Og han kaldte på hende nogle gange, men hun svarede intet. Derpå gik han bort. Kom så en anden gang igen til samme hul, hvor hun da stod og talte med en bådsmænd af Tisted. Og i det samme vendte hun øjnene i hovedet, hånligen smilede og slog bådsmænden under øret, det bedste hun kunde; faldt så baglæns ned på hendes ryg, råbte og skreg med adskillig slags liud og kom op igen med hår i begge hendes hænder; så stod hun lidet og bukkede hendes hoved mod døren og den ene hånd i siden og klagede sig, at det rev hende i stykker inden udi; og i det samme faldt hun på hendes ryg, ligesom tilforn, og så vidnet da ind ad hullet til hende, hvor hun da for omkring på hendes ryg som en garnvinder; og kom så op igen, efter hun som tilforn havde haft mange slags liud og havde hår i hendes hænder. Så gik han bort²¹ –.

Intet tyder på, at opholdet hos Jacob Pedersen Krejler har medført nogen bedring i de to unge kvinders tilstand. Allerede på den første aften, det er den 1. december, har Karen Spillemands været voldsomt anfægtet. Hendes mærkelige tilfælde og underfulde kundskab om skjulte ting er bevidnet af adskillige, for der er mange mennesker kommet til huse for at tage de mærkelige gæster i øjensyn. Og stort set er de foreliggende beretninger ens, men Mette, Jacob Krejlers datter, er den, som fortæller livligst: Den første aften Karen Spillemands kom ind i hendes forældres hus, da sad hun på en bænk og fik så ondt, at hun faldt ned under deres bord. Så fik de med fire karle hende op på bænken igen; og fik så atter ondt, og hendes bryst og mave blev så opblæst og stor; og kaste hendes hoved ned unaturlig på ryggen. En halv time derefter kom Jens Bysvend derind og skød på Karen Spillemands mave, men han kunde ikke trykke den ind før

20. Ms.: ophofuet.

21. O. c. p. 714 f.

langt omsider. Da sagde Karen Spillemand til hannem: Jens, din kårde er løs i fæstet! Husker du den tid, du satte din kårde på din kones bryst forleden aften? Da var jeg hos dig! De sidste ord blev talt to eller tre gange af Karen Spillemands mund. Den tid at hun kom sig noget igen, spurgte de i huset Jens Bysvend ad, om det var sandt, hun havde sagt, hvortil han svarede (og sor Jens Bysvend): der var ingen, der vidste det, uden de to, han og hans fæstekvinde, og så nu Karen Spillemands, som det havde sagt²² –. Samme aften har Poul Poulsen, læredrengen hos Anders Drejer i Nygade, også fået styret sin nyfigenhed, der har fået ham til at aflægge visit hos Jacob Krejler: Da så han hende sidde på en stol og hikkede, og hun lagde hendes hoved på vidnet, og han fornam, at hendes bryst gik så unaturlig, som han ikke havde set før, og i det sprang hun op og fik vidnet fat med den ene hånd i hans²³ hår, og fik ham bæglæns om på foldbænken, og hun satte hendes fødder på hans knæ og hendes hoved på hans bryst, så kom der nogen ham til hjælp og fik hendes hænder af hans hår; så satte hun sig og rev af hendes hoved, så blev hun tilpas igen²⁴ –. I den nærmest følgende tid fortsætter anfaldene som før. Badskærsvenden Erik Eriksen Brun beretter, at han: også havde været til Jacob Pedersens og holdt på Karen Spillemands tillige med en anden mand, og hun kom fra dem, og siden kom der to andre dem til hjælp og tog hende op fra gulvet og satte hende på en stol, og som de holdte, så skreg og råbte hun²⁵ –.

Hendes medlogerende Anne Krogsgaard har det lige så ilde, og også hun er under anfaldene i besiddelse af forunderlige evner og kender fremmede folk, som hun aldrig før har set. Det er ikke oplyst, om det er hendes onde ånd eller protokolskriveren, som gør en ringe fejl og kalder Niels Sørensen Prokurator for Holger. Han kom engang: ind til Jacob Pedersens med det første, da Anne Krogsgaard var kom-

22. O. c. p. 723 f. – Karen taler om Jens Bysvends kone, Jens Bysvend benævner hende som det hun er: hans fæstekvinde. Og det behager ikke myndighederne, at han og hun, Mette Pedersdatter, nu på 8. år fortsætter det mistænkelige og forargelige samliv. Landemodet kalder dem for sig den 14.4.97, fordi de ikke har opfyldt deres løfte af 16.2, om at lade sig copulere og vic. De har tilmed avlet barn sammen, og man vil ikke tolerere sådant længer: særdeles som I, Jens Jespersen, desforuden er nok berygtet og mistænkt for den kvinde, som for nogle år siden levede enlig i hus med Eder, fødte barn i dølgsmål i Eders hus, slog sig selv ihjel og blev slæbet ud af rækkeren i galgebakken. – (Aalborg Bispearkiv, Landemodeprotokollen 1694–1724). Et mærkeligt hus at vælge som opholdssted for Anne Jacobsdatter og Karen Toftum (se videre p. 72 ff.).

23. Ms.: sit.

24. Kommissionsprotokollen p. 722.

25. O. c. p. 685

men der i huset, så vidnet aldrig havde set hende før, ikke heller hun havde set vidnet, det han vidste. Da blev hun anfægtet. Så gik han til siden af fødderne ved slagbænken, så vilde de hosværende vide, hvem vidnet var, så svarede hun vidnet med adskillige spotske miner: Hvorfor skulde man ikke kende ham? Og i det råbte hun: Holger Trætter, Holger Trætter²⁶! Og i det samme kom Andreas Farvers dreng derind, og så snart han gik til at ville holde på hende, sagde hun: Gak du hjem og rør i din løderkedel²⁷! Men ellers var vidnet derinde engang, om det var samme dag eller nogle dage derefter, kan vidnet ikke egentlig erindre, og da kom der en felberederdreng derind, i det samme at Anne Krogsgaard var anfægtet, og det første han kom ind ad døren og vilde til at holde på hende, som de andre dog nødte ham til, fordi han ikke turde, da sagde hun til hannem: Gå du hjem og rør i dine skind! Hvertil Jacob Pedersens kone slog begge hendes hænder tilsammen og sagde med forundring: Kunde hun sige det? Han har aldrig våren her tilforn inde, siden hun kom her, og ikke heller har hun kendt ham²⁸! – Den nævnte farverdreng må have haft særlig interesse for besatte mennesker, siden han er en så flittig gæst der i huset, hvor han tilmed kan blive udsat for ubehageligheder. Første gang har Anne Krogsgaard forbavset ham med sin udtalelse: Du farverdreng, du skalt gå hjem og passe på; du har farvertøj i persen²⁹, at det brændes ikke! Og han så, hun var uregerlig, og der var tre, som holdt på hende. En anden gang så han Karen Spillemands, og erindrede sig ikke rettere, end at der var fem eller sex at holde hende, og hun var uregerlig, gøede som en hund og hvinte. Den tredie gang så han derinde Karen Spillemands ligge i sengen og gav sig skrækkelig; så bad hun, han skulde sætte sig hos hende, som han og gjorde, og efter hendes begær følte på hendes axel; da tyktes han, der sad som en knude, og siuntes for ham at være levendes og gik fra eet sted til et andet, og hun holdt hart om hans liv. Og strax efter hvinte hun tre gange som en drukken karl, så tog hun vidnet og slog ham mod jorden og kom selv af sengen med det samme, og hun slog et stort stykke hud af sin arm; så blev hun køn igen³⁰ –. Felberederdrengen har åbenbart ikke undret sig over

26. Ms.: træder. – Spottenavn til prokuratøren, jfr. tingstud, trættebælg o. fl. Se Kalkars ord-bog IV, p. 469.

27. Iødgryden, gryden med gæret urin og farvestoffer, hvori farvningen foretoges.

28. Kommissionsprotokollen p. 706 f.

29. Klædepressen.

30. Kommissionsprotokollen p. 691 f.

Annes mærkelig alvidende replik, men har mere beundret Karen Spillemands styrke. Han så: der var fire personer om at holde Karen Spillemands og kunde ikke holde hende; så bad de, vidnet skulde hjælpe dem; så hjalp han dem, og hun sprang dog af sengen på gulvet fra dem, så de med største magt fik hende derop igen; så løfte hun hendes bryst op i vejret, og hovedet og fødderne tilsammen baglæns. Så holdte de det med hende halvanden stund, og var hun kun lidet stille imellem, ellers lod hun med gøen og anden handtering, som vidnet ikke kunde tale om. Ellers syntest vidnet, hun var overmåde stærk³¹ –.

Der er ingen udsigt til bedring, nogle dage ind i det nye år, den 9. januar, står Jacob Krejlers hus på den anden ende, for da regerer det onde fire timer i træk hos Karen og Anne samtidig. Dér var skomagersvenden Oluf Nielsen Fur med: Fredagen efter Hellig tre Konger dag kom han ind til Jacob Pedersens og gik til Anne Krogsgaard, som lå i en foldeseng³² under vindverne. Han spurgte, hvor det var med hende, hun svarede: Det er, som Gud vil have det. Så faldt hun baglæns ned i sengen og lå ungefær et halvt kvarter, som han ikke kunde fornemme, hun drog sin ånde; så begyndte det at fare op og ned i maven på hende, som han siuntest, og det varede en halv kvarter, og kunde ikke skønne, hvad det var; så slog hun hendes øjne og mund op og lo og rejste hendes mave op ud over foldbænken; og i det for Karen Spillemands ud på gulvet fra to karle, som holdt på hende; så slap vidnet Anne Krogsgaard tillige med de andre og fik fat på Karen Spillemands, så at de vare sex karle om hende og kunde næppe holde hende; sådant holdte det at regere dem, først den ene og så den anden fra klokken var 12 og til klokken var 4, da han gik bort³³ –. Der må have været temmelig fuldt af folk i Jacob Krejlers stue den dag, thi Cornelius Skomagers kone Johanne Hansdatter Bendrejers var der også og så, at der var sex karle om at holde Karen Spillemands og fire om Anne Krogsgaard³⁴. Men for resten har Anne Marie Francken set, at der var sex karle om at holde hver af dem, da de var anfægtede på samme tid: Og Karen Spillemands sprang fra de sex karle en gang, og Anne Krogsgaard lå i sengen, og der var sex karle om hende, som kunde ikke holde hende; men hun blev i sengen³⁵ –. Og Marie Villums-

31. O. c. p., 852.

32. slagbænk.

33. Kommissionsprotokollen p. 687.

34. O. c. p. 710.

35. O. c. p. 711.

datter, parykmagerkvinden: har set sex personer holde Karen Spillemands, og hun løftede dem op, hvor højt kunde vidnet ikke forklare³⁶ –. Roligst falder Jacob Krejlers eget vidnesbyrd om hans vanskelige logerende; naturligvis har han set og hørt det samme som de øvrige, men det gør ikke større indtryk på ham, han er mest forbavset over, at Anne Krogsgaard henne fra sin seng under vinduet kan sige: Nu kommer byfogden! – eller: Nu kommer Niels Sørensen Prokurator ind! – få øjeblikke før de nævnte personer står i stuen: Og en gang der var mange folk inde, kom der en slem sovlet lugt³⁷ –. Som et almindeligt billede af det på samme tid spændende og uhyggelige dagligliv hos Jacob Krejlers i disse dage kan hans datter Mettes vidnesbyrd tjene, fortsættelsen af hendes beretning om Karen Spillemands mærkelige viden om Jens Bysvends trusler og dragne kårde mod sin kvinde. Navnlig er Mettes fremstilling af et par episoder, hvorom også andre har fortalt, af betydning som vigtige varianter: Om aftenen da begyndte Karen Spillemands igen at få ondt i sengen, og hun legte med fingrene og lo. Så begyndte hun at springe op i sengen med brystet og maven og hovedet på ryggen, og fødderne vare dog i sengen. I det kom der en del folk ind og så på hende. Så var der to kvindespersoner, som holdt oven om hendes hoved, og så gik der fire mændspersoner til at holde på hende, og vidnet gik hen at sætte sig oven på hendes fødder, for at trykke hende ned, og kunde dog ikke. Så blev Karen Spillemands køn tilpas igen. Derefter blev Anne Krogsgaard siug og lå i sengen, så vidste de ikke deraf, førend hun trimlede som død ud af sengen, så kom der folk til hjælp, og var sex karle om at få hende til sengen igen, og hun var så stiv som stål, så de ikke kunde bøje hendes krop eller fingre på hende, og da hun var kommen i sengen, lo og gøede hun ligesom en hund og sagde: Nu kommer byfogden ind. Men ingen af dem i huset, det vidnet ved, vidste, han vilde komme derind. Så de efter hendes tale ud af døren, og da kom han ind, . . . og imens byfogden var derinde, gøede og gøffede hun som en hund; så blev hun køn igen, da han gik bort. En anden gang blev de begge to siuge, både Karen Spillemands og Anne Krogsgaard, så lo og skogrede og så de til hverandre, og Anne Krogsgaard gøede som en hund; sagde derhos: Børn, ser ud! Ret nu kommer hr. Mads³⁸! Ungefær et kvarter eller to derefter kom

36. O. c. p. 710.

37. O. c. p. 683 f.

38. Mads Mogensen Vogelius.

hr. Mads og gik nedad til Bispensgade. Da sagde Anne Krogsgaard til de omstående, som holdt på hende: Går I ikke fra mig, får I en ulykke ret nu! Så blev hun tilpas igen. En anden gang Anne Krogsgaard var siug, da gæde og råbte hun så højt, at de kunde høre det oppe i gaden, hvilket Christen Jostsen Snedkers kone havde sagt for vidnet, at hun kunde sidde ved hendes bord og høre det. Og da fornævnte snedkers kone kom derind, forsamlede sig en stor hob folk for døren. Da pikkede Anne Krogsgaard på foldbænken under vindverne, hun lå udi, og sagde: Hør du, Niels Sørensen Prokurator, kom ind! Og vidnets moder lukte døren op og kaldte ham ind. Da sagde Anne Krogsgaard til ham: Hvad vil du herinde, trætteren? Du har nok at bestille med den, du har at trætte med! I det lå hun og talte intet og pegte på hendes hals og græd. Lå så en halv time hen, begyndte så at le, skogrede og gøffede som en hund, og da hun lå og intet talte, holdte der ingen på hende. Så spurgte de, som stod derinde, Anne Krogsgaard ad, hvor hun var henne. Da svarede hun med stor latter: Mener du, det er hende, at du snakker med? Vedst du, hvor jeg var? Jeg var henne hos min hjerte kronede broder Holger! Hun blev tilspurgt, hvad hun bestilte der. Anne Krogsgaard svarede: Han sidder og skriver falske breve; jeg var henne at holde på pennen. Så spurgte de hende: Hvorfor gjorde du det? Anne Krogsgaard svarede: For jeg vilde hjælpe ham til at få et glas rødvin. Så blev hun tilpas igen. Så fik Karen Spillemands ondt, men ikke med raseri, og da gik der to mænd til at holde på hende om hendes hænder, men hun sled sig fra dem og fik i deres hår med hendes hænder og havde dem hartad mod gulvet med deres hoveder. Så gik der to og to til hende, så de vare sex, som holdt på hende, og hun løb rundt omkring på gulvet. Omsider fik de hende til at sidde igen. Så sled hun sig fra dem og kom om på ryggen på gulvet tvende gange. En anden gang, en søndag under prædiken, kom der en farverdreg og en felberederdreg ind til hendes faders, og da var ingen hjemme uden vidnet og de tvende drenge, som kom derind. Da fik Karen Spillemands ondt igen, som hun sagde, var med riven og sliden, og det var grueligt at høre, som hun råbte. Så greb hun farverdregen om livet af pine og ve, og vidnet holdt på hendes hoved. Så vidste de ikke af, før hun var på gulvet henne for stuedøren og slog de andre på sig og et stykke hud af hendes arm, så det varede vel fire uger, førend det blev lægt igen. Så bad Karen Spillemands vidnet og farverdregen, at de vilde føle på hendes axel; da fandt de, der løb noget, som et trindt nøgel. Så

gøede hun og stimedede og blev tilpas. Imidlertid før hun blev tilpas, sagde hun til felberederdrengen: Hvor vilt du hen? Din næse lugter svar trannet! Og da hørte vidnet, at felberederdrengen sagde, han ikke kendte hende, ikke heller vidste, hun kendte ham. Og samme tid rev hun et stort stykke af hans kjol³⁹ –.

Andres beretninger fylder billedet ud med nye detaljer. Søren Skoflikker, Maren Spillemands vært, har også aflagt besøg hos Jacob Krejler for at se Karen Spillemands: Da så han hendes hoved lå på en bagstol⁴⁰, som stod uden for slagbænken, og fødderne mod klæderne i bænken. Så var de⁴¹ om at fik hende i foldbænken. En anden gang da han, Jacob Pedersen og nogle kvinder holdt på Karen Spilmands, og vidnet holdt om hænderne, det bedste han kunde, fløj hun over vidnets hoved, og han holdt fast om hænderne, og det var for ham, ligesom han havde kast hans hat over hans hoved, så gesvindt var det gjort. En gang så vidnet Anne Krogsgaard ligge for ved Jacob Pedersens kakkellovn, som hun var død, og da kunde man ikke bøje nogen af hendes fingre⁴² –. Og endnu en af de sidste dage af opholdet hos Jacob Krejler, lige før de to anfægtede atter må gå i fængsel på Slottet, forfærder de Niels Sørensen Prokurator: Da kom han ind til Jacob Pedersens på Klosterjorden om eftermiddagen, og da fangede Karen Spillemands an med latter, miner og adskillige gebærder, som hun sad på et lidet, lav skrin neder ved fødderne af sengen, og kaste sig tilbage og råbte: Niels! Hvi stod du så længe i dag på rådstuen med dit indlæg? Så var der to karle ved at holde hende, som vidnet ikke kan erindre rettere end var jo Christen Jensen Bager og Cornelius Skomager i Skolegaden, og som hun da lå og larmede, rejste hun sig op med hendes mave, og hovedet tilbage snart lige for hendes bælsted⁴³, som han siuntest; gik så hen ad gulvet så kroget som en bue. I det løb der to andre karle til og greb om livet af hende, men kunde dog ikke holde hende alle fire, førend hun kom imod stuedøren, der slog hun sig fra dem; og ved ikke vidnet til visse, om hun kom imod jorden eller hartad mod jorden, for vidnet turde ikke selv tage fat på hende, fordi han var bange; tilmed var der så mange andre, så han ikke siuntest, det gjordest fornøden. Men i det at de fire så droges med hende ved døren, kom

39. O. c. p. 724–28.

40. stol med ryg.

41. Her er formodentlig udfaldet et tal.

42. Kommissionsprotokollen p. 716 f.

43. bælttes:ed. Manuskriptet: belsted.

der to andre karle til, så de var sex, og stod så og trækkest med hende, som han siuntest ungefær et kvarter, førend de kunde få hende op fra døren og hen til hendes sted igen, hvilke vare bemeldte Christen Jensen Bager, Jacob Pedersen på Klosterjorden, Cornelius Skomager, Oluf Nielsen Fur skomagersvend, nok en anden karl, som var med Oluf Nielsen Fur, som vidnet ikke kendte, og Søren Skoflikker. Derforuden var endnu en anden, som vidnet ikke heller kan mindes, hvem var, så at den tid, de havde fået Karen Spillemands hen til hendes sted igen, og hun var kommen i stilhed, klagede de folk dennem, at de var så forarbejdet, at de vare halv trætte, mens sveden af deres ansigter kunde han se i nogle deres pander. Og så snart Karen Spillemand var kommen i stilhed, begyndte Anne Krogsgaard, som hun lå i en slagbænk, med latter og sær adskillige miner og gebærder; så var de fire karle om at holde hende, dog kaste hun sig af sengen med overparten af hendes legeme, så de arbejdede snart et halv kvarter med hende, før de fik hende i sengen igen. Og som de da stod og arbejdede på hende, kom byfogden Laurids Svendsen derind og så derpå, gik så strax ud igen. Så snart hun var kommen i stilhed, begyndte Karen Spillemands atter et spil igen ligesom tilforn, kaste hendes hoved tilbage og maven i vejret, og i det at hun stod på gulvet, ganske kroget tilbage, slog hun begge hendes tøffel af fødderne imod loftet; og de ikke endda kunde få hende af steden, førend hun som tilforn gik mod døren og gjorde ligesom tilforn. Og der de sex karle havde fået hende i stilhed, som dog varede længe, beklagede de dennem atter, at de var så forklemt og mat, at de næppe dennem kunde røre, og ydermere sagde de, at Oluf Fur blev så forklemt over hans liv, at han gik ud og fik ondt⁴⁴ –.

Jacob von Holten har let nok ved at more sig over de overdrevne beretninger om Karen Spillemands optøjer i Aalborg, som Jens Farver vil fylde hans kone med⁴⁵, de er dog ikke så meget overdrevne, når det kommer til stykket.

Men nu sidder Karen og Anne i hvert sit af Slottets fangehuller. Og der er åbninger i dørene, så folk kan se ind til dem og tale med dem og række dem en almisse, hvis de synes. De hører til byens seværdigheder, man lægger sin vej derom ad, når man har stunder til det, taler lidt med dem og ser på deres gebærder, lader sig oplive af en gysen over deres onde ånders mærkeligt rammende logik. Her vidner Karens

44. Kommissionsprotokollen p. 703–06.

45. Jfr. I, p. 411.

og Annes gamle bekendt, Laurids Jensen Grovsmed: at næst afvigte søndag, som var den 7. martii, kom han gåendes over Slotsbro. Da så han Karen Spillemands lå med sit hoved på hendes hånd i hullet på døren og sagde til hannem: Kommer I dér, Sophies fader? (Tilstår ellers, at han har ikkun een datter, som hedder Sophie, som gik i knippelskole til Jacob Pedersens, imens Karen Spillemands var der i huset, og havde sagt, han var hendes fader). Hvorpå vidnet svarede: Ja gør jeg så, lille fæstemø. Og gav hinanden hånd. Så sagde Karen Spillemands: O, Sophies fader, hvor har I været så længe? I har ikke været hos mig! (Tilstod også, at han sex eller syv gange tilforn havde været hos hende og de andre og givet dem almisse). Imidlertid fik een af de andre ondt, som sidder på Slottet og kaldes Anne Krogsgaard. Så løb vidnet fra Karen Spillemand og til hende, det snarest han kunde; så i det han kom løbendes og trængte sig igennem folkene, så råbte hun: Laurs smed, Laurs smed, kommer du her? Gå hjem, gå hjem, der kommer Djæveln i dig, du har nok at smedde på hjemme, du har intet fornøden at stå og liuve for Karen Spillemands. (Tilstod, at han havde løjet for Karen Spillemands, idet han kaldte hende fæstemø, og han har hans kone levendes). Sagde Anne Krogsgaard derhos: Laurs smed, Laurs smed, det var løgn, det var løgn! Du ment intet af det! Gå hjem, der far' en djævel i dig! (Tilstod også at have været engang inde til Jacob Pedersens, imedens Karen Spillemands og Anne Krogsgaard var der, og drukket brændevin)⁴⁶ -. Det er just den samme episode, Hans Belflør Drejer, som var i selskab med grovsmeden, gengiver med andre, men lige så levende ord: Da så han Anne Krogsgaard igennem hullet blæse sig op som en due, så slog hun hovedet tilbage, og i det samme faldt hun ned. Så bad Laurids Smed vidnet, at han måtte komme ind til døren. Som han da så ind ad hullet, bandte Anne Krogsgaard ham og sagde, Djævelen skulde fare i ham, gik han ikke hjem: Du får en ulykke, får din kone at vide, hvad du sladrede med Spilmands-Karen! Da sagde Laurids Smed: Lad mig komme ud! Så gik vidnet og Laurids Smed bort begge to⁴⁷ -. På denne samme søndag har mange andre kigget ind til Anne Krogsgaard og undret sig over, hvad de fik at se, for nogle af dem er næsten sikre på, at Anne svæver i luften, og det er også mærkeligt at høre hendes eller den onde ånds tale til Laurids Grovsmed. Johan Lund Skomagere's kone Kathrine Mikkelsdatter kom

46. Kommissionsprotokollen p. 728 f.

47. O. c. p. 736 f.

just den dag ind på Slottet: Da så hun Anne Krogsgaard gjorde så mange miner på sig og vrængede mund, så faldt hun baglæns ned, lå og gøede som en hund, kom så op igen og strakte sig ud; siuntest for hendes øjne, at hun var langt fra jorden. I det råbte hun på en smeddreng, som stod der udenfor: Gak hen og kald på Oluf Fur, og lad ham komme hid med hans krumkniv og skære hende ned med, den tæve! Og sagde: Nu skal Djævelen besætte hende, så skal jeg strække hendes lemmer! Så kom hun til jorden og faldt tilbages igen, så råbte hun og sagde: Laurs Smed, gå hjem, det Djævelen besætte Eder! Du vedst vel, hvad du snakkede med Spil-Karen! Og blev hun af ham tilspurgt, hvad det var. Svarede hun: Jeg tør ikke sige, hvad det var. – Skomager Laurids Niensens datter Else har knap turdet vove sig helt hen til døren, hun har forsigtigt søgt nogen dækning ved Laurids Grovsmeds side, men hun er næsten sikker på, at Anne svævede i luften, hun så: at Anne Krogsgaards begge næver sad i hendes side, og hun hængte og slingede ved døren, frem og tilbage –. Og vel kunde hun gennem døren ikke se Annes fødder, men hendes forklæde kunde hun se, og i hvert fald slingrede hun frem og tilbage. Der er også den tåbelige smeddreng Adam Adamsen fra Hans Ald, ham, der ikke kan huske, hvor gammel han selv er⁴⁸. Hans beskrivelse af Anne Krogsgaards tilstand samme dag er ikke, som de andres, præget af de store affekter, men fuld af nøjagtig, medlidende iagttagelse af små træk. Han så: det regerede Anne Krogsgaard på Slottet, at hun gøede som en hund. Da så han, at hun sad og legte med hendes fingre på døren, og faldt tilbage og slog sig, så hun klagede sig, da hun fik bedre; rejste sig så op og gik til hullet og tog nogle stene og lagde oven på hinanden, rev dem så neder og sagde: Lig dér, der kommer Djævlen i dig! Og lagde sig så i sengen og agerede igen. Så tog hun en kande, der stod derinde, og slog til døren, det ristede i døren; så sad et lidet korn på sengen og tog i hendes fod og tralallede et lille korn, så lå hun et bitte korn, og det var lige sådant, som der kom en ting løbende op ad hendes bryst, at hendes bryster sad oven for hendes mund, og der var ingen hals siunt på hende. Og hun stod op til hullet, og siuntest for ham, ligesom hun ikke kunde stået på jorden; så stod hun og rakte og strakte sig lidet, men han så intet hendes fødder, og armen var strakte i vejret. Så stod hun et lidet korn, så sprang hun hen og lagde sig i sengen og lå der et lidet korn og svarte dem intet, når de talte til hende. Siden

48. Jfr. I, p. 85.

kom hun til hullet og snakkede med dem⁴⁹ –. De fleste andre tilskuere, Else Væverpige Thomasdatter, Christen Madsen Guldsmeds Anne, Christen Thommesen Felberedersvend, hefter sig mest ved det forunderlige, at Anne synes dem at svæve i luften, uden at fødderne, som de ganske vist ikke kan se gennem hullet i døren, rører ved jorden⁵⁰. Men der er også et par stykker, på hvem tillige de ord, som udgår af Anne Krogsgaards mund, gør indtryk. Maren Gregersdatter var på Slottet samme eftermiddag: og da snakkede hun med Anne Krogsgaard, og i det samme faldt hun baglæns ned på hendes ryg og gøede efter vidnets høreelse som en hund og i det samme kom op og hængte for hullet med næven i hendes side og maven oven for hullet. Så gav hun sig til at råbe igen og kaldte på hendes broder Holger og sagde, han havde meget at gøre, og han var ene derom, og han gik på den brede vej. Og hun råbte på hendes moder, som var bunden med remmer og bånd⁵¹ –. Og hvis man tager sine gæster med i menageriet og går fra bur til bur, er der rimelig sandsynlighed for, at man vil opleve noget interessant hos den ene eller den anden. Maren Sørensdatter, Hans Henriksen Felbereders kone, fortæller, at søndag den 7. marts: var hun med nogle fremmede, som lå til hendes, på Slottet opganget for at se de forment besatte, og der de havde gået fra den ene til den anden og set dem og vilde gået hjem igen, da kaldede Karen Kruses på vidnet. Så gøede Anne Krogsgaard som en stor hund og sagde: Så gøer amtmandens den store mynde. Så råbte hun på broder Holger, og det var for vidnets øjne at tykke, ligesom hun hang for hullet, og hendes mave var ganske stor, så det gik op i hendes bryst, og det blev og ganske stor, og kom i hendes hals, og den blev rød i den venstre side. Så faldt hun ned⁵² –.

Anne Jacobsdatter har på ingen måde forbedret sig siden sin pompøse afrejse fra Tisted, hvor hun så længe havde holdt folk i ånde med sine onde profetier, sine latinske kundskaber og sin djævel Topmagers moralske abespil. Ikke engang strenge forhør hos biskop Bircherod og kancelliråd Bartholin har fået hende til at vige, hun prøver med alle midler at opretholde sin gamle anseelse som Guds og Djævelens udvalgte redskab. Sammen med den nu så stille og tilbageholdende Karen Toftum er hun blevet indlogeret hos Jens Bysvend, og hendes ophold

49. Kommissionsprotokollen p. 729–32.

50. O. c. p. 734, 737 f, 849 f.

51. O. c. p. 734 f.

52. O. c. p. 854.

dér gør huset overmåde livligt, for der skal som regel tilkaldes en hel flok mandfolk for at holde hende, når hun raser, og det gør hun tit. Så går det løs med hårdrag og ørefigen, men derfor behøver Jens Bysvend og hun jo ikke at være uvenner. For det meste er hendes anfald nu temmelig uinteressante, bestående i at hun farer af sengen og gør modstand med overnaturlig styrke, når man vil bringe hende tilbage. Den forhenværende konsumtionsvisiterer Hans Hansen kan tale med derom, han er flere gange kommet til Jens Bysvend og har selv fjerde hjulpet med til at holde hende, og selv har han knap kunnet holde hendes ene hånd⁵³. Ligeledes fortæller: Mette Pedersdatter, som haver haft en styrmand og er nu enke og bor ved Gammel Mølle, . . . at for en sex uger siden kom hun ind til Jens Bysvends, og da havde Anne Jacobsdatter ondt i sengen, og så var vidnet selv fjerde om at holde hende, og kom dog af sengen fra dem ud på gulvet, så de var længe om at slæbe på hende, før de fik hende i en slagbænk⁵⁴ -. Og da Peder Nielsen Rodmester en dag var inde til Jens Bysvends: da så han, at Anne Jacobsdatter lå i Jens Bysvends seng, og det begyndte at tage hende an, så de vare tre, fire à fem om at holde hende, og hun løftede dem op til himmelen af sengen, og da hun var kommen sig noget igen, stod hun op og gik fram, og da de så dem om, var hun kommen ud over gaddøren og lå der og gøede som en hund⁵⁵ -. Den samme scene eller en meget lignende er blevet overværet af: Johanne Mortensdatter, som er et besovet kvindfolk og er til huse hos Sidsel Koch'es ved Gammel Mølle . . . En 14 dage før jul kom hun ind til Jens Bysvends og så en syv eller otte karle ligge på Anne Jacobsdatter, og hun gøede som en hund⁵⁶ -. Hendes voldsomme anfald og hendes store styrke er almindelig kendte, og borgmester Brunow siger til brandvakterne, som går deres natterunde i byens gader, at de på vejen skal se ind til Jens Bysvends også. Måske kan han ikke alene holde styr på både hende og Karen Toftum. Der bliver også god brug for dem. Poul Eriksen Snedker fortæller: at en tre uger før jul, han gik brandvagt, da blev af borgemester Brunow beordret, at der skulde tre af dennem gå ned til Jens Bysvends til de syndere, dér var, og tre af dem skulde være der for midnat og tre efter midnat, og vidnet var der for midnat. Da han havde været der en halv time inde, tog det Anne Jacobsdatter,

53. O. c. p. 859.

54. O. c. p. 846.

55. O. c. p. 690.

56. O. c. p. 845 f.

enten det var af det onde eller gode, ved han ikke, og hun for op og ned i sengen som et forstyrret og vildt menneske. Hvad hendes siugdømme var, ved han ikke, fire karle var om at holde hende. – På samme vagthold var Niels Pedersen Krejler, han har set Anne Jacobsdatter anfælde Jens Bysvend og hørt ham råbe om hjælp: Kom, børn, og red mig –. Vagtholdets tredje mand var byhyrden Peder Christensen: Og han så Anne Jacobsdatter uregerlig og fire om at holde hende, mens han holdt hende intet, for der var ikke rum at komme til sengen⁵⁷ –. Det er rimeligt, at det er samme nats morgenhold, Christoffer Jensen Fiskerkarl har været med på: En tre ugers tid før jul, han var på brandvagt, da var han inde til Jens Bysvends og så, at Anne Jacobsdatter fik ondt. Så holdt vidnet og to til på hende, at hun skulde ikke springe af bænken. Så fik hun fat i Jens Bysvends hår, så den tid, hun blev frisk igen, spurgte hun ad, hvis hår det var af. Så sagde Jens Bysvend: Det er mit, det er ikke det første! Som de da om morgenen stod færdig at ville gå ud af døren, så vidnet, at hun kom af bænken og fløj under skiven, lo og sagde: Såst du, hvor jeg lurte dig? Så var de tre eller fire at løfte hende i bænken igen og holdt hende så længe, til hun fik bedre⁵⁸ –. Lidt før jul er det daglønner Niels Hansen, som vogter byen mod ildsvåde, og da: var han inde til Jens Bysvends, da så han Anne Jacobsdatter fik ondt, og der var fire om at holde hende. I det samme fik Karen Toftum også ondt og fløj op til sengen til Anne Jacobsdatter, og Anne Jacobsdatter fløj op til Karen Toftum igen, tog hende om halsen og sagde: Hjerte søster! Hvad skader Jer, hvad skader Jer? Og da var Anne Jacobsdatter frisk⁵⁹ –. Om julen skal byhyrden på vagt igen, da: begærte borgemester Brunow, at to af dennem skulde gå ind til Jens Bysvends, og da han kom derind . . . sad også og drak en pipe tobak, og så Anne Jacobsdatter lå i foldbænken, og så, der kom tre hikker på hende, som var ikke gode, så lå og dumlede hun hen; i det samme fløj hun op til vindven, og Jens Bysvend fik et ørefigen og tog hende om sit bæltested og lagde hende i sengen. Som hun da var kommen i sengen, kom der fire vagt ind til de to, og da tog hun og løfte dem alle sex af sig –. Der skal for det meste mange til at styre hende, også daglønner Niels Jensen Øland, som farer med en kåg, går brandvagt: og kom ind til Jens Bysvends og så, Anne Jacobsdatter

57. O. c. p. 687–89.

58. O. c. p. 739.

59. O. c. p. 739 f.

blev holdt på af fem personer, og han var den femte⁶⁰ -. Og om 2. juledags nat kommer Jon Eriksen Bådsmænd fra vagten: ind til Jens Bysvends og så en af de forment besætte, som lå i Jens Bysvends seng, vippede op i sengen og slog hovedet imod gulvet, og de vare fire om at lægge hende i sengen, og fem holdte på hende, siden de havde fået hende i sengen, og det holdt hende i to og et halvt kvarter; tog det hende så anden gang igen, og sagde til vidnet, hun skulde styrte halsen i stykker; men de vare for stærke⁶¹ -. Det er også i juledagene, at Christen Sørensen Nedgarnsfisker går vagt: Kom han ind klokken 10 om natten til Jens Bysvends. Da så han, at Anne Jacobsdatter var hartad af sengen ved midnatstider, og han selv fjerde fik hende i sengen igen og holdt hende, og han holdt om hendes hånd med begge hans hænder, og Jens Bysvend holdt om hendes hals og den anden hånd, og den tredje lå over hendes knæ, og den fjerde stod ved sengen og holdt over hendes fødder, og det varede et lidet korn, så blev hun til pas igen⁶² -. Endelig må også Anders Drejers læredreng Poul Poulsen tage sin tørn og får befaling til også at gå ind til Jens Bysvends: Der så han Anne Jacobsdatter ligge i en seng og havde unaturlig fagter, ræppede⁶³ og lo, så vilde hun endelig bide i sine arme, hvor da Jens Bysvend holdt over armene, og en anden lagde sig over brystet, og den tredje lagde sig over hendes fødder og vidnet over hendes knæ. Så sagde hun til vidnet: Nu skal jeg vugge dig! Så løfted hun vidnet et køn tag i vejret, alligevel der lå så mange karle på hender. Så holdte hun det ungefær et halv kvarter, som han tykte; kom så til rette igen og som et andet menneske lå stille⁶⁴ -.

Til andre tider er vagten ikke ved hånden, og så må Jens Bysvend kalde naboerne, unge eller gamle, til hjælp, hvis det er rigtig slemt. Skomager Thomas Raakjær, som er sine 64 år, vidner: at ungefær ved jultider kom der bud til ham fra Jens Bysvends, at han for Guds skyld vilde komme derind til dem og hjælpe at holde på Anne Jacobsdatter i hendes anfægtning, og var de så fire, som holdte på hende, og vidnet holdt om hovedet. Da sagde hun til dem samtlig: Hvad? Mener I, at I vil brydes med Fanden? Er I stærkere end Fanden? Og Jens Bysvend svarede: Med Jesu magt og kraft skal jeg holde dig! Så lå hun hen og

60. O. c. p. 860 f.

61. O. c. p. 859 f.

62. O. c. p. 738 f.

63. D. v. s.: skræppede op. Ms.: reppede.

64. Kommissionsprotokollen p. 722 f.

blev stille, og gik så han hjem den gang. Om aftenen ved lius kom han efter begæring derind igen, og da han kom derind, var de tre eller fire, som holdte på hende, og hørte han, de sang en salme, Vor Gud han er så fast en borg etc. Og da de kom til de ord: Et Guds ord kan hannem binde, da svarede vidnet: Det samme ord skal du lade stå, og dertil utak have; så grinede Anne Jacobsdatter af ham så underlig, gøede som en hund mange gange; så blev det stille med hende, og hun rejste sig op i sengen og begærte en drik øl. Så gik han hjem⁶⁵ -. På samme vis er der blevet sendt bud efter skoflikker Henrik Hjort og bødker Christen Nielsen Vilde (som ellers siger sig: at være svag til fods og ikke at have kommet hid, hvis der ej var kommet bud ved Peder Nielsen Rodmester efter ham -), og bødkeren beretter om besøget hos Jens Bysvend: at Anne Jacobsdatter lå derinde i en foldbænk inden døren ved jultider, og der var tre eller fire karle, som holdt på hende, og hun var uregerlig og fores så underlig, tog til at gø og hvine. Hun spurgte dem ad, som holdt hende: Vil I brydes med Fanden? Så blev hun liggendes så stille og blev ved at gø og hvælle, så længe de holdt på hende⁶⁶ -.

Efter opholdet hos Jens Bysvend overføres Karen Toftum og Anne Jacobsdatter atter til Slottets fangerum, Karen høres der foreløbig ikke videre om, om Anne noget mere; i hvert fald drager hun tilskuere til sig, og hun får også besøg af sin tidligere værtinde. Maren Jensdatter, Søren Guldsmeds hustru, vidner, at hun var: på Slottet, og da stod der nogle kvinder uden for fængslet, som Anne Jacobsdatter lå, og da sagde de til vidnet: Det gør ingen godt, I taler til hende, hun har våren dum siden løverdag middag klokken eet. Og Jens Bysvends kone sagde, hun havde våren tvende gange hos hende med mad og gåen hjem igen. Så gik vidnet til hullet og så ind, da lå Anne Jacobsdatter med sine arme over kors, og det sprang i hendes bryst, og løfted hendes arme op til hagen. En anden gang, som var en fjorten dags tid tilforn, en søndag, så vidnet Anne Krogsgaard kom skridendes⁶⁷ ned af sengen, hun lå udi, så armene raketst tilbage af hende, og så begyndte hendes bryst og mave at gå som en smedebælle⁶⁸ -. Men nu og da kan hun tale helt fornuftigt med de besøgende om sit sørgelige tilfælde. Gunder Olufsen Linde har set til hende: og hun viste ham sine arme, som var

65. O. c. p. 686.

66. Kommissionsprotokollen p. 690 f.

67. Ms.: schriendes.

68. Kommissionsprotokollen p. 850 f.

blå, og klæderne for på brystet blodig, og sagde . . . , at hun havde fået det om natten, da hun var siug⁶⁹ –.

Det er med særlig bekymring, Ole Bjørn og hans tilhængere ser Maren Hansdatter i Aalborg. I Tisted har hun som et meget fremragende vidne om Djævelens onde menneskejagt til en tid haft behageligt ophold i præstegården, ja i præstesengen, men der hersker en ikke ringe og berettiget tvivl om hendes standhaftighed for den gode sag. For vel raser hun eller hendes djævel, men ind imellem lader hun ord falde, at kommer hun til Aalborg, vil hun bekende, lige hvad man forlanger af hende. Og så kommer, lige før hendes afrejse, som et hårdt, om ikke uventet stød, hendes bekendelse for Holger Schandorph og andre⁷⁰. Men den trofaste flok vil dog ikke forkaste eller slippe hende, for denne halve bekendelse af 20. november kan egentlig, selvom kredsen om biskoppen gerne vil opfatte den som hel og afgørende, i virkeligheden vendes til hvilken side, man vil. Ole Bjørn har jo tilhængere også i Aalborg, Lorends Mein skal tage sig af det fornødne i denne retning, og han ligger ikke på den lade side, men griber ind ved første lejlighed. Hans optræden strax ved Maren Hansdatters ankomst er et tydeligt udtryk for forsøgene på at eliminere virkningerne af hendes bekendelse. Og ved samme lejlighed antydes meget interessant det Bjørn'ske partis ubevidste programpunkter og ønskedrømme om, at den ventede kommission vil give biskoppen og hans tilhængere, hvad de har fortjent for deres vantro overgreb mod rettroende småfolk. Men man bør huske på, at det ikke er Lorends selv, men Maren Hansdatters mand Anders Lauridsen, som fortæller, og på et tidspunkt, da hverken han eller Maren længer kan regnes blandt Ole Bjørns tilhængere: Som vi var ankommen [d. 27. november om aftenen], søgte vi vores farsøster Geske Hermansdatter Sirichs i mening om logementet natten over at få, så og at fornemme, om amtsforvalteren Peder Klein var hjemkommen, såsom adskillige for os på rejsen berettede, at han skulde være på Birkelse. Som vi da kom til hende, kom strax efter Lorends Mein derind og berettede os, at der var bestilt en logement for min hustru i byen, og did hen skulde hun forføje sig, og sagde, jeg skulde følge med ham til amtsforvalteren for at hente videre ordre, som jeg og gjorde, og forblev uden for døren, medens han gik derind. Kom så strax ud igen og sagde, der var en enke, did hen skulde

69. O. c. p. 715.

70. Jfr. I, p. 319 ff.

min hustru forføje sig; bad mig så gå med sig hjem i hans hus, og som jeg tillige med min kone var derinde, formanede han os i højeste grad, at vi skulde forblive på mag. Oles side; sagde ydermere: De haver berettet, at Maren Hansdatter skulde have bekendt, at hendes svaghed skulde hun have gjort sig selv, som den skælm magister Holger skulde have kommet hende til? Svarede jeg: Er det således, da er det mig uvidendes, fordi jeg ikke haver været hjemme i en fjorten dags tider. Sagde han: Er det ikke sket i Eders nærværelse, skulde det vel blive omvendt igen. Fremviste og læste så for os en skrift og vinde, som han vilde aflægge, anlangende om Maren Spillemand, om hvis som skulde have været passeret på rejsen, imedens han nedførte hende fra Tisted til Aalborg, hvilken vinde han sagde, bispen af ham havde begært; men den skulde ikkun være ham lidet til nytte, thi de omgikkes hende: som de skal i sin tid forsvare; hun klager højlig, og endnu skal gøre det samme, over den skælm Christoffer Mumme; han skal vel og få sin fortjente løn derfor, når kommissarierne hidkommer, som snart sker. Står så på Eders ret og klager hart på bispen og udsiger, hvad uret han har gjort både Eder og de andre. I skal inden stakket tid få at se, hvad for en mand han skal blive til; jeg vil sige, at den samme dom, som han forventer at skulle falde over de andre, vil omsider udfalde over ham selv⁷¹ -. I sin stærke tro på besættelsen, i sit had til dem, der ikke deler denne tro, i småmands vrede mod de fine, som ikke rigtig regner ham, og i småmands ubegribelige tro på, at ret og sandhed nok skal sejre tilsidst, går Lorends Mein langt videre, end han kan tillade sig, hans formaninger af Maren og hendes værtinde er i virkeligheden trusler, han udtaler sig uberettiget om både Maren Spillemands og Inger Fusmand, og igen opridser han optimistisk et smukt billede af, hvordan det til slut vil gå modstanderne. Den kone, som Maren Hansdatter er blevet indlogeret hos, Maren Jørgensdatter, hverken kan eller vil nægte, at man har forsøgt at påvirke Maren: Lorends Mein kom d. 31. december ind til Maren Hansdatter og mig og havde Anders Skomager med sig, hilsede os og sagde sig at ville tale med Niels Dalgaard⁷², da Maren Hansdatter sad og læste i en bog ved kakkellovnen. Derpå tilspurgte de Maren Hansdatter, hvordan det var med hende. Svarede hun: Jeg takker Gud for helsen. Da gik Lorends Mein frem og tilbage på gulvet og så ilde, med underlig fagter, skar med tænderne

71. Kommissionsprotokollen p. 812-14, aktstykke 150.

72. Klokkeren. De søger ham for at træffe aftale om Inger Fusmands og Anders Christensen Skomagars barns begravelse (Kommissionsprotokollen p. 1218, aktstykke 217). Jfr. p. 81.

og sagde til hende: Ha, ja jeg sagde Eder vel det, men I lydde mig ikke. Men se til, om I fortryder det ikke! Med flere ord, som han havde, dog de vare forblommed, mens ikke så man kunde vel forstå deres mening. Derefter tog han mig ind i et kammer næst op til kakkelloven og talte så højt, at Maren Hansdatter kunde nok grangivelig høre det; da sagde han: Kære Maren Jørgensdatter, jeg ved, I er min gode ven, derfor vil jeg snakke med Eder. Hvad siger hun, den kvind, her er hos Eder? Svarede jeg: Hun siger ikke meget, hun vil være ved sandhed, så må det gå, som Gud vil. Svarede han: Ja hun skal få skam! I skal få noget andet at høre, som magister Oluf har, da skal Eders hjerte krybe i Eder derved; jeg ved bedre! Sor derhos en dyb ed på, at han har set Djævelen gået i deres hals så stor som en kat: Jeg er, sagde han, en mand til pen og hånd og forstår nok, hvad jeg gør! Da spurgte jeg hannem ad: Hvordan er det med den kone, som er hos Eder? Sagde Lorends Mein: Hun er meget smuk, hun bliver med de andre ved mag. Oluf. Hvordan men I, det vil gå med bispen og med dem, der har taget barnet fra Peder Kleins, eftersom kongens forordning lyder så, at det skulde leveres i amtsforvalterens, Peder Kleins hus, hvor de gør tvært imod, fordi de tog hende der ud fra om natten ved midnats tid og vilde lokke hende til at sige noget enten om sig eller andre? Hvortil jeg svarede: Nej, klokken var ikke 7 om aftenen! Kære Lorends, jeg vil sige Eder, hvad det er, I skulde ikke befatte Eder med den sag at sætte Eder op imod Eders øvrighed. Da svarede Lorends Mein: Hvad skøtter jeg om biskoppen? Hvad har jeg med ham at gøre? Hvi lod de ikke den troldkvinde brænde? Hun siger jo, at hun har vist Djævelen i Maren Spilmands og barnet, og jeg har, Vor Herres død og pine, set det med mine øjne, at Djævelen har regeret hende. Nej, det skal ikke så dø! Det kommer alt på de store, at sandhed må ikke komme for lyset. Jeg giver bispen Djævelen for resten, han stræber efter at opbygge Djævelens rige, men jeg stræber at få det nedbrudt, vi vil se, hvem der vinder. Jeg ved vel, han vinder intet på os⁷³ –.

Men der er intet at gøre, Maren Hansdatter vil ikke lade sig rokke fra sin bekendelse, og hun er et af de ubehageligste vidner mod Ole Bjørn⁷⁴. Og nu tør Anders Lauridsen, hendes mand, også nok være meget vred på ham.

Den unge skomagerkone Inger Fusmand har aldrig været særlig

73. Kommissionsprotokollen p. 816–18. aktyykke 151.

74. Jfr. p. 26.

fremtrædende blandt de besatte, der er ingen af de vantro, som har fundet noget rigtig slet hos hende, fraregnet hendes dårlige tysk, og de troende finder ikke meget hos hende, som de kan tage sig til indtægt. Men i Aalborg, hvortil hun ankommer som en af de sidste, og hvor hun får ophold hos Lorends Mein, gøres hun af den blinde skæbne, god eller ond som man vil, for en stund til hovedperson i dramact. Hun er otte måneder henne, hun bliver syg med sit gamle tungsind, så syg, at der går bud efter præsten. Han ser i hendes dødsfrygt en kærkommen lejlighed til at tvinge en bekendelse om bedrageri ud af hende: Anno 1696 d. 28. novemb. er Inger Fusmands af Tisted, en af de svage mennesker (som med livsens frugt er velsignet) bleven siugelig om aftenen halvgåen 6 slet, med dånsel og hjerteklemmelse. Lod min kone begære af naboerskerne, at de vilde komme ind til hende, såsom min kone ikke kunde være ene hos hende, af årsag ej kunde vides, om hun ved døden kunde bortfalde. Kom seigneur Kaj Pipers kone først ind, dernæst gudelskende matrone Gunder Jørgensdatter, hvor da bemeldte Fusmandske blev mere svag og begærede præsten til sig. Såsom hun idelig, siden hun kom til os (d. 24. dito tilforne), beklagede sig, at hun ikke måtte blive hjemme, til hun havde forligt sig med Gud, lod jeg gå bud op til sogneherren mag. Peder Reenberg (klokken 8 slet) og lod ham vide, at hun var bleven svag. Kom så sogneherrens pige ud til budet og sagde, hun skulde gå til kapellanen hr. Mogens Dyre, som og strax kom ungefær klokken halvgåen 9 slet. Der han kom, talte han med hende og bad, vi andre vilde vige af, som vi og gjorde. Og der han en liden stund havde våren hos hende, gik han bort. Og da berettede Inger Fusmands, at hr. Mogens spurgte hende ad, om hun troede, at det havde våren Djævelen, der havde våren i hende. Svarede hun, hun vidste det ikke: Gud ved det. Dertil hr. Mogens svarede: Jeg ved vel, at Gud ved det. Men tror I, det var Djævelen? Da sagde hun som tilforne: Gud ved det! Og sagde derhos, når hun har våren svag, vidste hun ikke mere deraf, end den døde under jorden, hvad hun enten gjorde, eller der blev talt, derpå vilde hun annamme sakramentet. Så sagde hr. Mogens, at hun var forført for biskoppen for trende ting, først, at hun havde gjort sig det selv, andet, at hendes moder skulde have kommet hende dertil, mens det tredje kunde hun ikke erindre formedelst den store smerte og svaghed, hun sad med. Derpå gjorde Inger sin ed og bad til Gud, at hun aldrig måtte blive forløst med det bånd, Gud havde bundet hende med, om

hun havde talt de ord eller kunde sige det med sanding, når Gud gav hende hendes sunde fornøft. Da hr. Mogens havde været noget borte, kom han igen, og jeg, Lorends Mein, gik hannem i møde i døren. Spurgte han mig ad, om hun havde været dånet, siden han gik bort. Svarede jeg: Ja, trende gange. Da sagde den gode mand, hun blev ikke beret denne gang. Hvortil jeg svarede: Ja, i Guds navn. Men hr. Mogens sagde: Dør hun i det samme, så skal hun begraves i gallebakken. Da sagde jeg, Lorends Mein: Gud bevare os, da vil der gå andre lovmål først. Så sagde hr. Mogens til mig, jeg skulde vare mig selv, og gik så bort, og den fattige kvinde blev ikke berettet. At dette således er for mig og min hustru berettet af Inger Fusmands og til mig alene sagt udi stuen af hr. Mogens Dyre, det bekræfter vi med vores hænders underskrivelse, så sandt hjælpe os Gud og hans hellige ord. Datum Aalborg d. 30. november anno 1696. Lorends Mein. Anne Tauring Lorends Meins⁷⁵ –.

Decembers mørke dage går, julen går og er vel til liden glæde for Inger Fusmand, hvis saligheds håb præsterne vil betage hende, ved enten at nægte hende sakramentet eller ved at tvinge hende til at bekende mod sin samvittighed. Det er til ringe trøst for hende, at simple og udannede mennesker somme tider har både større medlidenhed og dybere forståelse end Guds ords tjenere, for de bærer ikke Himmeriges nøgler. Men alligevel skal også den attest, som Anne Jordemoder har dikteret, for hun kan ikke skrive selv, ikke refereres i uddrag, men gengives i sin fulde ordlyd: Anno 1696 d. 28. december blev jeg Anne Andersdatter, jordemoder her i Aalborg, hentet af Geske Hermansdatter op til en kone, som var til Lorends Meins, som berettedes at være kommen fra Tisted og at være en af de formente besatte mennesker, navnlig Inger Fusmand. Og der jeg kom til hende, var hun i barnenød, hvor jeg da måtte forblive hos hende til om onsdagen d. 30. dito, da Gud forløste hende om formiddagen ved klokken 10 slet med en ung søn, som fik dåb og kristendom hjemme i huset og døde om eftermiddagen halvgåen 4 slet⁷⁶. Og var til stede i hendes barnefødsel Anne Sørensdatter Mads Jensens, Geske Hermansdatter og Anne Tauring Lorends Mein, hvor jeg Anne Andersdatter Jordemoder var gåen ud i byen fra hende om onsdag morgen og kom strax

75. Kommissionsprotokollen p. 781–84, aktstykke 142.

76. Niels. Anders Christensen Skomaggers søn fra Tisted, som levede 5½ time, blev begravet 2.1.1697 (Budolfi kirkebog).

ind til hende igen og sagde til bemeldte Inger Fusmand udi hendes største ve og pine, at de siger i byen, hun blev ikke forløst, førend hun bekendte hendes bare sandhed, at hun havde løjet på sig selv, hun havde gjort sig det onde selv. Da lagde hun begge hendes hænder sammen og bad til Gud, hun aldrig skulde blive forløst, om hun havde gjort sig det selv eller vidste mere af sig selv, når hun var siug, end den døde under jorden. Derpå forløste Gud hende strax ungefær en halv time derefter. At dette er således i Guds sandhed passeret, det vidner vi med vore hænder og navne, så sandt hjælpe os Gud og hans hellige ord, og videre for ting og dom vil være gestændig, når påæskes. Aalborg d. 31. december 1696. Anne AAD Andersdatter, jordemoder –. Fødselsattesten er også underskrevet af de tre andre tilstedeværende kvinder⁷⁷.

Inger Fusmand er syg efter sin barnefødsel, hun tror sikkert, at hun skal dø, og hun er fortvivlet, fordi hun ikke må blive taget til alters. Men der foreligger bestemt forbud imod at lade hende få del i Jesu legeme og blod, hvis hun ikke bekender, og nu har hendes venner, som også er Ole Bjørns venner, tilmed fået øje på den foreliggende chance for at ramme bispens tilhængere, og derfor har de styrket hende og opmuntret hende til standhaftighed. Der er ikke færre end sex kvinder, som nogle dage efter Inger Fusmands barsel, den 3. januar, har overværet den ellers meget skikkelige og medlidende hr. Mads Vogelius' principfaste lydighed mod den givne ordre: Der han nu kom derind, tilspurgte han hende, hvorledes det var med hende. Svarede hun: Som Gud vil. Så spurgte hr. Mads, om hun vilde være berettet, hvortil hun svarede: Ja, det ved Gud, jeg vilde gerne! Da sagde hr. Mads: Ja, I ved vel, hvorfor I er kommen her ner? Derpå får I at gøre Eders bekendelse først. Ja, sagde hun, jeg har tilforn gjort min bekendelse for hr. Mogens. Så spurgte han hende, hvorledes den var. Svarede hun, at Gud skulde ikke lade hende blive forløst med det bånd, hun var bunden med, om hun havde gjort sig det selv, eller vidste mere af sin svaghed, når den tog hende an, end den døde under jorden. Så svarede hr. Mads: Så tør jeg ikke meddele Eder det, med mindre I vil jo gøre Eders bekendelse efter Maren Spilmands forrige bekendelse, så vel som barnets og Maren Hansdatters. Dertil svarede hun nej. Så trådte hendes mand Anders Skomager til og sagde, nej, på den måde, skulde hun ikke annamme det. Så spurgte hr. Mads,

77. Kommissionsprotokollen p. 713 f., aktst. 138.

hvad det kom ham ved. Da svarede han, at han var hende så nær til, at han vidste vel, hun havde ikke gjort sig det selv. Da svarede hr. Mads: Vil hun ikke annamme det på de måder, som jeg har sagt, eller også at hun har gjort sig det selv, eller hun skulde aldrig få de galne fantastiske griller mere, så tør jeg ikke meddele hende det. Så svarede hun, på de måder kunde hun ikke annamme det, thi hun vidste ikke, hvad Gud vilde gøre imod hende. Så svarede hr. Mads: Så får I det ikke heller, og I får da at annamme det i det åndelige⁷⁸. Derpå vilde hr. Mads gå bort, og hun svarede, at hun overleverede hendes synder på dem: Vi skal møde alle for een Gud og een dommere. Da sagde hr. Mads: Jeg er en ringe tjener og gør, som jeg er befalet. Derpå bad han fare vel⁷⁹ —. Hr. Mads selv har dog adskilligt at indvende mod denne gengivelse af det forefaldne. Blandt andet har han opfordret de andre tilstedeværende til at forlade stuen, så hun uden undseelse kunde skrifte, eller bekende, for ham alene: Hvorpå hendes mand Anders Christensen strax trådte frem til sengen med ord i sådan mening: Hun haver intet andet at bekende for Eder i denne sag, end for alle, og jeg ved lige så vel al beskeden om den sag, som hun selv. Hvilket han alt sammen sagde med vredagtige miner og så godt som forbød hende at tale eller bekende noget i denne sag og mig at forrette mit embede. Hvorpå jeg fremdeles tilspurgte hannem: Hvad er hendes samvittighed Eder vitterligt? Han svarede: Er jeg ikke hendes mand? Skulde hun vide noget, som jeg ikke skulde vide? Hvorpå jeg svarede: Er I hendes mand, da er I ikke hendes Gud. Og derpå, eftersom hos hende intet var at forvente til sandheds opløsning, tog afsked⁸⁰ —.

Og hendes sygdom bliver ikke bedre, når folk i hobetal stimler sammen i huset for at se til hende. Somme tider arter den sig også med de velkendte anfald af besættelse, hvor legemet er i krampe og Djævelen taler af den anfægtedes mund: Anno 1697 d. 5. januarii om eftermiddagen imod aften kom jeg Jacobe sal. Mads Vittrupps til Lorends Meins for at tale med hans hustru Anne Tauring, hvor da var en anseelig del folk inde, og Inger Fusmand af Tisted var meget svag af en unaturlig og for alle Guds børn ubegribelig svaghed, som den levende

78. Parallelt med den måde hvorpå man forholdt sig med sacramentet til forbrydere: — saa fremt de bevise sig halstarrige, blive de ikke annammede dertil, men befalis Gud, at hand for sin uendelige Barmhertigheds Skyld, vil virke en kraftig Omvendelse og Bodfærdighed hos dennem, at de ikke maatte bortdøje i deris Hølstarrighed, men ved Guds Aands Kraft endnu komme til Sandheds Bekiendelse og døde salig. — (Ritualen 1685. p. 253).

79. Kommissionsprotokollen p. 785 f., aktstykke 143.

80. O. c. 789 f., aktst. 144.

og almægtige Gud ved, hvorledes det er eller kan være dermed. Som jeg kom da derind, stod Lorends Meins hustru ved sengen hos det siuge menneske og rakte mig en liuseplade⁸¹ med lius udi. Så blev Ingers mund meget unaturlig opspærret med usædvanlig gaben, som intet menneske af naturlig vis kunde gøre og holde sin mund så længe åben, hvor udoer jeg blev forskrækket og vigede tilbage. I det råbte mester Vilhelm Bartskærs⁸² hustru, som stod ved siden af sengen: Se, se! Der er ingen tunge i hendes mund! Da trådte jeg til hende og så det tillige med hende, at der var ingen tunge at se i hendes mund, men i hendes hals sad noget, som var så stor, for vore øjen at se, som en valnød eller enden af et hønsæg, som var ganske blå og rørte sig hid og did i halsen. I det samme blev hendes mund ikke større, end man kunde lægge en stor ært derind eller enden af sin liden finger. Derpå blev hendes mund oplukt, og begærede at drikke. Da tog Anne Tauring et lidet glas og gav hende øl derudi i Jesu navn. Da blev talt af hende: Nej, i Djævelens navn! Da sagde jeg: Nej, bitte Inger, drik i Jesu navn. Da blev talt af hende: Snakker du med Inger? Da svarede jeg ja. Da af hende igen: Nej, du snakker med Djævelen! Da gjorde jeg kors imellem hende og mig. I det spyttede hun ad mig, så begyndte hun at råbe på Maren Skaris og Karen Skægshøj, Maren og Karen Vævers, broder Holger, min dejligste moleje⁸³. Hvo de ere, ved Gud, såsom jeg kender ingen af dem⁸⁴ —. Ellers er Inger Fusmand for det meste stiltfærdig og fortvivlet, men denne tilstand vexler hurtigt med anfald af uhyggelig skrålen fra den vidt opspærrede mund. En dag, da Gunder Olufsen Linde kom til Lorends Meins: så han Inger Fusmands lå og sukkede og vilde vende sig på hendes side, men hun var ikke mægtig dertil. Som hun lå, så besvimede hun en gang og kom så til rette igen og klagede sig, at det klemte hende så for hendes hjerte, dog var der intet, der gjorde hende så ondt som det, at hun måtte ikke blive meddelt Christi legem og blod. Så besvimede hun igen. Og efter at hun havde fået slagvand⁸⁵, sagde hun: O, ja, balsumere den tæve! Derpå begyndte hun med grinen, gøen og gaben, og det var enten Hellig tre Konger dag om aftenen eller aftenen tilforn imod mørkningen. En anden aften så vidnet også Inger Fusmand gæbede, og da

81. bræt, skål el. l. med holder til lysct, lyscstage.

82. Villum Schmidt, g. m. Kirsten Sørensdatter.

83. Jfr. I. p. 110.

84. Kommissionsprotokollen p. 707–09, aktstykket 137.

85. aqua apoplectica, slagbalsam, lugtevand brugt mod besvimelser, slagtilfælde o. l.

kunde han ingen tunge se i hendes hals. Imidlertid stod han ved fødderne af sengen, og mester Villums kone holdt liuset ved hendes mund og så ned i hendes hals⁸⁶ –. Det sidste fænomen har også adskillige andre iagttaget og undret sig over⁸⁷.

Lorends Meins dør står ikke stille i disse dage, og ikke alle, der kommer for at se til Inger Fusmands, er lige fredelige. Der har jo alle tider været folk, som har anset trusler og tørre hug for det bedste argument mod stædighed. Men medicinen er måske lige kraftig nok til en ottendedags, dødssyg barselkone, som præsterne tilmed har ladet forstå, at hendes sjæl er på vej til Helvede og hendes krop til rakkerkullen. Dagen er den 7. januar: Bemeldte dag rygtedes i Kaj Pipers hus⁸⁸, hvor da jeg samme tid var inde, at Inger Fusmands var nu nær ved at få sit forrige onde, hvorfor jeg også med andre da tilstedeværendes og begærendes gik ind i hendes logamente samme tilfælde at se. Dog, på det hun ikke skulde af min klædedragt og sorte habit og anden forhold slutte, hvem jeg var, og det siden i hendes paroxysmo udråbe som et oracul de omstående til des større bestyrkelse, drog jeg over mine andre klæder nogle rejseklæder. Og der jeg nu kom ind, begyndte hun med hendes fingre ikkun børnagtig at lege og tenterede ligesom at ophæve legemet . . . og vrænge munden lidet, men ikke nær i nogen af disse poster lig Maren Spillemands. Og derfor, der jeg ikkun observerede sådan børnagtige fagter, som gemene dog meget admirerede, bad jeg hendes mand, som da siuntest ligesom han holdte stærk på hende, at han vilde slippe hende, hvilket han dog nødig og med modsigelse gjorde, førend han af mig og de andre såsom lieutenant Bircherod og Kjeld Krag blev både truet og lokket dertil. Da begyndte hun at ligge noget stille. Strax bad jeg hender at sige mig, hvem jeg var, såvel som lieutenant Bircherod og Kjeld Krag og andre ubekandte, hvortil hun svarte: Hvad har jeg det fornøden? Med andet svar, som jeg ikke nu mindes; og det sagde hun uden nogen mundens skæven og vrængen. Siden begyndte hun at løfte hendes arme op og slå dem på panelet, dog kun sagtelig og noget tilside, ligesom hun vilde gøre enten mig eller nogen anden skade. Derpå tog jeg min kæp op og slog hende kun et eneste slag over hendes arm dermed. Hvilket blev langt værre optaget af Anne Taurings, Christen Snedkers kone og andre,

86. Kommissionsprotokollen p. 715 f.

87. O. c. p. 712, 845.

88. Kaj Piper var vinhandler, se Bircherods dagbog 2.11.1707.

som sig på mig derfor med spotlige ord og truen inveherede⁸⁹, og med skammelig eftertale⁹⁰ siunes at have revanceret, end den slagne gjorde selv, der ikkun truede mig således: Det skal du få en ulykke for! Hvor- efter hun, såsom jeg end mere truede hende med min stok, om hun rørte sig, lå stille uden ringeste ophævelse. Derpå skamte jeg hende ud og tiltalede hende ved hendes navn således: Inger Laursdatter! I må skamme Eder for Gud og al verden, at I således vanskaber Guds og Jesu skabning og med sådanne børnagtige gesticulationer tør bilde Eder ind at illudere både Gud og menneskene og derved spilder Jesu Christi dyre blods og værdskylds⁹¹ kraft og nytte! Med andre ord, hvortil hun lå lige så stille som til den forrige reprimande, uden aleneste hun svarede mig, såsom jeg alt tiltalte hende med hendes navn: Mén du, det er Inger Lauridsdatter, du snakker med? Nej! Hvorfor jeg spurgte hende ad: Hvem da? Men hun kun snakkede med sig selv sagteligen, ligesom hun var bange for, hun skulde fortale sig. Strax derefter, der man intet synderligen admirerede hendes optøjer, begyndte hun ømmeligen at række sig og på den måde kom til sig selv. Da jeg begærte, eftersom hendes mand, Anne Taurings, Geske Sirichs og andre gemen gjorde så vidt og bredt af det ringe slag, jeg i hendes paroxysmo mere for at friste hende end at skade hende havde givet, at hun vilde lade mig se hendes arm, om den var blå eller blodig af det slag, hun fik, da spurgte hun mig: Slog I mig? Det ved jeg intet! Og vilde slet intet, eller måtte for de andre, vise mig den. Siden havde Kjeld Krag nogen samtale med hender anlangende hendes siugdoms anfang og omstændighed, som jeg ikke egentlig mindes. Derefter gik jeg ud, dog først formanede Anne Taurings og de andre, at eftersom de så for deres øjne, at hun kunde ligge stille udi hendes paroxysmo, uden nogens holden, og tog både mit slag og revselse for godt og den intet anderledes end med en forfængelig⁹² undsigelse revancerede, de da hendes gestikulationer både hende så og andre til styrkelse intet så højt vilde admirere. Men de langt stærkere hendes besættelse maintenerede og mig med unyttelige og grove svar reprimerede, så at jeg frygtede for værre og derfor skyndede mig ud, det snarest jeg kunde⁹³ -. Den selvestaltede formummede mirakeldoktor, som selv har aflagt beretningen, er ingen

89. angreb, for løb på.

90. bagtalelse.

91. fortjeneste, værdi.

92. intetsigende.

93. Kommissionsprotokollen p. 794-98, aktstykket 145.

anden end Jens Pedersen Rimand, latinskolehører og bispens ivrige medarbejder⁹⁴. Hans ledsagere får lejlighed til at attestere beretningen, og på dem har episoden gjort samme indtryk som på høreren. De er meget forargede over, at de er blevet udsat for kritik fra de andre tilstedeværende. Kaj Henrik Piper bevidner: at Anne Taurings og Geske Sirichs og andre kvinder monsieur Jens Pedersen med spottelige og skamagtige ord beegnede og hende stærkt maintenerede -. Løjtnant Bircherod, biskoppens nevø, erklærer, at: de sig skammelige på hennem med spotlige og udsigelige ord inveherede og mueligt, om de ikke havde frygtet sig for mig og de andre medfølgende, sig på steden havde hævnnet, så at de vare langt uroligere og slemmere at stille end Inger Lauridsdatter selv⁹⁵ -. For resten kan det jo godt være, at nogle af Ole Bjørns tilhængere mindre føler medlidenhed med Inger Fusmand end en, for øvrigt for tidlig, glæde over, at en af bispens håndgangne mænd har forløbet sig på en sådan måde, at der nu synes at være chance for et heldigt sagsanlæg⁹⁶. I hvert fald er Lorends Mein travlt optaget af at forberede processen, da han fjorten dage senere får besøg af sin tidligere logerende, studenten Habakuk Koch, og uden større forsigtighed udtaler sig uforbeholdent til denne, skønt han dog burde vide, at en syvogtyveårig students attester vil blive affattet således, at biskoppen ikke får det indtryk, at den pågældende er ubegavet eller karaktersvag eller på anden måde ubekvem til en gang at modtage et præstekald. Under sit besøg får Habakuk Koch også lejlighed til at iagttage et af Inger Fusmands anfald og til i den anledning at holde hende en formaningstale, velegnet til at henlede biskoppens opmærksomhed på den kommende prædikant og sjælesørger: Der jeg kom ind til Lorends Mein, som var den 22. januarii, og bespurgte mig med hannem (som sad og stiledede en rådstuestævning over Jens Rimand), hvordan det hængte sammen med denne sag om de selvgiorte besatte, da svarede Lorends Mein: Det hænger sammen således: Jens Sur er kommen ind i mit hus og har gjort vold, så han skal få en ulykke for det, den skælm, den bengel! Hvorpå jeg svarede: Jeg haver nok hørt, at Rimand haver villet forsøgt for at prøve kvinden, at gemen mand kunde se det, at det var selvoptænkt af hende, men videre kan jeg ikke dømme om det, såsom jeg ikke haver set det. Spurgte jeg Lorends

94. Jfr. I, p. 93 f.

95. Kommissionsprotokollen p. 799–804, aktstykker 146–47.

96. Jfr. det p. 91 f. citerede notat i Bircherods dagbog 18.1.97.

Mein ad, om han havde nogle af disse forretninger under hænder for magister Oluf imod hans højærværdighed; da svarede han ja, han skulde så lave det med biskoppen, at han skulde få en ulykke, og at han efter denne dag aldrig skulde hjælpe nogle mere; thi han havde villet dølgge sandhed, såsom han havde ladet forbiude, at noget, som kunde have været de besætte til frelse, måtte ikke blive tilladt at udføres af en protokol hos en provst på landet (men hvad provstens navn var, ved jeg ikke), fordi at sandhed ikke må komme for en dag. Lige det samme sagde han og om magister Peder Reenberg, at han vilde hindre, at sandheden skulde komme for dagen -. Samtalen fortsætter, Mein bander på, at det er bispen og provsten og provstinden, der har fået Kirsten Langgaard til at bekende: Og det sagde han med mange skammelig og ærrørigt ord om dennem, som mig ikke anstår her at indføre -. Men den vigtige samtale afbrydes af Inger Fusmand: Ellers talte Lorends Mein og om Christoffer Mumme og sagde, at han var en skælm, og han skulde blive gjort til en skælm, for det han havde gjort, mens hvad det var, ved jeg ikke, fordi Inger Fusmand, som lå i sengen, begyndte at råbe og abede sig efter som en hund, vriede munden skæv; så løb Lorends Meins kone til sengen og holdte hendes hænder og spurt hende ad, om hun vilde slå hende, hvorpå hun svarede, banded på Vor Herres død og pine: Det vil jeg! Begyndte fremdeles at vrie sin mund omkring. Så svarede Lorends Meins kone: Se til den fule hund! Hvorpå kvinden, som den der vilde agere Fandens person, svarede: Jeg er en fyrste! Og repeterede dette ord nogle gange. Der jeg nu så det abespil an lidet, stod jeg op fra bordet og talte til hende: Nu kan jeg se, hvad der er ved det tøj at gøre. Jeg kan fornemme, at I vil narre folk. Tænker I dog ikke på, at der er en Gud til, som ser alt dette? Tænker dog, om han i sin vrede vilde se til Eder og lade jorden oplade sin strube for at opsluge Eder for sådan en stor synd, som I haver bedrevet, at I har løjet både imod Gud og mennesken! Hvorpå hun svarede mig: Er du vantro ligesom Jens Sur? Kom nu, Jens Sur, og driv Fanden fra mig! Lidet efter satte hun sit hoved imod hovedpuden, løfte sit bryst i vejret og gjorde sig stiv. Så sagde Lorends Meins kone til mig: Ser nu til, om I kan tvinge hendes hals eller bryst, som er så stærk! Da for at vise hende, at der var ikke nogen overnaturlig styrke hos den forment besatte, tog jeg fat på hende, og lettelig kunde jeg både vrie og vende hende og trykke brystet neder

igen imod puden. Derpå blev hun ganske tavs og gjorde det ikke mere⁹⁷ –.

Inger Fusmands martyrium er snart forbi. Så kan det være hende ligegyldigt, at de stridende parter endnu i lang tid vil bruge hende som en vigtig brik i spillet: Nu fik den gemene pøbel i Aalborg noget mere sladder at løbe med, såsom en af de kvindfolk, der sig for besætte udgav, ved navn Inger Fusmand, en skomagerkone af Tisted, i dag tidlig udi sin arrest i Lorends Meins hus her i Aalborg, hvor hun for nogle uger siden gjorde barsel, ved døden afgik. Og kom det mig meget mistænkeligt for⁹⁸ –.

Det vilde have været behageligt, hvis biskoppen nøjere havde forklaret, hvad hans mistanke går ud på. Nu kan man vanskeligt slippe den ide, at han forestiller sig noget i retning af, at Lorends og hans kone eller andre af Bjørns tilhængere har hjulpet livet af Inger Fusmand enten for at hindre hende i at bekende et bedrageri eller i for retten at indrømme, at det stokkeslag, som Jens Rimand gav hende, var ganske let og ubetydeligt. Det kan også være, bispen tænker sig, at de endog vil påstå, at dødsfaldet er en følge af slaget. Men hvilken retning hans mistanke nu end har taget, vil han have sagen grundigt undersøgt: D. 8. februar lod jeg hos præsterne i byen gøre forbud, at ingen af dennem måtte kaste jord på Inger Fusmands lig, men de skulde forvarte til den tid, at dommen over hende så vel som de andre udædiske mennesker for kommissionen var gåen. Bad ellers derhos landsdommer Rosenvinge, at han ved stadens bartsøkære vilde lade hende besigtige og, så vidt muligt vår, erforske, hvorledes med hendes medfart i det logement, som hun lå, måtte være tilgangen⁹⁹ –. Dagen efter går Rosenvinges ordre til byfogden Laurids Svendsen: Såsom fornemmes, at en af de formente besatte kvindespersoner, som fra Tisted ere hid nedførte, navnlig Inger Fusmand, skal i disse dage være død hos en mand her i staden, navnlig Lorends Mein, hvor hun haver ligget udi barselseng, og jeg ikke ved på hvad måde, hun kan være bleven beegnet, om muligt hendes død ved en eller anden uforsvarlig medfart kunde være forårsaget, så ville I på kongl. majestæts vegne strax beordre tvende eller flere forfarne chirurgos her af staden, som

97. Kommissionsprotokollen p. 808–12, aktstykke 149.

98. Bircherods dagbog 6.2.97.

99. O. c. 8.2.97.

kunde forføje sig til bemeldte Lorends Meins hus og dér besigtige samme døde kvindes person, og i fald de nogen usædvanlige tegn på hendes døde legeme kunde befinde, som kunde give nogen mistanke om hendes døds årsager, at de hendes legeme da åbner og alting nøje efterser og mig derom deres skriftlig betænkende under deres hænder meddele, således som de agter at forsvare. Og som dette behøves til sandheds oplysning, så vil jeg herudinden uden ophold forvente Eders assistentse –. Byfogden sender ordren videre samme dag: På hans kongl. majestæts og rettens vegne anordnes monsieur Vilhelm Schmidt og monsieur Jørgen Bredehøf badskære her ibidem denne velædle og velbårne hr. assessor og generalfiscal Rosenvinges begæring at efterkomme og herpå Eders granskning og forretning under Eders hænder give beskreven, således som I agter gestændig være –. De to kirurger allierer sig i den alvorlige sag med deres kollega Melchior Hofman, og 10. februar foreligger deres i en løjerlig kancellistil indledte attest, som går ud på, at de hverken kan bekræfte eller afkræfte nogen mulig mistanke: På kongl. majestæts vegne af velædle og velbyrdig hr. assessor Mathias Rosenvinges til kongl. majestæts byfoged seigneur Laurids Svendsens udstedte begæring haver vi underskrevne trende chirurgi her udi Aalborg efter befaling mødt udi velagtbare Lorends Meins hans iboende hus, der at skulle besigtige en kvinde af Tisted af de forment besatte ved navn Inger Fusmands, som udi hendes barselseng ved døden er afgangen løverdags morgen tidlig klokken imellem 5 og 6 slet den 6. februarii, og vores afsigt, som skete tirsdagen om aftenen ved 5 slet d. 9. februarii udi tvende dannemænds Mads Jensen og Peder Schmidt i Doctorens Gyde, desligeste med byfogdens fuldmægtige Anders Jensen deres nærværelse som følger: Såsom vi efter befaling kom i bemeldte Lorends Meins hus, fandt vi liget udi sin ligkiste liggendes, hvoraf vi det udaf hosværende dannekvinder lod udtage og lægge på bordet, hvor vi udi ovenbemeldte deres nærværelse haver blottet hendes legeme og fra hendes hovedisse til hendes fødder nøje gransket og efterset, om noget tilfælde hos hende, hendes død kunde vedkomme, var at fornemme. Mens som ej andet var at se og fornemme hos hende, end at det befandtes, at hendes venstre fod, ben, lår og hoft var mærkelig tykkere og svullen end den højre ben og lår, haver vi ej videre afsigt herudover kunnet afstatte¹⁰⁰ –.

Når dette er tilfældet, er det bedst at tage sagen i sin egen hånd for

100. Kommissionsprotokollen p. 805-08, aktstykke 148. – afstatte (ty.: abstaten): afgive, aflægge.

så vidt muligt at standse tåbelige rygter og bagtalelse, måske beskyldninger, fra Inger Fusmands pårørendes side og for at få fastslået, at præsterne ikke har nogen skyld, hvis hun døde i bevidstheden om at være fortabt. Den sag skal provsten ordne, og han sammenkalder til møde den 16. februar enkemanden Anders Christensen Skomager, Geske Hermansdatter og Lorends Mein sammen med hele præsteskedet. Det stedfundne forhør, ledet af Peder Reenberg selv, fastslår med al tydelighed, at præsterne er uskyldige i, at Inger Fusmand er død uden deres hjælp. Anders Christensen er mut og fåmælt og kan ikke sige andet, end hvad der efter hans mening faktisk er sket, men hr. Mads kan forklare, hvorfor det er sket således, og at Anders Christensen har været både studs og uhøflig. Lorends Mein forklarer, at man nok, trods hr. Mads' afslag, vilde have forsøgt at sende bud efter en præst endnu en gang, hvis man havde været sikker på, at Inger Fusmand virkelig var ved at dø: Thi da han først tænkte, at hun var så svag, at hun skulde dø, faldt hun derefter i sådan grådighed, at hun åd så stærk, som hun ikke haver ædt tilforn, hvorover de tænkte, at hun kunde komme sig igen, thi hun havde mange gange tilforn våren så siug; hvorfor der ikke blev skikket bud til præsten, som de ikke nænte til at gøre dem umag så sildig –. Geske Hermansdatter har ellers nok villet gå efter præsten selv, men har heller ikke ønsket at gøre ham ulejlighed, i hvert fald ikke uden grund: Den syge vilde have præsten til sig, men Geske Hermansdatter svarede: Ja, vil I bekende, at I haver gjort Eder det selv, da vilde hun gå til præsten. Men da skulde den syge have svaret hende, hun vilde ikke liuve på Gud i Himmelen og have en ond samvittighed. Men så tog Anne Taurings en bog og læste for hende, så der ikke kom bud til præsterne. Hvorpå, da der var læst for hende, hun dånede undertiden og kom sig så igen, råbte og kaldede på Gud, indtil hun døde¹⁰¹ –.

Lorends Mein synes, at Jens Rimand har optrådt som en voldsmand, sådan som han, formummet og ukendt, har trængt sig ind med overfald i en ærlig mands hus. Og de, som var til stede, da overfaldet skete, er også foragede, og nu glæder de sig til at få ram på en af bispens tilhængere og stævner høreren for bytinget. Sagen er oplagt, resultatet sikkert. Men der bliver intet af: Eftersom Jens Rimand, scholæ Alburgensis collega, vår i dag af nogle factionister¹⁰² til Aalborg byting ind-

101. O. c. p. 787–92, aktst. 144.

102. partigængere, deltagere i en sammenrottelse.

stævnet til vidners påbør etc., fordi han d. 7. jan. sidst afviget havde givet en af de såkaldede besætte et slag over armen med en stok, da hun lå i sin selvgjort raseri, hvilket hendes fortrædelige anhang til et vold vilde hentyde etc., så tog jeg mig imod denne uretmæssig procedure Rhimannum an og lod imod vidnernes førelse en skriftlig protestation på tinget fremlægge, efter hvilken byfogden også sagen fra sig henviste og vilde ingen testes admittere¹⁰³, så de sammenrottede gik tilhobe hjem med en lang næse¹⁰⁴ —.

103. vilde ikke tillade nogen vidneførelse.

104. Bircherods dagbog 18.1.97.

Aalborg byting

Det er blevet pålagt Ole Bjørn, at han i den måned, februar, hvori kommissionsdomstolen har suspenderet sine møder, skal forberede sig til den næste session. Man har mest tænkt på, at han skulde benytte lejligheden til at få samling på sine attester og træffe endelig bestemmelse om, hvilke vidner han vil føre for kommissionen.

Afbrydelsen kommer ham godt til pas, han forbereder sig på sin egen måde og regner med i denne ventetid at høste rige frugter af et længe forberedt foretagende.

Nu skal det nemlig offentlig frem, at det er farisæerne og de fine, som vil undertrykke den simple og nøgne sandhed, der ligger klar som dagens lys for alle de små og enfoldige, at kvinderne fra Tisted er besatte af djævle og onde ånder, som er vist ind i dem af en flok troldkvinde, der bør lide efter loven for deres misgerninger.

Vejer man anskuelserne mod hverandre, synker Ole Bjørns vægtskål. Han har på sin side hele den gammeltheologiske, systematisk opbyggede lære om hexevæsen og djævlbesættelser, den ifølge hvilken kirken i århundreder, den katolske som den lutherske og reformerte, har overgivet tusinder og atter tusinder af forbandede hexe til bål og brand. På hans side er de indfangne hexes egne frivillige bekendelser, djævlens indiskutable udtalelser af de besattes munde, hans egne øjnes syn, hans egne ørens hørelse. Og utallige vidners faste overbevisning om, at den vilde rasen ikke kan skyldes naturlige årsager, men simpelt hen kræver trolddom og besættelse som eneste mulige årsagsforklaring.

Mod sig har han en del snak om hans intime privatliv, som aldeles ikke kommer denne Guds og landets almindelige sag ved. Desuden, som man kan vente, en del personlige uvenner, dem en nidkær præst altid får, og en række præster, der sidste sommer var så overbeviste som han selv, men som nu har ladet sig skræmme af den vigtige og vantro biskop. At denne og andre fornemme kæmper hidsigt mod sagens fulde og naturlige oplysning, kan have forskellige årsager, måske også den, at der nu og da udråbes visse fornemme fruer som hexe af de besatte. At et par af de besatte kvinder har bekendt, at deres besættelse

er selvgjort abespil, siger intet, for hvordan er de blevet bragt til denne bekendelse? Og den kan forøvrigt godt være indgivet dem af Djævelen i hans ondskab.

Sådan ligger sagen klar for ham i hovedtrækkene. Inderst inde føler han måske, at der også rejser sig andre argumenter imod ham. Men dem giver han ikke gehør, for han er en logiker, han tør påstå, at han formelt har retten på sin side. Og når det er tilfældet, vil han finde det urimeligt at opgive de påstande, han har fremført, indrømme, at han har ladet sig tage ved næsen, finde sig i at blive til spot for det hele land. Han er sikker på, at hvis han kan få lejlighed til at fremføre alt, hvad der taler til hans fordel, så vil modstandernes svage argumenter visne og blive til intet, han vil vinde sin sag med berømmelse, han vil stå som den sejrende over for biskoppen og hans fornemme venner, hexene vil blive brændt, uden hensyn til om de er fattige eller fine, og de stakkels besatte kvinder vil blive fri for deres plager.

Men siden biskoppen er begyndt at tage sig af denne sag, som Ole Bjørn så sikkert havde regnet med selv at føre til en på flere måder berømmelig afslutning, har han mærket en stedse stigende modstand og forfølgelse, ikke alene i det skjulte, men særdeles åbenlys og direkte, foreløbig kulminerende i hans suspension og forvisning til Aalborg, som på afgørende måde hindrer ham i med kraft at drive på sagen. Hans processer på bytinget i Tisted har da heller ikke givet noget gunstigt resultat, de er blevet ham til intet andet end besvær og pengespild, for sætledommen Mikkel Langballe har simpelt hen nægtet at forhøre størsteparten af hans vidner og har henvist flertallet af hans indgivne attester til kommissionsdomstolen¹.

Men der er også et byting i Aalborg, og på det vil Ole Bjørn ikke være forhindret i at give møde. Efterhånden er jo også den vigtigste del af bevismaterialet, de besatte selv, overført til Aalborg, og byen tæller allerede nu en anselig, stadig voxende mængde af troværdige vidner til anfægtelserne, som aldeles ikke er bragt til ophør, fordi kvinderne er blevet flyttet hjemmefra, eller fordi nogle af dem har indrømmet, at deres besættelse er noget, de selv har opdigtet eller andre har bildt dem ind. Og en del af de gamle vidner, som trods deres gode vilje ikke måtte blive afhørt i Tisted, kan måske også give møde her. Endelig er almuen i Aalborg både talrigere og livligere end almuen i Tisted, og den vil nok blive grebet af vrede, når den, lyttende til eller

1. Jfr. I, p. 426 f.

hørende om forhandlingerne på bytinget, erfarer, hvordan de store vil undertrykke sandheden. Det kan godt blive ubehageligt for biskoppen og en del andre.

Der foreligger ganske vist den kongelige befaling af 7. november, at alle vidner besættelsen vedrørende skal føres for kommissionen. Det var den, Mikkel Langballe støttede sig til, da han afviste vidnerne på bytinget i Tisted, men efter Ole Bjørns mening med urette. Det kan jo på ingen måde genere kommissionsdomstolen, men meget snarere lette den arbejdet, hvis sagen bliver så grundigt belyst som muligt, og en vidneførsel på bytinget kan jo godt opfattes som kontravidners førelse i fortsættelse af den sag, som biskoppen selv har ladet føre imod ham ved Tisted byting i september og følgende måneder². Endelig vil Ole Bjørn også formelt hævde, at han først har fået kendskab til den kongelige befaling, da den blev forkyndt i kommissionsdomstolens første session den 25. januar³. Hvis man ser sådan på det, behøver man ikke at synes, at den kongelige befaling bliver overtrådt. Og Ole Bjørn er endnu optimistisk og tror, at spillet følger formelle, bogstavelige regler.

Han har virkelig lagt sagen stort op i den stævning, som han har ladet udgå fra sit exil i Aalborg den 29. december. Ikke af lyst til ufred og proces, men i sin store nød og i fare for al sin timelige velfærd må han indkalde vidner, der kan udtale sig om hans levned, navnlig om den tid, han nu har opholdt sig her i Aalborg; for Tisted-tidens vedkommende foreligger jo allerede hans store skudsmål⁴. Ligeledes må han indkalde vidner til belysning af de besatte, sådan som deres tilstand har artet sig, siden de er ført fra Tisted. Der kan også være grund til at søge nøje oplysning om den behandling, de i Aalborg har været udsat for. Tillige må det ved vidneførsel kunne godtgøres, om den rettergang, der har fundet sted imod ham, især i den tid, han endnu ikke var ankommet til Aalborg fra sin rejse til København, har været forsvarligt ført på lovlig vis. Altså indstævnes til den 15. februar 1697 ikke alene biskoppen med hele kleresiet i Aalborg og sammen med dem Jens Pedersen Rimand og Christoffer Mumme, men også en del af de præster fra omegnen, som har fået med sagen at gøre. Desuden etatsråd Otte Skeels og kancelliråd Jespersens arvinger, for så vidt som

2. Jfr. I, p. 422 f.

3. Kommissionsprotokollen p. 355 f.

4. Jfr. I, p. 399 f.

de kan sidde inde med herhen hørende oplysninger. Og endelig: stævnes menige stadens indbyggere og vedkommende, fattige og rige med deres hustruer, børn og husgesinde, særdeles de anfægtedes, med deres lavværger, forældre eller formyndere; item de som have været hos ved deres afhentelser fra Tisted eller undervejs og [de som,] medens de her i byen har været, kan have haft nogen vagt eller tilsun hos dennem udi deres fængsel og forvaring, særdeles de godtfolk udi Klosteret samt andre som holde eller have holdet dennem i deres huse, tømmermænd og handværksfolk, som have arbejdet ved deres fængsels indrettelse, brandvagten og andre, som nogen videnskab dette uvæsen angående kunde have; item Daniel Glasmeyer og andre her af byen, som have været i Tisted hos nogen af de anfægtede eller noget om deres adfærd hist eller her fornummem⁵ –.

Det er en stor og vidtspredt flok, men Ole Bjørns kaldsmænd: Anders Simonsen Dahl, bosat i Tisted, og Christen Pedersen, tjenende mag. Ole Bjørn for tærsker –, kan den 4. februar skrive under på, at stævningen er lovlig forkyndt for rette vedkommende⁶.

Og så bliver alle hans forventninger til intet, for hans modstandere er uhøflige nok til atter at henvise til den kongelige befaling af sidste års 7. november, hvorved det bestemtes, at alle vidner i denne sag skal føres i kommissionsdomstolen og for den alene. Man har begærligt grebet til denne udvej, for biskoppen er faktisk blevet noget urolig over det store opbud til tinge og er gået til Rosenvinge og har formået ham til at gribe ind. Den 12. februar indgiver Rosenvinge til magistraten en memorial, der kraftigt advarer mod Ole Bjørns fastelavns-stævning, idet det af denne fremgår, at hans egentlige hensigt er den, at sammenrotte almuen. Magistraten bør være opmærksom på denne plan, hvis udførelse meget let vil kunne resultere i disordre og allarm, og for alle tilfældes skyld bør man være betænkt på, at der holdes vagt og hersker orden på tinget⁷. Og i smuk overensstemmelse hermed fastslås den 13.2. også på Tisted byting, at al vidneførsel i besættelsessagen skal henvises til kommissionsdomstolen i Aalborg⁸.

Rosenvinge lader det ikke blive ved denne aktion, men spærrer vejen endnu eftertrykkeligere for Ole Bjørn. Den 15. februar, på selve den berammede dag, tilstiller han byfogden Laurids Svendsen sin protesta-

5. Kommissionsprotokollen p. 342–46, aktstykke 72.

6. O. c. p. 350 f., aktst. 74.

7. O. c. p. 339–41, aktst. 71.

8. Tisted bytings protokol 13.2.97.

tion. Ole Bjørn har allerede den 1. februar erfaret kongens befaling, at vidnerne skal føres for kommissionen. Og af tidligere for Tisted byting og Hillerslev herredsting førte vidner har Rosenvinge mærket: hvorledes den enfoldige og dårlige almue er forledte til adskillige urimelige og snart ugudelige vidner at aflægge, hvorledes de tid efter anden have hørt Fanden tale af de formente besætte, så og set underlige tegn hos dennem, alt efter den anledning som dennem forhen af mag. Oluf var givet udi et vidne af 3. martii [1696]⁹, hvor han har lagt fundament til sådan overtro og uhørlige forargelser –. Nu kan man forudse, at endnu flere kan forføres på samme måde, ligesom der må frygtes: anden farlig consequents, som ved denne hans sammenrottelse kunde forårsages –. Mathias Rosenvinge må derfor forlange, at byfogden ikke tillader Ole Bjørn at føre eller lade forhøre sine vidner på bytinget. Hvis han fremlægger attester, skal byfogden påtegne og specificere dem og remittere dem til kommissionen, hvor også alle vidner, som indfinder sig, vil blive afhørt, enten de så er stævnedes af Ole Bjørn eller ej. For resten skal byfogden også notere, hvem der har ført sådanne afviste dokumenter i pennen, og hvem der har underskrevet dem, samt tilstille Rosenvinge et referat af alt, hvad der måtte passere i retten i denne sag. Navnlig ønskes det oplyst, om Ole Bjørn på nogen måde skulde forholde sig utilbørligt¹⁰.

Fastelavnsmandags retsmøde bliver kortvarigt. For så snart det er konstateret, at Ole Bjørns stævning er blevet forkyndt på lovlig vis, møder Mathias Rosenvinges tjener Anders Pedersen frem med sin herres protest mod vidneførslen. Naturligvis kan dette skridt ikke overraske Ole Bjørn, der er vant til sligt, han nøjes med at protestere i al almindelighed, og i særdeleshed mod at Rosenvinge i sin skrivelse har rettet en beskyldning imod ham for at ville anstifte en sammenrottelse. Han beklager også, at man således vil spille hans besvær og hans store udgifter, og han anmoder byfogden om, trods Rosenvinges protest, at stede hans vidner til forhør.

Men byfogden gør som sætledommen i Tisted. Under henvisning til den kgl. befaling af 7.11.96 afsiger han den kendelse, at han ikke tør understå sig i at forhøre vidnerne, de bør føres for kommissionen¹¹.

Biskoppen er helt fornøjet og lystig, da han gør dagens regnskab op:

9. Jfr. I, p. 133 f.

10. Kommissionsprotokollen p. 346–49, aktstykket 73.

11. O. c. p. 352–54, aktst. 74.

Såsom mag. Ole Bjørn med flere af sit anhang løb i dag fastelavn ved Aalborg byting, hvor han til nogle vidners førelse og påhør havde ladet den største del af stadens indvånere, både gejstlige og verdslige, indstævne, ihvorvel kgl. majestæt i sit brev og ordre til kommissarierne haver nådigst befalet, at alle vidnerne, både pro et contra, i den omtvistede besættelsessag skulde for kommissionen føres, så fik jeg landsdommer Rosenvinge overtalt til at gøre hos byfogden skriftlig forbud på obenbemeldte vidners antagelse og forhør. Hvorefter byfogden ikke heller understod sig noget med dette væsen sig at befatte, men henviste det til sit forordnede forum¹² —.

12. Bircherods dagbog 15.2.97.

Kommissionsdomstolens anden session

Kommissionsdomstolens 2. session forberedes grundigt, i den første snes dage af februar er stævningmændene travlt beskæftigede både i Tisted og i Aalborg, men der forefalder ingen episoder i den anledning, det hele er jo kun en jævn fortsættelse af det arbejde, som blev afbrudt den 1. februar. Dog kan en mand som Poul Rytter naturligvis ikke undlade at gøre knuder, når han ser sin lejlighed til det. Kommissionen har tidligere stævnet ham til at give møde den 15.2., han har forladt sit exil i Horsens og har foreløbig, hvilket vel næppe var blevet ham tilladt, om han havde spurgt, begivet sig til Tisted, hvorfra han kan nå Aalborg i rette tid. Men stævningmændene, som nu finder ham hos Laurids Pedersen Morsing, den fungerende byfoged, lader sig ikke forvirre af hans henvisning til den nævnte dato, de giver ham på rettens vegne besked om at møde den 1. marts i stedet for¹.

Men mange af de indstævnedede er ligesom første gang stadig utilbøjelige til at give møde, de søger at slippe fri ved at henvise til tidligere afgivne vidneforklaringer og ved forskellige undskyldninger. Kirurgen Peder Sattelmeyer og orgelmesteren Ove Ottesen, der sidste gang sendte hver sin undskyldning for udeblivelsen², har denne gang slået sig sammen med konstitueret byfoged Laurids Morsing om en fælleserklæring, der kort forklarer, at de ikke kan komme. Laurids Morsing fordi vicesiftamtmanden har konstitueret ham i Emmik Eriksens embede. Peder Sattelmeyer fordi han har ondt i benet (hvilket Rosenvinge jo meget godt ved fra sit besøg i Tisted³), de alle, fordi: det kommer vi fattige folk alt for meget til bekostning, såsom vi ikke selv har hest og vogn, og om vi end vilde leje, er de ikke at bekomme udi disse onde veje, med mindre vi vilde betale dennem tredobbelt vognleje, og knap nok endda skulde få dem⁴ -. Hr. Jacob Ottesen til Ingstrup

1. Kommissionsprotokollen p. 310-13, aktstykke 65.

2. Jfr. p. 17 f.

3. Rosenvinge opholdt sig i Tisted 18. februar, som det fremgår af en samme dag udfærdiget ordre til Emmik Eriksen. Jfr. p. 102.

4. Kommissionsprotokollen p. 473 f., aktstykke 94; p. 740-42, aktstykke 139.

gør gældende, at han efter tidligere stævning rigtigt indfandt sig til kommissionens første session, men ikke kom for retten. Nu har han hverken lejlighed eller helbred til en ny Aalborgrejse, men må bede kommissarierne nøjes med det vidnesbyrd, han i sin tid aflagde for provsteretten i Vor Frue i Aalborg⁵. En række Tisted-borgere, blandt dem byfoged Emmik Eriksen, byskriver Christoffer Nielsen, skolemester Peder Christensen Fjerritslev, bødker Anders Pedersen, sadelmager Reinhold Rødder med flere, henviser til, at de allerede har aflagt det ønskede vidnesbyrd ved Tisted byting den 9. januar⁶; de mener, at de nu bør fritages for rejsen til Aalborg: såsom vi højt udi disse vanskelige og lange veje derved skulde besværges⁷ –. Jens Christensen Rodsted skulde gerne have compareret, om det havde været ham muligt, skønt han lige så lidt nu som før⁸ begriber, at man ønsker at afhøre ham, der absolut ikke har med besættelsessagen at skaffe. Hans undskyldning er så god som nogensinde: den mig påførte så kaldede drabssag, som i morgen og følgende uge skal ageres til endelig dom, såvel andre min velfærd højst magtpåliggende forretninger –. Men han er høfligere nu end før, han skriver et pænt brev til kommissarierne, fordi han er kommet i tanker om, at de muligvis kunde ønske at tale med ham om den stævning, hvorved så mange godftolk blev stævnet og ganske uforståeligt fandt deres gode navn og rygte læderet⁹, og som han nu af rygget siges at have været den egentlige ophavsmand til: I fald de høj- og velædle herrers højrespektive stævning og gjorte forelæggelse skulde sigte derhen, så vil jeg herved derpå give min sandfærdig erklæring, så sandt mig Gud skal hjælpe og hans hellige ord, at det aldrig har været min eller min husbonds tanke og mening at beskæmme nogen ærlig folk dermed –. Sagen er nemlig kort og godt blevet overdraget amtsforvalter Jens Hansen og hans fuldmægtig, Rodsted, og det i en sådan hast og under et sådant pres fra amtmand Scheel Due, Ole Bjørn, byfoged Emmik Eriksen, at der ikke har været betænkningstid eller mulighed for virkningsfuld protest: Vil derfor allerydmygligst formode, at ingen eftertænker mig det til værste, som ikke af mig er sket i nogen ond mening, mens aleneste var henset til sandheds befordring¹⁰ –.

5. O. c. p. 823 f., aktst. 154.

6. Jfr. I, p. 424 ff.

7. Kommissionsprotokollen p. 825 f., aktstykke 155.

8. Jfr. p. 19.

9. Jfr. I, p. 227 ff.

10. Kommissionsprotokollen p. 834–37, aktstykke 161.

Rodsteds principal, amtsforvalteren, har sine papirer i endnu finere orden. Han beklager atter, at han ikke, skønt han var stævnet, kunde give møde i kommissionens første session, i januar. Han vilde gerne være kommet dengang, og han vilde gerne komme nu, om han havde kunnet, men han venter hver dag nogle officerer, som efter hs. excel-lense geheimråd v. Plessens¹¹ ordre og assignation skal afhente en større sum penge hos ham, og da må han nødvendigvis selv være til stede. Men da det er ham bekendt, at kommissionen har krævet fremlagt de ordrer, ifølge hvilke han, naturligvis meget mod sin vilje, har påtaget sig processen mod hexene, så fremsender han dem hermed i kopi, da han skal bruge originalerne til sin regnskabsaflæggelse. De fremsendte kopier frikender faktisk Jens Hansen, det er amtmand Scheel Dues ordre af 26.2.96, at amtsforvalteren efter Ole Langgaards anmodning skal lade Anne Christensdatter arrestere og føre sag imod hende¹². Der medfølger tydeligere forklaring også kopier af amtmandens ordre til færgemænd og rytterbønder om at pågribe Anne Vert og Kirsten Sørensdatter¹³. Og endelig erklærer Jens Hansen, at han ikke længer vil befatte sig med disse sager eller føre påtale i dem, hvis han kan undgå det¹⁴.

Ole Bjørn har ikke hidtil vist sig meget villig til at fremkomme med ønskede oplysninger, langt snarere har han uopfordret fremsat uønskede, og man har ham i ikke ringe grad mistænkt for at støtte sig til den almue, hvis fantasi han selv har ophidset. Man ønsker ikke flere forsinkelser end højst nødvendigt, hverken af Ole Bjørns stadige udenomssnak eller af en sammenstimlet pøbels ukaldede deltagelse i retshandlingen. Desuden ønsker man at undgå den jævne mands almindelige snak om, at den og den fornemme frue, bispinden med, er en troldkælling, som kun hytter skindet, fordi de fine holder hånden over hende. Ønsker i denne retning fremkalder, efter cancelliets indstilling 10.2.97¹⁵ på grundlag af Bircherods og Bartholins breve af 3.2.¹⁶, to kongelige befalinger af 13. februar. Den ene, udstedt til justitsråd Bartholin, og efter hans ordre effektueret af byfoged Laurids Svendsen, er i sig selv en dom over besættelsespartiet: Eftersom fornemmes, at der skal være

11. Fra 1692–1700 lededes Danmarks finansvæsen af Christian Siegfried v. Plessen (1646–1723).

12. Jfr. I, p. 127 f.

13. Jfr. I, p. 161 f., 218, 418.

14. Kommissionsprotokollen p. 837–39, aktstykke 162.

15. Koncepter og Indlæg til Jyske Tegnelser 1695–1699.

16. Jfr. p. 47.

et stort bedrageri forborgen under det såkaldet besættelses og trolddoms værk i vor købsted Tisted, hvorom adskilligt af mag. Ole Bjørns og hans adhærenters breve og dokumenter formodes at skal kunne opdages, om de bleve efterset, da, til sagens desto bedre oplysning, er vores allernådigste vilje og befaling, at du strax den anordning gør, at alle bemeldte mag. Ole Bjørns og hans adhærenters breve og dokumenter både i Aalborg såvel som i Tisted vorder ved rettens midler med allerforderligste forsegleet og udi kommissionen i bemeldte Aalborg indleveret, hvor de af kommissarierne i forbemeldte mag. Ole Bjørns og hans adhærenters overværelse skal åbnes og efterses, så og hvis deraf til nogen oplysning og efterretning om de intriguer og correspondenser, som fornemmes at skal være under forskrevne besættelses værk, kan tjene, til os elskel. Mathias Rosenvinge etc. leveres, og de øvrige merbemeldte mag. Ole Bjørn og hans adhærenter tilstilles¹⁷ -. Den anden kongelige befaling, stilet til landsdommerne i Nørrejylland, altså kommissarierne, går ud på, at sagen: til forargelse at forekomme . . . inden lukte døre foretages og ageres -. Den indeholder også det tidligere påbud om, at alle vidner i sagen skal føres for kommissionen og ingen andre steder¹⁸. De trufne foranstaltninger er egnede til at fremskynde sagens behandling. Men det er næppe tilhængere af Ole Bjørn, der har fået Matthias Moth til at lade de pågældende dokumenter udfærdige¹⁹.

Til sagens yderligere fremme har Rosenvinge forberedt sig ved selv at indsamle en del materiale. Han skriver, dateret Tisted den 18. februar, på embeds vegne til byfoged Emmik Eriksen og forlanger nøje oplysninger om hver enkelt af de besatte kvindfolk, hendes tilstand, bestilling, hjemsted og rygte. Han har nemlig erfaret, at der til at begynde med kun var to, nemlig Maren Spillemands og Kirsten Langgaard: som udi magister Olufs hus denne deres selvgjorte og af magister Oluf indbildede besættelse haver forøvet -. Men siden skal der, foruden Anne Legind, være kommet 10 eller 11 nye til²⁰. Allerede dagen efter har byfogden i fællig med byskriveren Christoffer Nielsen udfærdiget den forlangte oversigt over de anfægtede, et kortfattet, men vigtigt kildeskrift til kundskab om deres oprindelse, karakter og sociale lag²¹.

17. Jyske Tegnelser XIX, bl. 9; Kommissionsprotokollen p. 462 f., aktstykke 90.

18. Jy. Tegn. XIX, bl. 8 f.; Kommissionspr. p. 464 f., aktst. 91.

19. Højesterets session 15.11.97, protokol A p. 402, B p. 501 (B også i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

20. Kommissionsprotokollen p. 641 f., aktstykke 128.

21. O. c. p. 643-51, aktst. 128. Jfr. I, p. 51, 65, 70 f., 74 ff., 300 f., 341.

Andre specielt tistedske dokumenter i sagen har Rosenvinge skaffet sig ved henvendelse til byskriveren²².

Det er af stor betydning, at processen således forberedes så godt som muligt. For rundt om i landet sidder der interesserede og venter spændt på fortsættelsen: Man er nu alle vegne her in exspectatione på den Tisted-forvirrelsens udgang for de høj-forordnede kongl. kommissarier. Gud lade sandhed komme for en dag og dem til alles forbedring blive bekendt, som have opholdt sandhed i uretfærdighed. Jeg vil formode, at når Eders højærværdighed får fra de kongl. kommissarier sententiam definitivam²³, mig da også noget måtte forstændiges derom, som hjertelig ønsker Eders højærværdighed Guds gode ånds kraftige bistand i denne store og nu langvarige vanskelighed, og den ende derpå, som må være til Guds ære og hans menigheds opbyggelse, men al løgn og bedrageri til beskæmmelse²⁴ –.

Det er smukt og korrekt, at biskop Bircherod selv har påpeget, at han umuligt kan sidde som dommer i egen sag. Det er blevet overdraget forhåbentlig uvildige embedsbrødre, provst Reenberg og Aarhus-bispen²⁵: D. 25. februar om aftenen ankom til Aalborg episcopus Aarhusiensis, doct. Johan Braem, som af kongl. majestæt vår forordnet at dømmes med de andre kommissarier i mag. Oluf Bjørns sag, og indlagde sig udi mit hus i logement –. D. 27. februar confererede jeg den meste del af dagen med min kære collega biskop Braem om den vanskelige sag, for hvis skyld han vår, efter kongl. ordre, hid til byen ankommen²⁶ –.

Den anden søndag i fasten, kaldet Dominica reminiscere efter sin messes indledning, Ps. 25, 6: HERRE, tenck paa din Miskundhed oc Godhed, falder i år på den 28. februar, dagen før rettergangen skal tage sin begyndelse. På den dag prædiktes i kirkerne over Matthæus 15, 21–28, og Jens Bircherod gør sig sine tanker derved. Måske har han draget en sammenligning mellem den fromme kananæiske kvinde med hendes datter, der plages ilde of en ond ånd, og den frække Ole Bjørn med hans slæng af løgnagtige, utugtige, tyvagtige, fordrukne kvindemennesker. Vi kan ikke vide det, for biskoppen har, som så ofte, ikke fuldført notatet:

22. O. c. p. 1200 f., aktst. 214.

23. endelig dom.

24. Bircherods dagbog 1697. tillæg: brev 9.2. fra biskop A. Anchersen. Rlbc.

25. Jfr. I, p. 395 f.

26. Bircherods dagbog.

Denne søndag, på hvilken i vores kirker om besættelse prædikes, må nok kaldes *Dominica reminiscere* for mig, såsom det er den første søndag, på hvilken jeg, for tre år siden, hørte prædiken i den kirke, ved hvilken jeg residerer, og nu i år falder samme søndag ind i den uge, i hvilken den opdigtet besættelses sag. . . .²⁷ —

Det indledende retsmøde bliver ikke så langvarigt, for klokken er 2, før Rosenvinge i rådstuen samles med de fremmødte medlemmer af kommissionen, Christoffer Bartholin og Hans Lange og de to tilfornordnede gejstlige, biskop Braem og provst Reenberg²⁸. De to sidste fremlægger hver for sig de modtagne ordrer om at indtræde i kommissionsdomstolen, for så vidt sagen drejer sig om Ole Bjørns person.

Efter den sædvanlige konstatering af at stævninger og tilsigelser er foregået på lovlig, reglementeret vis, skulde man kunne skride til sagen, men sinkes længe af et mellemværende mellem byskriveren Søren Nielsen Lunge, der er antaget som kommissions-protokollist, og Ole Bjørn. De kan, trods gammelt venskab, ikke blive enige om betalingen for de udskrifter og kopier af dokumenter, som Lunge har leveret Bjørn. Denne har for resten god grund til at være utilfreds, for til brug ved forberedelsen af sit forsvar har han lige efter slutningen af kommissionsdomstolens første session bestilt adskillige udskrifter, men endnu tre uger senere har han ikke modtaget dette presserende materiale. Derimod har Lunge sendt ham en foreløbig opgørelse over skriverlønnen, som har forundret ham ved sin størrelse, hvorfor han den 23.2. skriver et brev til: højtærede, fornemme ven, monsieur Søren Lunge —, hvori han beklager sig over stadig ikke at have modtaget de bestilte udskrifter, som han har så hårdt brug for, og hvori han tillige udbeder sig en specificeret regning på arbejdet. Desuden beder han om at få de af ham i retten indleverede originaldokumenter tilbage, da de vel nu må være indført i protokollen. Lunge har ganske vist tidligere tilstillet ham en fortegnelse over dem, men den har vist sig at være ufuldstændig. Endelig foreslår han at afgøre deres mellemværende med 2 rigsdaler, hvilket efter hans mening må være en passende betaling: Og formoder jeg, monsieur Lunge . . ., som min velbefundne gammel ven, ikke tager det ilde op, at jeg i denne min høje nødvendighed imod min vilje molesterer hannem, såsom jeg tror, han derforuden af sit eget gode gemyt drager

27. O. c. 28.2.97.

28. Bircherods dagbog 1.3.97.

særdeles medlidenhed over denne min tilstand og medfart –. Men Søren Lunge er ikke forhandlingsvenlig, hans svar går ud på, at han, hvad betalingen angår, vil holde sig til den lovlige taxt, at den påståede forsinkelse skyldes omfanget af arbejdet, hvortil han endda har måttet antage en extra skriver, og at han ikke kan udlevere originaldokumenterne uden efter kommissionens beslutning; de foreligger forøvrigt i god orden. Dagen efter får han en ny skrivelse fra Ole Bjørn af samme indhold som den første, hvorfor han i sin påskrift nøjes med at henvise til sit igår givne svar. Nu er både han og Ole Bjørn i retten, der forhandles frem og tilbage i sagen, men hverken om det ene eller det andet kommer man til enighed.

Man bryder af, og Rosenvinge indleder den egentlige rettergang i et fyldigt indlæg, hvori sagens øjeblikkelige status gøres skarpt op, så skarpt, at Ole Bjørn ikke ret længe kan holde sine affekter i tømme. Rosenvinge beklager sig over, at Ole Bjørn trods bedre vidende ganske har negligeret kommissionen og trods opfordring ikke har navngivet de vidner, han agter at føre, men tvært imod kongens ordre har villet indkalde vidner i stor og uspecificeret mængde for bytinget. Dokumenterne, der beviser det, foreligger, og nu fremlægges de i retten, men med dem også de skrivelser til magistrat og byfoged, hvormed Rosenvinge har forhindret dette forsøg på at omgå og forhale sagen²⁹. Men nu føler Rosenvinge sig i hvert fald foranlediget til at anmode kommissionen om kort og godt at forlange Ole Bjørns erklæring om, hvorvidt han stadig agter at stå ved sin relation af 18. april om de besatte³⁰ og altså stadig mener og påstår: at de forment besatte, som både udi bemeldte relation ommeldes, så og de, som siden ere komne udi deres tal, ere eller nogen tid haver været af Djævelen legemlig besatte eller ved djævels kunst fortryllede –, det, hvorom sagen alene drejer sig. Eller om han, sammen med Rosenvinge, endelig vil bestræbe sig på at få sagen oplyst. Rosenvinge er nemlig ikke i tvivl om, at Ole Bjørn selv er klar over, at han er blevet bedraget og er faret vild, så han også selv har vildført disse mennesker og endog forledt: hans herredsbrødre og præster der udi egnen såvel som også hele synodum Aalburgensem –. Måske skammer Ole Bjørn sig nu over at indrømme det og vil forsvare sin mening mod bedre vidende. Men hvis han virkelig skulde beslutte sig til at forsvare sin påstand, så bør kommissarierne foreholde ham

29. Jfr. p. 96 f.

30. Jfr. I, p. 145 ff.

hans vildfarelse og forklare ham, hvilket stort ansvar han påtager sig over for de vildførte, der bestyrkes ved hans halsstarrighed, og som står i fare for både en forsmædelig død og for deres saligheds forlis, hvis de fremturer i bedrageriet. Men hvis Ole Bjørn nu, som en både retsindig og lærd mand, vil indrømme, at han har taget fejl og ingen grund har til sin vrang indbildning, kan sagen snart komme til fuld opklaring, så disse enfoldige mennesker kan føres tilbage til sandheden og måske opnå kongens tilgivelse. Kort og godt bør kommissionen altså nu forsøge at føre Ole Bjørn på den rette vej. Mislykkes det, da skal Rosenvinge vel vide at tage sine forholdsregler: således at vedkommende med vedbørlig straf skal vorde anset –.

Ole Bjørn benytter sig ikke af den tilbudte lejlighed til at opnå en måske også for ham nogenlunde lempelig afvikling af affæren, og hverken Rosenvinge eller nogen anden har vel kunnet vente, at han skulde gøre det. Generalfiscalens gode råd interesserer ham ikke, derimod benytter han lejligheden til at gentage sin på bytinget den 15.2. gjorde protest mod Rosenvinges fremgangsmåde³¹. Og han må bede kommissionen betænke, at hans stævning til bytinget udgik længe før han havde kendskab til den befaling, ifølge hvilken alle vidner skal føres for kommissionen. Han protesterer også mod, at hans vidner er blevet afvist fra bytinget i Tisted, og Rosenvinges tilbud om, at de nu må føres for kommissionen uden udgift for dem eller Ole Bjørn, er intet værd, de er for mange, mange af dem bor langt borte, der er gamle og svage imellem dem, der kan have svært nok ved bare at komme til deres hjemting. Hvad hans relation af 18. april angår, er der jo ikke noget at tale om, den foreligger, som den er, og sagen er klar. Men det bør tilføjes, at ved den af biskoppen selv derefter udfærdigede bøn, der uforandret blev brugt i to fulde måneder, bestyrkedes både Ole Bjørn selv og mange andre betydeligt i deres mening om en legemlig besættelses tilstedeværelse. Fremlagte udskrifter af synodal-beslutningen i Aalborg den 22. april, ved hvilken der blev truffet anstalter til de anfægtedes opvartning, og af biskoppens brev af 30. april, hvori han i hvert fald i hovedsagen går ind på Ole Bjørns opfattelse³², støtter i høj grad den i relationen hævdede tankegang.

Men Ole Bjørns optræden har ikke været saglig og rolig under alt dette, han har forladt sin plads foran skranken, han har brugt stærke

31. Jfr. p. 97.

32. Jfr. I, p. 152 ff.

ord: Assessor Rosenvinge besværgede sig her for retten, at mag. Oluf hannem hel usømmelig med truen og skælden havde beegnet, formedelst han havde kaldet mag. Olufs foromførte proclama³³ usædvanligt og ligere at kunne anses for en stemplingsvarsel³⁴ end for en kaldseddel. Hvorfore mag. Oluf skal være gåen ham på livet med de ord: Jeg skal lære Eder til, jeg skal binde mig an med Eder! Vil I vinde ære, skal I vove ære! Med andre mere hårde ord, råben og alarm, som han beklagede sig af mag. Oluf at være bleven med beegnet, hvorfor han måtte vige af sit sted og ej vilde sig videre her udi sagen indlade, med mindre de gode herrer kommissarier vilde gøre herudi, så vidt loven udi slige tilfælde byder, og efter forhen her udi kommissionen gjorde protestation mulctere magister Oluf, hver gang han således gjorde ulyd for retten, og at sådan hans forhold da og udi protokollen måtte annoteres. Begærede og, at de gode herrer kommissarier vilde herom gøre nogen advarsel til mag. Oluf, så og at mag. Oluf herefter måtte tilholdes at stå uden for skranken, som hans plads ret er, på det citanten kan have fred for hannem til at agere sagen –.

Magister Ole beklager, at alt, hvad han anfører til sin sags forsvar bliver ilde optaget af Rosenvinge: Og besynderlig at assessor Rosenvinge her forvender hans ord, efter at han så højt har angrebet ham på ære og lempe for en sammenrottere og stemplingsmand, at han derpå sagde: at som assessor Rosenvinge havde angrebet magister Oluf Bjørn så nær på ære og lempe, han da ikke måtte fortryde, at magister Oluf Bjørn derimod igen sagde: at ville binde sig lige så nær til hannem efter loven; thi hvo, der vilde vinde mit, han skulde vove sit. Hvilke ord mag. Oluf Bjørn foregiver, at assessor Rosenvinge således skal have forandret: den som vil vinde min ære, skal vove sin ære. Hvilke ord magister Olle Bjørn nægtede ikke således at have fremført³⁵ –.

Anslaget tyder ikke på, at rettergangen vil blive synderlig kortvarig og fredelig. Ole Bjørn er åbenbart ikke blevet mere fjøelig i den forløbne måned.

Sessionens anden dag, tirsdag 2.3., begynder direkte, hvor den første slap, nemlig med at mester Ole bliver: af retten advaret, at han vilde bruge skikkelighed og ikke med sådan ivrighed agere sin sag, men

33. D. v. s. stævningen til Aalborg byting.

34. opfordring til mytteri, sammensværgelse (stempling).

35. Kommissionsprotokollen p. 307–66, aktstykke 63–76.

bruge respekt både imod retten og sagsøgeren -. Og Mathias Rosenvinge foreslår, at Ole Bjørn, som igår hævdede, at han vilde forblive ved sin mening, nu fremlægger sine attester og beviser til forsvar for den.

Men Ole Bjørn stiller sine betingelser. Han ser, at Maren Hansdatter Sirichs er til stede, men ikke de andre anfægtede. De bør også tilkaldes, så de kan vide, om processen mod dem nu også går lovlig for sig. I samme anledning foreslår han meget logisk, at bødker Anders Peder-sens to døtre, Anne og Gertrud, som til forskel fra de andre endnu opholder sig i Tisted³⁶, afhentes. Men først og fremmest beder han om, at hans søsterdatter, Charlotte Amalie Mavors, som opholder sig i byen efter rettens ordre, må blive fremstillet strax, så hun kan dimitteres og rejse hjem. Ti hun er den eneste, der for tiden fører noget tilsyn med hans hus.

Assessor Rosenvinge anser alt dette for tilsigtet tidsspilde og skærer kort igennem. Siden man hverken kan formå Ole Bjørn til det ene eller det andet, vil han nu, som aktor, fremlægge de dokumenter, som han har i hænde. Men han forudskikker dog den bemærkning, at man i dag har hørt Ole Bjørn i overværelse af Maren Hansdatter udtale sig ivrigt om sin sag. Dette er imod befalingen, at han skal afholde sig fra al korrespondens med de anfægtede, han bør derfor, når disse anfægtede examineres, opholde sig i et à parte kammer, for at de ikke skal forhærdes ved hans ivrighed.

Rosenvinges fremlæggelse af aktskykker bliver slag efter slag mod Ole Bjørn. Og en hel del af materialet må forbavse ham, både fordi det kommer fra uventet side, og fordi det er af uventet indhold. Det første er Anders Lauridsens fyldige indlæg til kommissionen, af 25. februar, også underskrevet af Maren Hansdatter Sirichs, et voldsomt angreb på Ole Bjørn, hvori den forhenværende herredsskriver viser sig som en from mand og selvbestaltet vejleder i intrikate åndelige problemer:

Højædle og velbårne herrer, kongl. deputerede.

Min fattige, elendige hustru Maren Hansdatter er desværre (som de høje herrer alt for vel er bevidst) en af deres tal, som forrige sognepræst i Tisted, mag. Olle Bjørn, har ved sin vrang og forføriske lærdom indbildet at være Igemlig besåt. Des beskaffenhed og hvorledes hun sig under samme forment besættelse videntlig³⁷ har anstillet, Gud og

36. Jfr. p. 53.

37. med vidende og vilje, forsættlig.

hendes næste til vanære og mag. Olle Bjørn til vilje, som den der søgte sin store glæde udi at høre ærlige og uskyldige menneskers beskæmmelse, gøres ej fornøden her at igentage. Men hvad hun for ministerium i Aalborg har udsagt og bekendt, som senest udi den kongl. kommissionsret af hende er vedstået og bekendt, det samme vedstår hun endnu herved standhafteligen og uden forandring til nogen igenkaldelse. Og kan jeg tillige med hende vedstå og bekræfte alle de poster hun vedstået og bekendt haver, undtagen den 3die; hvad den befatter, åbenbarede hun aldrig for mig. Og hvad indholden af den 6te er anlangende³⁸, da kan jeg med sandhed vidne, at hun beklagede den medfart for mig, som hende var sket, men som vi vare fattige og nødlidende, beslutted vi imellem os at holde det hemmelig og lade det forblive derved. Kan og med højeste sandhed tilstå, at magister Olle Bjørn var årsag udi, ved hans ivrig frarådelse, at min hustru ikke efter øvrighedens befaling kom ned til Aalborg den 8nde juli sidst, men med mange bevægende ord persvadered mig til, at jeg ingenlunde skulde tillade det, at min hustru skulde komme derned. Belangende at magister Oluf Bjørn var så ublu og forfærdelig uden nogen refleksion at gøre enten til Gud i Himmelen over sig, hans samvittighed inden i sig, ikke heller nogen respekt at bære til hans kongl. majestæt, som denne kommission allernådigst haver ordineret, til retten selv eller dens højrespektive administratorer, dumdristeligen udi sin fnysende vrede har beskyllet min fattige hustru for et udædiske menneske, grove misdædere, løgnere og dødskyldigste misdædere, det har så behaget ham, dør jeg dog vil formode, profeten her har ment sig selv. Og når man betragter hans formastelige gerninger og onde sags beskaffenhed, da falder det ingenlunde forunderligt ud, thi der uforbigængelig på hans side erfordres sådan en modus procedendi³⁹. Og hvorledes skulde hans sag, som består af idel vrang og forføriske lærdom, hos det gemene folk fæste så dybe rødder, om han ikke ved sådan tordenslag søgte at nederslå sandheden. Hende fattige kvinde, som ved Guds nåde er kommen til sandheds bekendelse og med ydmygeste anger og ruelse fortryder og afbeder sine begangne fauter, angriber han, som meldt er, der det dog er hannem vel vitterligt, at hendes svaghed naturlig vis hende påkom som en hidsig feber, forgik hende og naturlig vis med blods opkastelse,

38. 3. punkt er hendes bekendelse, at hun bevidst har forøvet gudsbespottelse, udråbelse af godtfolk m. m., 6. punkt er hendes forklaring om den faderlige revselse. Jfr. I, p. 379, 349 f.

39. fremgangsmåde.

som af hosføjede attest er at fornemme. Hvad imidlertid hos hende underløb med den forment besættelse, det har hun magister Bjørn at takke for, og vi skal klage på ham for Guds dom. Ikke desmindre skal han derimod fast mangle ord til at beskrive dennem, som endnu forhærdeligen hænger ved hans ugudelig lærdom og vitterlig kætteri, med den dårlige og falske indbilding om at være legemlig besåt. (En vitterlig kætteri kalder jeg det, indtil han beviser af den hellige skrift, at sådan en tildragelse før er sket på denne måde som dette; og jeg vil formode, at det skulde stride imod Guds barmhjertighed at tillade Satan at fare i hans igenløste børn, af een og i en anden, som her sket er efter hans forføriske lærdom). Dennem, siger jeg, kalder han vel ilde plagede, anfægtede, fristede, uskyldige og hvad andet mere hans listige ånd vil indgive ham at kalde dennem. Har han ikke draget afsky for at ophøje Satan på Guds trone, har han ikke draget afsky at kalde dette fantasteri Guds egen og landsens almindelig sag, hvad skulde han da drage afsky for, således som meldt er, at beskyldte og beskælde min fattige hustru, dér dog alt sligt, som meldt er, er imod hans egen samvittighed og bedre vidende. Og hvad kunde det vel koste magister Bjørn, som er af sådan en ånd, en sødtalende tunge, af så andægtige gebærder, under min fattige hustrus hidsige siugdum, udi hvilken sandserne vare hende fast berøvede, og indbilde og imaginere hende slig ugudelighed, hun som tilforne udi hendes svaghed var omgivet med fantasi nok. Hvad tiden ikke tillod hannem, formedelst han endeligen i egen person skulde være hos de andre for at holde dennem fast udi tankerne, det udvirkede han ved hans søstersøn Christian Frederik Mavors og den navnkundige Poul Rytter, begge udvalgte redskab til denne handel. Jeg talte før om hans andægtige gebærder⁴⁰, ja vist førte han andægtige gebærder, han gik aldrig ind i noget hus, hvor de forment besatte var, han jo uden for huset bukkede sine knæ mod jorden, rakte sine hænder mod himmelen, sukkede og så bedrøvet ud. Og sligt gav den gemene mand sådanne tanker om ham, så at de holdte hannem for den allerhelligste menneske på jorden og forment i deres enfoldighed, at han aldrig kunde fare vild. Det gør ingen gode, at jeg opholder mig længer i denne materie, thi jeg befinder mig alt for ringe og min pen alt for svag til at samle alle mag. Bjørns usømmelige forholdelser udi denne occasion. Det er det ringeste, som ved min fattige hustru er opdaget⁴¹; dersom de andre

40. Ms.: Gebærdiger.

41. Ms.: opdagdist.

ikke forhærdeligen modstrider Den hellig Ånd, da få's der vel andet at høre, end hidindtil sket er. Og som det ingenlunde er mine tanker, ej heller på nogen måde kan eller vil bemantle denne forseelse, som hos min fattige hustru ved dette er underløben, men alene i dybeste ydmyghed beder, det måtte drages allergunstigst udi consideration, at hun er en fattig Evadåtter, et skrøbeligt kvindemenneske, som så mange og høje fristelser formedelst magister Bjørns højbedragelige indbilledinger har været underkast, indtil så længe der er kommen andre imellem, som anderledes har undervist og lært, og hun således ved Guds bistand og Den hellig Ånds regering er kommen i anden mening herom. Den første som næst Guds bistand bragte hende i andre tanker herom, var den velædle og velbårne, nu sal. hos Gud, hr. kancelliråd Niels Jespersen ved hans gudelige undervisning og formaning, som også meddelte hende et plaster, som blev lagt over hendes side, hvorefter hun strax fornåm en mærkelig forandring. Appellerer derfor på min fattige hustrus vegne fra retten og til nåden, bedende i dybeste ydmyghed de høje herrer for Guds inderlige barmhjertigheds skyld ville drage alt sligt udi allergunstigst consideration og med medynksom øjne anse hende, som et skrøbeligt redskab, til nåde og ikke til retten. Forbliver de høje og velædle, højjærværdige og højjærde herrers allerydmygste tjenere Anders Lauridsen. Maren Hansdatter Sirichs. Tisted d. 25. februar anno 1697 —.

Ole Bjørn har ikke meget at sige mod dette angreb, som jo også, trods sin høje stil, er noget løst og uden faste holdepunkter. Han fremfører en del formelle indvendinger mod sagens gang, og han beklager, at Rosenvinge har beskæmmet ham offentligt ved ikke at forhøre Maren Hansdatter for lukkede døre. Hvad hendes og nu også hendes mands beskyldninger angår, da vil han til rette tid anføre bevisligheder derimod.

Men foreløbig går Rosenvinge videre og fremlægger som fortsættelse af Anders Lauridsens indlæg Holger Schandorphs og Emmik Eriksens erklæring om den specialbekendelse, som Anne Andersdatter Smed for få dage siden, den 25. februar, aflagde for dem om den af mester Ole praktiserede faderlige revselse⁴².

Ole Bjørn vil formode, at retten ikke tager hensyn til dette dokument, som er fremlagt af hans åbenbare avindsmænd. Og han benytter lejligheden til at beskyldte Holger Schandorph for mislig embedsførelse

42. Jfr. I, p. 351.

som konstitueret i Ole Bjørns embede. Men dette uvedkommende sidespring vil retten ikke tage stilling til.

Rosenvinge fremlægger endnu de dokumenter med oplysninger om, hvordan Ole Bjørn i sin tid, det var i begyndelsen af juli 96, søgte at forhindre Maren Hansdatters Aalborg-rejse⁴³. Men nu er der rigtig nok kommet endnu et aktstykke til, en helt ny erklæring fra Anders Lauridsen, dateret samme dag som hans og hans kones store indlæg, 25.2. Den er et næsten upassende tydeligt udtryk for hans sindelagsændring med hensyn til hans tidligere så dominerende, men nu så hurtigt og så dybt faldende sjælesørger: Denne min svar og erklæring anlangende, at min hustru ikke kunde komme til Aalborg formedelst indførte årsager, kan jeg ikke nægte eller fragå, men derhos kan jeg ikke heller nægte, at jeg jo til sådan en resolution af mag. Olle Bjørn blev persvaderet, ti han vilde ingenlunde tillade, ej heller vilde, at jeg skulde tillade hende at komme ned til Aalborg, hvilket er så sandt hjælpe mig Gud og hans hellige ord –. Ole Bjørns bemærkning om, at denne erklæring falder bort af sig selv som stridende mod den tidligere, er rimelig, men naturligvis uden virkning.

Biskop Bircherod er et hovedvidne. I dag fremlægger han sin store erklæring om, hvad han kender til sagen, lige fra han første gang hørte om den og til nu, en rolig og velovervejet oversigt, forfattet i disse dage (dateret 1. marts), da det i virkeligheden kun er et spørgsmål om tid, før sagen vil falde ud til beskæmmelse for biskoppens modstander. Han kan se bort fra den spændte bekymring, som de første beretninger satte ham i, og understrege, at det drejede sig om: fast urimelige relationer, som dog ikke lettelig fandt sted hos mig, en del formedelst deres store absurditet, en del fordi jeg fra sognepræsten, magister Oluf Bjørn, ingen skriftlig underretning om denne handel bekom –. Præsten har forøvrigt påtaget sig et stort ansvar ved at forsømme sin pligt til omgående at underrette biskoppen om sådanne begivenheder; havde han gjort det, havde de næppe fået lov til at udvikle sig i et sådant omfang, som sket er. Det er også en alvorlig anklage mod præsten, at biskoppen ligefrem har haft svært ved at erholde de gentagne gange forlangte oplysninger. Og da de så endelig ankom, var de af en sådan art, at biskoppen og landemodet, dog med stor tvivl og forsigtighed og med advarsler til Ole Bjørn, har taget sig af sagen. Yderligere mistanke er biskoppen kommet i ved mødet i Hillerslev, og der er han også blevet

43. Jfr. I, p. 225 f.

klar over, at sagens udviklede karakter for en stor del skyldes Ole Bjørns stædighed, der også har givet sig udslag i grov uhøflighed mod biskoppen. Endelig vished om bedrageriet har man fået ved Maren Spillemands bekendelse. Denne og andet har dog ikke dæmpet Ole Bjørns påståelighed, han har fortsat sin opsætsighed, ikke alene mod biskoppen, men endog mod kongen. Men det er sagen selv, det nu drejer sig om, ikke biskoppens person: Men hvor hånlig og foragtelig han mig med usømmelige ord ikke aleneste i vores obenbemeldte samtale i Hillerslev præstegård, men endog på andre tider og steder, ja endog for denne respektive ret haver begegnet, det indstiller jeg tjenstskyldigst til de gode herrers egen kendelse, enddog jeg for min person, så vidt mit hellige embede ikke derved er læderet, gerne eftergiver al min egen sag imod hannem og ønsker hannem aleneste et bedre sind, og at Gud så vist vil forlade hannem al hans brøst, som jeg af mit hjerte forlader hannem alt, hvis han ved denne handel imod mig en particulier kan have brudt. . . . For resten ønsker jeg de høj- og velædle herrer visdommens og vitighedens ånd med den højeste Guds kraftige bistand til denne farlige sags fornuftige påskønnelse og en retfærdig doms afsigelse, på det den store Guds ære, som så skammeligén haver lidt ved dette uhørlige væsen, for alting må vindiceres og hanthæves, de skyldige med tilbørlig straf, andre til eksempel og afsky, må vorde anset, så mange uskyldige mennesker og påbeløjede godtfolk fra deres æres og gode navns forklejning reddes, den arme, forførte almue i dette stift og pågrænsende provincier fra deres elendige vildfarelse må bringes og engang igen komme til rolighed -. Det er et virkelig smukt indlæg, og biskoppen gør ret i at erindre det i sin dagbog: I kommissionen, som både formiddagen og eftermiddagen loco solito⁴⁴ holdtes, indgav jeg mit vidtløftige indlæg for retten⁴⁵ -. Han gør også ret i at tilbyde Ole Bjørn en afskrift af det; gratis.

Biskoppens indlæg følges af fremlæggelsen af præsternes erklæringer om den samtale, der fandt sted mellem ham og Bjørn i Hillerslev den 21. juni. Dette materiale taler på ingen måde til gunst for Ole Bjørns fredelighed og sagtmødighed over for sin overordnede. Men hvad der er endnu værre, er, at adskilligt af det heller ikke taler til gunst for hans forstand. Af mere saglig art er det medicinske facultets erklæring af 30. september og dr. Lujas svar, 6.9., på biskoppens

44. på det sædvanlige sted.

45. Bircherods dagbog 2.3.97.

mange spørgsmål⁴⁶. Fra den i medicinen kyndige hr. Jacob Ottesen i Ingstrup kommer den fyldige erklæring om deltagelse i Hillerslev-mødet⁴⁷, fra biskoppen selv et par attester om Anne Jacobsdatters frække og latterlige forsøg på at holde både ham og de andre for nar⁴⁸.

I dag fremlægges også den lange erklæring fra Christoffer Mumme, underskrevet 1. marts, der vel indrømmer, at han først, sammen med mange andre og forført af Ole Bjørns påståelighed, følte sig overbevist om besættelsens virkelighed, men som strax understreger, at denne tilstand ikke varede længe. Hans erklæring gør også omstændeligt rede for hans snedige list ved Maren Spillemands bekendelse. Hvad han kan fortælle om de andre anfægtedes bedragerier er for intet at regne ved siden af beretningen om denne hovedpersons galgenhumoristiske galskab⁴⁹.

Det er et stort og vægtigt materiale mod Ole Bjørn, denne dag har bragt. Og nu følger til slut en pakke papirer, efter kgl. ordre af 13.2.⁵⁰ beslagnagt i Ole Bjørns logi. Rosenvinge gør, hvad han kan, for at få noget ud også af dette stof, men det er for spinkelt, udkast til forskellige tilsagte vidners undskyldninger for ikke at give møde i kommissionen o. s. v. I hvert fald har Ole Bjørn temmelig let ved at feje assessorens spørgsmål om papirernes oprindelse til side. Og så slutter dagen med et ejendommeligt replikskifte mellem ham og Mumme. Det falder ikke ud til Mummens ros, og det frelser ikke Ole Bjørn. Det får i det hele taget ingen betydning, thi det er allerede retfærdigt bestemt af den blinde skæbne, at den forsigtige og undskyldende Mumme skal anbringes i en bispestol, og at den gale og opfarende Bjørn skal jages ud i mørket. Ole Bjørn spørger Christoffer Mumme, om denne nogen tid over for ham har givet udtryk for sine nu påståede tvivl angående besættelsen. Christoffer Mumme hævder, at han ved tegn har givet sin mistanke til kende, og det så tydeligt, at det umuligt kan have undgået Ole Bjørns opmærksomhed. Og i sin prædiken om fredagene har han heller ikke, som de andre, navnlig Christian Frederik og Poul Rytter, brudt af i teksten for at gøre bøn for de rasende. Og når Ole Bjørn i sit hus sammen med andre er faldet på knæ, så er Christoffer Mumme af og

46. Jfr. I, p. 355 ff.

47. Jfr. I, p. 179 f.

48. Jfr. I, p. 263 ff., 377.

49. Jfr. I, p. 289, 291 ff., 299, 313 f.

50. Jfr. p. 101 f.

til blevet stående, af og til gået ind i en anden stue: Men at han ikke med ord gav mag. Oluf sådan sit tvivlsmaal til kende, kunde mag. Bjørn ikke undre på, såsom Christoffer Mumme havde fornummet, at de, som magister Bjørns mening vilde imodsiges, bleve ikkun enten af hans hastighed overfusede eller og på prædikestolen ilde påtalt. Tilmed havde vidnet Christoffer Mumme sin mening fuldkommen for mag. Oluf Bjørns egen søstersøn Christian Frederik Mavors, rektori der i skolen magister Niels Ebbesen, hr. Søren i Sennels, som og vare magister Olufs gode venner, åbenbaret, hvilke han og ufejlbarlig havde tænkt det igen for magister Bjørn at skulle have åbenbaret.

Ole Bjørn kan slutte dagen med en bemærkning om, at han aldrig i Tisted har mærket sådan tvivl hos Mumme, og at han først nu i Aalborg langt om længe har fået kendskab til den⁵¹.

Retten plejer mest at true, men somme tider prøver den også at nå frem ved at lokke og belønne. Onsdagen 3. marts indledes med oplæsningen af en skrivelse fra Matthias Moth. Han kan på kongens vegne bemyndige kommissionen til at love Maren Hansdatter pardon på den livsstraf, hun ellers har i vente; indtil videre skal hun forblive i et kammer hos byfogden og behandles godt med mad og underhold, for at de andre: deraf kunde tage eksempel og anledning til en godvillig bekendelse. – Kommissionen bemyndiges til også at tilsige dem kongelig nåde og formildelse af straffen, om de vil bekende⁵².

Forsøg kan strax anstilles, thi i dag skal Maren Spillemands for retten. Men det lader ikke til, at udsigten til kongelig tilgivelse har nogen interesse for hende, hun er helt optaget af sin rolle og har ikke sind for andet end den, da slet ikke for sine tidligere frivillige bekendelser, som Rosenvinge lader oplæse for hende, hverken for den hun aflagde for Mumme med præsterne bag skærmbrettet⁵³, for de detaljerede tilståelser i bispegården for kancelliråd Jespersen og hele klere-siet⁵⁴, eller for bekendelsen i kommissionen Skeel og Jespersen⁵⁵. For hende er dette i dag et dødt og betydningsløst materiale, hun haster

51. Kommissionsprotokollen p. 366–477, aktstykke 77–94.

52. Koncepter og Indlæg til Jyske Tegnelser 1695–99, under 26. 2.98, jfr. Kopier af Obersecretærens missiver 1691–97 nr. 231 (Moth til kommissarierne) og Kancellikollegiets protokol 29, 1697, p. 102 f. (forslag fra kancelliet 18.2.97, approberet af kongen 20.2.). Tilbud om kongens nåde blev fremsat samlet til de andre anklagede kvinder 12.5.97 (jfr. p. 167).

53. Jfr. I, p. 199 f.

54. Jfr. I, p. 205 ff.

55. Jfr. I, p. 256 ff.

videre mod en ny, glansfuld optræden og fejer det gamle til side: Assessor Rosenvinge tilspurgte Maren Spillemands derpå, om hun ikke vedstår her for retten samme bekendelser at have gjort, og om hun derved endnu vil forblive. Maren Spillemands svarede, at hun ikke ved, om hun dem havde gjort; og hvis hun havde gjort dem, så havde hun ikke våren ved hendes fulde fornuft –. Men i dag er hun nu temmelig sikker på, at hun er ved sine fulde fem.

Maren Spillemands, den gale pige fra Tisted, fremlægger sit to og tyve sider store aktstykke. Og hun læser det selv op for kommissarierne:

Såsom jeg elendige menneske, som af Djævelens og onde menneskers hårde fristelser er plaget og mit kors nu på fjortende år har båret, er af de højædle og velbårne, velædle og velbyrdige herrer landsdommere indstævnet til kommissionens holdelse, som af min allernådigste arve-konge og herre er anbefalet at foretages over os elendige anfægtede mennesker, og jeg som beskyldes så uretfærdig for en gudsbespottelse og den, der min næste har påløjet både på liv, ære og velfærd, hvilke Gud, som en retfærdig dommere, skal dømme min uskyldighed, eftersom menneskene ej hidindtil har villet det anse, og jeg inderlig og hjertelig nat og dag skal sukke til Gud og anholde med mine bønner, at denne sag og uret, jeg og de andre fattige Guds børn har lidt og endnu lider, må blive så åbenbare for min nådige konge, som det er for Gud i Himmelen, så er jeg forsikret i mit hjerte, at mine efterstræbere overgår og falder i den snare, de haver oprettet for mig. Og som jeg er ej fri, Gud bedre mig, for fristelse nat eller dag, sær med larmen og mest udi legemet med brynde, som der kunde være gloendes ild derudi, og umenneskelig riven og sliden, eragter jeg højnødvendig at foredrage de gode herrer min elendighed, thi når fristelsen kommer, er jeg mig ikke mægtig og ved intet af mig selv, hvilket har forvoldt, at jeg ved nogle mennesker er bleven forrasket og besnæret i min tale. Så er dette min sandfærdige beretning om min elendige tilstand udi fjorten år, så sandt som jeg er et syndig menneske for Gud og håber at få hjælp af Gud og hans hellige ord mig til salighed –.

Den følgende skildring af sygdommen og hendes mange forgæves forsøg på at blive befriet for besættelsen⁵⁶ er mere i jævn bondepigestil end den pompøse indledning, omtrent sådan, som hun kan tænkes at fortælle den for en ven eller slægtning. Men længere fremme, hvor

56. Jfr. I, p. 286 ff.

hun vil gøre rede for, at hendes hidtil aflagte bekendelser er falske og magtesløse, følger igen den højere, af og til endda docerende tone: Hvad sig belanger min bekendelser, så efter Gud i Himmelen er så nådig, at jeg undertiden haver min fornuft, har jeg samlet tid efter anden min sandfærdige beretning derom, som eragtes højnødvendig de gode herrer allerydmygeligst at foredrage, og hermed uforbigængelig igenkalder og tilintetgør sådanne mine uafvidende bekendelser, som i mine bejammerlige fristelsetider er sket, at jeg ej har haft min fuldkommen sans og sind, thi derudi har jeg betaget Gud sine gerninger, mig ved onde mennesker er vederfaret⁵⁷, efter deres egen bekendelse, og påløbet mig selv og alle de andre fattige anfægtede mennesker; thi sådanne gerninger af os er ej sket eller gjort ved vores egen magt eller menneskelig natur, mens af onde mennesker påbyrdet, hvorfor Gud og min nådige konge dem derfor straffe -. Skildringen af Christoffer Mummies list med skærmbrettet er derimod atter jævn og ligefrem⁵⁸, ligeså den fortsatte beretning om hendes fængselsophold og de gentagne bekendelser for biskoppen og andre, som hun har aflagt uden at være sig selv mægtig⁵⁹, og navnlig hendes beklagelser over den behandling, hun har været udsat for, og de beskyldninger, hun har måttet tåle fra de vantro præsters side⁶⁰. I dokumentets slutning snubler sætningerne over hverandre, og der er løjerlige spring i tankegangen. Men tillige umiskendelige indslag af juridisk dokumentstil, netop sådan som det kunde tænkes, at en eller anden, der har haft rig lejlighed til at gennemløbe en procesivrig mands papirer, efter foreliggende udkast vilde forme en skrivelse af denne art: Beder i allerdybeste ydmyghed, at dette min sandfærdige og enfoldige beretning måtte af de gode herrer annammes i gunst og mildhed, så, eftersom jeg ikke nu har de midler at efterleve min nådige konges forordning med stemplet papir dette at indgive til denne høje holdende ret, det dog i akten må indføres at komme for min nådige konges øjne og ørne, såsom jeg elendige menneske udi så langsommelig tid, mere end dobbelt så længe [som] nogen mordere eller groveste misdædere, som for Gud og al verden har begået og gjort skammelige gerninger, har lidt så stor vold og uret efter vrangt og utidige beretninger, og ej ville agte onde og Djævelens redskabs

57. Det uklare udtryk slgter vel mod, at Maren, når hun aflægger falske bekendelser, hindrer Gud i at få de onde mennesker, hendes ulykkes ophav, straffet af den jordiske øvrighed.

58. Jfr. I, p. 198 f.

59. Jfr. I, p. 259 f.

60. Jfr. p. 55 og I, p. 381 ff.

egen bekendelse, som mig og andre vor nød og elendighed har påført, jeg derfor måtte nyde tilbørlig erstatning for min spot, jeg udi de argeste og skammeligste fængsler har lidt, hvorpå jeg venter en nådig og lovmæssig kendelse. Lever og dør de højædle og gode herrers allerdymgeste tjenerinde, Maren Christensdatter Spillemands –.

Der er ingen, som strax er helt klar over situationen, og helt oplyst bliver den heller ikke. Rosenvinge går lige på sagen og forlanger af Maren Spillemands, at hun strax påtegner indlægget, at hun i dag har oplæst det her i retten: Maren Spillemands nægtede og sor derpå, hun det ikke vilde gøre –. Generalfiscalen får retten til at påbyde hende det, men nu stiller hun sig fjoget an, eller er det måske virkelig: Hun med latterlig mine svarede, hun ikke kunde skrive, og vilde det ingenlunde gøre. Assessor Rosenvinge bad hende endnu indstændigen, at hun vilde tegne på forbemeldte skrift, hvortil hun svarede nej, og det med en latterlig mine; for nu var det alt indført i protokollen, at hun havde sagt nej –. Så meget får han dog ud af hende, at visse oplysninger, som hun ikke selv har kunnet sidde inde med, har hun spurgt om hos folk, at hendes far har fået kladdens løse sedler af hende: og at Jacob Pedersen på Klosterjorden havde skaffet hende pen og blæk, da hun skrev den første udskrift, og leverede hende det, mens hun sad i hendes fængsel på Slottet, og en liden dreng havde skaffet hende papiret –. Om selve det nu oplæste skrift påstår hun: at hun det selv havde sammendigtet og det til Lorends Meins hustru enten i jul eller strax efter leveret –.

Der bliver omgående sendt bud efter Anne Taurings, som om det hende forelagte skrift vedgår: at hun det for hende efter seddeler havde skrevet, som Søren Skoflikker og hans kone og undertiden hendes (nemlig vidnets) egen pige havde båret til hende og begært, hun dem for Maren Spillemands vilde renskrive. Og samme seddeler bleve igen af vidnet selv Maren Spillemands leveret, da hun sad til Søren Skoflikkers, og det var efter jul, hendes mand var oppe i Tisted. Derhos forklarede Anne Taurings, at Maren Spillemands for hende havde sagt, samme ommeldte seddeler af hende selv var skrevne, mens ikke set Maren Spillemands dem skrive –. Altså må man skride til den unægtelig vanskelige opgave at bestemme håndskriften i den forsvundne kladde. Maren har i sin tid tilstillet Rosenvinge et bønnskrift, det fremlægges, og Anne Tauring synes, at det er skrevet med samme hånd, som de sedler, hun i sin tid formede renskriften efter: Hvorpå hr.

assessor Rosenvinge foreviste Maren Spillemands bemeldte skrevne bøn, som hun tilstod at være den samme, som hun udi fængsel havde hannem leveret, og at hun den selv havde digtet, mens Jacob Pedersen på Klosterjorden havde skrevet den for hende –. Med Jacob Pedersen er man faktisk nået frem til et vigtigt led i kæden. Han vedgår at have skrevet den omtalte bøn og desuden, at han har skrevet adskilligt andet for hende om hendes tilstand og svaghed, sådan som hun har foresagt ham det: Hvilket skete imedens hun var til Søren Skoflikkers –. Samme skomager er mere tilbageholdende; han har, medens Maren Spillemands havde ophold i hans hus, set adskillige papirer blive båret til og fra. Men om de også var beskrevne, har han ikke set.

Man lader sig nøje med dette, samtalen mellem Rosenvinge og Maren bliver mere almindelig, men det lykkes ikke generalfiscalen at fange hende i selvmodsigelser. Hun er alt for sandhedskærlig, alt for from, der er i virkeligheden intet at stille op: Maren Spillemands tilstod også, at da den forordnede prokurator var hos hende i fængselet, sagde hun, at hun vilde udsige hendes sandhed og begærte ingen prokurator –.

Hun har sine papirer i orden. Fra Skinnerup og Nors sognemænd er der så sent som 26. november fremskaffet et skudsmål om hende. Det fritager ikke alene hende selv, men hele familien for al mistanke: Ingen, det vi formoder eller ved af, kan beskyldte hende med sandfærdighed for nogle skarnagtige stykker at have begået enten udi en eller anden måde (ej heller med bettelstaven omvandret), mens når Gud havde givet hende nogen styrke, at hun har våren fri for hendes svaghed, har hun forhvervet hendes brød med sine hænder gerner med syning på linned og ulden for godtfolk af landet og andensteds og ellers i andre måder med arbejde, så vi ikke ved eller kan beskyldte hende for nogen løbsagtighed, ørkesløshed eller noget usømmeligt, når Gud har givet hende styrke og helbred Over alt, så kan vi ej andet sige eller skrive, end jo forbemeldte Christen Christensen Spillemand med sine hustruer og børn haver levet et kristelig og ærlig levned med dennem og dem i Guds kundskab fremholdt, ej heller noget usømmeligt af børnene med dovenskab (hvoraf bettelstaven forårsages) fornummet, mens de sig altid med gudfrygtighed, troskab og arbejdsomhed har befunden –. Men skønt dette sognevidne er underskrevet med mange ærlige mænds navne, mister det noget af sin vægt, da Lorends Mein må tilstå, at det er ham, som har forfattet det efter anmodning af Christen Spillemand. Underskrifterne har denne næppe haft svært ved

at skaffe, det er ringe besvær at gøre sin nabo den tjeneste at sætte sit navn på sådan et papir. Og det medfører jo ingen udgifter.

Men i dag holder Maren Spillemands sig til facta og lader sig ikke afficere af udenomssnak. Da Holger Schandorph forelægger hende hendes gruelige gudsbespottelser, får hun bistand af Ole Bjørn, der på trods af befalingen om at forholde sig rolig bemærker, at hun jo ikke vidste, hvad hun gjorde, når hun var anfægtet. Hun kunde sikkert lige så godt selv have givet Schandorph det svar: Og som Christoffer Mumme med sit vinde mod hende confronterede, sagde Maren Spillemands til hannem, om han kunde erindre sig, hvor mangen gang han faldt på hans knæ og læste for hende og sagde: Herren straffe dig, Satan! i hendes anfægtninger. Hvortil han svarede jo –.

Det bliver langt hen på eftermiddagen, før man er færdig med afhøringen i anledning af Maren Spillemands, men så anser Rosenvinge åbenbart også hendes sag for at være tilstrækkelig oplyst. Han vender sig til Ole Bjørn og spørger ham, om han nu, da det dog både her og tidligere har vist sig, at hun farer med løgn, stadig vil forsvare sin påstand, at hun er eller har været besat. Nu bør han dog, da han er blevet bedre oplyst, sammen med kommissarierne, gøre al sin flid for Guds æres, sin egen samvittigheds og især for denne forstokkede sjæls frelses skyld, så den kan føres på den rette vej til sandheds bekendelse.

Bjørn svarer ikke direkte, men siger, at nu har han den hele formiddag og eftermiddag, da klokken er ved 4 slet, måttet høre på Rosenvinges, rettens og andres spørgsmål, vidner og attester om Maren Spillemands. Han beder, at man til gengæld vil høre med lige tålmod på ham og de vidner, som han gerne vil have afhørt, navnlig mandskabet, der hentede hende fra Tisted til Aalborg. Men det vil tage nogen tid at indkalde disse vidner, den bør ikke spildes, han ser, at Maren Hansdatter Sirichs er til stede her i retten, man kan passende benytte tiden og lejligheden til gennemgang af de attester, der drejer sig om hende.

Han har adskillige godtfolks vidnesbyrd om, at Maren Hansdatter er besat af Djævelen, de fortæller om hendes sygdoms begyndelse og om hendes anbringelse i mester Oles seng⁶¹, om hendes gruelige anfald i kirken⁶² og om flere detaljer. Mod dette tunge bevismateriale vejer hendes egen bedrageritilståelse kun lidt, synes han, navnlig da han

61. Jfr. I, p. 168 ff.

62. Jfr. I, p. 217 f.

også kan fremlægge gode folks attester, dels for at hun selv har truet med at bekende alt, hvad man vilde forlange af hende, dels for at hun er tyvagtig og løgnagtig⁶³.

Men når Maren Hansdatter altså er så aldeles upålidelig, så bør man vel heller ikke fæste lid til hendes uforskammede snak om Ole Bjørns faderlige revselse af de unge kvindlige sognebørn?

Den lange dag slutter med fremlæggelsen af Lorends Meins skildring af rejsen fra Tisted til Aalborg med Maren Spillemands⁶⁴. Ingen kan vel forlange tydeligere beviser for legemlig besættelse. Attesten er endda ikke skrevet netop i disse dage til forsvar for den betrængte Ole Bjørn, men er allerede et gammelt dokument i sagen, fra 6. august, ikke så meget yngre end selve begivenheden. Rosenvinge synes ganske vist at nære nogen mistanke til skriftets datering, men hans afhøring af vidner i den anledning viser, at den er ganske ubegrundet⁶⁵.

Ole Bjørn savner ikke vidner, hvis udsagn støtter hans påstand om, at kvinderne fra Tisted lider under en ægte legemlig besættelse. Om torsdagen, den 4. marts, fører han en del af sine kernetropper i marken, de skal godtgøre, at Maren Spillemands, medens hun har siddet i Klosteret, næsten uafladelig har været hårdt anfægtet. Det er Klosterets egne folk, Christen Poulsen Tærsker, Niels Thommesen Ladefoged, sygepassersken Maren Sulsted, Casper med træbenet. Hvis Carl den Dumme havde været til at tale med, havde han vel været med også. De nævnte personer bliver grundigt udspurgt og afhørt, både af Rosenvinge og af Ole Bjørn, og alle ved de at fortælle om spøgeriet hos Maren Spillemands, gloende katte og rotter i mængde, slem lugt og hendes uhyggelige skogren og gøen og galen med krampe og alenhøje spring i luften trods lænkerne om hendes fødder. De har også hørt hendes gråd og klage efter hendes bekendelse, at hun havde løjet på sig selv⁶⁶. Og om alt dette, som de nu har fortalt, foreligger der også en attest, som i dag fremlægges i retten. For da Ole Bjørn har bedt så meget om deres sandfærdige vidnesbyrd og kundskab, og da de ikke selv kan skrive, har de bedt Lorends Mein skrive efter deres udsagn.

Der er ikke meget at indvende mod alt dette, vidnerne er fattige, men ærlige folk, som næppe af egen lyst vil fare med digt og løgn.

63. Jfr. I, p. 317 f.

64. Jfr. I, p. 186 ff.

65. Kommissionsprotokollen p. 478–556, aktstykker 95–107.

66. Jfr. I, p. 251 ff., 259 ff.

Det gør hører Jacob Pedersen i Tisted og hans kone naturligvis heller ikke, men Ole Bjørn får alligevel ikke megen glæde af at fremlægge deres attest af 9. januar, som mest handler om det fromme barn Kirsten Langgaards rædsomme anfald af besættelse i den tid, hun har haft ophold i deres hus⁶⁷. For assessor Rosenvinge har endnu bedre kort på hånden og stikker omgående over med Aalborg-præsternes omfattende dokument om Kirstens detaljerede tilståelse for dem den 20. januar⁶⁸. Ved siden af den tager hørerens enfoldige beretning sig sølle ud, navnlig da Kirsten selv står for retten i dag og vedgår den bekendelse, hun aflagde for præsterne.

Assessor Rosenvinge spørger Ole Bjørn, om han endnu, da han ser barnet rask for sine øjne og hører hendes bekendelse, vil fastholde sin påstand, at hun er eller har været besat. Bjørn henviser til, at hun som et ni års barn umuligt selv kan have nogen forståelse af sagen, han vil hellere tale med hendes fader, når denne har fået hendes bekendelse forelagt.

Ole Bjørn fremlægger endnu et par attester i dag, om Maren Spillemands sygdoms begyndelse⁶⁹ og om Anne Verts bekendelse. De sidste er ikke så behagelige for Holger Schandorph og en del andre, der nu gerne vil gå for hele tiden at have været skeptikere, for attesterne er udfærdiget og underskrevet af dem, og det tydeligt nok på baggrund af den opfattelse, at i hvert fald hexen var ægte nok⁷⁰.

Dagen slutter med en behandling af Anne Krogsgaards sag, hun står selv for retten, og der fremlægges adskillige attester om hende, både en ganske ny, som biskop Bircherod har forfattet, og hvoraf det fremgår, at hun er en grov bedrager⁷¹, og flere andre, som heller ikke er hende meget gunstige⁷². Hendes bedste forsvar ligger i hendes kloge ord til Rosenvinge, som efter oplæsningen af alle disse dokumenter spørger hende, om hun da nogensinde selv har troet, at hun var besat. Hun svarer: at hun tror, der har våren noget spøgeri hos hende, mens hvad det har våren, ved hun ikke, og det formedelst så mange lærde folk havde sagt det for hende –. Ellers forklarer hun på forespørgsel: at hun var og en af dem, som fik ondt på Tisted kirkegård, da de

67. Jfr. I, p. 314 f.

68. Jfr. p. (8 ff.).

69. Jfr. I, p. 109 f.

70. Jfr. I, p. 163.

71. Jfr. I, p. 263, 376 f.

72. Jfr. I, p. 329 ff.

hver een fik ondt; og når hun fik ondt i Tisted, var der mange, som holdte på hender, mens her holder ingen på hender. Ellers berettede hun, at når hun får ondt, så er det, ligesom det var en mus, der kommer krybende i hendes lemmer og går legemet over, til det kommer i hendes hals, og så ved hun intet, hvad der sker –.

Og Anne Krogsgaard kan til slut fremlægge et prægtigt skudsmål om sig og sin fader, på opfordring udstedt af sognemændene i Hundborg den 27. september 96, og en god anbefaling efter to års tjeneste på Faddersbøl, udstedt af fru Sophie Rotkjær den 20.3.95⁷³.

Anne Krogsgaards udtalelser for retten i dag må nærmest opfattes som en bekendelse om, eller en undskyldning for, at hun, forledt af dem der skulde være klogere, er kommet til at påstå sig besat. Ole Bjørn er utilfreds, han forhører hende, og hun indrømmer villigt, at hun aldrig har ladet ham forstå, at besættelsen var et bedrag. Men kommissionen tillader ikke, at denne samtale fortsættes, da det åbenbart er Ole Bjørns hensigt at bestyrke hende i hendes gamle påstande.

Alting er godt for noget, også provst Reenbergers podagra⁷⁴. Han beklager, at han er så syg af den nu igen, at han umuligt, som han burde og gerne vilde, kan bivåne retten på rådstuen. Men såsom man jo kun er en lille flok nu, siden kongen har resolveret, at retten skal holdes for lukkede døre, vedtager man, at kommissionsdomstolen tør fortsætte sine møder i provstegården. Ole Bjørn er utilfreds, for han har på fornemmelsen, at nogle af vidnerne vil føle sig ufrie ved at skulle udtale sig i så private, fremmede omgivelser⁷⁵.

At fredagens, 5.3., først fremstillede vidne skulde føle sine talegaver kuede af omgivelserne, vilde man ikke på forhånd vente. Men Charlotte Amalie Mavors optræder faktisk som stum person, enten det nu er, fordi hun alligevel føler sig mindre i Aalborg end i Tisted, eller det er efter aftale med onkelen. Anledningen til, at hun er indstævnet, er hendes påfaldende ivrige indsamling af attester: hvoraf en del ej alene disse forment besættes galne gebærder, mens endog adskillige godtfolks beskæmmelse er angående, foruden og at iblandt dennem findes udi særdeleshed en attest af 26. september 96, som herefter skal vorde produceret, og er af den indhold, at den efter hr. assessor Rosen-

73. Jfr. I. p. 74.

74. Jfr. I. p. 91.

75. Kommissionsprotokollen p. 556–608. aktstykker 108–16.

vinges formening ej burde være tilstedt at fattes i pennen og med sådanne løse folks bogstaver undertegnede iblandt almuen udføres –.

Ole Bjørn forklarer på Charlotte Amalies vegne, at såsom han selv, forvist fra Tisted, ikke er i stand til at skaffe sig de nødvendige oplysninger i sagen, har han anmodet sin søsterdatter om at påtage sig dette arbejde. Den tilstedeværende Holger Schandorph kan bekræfte, at hun har gjort ikke så lidt ud af det, for i den tid, han har virket i Ole Bjørns embede, har han på forskellige måder følt sig højlig generet af hendes virksomhed. Hun har i den grad vakt almuens interesse, at hendes forsamlinger har været flittigere besøgt end hans prædikener. Ole Bjørn mener, at der er en anden og naturligere forklaring på dette forhold, men retten ønsker dog ikke ved denne lejlighed at gennemgå attesterne om og klagerne over magister Holgers prædikener, der har været så skældende og hånende, at mange har foretrukket at holde sig fra kirken.

Rosenvinge afstår, noget piqueret, fra at stille yderligere spørgsmål til Charlotte Amalie, siden Ole Bjørn jo alligevel svarer på hendes vegne. Og Ole Bjørn fremlægger en række attester, fortsatte beviser for, at besættelsen er ægte nok: Aggerboen Mads Sørensens mærkelige oplevelse med hexen Maren Pedersdatter, og Maren Hansdatter Sirichs endnu mærkeligere kendskab til denne affære⁷⁶. Et par attester viser ikke alene, at Anne Pedersdatter Jens Bondes virkelig har været plaget af Djævelen, men også at Holger Schandorph har været så villig til at tro det, at han endog har overfuset et par tilfældigt tilstedeværende kvinder med trusler om bål og brand på grundlag af Anne Pedersdatters djævels postulater⁷⁷.

Anne Jacobsdatter stilles for retten, hun påhører oplæsningen af biskop Bircherods forleden indgivne attester om hende, navnlig om hendes optræden i Nors⁷⁸. I det store og hele kan hun nok vedgå attestens indhold, dog påstår hun, at beskrivelsen af det forefaldne ikke er ganske nøjagtig. Men stemningen er fredelig og forsonlig lige nu, kommissarierne stiller hende for øjne kongens nåde mod den bodfærdige Maren Hansdatter Sirichs. Den kan hun måske også få del i, hvis hun nu vil blive ved sandhed. Hun prøver at skifte sol og vind lige

76. Jfr. I, p. 167 f.

77. Jfr. I, p. 171 f.

78. Jfr. I, p. 263 ff., 377.

og svarer benægtende på Ole Bjørns spørgsmål, om hun nogen sinde har ladet ham forstå, at hun for med bedrageri.

Ole Bjørn fremlægger attester om Anne Jacobsdatter. Den første er som attesten om Anne Jens Bondes, den viser både, at hun har været besat, og at Holger Schandorph ikke har været i tvivl om det. Men da Ole Bjørn går videre og vil producere den ovennævnte attest af 26. september 96, bremses han af Rosenvinges øjeblikkelige og kraftige protest mod fremlæggelsen af: et ublu og beskæmmelig skrift imod hans kongl. majestæt. – Rosenvinge har selv eksemplarer af dette aktstykke, et skandskrift, der ikke bør indføres i rettens bøger, men kun påtegnes og henlægges i retten til eftersyn; så skal han nok, når han selv skal indgive sit indlæg: anføre sit påstående imod mag. Oluf for denne hans grove formastelse –.

Ole Bjørn er forbavset, han forstår ikke, at assessor Rosenvinge vil kalde dette af mange underskrevne og vedgæede dokument for et skandskrift. Havde der været tale om et sådant, rettet mod så fornemme folk, havde vel ingen turdet vedstå det med deres underskrift, langt mindre vedgå det for ting og dom.

Men han kommer ikke videre med publiceringen af Anne Jacobsdatters epokegørende, rystende spådomme, der sidste sommer satte sindene i så voldsomme bevægelser⁷⁹. Aktstykket skal åbenbart så vidt muligt og så snart som muligt undertrykkes, retten resolverer at følge Rosenvinges forslag.

Resten af dagens dokumenter falder mere i det almindelige og giver ikke anledning til større spænding, thi at Anne Jacobsdatter under sin besættelses anfald har svævet i luften⁸⁰, er ikke nær så interessant at erfare, som at hviske om hvad hendes djævel har udtalt om kongen, Anne Sø og andre af de store, eller som at udvexle dulgt viden om de gruelige spådomme om Tistedes undergang som syndebed for verdens overhåndtagende ugudelighed.

Der er heller ikke meget vundet for Ole Bjørn ved hans dokumentation af bødkerødtrænes anfægtelser⁸¹. Attester herom opvejes nemlig rigeligt af magister Seerups lægeattester fra Ribe, der ikke alene erklærer pigebørnene for helbredede, men endog udtaler, at de aldrig har

79. Jfr. I, p. 335.

80. Jfr. I, p. 334.

81. Jfr. I, p. 301 ff.

været besatte⁸². På dette grundlag mener deres fader Anders Bødker også at turde afbede sine døtres forseelse og håber ved en ydmyg følgeskrivelse at opnå deres frihed for tiltale. Den væsentlige del af skylden for sine døtres galskab må han lægge på Ole Bjørn, Christian Frederik Mavors og Poul Rytter i forening, hans egen gode vilje fremgår af, at han med stor bekostning har skikket dem til behandling i Ribe⁸³: Men efterdi her i byen på de tider fast ikke hørtest andet end næstens vanrygte og onde eftertalelse ikke alene af de formentede besatte, men og af andre, hvis onde natur inclinerede til sligt vidt[?] at udsprede, og hvor de kom altid førte deres næste til det værste på tungen, da dersom noget hos mine børn (imod al forhåbning) i så måde kunde være underløben, så er det sket imod deres vilje og videnskab, og afbeder derfor ydmygeligen ikke alene hos denne højlovlig ret, men vil også være forbunden i skyldigste og ydmygste måde at afbede det hos alle og enhver, som dennem kunde befinde at være belediget⁸⁴, bedende derfor i dybeste ydmyghed de høje herrer allergunstigst considererer alt sligt, samt at jeg fattige mand har på samme mine fattige børns kur fast tilsat alt det, jeg ejede, og derfor ingenlunde formoder, at mine fattige børn kan anses som de andre formentede besatte, der forhærdeligen hænger ved deres fattede mening og på al lovlig og naturlig middel kaster foragt, mens lever i det allerydmygeligste håb, at mine fattige børn for velædle og velbårne hr. assessor Rosenvinges tiltale vorder frikendt. Belangende at jeg tillige med mange andre haver underskrevet den til hans kongl. majestæt allerunderdanigst indgivne supplik, da såsom her i menigheden ej anderledes blev undervist og lært, end at det var med legemlig besættelse, så gjorde jeg det i min store enfoldighed som en tilhængere på de tider af samme vildfarelse og på den tillid, jeg havde til så mange højforstandige og fornemme personer, som for mig havde underskrevet. Men som jeg befinder mig bedraget i mine tanker, så herved offentlig deprecere jeg og bekender, at jeg ved samme suppliks underskrift mig haver forset, bedende i dybeste underdanighed hans kongl. majestæt sligt derfor udi nåde vil anse —.

Herimod nytter det kun lidet, at Ole Bjørn med bevidnede udskrifter af Tisted bytings protokol kan bevise, at: bemeldte Anders Pedersens

82. Jfr. I. p. 306 ff.

83. Jfr. I. p. 305.

84. krænket, fornærmet.

døtre så vel som de andre i deres anfægtning havde eruiceret⁸⁵ blodige eder og bander –. For den engang så uhyggelige historie om Gertrud Andersdatters mærkelige kundskaber om amtmand Scheel Dues overdyne⁸⁶ er allerede nu med så meget andet gledet over i den stadigt voxende dyng af latterligheder, der tårner sig op om denne sag⁸⁷.

Grundlaget for lørdagens retsmøde, 6. marts, er den af Rosenvinge fremlagte relation om samtlige de besatte kvindemennesker, efter hans forlangende forfattet af byfogden og byskriveren i Tisted⁸⁸. Aktstykket er vigtigt, det er første gang, det indviklede skuespils tilskuere får præsenteret en fuldstændig liste over stykkets hovedpersoner.

En af dem vælges, Anne Lauridsdatter Gris, om hvem byfogdens relation, fraregnet hendes sygdom, kun har godt at melde: Af fattige, ærlige borgerfolk, har tjent nogen stund for sit brød og undertiden siden moderens død opholdt sig på sin egen hånd, har skikket sig ærlig og vel, fik hendes tilfald bemeldte 17. junii 1696 og rasede strax. Men er ej hørtest, at hun råbte på nogen til beskæmmelse –. Nu forklarer hun selv om sin sygdoms sytten uger, som var slemme nok: Mens aldrig tænkte eller sagde hun sig at være besæt, men hvad svaghed hun havde, måtte Gud vide. Og bad, Gud skulde forlade dem, som havde sat hende blandt de formente besattes tal, og når de formente besættede bleve svage i kirken og begyndte at råbe, blev hun forskrækket og gik af kirken for tiden var; og når der blev prædiket om besættelsen om de svage, fik hun også forskrækkelse og gik af kirken midt under prædiken. Og siden tre uger for næst afvigte Michaeli haver hun ikke fornummet til nogen svaghed –.

Hun glider ud i periferien, Rosenvinge har til hensigt at frafalde tiltale imod hende, og Ole Bjørn gør ikke megen kvalm i den anledning, men bemærker dog, noget uforsigtigt, at han har fundet samme tegn til besættelse hos hende som hos de andre. Han har vidner nok til bekræftelse af denne påstand, men må beklage, at deres undseelse forhindrer dem i at træde frem her i et privat hus.

Det viser sig at være med Mette Gertsdatter Reinhold Rødders som med Anne Gris, der har faktisk aldrig været grundlag for at betragte hendes tilstand som besættelse, men i den almindelige forvirring er

85. udspyt, givet fra sig.

86. Jfr. I, p. 266 f.

87. Kommissionsprotokollen p. 608–40, aktstykker 117–127.

88. Jfr. p. 102.

hun i sin drukkenskab blevet slået sammen med de andre. Den undskyldning anfører i hvert fald byfogden for hende, og den er vel sandsynlig nok, selvom hun ikke har benyttet sig af den i den forklaring, som hun 18. februar har afgivet til kapellanen Johan Thorsen, hvem Mathias Rosenvinge har befalet at afhøre hende: Hun bekendte, at som hun engang så de formente besatte, der på kirkegården var opførte og skrækkelig der larmede, og velbemeldte hr. amtmand Due her på steden med deres hænder søgte at angribe, hvortil hendes mand og var tilstede, blev hun så meget forskrækket, at hun den dag ikke kunde komme for sig igen, men som et rasende menneske ikke var sig selv mægtig af den frygt, hendes siugdøm skulde bleven som de andres formente besattes⁸⁹ -. Også hun bør glide ud af de anfægtedes og dermed af de anklagedes tal.

Måske er det på beregning, at Rosenvinge netop nu fremlægger det korte tingsvidne om, hvordan Anders Pedersen pryglede Djævelen ud af en af sine døtre⁹⁰. Thi på baggrund heraf skinner det så meget mere igennem ved andre attester, fra Christen Sørensen Hjortsvang om Anne Legind⁹¹ og fra Jens Pedersen Poulstrup i Rær, i hvor høj en grad Ole Bjørn har befordret djævletoen: Jeg haver hørt magister Oluf Bjørn nu i sommer sikkerlig haver statueret, at de besatte den tid efter hans mening ej kunde blive hulpen, før end een af de for trolddom pårånede kvindfolk blev brændt -. Og det er måske for med det samme at afrunde billedet, når Rosenvinge netop nu lader Christoffer Mumme kalde for skranken for at fortælle, hvad han ved om fænomenet »den faderlige revselse«, et ellers forladt emne: Christoffer Mumme svarede, at det var hannem vel vitterligt, at denne magister Olufs faderlige revselse var rygtbar over Tisted by, såsom både nogle der i byen bad hannem vare mag. Oluf ad, at sådan hans forhold blev daglig mere og mere kundbar ved deres egen bekendelse, som skulde være revsede, så og havde Charlotte Mavors stadfæstet det for hannem, da han dog samme tid i den samtale med hende i mag. Olufs store stue nægtede det, da svarede Charlotte hannem: Jo, han har så Gud vanen⁹². Spurgte hannem derpå, om han ikke havde set riset i hans kammer. Mens han svarede nej. Charlotte spurgte ydermere, om han ikke fornåm, at Anne Jacobsdatter kom grædendes en aften fra hans kammer. Han

89. Jfr. I, p. 300.

90. Jfr. I, p. 308 f.

91. Jfr. I, p. 298.

92. Ms.: vaanen.

svarede jo. Hun igen sagde til hannem, at Anne Jacobsdatter den tid havde fået samme faderlige revselse, og at hun igen havde vist Charlotte tegn og ribler af slagene på sig –.

Magister Ole bliver vred og protesterer mod, at der nu igen skal snakkes om dette uvedkommende tøjeri, som han ikke er indstævnet for. Og han truer med at lægge proces an mod dem, der således uden om sagen søger at beskæmme ham.

Fjerdelektiehøreren Jens Pedersen Rimand har haft forskelligt med de besatte at bestille og er en af de stærkeste skeptikere. Til yderligere bevis for, at den såkaldte besættelse er et bedrageri, fremlægger Rosenvinge hans store, åbenbart på opfordring skrevne indberetning om hans iagttagelser af Maren Spillemands, siden hun kom til Aalborg. Rimand fortæller meget jævnt om sit og Peder Morsings besøg hos hende i hendes første tid i byen⁹³, men forfalder så til teoretisere og moralisere over iagttagne detaljer, et infantilt forsøg på at dupere kommissarierne med sin lærdom, der mest består i lærde ord. Han forklarer, at der ikke er noget særlig mærkeligt ved Maren Spillemands: uden nogle usædvanlige, dog aldrig enten over- eller u-naturlige, fagter, såsom *latratus canini imitatione, modica corporis exultatione et pandiculatione, oris et vultus deformatione, som epilepsiæ* (måske også andre *morbis uterinis*), ja gøglere og fantaster og lang *exercitio* og øvelse er tilfælles og hos dem langt stærkere og overflødige og mere forunderlig⁹⁴ –.

Men det bør billigt indrømmes, at han har arbejdet humanere med Maren Spillemands end med Inger Fusmands, idet han snildt har narret hende til det for hendes djævel så vanskelige, at nævne Jesu navn: Maren Spillemands lod sig til siune som den, der nu havde afsky til bøger og Guds ord og ikke turde tage en bog i sin hånd; så at hun også en anden tid lod sig mærke for hr. Anders Mathiesen, at hun ikke kunde nævne Jesu navn uden skælven og bæven; hvilket, der han sagde mig, lagde jeg over med ham, at jeg vilde anden dagen efter gå ind og først udfrittede af hender, om hun kunde nogle psalmer, og når jeg fik hender til at læse nogle, då føre hende på det vers: O Jesu, livsens herre, vilde du min Jesus være etc.⁹⁵, hvilket anden dagen også

93. Jfr. I. p. 195 ff.

94. D. v. s.: som f. ex. med efterligning af hundegøen, med ikke synderlig voldsom legemlig tumlen og strækken, med forvridning af mund og ansigt, sådant som er fælles for epilepsi (og måske også andre moder-sygdomme) og for gøglere o. s. v. Jfr. I, p. 307 note 72.

95. Fjerde strofe af Hans Christensen Sühens salme: O Gud, efter dig mig forlænger – (En Ilden Vandrebog). I strofen nævnes Jesus i hver linje.

altsammen skete, og hun uden nogen ringeste skælven og bæven samme vers oplæste –.

Karen Toftum fremstilles i kommissionen, men til liden nytte. I aftes var hun til stede og lod sig forlyde med, at hun ikke kunde stå på sine ben: og i dag vilde slet intet stå, mens kaste sig på jorden; så blev der nu budskikket efter tvende chirurgi, mester Melchior Hofman og mester Bendix Fideler, for at udforske, om dertil kunde være nogen årsage, hvilke tilstode, at de ved deres eftersiun ikke fandt nogen fejl eller mangel på fornævnte Karen Toftums bene, knæer eller fodeled, hvoraf noget kunde sluttes videre end som hos en anden naturlig menneske, som kunde have sin førlighed. Hvortil Karen Toftum svarede: at hun havde inden i hendes bene og låre med riven og sliden, så hun haver ingen rolighed –. I det hele taget er hun ikke meget venlig, Rosenvinge prøver at forhøre hende: Mens såsom intet hos hende var at erholde uden mange unyttige skældsord, kådmundenhed og skammelig snak, som af en drukken kvindfolk, begærede assessor Rosenvinge, at hun som en hårdnakket og fortrædelig misdædere må efter hans kongl. majestæts allernådigste befaling hensættes udi vedbørlig fængsel og forvaring. Karen Toftum svarede, det er ikke så godt, at hun er altid i den tilstand som nu, da hun er ved hendes fulde fornuft –. Udsigten til kongens nåde interesserer hende ikke, og den udtalelse, hun endelig fremsætter om sin tilstand, skal kommissarierne ikke blive meget klogere af: Karen Toftum svarede, at den mand, som råder for hendes legeme, råder og for hendes sjæl. Efter tilspørgelse af retten svarede hun også, at når en tid det kommer på hende, så far det op ad hendes bene, låre, mave og bryst som en ild, og ved så intet, hvor det har sig siden, fordi hun er sig ikke mægtig, mens når hendes formente anfægtning er forbi, så er hun så hovsom⁹⁶, intet ret frisk og intet ret siug –. Men hun, som andre, vedgår, at hun ikke har fortalt Ole Bjørn, at hendes besættelse var selvgjort.

Retten forsømmer heller ikke at lokke for Karen Spillemands med tilbud om kongens nåde, hvis hun vil bekende. Foreløbig bliver der nu ikke tale om sligt, og først må Ole Bjørn til sin beskæmmelse høre på den latterlige historie om, hvordan det egentlig hænger sammen med det chaldæiske, som Karen Spillemands engang til hans store forundring talte⁹⁷, og der oplæses også andet af det, som foreligger

96. Ms.: houstum. Se I, p. 140, note 57.

97. Jfr. I, p. 327 ff.

om hende i vidnesbyrd og attester fra forskellige⁹⁸. Selv er hun ikke meget tilbøjelig til at vedgå, at hendes besættelse har været et bedrageri: Retten tilspurgte Karen Spillemands, hvorfor hun sig således havde anstillet, dertil hun svarede: Om det var hendes legeme, der gjorde det, så var det ikke hende selv. Dernæst tilspurgt, på hvad måde, hun fik hendes svaghed første gang, hun svarede: Engang som hun sad og syede til Maren Mikkelsdatters i Tisted, da kom der en svovlet lugt for hende og de andre, som da var til stede, og hun dånede. Den tid, hun kom så til sig igen, da for der noget op og ned i hende som en rotte, så regerede det hende, men hvordan det siden var, vidste hun ikke. Og det skete i samme hus, som hendes søster Maren Spillemands var, som på den tid var frisk. Derpå kom hun strax samme dag ned til magister Olufs, men hvordan hun kom derved, ved hun ikke, og da hun kom til rette igen, lå hun i en foldeseng i magister Olufs hus, men hun vidste intet deraf, at hun lå der, før hun kom sig igen. Efter tilspørgelsen svarede hun, at efter troldkonernes bekendelse vidste hun, der var ondt hos hende. Ydermere tilstod, at hun intet havde sagt noget, men havde Fanden sagt det, vidste hun ikke -. Men også Karen Spillemands må i hvert fald indrømme, at hun ikke på noget tidspunkt har ladet Ole Bjørn forstå, at hendes besættelse var selvgjort.

Lørdagen slutter med Anne Leginds fremstilling for kommissarierne, hun fortæller grædende om sin sygdom og om sine forsøg på at opnå helbredelse⁹⁹. Men siden det også slog fejl for Ole Bjørn, tog hun hjem igen til Legind og har: den hele vinter derefter ingen anfægtning haft med gøen, uden alene skælven og rysten -.

Assessor Rosenvinge spørger Ole Bjørn, om han endnu anser denne kvinde for at være besat. Han henviser til sin relation, men indrømmer, at han kun kender lidt til hende. Og heller ikke hun har nogen sinde over for ham ladet skinne igennem, at hendes besættelse var påtaget. Det indrømmer hun selv, da han spørger hende om det¹⁰⁰.

Der er egentlig ingen, som rigtig vil kendes ved Anne Nielsdatter Dahl, der kommer for retten mandag morgen, 8. marts. På forespørgsel svarer hun, at hun aldrig har været besat, ej heller har hun troet det, og siden hun en enkelt gang var syg med svimmelhed og sanseløshed, har hun ikke mærket noget. Og hverken har Ole Bjørn eller andre

98. Jfr. p. 45 og I, p. 325 f.

99. Jfr. I, p. 116, 296 f.

100. Kommissionsprotokollen p. 641-79, aktstykker 128-33.

bildt hende ind, at hun var besat, og hun har heller ikke på nogen måde ladet ham forstå, at hun spillede den rolle. For resten kan Holger Schandorph godt huske, at hun, da han engang besøgte hende, var ganske drukken.

Samtidig med at man er ved denne kategori af de anfægtede, bliver Anne Pedersdatter Jens Bondes også fremstillet, og nu opmuntres begge med muligheden for kongens nåde. Anne Jens Bondes siger som sin navnesøster, at hun ikke tror på, at hun har været besat, men hun har været syg nogle gange. Og heller ikke hun har bedraget eller ladet sig bedrage af Ole Bjørn. For resten er hendes drikkeri almenkendt i Tisted.

Ole Bjørn fremstiller sine vidner, et dusin, og retten må i lang tid lytte til de meget interessante, men efterhånden noget ensformige beretninger om de besattes anfald i den tid, de har haft ophold her i Aalborg¹⁰¹. Assessor Rosenvinge anmoder da også kommissionen om at forhindre Ole Bjørns stadige forsinkelse af rettergangen med den omstændelige vidneførsel ved enfoldige mennesker, som alle har set og hørt det samme. Ole Bjørn bør indgive en liste over sine vidner sammen med en oversigt over deres vidnesbyrds indhold, Rosenvinge tilbyder på grundlag af det allerede foreliggende materiale i løbet af få dage at udarbejde og indgive sin anklage mod de forment besatte og mod Ole Bjørn.

Men Ole Bjørn finder, at dette vilde være en meget overfladisk behandling af så vigtig en sag, han anmoder om, at hans vidner må blive hørt med tålmodighed, det blev lovet ham, dengang assessor Rosenvinge forhindrede hans vidneførsel på hjemtingene. Tingsvidner fra både Aalborg og Tisted byting, og de er ikke kortfattede, godtgør, at han er i sin gode ret¹⁰², vidneførslen om de besattes gøren og laden fortsættes resten af dagen og en god del af tirsdagen med. Her må kommissarierne finde sig i at høre om Niels Sørensen prokurators oplevelser hos Karen Spillemands og Anne Krogsgaard hos Jacob Pedersen på Klosterjorden, og om den ulykkelige Inger Fusmands hos Lorends Mein¹⁰³, om Gunder Olufsen Lindes iagttagelse af de anfægtede i Slottets fængsler¹⁰⁴ med meget mere¹⁰⁵.

Og om tirsdagen fortsætter Ole Bjørn altså mandagens vidneførsel, men kommissarierne er ikke glade ved at skulle høre på flere af disse

101. Jfr. p. 62 ff., 72 ff.

102. Jfr. I, p. 428 f.

103. Jfr. p. 68 f., 81 ff.

104. Jfr. p. 62.

105. Kommissionsprotokollen p. 679-719, aktstykker 134-38.

ensformige historier. Her står bissekræmmere og markedsrejsende og fortæller om, hvad de har set til de besatte, når de har været i Tisted¹⁰⁶, så følger læredrenge, håndværkssvende og andre, som har set de besattes adfærd i deres logier hos private og på Slottet¹⁰⁷. Og retten er tålmodig og hører på alt dette, men kommissarierne må dog påpege, at Ole Bjørn med sine spørgsmål påvirker vidnerne, og de gør ophævelser over alle disse vidneførsler, der ikke oplyser noget som helst om selve sagen, men blot trækker tiden ud i det uendelige. De forlanger igen, at Ole Bjørn nu indgiver en liste over sine vidner og forud resumerer deres udsagns indhold. Men Ole Bjørn kan med rette påvise det umulige heri, eftersom al korrespondens er ham forbudt. Han må bede retten have tålmodighed en stund endnu.

Og før dagen er til ende, har ikke alene bissekræmmeren aflagt sit vidnesbyrd, men også bissekræmmerens kone. Da først kan retten ånde lettet op efter uden resultat at have ladet påråbe, om der er flere vidner til stede¹⁰⁸.

Men endnu onsdag den tiende må Ole Bjørn bede retten have tålmodighed med en del vidneførsel. Han kan ikke få vidnerne frem, som det passer ham, kun efter deres egen vilje og lejlighed. Man kunde have ladet retten gå sin gang på hjemtinget, så vilde megen ulejlighed være sparet, men dér er hans vidner jo blevet afvist og henvist til kommissionsdomstolen. Kommissarierne må atter i dag finde sig i lange udredninger af, hvad der foregik på Tisted byting i dagene fra den 9. til den 13. januar, da sættemeesteren Mikkell Langballe afslog at forhøre Bjørns vidner¹⁰⁹. Intet af dette har nogen betydning for sagens opklaring, men Ole Bjørn lader ikke sine tilhørere gå glip af noget. Lang tid tager også den herpå følgende behandling af Inger Fusmands død, som han fremdrager og belyser grundigt med en del attester. Rosenvinge påpeger, at denne sag ikke vedkommer Ole Bjørn; og at hans attester giver et skævt billede af det forefaldne, fremgår både af provsteprotokollens referat af mødet den 1. marts, hvor hele tilfældet blev grundigt gennemgået af det samlede Aalborg-kleresi, og af det vidnesbyrd, som Jens Rimand nu oplæser her for retten¹¹⁰.

Rosenvinge har et godt øje til Lorends Mein, han er klar over, at

106. Jfr. I, p. 310 ff.

107. Jfr. p. 66 ff., 72, 75 f.

108. Kommissionsprotokollen p. 719–42, aktykke 139.

109. Jfr. I, p. 424 ff.

110. Jfr. p. 79 ff.

Ole Bjørn ikke har nogen ivrigere tilhænger og trofastere støtte i Aalborg end ham, og han benytter i dag lejligheden til at belyse hans virksomhed som Ole Bjørns flittige medarbejder. Det går ikke helt stille af, for både medens student Habakuk Kochs beretning om Lorends Meins stærke ord om hans højærværdighed biskop Bircherod¹¹¹ og Anders Lauridsens vidne om hans forsøg på at påvirke ham og Maren Hansdatter til gunst for Ole Bjørn¹¹² oplæses, farer Lorends Mein op: Det skal han have sagt som en skælm! Hvorpå han igen af retten blev forelagt at holde sig sømmelig. Og faldt magister Oluf i lige måde ind med unyttige ord i retten, hvorføre han igen som tilforne af retten blev advaret sig sømmelig at forholde -. Og da Maren Jørgensdatters vidne om, hvordan Mein har villet opfordre Maren Hansdatter til forstokkethed¹¹³, også oplæses, må Lorends benægte at have sagt de ord, som Maren Jørgensdatter påstår; i hvert fald ikke i så ond en mening.

Men Maren Hansdatter står selv for retten og beklager sig over, at både Lorends Mein og hans kone Anne Tauring flere gange, siden hun kom til Aalborg, har villet forføre hende til at forlade sandheden.

En afbrydelse i vidneførselsens ensformige, søvndyssende gang bevirker en skrivelse af 9.3., d. v. s. igår, som Niels Sørensen Prokurator fremlægger:

Højædle og velbårne, højærværdige, velædle og velbyrdige gode herrer kommissarier. Såsom jeg underskrevne Olle Pedersen Langgaard efter beretning skal være forelagt at møde her udi Aalborg for denne højrespektive kongl. kommission, så er jeg efter min underdanigheds skyldigste pligt kommen her til byen til den 1. martii sidst og ikke er bleven tilladt ved denne examen med de svage mennesker enten selv eller ved fuldmægtig på mit lidet umyndige barns vegne noget at fremføre eller for retten tillige med dennem at konfronteres. Altså indfalder jeg allerdymygeligst til de gode herrer kommissarier, at de dog vilde behage at høre denne min ringe erindring. 1. Haver jeg mig hårdelig at beklage over byfogden Emmik Eriksen i Tisted, som d. 5. og 6. februar sidst afvigte på Søgaard og d. 8. dito i fornævnte Tisted udi min fraværelse haver registreret, vurderet og arresteret alle mine rørende og urørende midler, som han kunde over komme. Efter hvis ordre det er sket, er mig endnu ikke tilkendegivet, hvorover mig mærkelig skade tilføjes, nu

111. Jfr. p. 87 ff.

112. Jfr. p. 77 ff.

113. Jfr. p. 78 f.

årsens tider er, at mine heste og øxen skulde sælges, min avling og sæd i agt tages, mine skiberumme¹¹⁴ repareres og skulde til at sejle, såvel som anden min nærings fortsættelse, hvilket alt på slige måde er mig ganske betagen og forhindret, hvorfore jeg allerydmygeligst vilde fornemme hos de gode herrer kommissarier, efter hvis befaling denne sequestration¹¹⁵ sket er, og om den ikke igen må være ophævet, eftersom jeg deraf kongl. kontributioner, skatter og andet skal svare og betale. 2. Skulde de gode herrer kommissarier denne sequestration for god anse, og derpå noget imod mig skulde ordeles¹¹⁶, formoder jeg allerydmygeligst, jeg derfor bør søges til mit rette forum, som jeg formoder at være til Tisted byting udi den sag. Mig forbeholder mine lovmæssige prætentioner til de vedkommende, som jeg for slig medfart (imod mig) agter på tilbørlige steder lovlig at lade udføre. 3. Beklager jeg mig over mit umyndige barns medfart, som jeg ikke har måt fået i tale, siden at hun kom udi magister Peder Reenberg's hus; og mig berettes, at hun skal være bragt til at sige det, som aldrig i sig selv er sandfærdig, snart lige som Maren Hansdatter, så beder jeg allerydmygeligst, at de gode herrer kommissarier vilde tage dette udi betænkning, at barnet er ikkun udi hendes 10ende år og derfor snart enten på en eller anden måde kan sige det, som hun ikke selv forstår. Vilde derfor allerydmygeligst fornemme, om de gode herrer kommissarier ikke vilde behage at lade mig få mit lidet umyndige barn hjem med mig, eller og, om hun længere her udi Aalborg skal forblive. Hvorpå over alt jeg allerydmygst vil forvente de gode herrer kommissariers gode og milde resolution –.

Ole Langgaards skrivelse hører ikke direkte herhen, den afføder i dag ingen diskussion¹¹⁷. Og Rosenvinge fremlægger en række skrivelser, mest indstævnede vidners undskyldninger for ikke at give møde¹¹⁸, men også interessante aktstykker, der viser, hvor vidt galskaben til visse tider har grebet om sig, f. ex. om Maren Sur med Poul Rytters attest på Fandens vegne, at denne ikke kender noget til hende¹¹⁹. I det hele taget oplyses ved denne lejlighed en del af Poul Rytters virksomhed, navnlig hans flid for at bevise, at Anne Christensdatter er en rigtig

114. lastskibe.

115. beslaglæggelse.

116. dømmes.

117. Kommissionsprotokollen p. 820–28, aktstykke 153. – Se videre p. 174.

118. Jfr. p. 99 ff.

119. Jfr. I. p. 420 f.

hex¹²⁰. Det tyder på, at Poul Rytter lige så vel som Lorends Mein kan smigre sig med Rosenvinges særlige opmærksomhed.

Rosenvinge vil ikke fremføre flere dokumenter før i sit egentlige aktorat, som han lover at tage fat på i morgen eftermiddag kl. 2.

Men endnu i dag er der et par aktstykker at gennemgå, Rodsteds og Jens Hansens lovlige undskyldninger for ikke at give møde efter tilsigelse og deres attesterede vidnesbyrd om, at den hele sag egentlig er dem ganske uvedkommende¹²¹.

Og Lorends Mein har også fået jaget endnu et par vidner op til Ole Bjørn, som åbenbart mener, at mængden må bøde på kvaliteten. Et af dem skulde han heller have ladet blive hjemme, for da Maren, Niels Mikkelsen Fiskers datter, fortæller om sit besøg i Tisted, hvor Kirsten Langgaard, inden hun var kommet inden for døren og endnu stod skjult i forstuen, på overnaturlig vis både kunde udsige hendes navn og beskrive hendes klæder¹²², da kan Kirsten Langgaard i dag i retten selv forklare miraklet: at hun nylig tilforn havde stået i vindvet i magister Olufs stue og set samme pige gå på gaden. Og i det barnet Kirsten Langgaard dette her for retten vilde udsige, sagde mag. Oluf: Holdt din mund, næsvis! Og videre forklarede Kirsten Langgaard, at da hun så pigen på gaden gå i den grå kjol og med et grønt forklæde for sig, snappede Charlotta mag. Olufs søsterdatter og de andre, som var hos, hende ned og fik hende på gulvet –. Sådant svækker i nogen grad respekten for de andre i dag fremlagte vidneudsagn, selvom de ikke, som netop dette, på stedet kan refutes.

Retten hæves kl. 5, i dag har Ole Bjørn hverken flere vidner eller attester ved hånden. Og skulde han ønske at fremføre mere til underbyggelse af sine påstande eller til forsvar mod sine angribere, må det altså ske inden i morgen, torsdag d. 11.3., kl. 2¹²³.

Torsdag formiddag giver endnu Ole Bjørn lejlighed til at fremstille en lille flok vidner, de sidste han og Lorends Mein har kunnet skrabe sammen. Denne gang er fæhyrden fra Vor Frue sogn med i flokken, og endnu må kommissarierne låne øre til et par af de sædvanlige beret-

120. Jfr. I, p. 129 f.

121. Jfr. p. 100 f.

122. Jfr. I, p. 311.

123. Kommissionsprotokollen p. 742–853. aktstykke 140–65.

ninger om de besatte kvinders adfærd¹²⁴. Men ellers udfyldes ventetiden med biskop Bircherods formelle protest mod, at Ole Bjørn har modtaget supplikker fra et par skoledrenge af Tisted, som han, biskoppen, har ladet bringe til Aalborg til forhør og afstraffelse for deres grove forseelsers skyld¹²⁵. Biskoppen er virkelig vred over, at præsten på den måde søger at tiltage sig en myndighed, der ikke tilkommer ham: idet han siunes at tiltage sig en dictaturam over mig, så som ober-inspectionen over Tisted skole skulde hannem tilkomme, og jeg skulde være hans subordinatus, så at han understår sig fra samme skoles discipler supplicationer over mig at antage, som den der skulde sætte mig til rette, for hvis jeg dennem kunde have forurettet –. Han er ganske klar over, at de nævnte skrivelser ikke vilde være fremkommet, hvis de to disciple og deres forældre ikke var blevet forledt af Ole Bjørn og hans tilhængere. Og tilmed er klagemålet ganske uberettiget: Foregives i deres supplik til magister Ole usandfærdig, at det er dennem forment at komme i skolen igen, såsom deres forvisning fra skolen aldrig efter min vilje eller befaling er sket, enddog de den, ja vel større straf kunde formedelst deres begangne skarnevoren stykker have fortjent, om jeg ikke af medlidenhed havde ladet dennem slippe med så lidelig en skolestraf, over hvilken de sig aldrig havde beklaget, dersom ikke mag. Olufs faction og forføriske anhang i Tisted dennem til slig dårlighed havde tilskyndet –. Førrige tirsdag havde biskoppen smukt udtalt, at han gerne eftergav Ole Bjørn alle forseelser mod ham personlig, for så vidt hans embede ikke er læderet¹²⁶. I dag må han have opfattet tilsynet med latinskolen i Tisted som en væsentlig del af dette hans hellige embede, siden hans sidste indlæg i denne session slutter med ordene: Såsom det derfor kan af alting klarligen eragtes, at mag. Oluf Bjørn lader det ikke være nok for sig, at han selv sin genstridige ulydighed imod sin øvrighed i mangfoldige måder har ladet se, men han endog de ringeste iblandt mine underhavende til opsætsighed imod mig ved sådanne udsædvanlige supplikationers antagelse animerer og ophidser, så formoder jeg ærbødigst, at de gode herrer kommissarier denne så vel som andre flere hans forgribelser ved liuset betragter og tilbørligen anser –.

124. Jfr. p. 72, 74 og I, p. 342 (Magdalene Jenad.).

125. Jfr. I, p. 408 ff.

126. Jfr. p. 113.

Eftermiddagen optages rigeligt af Mathias Rosenvinges store afsluttende indlæg, over 100 sider i protokollen. Det indledes med et forsøg på at fastslå, hvad hele den forvirrede sag drejer sig om. Rosenvinge mener, at der er fire hovedpunkter, som der må tages stilling til:

1. Om nogen tid er befunden eller kan bevises, at nogen af disse forment besætte have været enten af Djævelen legemlig besatte eller ved trolddoms eller djævels kunst fortryllede og bragte udi nogen overnaturlig anfægtelse, eller om nogen sær siugdum og svaghed kunde udvirke hos dennem Guds bespottelse, godtfolkes beskæmmelse og Djævelens påråbelse med anden mer deres uterlig forhold, eller om sådan ugudelig, forargelig og beskæmmelig adfærd efter mit påstående vitterlig og forsætlig af dennem er forøvet.

2. Om ikke mag. Oluf Bjørn er den eneste og fornemmeste årsag til alle disse menneskers vildfarelse, som den der dette besættelseværk både selv først haver stiftet, siden derefter formeret, handthævet og hidindtil på mange usømmelige måder forsvaret og derhos tillige mangfoldige og højstrafværdige formastelser begået.

3. Om ikke Oluf Langgaard som en mutvillig og opsætsig mand i lige måde haver hindret sandheds oplysning, opsat sig imod sin øvrighed, overfaldet dennem udi deres lovlige forretninger med andre flere grove mishandlinger, hvormed han tillige med magister Oluf dette besættelseværk og bedrageri haver mainteneret.

4. Om ikke en stor del andre af de her indstævnte, nemlig Poul Rytter, Christian Frederik Mavors, Charlotte Mavors, Lorends Mein med flere i lige måde have bemænget sig så vidt udi dette værk, at de derfor med nogen straf vedbørligen bør anses —.

Der er en prisværdig klarhed over denne indledning. Efter generalfiscalens mening har de kvinder, som har bildt deres omgivelser ind at være besatte, Ole Bjørn og hans hjælpere, som har bestyrket dem deri, samt Ole Langgaard, som tillige har været stædig og oprørsk, begået en række forbrydelser, hvorfor de bør straffes. Denne påstand er grundlaget for hans aktorat, andre enkeltheder i sagen ser han bort fra eller nævner dem kun som tilfældigt oplysende eller ret ligegyldige detalier.

For at besvare de fire som spørgsmål formulerede hovedpunkter, giver Rosenvinge en fyldig historisk fremstilling af sagen, hvori han stærkt understreger det, der taler for en positiv besvarelse af skyldspørgsmålet. Og sagens gang, sådan som den tegner sig for Rosenvinge, er følgende.

Maren Spillemands har i 13 år givet sig ud for at lide af en mærkelig

svaghed, for hvilken hun dog i både hele og halve år har været fri. På grund af Anne Christensdatters snak er hun kommet i tanker om, at hendes sygdom er besættelse. Almuens tiltro hertil har også bredt sig, hun har selv angivet sig som besat af den onde ånd, hun har søgt hjælp hos præsterne, som først har gjort bøn for hende i kirkerne, men siden fundet ud af, at hun er en bedrager og simulant.

Til at begynde med har Ole Bjørn ikke troet på, at hun var besat, det indrømmer han selv i sin relation til biskoppen. Men siden har han skiftet mening og påstår i samme relation: at han ved Guds ords og ånds kraft haver nogle gange uddrevet det onde, som sad i hendes lår -. Og siden har han brugt de midler, som almindeligt anvendes i tilfælde af besættelse, bønner og salmer.

På samme tid er Kirsten Langgaard blevet syg, der er søgt lægedom for hende hos præsterne, hun er også kommet til Ole Bjørn, som efter sine erfaringer med Maren Spillemands ligeledes har erklæret hende for at være besat. Og han har så behandlet begge patienter på samme måde.

Mathias Rosenvinges indlæg er på sine steder ikke meget skarp-sindigt, men det er heller ikke nogen let opgave, han har stillet sig selv. Nu har han postuleret, at Maren Spillemands, hvad hendes sygdom angår, er en bedrager, og at hendes snak om besættelse er løgn og digt. Og så fortsætter han med at forklare: at Maren Spillemands, som muligt vel kunde siunes at have haft undertiden nogen anstød af moderen¹²⁷ eller anden tilfælde -, ved denne indbildning om besættelse, som er bibragt hende af Bjørn, Rytter og Mavors, er kommet i endnu skrækkeligere anfald af raseri end tidligere, og at den almindelige snak om Anne Christensdatter har fået Maren til at pårabe hende som hex: Den anden hendes medpatient, Kirsten Langgaard, har også siungen samme vise -.

Endelig er der da, ved Ole Langgaard, rejst fuldkommen sigtelse mod Anne Christensdatter for trolddom. Et vigtigt vidne imod hende har man tilvejebragt med den fordrukne kapellan Hans Spjelderup, og Ole Bjørn har aflagt vidnesbyrd om, at hun er blevet beskyldt af Maren Spillemands og Kirsten Langgaards onde ånder, som må tale sandhed, når de besværges.

Samtidig har Ole Bjørn på samme grundlag kunnet udpege endnu tre hexe, modne til bål og brand, Karen Lauridsdatter på Skovsted

127. *Jfr.* 1, p. 307, note 72.

Bakke, Maren Nielsdatter¹²⁸ ved Skovsted Vad og Ole Fiskers kone i Istrup.

Et af de første vidner, som er gået ind for besættelsen og trolddommen, har man fundet i den enfoldige Peder Esgeesen, og: efter hennem ere alle Tistedes kællinger, Ingeborg Aalborg, Maren Mikkelsdatter, Maren¹²⁹ Christensdatter Søborg, Abild Møller og andre enfoldige Aalborg-folk fremkomne og [har] vidnet¹³⁰ i samme mening og ved højeste ed forklaret adskilligt latterligt og urimeligt snak –. Mathias Rosenvinge anfører et og andet af dette stof, også noget, som ikke er kommet i sagens nu tilgængelige akter, men som han vel har forefundet i de dengang endnu ikke makulerede tingbøger, eller som han har fået kendskab til på sin rejse til Tisted¹³¹: Iblandt andet også at den onde ånd havde sagt sig at være selvottende hos Maren Spillemand på fastelavns mandag og var kommen at igenkalde sin løgn på en kvinde ved navn Birgitte Pallesdatter, som hun havde udråbt at være en troldkvinde –.

Efter Rosenvinges mening har Christian Frederik Mavors snak om at have set Fanden i en hvid rottes skikkelse og andet mere også bidraget betydeligt til at styrke almuen i dens overtro. I samme retning har Poul Rytter virket, både ved sine udtalelser om Anne Leginds onde ånd og ved sin kropsvisitation af Anne Christensdatter for djævlmærker.

Tingsvidnerne, som Rosenvinge henviser kommissarierne til selv at efterse, godtgør efter hans mening tilfulde og udelukkende: hvad urimelig kærlingsnak og fantasteri mag. Oluf med disse sine forment besatte haver anstiftet, og findes her ikke ringeste tegn hos eller af nogen at være set, hvoraf nogen retsindig og udi sin kristendom vel oplyst kunde slutte, at her har været Djævlens nærværelse, såsom al deres vidne ikkun går ud på nogle galne gebærder, skrigen og råben –.

Rosenvinge skildrer videre som en given sag, at det er: dette nu således af mag. Oluf anrettede besættelseværk og troldfolks påråbelse –, som har bibragt kapellanen Hans Spjelderup den indbildning, at Anne Christensdatter har fortryllet ham, så han aflægger retsligt vidnesbyrd imod hende. Det fremgår tydeligt af tingsvidnerne, påstår Rosenvinge:

128. Rosenvinge kalder hende Anne Mikkelsdatter, men henviser til det aktstykket, hvorefter hendes navn er Maren Nielsdatter, jfr. I, p. 134.

129. Rosenvinge kalder hende Anne.

130. Ms.: vudne.

131. Jfr. p. 102.

hvad stor overtro og dårlighed dette magister Olufs anrettede besættelsesværk førte det hele land udi. Imidlertid er endda ikke bevist at have været ringeste tegn til nogen Satans legemlig nærværelse hos disse tvende mag. Olufs patienter [Maren Spillemands og Kirsten Langgaard], mens om de selv derom kunde have haft nogen impression, skulde jeg vel indbilde mig, helst når jeg efterser, hvorledes mag. Olufs forhold har våren med dennem, nemlig at han haver manet og tiltalt deres formente djævlæ ved navn, nemlig: Luser, Hvid Rotte, est du her? Hvad bestiller du? Hvor mange est du? Svar mig, din hund! Med andre deslige djævlesnak, som han daglig brugte til dennem, som ses af fornævnte tingsvidner og videre herefter skal bevises. Nu vil jeg stille det til enhvers eftertanke, hvad udi sådan tilfælde fantasi og indbilding kan udrette, om nogen enten enfoldig eller lettroende eller og ond og vanartig eller og ung og barnagtig styrkes udi deres vildfarelser af den, som de bærer nogen credit til –.

Rosenvinge balancerer. På den ene side er hans opgave at lægge sagen op til en fældende anklage mod Ole Bjørn, hvis væsentligste forbrydelse er den at have indprædikeret besættelsen i kvinderne. På den anden side skal han også påvise, at disse kvinder ikke har været i god tro, men at de er strafværdige på grund af bevidst bedrageri. Det er ikke let. Men han klarer det med mange og forsigtige ord: Har her da været hos Maren Spillemands undertiden muligt nogen fantasi eller drømme eller og nogle naturlige konvulsioner og sælsomme gebærder, så er de forøgede ved den idelig måning og besværelse, når mag. Oluf tiltalte hendes formente djævel ved navn, styrkede hende i hendes indbilding, antog hvad ord, hun talte, ligesom det kunde være talt af Djævelen, fik andre til hjælp med sig at bruge samme besværing og måning, udråbte for alle, at her var fuldkommen Djævelens egen nærværelse, gik selv til tinge og vandt derom. Og tror jeg vel, at enhver enfoldig, som kunde have nogen ringe svaghed og på denne måde af sin sognepræst og sjælesørgere blev begegnet, skulde let falde udi alteration og forskrækkelse. Hvor meget mere da denne Maren Spillemands, som i så mange år havde gået med denne grille og ej kunde ret få bifald af nogen, førend hun kom under magister Olufs kur. Har her og våren nogen svaghed enten af orm eller i andre måder i begyndelsen hos barnet, hvad kunde ikke sådan forskrækkelige medfart dertil contribuere, når mag. Oluf gjorde hende vis, at hun havde den onde gast til logement i sig, som man hellers plejer at skræmme børn med, og hun

derforuden så Maren Spillemands græsselige gebærder, så hun måtte tænke, hun havde også en snes djævlø omkring sig og derfor måtte anstille sig galt i sådan selskab. Så at om endskønt her kunde bevises, at her hos nogen af disse tvende har været set og fornummen mange ugemene og ekstraordinære gebærder, ophævelser, bevægelser med gøen, tuden, skriken og sælsom adfærd, kunde sådant lettelig forårsages ved den daglige urolighed, som deres fantasi versered udi, at de intet hørte andet tale, siunge eller læse end om Djævelen og djævløærverelse, fortryllen og anden sådan fantastiske spøgeri og kærlingsnak -. Rosenvinge fortsætter sin vanskelige udredning af, hvordan Maren Spillemands og Kirsten Langgaard både er bedragere og bedragne, syge og indbildt syge, men han må videre for at vise, hvordan de anfægtedes tal er forøget, først med Anne Legind, der under Ole Bjørns kur er blevet overbevist om at være besat. Vel har hun stedse været skikkelig, og hendes tummel og raseri har ikke nået den samme styrke som de andres: Dog har hun siunget samme vise, som magister Oluf havde forhen givet noden på til tinge, at hendes onde var indmanet i hende af Olle Fiskers kone. Og er det mærkeligt, at hendes egen sognepræst, hr. Christen Sørensen Hjortsvang, haver altid søgt at bringe denne vildfarelse af hendes hoved, såsom han holdt det ikkun for narreri, men udi Tisted kom hun udi fuldkommen tro, da magister Oluf og Poul Rytter fik hende under deres information -.

Generalfiscalens udredning af Ole Bjørns faktiske overtrædelser af loven og ritualen er klarere end hans betragtninger over besættelsernes natur. Der står udtrykkelig i ritualen, at præsten, når sådanne tilfælde forekommer, skal være forsigtig, så han ikke dømmes den til at være besat af Djævelen, som måske lider af en naturlig sygdom. Han skal også søge råd hos erfarne læger, og han skal indberette sagen til sin biskop. Men han har hverken været forsigtig eller spurgt lægerne til råds: Derimod haver magister Oluf i tre fulde måneder indeholdet, førend han sin biskop noget herom tilkendegav, og imidlertid tillige med sine medhjælpere Poul Rytter og Christian Frederik dirigeret det hele besættelseværk efter sit eget hoved, ligesom der var ingen biskop i landet, selv imod ritualen introduceret en bøn på prædikestolen og indstiftet sær kollekter for alteret -. Og Ole Bjørn har også overtrådt ritualen, idet han uden først at rådføre sig med sin biskop er gået til verdsligt ting: Af alt dette, som for er anført og bevist, ses klarligen, at mag. Ole har været den eneste og fornemmeste årsag og stiftere til

disse menneskers vildfarelse i begyndelsen, idet han uden foregående grundig efterforskning, uden befundne visse og uimodsigelige kendetegn, uden sin øvrigheds og deres, som in medicina vare forfarne, rådføring og bespørgelse pludseligen kaldte Maren Spillemands og Kirsten Langgaard for besatte og derved ej alene førte dennem og andre, som siden kom i samme vildfarelse, udi al deres ulykke og den straf, som de derfor må udstå, mens endog ført mange uskyldige mennesker i forfølgelse og godtfolk i beskæmmelse, forført både sine egne tilhørere og andre godtfolk der i nærværelsen til at tro dette besættelseværk, såsom han idelig både i prædiken og samkvem stod på at ville defendere det til det yderste . . . Og i så måder rodfæstede han denne hans vildfarende lærdom udi manges tro, at den langsom eller aldrig igen er at udprædike –. Rosenvinge viger endda ikke tilbage fra at stille det spørgsmål: om ikke mag. Oluf fra begyndelsen af haver måt vidst fuldkommen, at her var aldeles ingen besættelse eller fortrylling hos nogen af disse mennesker –. Han mener, at mange forhold tyder på det, ja næsten beviser det. Men: det må være, hvad det være vil, enten han haver forstået bedre eller ej af begyndelsen, så ses dog hans obstinate og imod al bedre oplysning egensindige natur fremdeles at forharre i sit påstående, og at han til det at bevise har søgt imod sit bedre vidende mange urimelige beviser af den gemene og enfoldige almue, ikke for at han jo vel ser, at det ikkun er kærlingsnak og af ingen grund, mens at han sin vildfarelse end ydermere hos den gemene mand kan udsprede og hos dennem indplante en sær tanke om hans hellighed –.

For biskoppen og Aalborg-synoden, som til at begynde med godkendte Ole Bjørns relation af 18. april, og for præsterne, der efter ordre kom til Tisted og sammen med Bjørn deltog i djævlemaningen og hexeforfølgelsen, har Rosenvinge mange og gode undskyldninger.

Om de anfægtede og såkaldte besatte kan han i almindelighed udtale, at Ole Bjørn bygger sine væsentlige påstande på: alle de kærlingattester, som både udi Tisted og Aalborg har været at bekomme –. Men disse opvejes vel fuldt af det medicinske fakultets og doktor Lujas erklæringer, der begge stempler tilfældene som bedrageri og indbildning. Det samme må i enkeltheder sluttes af de resultater, som er opnået ved den fornuftige behandling af Anne og Gertrud Andersdøtre i Ribe og Kirsten Langgaard hos provst Reenberg. Maren Hansdatters besættelse er ophørt, samtidig med at hun har bekendt, at den var selvgjort, hvad

Maren Spillemands angår, som først bekendte og derpå trak sin bekendelse tilbage: så at hun nu påny igen hænger ved sin forrige ondskab og forhærdelse –, da erklærer Rosenvinge det for tydeligt, at hun nu farer med åbenbar løgn. Anne Gris' påståede besættelse har været en almindelig forskrækkelse over optøjerne i Tisted, og hvad der har fejlet Anne Jens Bondes og Anne Dahl, kan enhver let slutte. Heller ikke om Anne Jensdatter af Legind foreligger der noget som helst, hvorefter hun tør karakteriseres som legemlig besat: Efter foranførte omstændigheder udmunstres af mag. Olufs besættelserulle Kirsten Langgaard, Maren Hansdatter, Anne og Gertrud Andersdøtre, Anne Lauridsdatter Gris, Jens Bondes kone Anne Pedersdatter, Anne Dahl og Anne Jensdatter af Legind. Og bliver så igen tilbage de fornemmeste, som udi deres hårdnakkenhed fremturer, Maren Spillemand, Karen Spillemand, Anne Krogsgaard, Karen Toftum og Anne Jacobsdatter –. Og for alle disses vedkommende kan Mathias Rosenvinge, ved at henvise til enkeltsteder i sin righoldige samling af erklæringer, godtgøre, at de også er bevidste bedragerer: Og er det sær, at nu, de fornemmer, at man har befunden, at de for med bedrageri, har de glemt alt, hvad af dennem er talt og gjort, holde inde med deres gudsbespottelse og godtfolks beskæmmelse, klager sig ikkun, at de undertiden haver nogen anstød af svaghed, som de ej forstår sig på, så at deres imposturæ og bedrageri for alle rettdømmende er øjenschinlig og ikke gøres fornøden videre at bevise –.

Det følgende store afsnit af generalfiscalens indlæg er en ret nøjagtig kronologisk gennemgang af sagens videre udvikling, naturligvis holdt i en gennemført anklagende form og hist og her oplevet med spydige sidebemærkninger. Ole Bjørns af Ole Langgaard støttede ivrige jagt på Anne Vert og andre forklares som et forsøg på at udvide hexeforfølgelsen i en sådan grad, at den også måtte komme til at ramme forskellige dannekvinder blandt Ole Bjørns uvenner. Men Ole Bjørns rette natur, hans påståelighed i religionssager og hans trods mod biskoppen er blevet klar for alle ved junimødet i Hillerslev, hvor han: ej alene anstilled sig imod hannem opsætsig med foragtelige og beskæmmelige svar, men endog adskilligt imod vores ortodoxe og sunde lærdom og rene religion i denne handel statuerede –. Her skildres også, med tydelig adresse til Ole Bjørns ansvarlighed, Lorends Meins og Søren Skoflikkers farefulde rejse med Maren Spillemands: Denne forhærdede djævletøs

havde så undervejs kujoneret disse hendes enfoldige ledsagere, at Lorends Mein ved sin ankomst til Aalborg med sitren og bæven ikke noksom kunde fortælle den forfærdelige siun, han havde set på hende undervejs, og havde han derhos fået et bud fra en af de besatte i Tisted at bære til biskoppen, nemlig, at dersom han ikke stræbede for at få de påråbte troldkvinder brændt, da skulde inden en stakket tid al ulykke komme over hans hus, og Djævelen skulde i lige måde fare både i ham og hans hustru -. Stærke bebrejdelser rettes mod Ole Bjørn, fordi han ikke, så snart Maren Spillemands bekendelse forelå, i eet og alt har fulgt biskoppens ordrer og understøttet hans foranstaltninger, men tvært imod har modarbejdet ham på alle måder: At mag. Oluf . . . fuldkommen må have været vidende, at her var noget bedrægeri under, og derfor frygtede, at ved inquisition noget skulde opdages, som hannem kunde anrøre, kan deraf sluttes, at han sig så heftig haver opponeret, at de andre Maren Spillemands medsøstre skulde komme fra hans information under andres examen, thi ellers kan enhver vel tænke, at dersom han havde været fri og ikke båret frygt, at de skulde åbenbare noget om hans forhold, som kunde gå ham under øjen¹³², havde han vel med begge hænder skudt efter dennem og takket Gud, at han og byen kunde blive både dennem og al denne urolighed kvit -. Den af ham selv stiledede supplik fra Tisted-borgerne til kongen om en kommissions nedsættelse tolkes også som et forsøg på at få sagen flyttet fra Aalborg tilbage til Tisted, endda med henvisning til, at man ikke ved, på hvad måde Maren Spillemands er bragt til at bekende: Og i så måder synes mag. Oluf både at ville gøre sin biskop suspect, at han skulde have forled Maren Spillemands fra sandhed, på det de af hende beskyldte og påråbte troldkvinder ikke skulde blive brændte, ligesom han skulde have colluderet¹³³ med dennem eller nogen deres pårørende -. Hans ivrige forsøg på ved amtsforvalter Jens Hansen at indstævne en lang række præster som vidner ved de gejstlige retter er heller ikke fremkaldt af ønsket om at skaffe sagen oplyst, men dels i den hensigt at få en del fornemme kvinder indført i retsbøgerne som beskyldte for trolddom af de besatte, dels for i tide at binde præsterne og holde dem fast ved deres udtalelser, fremsatte før de havde fået tid til at tænke sig bedre om. Hvor latterligt dette foretagende, som i sin

132. D. v. s.: som turde træde op imod ham.

133. spillet under dække med.

tid blev hindret ved biskoppens indgriben, har været, ses f. ex. af den foreliggende attest af hr. Mourids om nogle troldharer: Af hvilke omstændigheder . . . magister Olufs intention efter min formening skal kunne fornemmes, at han ved alle intriger søgte at få sin relation bevist og lægge et fundament til sin formening, enten at få alle dennem brændt eller og i det ringeste beskæmmede, som hans djævleselskab havde påråbt, og for at få andre til at stemme i med sig, søgte prætext, at det var Guds egen og kongens sag, han førte –.

Et nyt afsnit af assessor Rosenvinges indlæg behandler Ole Langgaards forbryderiske stædighed mod sin øvrighed. Den er der ingen undskyldning for, men Ole Bjørn bør bære sin del af ansvaret for den. Og det ses, at Anders Lauridsens modstand mod at sende sin kone Maren Hansdatter Sirichs til Aalborg også er runden af samme kilde: Heraf ses, hvorledes mag. Oluf i de tider af al magt haver forebyggt, at hans bedrifter ikke skulde komme for liuset, og videre bestyrkes heraf, . . . at mag. Oluf vidste bedre, end han foregav. Men at her har været noget andet under, hvorføre magister Oluf ikke vilde slippe disse hans besætte eller tillade dem at komme under andres examen, kan fornemmes af hans utugtig og letfærdig medfart, hvormed han det unge kvindekøn i Tisted haver under prætext af en faderlig revselse begegnet –. Den delikate sag gennemgås ikke i enkeltheder, men Rosenvinge henviser til vidneudsagnene, og han undlader ikke at anføre visse interessante muligheder: Når man nu anser en del af disse hans besætte, som endnu ere forhærdede, som og ere dygtige subjecta til samme brug, så haver Maren Spillemands længe haft sin gang i mag. Olufs hus, Anne Krogsgaard haver tjent hannem, Anne Jacobsdatter haft sin gang i hans hus, Karen Spillemand i sin raseri nedbragt i hans hus og seng, Karen Toftum altid haft et slem rygte ligesom hendes moder. Om de nu nogen tid tilforn, førend de komme i denne galskab, ere brugte af magister Oluf til hans fornøjelse, ved han og de selv bedst, dog skulde det deraf kunne sluttes, idet man har, som for er meldt, set hans modstand, at lade dennem komme fra sig, og man i kommissionen fornemmer, hvor heftig han sig deres forsvar antager. Det være, hvad det være vil, så fornemmes dog, af hvis som er anført, hans forargelige og utugtig forhold, og hvor vidt hans udvortes skinhellighed og gudelig nidkærhed i dette hans besættelseværk kan stå til at tro –.

Rosenvinge vender tilbage til Oluf Langgaard og fastslår ved henvisning til en del aktstykker hans uhørte og ulovlige opsætsighed. Men af

hans skrivelser til biskop og kommission ses det tillige tydeligt, hvem hans bagmænd er.

Ikke engang nedsættelsen af den kongelige kommissionsdomstol har fået Ole Bjørn til at tage reb i sejlene, han har tvært imod fremturet i sin trods og påståelighed og har henvist til: at hans samvittighed herudi var så øm, at den ikke ved nogens befalinger eller myndighed kunde tvinges, så at magister Oluf derved lader se, at han i denne handel agter ingen kongel. ordre eller befaling, men følger sine egne griller –. Heller ikke forvisningen fra Tisted og den udtrykkelige kongelige ordre har kunnet afholde ham fra at holde forbindelserne vedlige med de anfægtede, og ordren om at begive sig til Aalborg har endda måttet gentages for ham i København, hvortil han var rejst med det af ham selv forfattede skudsmål om hans fromhed og hæderlighed, som han havde narret almuen til at underskrive, for at den ikke senere, når den måske blev bedre oplyst, skulde vove at vidne imod ham. Og selv her i Aalborg har han, ved hjælp af Charlotte Amalie Mavors, men især ved Lorends Mein arbejdet ivrigt og ulovligt ikke i sagens, men i sin egen interesse.

Endelig er nu de forment besatte blevet bragt til Aalborg, og kommissionsdomstolen har taget fat på sit arbejde, men hvordan Ole Bjørn har optrådt i denne forbindelse, behøver Rosenvinge kun kortelig at erindre kommissarierne om. Lige fra begyndelsen har han for kommissionen trodset og pukket på sin mening og derved bestyrket almuen i dens vantrø, så den siden, udspurgt af ham, har vidnet som han ønskede det. Trods Rosenvinges favorable tilbud om at lade hans vidner føre omkostningsfrit for kommissionsdomstolen i Aalborg, har han undslået sig med mange uholdbare undskyldninger, men tydeligt nok fordi han hellere har villet fremlægge skriftlige attester end lade sine vidner mundtligt afhøre. Endelig har han ikke undset sig for adskillige gange for kommissionen at overfuse og true vidnerne, og sine foregivne besatte har han søgt at bestyrke i deres forstokkethed eller at forskrække, hvis de er gået til bekendelse: Angående barnet Kirsten Langgaard søger han først at gøre hendes medfart udi provsten mag. Reenberg's hus mistænkt, ligesom hun var forlokket, og er det sær, at hans forhærdede selskab haver alle udi kommissionen haft et mundheld, når bemeldte Kirsten Langgaard med dem blev konfronteret, at hun ikkun var et æblebarn¹³⁴, man kunde intet agte hende; hvilket at være af

134. umyndigt barn.

mag. Olufs ånde kan sluttes deraf, at han så tit i kommissionen har ladet sig forlyde, ligesom hun skulde være forlokket. Nu ved nok mag. Oluf, at Djævlen lader sig ikke lokke ud med æble og pærer og gode ord, ser og nok, at barnet er fri, siden hun kom under anden skikkelig optugtelse, og dog fører han vidner og lægger attester frem imod hende og vil, om det var muligt, derved føre hende i ny forskrækkelse og fristelse -. Endelig har han ved fremlæggelse i retten af adskillige, for det meste ulovlige attester, opnået at beskæmme adskilligt godtfolk med de udædiske menneskers påråben og beskyldninger: Andre flere magister Olufs formastelser i dette hans besættelsesværk at demonstrere vilde falde for vidtløftigt og vises omstændelig af akterne, hvorfore jeg efter sagens for anførte beskaffenhed vil forestille de gode herrer efterfølgende mit påstående og irettesættelse til en retmæssig påkendelse -.

Det er ikke Rosenvinges skyld, at nogle af de straffe, han må foreslå for hver af de anklagede, synes vel hårde i forhold til de begangne forbrydelser; han følger lovens klare bestemmelser.

Maren Spillemands, som ved at tilbagekalde sin allerede aflagte endelige bekendelse til sine øvrige forbrydelser også har lagt spot mod den Helligånd og forkastelse af Guds nåde (og kongens), rammes af lovens 6. bogs 1. cap. 7. art.

Det gør Karen Toftum, Anne Krogsgaard og Karen Spillemands også for deres gudsbespottelse, godtfolks beskæmmelse og for deres stædige benægten, skønt deres bedrageri er dem overbevist.

Den nævnte straffebestemmelse er just den samme, som Mumme truede Maren Spillemands med, da han vilde have hende til at bekende¹³⁵: Hvem som overbevisis at have lastet Gud, eller bespottet hans hellige Navn, Ord og Sacramenter, hannem skal Tungen levendis af hans Mund udskæris, dernæst hans Hoved afslais, og tillige med Tungen settis på een Stage -.

Hvad Anne Jacobsdatter angår, hun som med sine ublu og skammelige profetier har været en af de værste, kan Rosenvinge anføre som formildende omstændighed, at hun: muligt ej altid er sin egen fornøft rådig, hvorved hun dog haver taget lejlighed at opdigte adskilligt til Guds fortørnelse og godtfolks beskæmmelse, som hun vel kunde have indeholdt -. Altså bør hun, trods samme forbrydelser som de fore-

135. Jfr. I, p. 198.

gående, slippe betydeligt billigere og straffes med kagstrygning og forvisning fra landsdelen.

Maren Hansdatter har forset sig på samme måder, som de andre, men hun har fortrudt og bekendt, og kongen har tilsagt hende nåde. Anne Andersdatter og Gertrud Andersdatter har ganske vist været syge af skræk, men i deres forskrækkelse har de opført sig værre end nødvendigt, dog er de nu kurerede. Anne Dahl og Anne Pedersdatter Jens Bondes har af drukkenskab ligeledes ladet sig forlede til i nogen tid at anstille sig som besatte, men er kommet på bedre tanker. Denne lille flok forholdsvis uskadelige forbrydere kan efter Rosenvinges mening passende benådes med at stå åbenbare skrifte, en såre lemfældig, men dog ubehagelig straf, især for pæne piger som Anne og Gertrud, hvis anseelse i borgerskabet derved vil lide et betydeligt stød. Det offentlige skriftemål, hvorved den udelukkede igen optages i menigheden, er nemlig ingen ligegyldig formssag, det måtte da være en forhærdet skælm og gudsforgåen skeptiker, som var hovedpersonen i dette højtidelige skuespil. Efter prædiken underretter præsten sine tilhørere, at denne synder eller synderinde, som har forset sig mod budet, det ene eller det andet, og derved har forarget denne Christi menighed, nu vil afbede sin forseelse. Og medens degnen i koret synger en pønitensesalme, kommer synderen til korsdøren og knæler under sangen, og når den er ovre, står præsten der og forklarer i et kort resumé af den begangne forbrydelse, hvor groft dette menneske har forset sig mod Gud og Guds børn og især mod denne menighed. Præsten spørger også i enkeltheder, om vedkommende nu også fortryder ret af hjertet, og kan der svares ja hertil, kommer den værste del af prøven, idet delinkventen står op, vender sig til menigheden og beder den, i en lille tale, om forladelse. Det har ikke været let under sådanne omstændigheder at tage mod til at tale i forsamlingen, endnu værre at se sine skadefro uvenners skinhellige medlidenhed. Men er nu også dette overstået, må synderen på knæ igen, for at præsten endelig med hånds pålæggelse på Guds vegne kan tilgive de begangne synder. Så skulde synderen altså være rensat og igen så god som de andre; men hvis man selv nogensinde skulde glemme, at man har stået åbenbare skrifte, så er der nok andre, der vil huske det for een¹³⁶.

Angående Inger Fusmands, som i lige måde af sin svaghed haver

136. Danmarks og Norgis Kirke-Ritual. (1685), p. 150–59.

taget anledning at fortørne Gud og beskæmme godtfolk og indbildet både sig og andre, at hendes onde var af Djævlens, hvor udi hun ikke haver været at råde, men udi sin vildfarelse til sin død forblevet uden at lade sig betjene af præsten og føres på rette veje, at hendes svaghed var naturlig, så er min formening, at hendes døde lig uden nogen jords påkastelse eller kristelig ceremoni bør til jorden bestedes –.

Så kommer turen til hovedmanden for det hele og hans hjælpere.

Ole Bjørn har været årsag til alle disse menneskers ulykke; han har både forsømt og overskredet sin embedspligt; han har, endog på prædikestolen: statueret adskilligt tvært imod vores rene og sunde religion –; han har uden sin biskops tilladelse vidnet på verdsligt ting; han har været årsag til uskyldige menneskers fængsling og dom (ganske vist ikke effektueret) til bål og brand og til andres offentlige beskæmmelse; han har foragtet sin biskops bud og bespottet ham; han har modsat sig sandheds opklaring; han har ved sin stædighed: styrket den dårlige og blinde almue i deres overtro og vildfarelse –; han har modsat sig, at de anfægtede kom til Aalborg; han har overtrådt den kgl. befaling til selv at begive sig til Aalborg; han har, trods kongens befaling, fortsat sin korrespondens med de anfægtede; han har: hidindtil fremturet udi sin halsstarrighed imod sit bedre vidende, søgt i retten mange kroglove og uretvisheder, beskæmmet og overfuset dennem, som vandt noget, der var hannem imod –; han har: med sine sammensankede attester og løse folks vidner . . . søgt at beskæmme mange godtfolk og sin øvrighed, ja det som er uhørligt, ikke undser sig udi en af sine skammelige attester at lade indføre vores allernådigste arvekonges og herres navn med lastelige expressioner imod kongens regering og justitiens handthævelse –; han har: beegnet det unge kvindekøn udi sin menighed med utugtlig og letfærdig omgængelse endog på de dage, da de havde anden gudelig forsæt –. Han er efter Rosenvinges påstand højstrafværdig, han: bør med exemplar straf at anses og derfor først at have forbrudt sin gradum magisterialem, kald, embede og kjortel og derfra efter sin fortjeneste dømmes som den, der er uværdig at regnes udi den hellige præsteorden, dernæst at han for sine begangne forseelser bør her udi Aalborg at stå åbenbare skrift, gøre almuen en offentlig afbedelse og derpå udi alles påsiun sin præstelig habit afklædes; og endeligen at han som en scandaleus, imod sin øvrighed trodsig og imod sin konge opsætsig mand bør udi evig fængsel og forvaring sin livstid hensættes, og hans boslod til hans kgl. majestæt at være hjemfalden,

og indtil denne hans velfortjente straf og execution over hannem vorder fuldbyrdet, strax efter dommens afsigelse pågribes og udi vedbørlig fængsel og forvaring hensættes –.

Ole Langgaard bør for sine forskellige opsætsigheder mod sin øvrighed og overfald på rettens håndhævere i deres lovlige embede straffes efter lovens 1. bogs 1. cap., 6. art. og 6. bogs 4. cap., 13. og 16. art., d. v. s. ejendoms fortabelse for ikke at efterkomme kongelige befalinger og tab af ære, liv og gods for ligefrem opsætsighed mod sådanne befalinger. Han: bør have forbrudt sin boslod og straffes i jern på Bremerholm hans livstid –.

Poul Rytter, hvis utilbørlige forhold er velkendte: bør først udi Tisted kirke stå åbenbare skrift og gøre menigheden en offentlig afbedelse, dernæst in perpetuum være relegeret¹³⁷ og til Bremerholm i jern at arbejde udi et år forskikkes –.

Christian Frederik Mavors har været knap så slem, han bør slippe for Bremerholm, hans søster Charlotte Amalie kan nøjes med det offentlige skriftemål og undskyldningen til menigheden. Men Lorends Mein, som foruden sine andre forseelser og forsøg på at bestyrke de besatte i deres påståelighed, har: smælet¹³⁸ og talt ilde på sin biskop som sin gejstlige øvrighed, udskældet vidnerne for retten for skælmer og stimænd med anden hans utilbørlige onde forhold i denne sag –, bør foruden sit offentlige skriftemål betale sine tre mark, en ubehagelig dom, som vil frakende Lorends Mein hans borgerlige rettigheder.

Om Kirsten Langgaard, som nu er bragt til skikkelighed, mener Rosenvinge: at hun imod vedbørlig betaling af hendes tilfaldne møderne arv for hendes klæder og underholdning samt kristelig optugtelse bør her udi Aalborg fremdeles forblive, indtil hans kongl. majestæts allernådigste vilje fornemmes, hvorledes skal med hende forholdes –.

Endelig bør Mathias Rosenvinge selv for møje, arbejde og store udlæg nyde eet tusinde rigsdaler. Det er sikkert klogt af Rosenvinge at foreslå, at dette beløb ikke alene skal betales af magister Oles, men også af Ole Langgaards forbrudte midler.

Søren Lunge bør for sin umage og skriverløn have en passende betaling efter rettens skøn¹³⁹.

137. bortvist fra Universitetet for bestandig.

138. spottet, skældt.

139. Et exemplar af Rosenvinges krav om straf over de enkelte anklagede, dateret Aalborg 11.3.97, og med tilføjelse af kommissionsdommen af 14.5.97 (se p. 168) er tilstillet Kancelliet

Rosenvinge har sluttet sit indlæg, de mange attester og vidnesbyrd, som han har henvist til, fremlægger han i retten, en stor og broget blanding. Til allersidst når han til biskop Bircherods erklæring af 10. marts om, hvordan Poul Rytter har sin store del af skylden for Maren Spillemands anfald, han: er mange gange, når hun end ikke havde sat sig for denne galenskab at bruge, kommen til hende på gaden med disse ord: Maren! Hvi går I her ude for hver mands øjen besat, og ikke heller går hen og lægger Eder? Og når hun da svarede hannem nej, sig ikke nu at være anfægtet, sor han og bad alle onde ånder fare i sig, om hun ikke var skinbarligen besat, han kunde se det på hendes øjne, og det var ikkun Fanden, som talte af hende. Så hun måtte derudover ofte skabe sig til med sine sædvånlige besættelsesgebærder, enten hun selv vilde eller ikke –.

Poul Rytter finder tidspunktet belejligt til nu at indgive sin begæring af 11. marts om retfærdighed og erstatning: Højædle, velbårne, meget hæderlige og højlærde herrer og gunstige patroner. Eftersom jeg af velædle hr. landsdommer Christoffer Bartholin ved byfogden og tvende mænd af Tisted den 2. novembris anno 1696 skriftligen er anbefalet udi min allernådigste arvekonges høje navn at forføje mig tillige med Christian Frederik studioso af Aalborg stift under straf på Bremerholm, og mig ej er given nogen sag enten for gejstlig eller verdslig ret tilforn, hvorføre slig forbud ske kunde, da allerydmygst andrager jeg fattige studiosus for den højbetroede kongl. majestæts deputerede kommission min ynkværdige tilstand –. Han skildrer sine tab af indtægter og sin farefulde rejse til Horsens, hvor han siden af byfogden efter Bartholins og Langes ordre uanset forvisningen fra Aalborg stift er blevet indstævnet: til at møde fri og ubehindret til den 15. februarii her udi Aalborg, hvilken invitation af min landflygtighed jeg skyldigst obtempererede¹⁴⁰, mens dog på rejsen igennem Tisted af magister Holger Schandorph og Emmik Eriksen ved trusel og arrestes tilsigelse graveret¹⁴¹, at min kusk af frygt forlod mig, så jeg med stor fortræd og livsfare det onde og besværlige føre overstridede. At min fattige lejlighed i lige måde af de fromme herrer måtte anses, ønskede jeg gerne; mine midler strækker sig ikke så langt, at jeg kan længe subsistere ved sådanne rejser og flygtige farter. Vilde hans højærværdighed biskoppen, magister

(Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1698–99 nr. 90; Sjællandske Missiver 2. april 1698).

140. adlød.

141. krænket, generet.

Jens Bircherod eftertænke lamentantis studiosi vilkår¹⁴², tvivler jeg ej på, at hans fromhed jo subleverede¹⁴³ mig fattige person, som måske efter gemene mumme-skvalder¹⁴⁴ er angiven, dog på hvad måde ved jeg ikke. Er derfor bønfoldende, at den mig gjorde tort mig igen godtgøres ved bistand af dette prisværdige domhus formedelst de velædle og højgunstige evergeters¹⁴⁵ behagelige censur, og jeg, som fattig er, måtte under Eders ærerige beskærmelse frikendes, som uskyldig forfølges, hvorved ikke aleneste jeg, men endog mine pårørende tucheres. Dersom noget sandfærdige vidne udi denne såkaldet trolddoms- eller besættelses-akt kan mig noget ukristeligt overbevise, lider jeg gerne, og skulde jeg være skyldig, enten udi de ilde plagedes ulykke eller de formentede beskyldingers påbyrdelse efter nogles mening, da skal Gud både dømmе og straffe; mit ønske er, at sandhed måtte høres udi vores fastedage¹⁴⁶ ved domstolen, så skal Gud være Eders velbyrdigheders rige belønnere –.

Hvorefter Ole Bjørn begærer, og får, to måneders dilation for at kunne udarbejde besvarelse og erklæring imod denne anklage: Altså er denne sag opsat til førstkommende 11. maj¹⁴⁷ –.

Om aftenen kan biskoppen notere til sin dagbog, at kommissionens 2. session er afsluttet: efter at resten af vidnerne på mag. Ole Bjørns side i dag våre forhørte, og Rosenvinge derpå, såvel imod hannem som hans bedragerske anhang og kærlingparti sin formal rettesættelse efter loven havde gjort –. Og dagen efter er kommissarierne rejst hjem, hver til sit¹⁴⁸. De har dog ikke glemt at tilbagekalde den invitation til at opholde sig i Aalborg, som de havde tilstillet Poul Rytter. Umiddelbart efter sidste retsmøde har han smukt måttet begive sig tilbage til Horsens¹⁴⁹.

I de samme dage stiler Ole Bjørn en supplik til kongen, hvori han beklager sig over den mod ham og de anfægtede anvendte procedure.

142. den klagende students omstændigheder. – Antagelig hentyder Poul Rytter bevidst til Jacob Worms berømte digt fra o. 1675: Studiosus lamentans, det er: Studenter-gråd formedelst lykkens modstridelse og forfremmelses mislingelse o. s. v. – Både han selv og Jens Bircherod har utvivlsomt kendt det, og blandt dets 58 strofer vil biskoppen med lethed kunne finde adskilligt, der efter behag kan tolkes som fin høflighed eller grov uartlighed imod ham.

143. underspøttede.

144. Måske alter en fin hentydning. I hvert fald kunde Poul Rytter nemt have undgået at bruge et ord, der uvilkårligt leder tanken hen på Christoffer Mumme.

145. velgørere.

146. I 1697 faldt fasten mellem 18.2. og 3.4.

147. Kommissionsprotokollen p. 854–1202, aktstykker 166–214.

148. Bircherods dagbog 11. og 12.3.97.

149. Kommissionsprotokollen p. 1210, aktstykke 216.

Nu foreslår han, at *alle*, både læg og lærd, *skal* vidne om, hvad de har set og fornummet hos de anfægtede. Og han hævder, at de anfægtede nu bør være under upartisk opsyn i privatfolks huse i Aalborg: indtil de må komme for hans majestæts eget forhør og de højlærdes påskøn. – Tillige beder han om, at der nu ikke må blive lagt ham videre hindringer i vejen, og han klager over Holger Sørensen Schandorphs forvaltning af embedet i Tisted og foreslår, at det indtil videre betjenes af alle herredspræsterne, på omgang. Endelig vedlægger han også kopi af en supplik af 23.12.96. Den kendes ikke nu, men har åbenbart indeholdt forslag til kommissionens sammensætning. Den er aldrig nået frem: er ventelig ikke at være kommen for hans majestæts øjen af frygt for modstandernes store venner og anhang. –

Han får intet ud af dette, resolutionen går ud på, at det bør forblive ved den forlængst udnævnte kommission og ved de allerede trufne kgl. befalinger¹⁵⁰.

150. Kancellikollegiets protokol 29, 15.3.97 nr. 20.

Kommissionsdomstolens tredie session

Sejren synes vis, biskoppen har ikke meget andet at gøre end roligt at vente på den foreløbige afgørelse om to måneder. Men et og andet kan dog foretages i mellemtiden, der er for så vidt ingen grund til at afvente de domme, der er sikre nok, når de anklagede faktisk allerede er overbevist om deres forbrydelser. Den 12. februar, dagen efter at kommissionsdomstolen har afsluttet sin 2. session, sender han brev til Holger Schandorph og kapellan Johan Thorsen i Tisted med besked om, at en del personer indtil videre ikke må få del i alterens sakramente, Charlotte Amalie Mavors, Anders Pedersens tvende døtre, Ole Langgaard, Anne Lauridsdatter Gris, Anne Dahl, Anne Pedersdatter Jens Bondes, Mette Gertsdatter Reinhold Sadelmagers, Abild Møller, Ingeborg Aalborg, Søren Jelling, Laurids Morsing. Men biskoppen skulde alligevel have styret sin iver lidt endnu, det er endda et spørgsmål, om hans fremgangsmåde er lovmedholdig. For endnu er altså ingen af de nævnte personer dømt, og flere af dem er end ikke anklagede: Det synes at den kirkens myndighed med frahold fra det dyrværdig altarens sakramente er bleven noget misbrugt både udi Aalborg og Tisted¹. –

Biskoppen glemmer heller ikke hovedpersonerne, de anklagede og fængslede kvinder: D. 14. martii gjorde jeg den anstalt, at de tre kapellaner i Aalborg, hr. Mogens Dyre, hr. Poul Mørk og hr. Mads Mogens² skulde herefter, nu een og nu en anden, gøre en pønitenens-prædiken hver uge på Slottet for de sammesteds fængsligen anholdte misdædiske kvindfolk for at røre, om nogenledes muligt vår, deres hjerter herved til omvendelse. – Store resultater opnås ikke hos de forstokkede, dog noterer han sig et lille glimt af håb den 7. april: Vores kapellan hr. Mogens Dyre gav mig tilkende, at en af de incarceratede kvindfolk her i byen, Karen Toftum, havde nu begyndt at fatte sig et andet mundheld³. – Og det er naturligvis på biskoppens foranledning og ansvar, når provst Reenberg uden lov og dom nægter sin fordem så gode ven,

1. N. Benzons votum 27.12.97 bl. 137 (jfr. Ny kgl. Saml. 423 fol., p. 333).

2. Mads Mogensen Vogelius.

3. Bircherods dagbog.

men nu så bitre fjende Ole Bjørn sakramentet. Dette bliver dog ingen offentlig skandale, men for Lorends Mein og hans hustru Anne Tauring vækker et lignende forbud pinlig opsigt på en søndag: Da vi os for Guds åsiun i herrens menighed bemeldte dato 16. martii med andre Guds børn lod indfinde at ville gå til skrifte og sad i kirken, kom klokkeren Niels Dalgaard til stolen at optegne mig og min hustru tillige med andre, som var tilstede i Guds hus at ville gå til skrifte og sacramentet. Bad klokkeren mig at gå til sogneherren magister Reenberg, som jeg og gjorde. Spurgte han mig, om jeg vilde gå til skrifte. Svarede jeg ja, jeg havde i Guds navn beredt mig dertil og var i kirken med min svage hustru. Sagde hr. magister, hun kunde gå i Guds navn, men ikke jeg, jeg vidste vel, at der var gjort irettesættelse over mig⁴. Svarede jeg dertil, den irettesættelse formoded jeg ikke kunde hindre mig min saligheds middel. Ikke heller var nogen dom. Om han, som en upartisk dommer i sagen, vilde fraholde mig min saligheds middel? Og spurgte, hvo der skulde svare det. Dertil hans kæreste svarede (som sad på en stol med smilende gebærder): Det skal han! Og han selv svarede: Jeg. Derpå gik jeg i kirken igen og præsenterede mig ved skriftestolen efter mit gudelige foretagende; blev jeg for menigheden, som da var til stede, nedvist, hvilket gjorde mig i min andagt stor forandring og min hustru en stor forskrækkelse og hinder i sin berettelse⁵, at jeg ved en pige måtte lade hente hende hjem af kirken, efter at hun havde våren i skriftestolen, og strax måtte gå til sengs, som dog ved Guds kraft og medicamenters hjælp kom med stor afmagt⁶ til sacramentet og Herrens altere andendagen. –

Endelig skal biskoppen jo også sørge for både at holde sine forbindelser ved hove underrettet om sagens gang og selv holde sig underrettet om stemningen i København. Det er nu ikke noget særlig klart billede, han kan danne sig på grundlag af bemærkningerne i et brev, som geheimråd Adam Levin v. Knuth i anden anledning tilskriver ham den 3. april. Men Knuth, som er kongens yndling, ivrig deltager i hofintrigerne og dertil ikke overmåde skarpsindig, er nødt til at være forsigtig, så han i givet fald ikke er fast bundet af en skriftlig udtalelse: Belangende det væsen i Tisted, da er det mig ubekendt, uden at man så undertiden af en eller anden kan høre discurrere derom, hvorpå jeg

4. Påstand om dom. Men ritualen giver ikke provsten ret til i denne anledning at nægte Lorends Mein deltagelse i altergangen.

5. Eller: forberedelse (til altergang. – Ms.: bereedelse).

6. Ms.: Aamagt.

ikke bygger. At og enhver, som bispen melder, søger at besmykke sin sag, det har været af begyndelsen og bliver vel til enden. Men som hr. biskop er en af dem, hans kongl. majestæt allernådigst har betroet at eftersøge sandheden derudi, så tvivler jeg ikke, han jo og i så måder gør sin flid, at sagen må nå sin rette udslag. Imidlertid kan forsikre, at jeg i hvis muligt er og forbliver velædle, højærværdige hr. biskops beredvillige tjener⁷. –

Naturligvis har biskoppen også sine daglige pligter, flere end nok, at passe, så tiden går hurtigt. Han skal også holde ligprædiken over assessor Mogens Willumsen⁸: Der jeg kom hjem fra ligbegængelsen, fandt jeg for mig biskop Johan Braem af Aarhus, som nu atter formedelst den oftbemeldte besættelsessag vår hid til byen igen ankommen, eftersom den seneste dilations termin vår i dag expiresret⁹. –

Kommissionsdomstolen, biskop Braem, justitsråd Bartholin, vicelandsdommer Hans Lange, provst Reenberg med Mathias Rosenvinge som anklager samles atter i provstegården den 11. maj. Stævningen er blevet forkyndt for Ole Bjørn, for Poul Rytter i Horsens, for Maren Spillemands, Karen Spillemands, Anne Krogsgaard og Karen Toftum. Kvinderne står til livsstraf og træffes altså i Slottets fængsler. Men Anne Jacobsdatter, der ventes at slippe med kagstrykning og landsforvisning, bor behageligere i sit gamle logi hos Jens Jespersen, byens tjener. Niels Sørensen Prokurator på Ole Langgaards vegne og Lorends Mein har også modtaget stævningen.

Ved sidste sessions slutning blev det pålagt Ole Bjørn at benytte de to måneders dilation til at få sit endelige forsvar helt i orden. Kommissionen venter et fyldigt skriftligt indlæg, men Ole Bjørn kommer tomhændet. Man bevilger ham udsættelse til samme eftermiddag kl. 2, retten hæves og sættes igen til den berammede tid, Ole Bjørn er stadig ikke klar til at tage fat, man må foreløbig lade sig nøje med det indlæg af Horsens den 28. april, som Mathias Brun¹⁰ indleverer fra Poul Rytter. Men det kan der også godt gå en del tid med, for Poul Rytter er ikke af få ord, når han er forurettet og uskyldig forfulgt for sin fromheds og sin kristenkærligheds skyld:

7. Bircherods dagbog 9.4.97.

8. Om assessor Mogens Willumsen se Fra Himmerland og Kjær Herred, 1943–44, p. 178 f.

9. Bircherods dagbog 10.5.97.

10. En Mathias Bruun er anført i Aalborg bys grundtaxt 1686, se P. C. Knudsen, Aalborg Bys Historie II, 1932, p. 100.

Udi dybeste ydmyghed for Eders velbårenheder fremlægges dette mit enfoldige svar på velædle vicefiscals Mathiæ Rosenvinges hårde irettesættelser, som følger:

Først mine aflagte vidnesbiurd, som assessor Rosenvinge kalder ugudelige. Svares således: Hvad mit vidnesbiurd angår, da haver jeg intet andet vundet, når jeg af sagens vedkommende min sandhed at aflægge var stævnet, end hvad i sandhed hørt og set var tillige med andre sandfærdige vidner. –

Den anden beskyldning drejer sig om, at Poul Rytter på usømmelig måde skal have oplæst den af biskop Bircherod forfattede bøn på prædikestolen. Men at dette er ganske usandfærdigt, kan både Tisted og Tilsted menigheder bevidne, han: haver oplæst biskoppens takkebøn for opliusningen ord for ord og hverken taget fra eller lagt til, mens som skrevet stod. Er jeg derfor bønfaldende, at denne beskyldning for Eders velædle prisværdigheder andragen måtte henregnes mere til had end min nachlæssighed eller modvillighed. . . .

Tertio. At jeg beskyldes at have stimuleret sal. hr. Hans Spjelderup at udgive nogen attest om den berygtede kvindes Anne Christensdatters forhold udi Skinnerup, kan ingen med sandfærdighed mig overbevise. Men at jeg, som da var hans tjenere, efter sin begæring for retten haver udi amtmand Jørgen Scheel Dues nærværelse og Anne Christensdatters påhør fremlagt på hans vegne hans givne attest, nægter jeg ikke. Thi ikke aleneste sal. hr. Hans Spjelderup, men endog det ganske Skinnerup sognefolk bleve stævnedes at aflægge deres sandhed om hendes levnedes forhold, hvorom tingsvidnerne giver opliusning. Derforuden haver han med grædende tåre sig beklaget (ej udi nogen drukkenskab) for slig enormitet, som begikkes for alteret af samme omrørte kvinde. Dernæst var jeg for ringe at give den velopluste sal. mand nogen ansam¹¹ enten at åbenbare eller undertrykke sandhed. Forhåber derfor imidlertid at den sal. mands attest anses mig ej vedkommende. Ikke heller haver jeg ønsket Anne Christensdatter med sjæl og legeme udi Satans vold, men måtte jeg være mine egne ords tolk, da haver jeg ofte trøstet hende og forsikret hende af Guds ord om en nådig syndernes forladelse, dersom hun bekendte det onde, som hun dag og nat af de anfægtede beskyldtes for. Undertiden lå barnet for menneskens øjne død og ubegribelig hele timer, og så snart hun igen bevægedes, græd hun og råbte skrækkeligen på Maren Skaris og Anne Christens-

11. anledning.

datter, så at de omkring stående med gråd bejamrede det arme barns elendighed. Efter at sligt mange gange sket var, nægter jeg ikke, at jeg jo sagde til hende, dersom hun udi barnets elendighed skyldig var og uden bedring bliver ved ind til enden, måtte man frygte for både hendes sjæls og legems undergang.

Anlangende den fjerde beskyldning, at jeg skulde have bestyrket de såkaldede udædiske mennesker, da skal Gud være mit vidne, at jeg aldrig haver bestyrket dem udi noget ondt at øve, men brugt og læst biskoppens bøn hos de anfægtede. Maren Spillemands og barnet vare længe siuge, førend jeg enten så dem eller kom til byen. Udi begyndelsen da jeg var didkommen til Tisted og så Maren Spillemands miner og gebærder og hørte geffen, grynten, mjaven¹² og galen, sagde jeg til Christoffer Mumme, at den djævel kunde vel uddrives med en kæp. Men som jo længere jo mere fandtes hos hende en forskrækkelig vociferation¹³, umenneskelige styrke såvel som hos barnet *abditorum cognitio*¹⁴, scil. at sige, hvo der gik, og hvor de gik på gaden, enten de vare os bekendte eller ubekendte, i lige måde, når de indkom, hvad de hedde, hvorfra de komme, og hvad de havde med at føre, kunde ej anderledes dømmes af mig og andre, end der var jo djævelskab og trolddom under, hvorom de *Höllische Proteus anno 1695* udgangen og *Pseudomonarchia Dæmonum* med andre flere skriver¹⁵. . . Dette, at jeg skulde have sagt til Maren Spillemand, hun skulde gå hjem og tage sig nogen gerning for eller en bog at læse udi og holde fast ved Gud, var kristeligt sagt; men at jeg skulde have ønsket djævle udi mig, om hun ikke var besat. . . er, så sandt Gud skal hjælpe mig, ikke sandfærdeligen berettet for biskoppen af Maren Spillemands. Og skulde det være sandt, alt hvad ved Maren Spillemands tunge er udbladret, så og sagt af de andre siuge, da bleve mange ilde tucheret. . .

For det sidste og femte, de utilbørlige attester. Da taler monsieur

12. Ms.: Malven.

13. skrigen og skrålen.

14. viden om fraværende personer.

15. Der *Höllische Proteus*, af den meget produktive nürnbergerske polyhistor Erasmus Francisci (1627–94), 2. udg. udkom i Nürnberg 1695 (G. C. Horst, *Zauber-Bibliothek II*, 1821, p. 245). – Poul Rytter er ikke den eneste, der har taget Johan Weyers lille pamflet fra 1577: *Pseudomonarchia Daemonum* (optrykt mange gange, også i *Opera Omnia*, 1660, p. 649–66) alvorligt. Den berømte læge og videnskabsmand, der var en af de modigste modstandere af hexeforfølgelser og djævletro (jfr. Johan Brunsmann, *Køge Huskors*, udg. 1953, p. 244), har åbenbart skrevet sin lille oversigt over den djævelske hofstat, dens herre med sine hertuger, grever, feltherrer o. s. v., som en satire, der både af samtiden og af eftertiden blev opfattet som oprigtig alvor (se Carl Binz, *Doctor Johann Weyer*, 1896, p. 130 ff.).

Rosenvinge pluraliter, enddog der ikkun udi akten ommeldet er angående Maren Sur af Faartoft udi Mors, som var af hendes naboersker beskæmmet og for en troldkvinde udråbt, hvilken fordi hun rejste til Tisted og var inde, hvor de anfægtede vare siuge og ej blev påråbt. – Om dette forhold foreligger Jacob Erslevs og Christoffer Svabos vidnesbyrd¹⁶, men det er Poul Rytter mand for at vælte: Først siger han (Erslev), at Maren Sur uden kirkedøren leverede hannem en seddel, som Poul Rytter skulde have skrevet, hvilken han strax kasted til hende og ej læste den. Derefter fortæller han seddelens indhold. At seddelen med min hånd skreven måtte fremvises, begærer jeg ydmygst; jeg tvivler ej på, at jo andre kan og skrive.

Dersom jeg havde måt forblive udi Aalborg stift efter velædle kommissariers tilladelse for retten d. 11. martii sidst afvigte ophævet, indtil jeg kunde have fået ekstraheret af akterne, hvad min person angår, skulde jeg med visse dokumenter mod de hårde beskyldinger min uskyldighed demonstreret have, hvorføre jeg ydmygst supplicerer, at mine højgunstige evergeter¹⁷ dette mit korte indlæg med milde øjne vilde overstråle og af medfødte mildhed perpendere¹⁸, hvad tort mig er sket, den stund jeg fattige studiosus så lang en tid uden condition haver været, tvende gange af Aalborg stift extruderet¹⁹, frem og tilbage jaget, hvor over mine vires ere debilerede²⁰, min person hos godtfolk denigreret²¹, at mig nogen satisfaction måtte gives, og jeg fra assessor Rosenvinges irettesættelse frikendes. Jeg imidlertid vil have Eders velædle velbyrdigheder den almægtige og retfærdige Gud recommanderet til beskærmelse. –

Også Lorends Mein kan bevise, at han ikke alene er uskyldig, men endog forfulgt og forurettet, han henfører det meste af sin ulykke til biskoppen i et langt, klagende indlæg. At assessor Rosenvinge overhovedet har inddraget ham i sagen, til stor spot og pengespilde, må være sket ved Jens Bircherods tilskyndelse. Det er for det første temmelig hårdt, at han nu skal lide under biskoppens fortørmelse, fordi han har taget sit hus og sin hustru i forsvar mod Jens Pedersen Rimands gewalt og overlast mod Inger Fusmand, en stakkels syg kvinde, som

16. Jfr. I. p. 420 f.

17. patroner, velyndere.

18. afveje, bedømme.

19. udjaget.

20. mine kræfter er svækkede.

21. sværet.

var indlagt hos ham på foranledning af amtsforvalter Klein. For det andet har biskoppen ikke haft ringeste grund til at føle sig fornærmet af Lorends Mein, da denne efter rejsen til Tisted efter Maren Spillemands aflagde beretning til ham. Efter sin hjemkomst har han trohjertig og enfoldig meddelt biskoppen sine iagttagelser af Maren og andre af af de besatte, som han har set i Tisted, og lægmanden og theologen har i den anledning haft en samtale om problemerne. Lorends Mein har fremført, at han: ikke efter min enfoldighed kunde skønne andet, end det jo ved onde mennesker med trolddoms kunster var påbyrdet og ikke nogen naturlig svaghed, hvor udi hans højærværdighed gav mig selv magt og sagde med de ord: Det nægter jeg ikke, at der er jo trolddoms spøgeri og kogelværk under, mens ikke legemlig besat mere end enten han eller jeg. Svarede jeg, at jeg var for svag og ringe i min judicium, derpå at skønne, mens bad, at Gud skulde bevare hannem og mig fra sådan tilfald, og bad derhos om forladelse, om jeg som en simpel enfoldig verdslig mand måtte tale med hannem? Svarede den gode mand mig ja, hvorpå jeg fremsatte dette, 1. At når Gud tillod et djævels og ondt menneske at måtte gøre et Guds barn skade på sit helbrede og formue, om da ikke det Guds barn havde den skade? Svarede han jo. 2. Foredrog derpå: Når Gud tillod sådant et ondt menneske at måtte få mere magt over et Guds barn, til at vise det onde redskab og ånd, den havde til sin tjeneste i et Guds barn, om da nogen god ånd var i det menneske? Hvorpå hans højærværdighed blev halv fortørnet og svarede derpå, der var intet om, og jeg befalede ham Gud og gik bort. – At Lorends Mein ikke, sådan som han nu skal anklages for, har opmuntret de stakkels mennesker til hårdnakket påståelighed, kan han kræve Gud og alle ærlige folk til vidne på. Han har blot opfordret dem til at blive ved Gud og sandhed og altså arbejdet på deres salighed. Arbejdet med at skrive attester og indsamle vidner for Ole Bjørn har heller ikke været nogen vennetjeneste, men er udført for normal betaling af ham, som, siden justitsråd Kruse for sex år siden fik ham afsat fra toldstedet, har måttet søge at erhverve sit brød med Gud og æren på lovlige måder: hvorføre jeg har måtte udstået examen her på Aalborg rådstue for den højrespektive kommission af hr. assessor Rosenvinge som een, der havde gjort ulovlige skrifter, eller den der ikke turde eller burde og ikke forstod, hvad han skrev eller opsatte. – Ikke desmindre har biskoppen tilvejebragt tre ublu og usandfærdige attester imod ham: den første af en student navnlig Habakuk Koch,

som er meget uskammelig og usandfærdig, hvilken person er snart på eet sted, snart på et andet (og søger biskoppens recommendation til kald, derfor muligt til at vinde desto større affection har givet sådan usandfærdig skrift)²². – Den anden attest, Anders Lauridsens vidnesbyrd²³, vil falde bort af sig selv, når sandhed kommer for lyset, men er åbenbart Anders Lauridsens tak for al den venlighed: jeg efter fattig lejlighed har beegnet ham med, både med mad, øl og andet. – I den tredie attest, som er af Maren Jørgensdatter²⁴, er hendes referat af en samtale mellem hende og Lorends Mein tydeligt nok drejet efter biskoppens vilje.

Ingen skal kunne sige Lorends på, at han har brugt ærrørigе ord om nogen, men at han er blevet hidsig og ikke har kunnet styre sig selv, når sådanne attester uventet er blevet fremlagt imod ham, det må han indrømme og beklage: Og så sandt som Gud er i himmelen og vi tror, han har skabt himmel og jord, og jeg venter mig hjælp af Gud og hans hellige ord, er ikke talt andet af mig, og ingen brave, honorable eller ærlige folk enten fattig eller rige skal sige mig efter, at jeg noget utilbørligt har talt på nogens ære, ej heller skal siges, langt mindre bevises, jeg med usømmelig eller utidig drik skal begå nogen faut. Mens dér disse meget vidtløftige og usandfærdige attester kom ind i retten over mig, som jeg var ganske uafvidende . . . blev jeg hidsig, at sådanne æreskrifter (som vel måtte kaldes pasqviller)²⁵, skulde anses og komme i retten på løs schartek-papir²⁶, thi de, som dem har givet, ere både mine anklagere og vidner. . . . Men min formastelse, jeg med ubesindighed udbrød ved de meget usandfærdige skrifter, beder jeg i allerstørste ydmyghed de høj- og velædle, høj- og velærværdige gode herrer om forladelse for min hastig ubesindighed, som jeg endnu ydmygeligen afbeder (mens ikke de vedkommende, som mig så ublu og skammelig har påskrevet). – Skønt Lorends altså er uskyldig tiltalt af Rosenvinge, er han på netop dette grundlag blevet forfulgt af provst Reenberg, som har udsat ham for den spot at blive nedvist fra altergangen. Endelig må Lorends Mein indstille til kommissionen, om ikke Jens Rimand for sit brud på husfreden bør straffes efter loven og yderligere: om han ikke burde at relegeres fra sin gejstlig orden for sådanne usømmelige

22. Jfr. p. 87 f.

23. Jfr. p. 77.

24. Jfr. p. 78.

25. Ms.: paschuellet.

26. D. v. s. uden retslig gyldighed.

gerninger, han lod sig bruge til, såvel som og betale mig denne iførte omkostning, fortræd, pengespilde og tids forsømmelse, som er over otte rigsdaler. – Hvad den forlængst afdøde, men endnu ubegravede Inger Fusmand angår, søger Lorends Mein at placere de rent økonomiske forpligtelser på de rette ansvarlige: Som den salig bortdødes venner og mand har bedet mig, at efterdi hun døde her hos mig, og jorden hende blev nægtet, at hun blev hensat i kirkens kalkhus, jeg for de gode herrer vilde påstå på hendes og slægtningers vegne, om de vedkommende, som hende har ladet hid nedhente og kristen jord forment og fraholdet, ikke bør på deres egen bekostning hende med kristelig ceremoni med ligprædiken og andet, efter den stand og vilkår, hun var kommen udaf, til jorden lade bestedige. –

Ole Langgaard er mere kort for hovedet, han lader prokurator Niels Sørensen indgive et indlæg, der føles som en formel protest mod den behandling, han har været udsat for, og som en høflig trusel om at søge ret over Rosenvinge for begangne overgreb og dom til skadesløshedsholdelse ved højere instans. Stort set kan han nøjes med at henvise til tidligere indgivne attester både angående hans barn, som endnu imod hans vilje er i provst Reenbergs hus, og angående den beslaglæggelse af hans ejendom, som har fundet sted. For det første er barnets bekendelse usandfærdig, for det andet skal assessor Rosenvinge, som har forårsaget arresten i hans midler, ingen sinde kunne bevise, at han har sat sig op imod sin lovlige øvrighed eller endog overfaldet den i dens embedsudøvelse og opfordret andre til sligt: hvorfore han allerydmygeligst vil forvente de gode herrer kommissarier ikke alene frifinder hennem for hr. assessor Rosenvinges hårde irettesættelse, men endog for sin hårde procedur at vorde anset efter loven, så endog at Olle Langgaard for den gjorde arrest nyder nogen fornøjelse samt at nyde hans liden umyndige og moderløse barn hjem med sig, som han i så lang tid ikke endnu har fået i tale eller ved, hvorledes det med barnet har sig, såvel som at nyde nogen erstatning for processens bekostning. –

Ole Bjørn har stadig ikke sit indlæg færdig, man nødes til at give ham respit til i morgen tidlig, kl. 7 præcis²⁷.

Biskoppen opgør dagens regnskab: D. 11. maji vår jeg den meste del af dagen inde i mag. Peder Reenbergs hus, hvor den tredie session udi den vidtløftige sag imod mag. Olve Bjørn samt hans bedragerske gaster

27. Kommissionsprotokollen p. 1202–28, aktstykker 215–18.

og deres interessenter blev foretaget af de fire sædvanlige kommissarier, justitsråd Christoffer Bartholin, biskop Johan Braem, vicelandsdommer Lange og merbemeldte mag. Reenberg. Der man tænkte, at merbemeldte mag. Olve skulde ved et vidtløftig besvarelsesindlæg (hvortil hannem vår given lang tid og respit nok) assessor Rosenvinges argumenter have refuteret og sig imod hans beskyldninger og irettesættelse singillatim²⁸ forsvaret, havde han dog intet til sådan sin defension at fremlægge, men brugte ikkun nogle løse udflugter og lumpne protestationer imod retten, af ingen kraft eller værdi²⁹.

Tidligt onsdag morgen prøver prokurator Niels Sørensen at føre bevis for, at Kirsten Langgaard i hvert fald har været besat, ved fremlæggelsen af en kopi af et brev af 21.9.95³⁰ fra præsten i Aggersborg, den mærkelige hr. Palle Madsen. Heri læses, at den onde nu ikke plager Kirsten så meget mere. Men kommissarierne er forsigtige og mistænksomme og vil ikke modtage en kopi, selvom den er på stemplet papir, for de ved, at Ole Langgaard er i byen og at han har originalen hos sig.

Endelig står da Ole Bjørn for retten med sit indlæg, man venter vel ikke, at han skal sejre, men man venter den store apologi.

Den falder noget mat ud, består af ligegyldige detaljer og ufor-skammede insinuationer af den slags, som man allerede har hørt så mange af.

Han protesterer mod, at retten stadig holdes i provstegården hos magister Reenberg: som ikke alene har declareret sine passioner, idet han uden lov og dom imod min inderlige forlængsel og indstændige begæring har nægtet at betjene mig med sacramentet og de højnødvendige salighedsmidler til min åndelige nødtørft, men endog offentlig udi en siddende ret renunciéret vores gamle venskab (som ikke formodes, han har haft enten vanære eller skade af) med sådanne ord, som vare temmelig ærrørige, om han dem vil være gestændig, det de gode herrer selv er bevidst, så han i så måde efter min formening ikke kan anses for en upartisk dommere i denne sag, langt mindre at retten i hans hus (hvor meget besynderligt med Maren Spillemands og barnets bekendelser og medfart i een og anden måde skal være tilgangen) skulde holdes (som ved sidste session på nogle dages tid efter de gode herrers

28. I enkeltheder.

29. Bircherods dagbog.

30. Jfr. p. 217.

behag, måske formedelst vinterens kuld, som nu, Gud ske lov, ikke hindrer, skete) mig til største præjudice i min ret, i det at stuerne rundten omkring vare opfyldte med en stor del mine uvenner og anklagernes adhærenter, da derimod andre vedkommende, og særdeles mine vidner, måtte stå ude, og formedelst kedsommelighed over så mange dages forgæves opvartning og deres tids spilde slog sig bort tid efter anden, så jeg ikke fik fjerdeparten af de vidner, som ellers til sagens højnødvendig opliusing kunde bleven ført, om retten efter indstævningen offentlig på rådstuen, som den var begyndt og vedtagen, måtte blevet holden. – Han må bede om, at retten atter holdes for åbne døre, ja, han venter svar fra majestæten på en ansøgning herom, sagen kan ikke skandalisere nogen mere end ham selv, der er intet andet forargeligt i den: uden hvis ugrundet spargement, som kontraparterne og anklagerne selv længe tilforn efter den ublu kvindes Maren Hansdatter Sirichs løse og ulovmæssige bekendelse haver ladet divulgere. – Og netop denne del af processen foregik for åbne døre.

Han klager over, at han ikke har kunnet få fri adgang til sagens akter. Altså har det ikke været ham muligt at forfatte et fuldstændigt skriftligt forsvar.

Han gør opmærksom på, at der endnu mangler adskilligt i sagens fulde belysning.

Og han giver sig til at fremlægge attester, nogle, som allerede har været fremlagt i retten før, en anden, som skal bevise, at han alle dage har været en hædersmand. Det er den forhenværende biskop Henrik Bornemanns brev til ham, da han modtog kaldet i Tisted, en instrux, som i virkeligheden er en strålende anbefaling³¹. At menigheden i Tisted, som nu må savne Ole Bjørn, på ingen måde kan være tjent med Holger Schandorph, viser attester om hans selvrådige og utålelige opførsel, f. ex. ved en begravelse³², om hans skældende måde at prædike på for den menighed, som netop nu trænger mere til trøst end til spot³³, om hans blasfemiske optræden på gaden, dengang Anne Jacobsdatter skulde køres af byen³⁴. Andre aktstykker, tingsvidner, skal vise, hvor vilkårligt Ole Bjørn er blevet behandlet under sine processer med biskop Bircheroed på Tisted byting³⁵, og endelig kan vel et exemplar af den bøn, som

31. Jfr. I, p. 44.

32. Jfr. I, p. 406 f.

33. Jfr. I, p. 405.

34. Jfr. I, p. 340 f.

35. Jfr. I, p. 422 ff.

biskoppen i sin tid selv forfattede til hjælp for de anfægtede³⁶, vise, at Jens Bircherod dengang selv var klar over, at her forelå en virkelig, legemlig besættelse: Løs dog nådeligen denne din lam, som Satan har bundet. . . . Indtag din bolig, som Satan har bemægtiget sig. Tru og straf hannem og byd hannem være stille, når han vil øve sin vold og grumhed imod dette arme menneske, og lad hannem ingen magt få med hendes sjæl. Og som du har knuset Satan under dine fødder, så giv denne anfægtede sjæl en fast og stadig tro til dig, og lad hannem og knuses under hendes fødder inden en stakket tid! O Hellig Ånd, Guds kraftige finger, uddriv den onde ånd af dette arme menneske, din egen tempel, som du dig i hendes dåb har helliget og indviet. Og lad hannem forstyrres, som forstyrrer din tempel og helligdom. Og når denne onde fjende vil indføre hans ødeliggende vederstyggelighed i denne anfægtede sjæl til vantro og fortvilelse, da udryst hende tilforn med troens skjold, Satan til beskæmmelse og hende til beskæmmelse, at hun derved kunde udsukke alle hans gloende pile og omsider blive overmand og sejer beholde. . . . Og som både hendes legem og ånd høre dig til, så frels begge af Satans vold, og lad hannem ikke få magt til at gøre hende nogen skade på nogen af delene, men lad dennem komme så uskadde ud af hans gloende anfægtning som de tre mænd komme ud af den gloende ovn! Lad dine hellige engle forhindre Satans engle i deres listige anløb, at de ej komme til at forraske nogen af os. O himmelske fader, lad dit rige komme. Og lad Satans rige nedbrydes ved din hellig ånds kraft! Almægtigste Herre og Gud, før denne anfægtede sjæl ud af fængsel, dit helligste navn til ære, Satan og hans lemmer til vanære, at al verden kan se og kende, at Satan er din fange, og at han kan intet gøre imod din vilje, men må vige tilbage med skamme, når du vil vise din magt. Fader vor etc.³⁷. –

Det må egentlig have været ubehageligt for Jens Bircherod at høre sin egen bøn igen. Han er til stede i retten i dag. Men Ole Bjørn skulde ikke have svækket virkningen ved umiddelbart herefter at producere en fuldstændig ligegyldig attest om de anfægtedes opførsel ved Peder Andersen Skærbæk³⁸.

Mere har Ole Bjørn ikke at sige. Og Niels Sørensen Prokurator på

36. Jfr. I, p. 155.

37. Kommissionsprotokollen p. 1256–60, aktstykke 233. Aalborg Bispearkiv, Dokumenter og breve vedr. Tisted købstad: Kirkelige forhold 1574–1723. Jfr. I, p. 145, note 11.

38. Jfr. I, p. 326, 343 f.

Ole Langgaards vegne og Lorends Mein på egne erklærer også, at de ikke har videre at fremføre.

Assessor Rosenvinge ønsker ikke at tage hensyn til det i dag fremførte, men forventer kommissionens dom.

Og endelig fremstilles Maren Spillemands, Karen Toftum, Anne Krogsgaard, Karen Spillemands, Anne Jacobsdatter og formaner: at de skulde betænke sig og ikke blive i deres dårlige bedrægeri, mens tage imod hans kongl. majestæts dennem allernådigste tilbudne nåde, som dennem også atter blev foreholdt, hvorpå de samtlig og en hver for sig svarede, at de fremdeles blev ved deres forrige bekendelser og indgivende, så der ingen forandring hos dem var at fornemme. –

Og stod samme fornævnte Karen Toftum nu frisk og før her for retten og bekendte, at hun i søndags næst afvigte otte dage havde fået bedre i hendes ben og derudi haver ingen skade nu³⁹. –

Biskoppen er i godt humør om aftenen, han har deltaget i hele retsmødet: D. 12. maji spisede jeg om middagen tillige med kommissarierne til mag. Peder Reenberges og ellers både før og efter måltid hørte adskilligt unyttigt tøj, nu af den fantastiske Bjørn, nu af hans djævle-profetisser, til deres forment befrielse at proponeres⁴⁰. –

39. Kommissionsprotokollen p. 1228–66, aktstykker 219–38.

40. Bircherods dagbog.

Kommissionsdommen

Den 14. maj, der kl. vår 11, blev kommissariernes dom over mag. Oluf Bjørn samt de såkaldede besætte kvindfolk fra Tisted så og deres fornemmeste handtlangere og interessenter, Oluf Langgaard, Poul Rytter, Christian Mavors, Charlotta Mavors og Lorends Mein i mag. Peder Reenbergers hus i Aalborg offentlig afsagt¹. –

Kommissariernes dom følger med ganske små afvigelser de straffeforslag, som assessor Rosenvinge fremsatte den 11. marts². Det fastslås, at Maren og Karen Spillemands, Anne Jacobsdatter, Anne Krogsgaard og Karen Toftum trods kongens milde tilbud om nåde, og skønt de er blevet afsløret ved sikre beviser, stadig fremturer i deres bedrageri. Deres største forbrydelse er den grove gudsbespottelse, som de har øvet for at bestyrke omgivelserne i troen på besættelsen.

Maren Spillemands som den fornemste får den hårdeste dom. Vel slipper hun for den af Rosenvinge påståede tungens udskærelse, men hun bør: for sin udædiske gerning og bedrageri andre til eksempel og sig selver til velfortjente straf at have forbrudt sit liv, hendes hoved af bøddelen fra kroppen med et sværd at adskilles og sættes på en stage. –

De i forhold til hende lidt mindre misdædere får også lidt mildere domme. Karen Spillemands, Anne Krogsgaard og Karen Toftum slipper for at få deres hoved på stagen, men bør: for slig bedrageri og udædiske gerninger i lige måde have forbrudt deres liv og halshugges. –

Det indrømmes, at Anne Jacobsdatter har haft nogen undskyldning i sin sygdom. Kagstrygning og forvisning, vel at mærke ikke fra Tisted eller fra Nørrejylland, men fra kongens riger og lande, lyder hendes dom.

Maren Hansdatter, den bodfærdige, slipper over i den mildest dømte gruppe, hvori pæne piger og drikkesøstre også samles. Hun bør sammen med Gertrud og Anne, Anders Bødkers døtre, samt Anne Dahl og Anne Pedersdatter Jens Bondes udstå kirkens disciplin i Tisted.

Inger Fusmand, som har gjort sig skyldig i samme bedrageri som de andre, er vanskelig at ramme, men man gør, hvad man kan. For at

1. Bircherods dagbog.

2. Jfr. p. 148 ff.

retfærdighed må ske fyldest: bør hendes lig, som endnu er over jorden bestående . . . uden kristelige ceremonier til jorden bestedes, når hendes mand det vil lade forrette. –

Poul Rytter, som har været alt for ivrig til at bestyrke de såkaldte besatte i deres onde tanker, og hvis uskikkelige forhold i det hele er velkendte, bør: for slig forseelse og usømmelige gerninger at stå åbenbare skrifte i Tisted kirke og gøre menigheden offentlig afbigt. Dernæst in perpetuum at være relegeret og have sine gejstlige privilegier³ forbrudt samt efter hans majestæts allernådigste befaling at entholde sig fra Aalborg stift under straf på Bremerholm. – Man har altså ikke uden videre villet idømme ham det år på Holmen, som Rosenvinge havde tiltænkt ham. Til gengæld har man forvist ham fra stiftet. Måske har hans sidste høflige skrivelse alligevel gjort indtryk på dommerne.

Christian Frederik Mavors bør, fordi han påstod: selver at have set en hvid rotte at hoppe ind i Jacob Hørers hus i fuld positur til barnet⁴, – og fordi han i det hele taget har indviklet sig i sagen, relegeres i tre år fra universitetet og for resten holde sig fra Aalborg stift. For hans vedkommende er den foreslåede evige relegation fra universitetet altså betydeligt forkortet, men til gengæld er så også han indtil videre forvist fra stiftet.

Hans søster Charlotte Amalie ses ikke at kunne overbevises om noget egentlig utilbørligt. Alligevel må hendes forvisning fra Tisted by vel siges at være en skærpelse af Rosenvinges påstand om hendes tvungne skriftemål.

Lorends Mein har forset sig på forskellige måder: såvel som haft grove og usømmelige ord om biskoppen og provsten magister Peder Reenberg, at de skulde ville hindre sandheds oplusning, med andet mere usømmeligt. – Han bør: for slig uskikkelighed og utilbørlig forhold at stå åbenbare skrifte og på næste landemode at gøre biskoppen og provsten en offentlig og personlig erklæring og afbigt og der foruden at give til straf til Vor Frelzers kirke ti rigsdaler. – Bidraget til fuldendelsen af kirken på Christianshavn, hvis opførelse og indretning i det hele for en stor del er afholdt ved bøder⁵, vilde altså fri Lorends Mein fra at blive en æreløs tremarksmand.

3. Ved reskript af 24.6.1661 var de forskellige stænders, altså også gejstlighedens, rettigheder og eventuelle privilegier blevet stadfæstet. Jfr. Ludv. N. Hølvæg, *Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen*, 1. 1857, p. 442 ff.

4. Jfr. I, p. 135.

5. Se f. ex. Werlauff, *Antegnelser til Holbergs Lystspil*, 1858, p. 303.

Hvad Kirsten Langgaard angår, bør hun, efter assessor Rosenvinges påstående, fremdeles forblive her i Aalborg, indtil hans majestæt træffer anden bestemmelse, og omkostningerne ved hendes optugtelse afholdes af hendes mødrearv.

Ole Langgaard, som har sat sig op mod sin øvrighed, og som endog har siddet kongelig majestæts befalinger overhørig, bør: for slig opsæt-sighed og grove forhold at have hans boslod og midler forbrudt, når hans bevislig gæld først er betalt og hans børn haver fået deres møderne-arv efter loven. Og derforuden at straffes med jern på Bremerholm hans livstid. –

Dommene er underskrevet af Bartholin og Lange; men i domfældel-sen af Ole Bjørn deltager også, sådan som kongen har anordnet⁶ biskop Braem og provst Reenberg.

Ole Bjørn dømmes for sin lange række af forseelser, dem han, skønt han har haft rigelig tid til at forberede sig, ingeniunde har kunnet benægte, til: at have forbrudt sit kald og embede, afføres sin dragt og habit, som embedet sømmer, betages sin magisterii grad og ære-titul, miste og have forbrudt sin boslod og alle sine midler, hvor de findes, dog først på en søndag til højmesse i Tisted kirke offentlig absolveres og afbede den store forargelse, som han haver givet de sine anbetroede menigheder og efter sagens endelig uddrag ikke mere lade sig finde her udi Jylland, på det den enfoldige og gemene mand ikke ved hans forrige forargelige lærdom og levned og derudi befundne halsstarrighed mere skal forledes. –

Og endelig dømmes, at af de konfiskerede midler skal afholdes biskop Jens Bircherods og byfoged Emmik Eriksens udlæg i anledning af denne proces. Kommissionsskriveren skal også have sin skriverløn, og assessor Rosenvinge og kommissarierne bør have, hvad det vil behage hans kongelige majestæt allernådigst at tillægge dem hver især⁷.

Kommissariernes dom er hurtigt blevet kendt landet over, man har jo ventet spændt på udfaldet. Hr. Laurids Axelsen, provsten i Rinds hd., har skaffet sig en afskrift og refererer dommens enkeltheder i sin dag-bog⁸. Biskop Bircherod har selv sørget for at underrette gode venner om udfaldet, og det er ikke hans skyld, at et brev til Thomas Kingo

6. Jfr. I, p. 396 f.

7. Kommissionsprotokollen p. 1266–83.

8. Farstrup og Axelsens Dagbog, udgivet af Ignatius Becher. 1813. p. 132 f.

ikke strax finder denne hjemme, ej heller at Odense-bispen bliver så optaget af embedsforretninger, at han først hen i juni får tid til at takke. Hans svarskrivelse fra Fraugdegaard giver oplysninger om stemninger i hovedstaden, for og imod Ole Bjørn, skildrer, hvordan hans modstanderes tal voxer, og hvordan man forventer skærpelse af den milde dom: Jeg haver ofte, saavel som mange andre Ærlige Mænd og retsindig Dømmende, beklaget den fortræd, I saa længe haver været indviklet udi med det Satans Kogleri og Pak og i sær med Hans saa hærdede Instrument, dend skamløse Præst. Der blev her og der meget talt om Sagen, da Jeg vaar i Kiøbenhafn, og i særdelighed hos De Tvende, som Eders Højærværdigheds gode skrivelse synes at pege paa⁹, med hvilke Jeg paa adskillige tiider taledede, og fornåm, at hvis dem vaar berettet, vaar kun fra dend bagbundne Biørn, der endnu førtes i Satans Kløer. Men som Jeg viste at fortelle dem mange Omstændigheder af Sagen, efter den relation, som min høyærede Svoger hafde, tiid efter anden, givet sine Venner her paa Steden, saa fattede den eene gode Mand strax andre tanker om sin Land-Mand, den Hand, efter sin gode Naturs tilbøyelighed, ingenlunde føyer, hvor Hand haver saa skamfuld U-ræt. Den anden fandt Jeg og intet uden at tale til og fra udi Sagen, foruden at meget indlade sig enten til En eller anden side, besynderlig, der Hand hørte saa meget Uhørligt i Sagen mod de Dievels Pak og deris Formand at vilde klarligen blive beviist. Jeg tvifler ej, at jo dend ergangne Dom over dem, som nu vel er ankommen og bekiendt, vil føre enhver udi de rette tanker om denne Sags klare Sandheds bekiendelse, til forundring over det sammenheng udi dend grumme Satans tieniste og Gierning, formoder og, at den vel anderledis vil blive skærpet, saasom Commissarierne med god fornøft og Eftertanke haver været Lemfeldige; og som Jeg aldeelis forsikrer mig, at Eders Højærværdighed haver fornemlig Gud paa sin Side, saa haver Jeg og, ved min Nærværelse udi Kiøbenhafn, fundet adskillige høye Ministros at være Hans Venner i denne Sag, og i sær Hans

9. Det er mulligt på grundlag af Kingos forsigtige hentydninger til Bircherods nu ikke kendte, men åbenbart lige så forsigtige antydninger, nogenlunde sikkert at påvise, hvem de to her omtalte personer er. Uden tvivl er den første, der omtales som Ole Bjørns landsmand, den norskfødte hofprædikant Peder Jespersen (1647–1714). Det har været vigtigt for Bircherod at sikre sig netop den kongelige konfessionarius' rigtige stilling til sagen. Kingos udtalelse om ham er også i god overensstemmelse med Bircherods senere indtryk (se p. 239), citat af Bircherods dagbog 17.11.97). – Den anden er sandsynligvis gehejmeråd Adam Levin v. Knuth. Også han havde stor indflydelse på kongen, og Kingos karakteristik af den omtalte persons forsigtige vankelmod stemmer nøje med tonen i Knuths skrivelse til Bircherod af 3.4.97 (se p. 156 f.).

Excell. Moth, som talede med mig en temmelig tiid lang om den Sag, og forsikrede om ald Assistance paa min h. Svogers side, og ingenlunde vilde tvifle paa lykkelig Udgang¹⁰. –

Om det almindelige kendskab til sagen og interessen for den vidner den kortfattede og naive *Κρίσις*, der foreligger som et anonymt manuskript¹¹ dateret 30. september 1697. Forfatteren finder, at ingen af parterne er på rette vej: Det ene parti siunes at gøre alting af intet, den anden intet af alle ting. – Han fremsætter derfor i hast disse bemærkninger på grundlag af, hvad der er kommet til hans kundskab, for at finde frem til sandhed og om muligt at stifte fred.

Af Ole Bjørns relation¹² slutter han, at her er tale om en virkelig besættelse. Hverken biskop Bircherods skrivelse af 11.7.96 eller Maren Spillemands bekendelse¹³ kan afkræfte dette. Men det er tydeligt, at Ole Bjørn og hans tilhængere på deres side er gået alt for vidt. For øvrigt øver de selv trolddom, når de påstår, at Fanden taler sandhed af de besatte, og når de prøver på at bortmane de onde ånder. Rent absurd er det naturligvis at fæste lid til de besattes beskyldninger mod andre mennesker for at have bevirket besættelsen.

Men i sin ovennævnte skrivelse går biskoppen på sin side for vidt i sin vantro, navnlig med sin overlegne forkastelse af barnets brug af ordet »gloria«, der er en vigtig begrundelse for besættelsens realitet.

Hertil kommer, at Maren Spillemands synes at være lokket og truet til sin bekendelse, der endda ikke kan regnes for at være fyldestgørende som sådan. Og adskillige punkter i samme bekendelse tyder på, at hun har handlet i god tro, og at hun virkelig er besat.

Forfatteren slutter derfor sit votum med den udtalelse, at hverken de beskyldte eller beskyldende kvinder, hverken Tisted eller Aalborg bør straffes, men at det vil være rigtigst at lægge den hele sag i Guds hånd.

Kommissionens domme vil blive prøvet for Højesteret. Men de mildeste af dem tør biskoppen nok lade eksekvere allerede nu. Den 9. juni er han på sin visitatsrejse nået til Østerild: Henskikkede jeg til Tisted kommissariernes domsafsigt over de 5 kvindespersoner Maren Hans-

10. Afskrift af Kingos brev af 10.6.97 i Bircherods dagbog. Trykt i Thomas Kingos Samlede Skrifter V, 1943, p. 356–58.

11. Ledreborg 313 4°. – *Κρίσις*: bedømmelse, afgørelse. Et exemplar af samme findes, under titlen *Paradoxer*, i Karen Brahes Bibliothek, Odense (C IV, 64).

12. Jfr. I, p. 145 ff.

13. Jfr. I, p. 199 f.

datter, Gertrud Andersdatter, Anne Andersdatter, Anne Dahl og Jens Bondes hustru. – Og et par dage efter står to af de såkaldte besatte, een af de mest og een af de mindst fremtrædende, den sidste overhovedet ikke dømt af kommissionen, åbenbare skrifte og håber dermed at være ude af sagen: D. 11. junii om morgenen forføjede jeg mig fra Skjoldborg til Tisted, hvor jeg efter prædiken (hvilken hr. Peder Roaldsen holdte over den hannem foreskrevne text), absolverede på kirkegulvet publice de tvende kvindespersoner Maren Hansdatter Sirichs og Anne Lauridsdatter Gris udi en stor forsamling såvel af udenbys som indenbys folk¹⁴. –

14. Bircherods dagbog.

Ole Langgaards midler

Den skrivelse fra Ole Langgaard, som prokurator Niels Sørensen onsdag den 10. marts indgav i kommissionen¹, omtaler et nyt og mærkeligt moment i sagen, idet Ole Langgaard her protesterer imod stedfunden registrering, vurdering og beslaglæggelse af hans tilgængelige midler på Søggaard og i Tisted. Ole Langgaard foregiver at være uvidende om, hvis ordre byfoged Emmik Eriksen ved denne lejlighed har udført, klager over det afbræk, der herved er ham tilføjet i hans næring, beder om, at beslaglæggelsen må blive hævet. Og han forbeholder sig at søge ret over den ukendte ophavsmand til dette overgreb.

Rosenvinges begrundelse for sin mærkelige fremfærd mod Ole Langgaard læses i den ordre, han den 30. januar, samme dag som Langgaard har optrådt så uforskammet og truende for kommissionsdomstolen², har stilet til byfogden i Tisted. Siden Rosenvinge på grundlag af de i kommissionen foreliggende breve og beviser agter at tiltale Ole Langgaard og indstille ikke alene hans person, men også hans midler til dom og straf, skal Emmik Eriksen omgående: lovligen lade beskrive alle bemeldte Oluf Langgaards midler såvel i Tisted som og uden Tisted, – lade det vurdere og arrestere til sagens uddrag og have opsyn med, at intet bortkommer: Og lover jeg derimod at holde Eder skadesløs for al den ulejlighed, som af denne min arrestes begæring kunde påfølge, dersom den ulovlig af mig at være begært skulde findes. –

Emmik Eriksen går i gang med udførelsen af Rosenvinges ordre. Den 5. og 6. februar er han på Søggaard. Byfogden indfinder sig sammen med Esge Jensen, der i dag fungerer som herredsskriver, og vurderingsmændene. Og den første, de ser, er tjenestekarlen Niels Christensen. Just idet de ankommer, stryger han af gårde på en skimmel, ingen ved hvorhen. Dagen efter er han hjemme igen, men skimlen har han ikke med sig. Ole Langgaard selv er ikke hjemme³, men det hindrer ikke byfogden i at lade udfærdige den lange liste over en stor proprietær-

1. Jfr. p. 134 f.

2. Jfr. p. 36 ff.

3. Kommissionsprotokollen p. 821, aktstykke 153.

gårds sædvanlige jævne løvsøre og kreaturer, heste, køer, stude, får, svin, gæs o. s. v.: Blev ellers funden et kammer østen ud af fruerstuen, således forriglet, at den ikke kunde fås op, folkene vilde og ikke forklare, hvad der var udi, thi blev samme kammerdør til videre forsegleet. – En del korn på loftet skal måles, men loftet bryder sammen under folkene, så de er nær ved at komme i ulykke, en del af kornet styrter ned i grebningen bag hestene, så videre måling opgives, og mængden anslås skønsmæssigt. Og så fortsættes vurderingen og registreringen, men ikke uden visse vanskeligheder, for folkene på gården er alt andet end meddelssomme, og det synes endda, som de morer sig med at have byfogden lidt til bedste: Folkenes sengeklæder var meget slette og ilde conditioneret, thi blev de ej vurderet. Ellers blev folkene i gården, nemlig Christen Pedersen, Peder Andersen, Ole Pedersen, Jens Pedersen, Niels Christensen og Søren Andersen samt tjenestepigen Kirsten Christoffersdatter, samtligen indkaldet og først tilspurgt, at som de i går berettede, at der var [kørt] tvende vogne af gården med hester for, og der ikkun var kommen den ene tilbage igen, hvor den ene var afbleven og de tvende bæster. Peder Andersen svarede, at den, han kørte af gården, kørte han i gården igen, den anden vilde de ingen forklaring⁴ gøre om. For det andet tilspurgte Niels Christensen, hvor han gjorde af den hest, som han bortred af gården, da de var ankommen? Svarede, at den red han til Løngaard⁵ og der satte den, såsom han ikke vidste rettere, end det var deres, og var det en skimlet hest . . . – Endelig bliver den foretagne retslige beslaglæggelse forkyndt for folkene, som får pålæg om, at intet må flyttes eller føres af gårde.

Et par dage efter, den 8. februar, fortsættes samme forretning i Ole Langgaards hus i Tisted, hvor byfoged og byskriver med tvende mænd besørger registrering og vurdering og forkynder beslaglæggelse og forbud mod bortflytning af godset: Om Ole Pedersen Langgaards skudeparter kunde denne sinde ingen efterretning have, såsom her aleneste en tjenestepige i huset var tilstede, og Ole Langgaard sig ej i sit hus vilde indfinde, i hvorvel han var hjemme i byen her, så får dermed at bero, indtil man sig til åstederne, hvor de ere beliggende, kan forføje⁶. –

4. Ms.: forklare.

5. Der findes ingen gård af dette navn i nærheden af Søgaard. Men en lille mil mod nordøst, i Tved sogn, ligger Langgaard, hvorfra familien vel stammer (Jfr. Torsten Balle i Hist. Aarb. Thisted Amt, 1942, p. 262, note). Det er sikkert denne gård, der menes, jfr. at Ole Langgaards efternavn i Tisted kirkebog også staves Longaard (20.6.1686) og Løngnard (4.2.1687).

6. Højeste Rets Dom Bog, 1697, II bl. 1154–61: Rosenvinge contra Langgaard, (afskrift i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

Ole Langgaard begynder at deltage personlig i det interessante spil, der åbenbart ikke alene gælder penge og penges værd. Han henvender sig, uden held, til byfogden med anmodning om at erholde en kopi af den ordre, ifølge hvilken beslaglæggelsen har fundet sted. Og han hævder, at en del af hans gods er bortkommet kort efter beslaglæggelsen, en påstand, som den ansvarlige, Emmik Eriksen, finder så alvorlig, at han fører vidner imod den på herredstinget⁷. Emmik Eriksen sørger i det hele taget for at have pinlig orden i denne sag, som han behandler efter Rosenvinges befaling. Den 22. februar aflægger han regnskab, dels har han sit salær til gode, dels har han måttet antage to mænd til at føre opsyn og holde et vågent øje med korn, kreaturer og andet på Søgaard. Byfogden gør samtidig samvittighedsfuldt opmærksom på, at sådant vagthold efterhånden vil falde noget dyrt. Og 8.5. foreligger atter en à jour-ført opgørelse fra ham⁸. Men Rosenvinge regner åbenbart med, at det vil blive Ole Langgaard, som skal betale, i hvert fald går der henved et halvt års tid på denne måde, før der sker en afgørende ændring i tingenes tilstand og en foreløbig afslutning. Men mindre begivenheder forefalder der naturligvis i mellemtiden. Niels Nielsen Hornby og Jens Christensen Snedker, begge af Tisted, som har været antaget til for betaling at holde opsyn på Søgaard, kan fortælle, at mens de var der, kom Ole Langgaard hjem, og de foreviste ham den af Rosenvinge udstedte ordre af 30. januar om den stedfundne beslaglæggelse: Da svarede han, at han agtede den ikke, [de] skulde vise hannem hovedoriginalen. Talte og adskillige trussels- og foragtelige ord imod byfogden Emmik Eriksen. Og vandt Niels Nielsen ydermere Ole Langgaard at have sagt, at han vilde tage Emmik Eriksen og lade hannem sætte fast ved sin fod; og det kunde han gøre, når han vilde. – Og kan Emmik Eriksen bevise, at der ikke umiddelbart efter beslaglæggelsen og til skade for Ole Langgaard er bortført kreaturer, avl eller løvsøre fra Søgaard, så kan de samme vagtmænd bevidne, at der 5. og 6. maj er bortført fire læs korn og ærter, og det på Ole Langgaards egne vogne. Det ser ud til, at Langgaard enten ikke har forståelse af, hvor farligt det kan være at bryde en retslig beslaglæggelse, eller også at han er klar over, at der her foreligger et så eklatant overgreb, at han i sidste instans vil blive undskyldt for ikke at have fundet sig i det.

7. Hillerlev og Hundborg herreders justitsprotokol 2.3.97, jfr. Højesteret 18.10.97, protokol B, p. 448 (afskr. i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

8. Kommissionsprotokollen p. 1266, aktstykke 238.

Den 21. og 22. maj er ovennævnte Niels Nielsen på Søgaard for at inspicere og medbringer Emmik Eriksens skriftlige ordre til Laurids Langgaard, Oles broder, og til tjenestekarlen Niels Christensen, at de skal åbne døre og låse for ham. Og da kan han konstatere, at adskilligt gods, som forefandtes ved registreringen, ærter, korn, klæder, uld, nu er borte.

Men på det tidspunkt har kommissariernes hårde dom over Ole Langgaard, tab af boslod og livsvarigt strafarbejde, allerede foreligget en uges tid⁹. Rosenvinge føler sig sikker, han kan ikke tolerere nogen forringelse af det gods, som retten har lagt sin hånd på, og hvoraf bl. a. visse udgifter skal afholdes. Den 25. maj tager han et afgørende skridt og giver ordre til, at der skal afholdes auktion over de beslaglagte ejendele, idet han dog først i vidners nærværelse spørger den på dette tidspunkt bortrejste Ole Langgaards brødre, Laurids og Christen, om de vil cavere for midlernes tilstedeværelse; i så fald kan auktionen undgås. Men de svarer, at de hverken kan eller vil, og henviser forøvrigt til, at Rosenvinge jo meget godt ved, at deres broder vil appellere sin dom. Men nogen formel stævning af Rosenvinge foreligger ikke, han beslutter, at auktionen skal finde sted 14. juni. En sidste inspektion på Søgaard inden auktionen må opgives. Den 1. og 2. juni er Niels Nielsen efter byfogdens ordre atter derude, men bliver ikke modtaget med stor respekt af tjenestefolkene: Da blev ham ganske forment af Christen Mikkelsen Nedergaard, som svarede, at det var ham forbuden af Ole Langgaard, at han ikke måtte oplukke nogen lås eller dør enten for ham eller nogen anden, førend de fik anden ordre at se. – Det mislykkede forsøg viser, at Ole Langgaard endnu har hånd i hanke og ikke er til sinds at give sig trods kommissariernes hårde dom.

Ved auktionen viser der sig da også en påfaldende difference mellem det registrerede og beslaglagte og det nu til bortsalg udbudte, større og anderledes end den naturligt kunde ventes at være som resultat af, at gårdens daglige drift naturligvis ikke har været standset. At det til auktion stillede korn ikke i mængde svarer til det registrerede, kan måske nogenlunde forklares ved, at agrene har skullet tilsås som sædvanlig, og ved at en del byg er blevet bragt til Tisted til malt, og andet fortæret på gården. Men at der også mangler en del løvsøre, dyner, puder, uld o. s. v., lader sig ikke forklare på nogen antagelig måde.

Men som godset foreligger, sælges det. Og det er ikke sikkert, at Ole

9. Jfr. p. 170.

Langgaard ærgrer sig, da han senere får at vide, at fem bæster, som ikke ifølge registreringen var med i det beslagede gods, er gået med i løbet. For engang når tiden kommer, kan det måske blive ubehageligt for Rosenvinge, at han uden videre har ladet bortsælge de heste, som er købt for Ole Langgaards broders penge, og som således aldeles ikke kan siges at tilhøre boet¹⁰. Og det tyder heller ikke på, at Ole Langgaard har til hensigt at lade sagen bero ved det nu forefaldende, når han ved auktionen lader sine brødre Christen og Laurids sammen med sin betroede mand på Søgaard, Christen Mikkelsen, føre en nøjagtig kontrabog over det bortsolgte¹¹.

Der er mødt adskillige til auktionen, købere af kvæg, heste, løvsøre m. v. Og det samme gør sig gældende ved auktionen over Ole Langgaards gods i Tisted by. Og både på Søgaard og i Tisted er hans brødre tilstede som ivrige deltagere, de køber selv en stor del, andet driver de op i den højest mulige pris¹². Der er god købelyst, også Ole Langgaards helt forfaldne ladehus på Nørregade finder sin aftager. Lang tid vil det næppe kunne stå, men holder dog sagtens Emmik Eriksen ud. Det må så blive hans arvingers sag at skønne, om byfogdens køb på auktionen var fordelagtigt eller ej¹³.

På den måde bliver det en ikke ringe sum, Ole Langgaard taber. Og som han måske med tiden skal have refunderet¹⁴.

10. Højesteret 20.10.97, protokol B, p. 454 (afskr. i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

11. Tisted bytings protokol 14.5.98.

12. O. c. 28.5.98.

13. O. c. 16.9.99.

14. Høyeste Rets Dom Bog, 1697, II bl. 1161-64, Rosenvinge contra Langgaard, (afskrift i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

Højesteret

Med enevælden har Højesteret, sammensat af adelige og borgerlige, afløst kongens gamle adelige retterting, hvor kongen selv sad til doms med rigsråderne og afsagde kongens og rigens råds domme. Højesteret, der nærmest kan opfattes som et organ i lighed med de mange nyindrettede kollegier, er enevældens dømmende myndighed, øverste appelinstans fra underretterne og, parallelt med dem, fra de kongelige kommissioner, som ikke sjældent udnævnes i specielle sager. Kongen selv er, hvis han ønsker det, udøver af den fulde domsmagt; det sker dog kun sjældent, at han selv tager sæde i retten undtagen på det årlige åbningsmøde. Men i adskillige tilfælde skal sagen refereres for ham inden domsafsigelsen. Og det sker, at monarkens afgørelse går imod dommernes.

Højesteret har til huse i en sal på Københavns slot. De to lange borde, hvorved dommerne har deres pladser, står til hver sin side af en forhøjning med tronstol til kongen; enten han er til stede eller ej, er det reglen, at alle udtalelser tænkes rettede til majestæten. Og dommerne bærer kapper af rødt fløjel¹.

Den sag, der begyndte rent lokalt med, at præsten i Tisted fandt ud af, at Maren Spillemands og Kirsten Langgaard var besatte af Djævelen, og at man i den anledning nødvendigvis måtte brænde en eller flere gamle kællinger, har på godt halvandet års tid grebet sådan om sig og har draget så mange store og små personer til sig, at den landet over er almindeligt samtaleemne hos høj og lav. Hexene er for så vidt gledet helt ud af sagen, som de er blevet frikendt ved landsretten i Viborg, for deres vedkommende er der ingen livssag at prøve ved Højesteret. Men der er nu faldet andre dødsdomme, som skal prøves, og Mathias Rosenvinge har, til stor fortrydelse for Ole Bjørn, der nok vilde være første mand til dette, skyndt sig at indgive kommissionsdom-

1. Poul Johs. Jørgensen, *Dansk Retshistorie*, 1947, p. 559, jfr. p. 522 f. Troels G. Jørgensen, *Bidrag til Højesterets Historie*, 1939, p. 7 ff. Sophus Vedel, *Den Dansk-Norske Højesterets Historie*, 1888.

men til stadfæstelse eller skærpelse²; som et modtræk indanker Bjørn og de andre af den kongelige kommission dømte dommene til omstødelse³.

De dømtes ansøgning om, at dommene må blive prøvet ved Højesteret, synes ikke bevaret i original, men indholdet er åbenbart for store partiets vedkommende næsten ordret gledet ind i den endelige stævning til Højesterets ekstraordinære session d. 20. september 1697, som udgik 14. august. Det fremgår af dette fyldige dokument, at de anklagede og dømte »sær og samtlig«⁴ andrager om, at der må blive rejst tiltale mod kommissionsdomstolens enkelte medlemmer: justitsråd, landsdommer Christoffer Bartholin, biskop Johan Braem, vicelandsdommer Hans Lange, provst Peder Reenberg, samt mod anklageren Mathias Rosenvinge.

Klagen går i almindelighed ud på, at dommerne alene har fulgt Rosenvinges og hans vidners sigtelser og uden videre har forbigået de vidner og dokumenter, som de anklagede har søgt at føre og fremlægge. Dernæst insinueres, at kommissionen har supprimeret visse væsentlige, faktisk indgåede dokumenter, fordi de ikke har været i overensstemmelse med dens ønske og opfattelse, navnlig den første kommissions indberetning om sagen, d. v. s. afdøde Otte Skeels og afdøde Niels Jespersens relation af 19.8.96, som åbenbart aldrig har måttet komme rigtig frem i lyset⁴, og den betænkning fra det theologiske fakultet, som biskop Jens Bircherod på et tidligt tidspunkt selv skal have fremskaffet⁵. Og endelig klages der ligeledes i almindelighed over, at vidner i stort tal er blevet afvist, og at rettergangen i høj grad er blevet forvirret og vanskeliggjort ved kommissariernes selvrådige og ulovlige flytning af forhørene fra rådstuen til provstegården⁶. Det påstås, at de anklagede i det hele taget ikke har kunnet komme til orde, men fra første færd er blevet stemplet som forbrydere, og at hele sagen uden videre er

2. Højesteret 2.11.97, protokol A p. 392, B p. 484 (også i Ny kgl. Saml. 423 fol.). Jfr. Højesterets Stævningsbog 10.7.1697, nr. 175.

3. Ole Bjørns ansøgning om, at hans sag må komme for indeværende højesteret, er noteret i kancellikollegiets protokol 29, 14.6.97, nr. 31. Han beder desuden om selv at måtte føre sit forsvar, og at alle de anfægtede uden undtagelse må bringes til København og dér underkastes det theologiske og det medicinske facultets undersøgelse. Endvidere om at han i Højesteret må fremlægge de breve og beviser, som ikke har været fremlagt i andre retter. Resolutionen går ud på, at kun de dødsdømte skal føres til København, men at Bjørn naturligvis skal have lejlighed til at fremlægge de omtalte dokumenter, og at han må have tilladelse til at rejse til København for selv at føre sin sag.

4. Jfr. I, p. 267.

5. Jfr. I, p. 361.

6. Jfr. p. 123.

blevet karakteriseret som gennemført bedrageri, således at endog cancelliet har fået samme falske indtryk, hvoraf atter er fulgt, at de i sagens anledning udstedte kongelige missiver har beordret kommissarierne til: at kende og dømme, hvad straf de med sådan deres bedrageri og misgerninger kunde eragtes at have fortjent, ligesom de aldeles kunde være konvincerede og overbevist, førend nogen lovmål, vidnesbyrd eller dom i nogen måder var lovlig begyndt, ført eller gangen. –

Altså forelægges kommissionsdommen, der angår: så mange menneskers liv, ære og højeste velfærd, – nu for højeste ret i det håb, at den ikke alene må blive omstødt, men at endog anklageren, dommerne og adskillige vidner, som har angrebet og efterstræbt så mange uskyldige mennesker, må lide tilsvarende straf for deres ulovlige overgreb.

Åbenbart stadig byggende på ansøgningen om at få sagen for Højesteret fortsætter stævningen med at citere de enkelte af kommissionsdommen ramtes beklagelser.

Først: de arme formentede anfægtede mennesker, at de uden skyldig brøde, i steden for den kristelige medlidenhed, undsætning og husværelse, som de sig udi deres ugemene og fast ulidelige, endnu kontinuerede plage havde formodet, i hårdeste måder skulle våren antastet, ilde og ubarmhjerteligen medhandlet med frost og kuld i bolt og jern i de allerslemmeste huller og fængsler, ja, en del med umanerlig hunger og sult, som Anne Krogsgaard, der fire samfælde nætter og dage uden al mad og drikke skulde have måt sidde indlukt og ikke nødt en drik bar vand, en del med hug og slag både i deres fængsel og for retten af adskillige overfalden, med andet mere uformentlige uforsvarlige og fast ukristelige medfart imod dem. – Hertil kommer yderligere, at de er blevet forhindret i personlig at svare mod de beskyldninger, der er blevet rettet imod dem, ligesom de heller ikke har kunnet få udskrifter af de protokollerede vidneudsagn til nærmere erklæring. Og tilmed har så biskoppen Jens Bircherod og provsten Peder Reenberg uden videre forment dem: deres højnødvendige saligheds middel og de højværdige sakramenters brug mod deres inderlig forlængsel og indstændige begæring, – med mindre de vilde aflægge en falsk bekendelse mod deres sandhed og rette samvittighed.

For Maren Spillemands vedkommende klages der specielt over, at hun mod al lov og ret efter biskop Bircherods og afdøde cancelliråd Jespersens ordre er blevet ført fra sin frihed og sit rette værneting til Aalborg, hvor hun i provst Reenbergs hus er blevet forledt: underlig

i sin forvirring til en sælsom og urimelig bekendelse imod sandhed, som hun aldrig med god samvittighed skal kunne være gestændig eller ved sin fulde fornøft skal have været vidende om. –

Som et særligt misforhold med hensyn til behandlingen af de anfægtedes sag påpeges dernæst, at skønt både Rosenvinge og kommissarierne har vedgået, at nogle af dem, f. ex. Anders Pedersens døtre og Anne Jacobsdatter i hvert fald har været angrebet af legemlig sygdom, har de ikke des mindre dømt dem til henholdsvis at stå åbenbare skrifte og til kagstrykning og forvisning, hvorimod de har taget Maren Hansdatter Sirichs i forsvar, skønt hun efter hendes egen bekendelse er en stor bedrager og gudsbespøtter; tilmed har hun: ikke aleneste ved hendes fulde fornøft påløjet og udråbt mange ærlige og fornemme godtfolk, men endogså hendes egen sognepræst skamlige og ubevislige ting påsaagt. –

På afdøde Inger Fusmands vegne klager Anders Skomager over, at hun ikke alene: skal være i mange måder ilde og ubarmhertig medhandlet, men endog i sin barselseng udi Lorends Meins hus i Viborg(!) af en hører i latinske skole, navnlig Jens Pedersen Rimand ibid. med hug og slag ukristelig overfalden, som siden af biskoppen mag. Jens Bircherod skal være tagen i forsvar imod lovlig indstævning for vidner og videre lovmål, som for sådan overlast kunde påfølge. – Hertil kommer yderligere, at præsterne har nægtet hende sakramentet og til gengæld truet hende med begravelse i galgebakken. Hendes lig henstår endnu over jorden og må ikke blive kristelig begravet: med anden mere ulejlighed, spot og skade, som både den afdøde og hendes egenlevendes mand, børn, forældre og pårørende såvelsom og de godtfolk, hun var til logement til i Aalborg, er der udover vederfaret. –

Også den fromme og flittige Poul Rytter føler sig i højeste måde forurettet. Først uden begrundelse bagtalt af biskoppen, dernæst forvist fra Aalborg stift, endelig: dømt og relegeret fra sin gejstlige privilegion og timelig velfærd, som han med så mange års omkostning, arbejder og studeringer har stræbt for i verden, med videre store og skammelige formentlige forurettelse og ubevislige tillæggelser. – Dette blev altså lønnen for: den store travallie, han med bøn og Guds påkaldelse for de arme anfægtede mennesker af kristelig medlidenhed i sin enfoldighed har udstået. –

Med henvisning til Anders Skomager klager Lorends Mein først og fremmest over den overlast, der ved Jens Rimand er sket ham i hans

hus, dernæst over at han uden egen skyld er: gerådet først i bispens mag. Jens Bircherods og siden i provstens mag. Peder Reenbergs store u-yndest, – hvilken sidste tilmed uden lov og dom har: holdt ham fra sakramentet og hånlig fra skriftestolen haver ladet afvise. –

Men hovedklageren er, som det kunde ventes, Ole Bjørn, hans part af stævningen fylder lige så meget som samtlige de andres. Ham er det gået hårdt ud over: fordi han efter sit embedes og kristendoms pligt skal have stræbt og endnu ved Guds kraftige bistand stræber af yderste formue at imodstå den onde fjende og hans tilhængere med formanen af Guds ords bøn og påkaldelse i kirken og hos de arme såkaldede formente anfægtede. – Navnlig er han blevet forfulgt: af biskoppen mag. Jens Bircherod, som han formodede sig mest bistand og befordring af så at den ganske sags hele byrde skal være lagt på hannem, og alt siunes at sigte til hans undergang og fordærvelse. –

Hele fremgangsmåden har, især fra biskoppens side, været meget vilkårlig og uheldig, idet han for det første ganske uden foregående varsel og uden at forsøge på at komme til forståelse har suspenderet Ole Bjørn (vel at mærke før den kongelige befaling herom endnu var ankommet), dernæst har forhindret ham i at føre sin sag på hjemtinget og endelig siden forfulgt ham med ulovlig proces og rettergang: med mange hårde, ulovlige angivelser, ulige og mutilerede beretninger til hans og de arme såkaldede formente anfægtede menneskers såvel som den rette sandheds undertrykkelse. – Dernæst har biskoppen ikke alene forført myndighederne i København og bibragt dem et galt indtryk af hele sagen, men han har også formået vicesiftamtmanden Christoffer Bartholin til i forening med ham at lade en fuldstændig ulovlig og ureglementeret provstesynode fælde dom over Ole Bjørn, ganske uden hensyn til, at en særlig kommission allerede var beordret til at tage sig af sagen.

Men også denne kommissions optræden har efter Ole Bjørns påstående været meget vilkårlig og uheldig. Det ser allerede mistænkeligt ud, at nogle af kommissionsmedlemmerne samt generalfiskalen enten er nære venner eller endog besvogrede med biskoppen, så der i Aalborg under kommissionens sæde strax har dannet sig en intim og fast blok af Ole Bjørns modstandere, der indbyrdes har haft alle fordele, medens de anfægtede mest har været i fængsel, i bolt og jern eller i stuearrest i andre huse, og selv Ole Bjørn ikke har måttet komme i kirke, ligesom

provst Reenberg endog har nægtet ham sakramentet. Et angreb på biskop Bircherod retter Ole Bjørn gennem Maren Spillemands, som i sin bekendelse af 3. marts 96⁷ har refereret biskoppens egne ord til hende om, hvordan han har haft 18 præster fra Thy i forhør, hvordan de alle har udtalt, at de anså Maren for at være virkelig besat, og hvordan han derpå med hård tiltale har: kysset dem at falde fra mag. Oluf. Derforuden skal bemeldte hr. biskop med lokken og truen have ængstet hende, at hun skulde sige skammelige ting om ermeldte hendes sognepræst, som [han] aldrig skal have tænkt, langt mindre begært eller bedrevet, og udsat en hører af latinske skole, navnlig Christoffer Mumme, at friste hende på det samme og true hende dertil. – I det hele taget bør både Christoffer Mumme og Holger Sørensen Schandorph og adskillige andre, som det her falder for vidtløftigt at opregne, men det er folk som Envold Nielsen, Jacob von Holten, amtmand Jørgen Scheel Due, byfogden og byskriveren i Tisted m. fl., stå til rette og straffes for deres gennemførte forfølgelse og ærekrænkelse af Ole Bjørn. Men Envold Niensens særlig store had og avind til Ole Bjørn har bl. a. rejst sig af, at hans hustru er blevet påråbt og beskyldt af de anfægtede. Og amtmanden er, skønt han selv har gjort sig til part i sagen, f. ex. ved sin underskrift af den så meget omtalte supplik af 3. juli 96 fra borgerskabet i Tisted⁸ og ved sin opvartning af de besatte med bøn og salmesang, ganske uretmæssigt optrådt som anklagende vidne mod Ole Bjørn, hvem han også har overfaldet med ærerørige skældsord.

Mange andre ting må man efter magister Oles mening undre sig over, Rosenvinges fordrejelse af sagen og hans ugrundede anklager, fremlæggelsen af det medicinske facultets udtalelse⁹, der var, som biskoppen ønskede den, og hans undertrykkelse af den førnævnte af ham selv fremkaldte udtalelse fra det theologiske facultet, som formodes at have været ham imod. For dette og meget mere forbeholder Ole Bjørn sig at gøre rede i Højesteret.

Trods højesteretsstævningens fyldighed er Ole Bjørn meget utilfreds med den, efter hans mening burde den åbenbart have været betydelig grundigere, han har på fornemmelsen, at man bevidst modarbejder ham: I lige måde forklarede mag. Oluf Bjørn, at assessor Rosenvinge

7. Jfr. p. 57.

8. Jfr. I, p. 216.

9. Jfr. p. 113 f.

har machineret at ville have dommen simpliciter konfirmeret foruden at sagen skulde komme ind for højeste ret, og da det ej kunde gå an, har han fået stævning i sagen førend mag. O. Bjørn, og da hans kontrastævning indkom udi kancelliet, blev meget af den udelukt, som var i koncepten¹⁰. –

Altså indstævnes til Højesterets ekstraordinære session den 20. september 1697 den lange række af dommere, vidner og andre interesse-rede.

Kommissarierne for at svare til og forklare den af dem afsagte dom.

Mathias Rosenvinge for at svare til de af ham fremsatte beskyldninger mod Ole Bjørn og andre for oprør, stempling, sammenrottelse og andet utilbørligt.

Jens Bircherod for at afgive forklaring om de af ham givne indberetninger og for at fremlægge alle sine dokumenter i sagen.

Afdøde Otte Skeels og afdøde Niels Jespersens arvinger, for at forklare, hvor den erklæring kan være blevet indleveret eller henlagt, som de må antages efter kgl. befaling at have udfærdiget efter deres inkvisition i sagen¹¹.

Jørgen Scheel Due for angivelser, skældsord og attester mod Ole Bjørn.

Samtlige provster og præster, der på een og anden måde har haft med sagen at gøre, adskillige af dem tillige i speciel anledning; præsterne i Aalborg for at forklare, hvorfor de har nægtet sakramentet til de anfægtede, især Inger Fusmands, til Ole Bjørn og til Lorends Mein; andre for at erklære sig om deres besvarelser af biskoppens spørgsmål¹², og om det er sandt, hvad man ikke hidtil har kunnet få oplyst, at Holger Sørensen afkrævede dem den skriftlige besvarelse med tilføjelsen, at han, Guds bitre død, ikke vilde have eet ord indført deri, som kunde touchere biskoppen eller være ham imod.

Envold Nielsen Bjerregaard, der er optrådt som vidne mod Ole Bjørn, skønt han er hans: store avindsmand og eftertragtere. –

Anders Lauridsen med sin kone Maren Hansdatter Sirichs: og svare til hendes formentlig skammelig forhold og bekendelse. –

De andre anfægtede med deres lavværger.

10. Højesteret 2.11.97. protokol A p. 392. B p. 484 (også i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

11. Jfr. I, p. 267.

12. Jfr. I, p. 390 f., 397 f.

Rektor Niels Ebbesen med sine hørere og Simon Nielsen, kirkeprioren.

Hørerne fra Aalborg Jens Pedersen Rimand, Christoffer Mumme, Jens Skottenborg for at stå til rette for deres forseelser.

Disciplene Christen Nielsen Møller og Peder Nors for at forklare om de dem aftruede bekendelser.

De for trolddom beskyldte og pågrebne kvinder.

Mikkel Langballe for hans brydelse af retten.

Ole Nielsen Dreyer, som uberettiget har påskrevet andres attester og stemplet en del af dem som skandskrifter.

Byfoged Emmik Eriksen, byskriver Christoffer Nielsen, landstings-skriver Jacob von Holten, amtsforvalter Jens Hansen med sin fuld-mægtig Jens Christensen Rodsted; og flere borgere i Tisted: tolder Christen Jensen, chirurgus Peder Sattelmeyer, farver Jens Mortensen, Laurids Morsing, Anne Christensdatter sal. Anders Pedersens på Torvet med døtre og lavværge i anledning af et vidne for kommissionen, som hun skal have lempet efter Envold Niensens ønske, og om hun tilstår noget bedrag ved sine døtres anfægtelse, så de, som kommissionen har dømt dem, er skyldige til at stå åbenbare skrifte. Anne Pedersdatter og Anne Dahl, om de vil modtage kommissionsdommen, eller om de vil protestere. Anne Gris og Anne Legind, Jens Svendsen med hustru og børn og husstand for at forklare: særdeles om Jacob v. Holtens forhold i Eders hus for to år siden, da han skal have været så forbitret på sognepræsten mag. Oluf Bjørn, at [han] skød ud af vinduerne, da han så hannem komme ned fra kirken ned til sit hus. – Desuden adskil-lige andre.

Mange sognefolk af Tisted og annex, som har underskrevet Ole Bjørns vidnesbyrd af 11.9.96¹³, samt de af de ikke underskrivende, som måske har noget at sige deres sognepræst på.

Byfogden i Aalborg Laurids Svendsen og byskriveren samme sted Søren Lunge.

Dr. Christian Luja i Odense og magister Jørgen Seerup i Ribe an-gående deres erklæringer om de anfægtede.

Rytteren Christian Frederik i anledning af det caldæiske og hebraiske, som Karen Spillemands skal have talt, og hvorom han har givet Ole Bjørn een, men degnen i Nørholm, Jonas Dalin, en ganske anden for-klaring.

13. Jfr. I, p. 399 f.

Samme degn¹⁴.

Af ukendte grunde har Ole Bjørns søstersøn Christian Frederik Mavors med Charlotte Amalie foretrukket ikke at slutte sig til den flok, som klager i fællig, men har indgivet en særlig ansøgning om at få deres domme prøvet ved Højesteret¹⁵.

Heller ikke Ole Langgaard optræder blandt de i højesteretsstævningen af 14. august nævnte klagere. Han har personlig indanket sin sag¹⁶, og hans dom, som rent bortset fra hans ansvar i besættelsessagen omfatter konfiskation af midler og formue (der tilmed allerede på foranledning af generalfiscalen er bortsolgt ved auktion), skal prøves for Højesteret i samme ekstraordinære session som den af Ole Bjørn og de andre dømte appellerede kommissionsdom. Og Mathias Rosenvinge forelægger også dommen over Ole Langgaard til konfirmation; indstævnedede er Christoffer Bartholin til Kaas, biskop Johan Braem, vicedommer Hans Lange, provst Peder Reenberg og Ole Langgaard selv¹⁷.

Det er altså ikke så få, der enten befales eller indbydes til at rejse fra Nørrejylland til København nu i eftersommeren 1697 i anledning af at sagen skal for Højesteret. Men flertallet af de indstævnedede vidner har ret til at udeblive og gør det naturligvis¹⁸. Andre må nødvendigvis begive sig på vej. Men de rejser ikke alle på samme måde. Og for en af dem er der fra højeste sted truffet strenge anordninger om vejen, svinkeærinder søges forhindret. Ole Bjørn får at mærke, at bispem i Aalborg stadig er hans overordnede. Der udgår 13. juli et kongeligt missive til Jens Bircherod: Såsom vi allernådigst haver for godt befunden, at en extraordinaire session i vores højeste ret den 20. september førstkommendes skal holdes, da den sag angående det Tistediske så kaldet besættelses og trolddoms værk til videre påkendelse skal foretages, så have vi allernådigst bevilget, at mag. Ole Bjørn må komme her over sin sag at forsvare, derefter du dig allerunderdanigst haver at rette og hannem at tilholde direkte fra Aalborg den nærmeste vej hid at rejse¹⁹. –

14. Ny kgl. Saml. 423 fol. Thott 176 fol. Jfr. I, p. 35.

15. Højesteret 20.9.97, protokol A p. 314, B p. 383 (også i Ny kgl. Saml. 423 fol.). Jfr. Højesterets Stævningsbog 14.8.1697, nr. 189.

16. Jyske Tegnelser XIX, bl. 29. Jfr. Højesterets Stævningsbog 6.8.1697, nr. 185.

17. Assessor Rosenvinge contra Ole Langgaard, Højesterets Dombog 1697 bl. 1154–64 (også i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

18. Danske Lov 1. bog, 13. cap., 2. art.

19. Jyske Tegnelser XIX, bl. 27 f. Original i Aalborg Bispearkiv, Dokumenter og breve vedr. Tisted købstad: Kirkelige forhold 1574–1723.

Brevet når ikke biskoppen i Aalborg, han selv tør nok begive sig på vej til hovedstaden uden at vente på den kongelige tilladelse, som også han behøver, men som han ved, vil komme. Og Ole Bjørn har han visselig ingen grund til at tage hensyn til, men han får besked, ganske vist andenhånds, uden opsættelse, så snart biskoppen efter sin ankomst til København får lejlighed til at skrive: D. 7. augusti skrev jeg til mag. Peder Reenberg i Aalborg med ordre og begæring, at han på mine vegne skulde lade mag. Ole Bjørn vide, hvorledes han sig ved sin forestående rejse til København skulde forholde²⁰. – Ole Bjørn rejser altså efter ordre og ad fastlagt rute. Dog ikke som arrestant. Det havde været smukt, om han havde kunnet slå følge med fangetransporten for at trøste de bedrøvede på søen. Men det er ikke tilfældet, thi den ankommer til Københavns toldbod 24. august²¹, og denne dag er Ole Bjørn endnu i Aalborg, hvor han kvitterer for højesteretsstævningen²².

Om fangetransporten er der også truffet bestemmelse den 13. juli, idet der udfærdiges kongelig ordre til Christoffer Bartholin, at han: strax den anordning gør, at så mange af de forment besatte personer, som formedelst deres grove forseelser ere kendte fra deres liv, vorder fra vor købstad Aalborg, hvor de skal være anholdne, under god varetægt til vands hid til staden ført og til byfogden her sammesteds Friderich Eisenberg leveret, som allernådigst er befaleet dennem udi stadens gemme indtil sagens uddrag for vores højeste ret at lade forvare²³. –

Der tages visse hensyn til den hårdt ramte Ole Langgaard, det ligger i luften, at Rosenvinge måske er faret for hårdt frem imod ham, og det ser mærkeligt ud, at han uden videre har ladet hans gods bortauktionere. I hvert fald skal det ikke kunne siges, at Langgaard lider uskyldigt, myndighederne hjælper ham efter anmodning med både det ene og det andet og vejleder ham. Blandt missiverne af 13. juli udgår også eet til kommissarierne: at I strax lader Ole Langgaard fra bemeldte Tisted, som i samme sag skal være interesseret, og allerunderdanigst foregiver for vores højeste ret at ville appellere, bekomme en vidimeret kopi under Eders hænder og signeter af Eders doms slutning i forskrevne sag, og derhos tilkendegiver hannem, at som de dertil hørende

20. Bircherods dagbog 7.8.97.

21. Jfr. p. 194 f.

22. Højesteretsstævningen 14.8.97, Ny kgl. Saml. 423 fol., Thott 176 fol.

23. Jyske Tegnelser XIX, bl. 28 f.

akter ere hel vidtløftige, og til dennem at udskrive stævnetiden vilde bortgå, han da betimeligen betjener sig af den dom, som mag. Ole Bjørn med akterne beskreven skal være meddelt²⁴. – Og ikke nok hermed. Thi Ole Langgaard har ingen penge at opholde sig i København for, hans hele formue, i hvert fald den, man har kunnet komme over, er beslaglagt. Hans ansøgning til kongen i denne anledning bliver ikke afslået²⁵, den 17. juli udstedes befaling til Christoffer Bartholin: Vide må du, at vi efter Ole Langgaard af vor købsted Tisted hans herom allerunderdanigst gjorte ansøgning og begæring allernådigst haver bevilget, at han sin sag for vores højeste ret med at udføre samt til hans underholdning imidlertid må nyde så meget af hans midler, som dig godt synes, at han dertil kan behøve, derefter du dig allerunderdanigst haver at rette og derom strax fornøden anordning at gøre²⁶. –

Og endelig bliver der altså også, men først den 3. august, da biskoppen allerede er i Roskilde²⁷, på hans formelle ansøgning udstedt formel tilladelse til en københavnsrejse: Vide må du, at vi efter din herom allerunderdanigst gjorte ansøgning allernådigst haver bevilget, at du på nogen tid må være forløvet hid over at rejse dine anliggende ærinder at forrette²⁸. –

Forøvrigt har Jens Bircherod, ledsaget af sin hustru og medførende de nødvendige tjenestefolk, en pige og en tjener, begyndt sin rejse allerede ved midten af juli måned, vel forberedt. Den 14. juli er han og bispinden til alters, den 15. holder magister Peder Reenberg afskedsmiddag for ham. Det ser ud til, at biskoppen har undt sig selv nogen ferie og adspredelse oven på de både ærgerlige og ophidsende begivenheder, i hvert fald er dagsrejserne korte, adspredelser undervejs kærkomne, vejret spiller også en rolle: D. 16. julii rejste jeg om eftermiddagen kl. 2 tilligemed min kæreste fra Aalborg og ankom 3 mile bort til Gravlev om aftenen. Havde den dag klar og vindig luft. Vi logerede om natten hos degnen i Gravlev. – Næste dag går det videre til Hobro: hvor vi bedte lidet inde til byfogdens og siden os derfra til

24. O. c. bl. 28.

25. Ole Langgaards ansøgning (Koncepter og Indlæg til Jyske Tegnelser 1695–1699) er dateret Kbhva. 7.6.97. Foruden penge anmoder han om at få beskikket en duell og billig prokurator, helst Bertel Bjørnsen (om ham se videre p. 203). Kancelliet anbefaler ansøgningen 14.6.: Os slunes allerunderdanigst, at dette alernådigt kunde bevilges. – Jfr. Kancellikollegiets protokol 29, 14.6.97 nr. 44.

26. Jyske Tegnelser XLX, bl. 29.

27. Jfr. p. 191.

28. Jyske Tegnelser XIX, bl. 30.

Randers forføjede i logement hos borgmester Jens Karmark²⁹. Denne dag regn-kugle³⁰ af og til. – Og også under rejsen holdes biskoppen af sine korrespondenter underrettet om stemningen i København. Thi skønt hans dagbogsnotat her, som så mange andre steder, er ufuldført, kan der næppe være tvivl om arten af brevets indhold: Bekom jeg om aftenen udi Randers skrivelse med posten fra episcopo Viburgensi dr. Gerner, dateret Hafniæ d. 13. julii, hvor udi han inter alia giver mig dette tilkende, at . . . – Den 18. juli er søndag, formiddagen tilbringes med gudstjeneste i Randers, men om eftermiddagen går rejsen videre til Aarhus: hvor vi ankom kl. 7 om aftenen og tog ind i bisperesidensen hos doct. Johan Braem og hans kæreste. – Hele næste dag tilbringes i Aarhus, og biskoppen er sammen med andre til middagsselskab hos seigneur Christian Wejerslev³¹. Tirsdag går så rejsen videre fra Aarhus, men bispen og bispinden er ikke ene på vejen, de er i selskab med 12 à 14 vogne, fornemme folk fra Aarhus og det meste af kleresiet. Thi onsdag står i Tyrsted ved Horsens sognepræsten til Brabrand, hr. Anders Hutfelds bryllup, og det er et stort gilde, som opholder bispen til ud på torsdag eftermiddag, men Vejle når han dog. Snoghøj er et knudepunkt, om fredagen kan Jens Bircherod spørge end mere nyt, for der møder han magister Christen Lauridsen³² til Lintrup, på hjemrejse fra hovedstaden: Så lode vi os tillige med vore heste og vogn samt pige og tjenere sætte over Medelfart-sund til Fyn, hvor vi steg i land klok. imod 6 in ipso puncto plenilunii³³. Borgmester i Medelfar Mathias Bolt³⁴ kom ned til os på broen og nødte os til at tage vor natte-logement udi hans hus, hvor vi med god tractament og anden civilité bleve accomoderede. –

Det er en befærdet rute, biskoppen følger, lørdag middag beder han i Grydsvad³⁵ og har der den fornøjelse at træffe oberstløjtnant Brocktorph³⁶, formodentlig også han bringende nyt fra København. I hvert fald er Jens Bircherod meget glad ved at tale med ham. Og ud på eftermiddagen er biskoppen i sin fødeby: Der klokken vår 5 ankom vi

29. Den velhavende købmand Jens Pedersen Karmark var borgmester i Randers 1689–1722, se Poul v. Spreckelsen (red.), Randers købstads historie II, 1952, p. 436, 439, 551 f.

30. regnbyger.

31. Formodentlig stiftsskriver (og kirkeskriver) Christian Wegerslev, se: Aarhus gennem Tiderne III, 1941, p. 137, 145.

32. Christen Lauridsen Wellejus.

33. D. v. s.: da det netop var fuldmåne.

34. Jfr. Chr. Behrendt, Fra det gamle Middelfart II, 1941, p. 63, 117.

35. D. v. s. kroen i Gribsvad, ved skellet mellem Rørup og Vissenbjerg sogne, se Trap, Danmark IV, 1923, p. 535.

36. Der fandtes i 1697 flere oberstløjtnanter af navnet Brochdorff.

til Odense og fandt vor moder og søskende, laus Deo! udi ønskelig tilstand; hvilede så siden til på femte dag over hos dennem. –

Opholdet i Odense tilbringes i selskab med familie og venner, og Thomas Kingo holder selskab for kollegaen fra Aalborg. Men torsdag den 29. bryder man op: Der klokken vår 10 rejste vi fra Odense til Nyborg, hvorhen vor moder samt broder, magister Thomas, og søster Birgitte³⁷ gjorde os geleide udi et ønskelig og behagelig vejrlig. Såsom vinden vår, ved vor ankomst ibidem, favorable af vesten, lejede jeg mig strax en smakke for 5 rigsdlr. og gik på den tilligemed min kæreste samt vores domestique-suite ud fra Nyborg kl. 4. Men såsom vinden blev siden jo mer og mer sagt-blæsendes, ja undertiden så blik-stille, at vi et par gange måtte kaste anker, så holdte vi den meste del af natten ud på Bælt, dog foruden nogen wiederwertighed, eftersom vejret vår ganske yndeligt. – Og morgenbrisen bringer endelig bispem til Sjælland: Såsom en levis aura førte os frem over Bælt, ankom vi ikke førend med dagningens frembrydelse til Korsør, hvor vi circa hor. 3. matutina³⁸ steg i land og i logement til en mands boende ved kirken, navnl. Simensens, lagde os på 4 timers tid til hvile. – Som Snoghøj er også Korsør et knudepunkt, hvor rejsende mødes. Her har Bircherod atter nyt fra hovedstaden, idet hans svoger Knud Landorph og søstersøn Jens Rosenvinge just indtræffer på hjemrejse fra København. Samtalen varer da også et par timer, før bispem fortsætter sin rejse over Slagelse til Ringsted og, næste dag (: fik undervejs nogle regnkugle på os –), til Roskilde. Her er atter gode venner at besøge, og biskoppen forlænger sit ophold i Roskilde søndag og mandag over, tirsdag får han visit af den lærde professor Holger Jacobæus, der venligt bortfører ham og bispinden til sin kære gård Veddelev. Her modtager Jens Bircherod den kongelige tilladelse til at rejse fra Aalborg til København³⁹.

Rejsen har varet tre uger: Den 5. augusti ved middagstider tog vi fra Veddelev og ankom i Herrens navn til København kl. 5, hvor vi udvalgte os logement udi den gård i Studii-stræde, som havde våren vor

37. Jens Bircherods søster Birgitte, f. 1660, ægtede 1. borgmester i Odense Villum Jensen Rosenvinge (fætter til landsdommer Mathias Rosenvinges fader) og havde med ham den i det følgende nævnte søn Jens Rosenvinge (1679–1739), som blev provst i Vissenbjerg. Birgitte Bircherod ægtede 2. Knud Landorph (1649–1711), professor ved Odense Gymnasium.

38. Cirka tredie morgentime. Betydningen af dette kan diskuteres, men Bircherod mener sikkert: kl. 3 om morgenen, ikke 3. time efter solopgang.

39. Orig. i Aalborg Bispearkiv, Landemodesager 1689–98. Påskrevet af Bircherod: *Accepi in prædio Wedeløf prope Roschildiam d. 4 Aug. 97.*

første bolig, siden vi kom i ægteskab tilhobe, men vår nu min fætters, prof. Johan Bircherods, residens⁴⁰. –

Der foreligger desværre ikke nogen detailleret rejseskildring fra Maren Spillemands eller nogen af de andre anfægtedes hånd. Det vides kun, at der har været en pige med dem til opvartning. Og hun skulde heller være blevet hjemme⁴¹.

Biskoppen er kommet til København i god tid, der er lige ved halvanden måned, til Højesterets extrasession skal tage sin begyndelse.

Og denne tid bliver vel benyttet og er ikke spildt.

Så snart han og bispinden er kommet til rette i professorgården i Studiestræde, får de visitter både formiddag og eftermiddag, venner og bekendte ønsker dem velkommen til hovedstaden. Albert Bartholin⁴², som just har modtaget kongelig udnævnelse til borgmester i København; justitsråd, professor Ole Rømer, som foruden at have mange andre hverv også er assessor i Højesteret (dog ikke i den forestående sag); licentiat, konsistorialassessor Hans Mikkelsen Mule, stedsøn af Odense-lægen Christian Henrik Luja; magister, sognepræst til Vor Frue, provst Johan Adolph Bornemann, en broder til Sjællands biskop; og adskillige flere. Biskoppen aflægger senere magisteren en genvisit⁴³.

I de følgende dage har biskop Bircherod selv travlt med at aflægge visitter, det er ikke så få, der skal besøges, helst inden 20. september. Han aflægger først og fremmest en formiddagsvisit hos den mægtige Matthias Moth og er hos ham igen en snes dage senere og har held med sin henvendelse: Om formiddagen talte jeg atter med gehejmeråd Moth, som lod sig en proposition, hvilken jeg gjorde, ganske vel befalde⁴⁴. –

Snarest muligt besøger han også Brostrup Albertin, den norske præstesøn, der har tjent sig rig ved sin virksomhed som prokurator. Allerede nu er han stor godsejer. Og skal man have en vigtig sag for overretten, søger man at engagere ham før nogen anden, thi han er for tiden den mest ansete prokurator hvad hård dygtighed og bevidst omstændelighed

40. Bircherods dagbog 14.7.–5.8.97.

41. Se videre p. 336.

42. Yngste søn af den store Thomas Bartholin; jfr. Danmarks Adels Aarboeg XLIX, II, 1932, p. 124.

43. Bircherods dagbog 8. og 9.8. og 2.10.97.

44. O. c. 11.8. og 1.9.97.

angår; og just han er antaget til at føre kommissariernes sag for Højesteret. Efter hvad man kender til manden fra hans tidligere virksomhed, kan man forudse, at der vil blive tale om et meget stærkt angreb på Ole Bjørn og de andre dømte⁴⁵.

I de følgende dage fortsætter biskop Bircherod sine visitter og samtaler. Naturligvis er det vigtigt for ham, at han får talt gentagne gange med den kongelige koeffionarius Peter Jespersen, skønt han ikke sætter hans forstand meget højt. Ham aflægger han besøg ved midten af august og får en uges tid senere genvisit af både ham og slotspræsten: Kongens hof-prædikant, dr. Peiter Jespersen, item slotspræsten Peder Køler besøgte mig om eftermiddagen. Den første havde samme tid noget nyt at forebringe, hvis absurditet jeg hannem strax coram oculis⁴⁶ demonstrerede. – Videre samtale med ham får han lejlighed til ved et middagsselskab hos kammerråd Klothacher, prins Karls informator⁴⁷, og der kan han også tale med højesteretsassessor, justitsråd Peder Hjort, som just skal deltage i behandlingen af Ole Bjørns sag. Og senere er både han og bispinden middagsgæster hos Peter Jespersen⁴⁸.

Overalt bliver biskoppen vel modtaget, når han besøger venner og bekendte: 23. aug. tog jeg lidet hen til Farum, 2 mile fra København, og talede med justitsråd Poul Vinding, som på en sin gård sammesteds⁴⁹ i disse dage holdte hus, spisede og ibidem hos hannem til middag, beså samme lystgård. – Professor Poul Vinding er Jens Bircherods gode ven, besvogret med ham og en af hans flittigste og velvilligste korrespondenter⁵⁰. Det må glæde og opmuntre biskoppen at besøge og samtale med en så lærd og berejst mand med så mange lykkelige evner og interesser, en kender og elsker af den klassiske græske litteratur. Han sidder også i det danske kancelli. Og han er assessor i Højesteret og skal deltage i behandlingen af Ole Bjørns sag. Senere på året er han flyttet til sin vinterbolig i København og har både biskoppen og bispinden hos sig til et aftenselskab, hvori også deltager justitsråd Hjort og hans frue og nogle flere venner⁵¹.

Naturligvis kan Jens Bircherod have adskilligt at tale med Mathias

45. O. c. 13.8.97; Jfr. H. Hjorth-Nielsen, *Danske Prokuratorer 1660–1869*, 1935, p. 13.

46. op i hans åbne øjne.

47. Hieronymus Klothack, se *Meddelelser fra Det kgl. Gehejmearkiv*, 1889, p. 158.

48. Bircherods dagbog 17.8., 25.8., 26.8., 10.9.97.

49. Poul Vinding havde i 1693 købt Farumgaard af Adam Levin v. Knuth. Trap, *Danmark III*, 1953, p. 265.

50. Jfr. I, p. 89.

51. Bircherods dagbog 5.10.97.

Rosenvinge om. Han noterer et par samtaler med ham, unnlader at referere dem, hvilket dog ikke lader læseren i nogen tvivl om emnet: Om aftenen var landsdommer Rosenvinge hos mig og refererede mig . . . – Matutinas horas apud Rosenvingium traduxi, qui mihi . . .⁵² –

Også i kirken træffer han bekendte og folk, som han gerne vil hilse på: D. 17. sept. talte jeg ved konferensråd Willum Worm efter prædiken⁵³. – Det er noget af et held at møde ham, for justitiarius Willum Worm er hyppigt bundet til sin stol af ondartede anfald af podagra. Ligesom biskoppens afdøde ven Niels Jespersen tog han i sin tid doktorgraden ved universitetet i Padua, og nu er han professor i medicin, men har også så mange andre hverv, at han ikke alene på grund af sygdom er nødt til at forsømme eet og andet. Men som assessor i Højesteret er han meget samvittighedsfuld, og han lægger megen vægt på, at retshandlingerne ikke udarter, men foregår i en værdig tone, der passer til situationen⁵⁴. Også han er udpeget til at votere i den forestående sag.

Med alt dette har biskop Bircherod også meget andet at tage sig til. Sagerne hjemme i stiftet kan han ikke helt slippe, der må korresponderes om forskelligt. Først og fremmest afgår der brev til provst Reenberg om Ole Bjørns rejse til København⁵⁵, en ordre, det næppe har været biskoppen ukært at expedere, såsom den understreger hans vedvarende myndighed over modstanderen. Men mindre behageligt er det ham vel at erfare, at sindene endnu ikke er faldet til ro hjemme: Fra provsten i Aalborg, mag. Peder Reenberg, skrivelse bekommen af 18. hujus, hvor han giver mig tilkende tilstanden hos dennem udi obsessions-væsenet siden min bortrejse, og hvad diffikultet han i en og anden måde haver lidt⁵⁶. –

Han føler det også som sin pligt, og som sin ret, at tage sig af de foregivne besatte kvindemennesker; han slipper dem ikke, de skal snart stå ansigt til ansigt med ham for Højesteret, men allerede ved deres ankomst til hovedstaden er han usynlig med til deres modtagelse og indlogering: Såsom fire af vores pseudergomenis Tistadiensibus⁵⁷, nemlig Maren og Karen Spillemand, Anne Krogsgaard og Karen Toftum, våre

52. O. c. 9.9., 16.9.97 (morgentimerne tilbragte jeg hos Rosenvinge, som mig. . .).

53. O. c.

54. V. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen I, 1873, p. 490 ff., jfr. Carl S. Petersen i Dansk biografisk Lexikon.

55. Jfr. p. 188.

56. Bircherods dagbog 23.8.97.

57. foregivne besatte Tisted-kvinder.

die præcedente⁵⁸ fra Aalborg hid til København til skibs ankomne og i slutteriet (efter kongl. befaling) indsatte, så talte jeg med byfogden Frederik Eisenberg og gav ham min betænkning tilkendende, hvorledes . . .⁵⁹ –

Det er dog ikke embede og arbejde og proces altsammen, Jens Bircherod kommer også til et par selskaber, hvor han ikke træffer højesteretsassessorer eller indflydelsesrige venner. Selv en lystrejse i det smukke Nordsjælland bliver der tid til i de første septembertage, den går over Gladsaxe til Birkerød, hvorfra slægten har sit navn: Der vi havde bekommet i Birkerød middagsmåltid, tog vi derfra 4 mile hen til Veddelev ved Roskilde, hvor vi de efterfølgende tre nætter forbleve, – tilbringende tiden i fornøjeligt samvær med dr. Holger Jacobæus⁶⁰.

Naturligvis må han også ud at se, hvordan byen har forandret sig, siden han for halvjerde år siden forlod den: D. 25. augusti var jeg ude på Christianshavn og beså Vor Frelseres ny-opbyggt kirke sammesteds, både inden og uden. Det skønne orgelværk, som man udi samme kirke oprettede, stod nu i arbejde⁶¹. – Den smukke nye kirke blev indviet i 1696, og taget i brug, men endnu mangler meget, inden den er færdig. Nu kommer altså orglet, men adskilligt inventar savnes; og spiret har det lange udsigter med. Det kniber med pengene. Men der samles ind til fuldførelsen, og der gives gaver. Og navnlig hjælper det, at en hel del af de ofte store bøder, som bliver idømt ved landstingene og ved Højesteret ifølge kongeligt reskript tilfalder kirken som bidrag til omkostningerne⁶².

Slutteriet, stadens arresthus, i den korte gade fra Nytorvs sydvestre hjørne, er en bygning på to etager, kun en snes år gammel og allerede alt for lille og alt for umoderne. Over det inden for sine snævre rammer såre forskelligartede samfund, som er ved at sprænges af overbefolkning, regerer byfogden Frederik Eisenberg, mildt over de beklagelsesværdige gældsarrestanter, som for det meste har gode kamre og ordentligt underhold, strengere over de gemene forbrydere i kælderens skumle huller. Efter gældende regel modtager slutteriet de provinsielle fanger, hvis domme skal prøves ved Højesteret⁶³.

58. den foregående dag.

59. Bircherods dagbog 25.8.97. notatet ikke afsluttet.

60. O. c. 2.–6.9.97.

61. O. c.

62. E. C. Werlauff, Antegnelser til Holbergs Lystspil, 1858, p. 303.

63. O. Nielsen, Kjøbenhavn paa Holbergs Tid, 1884, p. 357 f.

De fem såkaldte besatte kvinder fra Tisted kommer ikke alle med samme skib. Den 24. august: ankom fra Aalborg i Jylland efter kongl. majestæts allernådigst befaling fire af de formentede besatte kvindespersoner, neml. Maren Spillemands, Karen Toftum, Anne Krogsgaard og Karen Spillemands, og leveret på toldboden af hr. justitsråd Christoffer Bartholin ved hr. amtsforvalter Peder Kleins tjener Thomas Lauridsen, hvorfra de strax i stadens arresthus bleve henførte og der i hver sit særdeles fængsel . . . bevaret⁶⁴. – Det er godt, at byfogden er personlig til stede, for skønt han er deres vært gennem adskillige måneder, bliver denne hans eneste lejlighed til at se en enkelt prøve på deres landskendte optræden i rollen som besatte: Byfogden Frederik Eisenberg berettede allerunderdanigst, at han aldrig har kunnet komme til at se deres paroxysmos uden aleneste, da de ankom på toldboden, da Karen Toftum begyndte at bruge sit galskab både der, og det første hun kom i slutteriet og kastede sig på ryggen ligesom den, der havde den slemme syge⁶⁵. – Ved samme lejlighed ser han adskillige blå pletter på hendes hals, en hudafskræbning fanger også hans opmærksomhed. Og han konstaterer, at hun spytter blod⁶⁶. En extra udgift er det, at de skal køre fra toldboden til arresthuset, 64 skilling, men i fængslet glider de foreløbig ind i det normale regnskab og koster ikke mere end de almindelige fanger, for hvem slutteren Peder Christoffersen modtager 4 m. 8 s. pro persona om ugen i underholdnings- og opvartningspenge⁶⁷.

Senere end de andre ankommer den mildere dømte Anne Jacobsdatter. Også hun transporteres ad søvejen, men hun er ene og ikke farlig som de andre, hun behøver ikke amtsforvalterens tjener, men tør betros direkte til skipperen: Ædle hr. byfoged. Efter hans kongl. majestæts allernådigste befaling fremsendes med nærværende skipper Torsten Laursen den 5. af de formentede besatte fanger, hvilken hr. byfoged vilde behage hos bemeldte skipper at lade affordre og ligesom de forrige oversendte fire i arrest befordre. Næst al velstands erønskning forbliver jeg ædle hr. byfogeds tjenstskyldigste tjener, P. Klein. Aalborg d. 12. sept. 1697. – Om denne Peder Kleins anonyme forsendelse har

64. Københavns byfogedregnskab 1697, omkostning på fanger og arrestanter, med bilag 165: Kgl. ordre til byfoged Fr. Eisenberg 13.7.97. Jfr. Bircherøds dagbog 25.8.97.

65. Højesteret 9.10.97, protokol B p. 419 f., Jfr. A p. 343 (B også i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

66. Siegfried Friis' votum bl. 5 (og afskrift i Ny kgl. Saml. 423 fol., p. 9); F. C. Adellers votum bl. 79 (afskriften p. 178); O. Krabbes votum bl. 178 (afskr. p. 395).

67. Kbhvns. byfogedregnsk. 1697, omkostning på fanger og arrestanter, med bilag 166–167: slutterens kvitteringer.

hans københavnske kollega noteret sig på følgeseddelen: leveret d. 15. september 97 og strax indkommen i arresthuset. Hendes navn er Anne Jacobsdatter⁶⁸. – For hende som for de andre er der betalt kørsel fra toldboden, og som de er hun: strax tagen i bevaring i arresthuset i hendes særdeles ordinerede fængsel for ikke at komme de andre i tale. – Og også for hende modtager Peder Christoffersen de reglementerede underholdnings- og varetægtspenge⁶⁹. Dog med en af interessante grunde fremkaldt afbrydelse i december måned.

Det er fem mærkelige og urolige pensionærer, byfogden denne gang har fået i sin kælder, men hvad der egentlig er i vejen med dem, kan han ikke konstatere, skønt han gør sin pligt og prøver på at komme til klarhed over det. Nu og da gebærder de sig som vilde dyr, der ikke kan finde sig til rette i et snævert bur. Men vil han se efter, og sætter han nøglen i døren, bliver der strax stille, og når han får døren lukket op, er alt roligt. Byfogden er mest tilbøjelig til at tro, at de simulerer, men Marcus Gjøre er et samvittighedsfuldt medlem af Højesteret, han kan ikke lade sig nøje med een ærlig mands udsagn, han noterer sig flere andre og holder dem, mistænksom og truende, op mod byfogden: Og jeg kan ikke nægte, at jeg jo har gruet ved at høre byfogden her i byen, Frederik Eisenberg, fortælle for Eders kongl. majestæts højeste ret, at når disse kvindfolk gjorde larm med råb eller i andre måder, hvor de er indelukt i byens arresthus, og han kun satte sin nøgel i døren for at gå ind til dem at se det, lå de stille og skadde intet etc. med mere, som var godt, at han ikke var ene derom at sige det, efterdi andre, mig er sagt, gørør langt anden beretning, og mangfoldige mennesker, som går deromkring, fortæller at have hørt til forskrækkelse⁷⁰. –

I virkeligheden er det ikke muligt at komme til klarhed over, om arrestanterne simulerer, eller om de virkelig er syge, måske besatte. Indicierne er i nogen grad indbyrdes modstridende. Det taler ikke til fordel for kvindernes sandfærdighed, hvad byfogden beretter om dem, at: de i begyndelsen simulerede sig ikke at kunne æde eller drikke i Jesu navn, men af frygt for hunger og tørst haver været lette til at lade sig formå dertil⁷¹. –

68. O. c., med bilag 175: Kleins brev til Eisenberg.

69. O. c., med bilag 176: slutterens kvitteringer.

70. Marcus Gjøres votum bl. 219 (afskr. i Ny kgl. Saml. 423 fol., p. 507); O. Krabbes votum bl. 178 (afskr. p. 395). Jfr. Højesterets session 9.10.97, protokol B, p. 419 f. (også i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

71. Siegfried Friis' votum bl. 6 (afskr. i Ny kgl. Saml. 423 fol., p. 11).

Alligevel er der andre end de ovennævnte af Marcus Gjõe citerede spadserende i Slutterigaden, de hvis medlidenhed alene har sin grund i de indespærredes skrål og larm, som mener, at det vilde være: gavnligt, at disse fem personer blev noget lemfældigere trakteret, blev tagen ud af de mørke huller, de sidder udi, thi ere de ikke galne i hovedet, så bliver de . . .⁷². – De arresteredes egne beklagelser kan der naturligvis ikke tages hensyn til, det hjælper ikke Karen Spillemands, at hun foreslår: at der måtte være folk hos hende, for at erfare om hun, når hun får ondt, gør sig det selv (og hvis det så befindes, vil hun gerne lide) –, ej heller Anne Krogsgaard, at hun beder om: at hun måtte komme hos de folk, som kunde skønne på hendes svaghed⁷³. – Det kan jo være noget, de finder på for at slippe ud af fængslet. Vigtigere er lægernes faglige udtalelse, skønt den ikke har meget at bygge på, og i hvert fald kan det ikke siges, at der intet gøres for at komme sandheden så nær som muligt, når kongen faktisk befaler sin egen liv-medicus dr. Frank⁷⁴ og en kapacitet som dr. Holger Jacobæus at tilse de arresterede kvindfolk: Deres allerunderdanigste relation falder derhen, at de 4 kvinder, som de har ikke set in paroxysmo, fortæller deres svaghed indstemmendes med hystericis et melancholichis symptomatibus, og at den, de har set i en kort paroxysmo, hun umuligt kan have fingeret den⁷⁵. – Den femte er Anne Krogsgaard: som de haver set svagheden hos, og holder det ej for noget fictum og mener, at deslige svagheder vel kan være hos ugifte kvindfolk⁷⁶. – Lægernes besøg er ikke ligegyldige eller nysgerrige visitter. Bl. a. medfører de en udgift på 5 rd. 4 m. 8 s., som er: betalt for medicamenter som doct. Frank og doct. Holger Jacobæus dennem haver ordineret, midlertid bemeldte gode herrer efter kongelig befaling dennem i deres fængsler besøgte, hvilke medicamenter ere afhente på apotheket I den Hvide Svane. . . – Mad. Cæcilia sal. Herfords kvitterede regning (på tysk) foreligger 12.12.97⁷⁷.

Men måske bør man heller ikke bygge for godtroende på lægernes udsagn. Vel besvimele Anne Krogsgaard, men det var: måske af frygt

72. C. Rasch's votum bl. 65 (afskr. i Ny kgl. Saml. 423 fol., p. 141).

73. Højesteret 6.10.97, protokol B p. 411, 414 (også i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

74. Den lærde og berømte Georg Franck de Franckenau, 1647–1704, indkaldtes 1695 som livlæge for Christian V.; jfr. V. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevesen II, 1873, p. 41 f.

75. Marcus Gjøes votum bl. 217 (afskr. i Ny kgl. Saml. 423 fol., p. 504).

76. O. Krabbes votum bl. 178 (afskr. p. 395); jfr. H. Nansens votum bl. 142 (afskr. p. 344).

77. Københavns byfogedregnskab. 1697, omkostning på fanger og arrestanter, med bilag 183: apothekerregning.

for de indkomne ubekendte personer og deres ærinde⁷⁸. – I hvert fald forsøger man ud fra teorien om bevidst simulering at tale til de fængslede kvinders samvittighed: Provsten mag. Joh. Adolph Bornemann besøgte mig på et par timers tid og gav mig tilkende, at han og mag. Dorschæus, sognepræst til H. Geistes, havde fåen kongelig befaling, at de skulde nogle gange om ugen besøge de 5 udi slutteriet fængslede kvindfolk, som sig for besatte haver udgivet, og tentere om de ved gudelige formaninger dennem til omvendelse og sandheds bekendelse kunde bringe⁷⁹. –

Pigerne skal sidde temmelig længe i slutteriet, årstiden skifter, og Frederik Eisenberg skriver i byfogedregnskabet: Da vinteren begyndte at tilstunde, og bemeldte fangne kvindemennesker intet havde at ligge på, da, for at de ikke af frost og kuld skulde omkomme, er mig i hans kongl. maj. høje navn af den høje øvrighed befalet at leje sengeklæder til dennem, som jeg og allerunderdanigst haver efterkommet, og betalt Bernt Hantzel for sengeklæder til Karen Toftum fra 6. november 1697 til den 6. april 98, som er 21½ uge, om ugen til leje 1 mark: beløber efter hans skriftlig kvitterings udvisning 3 rd. 56 s.

Tilsvarende beløb tjener Svend Aagesen, Ole Bjørns logivært, og Maren Peder Andersens for at låne sengeklæder til Maren Spillemands, Anne Krogsgaard og Karen Spillemands. Og det ser ud til, at de har ydet rigeligt for pengene, der er endda nok til den senere ankomne Anne Jacobsdatter også: Sengeklæder er ej lejet for hende, men der er taget noget af de lejede klæder fra hver af de andre og dermed betjent hende⁸⁰.

Der er flere endnu. Man kan umuligt undvære Maren Hansdatter Sirichs og Kirsten Langgaard ved forhørene. Men Maren Hansdatter er benådet og barnet skal naturligvis ikke i fængsel. Om dem skriver byfogden i sit regnskab: D. 3. november ankom fra Jylland Maren Hansdatter og Kirsten Langgaard, som og vare interesserede i den jyske forment besættelses og trolddoms sag, hvilke tvende personer jeg efter høje øvrigheds befaling måtte tage i mit eget hus til logement og kost, såsom de ikke som fanger skulde arresteres, men dog holdtes fra at komme nogen i tale indtil de havde været i examen og forhør i Højesteret. Bemeldte Maren Hansdatter var i mit hus fra fornævnte

78. Siegfried Friis' votum bl. 5 (afskr. p. 9).

79. Bircherods dagbog 23.11.97.

80. Kbhvns. byfogedregnsk. 1697, omkostn. på fanger og arrest., med bilag 172-74: Bernt Hantzels, Svend Aagesens og Maren Lauridsdatter Peder Andersens kvitteringer.

3. november til 4. december, da hun af højeste ret blev forløvet igen at hjemrejse, som er 4 uger 3 dage, og nød imidlertid af mit eget bord kost og spise, prætenderer dog ikkun for hendes kost og logement om ugen 1 rd., som beløber 4 rd. 40 s. Men Kirsten Langgaard forblev i mit hus ganske vinteren over, neml. fra den 3. november 1697 til den 12. maj 1698, da hun igen blev forskikket til Jylland med skipper Hans Pedersen . . . er fulde 27 uger hun haver været i mit hus, imidlertid nødt kost og spise af mit eget bord, samt kammer, varme og rene klæder, prætenderer dog ikkun derfor om ugen 1 rd., er: 27 rd.⁸¹

Kirsten har det nok godt hos byfogden, hun bliver daglig raskere, eller skikkeligere, om man vil. Ganske vist hedder det endnu i begyndelsen af december: at hun for kort tid siden udi byfogdens hus skal have stillet sig an ligesom hun var besat, med videre⁸², – men ikke meget senere: Barnet holdes nu, Gud ske lov, for frisk og sund⁸³. –

Men Ole Bjørn ser meget naturligt skævt til, at netop disse to frafaldne, i virkeligheden hans farligste anklagere: findes udi et præjudicerlig varetægt tilsammen⁸⁴. –

Og noget hen i december måned finder der så en uventet begivenhed sted i slutteriet, og den sætter sig også spor i byfogdens regnskaber, som indtil da kun udviser de sædvanlige daglige udgifter til fangernes underhold, og som for de fires vedkommende også er ført videre således lige til deres forflyttelse i april 1698. For Anne Jacobsdatters vedkommende opstår der den 8. december en foreløbig afbrydelse af byfogdens udbetalinger til slutter Peder Christoffersen: formedelst hun imidlertid haver været til huse og varetægt hos Mathis Hesselberg i Kattesundet i hendes barselseng med et hendes uægtebarn, som hun imod al formodning fødte i hendes fængsel i arresthuset. – Fødslen har åbenbart fundet sted den 6. dec. eller natten til denne dag, for nævnte dag har dels biskop Bircherod et ganske vist uafsluttet, men triumferende notat i sin dagbog om et slemt uheld for hans modstandere⁸⁵, dels har byfogden: accorderet med Mathis Hesselbergs kone om Anne Jacobsdatter at have til huse hos sig i hendes barselseng. – Og nu fortsætter Eisen-

81. O. c.

82. Højesteret 9.12.97, protokol B p. 558 (også i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

83. C. Rasch's votum bl. 64 (Ny kgl. Saml. 423 fol., p. 146); jfr. C. Schøllers votum bl. 158 (afskr. p. 457).

84. Højesteret 25.10.97, protokol B p. 463 (også i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

85. Bircherods dagbog 6.12.97: En stor consternation tilføjedes min halsstarrige antagonist mag. Oluf Bjørn samt hans forførte Interressenter og andre hans nequitia: patrones (hans nederdrægtigheds beskyttere), over . . .

bergs regnskaber med de aftalte 3 mark om ugen indtil 10. januar, på hvilken dato hun kan flytte tilbage og fortsætte sin tilværelse i slutteriet og dets regnskaber, samtidig med at bogtrykkersvenden udsteder sin sidste kvittering til byfogden, med hvem han og konen havde aftalt: at tage [Anne Jacobsdatter] til os i vores stue, på det hun kunde være i varme og ikke i denne hendes tilstand af kuld omkomme, og skulde vi have for logement og tilsun med hende om ugen 3 m.⁸⁶ – Dog er ikke alt endt hermed, for et barn skal døbes, og er det avlet i hor, skal retfærdigheden ske fyldest og kongen have penge. Hvis der da er nogen: D. 8. december: Anne Jacobsdatter, een af de forment besatte, som efter kongl. allernådigste befaling i stadens arresthus er anholden, haft hendes uægte barn til dåben, som hun haver født i hendes fængsel og til barnefader udlagt Jens Nielsen⁸⁷ Fogedsvend i Aalborg, som han haver avlet med hende på de tider, hun der var i fængsel. Der haver hos hende som en fattig fange, som af de uvisse indkomster er vorden underholdet, intet været til bøder at bekomme⁸⁸. –

»Maanedlige Relationer« for september 1697 indeholder en kort notis: Den 20 begyndtis Høyeste Ræt igien med Mag. Oluf Biørns Sag. – Den betyder mere end den lader til, den fastslår på afgørende måde besættelsessagen fra Tisted som en celeber begivenhed, der finder sin selvfølkelige plads i avisens indenrigsstof, skønt der til dette kun er afset fra 1½ til 2 små spalter pr. måned.

Men for resten gør man, hvad man kan, for at dæmme op for unødigt snak. Inden sessionens åbning indskærpes en kgl. befaling af 14. august, at sagen skal ageres inden lukte døre, og at udover de indstævnedede parter med deres prokuratorer må ingen andre end de tilforordnede assessorer og de to protokolførere være til stede⁸⁹.

Det er lykkedes Mathias Rosenvinge at komme først med sin stævning⁹⁰, for Højesteret former sagen sig da således, at kommissarierne

86. Kbhvns. byfogedregnsk.. 1697. omkostn. på fanger og arrest.. med bilag 176–78.

87. D. v. s. Jespersen; uvist, om det er Anne, der ikke har heftet sig så nøje ved navnet, eller om her foreligger en skrivefejl.

88. Kbhvns. byfogedregnsk.. 1697. Icermålsbøder Vor Frue sogn. Jfr. Frue Kirke, U-Egte Børns Døbe-Bog: In Nomine Domini Jesu. Anno 1697, d. 8. decembris [det sidste i året] et u-ægte drenge-barn k. Jens, fød i slutteriet eller stadens arresthus af en af de forment besatte kvinder frå Jylland ved navn Ane Jacobs datter, udlagde til barne-fader Jens N. by-svend i Aalborg, hvor barnet skal være avlet. – Den på grundlag af kirkebogen udfærdigede liste over Vor Frue sogns høst af uægte børn i 1697 (i byfogedregnskabets tillæg) nævner tillige lille Jens' gudfar: Peder Christoffersen, slutter i fornævnte stadens arresthus, gik for barnet. –

89. Højesteret 20.9.97, protokol A p. 313 f., B p. 383 f. (B også i Ny kgl. Saml. 423 fol.).

90. Jfr. p. 179 f.

landsdommer Christoffer Bartholin, biskop Johan Braem, vicelandsdommer Hans Lange og provst Peder Reenberg med generalfiskalen Mathias Rosenvinge indgiver deres domme af 14. maj til konfirmation eller til skærpelse. Dommene, der skal prøves, er gået over Ole Bjørn, Ole Langgaard, Lorends Mein, Poul Rytter, Christian Frederik Mavors, Charlotte Amalie Mavors, Maren Spillemands, Karen Spillemands, Karen Toftum, Anne Krogsgaard, Anne Jacobsdatter, Maren Hansdatter, Anne og Gertrud Andersdøtre, Anne Dahl, Anne Pedersdatter, Anne Gris og Kirsten Langgaard.

Det er en omfattende sag; prokurator Brostrup Albertin, engageret af Mathias Rosenvinge, bruger tre dage alene til sin »narration« af den. Men onsdag den 29.9. er han færdig med den lange fremstilling. Man erfarer strax, at Ole Bjørn heller ikke har nogen hast, han proponerer omgående, at sagen udsættes, indtil ikke alene alle de anfægtede, men samtlige de i hans kontrastævning nævnte vidner⁹¹ kan komme til stede. Et urimeligt forlangende. Samtlige assessorer, også Marcus Gjøe og O. Krabbe, der så ofte indtager særstandpunkter, er af samme mening som Siegfried Friis: Mag. Oluf Bjørns påstand kan ej anses for andet end udflugt og tidsspilde og var ellers i sig selv umulig og derforuden imod højeste rettes respekt. – Og man vil naturligvis, med de erfaringer, der er gjort i Tisted, ikke lade de såkaldte anfægtede optræde i flok, de vil blive fremstillet hver især, når deres sag kommer for. Ole Bjørn får pålæg om, hvis han har noget at svare til Brostrup Albertins fremstilling af sagen, da at gøre det nu: Og begyndte da mag. Oluf Bjørn strax at besvare samme narration, som han kontinuerede med onsdagen og torsdagen indtil klokken var imod elleve, da han beklagede sig allerunderdanigst, at han ved sin gjorte remonstration ganske var bleven udmattet og bad derfor allerunderdanigst, at sagen måtte opsættes. –

Ole Bjørn har strax ved sin første optræden i Højesteret afsløret sig som en formalistisk og omstændelig kværlant, og dertil temmelig respektløs. Assessorerne må dog for så vidt give ham ret og bliver enige om, at sagen kan udsættes nogle dage, til førstkommende mandag, 27.9. Men Willum Worm, hvem rettens værdighed og form ligger så stærkt på sinde, føler sig foranlediget til at få tilføjet, at parterne har strax at dokumentere deres påstande: så og at entholde sig fra alle schomata⁹². –

91. Jfr. p. 185 ff.

92. spottegloser.

Mandag tager Ole Bjørn fat igen og fremsætter *sin* opfattelse af sagen, den afviger stærkt fra Brostrup Albertins fremstilling. Men materialet er det samme, og det trætter assessorerne at høre på de lange gentagelser. Navnlig fordi Ole Bjørn lader oplæse det ene dokument efter det andet. Hen på tirsdagen går det for vidt, retten overvejer, om det kan gå an at afbryde ham. Meget taler for, meget taler imod, men Poul Vindings synspunkt, hvortil blandt flertallet også Marcus Gjøe slutter sig, sejrer: Det er vel fortrydelig at høre så tit på en ting, men som Brostrup gik for vidt frem i sin narration, vil mag. Oluf Bjørn nu gøre, hvad han kan for at give en anden impression om sagen. – Og Vinding mener: at det er bedst at lade mag. Oluf råde ligesom han vil, at han ej siden skal klage sig rettesløs og at retten er bleven ham hindret. – Man forsøger at komme frem med det gode, man advarer Ole Bjørn: at hans store vidtløftighed faldt Højesteret hel fortrydelig og ham selv til des-avantage, med formaning at han således vilde indrette sin besvarelse, at den kunde få ende udi dag. –

Det lykkes mærkeligt nok Ole Bjørn at få bragt sin fremstilling af sagen til afslutning, og næste dag, 30. september, er hans optræden i retten begrænset til en enkelt forespørgsel gående ud på, hvordan Brostrup Albertins stilling i sagen egentlig er, om han mest er at betragte som forsvarer for kommissarierne eller som anklager mod de af kommissarierne dømte. Spørgsmålet er vel stillet som et klodset forsøg på at forvirre modparten, og Brostrup Albertin bliver på ingen måde svar skyldig. Ole Bjørn behøver efter dette ikke at føle sig usikker med hensyn til Brostrup Albertin, der erklærer, at han har til hensigt at: søge mag. Oluf Bjørn som en rebeller og en hypokrit. –

I dag optræder også Bertel Bjørnsen, beskikket forsvarer for Ole Langgaard og Kirsten. Han er næst Brostrup Albertin den bedste advokat, man kan få, alle store sager deler de to praktisk talt imellem sig⁹³. I sin korte replik i dag sætter han strax fingeren på et par principielle punkter, tilsyneladende af ringe betydning for helheden, men tilstrækkelige til at vise, at han har sin vel forberedte plan. For det første kan jo ingen nægte ham, at selve sagens egentlige oprindelse ligger i meningsforskellen mellem biskoppen og præsten angående besættelsens natur. Og når det er tilfældet, og når Kirsten så, som er under biskoppens varetægt, har aflagt en for hendes fader højst præjudicerlig bekendelse uden at være blevet konfronteret med ham for kommissions-

93. H. Hjorth-Nielsen, Danske Prokuratorer, 1935, p. 13, 42.

domstolen, da bør hun nu sendes herover fra Aalborg, for at det i hvert fald kan ske for Højesteret. En anden uregelmæssighed finder Bjørnsen deri, at Brostrup Albertin nu også vil have sat amtsforvalter Jens Hansen under tiltale for hans forhold under sagen, thi amtsforvalteren er ikke dømt af kommissionen, og altså er der ingen dom at indbringe for Højesteret. Vil assessor Rosenvinge have ham tiltalt, bør han søge ham på lovlig vis.

Men Brostrup Albertin begrundet sin aktion med, at det umuligt kan være tilladeligt for en amtsskriver og en kongelig betjent at føre sager imod troldkvinder efter Djævelens mund.

Og han vil påstå, at hverken Rosenvinge eller kommissarierne har forset sig i nogen måde med hensyn til processen.

Også de anfægtede kvinders beskikkede forsvarer, prokurator Hans Scavenius, en yngre mand, endnu i begyndelsen af sin bane, har haft ordet i dag for en kort bemærkning. Han affærdiger Brostrup med en overlegen og venlig bemærkning. Og: videre demonstrerede Brostrup Albertin, at dette omtvistede besættelsesvæsen var ikkun skarn. – Han dokumenterer det til overflod med oplæsning af adskillige vidnesbyrd fra Thylands præster og Tistedes borgere, aflagt for kommissionen, hvoraf fremgår: at de fornam intet andet hos de forment anfægtede end idel galskab og narreri, og at når Poul Rytter vinkede ad Maren Spillemands og tog fat på hende, favnede hun ham og derpå strax fik sit onde. . .⁹⁴. –

Ved næste retsmøde, 2. oktober, lørdag, bliver der: skikket bud til byfogden Frederik Eisenberg, at han skulde lade Maren Spillemands med vagt opføre og selv følge med. – En hastigt nedskrevet seddel siger det samme som højesteretsprotokollen, men mere detaljeret og dramatisk: Ædle hr. byfogd, det er højeste rettes vilje, at I udi en leje- eller anden caros lader opkomme Maren Spillemands på slottet til højeste ret og hende opfører igennem gangen op forbi hans excell. Harboes kammer og så ind i det kammer uden for højeste ret, med nogle folk derhos efter sædvane, at I følger selv med, og at ingen taler med hende undervejs. B. Sechmann⁹⁵. – Nu står hun for retten og påhører Brostrup Albertins anklage imod hende. Han kan aldeles ikke se nogen

94. Kommissionsprotokollen p. 117–19, aktstykke 22.

95. Københavns byfogedregnskaber 1697, omkostning på fanger og arrestanter, med bilag 179: Justitssekretær Sechmanns note til Frederik Eisenberg. Samme sted regnskab for de i de følgende dage opførte arrestanter, med bilag 180–81: byrekus Peder Christensens kvitteringer for betaling for kørsel fra slutteriet til slottet og vice versa.

formildende omstændighed i hendes sag og finder, at hun bør lide efter lovens 6. bogs 1. cap. 7. art., d. v. s. efter Rosenvinges strenge påstand, ikke efter den lidt mildere kommissionsdom⁹⁶.

Hun er åbenbart ved at blive sløvet af den langvarige proces og af det lange fængselsophold. Hun spiller sin rolle på rutine nu: Efter at Brostrup Albertin havde udtalt og gjort denne sin allerunderdanigste irettesættelse, blev Maren Spillemands tilspurgt, om hun selv havde noget herimod at sige, hun da det kunde gøre. Hvorpå Maren Spillemands begyndte at beklage sig over den imod hende forøvede hårde medfart og oplæste uden ad en stor del af det indlæg, som hun havde indgivet for kommissarierne. –

Det er udtrykkelig blevet indskærpet Ole Bjørn, at han ikke uopfordret må tage ordet i retten eller på anden måde bryde ind, når de anfægtede fremstilles. Men allerede under den første fremstilling af Maren Spillemands har han: tvært imod det, som hannem var bleven foreholdt, både talt nogle gange udi sagen, så og brugt sær øjenik til hende. – Som indledning til det følgende møde i Højesteret, mandag 4.10., forhandler dommerne indbyrdes og kommer til det resultat, at Ole Bjørn må udvises af lokalet, når Maren Spillemands taler og når hun examineres. Men hendes prokurators forsvar kan han naturligvis overvære.

Maren Spillemands slutter sin i lørdags begyndte udtalelse med fortsatte beklagelser over hård medfart og trusler fra biskoppens og andres side. Og hun fremlægger sit nydelige sognevidne fra Skinnerup af 29.11.96⁹⁷, der kun har godt og ærligt at melde om hele Spillemandsfamilien. Men forøvrigt erklærer hun, at hun er syg, og ikke har videre at sige.

Hendes forsvarer får ordet, og der er faktisk en vis styrke i Hans Scavenius' påstand, at den bekendelse, som hun har aflagt for Christoffer Mumme⁹⁸, ikke er meget værd, såsom den er blevet hende aflokket og aftruet. Mindre virkningsfuldt er det, at han under henvisning til de ærlige vidnesbyrd fra et par små betjente ved Klosteret i Aalborg, fra en bartskærsvend og fra en skikkelig borgerkone⁹⁹ henviser til mulige overnaturlige kræfters spil i gloende kattes og rotters skikkelse,

96. Jfr. p. 148, 168.

97. Jfr. p. 119 f.

98. Jfr. I, p. 199 f.

99. Jfr. I, p. 260, II, p. 60 f.

og at han i Maren Spillemands paroxysmer vil finde gyldig undskyldning for hendes reelle gudsbespottelser.

Dagen efter, tirsdag d. 5. oktober, afsluttes forelæggelsen af Maren Spillemands sag med en grundig examination af hende selv, spørgsmål efter spørgsmål. Svarene er mest de samme, som dem hun allerede har anvendt ved kommissionsforhørene i Aalborg, og heller ikke nu indvikler hun sig i direkte og fældende selvmodsigelser. Men eet og andet nyt får man dog at vide. Også om det indlæg, hvormed hun i sin tid forbavtede kommissionen, og som skulde gå for hendes eget produkt¹⁰⁰. Det konstateres, at: hun kan læse prent og skrift, men ej skrive, og har hendes søster skreven hendes navn under hendes indlæg, og har hun selv skrevet sit bomærke derunder. – Samtidig bliver det endelig fastslået, hvem det er, der har optrådt som Maren Spillemands sekretær og først ført hendes udtalelser i pennen: Jacob Pedersen, borger i Aalborg, skrev dem for hende, og hun sagde hannem dem til; han gik ind til hende om aftenen og skrev dem ved lys, han boede 2 døre ved Klosteret. – Om sin tilstand forklarer hun nu som før, på enkelte punkter lidt mere detailleret; men hun påstår sig ikke på nogen måde besat: det ved hun ej, det må de dømmen om, som bedst forstår det, men når hun får det, så ved hun ej af sig selv. Undertiden løber der noget op og ned af kroppen på hende som en rotte og mus og brænder som ild, og hun får lede og forskrækkelse for folk; undertiden bliver hun både døv og dum og kan ej se. Ellers ved hun ikke, hvem der sagde hende, hvad hendes djævel hedde, førend Tisted-folk sagde, at de havde hørt det af hendes mund, da hun engang havde ondt. – På samme måde, hævder hun, forholder det sig med hendes beskyldninger mod Anne Christensdatter, de er også, efter hvad folk har fortalt hende, først fremført under hendes anfald: Og kan hun ej andet tro, end at det måtte jo være Fanden, såsom hun blev af hannem undertiden hindret¹⁰¹ i bøn og læsning og af hannem tilskyndet til gudsbespottelse. – Hvad hendes bekendelse for Mumme angår, tillægger hun den ingen værdi, såsom hun ikke var ved sin fulde fornuft, da hun aflagde den. Og den samme undskyldning bruger hun meget fornuftigt, hver gang man prøver at gribe hende i uoverensstemmende udtalelser: Ellers har hun ingen rådgivere haft uden Gud i himmelen, og vil hun gå så gladelig til sin død som til sit bryllup. – Et sidste klodset forsøg på at få hende

100. Jfr. p. 116 ff.

101. Ms.: blef hindret.

til, om blot rent formelt, at påstå sig besat, mislykkes selvfølgelig: Når hun mente sig at have været sidst besat? – Resp.: Ondt har hun hver dag, men om det er besættelse, eller onde folk har gjort hende det, ved hun ikke. Ellers har hun fem gange fornummet til det onde i slutteriet, men har ganske ingen pagt og forbund gjort med Fanden. –

Efter at disse interrogatoria var bleven gjort til hende, blev hun igen udvist og henført igen til sit fængsel, såsom ej mere var at proponere i hendes sag. –

Nu bliver det Karen Spillemands tur. Og Brostrup Albertin når allerede i dag at gennemgå hendes sag fra ende til anden og at kræve kommissionsdommen over hende skærpet; hun bør efter sin forseelse lide samme straf som søsteren.

Karen Spillemands sag er ikke nær så omfattende som Marens, behandlingen af den afsluttes tidligt næste dag, onsdag 6.10. Hans Scavenius vil gøre gældende, at det ved troværdige vidner kan godtgøres, at hun har været udsat for voldsomme anfald og frygtelige forvridninger af legemet, og han understreger tillige, at der ikke på nogen måde er ført bevis for, at hun har bespottet Gud undtagen under sådanne anfald: in paroxysmo, når hun ikke vidste af sig selv. – Efter hans mening bør hun frikendes.

Karen selv har lidet at tilføje, og visse detaljer skal man vel ikke tillægge så stor betydning, som hun selv gør. Men det er dog værd at mærke sig, at: hun beklagede sig over mag. Holger, at han havde slaget hende, formedelst hun nævnte Gud, og at bispem havde spyttet på hende og sagde, at hun var en djævels barn, og at hun skulde være Fandens til legem og sjæl, og endelig at justitsråd Bartholin havde sagt til hende, at vilde hun bekende, at hun selv havde gjort sig det, skulde hun få nåde. Nok beklagede hun sig, at hun tit havde begæret sakramentet, som hende er bleven nægtet, med mindre hun vilde bekende, at hun selv havde gjort sig det onde. I det øvrige bad hun allerunderdanigst, at der måtte være folk hos hende for at erfare, om hun, når hun får ondt, gør sig det selv. –

De til hende, som til søsteren, stillede spørgsmål besvarer hun fromt og ligefremt: at hun ikke vidste, hvad svaghed hun havde, men Gud i Himmelen måtte vide det. – Hvad hendes så meget omtalte ophold i Tisted præstegård angår: vidste hun ikke, at hun blev ført i mag. Oluf Bjørns hus, førend hun kom til sig igen, da hun lå på pigernes seng. –

Anne Krogsgaards sag, der også kommer for i dag, er for så vidt interessantere end Karen Spillemands, som den er langt mere broget, og fordi hun selv går mere op i den. Der er den gamle snak, som hun har gjort til sin, at Tisted skal flyde med blod, og der er hendes påråbelse af ikke færre end 18 troldkvinde, et antal, som hun kan supplere med endnu tre, når hun på opfordring af Poul Rytter tænker sig godt om. Og så er der også historierne om hendes forhold til et par fremmelige skoledisciple, der belønner hendes farbroder for bortvisning fra hendes seng med at sørge for, at hans kone kommer i de påråbte kvinders tal¹⁰². Brostrup Albertin mener efter alt dette, at kommissariedommen bør skærpes, også hun bør lide efter lovens 6. bogs 1. cap. 7. art.

Men selv erklærer den 23-årige pige, at hun ikke ved, hvad hendes sygdom er: og ved ikke, hvad hun gør, når hun har ondt, førend andre siger det. Ellers tror hun ikke, at hun nogen tid har været besat, såsom intet jern kunde ellers have holdet hende, men tror, at Gud har pålagt hende sygdommen, og når hun har sin fornuft, har hun gerne villet, og endnu vil, læse med videre. – Anklagen mod hende søger hun at svække ved et modangreb: nægtede alt hvis Brostrup havde proponeret og beklagede sig over den imod hende forøvede hårde medfart med hunger og ellers i andre måder og sagde derhos, at bispnen havde sagt til hende, at han vilde give hende 10 rdlr., om hun vilde sige, at hun havde gjort sig det selv, og at både bispnen og Bartholin havde slaget hende og sagt, at hun skulde være Fandens både til legem og sjæl med videre, og bad derhos at hun måtte komme hos de folk, som kunde skønne på hendes svaghed. – Visse afsnit af hendes udtalelser kunde tyde på, at hun har haft lejlighed til at forhandle med Karen Spillemands. Eller på at biskoppen og vicesiftamtmanden ved visse lejligheder er optrådt mindre korrekt.

Biskop Bircherod vil i hvert fald ikke lade sådanne beskyldninger sidde på sig. Allerede dagen efter Karen Spillemands og Anne Krogsgaards samstemmende påstande foreligger hans anmodning om at måtte være til stede i retten, når sådant fremsættes, for omgående at svare til det: og at deres ubevislige sigtelse da ikke imod hans høje og dyre benægtelse må gælde og anses¹⁰³. –

102. Jfr. I, p. 330 f.

103. Højesteret 7.10.97, protokol B, p. 414. Jfr. Bircherods dagbog: D. 7. octob. indleverede jeg, ved konferensråd Villum Worm, en skriftlig memorial til højesteret. –

Biskoppen har misforstået situationen, han har aldeles ikke nødig at supplicere, han kan komme selv eller lade sin prokurator møde på sine vegne, ganske som han ønsker det, og når som helst han ønsker det.

Heller ikke for Anne Krogsgaards vedkommende kan Scavenius anerkende anklagernes berettigelse. Alt det, hun beskyldes for, har hun foretaget sig under de anfald, bevidnede af adskillige, hvorunder hun ikke har været sig selv mægtig.

For Karen Toftums vedkommende mener Brostrup Albertin, at sagen ligger klar, han lader oplæse adskillige af de om hende foreliggende vidnesbyrd og kræver på grundlag af deres klare udsagn kommissionsdommen skærpet. Også for hendes vedkommende vil han have lovens 6. bogs 1. cap. 7. art. bragt i anvendelse.

Men Karen Toftum er af en anden mening og forsvarer sig og beklager sig: over den hårde imod hende forøvede medfart, idet justitsråd Christoffer Bartholin, biskoppen, assessor Rosenvinge og mag. Holger samt Christoffer Mumme har slået hende og forbudt hende at tale for retten og kast hende på jorden og trædet på hende og fordømt hende til Helvedes pine samt truet hende med en ulykke, om hun nævnte Guds navn, og at hende er bleven nægtet sakramentet af biskoppen, såfremt hun ej vilde sige, at hun havde gjort sig det selv, og at mag. Oluf Bjørn havde kommet hende dertil, og at han havde givet hende i rumpen. Nok bemærkede hun, at hun i lang tid havde været forhexet, idet hun ikke fra jul til Volborre dag¹⁰⁴ har kunnet gået, men har måt krybe på jorden, såvel som og at mag. Peder Reenberg og hans kæreste samt mag. Holger har sagt til hende og lovet hende adskilligt, om hun vilde sige, at hun havde gjort sig det selv. I det øvrige sagde hun, at når hun havde sin anfægtning, kunde hun ej læse, men når hun ej har det, vil hun gerne læse. –

Karen Toftums tale for Højesteret er lang, hun bliver ikke færdig i dag og beder, allerunderdanigst, om at måtte fortsætte den ved næste retsmøde, lørdag den 9.10. Og her slutter hun da med at understrege, at hvad de anførte vidner har vidnet om hende, det ved hun selv intet af. Har hun sagt og gjort sådant, da: er det passeret i hendes anfægtning, da hun ej ved, hvad hun gør og er ej mægtig at røre en finger. Nok sagde hun, at det onde regerede hende sidst i dag 14 dage, tre timer, og da havde hun ikke sin fornuft; ellers har hun vel siden haft

104. Vollersmisse, Valborg dag, 1. maj.

ondt, men dog haft sin fornuft. Videre berettede hun allerunderdanigst, at kommissarierne havde dømt hende uskyldig, og at hendes liv stod nu i Guds og kongens hånd; og endelig, at hendes ord skal være bleven forvendt og ikke rigtig indført i protokollen. –

Hun har ført sin egen sag godt, hendes forsvarer Scavenius har kun lidt at tilføje, man kan gå videre til næste sag.

Anne Jacobsdatter er af kommissionen dømt til kagstrygning og landsforvisning. Men Brostrup Albertin henviser til hendes fingerede galskab, til hendes naragtige påstande om djævelen Topmager og hendes deraf flydende angreb på amtsforvalterens søster¹⁰⁵, til hendes djævels to latinske gløser¹⁰⁶, til hendes hele bedrageri, der er af nøjagtig samme kvalitet som de andres. Han påstår, at samme straf må bringes i anvendelse for hendes som for deres vedkommende.

Der er hverken hoved eller hale på den tale, Anne Jacobsdatter holder i Højesteret, men ord er der nok af, skriveren har svært ved at følge med. Hun beretter: at hun først havde fornummet det onde i låret og benet, og at hun havde stor pine med opkastelse og forskrækkelse og var meget svag, og at hun fornam det siden som en kold hånd i begge skulderne og ryggen og at mag. Oluf Bjørn trøstede hende med Guds ord, og at hun skulde tage det op som et kors, Gud havde pålagt hende, hvilket og en del andre præster havde gjort, så og at folk sagde hende, at når hun havde ondt, var hun uregerlig og snart vilde rive dem ihjel, som var hos hende. Nok bekendte hun, at hun havde sagt til etatsråd Otte Skeel, at hun troede, hun var besat, og der mag. Holger bad hende, at hun vilde give ham sin hånd på, at det var aleneste en svaghed hos hende, sagde hun til ham, at hun ej vilde give ham hånd derpå, med videre som hun vidtløfteligen udsnakkede og var af ingen værdi. End ydermere sagde hun, at hun ej måtte sige sin sandhed for kommissionen, og at hun tror, at hun endnu er besat. . . . Og som af hendes examen for kommissionen befandtes, at hun haver der bekendt, at mag. Oluf Bjørn skulde have givet hende sin faderlig revselse, men siden vilde hun gået derfra og sagt, havde hun fået noget af ham, havde hun nok fortjent det, da som hun nu derom af vederparten blev tilspurgt, nægtede hun, at hun ej havde sagt det i kommissionen således, men vedstod, at da hun kom til mag. O. Bjørn, foreholdt han hende, at

105. Jfr. I. p. 334 f.

106. Jfr. I. p. 265.

hun burde, formedelst hun var besøvet, at straffes, hvortil hun skulde have svaret, at dersom hun havde fortjent nogen straf, så vilde hun gerne udstå den, med videre sniksnak, som hun udpladrede. –

Hans Scavenius lægger meget forståeligt sit forsvar an på, at hun må anses for ikke at være ved sin fulde fornuft.

Heller ikke Højesteret er ufejlbarlig, ikke alle dens medlemmer føler sig tilstrækkelig forpligtet af rettens høje værdighed, der blandt andet burde lægge en hemsko på deres meddelsomhed. Det er ikke meningen, at en sag, der for lukkede døre verserer for rigets højeste domstol, af dommerne selv skal gøres til genstand for folkesnak. Det understreges alvorligt som indledning til næste retsmøde, mandag 11.10: Hans excel-lense hr. geheimråd og obersekreterer Moth refererede udi Højesteret, førend parterne blev indkaldet, at hans kongl. majestæt havde igår allernådigst behaget at befale ham at lade Højesteret vide, at hans kongelig majestæt havde med største misnøjelse fornummet, at en og anden i Højesteret skulde sige offentlig i kompagnier, hvor de kunde komme, alt hvis i sagen passerede, da dog hans kongl. majestæt, for at ingen skulde få noget af sagen at vide, havde allernådigst befale, at den inden lukte døre skulde ageres, såvel som og at en del skulde allerede afsige dommen i sagen, da de dog ikke endnu videre end begyndelsen deraf havde hørt. Så vilde hans kongl. majestæt sligt under højeste straf have forbudet. Endeligen havde det og allernådigst behaget hans kongl. majestæt at befale, at vota i denne sag skulde gives skriftlig. –

Efter modtagelsen af denne kongelige næse kan man ved korte indlæg af prokuratorerne, pro et contra, afslutte behandlingen af Anne Jacobsdatters sag og haste videre til Maren Hansdatter Sirichs. Den bodfærdige har allerede udstået sin straf, hun har stået offentlig skrifte i Tisted, og efter en kort oversigt over hendes forbrydelser, der på grundlag af hendes egen tidligere bekendelse for kommissionen og i Brostrup Albertins fremstilling mest bliver til en farlig anklage mod Ole Bjørn, mener Brostrup Albertin, at det for hendes vedkommende bør forblive ved kommissionsdommen.

Skønt fuld af sympati for de to unge piger mener Brostrup Albertin dog ikke at kunne indstille Gertrud og Anne Andersdatter til fritagelse for kommissionsdommen. De bør efter hans mening, ligesom Maren Hansdatter, stå åbenbare skrifte i Tisted. Men deres forsvarer, Bertel Bjørnsen, har gode grunde til at forlange frikendelse, de har hverken

bespottet Gud eller deres næste, de er kommet af godtfolk, de er vel opdragte, de har bevislig lidt af en legemlig sygdom, fremkaldt ved alteration over de andre anfægtedes adfærd; og den er de på regulær vis blevet kureret for af rektor Seerup i Ribe: Så formoder han allerunderdanigst, at de skal vorde frikendt og tilfunden at nyde processens omkostning, som de uskyldeligen er bleven ibragt. –

Det er travle dage nu, tirsdagen den 12.10. kommer en hel række sager for, først Anne Dahls og Anne Pedersdatter Jens Bondes, små syndere som forført af øl og brændevin har deltaget i nogle optøjer og spyttet ad Jesu navn. For deres vedkommende kan det passende forblive ved kommissionsdommen.

Man kan forstå, at Anne og Gertrud Andersdatter og navnlig deres forældre gør alt, for at de må slippe for den skam at stå åbenbare skrifte. For et par drikkældige kællinger af lav ekstraktion skulde man ikke tro, det var nogen tung straf at spille en enkelt rolle i en uforståelig komedie i kirken, et ringe besvær, for hvilket rekreation vel hurtigt vilde være opnået med et glas brændevin eller to.

Men Anne Dahl og Anne Pedersdatter er åbenbart brikker i et spil, de kan, ved mellemmand, benyttes af Ole Bjørn til et angreb på hans mest forhadte modstander, magister Holger Sørensen Schandorph. Og der er endnu nogle, der ikke har svigtet Ole Bjørn og endnu tror på hans sag: Christian Frederik Mavors fremlagde på Lorends Meins vegne, som var svag, et af Anne Dahl og Jens Bonde på sin hustrus Anne Pedersdatters vegne allerunderdanigst forfattet indlæg, hvor udi de protesterer imod dommen og besværges sig over den af mag. Holger imod dem forøvede medfart, idet han har forholdet dem sakramentet, med videre, og formoder allerunderdanigst, at dommen skal vorde magtesløs kendt, og at de, som har villet forlede dem til at tage sakramentet på en falsk bekendelse, må vorde straffet og anset. –

Også dommen over den for længst afdøde Inger Fusmand skal Højesteret tage stilling til. Thi hendes lig henstår endnu ubegravet i Aalborg, til skam og bekostning og besvær for hendes pårørende. Brostrup Albertin opregner hendes forskellige forseelser, bl. a. hendes falske postulater, hun har: sagt, at Djævelen skulde fare i organistens kone, som dog fejlede, og gav sig ud for at kunne tale latin, som dog ej skete nogen tid. – Han kommer ikke ind på en moralsk eller juridisk vurde-

ring af Jens Pedersen Rimands optræden over for det syge menneske, og selve stokkeslaget over hendes arm¹⁰⁷ anser han for en bagatel. Han fastholder, at kommissionens dom bør stå ved magt.

Frederik Mavors indgiver på Lorends Meins og Anders Skomagers vegne erstatningskrav, de mener sig berettigede til at få processens omkostninger godtgjort. Præsten, som har nægtet hende sakramentet på hendes dødsleje, bør efter deres mening: vorde tilbørligen sat til rette, – og de anfører: om Jens Pedersen Rimand ikke burde exemplariter straffes. –

Dagen slutter med, at Brostrup Albertin gennemgår Anne Gris' og Anne Leginds tilfælde. Ingen af dem har lidt nogen dom af kommissionen, og Brostrup Albertin mener heller ikke, at de bør sættes under tiltale. Men deres tilfælde giver ham anledning til at understrege Ole Bjørns ansvar for anfægtelserne. Anne Gris selv har kun moret sig over, at folk har sagt, hun var besat, men Ole Bjørn, Mavors og Poul Rytter har ikke des mindre ladet læse for hende som for de andre. For øvrigt har hun, skønt ikke dømt, vist sit skikkelige sindelag ved at stå åbenbare skrifte i Tisted kirke og lade sig absolvere af biskoppen¹⁰⁸. Og Anne Legind har ganske vist været anfægtet og har råbt op, men det er ikke hende, men Ole Bjørn, der har givet hendes tilstand navn af besættelse.

Ole Bjørn mener at kunne afvise disse beskyldninger. Ved næste retsmødes begyndelse, 13.10., fremlægger han en attest, som han meget forsynlig har sørget for at erhverve hos Anne Pedersdatter og Gertrud Andersdatter: at Anne Gris havde sagt til dem, at hun havde stået skrifte på en falsk bekendelse. – Det lader ikke til, at respekten for de kirkelige handlinger er synderlig stor hos almuen i Tisted. For Anne Leginds vedkommende kan han ikke optræde med samme dokumenterede sikkerhed, men taler i større almindelighed om theologiens syn på besættelse: og mente, dersom nogle theologi blev tilladt at sidde i retten, der da skulde findes, at de var af lige mening med ham om de besatte. –

Efter at være nået til ende med gennemgangen af selve de anfægtedes tilfælde tager man strax fat på de øvrige parter i sagen. Først Poul Rytter, mod hvem Brostrup Albertin har samlet en lang og velordnet

107. Jfr. p. 85 ff.

108. Jfr. p. 173.

række anklagepunkter. Det er efter hans mening et spørgsmål, om Poul Rytter virkelig bør slippe med kommissariernes dom, eller om man ikke retfærdigere dømmes ham, efter Rosenvinges påstand, til et år på Bremerholm.

Poul Rytter er ikke dum, og hvis man ikke af gammelt havde kendt både ham og hans meriter over det ganske København, er det meget muligt, at han vilde have haft heldet med sig i sin rolle som den uskyldigt forfulgte: Poul Rytter forklarede allerunderdanigst hans store uskyldighed, og at han med stor flid og andagt har bedet hos de anfægtede, at, som der var så store judicia hos dem, at man endelig måtte tro, at der var djævelskab hos dem, de da måtte blive frelste; og påstod, at den seddel, som foregives at han skal have givet Maren Sur¹⁰⁹, måtte blive produceret til eftersiun, om den er skreven af hansen selv. I det øvrige bad han allerunderdanigst, at de imod ham producerede breve og attester måtte blive kendt magtesløs og ej komme ham til præjudice, og hans uskyldighed anses, og at hans kongelig majestæt vilde tage ham udi allernådigst beskærmelse imod de ham påbragte hårde beskyldninger. –

Vennen Christian Frederik Mavors, hvis sag behandles næste dag, torsdag d. 14. oktober, er en høfligere mand end Poul Rytter, hans tale har ikke den samme undertone af fortvivlet uforskammethed og fræk galgenhumor, men han ræsonnerer sig i og for sig lige så logisk til sin absolutte uskyldighed, idet han påpeger kun at have handlet efter de gældende regler eller efter ordre: og forment alle underdanigst, at han endelig måtte blive på den mening, som var troligst, og han i sin samvittighed synes, med videre forklaring om det meget spøgeri, han har set; så og formodede alle underdanigst, at han ikke kunde tillægges at have misbrugt Guds navn, med det at han haver sagt: stille, i Jesu navn! og manet Djævelen, eftersom det findes udi skriften, at Christus så vel som apostlerne har på lige måde gjort det, med videre som han vidtløfteligen protesterede imod Brostrups proces, hvorfor han alle underdanigst bad, at hans forfølgelse måtte allernådigst anses, og at han måtte blive fri for assessor Rosenvinges tiltale og nyde refusion for ibragte skade og omkostning. –

Hans søsters, Charlotte Amalie Mavors, dom er denne og følgende dag til behandling. Hun har i sin broder en ivrig forsvarer, der vil

109. Jfr. I, p. 420 f.

påvise, at alle anklager mod hende er ugyldige, at hun selv er uskyldig, og at hun bør nyde erstatning.

Dette er småsager, de interesserer ikke Brostrup Albertin meget. Men Lorends Mein tager han hårdt fat på, man er efterhånden blevet klar over, at denne Aalborgske vinkelskriver i virkeligheden er en af bagmændene i den hele besættelsessag. Fra hans skriverstue er en række attester og erklæringer udgået om de besatte, og det ser stærkt ud til, at han ikke altid har taget det så nøje, om han nu også har givet helt nøjagtigt skriftligt udtryk for de mundtlige udtalelser, som hans ikke skrivekyndige klienter er fremkommet med. Hertil kommer, at han direkte har styrket de anfægtede i deres galskab, og at han har optrådt uforskammet i både omtale af og tiltale til biskoppen og andre. Brostrup Albertin påpeger den mulighed, at kommissionsdommen er for mild, så han måske snarere bør lide efter Rosenvinges indstilling. Da vil han foruden skriftemål og offentlig undskyldning også komme til at bøde sine tre mark og miste sine borgerlige rettigheder.

Man venter et langt og kværuerende indlæg fra Lorends Mein. Måske er han endnu upasselig efter sin sygdom¹¹⁰, hans ord er få og beskedne, han nøjedes med at henvise til sit tidligere indlæg for kommissionen¹¹¹. Een ting står ham dog stadig for hovedet, han gentager den mundtligt her i Højesteret: Som mag. Peder Reenberg haver forbudt ham alterens sakramente uden nogen skyld og brøde, så forhåber han allerunderdanigst, at han derfor skal vorde anset. –

Mod kommissionsdommen over barnet Kirsten Langgaard og mod Brostrup Albertins hele procedure mod hende her i Højesteret tager Bertel Bjørnsen kraftigt til orde. Hun er fra første færd blevet behandlet fuldkommen vilkårligt og uden medhold i loven. Hun er blevet ført til Aalborg og unddraget sin faders forsvar, er blevet aktioneret, uden at der er blevet beskikket en forsvarer for hende, og er gået til en bekendelse, der naturligvis: ikke efter loven kunde anses, såsom hun har været under biskoppens tvang og disciplin. – Forøvrigt er denne bekendelse også på anden måde uden værdi og betydning, såsom loven ikke godtager vidnesbyrd fra børn under 15 år. Og vidnesbyrdene om hende er dels ikke i indbyrdes overensstemmelse, dels er de fremsat af folk, som selv er direkte part i sagen; og nogle af dem er uforklarlige: Efter hvilken beskaffenhed Bertel Bjørnsen forment alle underdanigst, at

110. Jfr. p. 212.

111. Jfr. p. 160 ff.

processen imod hende uforsvarligen var bleven ført, og at den afsagte dom ikke burde komme hende til præjudice eller skade i nogen måde, såvel som og at hun og hendes fader skulde vorde tilkendt at nyde erstatning for den her for Højesteret forårsagede omkostning tillige med hvis på hendes underholdning udi Aalborg er bleven anvendt, såfremt det skulde betales, med videre. –

Ole Langgaards sag er af en særlig beskaffenhed og af særligt omfang. Behandlingen af den udfylder en hel uge for Højesterets extrasession, fra mandag den 18. til mandag den 25. oktober. Brostrup Albertin er en retfærdig mand, han vil ingen have dømt med urette. Ole Langgaard kan efter hans mening ikke anklages for, hvad han måtte have begået før 30. juni 1696. Thi indtil da kan han have handlet i god tro. Men nævnte dato er Maren Spillemands gået til bekendelse, hvorved sagens hele karakter som et eneste bedrageri er blevet åbenbar. Så hvad Ole Langgaard efter denne betydningsfulde dato har foretaget sig, det bør han stå til ansvar for.

Det er som bekendt ikke så lidt.

For det første har han pure nægtet at lade sin datter komme til Aalborg trods gentagne gyldige ordrer.

For det andet har han påstået, at hans barn, da hun endelig kom til Aalborg, med truen og lokken er bragt til bekendelse.

For det tredje har han i et uforskammet brev til biskoppen, af 17.12.96¹¹², forlangt: at få sit barn igen, med en del usømmelige ord om hans barns medfart med videre enormiteter, som Oluf Langgaard befindes at have gjort. –

For det fjerde har han påstået, at en del af hans gods, da det efter Rosenvinges ordre var blevet beslaglagt, var blevet borte.

Tvært imod har han selv ulovligt forvendt og forflyttet en del af godset, efter at det ved rettens middel var blevet registreret og beslaglagt.

Når Ole Langgaard, om hvem rygtet går, at han har været en mand på 10.000 rdl., nu vil påstå, at han er ganske ruineret, lægger Brostrup Albertin ikke megen vægt herpå. Thi opgørelsen af hans bo i 1695 beløber sig kun til 679 rdl.

Brostrup Albertin er ikke i tvivl om, at der bør fares hårdt frem

112. Jfr. I, p. 375 f. – Højesteretsprotokollen B har fejlagtigt datoen 7.12. (Protokol A giver ingen dato).

mod en sådan oprører. For hans vedkommende bør kommissionsdommen stå ved magt, ja skærpes.

Bertel Bjørnsen tager fat på sit forsvar den 19. oktober. Han finder store undskyldninger for de forseelser, Ole Langgaard har begået. Han kan virkelig, som den enfoldige mand han er, have haft: årsag at tro, at hans datter var fortryllet af onde mennesker. – For det første har han jo i sin tid modtaget et brev fra hr. Palle i Aggersborg, hvori denne skriver: at den onde ikke nu længere så strængeligen tracterede hans datter som tilforn¹¹³. – Noget lignende måtte han tro, når han så Tisted-borgerne indgive deres meget omtalte og af amtmanden selv anbefalede supplik til kongen om at få sagen undersøgt¹¹⁴. Desuden har jo også en hel synode og samtlige præster i Thy på et vist tidspunkt betegnet begivenhederne som et besættelsesvæsen, og endnu for kommissionen har en del præster: erklæret sig, at de holdte det for trolddoms væsen, og ikke i nogen måde derfor af biskoppen siden er blevet sat til rette.

Og forøvrigt ses det nok, at Ole Langgaard aldeles ikke, som påstået af Brostrup Albertin, har villet tage standpunkt om de andre besatte: men aleneste antaget sig sit barn. . . Og endelig at Oluf Langgaard kunde med største føje have Anne Christensdatter mistænkt for at have fortryllet hans datter, såsom der var taget tingsvidner om hendes forhold ved trolddom, med videre. –

Bertel Bjørnsen har også mange og gode undskyldninger for Ole Langgaards opsætsighed. Biskoppens og kancelliråd Jespersens ordre af 30.6.96¹¹⁵ om Kirstens rejse til Aalborg kunde han med god grund protestere imod: såsom der var så mange andre store og grove mennesker, som bedre kunde tåle at rejse og referere sagen, end hans lidet barn. – Forøvrigt er det et spørgsmål, om man overhovedet havde ret til at forlange Kirsten til Aalborg. Thi: den kongelige befaling¹¹⁶ melder til kommissarierne, at de skulde kalde parterne for sig på en belejlig tid og sted, hvorover de kunde ikke være beføjet til at ville have hende ned til Aalborg, som var 10 mile fra Tisted og i så måder meget ubelejlig for Oluf Langgaard at møde der med sit barn. – Hele affæren om Kirstens Aalborg-rejse opløser sig efter Bertel Bjørnsens mening i en række let forklarlige og forsvarlige enkeltheder. For eksempel er det

113. Jfr. p. 164.

114. Jfr. I, p. 213 f.

115. Jfr. I, p. 219.

116. Af 14.7.96: Jfr. I, p. 242.

klart, at Ole Langgaard den 27.11. havde: årsag til at undskylde sig for at levere byfogden sit barn¹¹⁷, formedelst byfogden havde tilforn beegnet ham i hans eget hus meget ilde, og derfor måtte befrygte, at han skulde gøre ligeså ved barnet, foruden at det var i de hårdeste vinters tider, så han måtte endelig forse sit barn først med klæder og anden nødtørfthighed. – Men forøvrigt bortfalder alt dette af sig selv, såsom han jo faktisk har afleveret Kirsten i Aalborg den 8. december. Hvad skrivelserne til biskoppen angår, da vil Bjørnsen også, forudsat at Ole Langgaard overhovedet har begået nogen forseelse med dem, undskylde ham med hans enfoldighed og uvidenhed.

Et klart overgreb mod Ole Langgaard foreligger i assessor Rosenvinges fuldkommen ulovlige fremfærd imod ham, såsom: den kongelig befaling af den 7. novemb. 96¹¹⁸ til Rosenvinge ikke tillader ham at lade arrestere Oluf Langgaards midler, langt mindre at lade dem auktionere, men aleneste melder, at han skal lade tiltale de forment besatte og medinteresserede og dom over dem forsvarligen hænde. – Bertel Bjørnsen går til angreb nu, her er virkelig et holdepunkt, han tager hårdt fat på beskyldningerne mod Ole Langgaard for at have tilvendt sig en del af sit beslaglagte gods, han når gennem detaillerne frem til sagens hovedkerne, ender med at stemple generalfiscalen som den egentlig skyldige og undlader ikke at benytte lejligheden til ganske enfoldigt at tage Rosenvinges muligvis svigtende økonomiske evne i betragtning. Der er en virkelig smuk stigning i hans tale nu: Det korn, som byfogden og de tvende mænd, der var sat til vagt på Søggaard, vidner at være forventet, er bleven sået udi jorden ved Søggaard, foruden at Bjørnsen formener, at hverken byfogden eller de tvende mænd kan anses for noget vidne i denne sag, såsom byfogden har selv efter Rosenvinges ordre arresteret og auktioneret Langgaards midler, og at de tvende mænd var også med ham interesserede, foruden at de ikke heller vidner, hvem der har brudt seglene på Søggaard, som Oluf Langgaard erbyder sin højeste ed ej at have gjort. Og i stedet for de bortførte dyner og andet, som tingsvidnet af den 9. aug. 97 forklarer, har Oluf Langgaard indført udi boen 5 bæster, som for hans broders penge er blevene købt, og dog tillige med det andet på auktionen ere blevene bortsolgt¹¹⁹, med videre som Bertel Bjørnsen om sagens beskaffenhed

117. Jfr. I, p. 372 f.

118. Jfr. I, p. 369 f.

119. Jfr. p. 178.

til Oluf Langgaards befrielse vidtløfteligere proponerede. Hvorefter Bertel Bjørnsen forment alle underdanigst, at assessor Rosenvinge ikke haver haft nogen føje til sin hårde irettesættelse over Oluf Langgaard, og at kommissarierne ikke heller haver haft nogen fundament til at afsige denne dom; og indstillede derfor alle underdanigst, om ikke Rosenvinge, som uden ringeste føje har aktioneret Oluf Langgaard for så mange hårde beskyldninger, auktioneret hans gods og bragt ham i yderste ruin (uden at melde om den store spot, ham er vederfaret på navn og rygte), ikke bør derfor refundere ham de af ham for erlidte spot og skade opførte 6213 rigsdaler, og hvorledes hans adfærd imod Oluf Langgaard ellers skal anses. Og som kommissarierne haver uden nogen lovlig beskyldning imod Oluf Langgaard og imod deres samvittighed og bedre vidende dømt så uretfærdig en dom over ham, så indstillede Bertel Bjørnsen alle underdanigst, om de, såfremt assessor Rosenvinge ej var suffisant til at svare Oluf Langgaard til de 6213 rigsdaler, da ikke burde tillige med ham svare dertil, indtil Oluf Langgaard skadesløs bliver betalt, såvel som og hvorledes i det øvrige de skulde anses. –

Bertel Bjørnsen vil også have biskoppen sat under tiltale, fordi han uberettiget har nægtet Ole Langgaard alterens sakramente. Han indstiller: at Oluf Langgaard bliver taget udi allernådigst beskærmelse og tilladt at bruge sine salighedsmidler, og biskoppen for sin forseelse anset. –

Videre påstod Bertel Bjørnsen alle underdanigst, at som der er handlet uretteligen imod Oluf Langgaard og hans barn Kirsten Langgaard, hun burde da komme igen under hans egen disposition og derhos blive forskånnet for alle de omkostninger, som i en og anden måde kan være bleven anvendt på hans barn, siden han leverede det fra sig udi Aalborg. –

Bertel Bjørnsens forsvar af Ole Langgaard strækker sig over et par dage. Også Brostrup Albertin, der tager fat d. 21. oktober, giver sig god tid. Han har gode kort på hånden, han spiller strax en trumf ud med en tør bemærkning om, at: det af Bjørnsen allegerede brev, som hr. Palle skal have skreven til Oluf Langgaard den 21. september 95¹²⁰, ikke kunde anses, såsom det befindes at være raderet, idet der i stedet for »det onde«, som hr. Palle har skrevet ikke længere at traktere Kirsten Langgaard, er bleven forandret og sat »den onde«. – Han kan aldeles ikke finde undskyldende momenter for Ole Langgaards opsætsig-

120. Jfr. p. 217.

hed. For sin ulydighed imod alle befalinger fra de lovlige myndigheder har han givet nu een, nu anden uholdbar undskyldning: indtil han på sidstningen blev alvorligen foreholdet hans majestæts befaling, da han erklærede sig, at dersom magten skal øves imod ham, får han lade sit barn følge. – Hvorefter han forøvrigt alligevel ikke har begivet sig til Aalborg, men er rejst til København med Kirsten og er blevet der i nogle uger. Han må nødvendigvis, alene for det almindelige retsprincips skyld, straffes, og straffes strengt: thi ellers bliver ingen kongelige betjente herefter agtet. – Hvad Rosenvinges fremgangsmåde med Ole Langgaards midler angår, da mener Brostrup Albertin, rigtignok med en noget bristende logik, at den har været fuldt forsvarlig: såsom der var afsagt dom over Oluf Langgaard for opsætsighed og som en rebeller. Og som han forhåbede, at dommen skulde i det ringeste blive konfirmeret, så påstod han allerunderdanigst, at Langgaard kunde ingen føje have til at tale herpå; og i fald dommen mod al forhåbning skulde blive underkendt, påstod Brostrup, at dette burde henvises til ny søgning. – Forøvrigt bør Bertel Bjørnsen ikke i så høj en grad gøre Ole Langgaards sag til sin, navnlig bør han vare sin mund og ikke i forsvarrets iver fremsætte beskyldninger, som han vil kunne blive draget til ansvar for. Det må håbes, at assessor Rosenvinge, som på ingen måde har forset sig, skal: vorde tilfunden at nyde erstatning af Bertel Bjørnsen for de hårde imod ham gjorde expressioner, nemlig at da han havde flået bællen af ræven, skøttede han intet om skroget, med videre. – Bjørnsen har ligeledes med skældsord og beskyldninger overfuset kommissarierne: til deres navns og æres forklejning, – hvorfor også de bør have reparation. Og Bertel Bjørnsens forsvar for Ole Langgaard er uden værdi, snarere står han selv i fare for at blive anklaget; og Ole Langgaards dom bør uden tvivl skærpes.

Bertel Bjørnsen klarer sig nogenlunde fri af den mod ham i anledning af det raderede brev rettede spot: såsom han alleneste havde set kopien deraf, men aldrig originalen, og at Oluf Langgaard er overbødig at gøre sin ed, at han hverken selv har raderet brevet ej heller er vidende, hvem det har gjort.

Det forekommer dommerne at gå for vidt nu, Brostrup Albertin og Bertel Bjørnsen har brugt flere dage til vidtløftig snak, frem og tilbage, og Brostrup Albertin har ikke alene ladet oplæse adskillige dokumenter, som allerede før er blevet forelæst retten, men han har også fremsat omstændelige forklaringer til dem. Det er den 25. oktober nu. Der

voteres, og konferensråd Worm, stadig lige interesseret i rettens værdighed og i rettergangens form, mener, at i hvert fald Brostrup Albertin bør advares mod en sådan vidtløftighed.

Man nærer nogen betænkelighed herved. Thi må Brostrup Albertin ikke bruge den tid, han vil, så må Ole Bjørn heller ikke, og det vil han sikkert, og med et skin af ret, besvære sig over. Resultatet bliver, at både Brostrup Albertin og Ole Bjørn indkaldes og får pålæg om at fatte sig i størst mulige korthed.

Ole Bjørn beklager sig ikke, formodentlig fordi han alligevel ikke agter at rette sig efter henstillingen. Men en anden sag ligger ham stærkt på sinde: Mag. Oluf Bjørn bad allerunderdanigst, at som Maren Hansdatter og Kirsten Langgaard er ankommen og findes udi et præjudicerlig varetægt tilsammen, Kirsten Langgaard da måtte henkomme på et upartisk sted og der forblive, og at Maren Hansdatter måtte anholdes udi god forvaring. – Men Willum Worm finder en sådan nævenyttighed fra Ole Bjørns side ganske upåkrævet: Hr. konferensråd Worm svarede mag. O. Bjørn herpå, at han ikke skulde drage nogen omsorg derfor, såsom sligt blev vel der foruden taget udi agt, og at han i lige måde vilde beflitte sig på al mulig korthed.

Det er ikke let for Brostrup Albertin at fatte sig i korthed, da han efter oplæsningen af Ole Bjørns dom skal gennemgå og forklare hele sagen. Hans tale strækker sig over to retsmøder og godt ind i det tredie, fra tirsdag den 26. til torsdag d. 28.10., men så har han også ved hjælp af de meget fyldige vidnesbyrd, som er ført for kommissionen, givet en grundig fremstilling af alle Ole Bjørns forseelser, lige fra hans første utilladelige godtroenhed over for Maren Spillemands og Kirsten Langgaard, der snart har bragt ham selv ind på bevidst bedrageri med forledelse af andre til det samme, og til hans skammelige usædelighed.

Det sidste punkt underbygges tilmed yderligere her i Højesteret med en bedragen ægtemands gentagelse af sin klage: Anders Lauridsen, som er Maren Hansdatters mand, var også til stede udi højeste ret og berettede allerunderdanigst, at hans hustru, da hun kom hjem til ham, klagede for ham den forhold og adfærd, som mag. O. Bjørn havde brugt imod hende; men som de vare fattige folk, turde de ej åbenbare det, og derfor vilde hellere tie stille med skammen¹²¹. –

Det kommer til en episode i retten, for Ole Bjørn kan umuligt finde sig roligt i, at Maren Hansdatter siger ham sådan ubevislig forseelse

¹²¹. Jfr. p. 109.

på. Han beder som forleden dag: at som hun nu i lang tid har været under assessor Rosenvinges direktion, hun da måtte komme i et stærk fængsel og på et upartisk sted, at hun ej skal forledes fra sandhed. –

Dette er injurierende, ikke alene mod Rosenvinge, og Brostrup Albertin gør opmærksom på: at hun var til byfogdens, som nok kunde anses for et upartisk hus. – Og siden Ole Bjørn selv har holdt så stærkt på, at Maren Hansdatter endelig måtte herover, for at man kunde erfare, om hun virkelig stadig vedstår sin bekendelse, så må Ole Bjørn heller nu på stedet stille hende sine spørgsmål: Oluf Bjørn protesterede herimod og formente, at det ikke skulde være hans kongelig majestæts allernådigste vilje, at han skulde konfronteres med sådan et udædisk menneske. –

Hvorpå Brostrup Albertin kan gå videre i sin forklaring og uddybe kendskabet til den faderlige revselse, som Ole Bjørn skal have anvendt over for sine unge, kvindlige sognebørn.

Og det bliver endnu ubehageligere for Ole Bjørn at høre på. Det er højst ejendommelige forhold i Tisted præstegård, der her skildres. Thi Brostrup Albertin slipper ikke emnet så snart, og da han endelig er færdig, fremstilles Maren Hansdatter igen og bekender: at da hun var i mag. O. Bjørns hus, sagde folkene i huset, når de så nogen gå ind til ham i hans kammer, nu får den også en revselse; så og at hun selv havde set igennem et hul på døren, at han har siddet på sengen med Maren Spillemands og handlet meget uforskammet med hende og især med Anne Krogsgaard. – Hvorpå Brostrup Albertin atter opfordrer Ole Bjørn til endelig at benytte den gode lejlighed, nu da Maren Hansdatter just er til stede, og stille hende sine spørgsmål: Mag. Ole Bjørn svarede herimod, at han ej vilde stå til munds med hende, som havde gjort sådan en løgnagtig bekendelse og offentlig bekendt, at hun frivilligen havde bespottet Gud; bad derfor, at hun måtte anholdes på et upartisk sted. –

Og da retten selv anmoder ham om en kategorisk udtalelse, viger han atter udenom.

Punkt for punkt har Brostrup Albertin opregnet Ole Bjørns forseelser. Værre end alt andet er det, at han i virkeligheden også må gøres ansvarlig for den attest af 26. september 96 om Anne Jacobsdatters spådom, der ikke alene omtaler hans majestæt som Christen i København og lover ham al landsens ulykker, hvis han ikke forfølger trold-

hexerne med bål og brand, men også kalder biskop Bircherod for Gale Jens og påstår, at han skriver falske breve: for han vilde forvende det for Christen, på det hans kone ikke skulde blive brændt¹²². –

Brostrup Albertin drager som naturlig slutning af alt dette: at mag. Oluf Bjørn burde anses for en hård, grov og hårdnakket delinkvent og den, der har givet de andre årsag til at fremture i deres galskab og hårdnakkenhed, og satte derfor allerunderdanigst i rette, at som nok var bleven bevist, at mag. O. Bjørn med sin lærdom havde søgt at føre uskyldige folk til bål og brand, han da burde brændes eller lide på sin hals; og i det øvrige indstillede han allerunderdanigst, om mag. Oluf Bjørn skulde for sådanne sine grove forseelser arresteres til sagens uddrag. –

Under voteringen er alle, også Otto Krabbe og Marcus Gjøre, enige om, at Ole Bjørn bør arresteres, såsom han allerede er overbevist om svære forseelser. Men det bør ske på den lemfældigste måde, der kan sættes vagt ved hans logi, og man bør ikke hindre ham i hans forsvaret nødvendige korrespondance. Og da man også bliver enig om at sikre sig, at: det ikke skulde blive ilde optagen, om højeste ret gjorde det af sig selv, – besluttes det, at problemet skal forelægges kongen selv til afgørelse. Og inden hans majestæts afgørelse foreligger, hengår et par dage, fra 28. oktober til 2. november.

Højesterets extrasession trækker længere ud end ventet, nu er der gået langt over en måned, siden man begyndte, og intet tyder på, at man er afslutningen nær.

Men biskop Bircherod har nok at gøre, selvom han ikke er i retten hver dag. Efterårets selskabelighed florerer, han træffer adskillige, som det kan have betydning for ham at samtale med. Poul Vinding har atter både bispen og bispinden hos sig til aftenselskab, hvori også deltager justitsråd Hjort og hans frue og nogle flere venner¹²³. Og dagen før har de været til aftensmåltid hos biskop Bornemann sammen med doktor Caspar Bartholin og magister Johan Adolf Bornemann og deres kærester¹²⁴. Naturligvis drejer samtalen sig ved sådanne lejligheder mest om efterårets celebre begivenhed: Om aftenen havde justitsråd Oluf

122. Jfr. I, p. 335.

123. Jfr. p. 193.

124. O. c. 4.10.97.

Rømer mig til gæst tillige med min kæreste samt etatsråd Erasmo Bartholin og hans frue og nogle flere gode venner. Her hørtes over borde hel ulige sentiments om vor omtvisted besættelsvæsen¹²⁵. –

Og ved siden af den egentlige selskabelighed modtager biskoppen visitter, og gør selv visitter hvor han finder det påkrævet: Arnas Magnæus, designatus antiquitatum patriæ professor¹²⁶ kom til mig om aftenen med adskillige fornøjelige diskurs anlangende hans sentiment om det formente besættelses-galenskab fra Tisted¹²⁷. – Árni Magnússon, den 34-årige islænding, er rationalist; trolddom og hexeri har han kendskab til fra sit fødeland, hvor den slags flourer, her i den oplyste hovedstads bedre kredse antager sådant mere karakteren af fornøjelig selskabelig underholdning. For et par år siden snakkede man mere om visse overnaturlige evner ved Árni Magnússon, end om hans lærdom: Vores professores ere ikke vel tilfreds med denne collega, thi han haver ikke bevist nogle specimina¹²⁸, andet end hvad som udi hans fæderne-land praktiseres, nemlig at vise igen, hvilket han præsterede hos en mand i Fiolstræde, som havde mist sine sølvknaver, og bleve, som der siges, uformodeligen igennem lukte vinduer og døre indslængte til hannem igen¹²⁹. – Nu er han blandt andet bibliothekar hos oversekretær Matthias Moth og har altså formodentlig god lejlighed til at følge udviklingen i besættelsessagen fra Tisted.

Biskop Bircherods egne visitter er af større vigtighed. Den 10. oktober besøger han efter aftensang etatsråd Niels Benzon¹³⁰, en af de bedste mænd i enevældens administrationsapparat, meget benyttet i mange hverv. Som assessor i Højesteret deltager han også i behandlingen af Ole Bjørns sag. Det gør Vilhelm Mule også, universitetsinspektøren, og ham besøger biskoppen to dage senere med megen fornøjelse: Om morgenen tidlig besøgte jeg etatsråd Vilhelm Mule, som endnu i sin høje alderdom¹³¹ vår frisk og rørig. Han lod mig det vide, som var mig ikke uangenemt at høre¹³². – Dagen efter aflægger biskoppen ikke

125. O. c. 28.9.97.

126. designeret professor i fædrelandets antikviteter.

127. Bircherods dagbog 23.9.97.

128. prøver, exemplar (på sin lærdom).

129. Brev 28.8.94 fra J. Jacobæus til Jens Bircherod. Afskrift i Bircherods dagbog, tillæg til 3.9.94.

130. Bircherods dagbog.

131. Han er i 1697 69–70 år gammel; jfr. Danmarks Adels Aarbog XXI, 1904, p. 327.

132. Bircherods dagbog 12.10.97.

færre end fem visitter hos gode mænd. Han er hos justitsråderne Caspar Schiøler og Peder Lemvig, hos præsident Hans Nansen, den velhavende købmand, hos Københavns noget despotiske og hensynsløse, men forøvrigt gemytlige og selskabelige politimester Claus Rasch. Og han besøger også justitsråd Peder Hjort, som han allerede før er truffet sammen med i et par selskaber. Alle fem er assessorer i Højesteret, og alle giver de møde i den sag, som just er til behandling i extrasessionen¹³³.

Af de femten assessorer som er tilfornede Højesteret i behandlingen af de appellerede kommissionsdomme fra Tisted og Aalborg, har biskop Bircherod nu besøgt og samtalt med de ti. Af de fem øvrige kan det måske være nogenlunde ligegyldigt med justitsråd Frederik Christian Adeler, justitsråd Poul Eggers og borgmester Siegfried Friis, der knytter sig i denne forbindelse ingen særlig interesse til dem. Men geheimråd Otto Krabbe, stiftamtmand for Sjælland, kunde det nok have betydning at samtale med, han er en mægtig og indflydelsesrig mand og står kongehuset nær, noget gammeldags og naivt ærlig, uden synderligt initiativ, men godlidende og hjælpsom på en nobel og hensynsfuld måde. Og endelig geheimråd Marcus Gjøre til Hvidkilde, den sidste mand af stammen, gudfrygtig, lærd og vis, dertil en mand med sine egne meninger, dem han undertiden lader komme til orde på en sær ubehagelig måde, en gammeldags aristokrat, hos hvem slægtens velkendte bevidsthed om adels forrang og deraf flydende forpligtelser endnu er fuldt levende. Det er ikke just klarhed og skarpsind, der har udmærket ham som diplomat og, senere, som amtmand i enevældens tjeneste, men en ubestridelig hæderlighed og uselvisk loyalitet. Nu er han overhofmester for det Ridderlige Akademi i København¹³⁴ og skoleherre til Herlufsholm. Han er kun først i tresserne, men ældet før tiden af sygdom, hvilket dog ikke forhindrer ham i med iver at varetage sit hverv som assessor i Højesteret.

Biskoppen må jo også holde forbindelsen med omverdenen ved lige. Allerede få dage efter at sagen har taget sin begyndelse, udsender han en bulletin: D. 25. september skrev jeg til biskoppen af Aarhus dr. Johan Braem og lod ham vide, hvad hidindtil ved højeste ret udi den omtvistede besættelsessag vår passeret¹³⁵. – Om tilstanden i sagens arnested,

133. O. c. 13.10.97.

134. Jfr. I, p. 45.

135. Bircherods dagbog.

Tisted, bliver han selv holdt underrettet ved brev fra den stedlige byfoged Emmik Eriksen¹³⁶. Og hans egen part i sagen giver ham naturligvis også en del arbejde¹³⁷.

Endelig forsømmer han heller ikke sine forpligtelser som ungdommens befordreder, og det er rart, at folk, der har vist sig biskoppens tillid værdig, kan få nogen fortjent anerkendelse, som kan hjælpe dem på deres videre livsbane: Dr. Masius og dr. Hans Bartholin, theologiæ professor, antog efter min rekommendation og begæring til privatum examen theologicum Christophorum Mummium, scholæ Alburgensis collegam¹³⁸, og karakteriserede hannem med en berømmelig attestats¹³⁹. –

Kongen er ikke enig med sin højesteret. Man mødes igen den 2. november: Hans højgrevelig excellence hr. grev Reventlow berettede udi højeste ret, førend parterne blev indkaldet, at han allerunderdanigst havde refereret hans kongelige majestæt ovenstående vota, og at både Brostrup Albertin og assessor Rosenvinge havde gjort deres allerunderdanigste irettesættelse på mag. Oluf Bjørn, at han skulde arresteres, men at hans kongl. maj. havde allernådigst resolveret, at mag. Oluf Bjørn måtte være på fri fod til at forsvare sin sag, og i fald det skulde findes, at han ikke skulde kunne purgere sig for de imod ham gjorde beskyldninger, kunde han da tidlig nok belægges med arrest. –

Ole Bjørn forsvare sig, time efter time, dag efter dag: en vidtløftig harangue om den imod ham brugte procedur. – Han stiller forslag og fremsætter ønsker, som den der ene er interesseret i at nå frem til sandheden i den vidtløftige og indviklede sag: bad endnu som tilforn, at de anfægtede måtte være alle til stede her for retten, og at theologi måtte sidde retten; og formodede, at det ikke kunde imputeres ham til onde, at han har bedet for de syge, som han endnu gør, helst som de ere af hans menighed. – Man beskylder ham og de anfægtede for bedrageri, men man beviser det ikke, og de, der gør det, bør derfor straffes og yde erstatning. Han genfortæller sagen fra dens første begyndelse og vil påvise, at man har ført hans majestæt bag lyset, så både de anfægtede strax er blevet stemplet som bedragere, og han selv, som om han allerede var overbevist, er blevet suspenderet fra sit embede. Han påstår: at det ikke skal findes at være noget bedrageri,

136. O. c. 15.10.97.

137. Jfr. p. 208 med note 103.

138. hører ved Aalborg skole.

139. Bircherods dagbog 18.10.97.

men at det er sådan en anfægtning, som næppe tilforn er hørt, om de må komme under medicorum og peritorum chirurgorum¹⁴⁰ varetægt, og forhåber allerunderdanigst, at han med sine bønner ej har gjort andet end forsvarligt. – Bispnen selv har til at begynde med delt hans mening og i en skrivelse af 30. april 96¹⁴¹: ønsket ham Guds ånds styrke til at imodstå den onde fjende, med videre. – Endog synoden¹⁴² har jo konkluderet, at her forelå en virkelig besættelse.

Der er mere angreb end forsvar i dette. Og den suspenderede sjælehyrde har mere at beklage sig over, mest på andres vegne: Nok besværgede han sig over mag. Holger Sørensen, at han som en ulv har betjent Tisted menighed med stor forargelse, og som her vil falde store beskyldninger imod ham, så bad mag. Oluf Bjørn, at han enten måtte stille borgen eller selv blive borgen til sagens uddrag¹⁴³. –

Han hævder med styrke sin uskyld med hensyn til den så meget omtalte majestætsforbryderiske attest af 26. september 96. Da den blev skrevet, var han i København. Og at han har ladet den fremlægge i retten, bør han snarere roses for: Dersom han havde supprimeret det, hvad sag havde ikke da assessor Rosenvinge haft imod ham, og dersom Fanden har sagt det, hvad kan det da skade hans kongelig majestæt, såsom Fanden er løgnens fader, og har menneskene sagt det, da bør de derfor straffes. –

Sin Københavnsrejse til trods for den kongelige ordre om at begive sig til Aalborg, kan han også forsvare. Han selv har faktisk ikke modtaget nogen kongelig befaling, biskoppen har alene, og det endda gennem Holger Sørensen Schandorph, givet ham ordre til at indfinde sig i byfogdens hus i Aalborg. Men såsom Ole Bjørn er suspenderet, har biskoppen efter hans mening ikke længer nogen myndighed over ham. Og altså var han med en god samvittighed rejst over til København for at søge hans majestæt om nåde og beskyttelse.

Ole Bjørn føler sig ikke trykket af situationen, han forsvarer sig, og han angriber i uordentlig, men dog nogenlunde kronologisk rækkefølge efter sagens gang, han retter store og små beskyldninger mod dem, som han påstår er hans forfølgere og avindsmænd. Biskoppen er den værste, han har systematisk forfulgt Ole Bjørn, han har ikke alene:

140. Læger og erfarne kirurger.

141. Jfr. I, p. 154 f.

142. Jfr. I, p. 154.

143. D. v. s. at Holger Sørensen Schandorph enten skulle stille kaution for sin tilstedeværelse eller arresteres.

været så dumdristig og nægtet ham kopi af den kongelige befaling anlangende korrespondancens entholdelse, – men han har også været så ondskabsfuld, at han har: skrevet til mag. Holger at forkynde ham det, som mag. Oluf Bjørn ikke vilde være nøjet med, og i fald han dermed havde været fornøjet, måtte biskoppen have troet, at han havde haft grød i hovedet i stedet for hjerne. – For øvrigt har alle været imod Ole Bjørn, man har endog nægtet ham både kirkegang og sakrament, det synes, som der: aldrig siden Stephanus blev stenet¹⁴⁴, er med så stor hårdhed, truen og ivrighed bleven ført nogen sag imod nogen som imod ham. – Hans forfølgere er at anse som en flok sammensvorne: thi både har biskoppen, kommissarierne og assessor Rosenvinge våren ham imod, såsom landsdommer Hans Lange lå i logemente hos mag. Peder Reenberg, som kunde dreje Lange, ligesom han vilde, og biskoppen var så lykkelig, at han havde doct. Johan Braem hos sig i huse, som troede ham som sin vært og som sin kollega, der havde over gejstligheden at sige, så og at det gnistrede ikke alene af biskoppens, mag. Peder Reenbergs og assessor Rosenvinges øjne, men endog af hvert et hår, der var på deres hoved. –

Hvad angår borgerskabets supplik af 3. juli 96¹⁴⁵, som man vil gøre så ulovlig, og som man påstår, at han har forfattet, da kan der næppe rettes bebrejdelser mod ham i den anledning. Ganske vist har han konciperet den, men efter amtmandens og andre godtfolks begæring og på grundlag af deres udtalelser, og siden er den tilmed ændret, så det alene af stilen fremgår, at den ikke er hans værk. Han har end ikke underskrevet den. Men han mener forøvrigt ikke, at den indeholder noget usandfærdigt: Overalt foregav han, at dersom der ikke om dette besættelsesværk blev nærmere inkvireret, måtte Guds store vrede og hævn endelig exciteres¹⁴⁶ og stor ulykke komme over landet, med videre som han vidtløfteligen proponerede. –

De fakta, eller påståede sådanne, som Ole Bjørn i fortsat, stedse-varende række fremfører for Højesteret for at bevise, at han er uskyl-dig, at man har forfulgt ham, at besættelsen er en virkelig besættelse o. s. v., er de selv samme, som han har fremført, eller ladet fremføre, for byting og herredsting, når han da ellers har fået lejlighed til det, for kommissarierne, i ansøgningen om at få sagen frem for Højesteret.

144. Stefanos, den første kristne martyr, se Apostl. Gern. 6,5–8,2.

145. Jfr. I, p. 213 f.

146. opvækkes.

Men han er alligevel farligere nu, han er drevet op i en krog, hans mundtlige form er dristigere, han vejer dog endnu sine ord, han bruger spottens og sarkasmens våben: Det var forskrækkelig, at biskoppen er så hastig falden fra sin mening, idet han altid havde holdt det for besættelse indtil den dag, Maren Spillemands gik til sin falske bekendelse, da han faldt strax fra sin forrige mening og skrev derom et brev til biskopperne udi Jylland¹⁴⁷. – Ole Bjørn gennemgår skrivelsen i enkeltheder, han har ikke svært ved at finde tydelige beviser for, at biskoppen her taler sig selv imod. Men medens både biskoppen og andre åbenbart har handlet ganske vilkårligt og har udtalt sig, ganske som det passer dem, og dertil har godtaget f. ex. Maren Hansdatters falske bekendelse, som har bragt hende en nådig dom (der ingenlunde bør stå ved magt), så har man på alle måder, også for retten, hindret Ole Bjørn i at forsvare sig i sin sag: Når han skulde have noget indført udi protokollen, måtte han storme dertil som til en skandse. –

Ind imellem lader Ole Bjørn oplæse dokument efter dokument, skudsmaal og attester, alt sammen noget, som allerede tidligere er blevet oplæst i Højesteret, og: repeterede en hel hob, som tilforn var bleven hørt. – Men hans bemærkninger hertil er egentlig ikke uden vægt. Når f. ex. præsterne af Hundborg herred i et vidnesbyrd af 5. oktober 96¹⁴⁸ udtaler, at de hos de anfægtede ikke har set andet end galskab og narreri, da er det i påfaldende modsætning til det faktum, at de har opvartet dem som besatte: Han formener, at de ere høj strafskyldige samt årsag til den forøvede gudsbespottelse, og at de selv derved har misbrugt Guds ord og derover ikke skulde kunne blive ved deres kald eller betroes noget andet embede. –

Ole Bjørn prøver også på at overbevise sig selv og andre om sin uselviske idealisme: Havde ikke Gud opvakt ham til at antage sig de besatte og uskyldigen forfulgte folk, havde de længe siden våren henrettede ved bøddelen. –

Og nu vil man beskyldte ham for ulovlig djævlebesværgelse, men det hører ingen steder hjemme, han kan henvise til den autoriserede exorcisme ved dåben¹⁴⁹ og mener, at al exorcisme (uden den, som bruges i pavedømmet) er forsvarlig og lovlig.

147. Jfr. I. p. 208 f.

148. Jfr. I. p. 390 f.

149. Exorcismen, djævleuddrivelsen ved dåben, blev i Danmark først afskaffet i 1783. (Præsten siger: Far herud du ureene Aand og giv den Hellig Aand rom. . . . Siden besvær hand den ureene Aand med efterfølgende Ord: Jeg besvær dig du ureene Aand, i Navn Faders,

Ole Bjørn fremsætter adskillige beskyldninger uden at begrunde dem, han går ud fra, at hvad der for ham selv er soleklart, det må også stikke alle andre i øjnene. Kommissarierne har dømt ham imod deres bedre vidende, præsterne af Hassing og Hillerslev herreder har nok måttet udtale, at de så folk holde de besatte, men for at fornøje biskoppen har de så tilføjet, at de vidste jo ikke, hvor fast de holdt¹⁵⁰. –

Samtlige betydeligere vidner imod ham, Holger Sørensen Schandorph, Jacob von Holten, Envold Nielsen, Emmik Eriksen med flere, må afvises, de er enten selv interessenter i sagen eller hans åbenbare avindsmænd.

Men også uden for retssalen er Ole Bjørn virksom. Det står ham stadig for hovedet som den største uret, og den største fare, at Maren Hansdatter og Kirsten Langgaard, de to værste vidner imod ham, er i hans modstanderes vold. Han har flere gange påtalt dette forhold, uden at det har frugtet¹⁵¹. Og han føler sig aldeles ikke overbevist om Højesterets uvildighed, hverken på dette eller på andre punkter. Men når Højesteret ikke vil tage hensyn til hans klager, er der kun den mulighed tilbage at henvende sig til monarken selv, og han står ikke helt alene med denne beslutning, for Ole Langgaard underskriver i fællig med ham:

Stormægtigste, allernådigste arve-konge og herre.

Til sandheds og retfærdigheds nærmere befordring i denne dybe og vanskelige så kaldet trolddoms og besættelses sag fra Tisted (på hvis forlangende udgang fast af den hele christenhed reflekteres) suppliceres allerunderdanigst:

1. At Maren Hansdatter Sirichs, som, til sandheds store nachdeel, hidindtil haver været i de formeentlig interesseredes gewalt, måtte komme udi slutteriet, i sådan forvaring, at ingen af parterne frem for den anden nogen adgang til hende kunde have, såsom hendes gjorte bekendelse i mange stykker er usandfærdig befunden, og hun derfor uden efter samme bekendelse er en stor og offentlig Gudsbespottere, ja i højeste måde dødskyldig misdædere, der sådant, som ellers i christenheten er uhørligt, i så langsommelig tid forsætteligen skal have øvet, og ikke er venteligt uden ivrigste pådrift at kunne bringes til ret

Søns og Hellig Aands, at du udfarer og viger fra denne, (disse) JEsu Christi Tienere. – Danmarks og Norgis Kirke-Ritual, 1685, p. 56, 63).

150. Jfr. I, p. 391.

151. Jfr. p. 221 ff.

omvendelse og fuldkommen sandheds bekendelse, hvorpå Eders kongl. majestæts allernådigste pardon, som for hende prætenderes, alene skal være reflekteret og anset.

2. At hendes mand Anders Laursen, som hende i så stor og uhørlig ondskab meget skal have styrket, ikke heller måtte stedes nogen adgang til hende, men være i sådan forvaring til sagens uddrag, som dens vigtighed og sandheds oplysning i højeste måde udkræver.

3. At det lidet ti års barn Kirsten Olufsdatter Langgaard ikke længer måtte være i deres fællig og selskab, som hende kunde forlede, men allernådigst tillades at komme enten i prokuratorens, som til hendes forsvar allernådigst er anordnet, eller i andre upartiske godtfolkes hus under så god tilsyn og varetægt, at ingen af de i sagen interesserede derved kunde have nogen fordel fremfor den anden.

4. At ved højeste rettes administration ingen måtte tillades, som enten med parterne eller kommissarierne i nogen måde kunde være allieret og besvogret.

5. Såsom det kongl. Cancelli-collegium særdeles udi denne sag til adskillige Eders kongelige majestæts allernådigste befalingers udvirkelse haver voteret, så formodes, at de i så måde interesserede selv derfra holder sig retiré eller, ved Eders kongl. majestæts allernåd. dispensation, ikke tillades videre at votere, såsom ikke er venteligt, at nogen derudinden skulde imodsig sig selv.

6. At til de arme anfægtedes højfornøden påskøn og opagt¹⁵², for samvittighedens og deres saligheds skyld, måtte tillades nogle af theologis og præsterne per vices, med videre, som Eders kongl. maj. selv allernåd. for godt befinder til sandheds og retfærdigheds fordel at ordinere. Det sandheds og retfærdigheds Gud selv nådelig ville bestyrke og belønne! Herpå Eders kongl. majestæts allernådigste resolution og høj-kraftigste arm i allerdybeste underdanighed forventes af

Eders kongelig majestæts

Allerunderdanigste forbedere og
tropligtigste ringe tjenere

København, d. 5. november,

anno 1697.

O. Bjørn. Oluf Pedersen Langgaard¹⁵³.

152. Iilsyn og varetægt.

153. Koncepter og Indlæg til Jyske Tegnelser 1695-99.

Dag går efter dag, hvert protokollat omtaler samme kedsommelige oplæsning og gennemgang: Mag. Oluf Bjørn kontinuerede, – Mag. Oluf Bjørn igennemgik og lod oplæse, – Mag. Oluf Bjørn fortfarede med sin protestation, – Mag. Oluf Bjørn protesterede. – Men nu og da oplives forhandlingerne af enkelte vidners personlige optræden. Onsdag den 10. november: fremstillede mag. O. Bjørn for retten tvende skolesdiscipler fra Tisted, som selv forklarede, at de var bleven ført ned til Aalborg og der efter biskoppens ordre af en hører udi Christoffer Mummi overværelse bleven pisket på rumpen, indtil de bekendte, hvis biskoppen forlangede, med videre. –

En ubehagelig episode for biskoppen¹⁵⁴, men han klarer sig. Thi dagen efter kan Brostrup Albertin fremstille Christoffer Mumme selv, som afgiver en passende forklaring. Og endnu bedre, han kan oplyse: at biskoppen havde tilskreven ham og erbudet sin højeste saligheds ed, at han ej nogen tid har tvunget nogen bekendelse af dem. –

Der er stadig ingen orden og oversigt over Ole Bjørns gennemgang af sagen, han tager dokumenter og attester i ret tilfældig rækkefølge og kommenterer dem, som det passer ham. De fleste kan han pure afvise: Angående mag. Holgers og Emmik Eriksens attest om den faderlig revselse¹⁵⁵, da, som de ere hans åbenbare avindsmænd, og attesten er et løs og raderet chartek på slet papir¹⁵⁶, menneskene, som skulde have fået denne faderlig revselse, vidner også derimod, så påstod han allerunderdanigst, at sligt ikke kunde være ham til præjudice, og at samme attest måtte blive fremlagt i retten til eftersiun, såsom den skal findes både på slet papir og raderet og ikke er værd at gå på et andet sted med¹⁵⁷. –

Og nu og da får han så lejlighed til direkte at hævde sin tillid til besættelsens realitet: Ellers foregav han, at han endnu troede, at dette besættelsesværk ikke får ende, førend der ved justitien sker execution over de skyldige. –

Højesteret er forståeligt nok ved at tabe tålmodigheden. Lørdag den 13. november tager man Ole Bjørn for sig, og konferensråd Worm foreholder ham: den store fortrydelighed og fortrædelighed, som højeste ret med største billighed måtte have over denne sags langvarighed, og at han derover vilde bruge nogen korthed og aleneste forklare en ting

154. Jfr. p. 239 f., citat af Bircherods dagbog 10.11.97.

155. Jfr. I, p. 351.

156. Jfr. ty. Chartekte: dårligt, værdiløst skrift. – Slet papir, ɔ: ustemplet papir.

157. D. v. s. på lokum'et.

een gang og ikke repetere den så mangfoldige gange. – Ole Bjørn undskylder sig med, at han er tvunget af nødvendigheden, men lover for så vidt at rette sig efter henstillingen, som han håber at kunne blive færdig i den kommende uge. Hvorpå han fortsætter som før med sin minutiøse gennemgang af attest efter attest, betydelige og mindre betydelige mellem hverandre.

Han må af flere grunde kritisere det medicinske fakultets erklæring¹⁵⁸, navnlig burde medicinerne: have hørt og informeret sig først derom hos den anden part og i så måder ikke ladet sig se så passioneret, foruden at de derudinden havde gået extra circulum, såsom de har gjort det, som både facultas theologica og juridica tilkom at gøre, uden at melde noget om, at en del af dem ere besvoglede med biskoppen og derfor vel kunde have søgt at føje biskoppen. –

Magister Ole vil også refutere dr. Lujas erklæring¹⁵⁹, han påstår: at dr. Luja havde udi sin ræsonnement ladet sig se passioneret og gået extra circulum amicitiae causa¹⁶⁰, foruden at der udi findes en stor del, som er for mag. O. Bjørn. –

Og Skeels og Jespersens relation af 19. august 96¹⁶¹ er kommet for en dag, også i den vil han søge støtte: med påstående, at deraf nok kunde ses, at der måtte være mere hos de anfægtede end nogen naturlig sygdom og svaghed, og at det forholder sig anderledes med dem, end biskoppen i sit edelig vidne forklarer. Og som bemeldte Skeel og Jespersen melder, at deres svaghed kan ikke anses for nogen legemlig besættelse, så påstod han allerunderdanigst, at som de ikke havde set dem mere end een gang, de da ikke kunde have den rette kundskab derom, så og at det var at observere, at de ikke holder det for bedrageri, men melder, at de anfægtede har haft store konvulsioner med hårets afrivelse og i andre måder og ikke in paroxysmo har kunnet sanse med videre, som han derom forebragte. –

Efter disse indlæg, der i lige så høj grad som til forsvar for Ole Bjørn skal tjene til angreb på biskoppen, gør han et sidespring til Christoffer Mumme, der først har anset de anfægtede for at være besatte og har opvartet dem som sådanne, men siden, i et indlæg for kommissionen¹⁶² er frafaldet denne mening. Også han må efter Ole

158. Jfr. I. p. 357 f.

159. Jfr. I. p. 355 ff.

160. havde vist sig påvirket, og for venskabs skyld havde han overskredet sine beføjelser.

161. Jfr. I. p. 267.

162. Jfr. p. 114.

Bjørns anskuelse stempler som gudsbespotter og meneder. Og logisk set har han ret, for der var en tid, da Mumme så godt som nogen sang og bad hos de besatte og fordrev deres djævl med håndspålggelse i Jesu navn.

Det sker nu og da under den langsommelige kritik af vidner og attester og af den rettergang, som har fundet sted, at Ole Bjørn taler sig varm, mest på andres vegne. En skildring af Maren Spillemands martyrium sætter hans blod i kog, så han springer fra dette emne til det næste og fremsætter hidsige udtalelser, der kan blive farlige for ham selv. Maren Spillemands bekendelse kan ikke tages for gode varer, den er hende aflokket: og som hun tillige med de andre ere ikke aleneste meget hart bleven plagede af deres svaghed, men endog siden af menneskene bleven pint og kast i bolt og jern og dømt i bøddelens hånd, slig ugudelighed måtte da alvorligen vorde straffet. Og påstod derhos med stor animositet, at dette var Guds egen sag, og at han var forsikret, at Gud lagde ham selv ordene i munden til at tale i denne sag, thi han havde set så underlige ting, som vel aldrig tilforn var set, så det var skinbarlig nok, at det var Fanden, der talte af de anfægtedes mund. –

Og hvad Maren Hansdatters bekendelse angår, så kan den ikke regnes, såsom hun er et udædisk menneske: og at hun derfor ikke var nogen pardon værd, såsom hun og hendes mand vare derforuden begge menedere, såsom de havde underskrevet det store skudsmål¹⁶³ og gør dog nu så store beskyldninger imod ham, med videre, som han den dag¹⁶⁴ lod oplæse og repeterede og tilforn var bleven forebragt.

Også biskoppen vil Ole Bjørn gøre til en meneder, hvis han vil fastholde sit tilbud om ed på ikke at have tvunget de to skoledisciple til bekendelse. Thi en sådan edsafleggelse vil stå i skarp modsætning til, hvad man bl. a. gennem vidneudsagn fra Mumme og Skottenborg af 24.2.97¹⁶⁵ i øvrigt kender til denne sag. I det hele taget får Ole Bjørn rig lejlighed til at angribe sine uvenner, idet han opfatter det at have skiftet mening om og dernæst optræden over for den såkaldte besættelse som grov gudsbespottelse og mened. For eksempel kan han om Holger Sørensen Schandorph attestere¹⁶⁶: at ingen havde været mere

163. Jfr. I, p. 399 f.

164. 16.11.97.

165. Jfr. I, p. 331 f.

166. Ole Bjørn henviser til attester af 8. og 9.12.96, jfr. I, p. 171 f. om Schandorphs besøg hos Anne Pedersdatter og hans stempling af et par tilstedeværende kvinder som hexe.

omhyggelig for denne sag end mag. Holger, og dog nu går derfra og derfor er en stor gudsbespottere. –

Blandt de mindre tilfælde finder han også med stor lethed og skarp-sindighed støtte for sine påstande: Anlangende Karen Toftum, da som hun for kommissionen ej kunde stå, og de tvende bartskære har dog ej kunnet set, at hun skadte noget, så er det desto mere troligt, at hendes svaghed ej var naturlig. –

Det går på samme måde med de øvrige anfægtede, Ole Bjørn kan, nu med een, nu med anden begrundelse, ikke anerkende noget vidnesbyrd eller nogen erklæring, som udtaler, at der ikke foreligger besættelse. Thi når Karen Spillemands har: selv forklaret, hvorledes hun først fik sin svaghed med en svovlet lugt, – så kan mag. Holger og andre vidner imod hende ikke regnes, og når Anne Dahl og Anne Pedersdatter: for kommissionen er bleven beskyldt for fylderi og drukken-skab, og at de i sådan deres fylderi skal have gjort sig selv dette værk, – men de samme oplysninger ikke foreligger i Skeel og Jespersens tidligere relation, så vil Ole Bjørn deraf slutte, at oplysningerne ikke kan stå til troende.

Når lejlighed gives, fremsætter han et og andet angreb på kommissarierne, nu beklager han, at de: havde forflyt retten fra rådstuen til mag. Peder Reenbergs hus, hvor hans vidner undså sig at komme og aflægge deres vidne, såsom han var vred på alle dem, som vilde vidne noget imod [skal vel være: om] dette værk, og han var selv kommissarius. – Nu: at kommissarierne havde brugt den træk, at når de fornåm, at der var ingen vidner tilstede, har de råbt, at vidnerne skulde komme frem og udsige deres vidne. –

Ole Bjørn har efter Højesterets påmindelse halvt om halvt lovet at afslutte sit indlæg i denne uge, men nu er det lørdag den 20. novbr., og det synes, at han ikke endnu er nået halvvejen. Man ved, at: det til hove ilde er bleven optagen, at denne sag varer så længe, – konferensråd Worm henstiller til overvejelse, om man ikke ved en supplik bør fremkalde en kongelig befaling til Ole Bjørn om at overholde en vis tidsfrist: såsom han ikke har villet agte alle de påmindelser, som til hannem ere blevne gjorte. –

Alle dommerne er enige om, at situationen er uholdbar, men man er ikke så sikker på den rette fremgangsmåde. De fleste er dog af lignende mening som Worm. Også Marcus Gjøre, der udtaler: Mag. O. Bjørn er både obstinat og brutal, thi hvor tit han er bleven advaret

om at bruge korthed, har han dog repeteret en ting mange gange, og enten man slipper ham eller holder ham, er man lige nær, hvorføre han formener, at det bør refereres hans majestæt, hvorledes det hænger sammen, og at højeste ret har ingen skyld i denne vidtløftighed; så disponerer hans majestæt vel selv derudinden. –

Ole Bjørn indkaldes, man foreholder ham hans tidligere løfte om at gøre sig færdig i ugens løb, man spørger, hvor lang tid han endnu mener at behøve, man håber endnu, at han kan klare sig med et par dage: Svarede herpå, at det endnu vilde vare en 9 ugers tid. – Efter nogen forhandling går han ind på at afslutte selve sit nu påbegyndte indlæg i løbet af endnu 14 dage.

Han gør for så vidt et smukt skridt fremad, som han efter en kort bemærkning om Inger Fusmands tilfælde og den medfart, hun har været udsat for, nu tager fat på en grundig gennemgang, punkt for punkt og navnlig med mange sidespring, af Rosenvinges indlæg af 11.3.97 mod ham i kommissionen¹⁶⁷. Han får at vide, at han må lade al udenomssnak fare nu, det er aldeles ikke hans sag, at udtale sig om besættelsens natur og væsen, han skal blot søge at befri sig for anklage og holde sig til enten Brostrup Albertins proces imod ham eller til Rosenvinges indlæg. Han vælger: at remonstrere den af Brostrup imod ham førte proces. – Og han lover at holde sig alene til den.

Men fra Højesterets tilforordnede går der samme dag, lørdag den 20. novbr., en supplik til majestæten med bøn om, at han ved en kongelig befaling vil gribe regulerende ind mod Ole Bjørns utålelige vidtløftighed.

Og det kan ikke andet end fornøje biskoppen, at man nu endelig griber fastere om nælden. Hans ufuldendte notat i journalen lader sig uden vanskelighed fuldføre, hvad meningen angår: Efter at mag. Oluf Bjørn havde den hele formiddag for højeste ret repeteret, efter sædvane, cramben bis coctam¹⁶⁸ og lod sig forlyde således i 9 uger at ville holde det ud, bleve nu herrerne af hans. . . .¹⁶⁹ –

Majestæstens svar foreligger allerede om mandagen. Ole Bjørn skal have en uges dilation for at kunne forberede sig til sit forsvar. Når den er gået, tilstås der ham en uge til at forsvare sig i, og ikke een dag

167. Jfr. p. 138 ff.

168. to gange kogt kål.

169. Bircherods dagbog 20.11.97.

længere. Hvad der siden kan indrømmes ham af tid, forbeholder majestæten sig at træffe bestemmelse om.¹⁷⁰

Hvorpå sagen altså udsættes en uge.

Biskop Bircherods Københavns-ophold bliver af meget længere varighed end ventet, det er ikke godt for de løbende forretninger i Aalborg, og han begynder også at føle det, som om han misbruger sin fætters gæstfrihed; men den kan han og bispinden dog nogenlunde godtgøre, naturligvis ikke med penge: D. 4. novemb. ankom fra Aalborg et Københavns-skiberum førendes med sig nogle viktualier af landsens vare, som vi derfra havde forskrevet, til at forære vores hospiti, prof. Bircherod og hans kæreste, til en liden recompense for vores langvarig logemente hos dennem¹⁷¹. – Og før eller senere må vel alt igen komme i de vante folder, længere hen på måneden kan biskoppen foreløbig lade sin bedste mand rejse hjem til forretningerne i Jylland: D. 19. novbr. lod jeg mag. Holger Sørensen Schandorph rejse fra København hjem til sit hus igen, efter at han for den omtvistede sags skyld havde ligget her på steden siden d. 22. septemb.¹⁷² –

Når biskoppen ikke er i retten, går meget af hans tid nu som før med visitter. De er vigtige, og selv ved dem, der ikke synes at have nogen som helst relation til processen, kan der ikke alene høres, men vel også siges noget, som er af betydning: D. 3. novbr. besøgte jeg om eftermiddagen velbårne fru Margrete Ulfeld, afgangne general-admiral-lieutenant hr. Niels Juels enke¹⁷³, som mig adskillig høflighed beteede og taledede meget om det venskab, der havde våren imellem velbem. hendes sal. herre og min salig fader etc. Medens jeg var hos hende, kom gehejmeråd hr. Jens Harboe¹⁷⁴ ind til os og fortalte, hvor stor insolents den Tistediske bjørn havde . . .¹⁷⁵. – Det er just den dag, Ole Bjørn har rettet så hårde beskyldninger mod biskoppen og har sammenlignet sig selv med den hellige Stefanus¹⁷⁶. Og allerede dagen efter hører biskoppen igen til sin fornøjelse, at hans modstander har forløbet sig:

170. Kgl. Resolutionsbog 3, 1696–98, bl. 45. Dokumenter til samme, 1695–98, 20.11.97.

171. Bircherods dagbog.

172. O. c.

173. Margrethe Ulfeld var i 1697 56 år, Niels Juell var død samme år, i april.

174. Overkrigssekretær Jens Harboe, 1646–1709, en af Chr. V.s mest betroede Juridiske og administrative embedsmænd.

175. Bircherods dagbog, notatet ikke fuldført.

176. Jfr. p. 228.

Fra højeste ret spurgte jeg, at den uforskammede mand mag. Oluf havde i dag med svare forgribelser imod kongl. majestæt selv og rettens høje betjente slemmeligen plumpet i, sig til liden både. Så lærer de dog engang krudtet at kende¹⁷⁷. –

Det er vel kun naturligt, at han så vidt muligt holder forbindelsen med Højesterets assessorer ved lige, også uden for retssalen. Det glæder ham at modtage en visit af justitsråd Peder Hjort¹⁷⁸, andre opsøger han selv. Også et par af dem, han ikke nåede at komme i privat forbindelse med, inden retssagen rigtig tog fart¹⁷⁹: D. 15. novemb. besøgte jeg om eftermiddagen gehejmeråd hr. Marcus Gjøre, oberhofmester udi det kongl. ridderlig akademi¹⁸⁰. – Måske er besøget faldet meget heldigt ud, måske har Marcus Gjøre ikke været så forstående, som biskoppen har håbet. Han skriver intet om det. I hvert fald er der nu kontakt imellem dem, og det er måske ikke udelukkende af antikvarisk interesse, når biskoppen et par dage senere tilskriver ham i en processen helt uvedkommende sag og beder ham om et par oplysninger. I hvert fald bliver Marcus Gjøre nu mindet om biskoppens visit, og måske fornøjer det ham at blive udspurgt i lærde sager: Om aftenen tilskikkede jeg gehejmeråd Gjøre en skriftlig begæring anlangendes 2 poster, nemlig at han vilde meddele mig af nogle manuskripter, som vår udi hans gemme, en liden prosopografisk¹⁸¹ underretning om 2 eller 3 antiqvis scriptoribus Danicis¹⁸²; dernæst at han vilde forunde mig en liden vidisse eller ekstrakt af Regiæ Eqvestris Academiae¹⁸³ fundats, en post angående, som jeg forlangede at vide¹⁸⁴. – Med en anden visit kan biskoppen kun være fuldt tilfreds: D. 18. novbr. besøgte jeg om morgenen tidlig hans excellence hr. Otto Krabbe, ridder, kongl. majestæts gehejmeråd og stifts-befalningsmand udi Sjælland, som mig med adskillig høfligheds udvisning begegnede¹⁸⁵. –

Der er også andre fornemme folk, som Jens Bircherod kan have interesse af at besøge. Selv om de ikke direkte har noget med hans proces at gøre, kan det godt være af betydning, at sagens rette sammenhæng kendes så fuldstændigt som muligt i hofkredse, og man skal

177. Bircherods dagbog 4.11.97.

178. O. c. 14.11.97.

179. Jfr. p. 225.

180. Bircherods dagbog.

181. D. v. s. biografisk.

182. gamle danske forfattere.

183. Det kgl. ridderlige Akademi.

184. Bircherods dagbog 18.11.97.

185. O. c.

heller ikke foragte høje herrers råd. Den 66-årige friherre Jens Juel, en af landets mægtigste, har også tidligere vist Jens Bircherod venlighed¹⁸⁶, og nu aflægger biskoppen ham en visit og bliver meget venligt modtaget: Om morgenen vår jeg hos baron hr. Jens Juel og sad en times tid at drikke the med hannem, hørte imidlertid hans reasonable betænkning om adskillige af mine anliggende¹⁸⁷. –

For det meste kan biskoppen være ret tilfreds med den almindelige mening om det såkaldte besættelsesvæsen fra Tisted, de fleste af dem, han taler med, giver ham høfligt ret i hans synspunkter. Men enkelte naive personer er tvivlende og stædige, man kan vel ikke vente andet af kongens konfessionarius, hvis natur det nu engang er altid at fremsætte bekymrede indvendinger¹⁸⁸: Med dr. Peter Jespersen, hofprædikannten, talte jeg på 3 timers tid alvorligen om vor langvarige og wiedervertige sags beskaffenhed, i hvilken han, efter sine præconceptas opiniones, moverede, more suo, adskillige scrupuler¹⁸⁹, men lod sig dog omsider, ved de demonstrationer som jeg derimod gjorde, nogenledes bringe til raison¹⁹⁰. – Det går bedre, når han taler med andre theologer, som han kan diskutere sagligt med: D. 18. novemb. . . . vår jeg i en vidtløftig konferents med mag. Johan Dorschæo, sognepræst til Hellig Geistes kirke, om nogle casibus theologicis ved vores (såkaldet) besættelæssag forefaldendes¹⁹¹. – Denne gode mand har, sammen med flertallet, åbenbart samme fornuftige syn på sagen som biskoppen selv, siden man just har udvalgt ham til at deltage i et sidste forsøg på at omvende de forstokkede¹⁹².

Biskop Bircherod er en rolig mand, og han har allerede været igenem adskilligt nu, så der skal meget til at afficere ham og bringe ham ud af ligevægt. Men det hænder ham som andre, at han een dag føler ulykker og nederdrægtigheder tungere end en anden: D. 10. novbr. vår jeg efter min igenkomst til København første gang inde i den gård i Kannikestrædet, som jeg for 4 år siden iboede, og besøgte kancelliråd Anders Aagaard¹⁹³, som nu i samme gård residerede. Betragtede derhos med dyb eftertanke den mangfoldig møje og fortræd, som mig

186. O. c. 30.4.87.

187. O. c. 16.11.97.

188. Jfr. p. 193.

189. efter sine forudfattede meninger fremsførte han, som han plejer, adskillige indvendinger.

190. Bircherods dagbog 17.11.97.

191. O. c.

192. Jfr. p. 199.

193. Lægen, professor Anders Aagaard. f. c. 1664, dødsår ukendt; se V. Meisen i Dansk biografisk Leksikon, med henvisninger.

i mit embede vår mødt, siden jeg denne residens og bolig forlod. – Når så Ole Bjørn just samme dag står i Højesteret og påstår, at biskoppen har ladet prygle et par unge mennesker til at aflægge en falsk bekendelse, og ydermere fører de samme unge mennesker som vidner¹⁹⁴, bliver han alligevel urolig, måske også for sin egen samvittighed. Thi hvad er sandhed? Hans journals videre notat for denne dag nævner ikke selve sagen, men tyder på uro i sjæl og sind: En bekymmerligere Mortens aften har jeg aldrig levet end denne¹⁹⁵. – Men som det også fremgår af Brostrup Albertins replik i Højesteret dagen efter, har Jens Bircherod fået frem med Vorherre og sin samvittighed, han har ikke foretaget sig noget uforsvarligt, i hvert fald ikke noget, han ikke kan forsvare. Også den tilkæmpede fred lyser ud af hans journal: Så angstfuld som dies præcedens¹⁹⁶, eller Morten Luthers dag, havde våren for mig, så trøstefuld blev mig igen Morten Bispes dag ved mit hjertes inderlig og fornøjelig samtale med Israels trofaste Gud, der efter sin faderlig vilje lader sine børn i nød og drøvelse geråde, men fører dennem dog, efter sin grundgode barmhjertighed, der ud af igen¹⁹⁷. –

Biskoppen ved, og vel mere nu i trængsels tid end før, hvor han skal hente sig styrke og trøst. Også når selve hofprædikanten taler ham imod: Befal Herren dine veje og håbe på hannem, han skal vel gøre det. Og han skal fremføre din retfærdighed som liuset, og din ret ligesom middagssolen¹⁹⁸. –

Den 29. november tager Højesteret igen sagen for. Man indleder med omhyggeligt at indskærpe Ole Bjørn kongens befaling om begrænsningen af hans tales tid. Ole Bjørn lover: at han vilde gøre sit bedste, så vidt Guds ånd og hans egne kræfter vilde tilstede. – Hvorpå han fortsætter sit forsvar og påviser sin store uskyldighed, og at han på ingen måde har forset sig. Han har åbenbart fået tid til at samle tankerne i den forløbne uge, for nu er der god orden i hans tale, han tager punkt for punkt af kommissionsdommen og viser i detaljer, hvor uretfærdigt man har dømt ham. Han går i særlig grad ind på beskyldningerne om den faderlige revselse, som han skal have praktiseret, og har han tidligere uden videre ladet sine tilhørere svæve i stor uvished

194. Jfr. p. 232.

195. Bircherods dagbog 10.11.97.

196. dagen Igår.

197. O. c. 11.11.97.

198. O. c. 17.11.97. Citat: Psalm. 37, 5–6.

på dette punkt, så søger han nu at give et indtryk af klar bestemthed. Hvad Maren Hansdatters vidnesbyrd angår, må det afvises, ikke alene fordi hun, som han før har påpeget, er et misdædisk menneske, men også fordi: han er overbødig af aflægge sin højeste saligheds ed, at han aldrig har begært eller bedreven nogen ulovlig utugt med hende eller nogen anden, ej heller nogen tid har haft lyst til at gøre sligt. – En og anden hæfter sig måske ved brugen af udtrykket »ulovlig utugt« på denne plads og i denne forbindelse, det kan måske vække nogen mistanke. Og hans forsvar på netop dette punkt er trods alt stadig ikke en klar benægtelse, men former sig som en omstændelig påvisning af, at de aflagte vidnesbyrd er indbyrdes uoverensstemmende, og at de af forskellige, mest formelle grunde bør erklæres ugyldige.

Hans forsvar ender, som man kunde vente, med en påvisning af, at det ikke er ham, men hans anklagere, der er de egentlige skyldige, og på dette grundlag skrider han i de sidste to dage af den ham tilståede tid til en gennemgang af sin kontrastævning: og intet synderligt forebragte, uden at han besværgede sig over kommissarierne, . . . så og beklagede, hvorledes han af amtmand Jørgen Scheel Due var angreben på person og embede, prætenderede derfor satisfaktion, desligste prætenderede til omkostning 1000 rdr. og for hans hus'es og midlers distraktion i hans fraværelse 3000 rdr., foruden hans embedes og tids forsømmelse, hvortil han gjorde allerunderdanigst forslag at erlange derfor restitution hos assessor Rosenvinge, kommissarierne samtlige efter deres, som han formente, forsejlers beskaffenhed, og af dem fremfor alle justitsråd Christoffer Bartholin, desligste hos amtmand Due og biskop Bircherod. . . . Og særdeles påstod, at som Brostrup Albertin havde søgt ham på ære, liv og velfærd, ja til bål og brand, og assessor Rosenvinge, som havde villet eksekvere dommen, som stod under appel, måtte, for så vidt de har gået over deres skranker, lide så hart, som de har intenderet imod ham. I det øvrige indstillede han allerunderdanigst, hvad reparation han skulde nyde af dem, som ham så uskyldigen havde forurettet. For sin person begærede han ingen nåde eller moderation, dersom det skulde befindes, at han havde forset sig. –

Brostrup Albertin skal replicere. Men han vil sikre sig på forhånd. Han påpeger, at Ole Bjørn i sit forsvar og i sin kontrastævning har: indviklet og fremført meget, som hverken ham eller sagen vedkom. – Altså forespørger Brostrup Albertin, hvorvidt han nu i sin replik skal

svare på alle de af Ole Bjørn angrebnes vegne, eller om det ikke, som han formoder, kan være tilstrækkeligt, om han, foruden at påvise rettergangens lovlighed, den som Ole Bjørn så heftigt har bestridt, svarer på de af Ole Bjørn angrebne vidners vegne samt forsvarer dommerne, biskoppen og Holger Sørensen Schandorph.

En snedig forespørgsel af Brostrup Albertin, velegnet til at understrege forvirringen i og uholdbarheden af Ole Bjørns hele indlæg. Dommerne voterer og giver ham for så vidt ret, men lader sig ikke forbløffe: Brostrup ved vel selv bedst, hvem hans principaler er og har givet ham fuldmagt at tale for sig. – Og man benytter også lejligheden til at lade Brostrup Albertin forstå, at hans egen optræden for retten heller ikke har vakt udelt tilfredshed: kunde Brostrup advares, sagtmodig at gå i rette og ikke råbe så højt. –

Brostrup Albertin lover at skynde sig mest muligt, han regner med at kunne afslutte i løbet af tre dage.

Det falder ham ikke vanskeligt, ved henvisning til mange datoer og til mange aktstykker, at bevise, at processen mod Ole Bjørn og de anfægtede er blevet ført på fuldt lovlig vis. Men Højesteret får ved denne minutløse opremsning sagen igennem endnu en gang fra først til sidst. Det er kun ganske enkelte detaljer, der bliver belyst på en ny måde. Ole Bjørn har, men med urette, angrebet biskoppen, fordi denne, samtidig med at han tilstillede ham kongens befaling om at begive sig til Aalborg, på egen hånd befalede ham at indfinde sig i byfogdens hus. Thi sligt: er ikke sket af nogen formastelse, men aleneste af nidkærhed til hans majestæts befalings efterlevelse. – Lige så lidet hold er der i Bjørns anklage mod Bircherod, fordi denne har indkaldt til ekstraordinært landemode, thi sådant er almindelig praxis. Kort og godt viser Ole Bjørns beklagelser sig alle at være ugrundede. Selv hans klage over, at der ikke strax er antaget nogen forsvarer for de anfægtede, falder bort af sig selv, thi for det første: er sligt sket af mangel for en dygtig prokurator der på stedet, item overalt har de ikke selv villet haft nogen prokurator; ej heller havde de nogen nødig, såsom mag. Ole Bjørn har selv antaget sig for dem og svaret for dem. –

Det er også nemt for Brostrup Albertin at påvise, at Ole Bjørn på alle punkter med urette angriber og anklager sine modparter. Kun et enkelt punkt er her af nogen interesse, idet det tyder på, at han må indrømme, at Ole Bjørn måske kan have nogen ret. Det drejer sig om,

at biskoppen har frataget Ole Langgaard alterens sakramente, hvilket Ole Bjørn også har gjort til et anklagepunkt. Det burde han ikke, thi det kommer ham ikke ved: og omendskønt der kunde være nogen forseelse hos bispen, som han dog ej tilstod, kunde dog mag. O. Bjørns sag ej derved purgeres. —

Brostrup Albertin foreslår, at Ole Bjørn nu bliver arresteret indtil sagens uddrag, såsom man bør sikre sig hans person. Og han vil åbenbart lægge sagen op i så interessant plan som muligt, med endnu større effekt: Endelig påstod Brostrup allerunderdanigst, at som mange godtfolk var toucheret med det træske skrift, som her i retten er bleven produceret, og ikke anderledes kunde anses end et pasquil¹⁹⁹, samme skrift da efter den allernådigst udgangne forordning²⁰⁰ af bøddelen offentlig burde brændes. —

Men den helt store, virkelig effektfulde afslutning på sit indlæg opnår han, måske uden selv at vente det, på en anden måde. Højesteret får ganske vist store partier af sagen gennemgået endnu en gang, men i en form, som næppe har kedet nogen tilhører. Al udenomssnak, alle tørre henvisninger til dokumenter og attester, alle datoer er udeladt, man erfarer sagen selv, som den tog sig ud i Tisteds store dage, den fremstilles levende og fantasifuldt, uden småligt hensyn til løgn og sandhed, de går så ofte hånd i hånd:

Derpå fremstillede Brostrup Albertin Oluf Langgaards datter Kirsten Langgaard for retten. Og førend der passerede noget videre, indfaldt mag. Ole Bjørn Brostrup og hende i deres tale og foregav, at Brostrup fremstillede for retten et umyndig barn, hvis vidne hverken kunde rejses eller fældes, og formente, at det var barnagtig gjort af Brostrup, at mag. O. Bjørn skulde stå til ords med et umyndig barn. Og som Brostrup havde berettet for højeste ret, at hun for kort tid siden udi byfogdens hus skal have stillet sig an, ligesom hun var besat med videre, og at mag. O. Bjørn skulde have været overværendes, da bylden på hendes hals blev opskåret, og sagt: »Der fløj Fanden ud!« så påstod mag. O. Bjørn, at hun burde gøre det samme her for højeste ret, og at

199. Jfr. I, p. 335.

200. Danske Lov, 2. bogs 21. kap. stik. 4: Skulle og nogle Bøger i Kongens Riger og Lande trykkis, eller der trykte indføres, som kunde have Udseende til noget Oprør, eller imod Kongens Højhed, eller anden Ulempe foraarsage, da bør ikke alleeniste Personerne, som saadanne trykke, eller indføre, i højeste Maader at straffis, men og Bøgerne ved Bøddelen offentlig paa Ilden kastis og opbrændis.

ved sligt var sket stor Gudsfortørnelse og Guds navns misbrugelse, så og at hendes fader og bartsøkæren måtte komme frem for retten for at overbevise Brostrup, hvor usandfærdig hans beretning er²⁰¹.

Dernæst begyndte Kirsten Langgaard, efter at hende var blevet tilladt af retten at gøre forklaring om hendes svaghed udi Tisted, at berette, hvorledes mag. O. Bjørn kom engang i hendes faders hus og sagde til ham: »Eders barn er besat«, og 2 dage derefter, da hendes mormoder af ham blev beret, gav han hende confekt og sagde, hun var besat, og da kom hun til Jacob Hørers. Siden noget der efter, da hun havde ondt i den ene fod, kom mag. O. Bjørn efter budskikkelse med Christoffer Mumme til hende og sagde, hun var besat, og faldt på knæ og læste og sang for at ville drive Fanden ud. Om aftenen kom de igen tillige med Mavors og Poul Rytter, og så løfte hun sin mave op og gjorde ophævelser. Så sagde Mavors, at en hvid rotte kom ind og løftede hendes mave op, og så blev de hos hende til klokken 2 om natten og kom andendagen igen og siden hver dag. Siden kom hun hjem, og derefter lod mag. O. Bjørn hente hende i sit hus, hvor da Maren Spillemands også kom og gjorde sine ophævelser og råbte på hendes broder Hvid Rotte, og så gjorde hun sine ophævelser lige derefter, som skete hver anden dag. Siden blev hun ført i kirke med Maren Spillemands om natten klokken 12 og sad i skriftestolen, og mag. O. Bjørn fulgtes med. Men der de gik af kirken, så klappede der een på en stoledør. Da sagde mag. O. Bjørn: »Der gøede Fanden af dig«, hvorpå hun faldt, såsom hendes fod gled, men mag. O. Bjørn forbød den fule ånd, at han ej skulde gøre hende noget ondt, og enddog hun sagde, hun skadde intet, sagde han dog jo, hvorpå hun både strax uden for kirken såvelsom og ved amtsskriverens hus gjorde sine ophævelser. Men Maren Spillemands gjorde det altid først, og der hun hørte Maren råbte på Anne Christensdatter, gjorde hun ligeså. Siden kom mag. O. Bjørn engang til hende i huset, da hun lå stille, da råbte han: »Nu er barnet død!« Poul Rytter var også engang fuld, og da klædte han Anne Christensdatter ganske nøgen af for at ville se, om hun var mærket på hendes ryg, og jo galere, de gjorde det, jo heller så mag. O. Bjørn det og styrkede dem derudi. Nok bekendte hun efter spørgsmål, at Abild Møller havde sagt hende om de tvende hvide katte, som skulde have været på mag. O. Bjørns seng, og at mag. O. Bjørn havde, da hun var her i staden, skikket bud efter hendes fader og hende og lod bylden

201. Jfr. p. 269.

åbne og sagde, det var Fanden, som brød ud i bylder på hende ligesom i forrige tider på Iob, og at han ellers styrkede hendes fader meget i dette galskab. Så foregav hun og, at mag. O. Bjørn havde i skriftestolen sagt, at Djævelen skulde fare i amtmanden og hans børn, om han ikke lod Anne Christensdatter brænde, hvilket hun sagde siden efter; og at der vel var 2 om at holde hende, men de holdte derefter. Anlangende den faderlig revselse, da berettede hun, at hun nok vidste deraf, thi mag. O. Bjørn sad altid på en kuffert og lagde dem over stolen, når han gav dem sin faderlig revselse; ellers har hun set, at han har gjort det ved Anders Pedersens Gertrud og en anden pige, navnlig Inger; så har hun også selv fået den engang. Og kunde hun i Hillerslev præstegård letteligen kende bispen og Jacob Jensen²⁰², såsom hun hørte deres navne nævne. Og det ord gloria lærte hun til Jacob Hørers, da der engang blev sjungen discant.

Denne Kirsten Langgaards bekendelse berettede mag. O. Bjørn at være usandfærdig og erbød sin højeste saligheds ed derpå og påstod, at såfremt hendes fader og andre vedkommende, som endnu er her i byen, måtte komme frem for retten og udsige deres sandhed, skulde det langt anderledes befindes. I det øvrige formodede han allerunderdanigst, at han ikke skulde stå til ords med dette barn. –

Tiden går, det er 9. december nu, endnu mangler Ole Bjørns duplik, han påstår at skulle bruge yderligere ti dage til den. Der må voteres om dette og tillige om magister Oles forlangende, at de af Brostrup Albertin på biskoppens, magister Holgers og flere andres vegne indgivne dokumenter bliver oplæst i retten. Og dommerne er ikke ganske enige, nogle holder for, at der bør indrømmes Ole Bjørn al den tid, han forlanger, for at han ikke skal have skin af ret til at beklage sig, andre synes, han må kunne nøjes med mindre. Og hvad oplæsning af de omtalte indlæg angår, da vil den ikke være i overensstemmelse med Højesterets almindelige praxis, men måske bør man i dette tilfælde bøje sig for Ole Bjørns forlangende; efter Peder Lemvigs mening: kunde indlægene nok læses for at måle ham skæppen fuld. –

Af Højesteret bliver Ole Bjørn i hvert fald ikke forfulgt eller forhindret i at forsvare sig, man tager alle hensyn til ham: Derpå blev mag. O. Bjørn alene indkaldet og tilspurgt, om han ikke kunde nøjes med så mange dage til sin duplik, som Brostrup havde haft til sin replik, hvortil han svarede, at den tid kunde ikke forstå, såsom han

202. Må være fejl for Jacob Ottesen fra Ingstrup, jfr. I, p. 178 ff.

fik at have 4 dage til at oplæse de mod ham anførte beskyldninger. Hvorpå ham atter blev tilspurgt, hvor lang tid han vilde have, hvortil han svarede, at han gerne vilde nøjes med hvad tid, det behagede hans majestæt at forelægge ham; og der ham derpå blev af retten tilbudt denne og næste uge, takkede han allerunderdanigst for den nåde, ham allerede var bleven bevist, at være på fri fod og forsvare sig, og lovede at ville gøre sit bedste. –

Ole Bjørns besvarelse af Brostrup Albertins replik er uden synderlig kraft og navnlig uden nyheder. Det bliver stort set til gentagelser af allerede før fremførte bemærkninger. Men han mener dog nok at kunne belære dommerne om, hvor usandfærdige Brostrup Albertins påstande er, når han f. ex. påviser uholdbarheden af hans udtalelse om en byldeoperation på Kirsten Langgaard: Til at overbevise Brostrup Albertin, hvor usandfærdig han har berettet om den byld, som Kirsten Langgaard skulde have haft på sin hals, fremlagde han Ole Langgaards værts, navnlig Ove Nielsen Holm, hans og hans hustrus edelig vidne og attest, at hun, imidlertid hendes fader og hun har ligget i deres hus, ej har haft nogen byld, og at mag. O. Bjørn ej har været i deres hus imidlertid, så vidt dem er vitterlig. –

Brostrup Albertin har også angrebet Ole Bjørn for hans uforkammethed mod Højesteret, han har opholdt sig over, at Ole Bjørn i sin tales løb har sagt: at Djævelen stod ved rettens venstre side. – Man må indrømme Brostrup Albertin, at udtrykket ikke tyder på stor respekt og tillid til en retfærdig afgørelse, og det er et spørgsmål, om det virkelig lykkes Ole Bjørn hos nogen at fremkalde et andet indtryk ved nu at hævde, at han er blevet misforstået, hans mening var tvært imod den: at som Djævelen holder sig altid allersnarest på de helligste og bedste steder, så tror han, at han også lader sig finde her i retten. –

Ole Bjørn fører virkelig sin duplik til afslutning til den befalede tid, lørdag den 18. december: med påstående, at som det ikke er bleven bevist, at han er indstifter eller ophaver til dette værk eller skyldig udi nogen af de udi dommen anførte beskyldninger, han da skulde vorde frikendt for al tiltale i denne sag, og at de, som så hart har søgt ham, tilbørligen må vorde anset. Og ihvorvel han med føje kunde påstå, at de burde lide udi lige så høj grad, som de har intenderet imod ham, så dog, som han ikke vil søge at bringe nogen i ulykke, påstår han aleneste, at sagen ikke bør komme ham til præjudice på ære, gode navn og rygte i nogen måde, og at alt det, som udi tingprotokollerne til

hans beskæmmelse og præjudice er bleven indført, bør udlæses. Og som han ikke i de første ti år med 5000 rdr. kan undsætte den skade, som ham ved denne proces er tilføjet, så indstillede han allerunderdanigst, hvorledes kommissariernes og især justitsråd Christoffer Bartholins samt assessor Rosenvinges, biskoppens, mag. Peder Reenberges og amtmand Dues med andre flere udi hans kontra-stævning indstævnte personers forhold skulde anses, og at de enhver efter sin forseelses beskaffenhed måtte vorde tilfunden at give ham og hans tilbørlig satisfaktion, så og at dommen således måtte vorde indrettet, at ingen videre proces derefter kunde falde. I lige måde indstillede han allerunderdanigst til hans kongelig majestæts allernådigste godtfindende, hvo der af højeste ret bør elimineres at votere enten formedelst nær beslægtning og pårørendes eller for andre årsager skyld, og begærede derhos allerunderdanigst, at han må nyde og igenkomme til det sted, han af Gud og kongen er kaldet til, og at hans modstandere og eftertragtere ej får derudi deres vilje, at han til andet sted skulde forflyttes. –

For amtsforvalter Jens Hansen, som Rosenvinge vil have tiltalt, møder i dag endelig Bertel Bjørnsen, men kan nøjes med at henvise til, hvad han tidligere (se p. 204) har udtalt til forsvar for ham.

Processen er ført til ende for Højesteret. Kongen har befalet, at voteringerne skal afgives skriftligt, der må nu aftales, hvor lang tid der bør tilstås til udfærdigelsen af disse dokumenter.

Ole Bjørn har i de sidste dage et par gange påberåbt sig visse attester, som han venter fra Jylland, men som endnu ikke er ankommet. Han har anmodet om at måtte indlevere dem i retten, når de kommer, så der kan blive taget hensyn også til dem inden domsafsigelsen. Dette er en af grundene til, at man giver sig forholdsvis god tid nu, han skal ikke have noget at beklage sig over. Desuden står julehelligdagene for døren. Endelig er sagen jo omstændelig nok og kræver meget arbejde, den bør gennemarbejdes til bunds: Så var det og godt, at de tvende præster, som går i slutteriet til de syge, indgav deres relation til højeste rettes nærmere efterretning. –

Man finder det forsvarligt at udsætte indleveringen af de skriftlige vota til dagene nærmest efter Hellig tre Konger. Også Marcus Gjøe, der ellers stiller sig skeptisk til forhåbninger om, at noget nyt vil kunne fremkomme nu i den mellemliggende tid: Præsternes relation skal vel lidet kunne hjælpe til oplysning i sagen, såsom de ikkun sjældnen skal have været hos dem i slutteriet. –

Biskoppen har ikke haft så travlt i den sidste tid, de strengt nødvendige visitter er for længst aflagt, sagen går sin gang, der er ikke meget andet at gøre nu end at forslå den pinagtige ventetid så godt som muligt. Endnu skal een og anden have besked om udviklingen, Jens Bircherod sender brev til Envold Nielsen Bjerregaard i Tisted²⁰³, men skulde have ventet et par dage, så kunde han tillige have fornøjet ham med at fortælle om en stor konsternation, der tilføjedes Ole Bjørn og hans anhang, rimeligvis ved Anne Jacobsdatters uventede barsel²⁰⁴. De anklager, der under sagens gang er blevet rettet mod ham selv, tager han roligt og sagligt nu, han besvarer dem under eet, i en fyldig skriftlig redegørelse: D. 7. decembr. indgav jeg for højeste ret mit underdanigst indlæg, temmelig vidtløftig forfattet, til besvarelse imod alle de gravamina og beskyldninger²⁰⁵. . . – Også i dette tilfælde havde det været bedre, om han havde ventet et par dage, så kunde hans indlæg have fået en åbenbart interessant tilføjelse. Men oplysningen kan vel komme til nytte endda: D. 11. decemb. . . . brev til mig ankommen fra mag. Jens Reenberg, scholæ rectore i Viborg²⁰⁶, tilligemed en uformodet attest om en (udi den omtvistet besættelsehandel interesseret) persons kriminel og berygtet forhold. Hvilken attest kom endnu temmelig vel à propos²⁰⁷. –

Visitter er stadig biskoppen kærkomne, og nogle af dem er også af betydning for ham: Etatsråd Vincents Lerche besøgte mig i mit logement efter aftensang. Han refererede mig adskillige aulicorum²⁰⁸ sentiment over vores Bjørnesag²⁰⁹. – Naturligvis må det interessere biskoppen allerede dagen efter, at det sidste retsmøde er holdt, at lære stemningen ved hove at kende. Desværre har han ikke overkommet at referere den samtale, som må have udsundet sig mellem ham og en anden besøgende: Mag. Johan Brunsmann, sognepræst i Vartov menighed i København, besøgte mig om aftenen²¹⁰. – Johan Brunsmann nærer måske ikke nogen tiltro til den Tistedske besættelse, men at besættelser finder sted, og at der gives hexe, som bør brændes, det tvivler han ikke på. Han er forfatter til det skrift om Køge Huskors, som har vakt så stor opsigt både i Danmark og i udlandet, og som Ole

203. Bircherods dagbog 4.12.97.

204. O. c. 6.12.97; jfr. p. 200.

205. O. c. , notatet ikke fuldført.

206. Jens Clausen Reenberg, 1652–1733. Han var broder til provsten Peder Reenberg i Aalborg.

207. Bircherods dagbog.

208. hofmænds.

209. Bircherods dagbog 19.12.97.

210. O. c. 21.12.97.

Bjørn flere gange har påberåbt sig under sin optræden i den omfattende sag fra Tisted²¹¹.

Julen tilbringer Jens Bircherod og hans hustru hos vennerne i Roskilde, men de kommer tilbage igen inden det nye år: D. 30. decembr. toge vi fra Roskilde tilbage til København igen. Og fandt jeg der brev til mig fra Peder Reenberg i Aalborg, dateret d. 22. hujus, hvori han klager meget over en forhærdet lem i sin menighed²¹². – Det er smukt af biskoppen, at han ikke nævner navne, men det er meget sandsynligt, at her just er tale om en eller anden trofast tilhænger af Ole Bjørn, een, der ikke vil lade sig sige, i hvert fald ikke før Højesterets dom foreligger.

Visitter og selskabelighed fortsætter i det nye år, Jens Bircherod får atter fornøjelsen af Vincents Lerches besøg²¹³. – Selv gengælder han den lærde islændings høflighed med en genvisit: D. 10. jan. vår jeg om morgenen hos prof. Arnas Mogensen i hans logement og besøgte i hans bibliotek adskillige rare sager²¹⁴. –

Andre adspredelser følger med, men ventetiden er lang, spændingen temmelig utålelig. Men biskoppen er ikke den, der har det værst: Hver time på dagen giver mit sind en ny forandring, og verdens trængsel lægger aldrig så tung en sten på mit hjerte, at Himmelens Gud jo strax viser sin nådes kraft i at afvælte den²¹⁵. – Han har en god samvittighed, han har gjort, hvad han kunde, nu må Vorherre råde for resten:

O ærens konge blid,
som vand til vin omvendte
i Cana til en trøst
for ægtefolk i nød,
og mig i modgangs tid
din hjælp så ofte sendte,
se, vandet har jeg øst,
lad vinen vorde sød²¹⁶. –

211. Jfr. p. 307 f.

212. Bircherods dagbog.

213. O. c. 9.1.98.

214. O. c. 10.1.98.

215. O. c. 14.1.98.

216. O. c. 16.1.98.

Højesteretsassessorernes vota

Kongen har befaleet, at Højesterets assessorer hver for sig skal indgive deres skriftlige votum. Og de er som nævnt blevet enige om, at indleveringen senest bør finde sted i dagene lige efter Hellig tre Konger¹. Det vil sige, at de fra 18. december, processens sidste dag, har tre ugers tid eller noget mere til deres rådighed, men det kan heller ikke være for meget til udarbejdelsen af et ansvarligt og grundigt indlæg i en så omfattende sag, der bl. a. gælder flere personers liv og andres hele velfærd.

De femten medlemmer af Højesteret er på mange måder meget forskellige. Nogle af dem udarbejder flittigt fyldige indlæg og indgiver dem allerede ved juletid, andre nøjes med få sider og trækker alligevel tiden ud over den aftalte frist. Men 12. januar foreligger hele materialet samlet, femten afhandlinger tilsammen nok til at fylde en tætskreven foliant på lige ved 550 sider.

De er ikke alle lige gode skribenter, men alle er de, om ikke højt dannede, så i hvert fald forstandige og ansvarsbevidste mænd. Visse af dem kan ikke afvinde den i deres øjne naragtige sag større interesse, de nøjes med at holde sig til loven og afgiver en hastig, skarp bedømmelse. Andre har fornemmelsen af, at affæren stikker dybere end de sædvanlige tilfælde af regulære forseelser, og underkaster den er grundig og helt selvstændig undersøgelse og overvejelse. Og endelig føler åbenbart ingen af dem sig bundet af personlige hensyn til kommissarierne, til Mathias Rosenvinge, til biskoppen eller til andre kredse. Rent bortset fra de forslag, der fremsættes, virker det efter de langvarige processer i Aalborg og ved Højesteret befriende at få forelagt femten forskellige hædersmænds frie og uhildede syn på sagen, selv om nogle af dem er mindre intelligente end de andre, og skønt enkelte af dem er temmelig snaksomme og genfortæller hele sagen og citerer aktstykker så godt som nogen Brostrup Albertin eller Ole Bjørn.

Højesteretsassessorernes vota kan tages som gyldigt udtryk for de bedste kredsers indstilling til sådanne begreber som besættelse og troid-

1. Jfr. p. 247.

dom. Og der løber en god del mere med, bemærkninger om den almindelige oplysning i provinsen, om landsbypræsternes kvalitet, om misbrug af kirkens magtmidler. Nogle af dem har også noteret sig en del udtalelser for Højesteret, som ikke har fundet optagelse i forhørsprotokollen. Og navnlig kommer der nu og da en mærkelig forståelse af almuens tarv til orde, den tages af flere af disse fornemme mænd i forsvar mod både sine formodede og sine virkelige undertrykkere og forførrere.

Endelig er det jo på grundlag af højesteretsassessorernes vota, at den endelige dom vil blive afsagt. Når alt kommer til alt er disse vota måske sagens interessanteste dokument.

Siegfried Friis, der indleverer sine 36 sider den 3. januar, resumerer hele sagen i fire hovedspørgsmål: 1. Om hos disse kvindes-personer haver været eller endnu er nogen sandfærdig legemlig besættelse af Djævelen? 2. Om dennem ved trolddom eller trylleri noget ondt kan være tilføjet? 3. Om nogen legemlig svaghed haver kunnet forårsage de afskyelige Guds og hans hellige ords bespottelser og mange godtfolks beskæmmelser, som af disse mennesker ugudeligen er bleven forøvede? 4. Om alt dette vide rygtbare besættelsesvæsen ikke haver været et blot selvfunden gøgleværk og et skændigt bedrageri, som exemplariter bør at straffes?

Efter Siegfried Friis' mening kan der ikke herske tvivl om, at kun det sidste spørgsmål kan besvares bekræftende. Hvad punkt 1 angår, er der intet i de foreliggende vidnesbyrd, der ikke rimeligst lader sig tolke som narreri og bedrag. De fem dømte kvinder, som har påstået sig besatte, har ikke kunnet fastholde deres påstand i Højesteret, og det theologiske fakultet har også udtalt, at her ikke foreligger ret besættelse. Alle fornuftige lokale godtfolks erklæringer peger i samme retning, det er kun Ole Bjørn, der har skaffet sig: nogle fast latterlige attester af en del gemene lettroende, superstitieuse folk og kællinger, hvis syn og sanser muligen af den almindelige forskrækkelses stærke impression kunde på de tider have været indtaget. – Og en af de påståede djævle har ikke alene vist sig ganske ukyndig, men har tilmed, efter at: have tituleret sig en fyrste i luften og en pudserlig herre, der vilde rive de omstående i tusinde stykker, ladet sig hastig kyse og stille ved et nævepust givet på Maren Spillemands mund af hr. Anders Skive². – Det er

2. Jfr. 1, p. 391.

da også gået sådan, at så snart der er taget alvorligt fat på sagen, er de ejendommelige anfald ophørt, og de fleste af de anfægtede har søgt at undskylde sig med svaghed, delirium, drukkenskab, uforstand. Andre har uden videre tilstået, at de har gjort sig det selv. Nu er der kun fem tilbage, som: må ske alt for sildig vil fortryde, at de ikke har efterfulgt de andres eksempler og taget mod hans majestæts nåde³. –

Der er intet, som tyder på, at de anfægtede kvinder har været udsat for trolddom. Til trods for at man på hårdeste måde har forfulgt Anne Christensdatter og Anne Vert: så er dog dennem i så måder intet uskeligt bleven overbevist. Og uanset denne sidste egen hende ved fængsels tvang aftvungne desperate og usandfærdige bekendelse, ere dog befundne uskyldige, og at de ved et blot spargement vrangeligen var berygtede, hvorfore de og ved domme ere bleven frikendt, som endnu ere usvækkede. –

Man tør ikke påberåbe sig sygdom som undskyldning for de anfægtede kvinders optøjer og gudsbespottelser, tvært imod må man af det medicinske fakultets og dr. Lujas betænkninger⁴ slutte, at her er tale om: et optænkt og med forsæt fingeret bedrageri. – Heller ikke de nu arresterede fem kvinders sygdomme kan konstateres af medici: såsom de ere af sund farve og vel ved huld, undtagen Anne Jacobsdatter, som formedelst sin formente svaghed er mildere aktioneret og mildere dømt, men dog nylig haver ladet kende, hvad sygdom hun har været beladt med, idet hun udi stadens arresthus har fået et barn, som er det andet, hun har avlet i skørlevned. –

Derimod er der al mulig grund til at antage, at det hele bedrageri fra begyndelsen af er anstiftet af Ole Bjørn: på det han kunde hævne sig og få adskillige godtfolk beskæmmet, som han hadede, fordi han ikke havde fået sin vilje frem i regard til hans bejleri, som er at colligere af adskillige hans original-missiver⁵, som i højeste ret er bleven efterset. – Og de anfægtede har i væsentlig grad spillet deres roller for personlig vindings skyld.

Siegfried Friis betragter herefter i det enkelte de forskellige dømtes forhold og knytter sine bemærkninger til hver af dem i den rækkefølge, de forekommer i kommissionsdommen: uanset jeg ikke anderledes kan konsiderere mag. Ole Bjørn end som en hovedmand i denne sag. –

3. Jfr. p. 115, 167.

4. Af 30.9. og 6.9.96, jfr. I, p. 355 ff.

5. private breve.

Og han fremsætter også bemærkninger om andre interesserede, som han mener bør straffes for deres forseelser.

Maren Spillemands har været syg, og rygtet om, at hun skulde være besat, er opstået, hvorefter hun er blevet: et udvalgt redskab for mag. Ole Bjørn til at køle per indirectum hans private affekter på sine uvenner. – Hvis det nemlig var gået efter hensigten, at Anne Christensdatter og Anne Vert var blevet brændt på grundlag af Djævelens udsagn gennem Maren Spillemands og Kirsten Langgaards mund, så kunde Ole Bjørn trygt være gået videre på det givne grundlag med flere beskyldninger: Da skulde det have blevet adskillige fornemme matroner til en stedsvarende blame og præjudice på deres ære og gode lempe (og propalanterne⁶ til en prætext og refugium i nødsfald), at to troldkoner vare brændte på den bekendelse, at Djævelen var udi dennem [i Maren Sp. og Kirsten L.], og at de ikke kunde forhindre hannem at tale, hvad og hvorom han lystede. Men omsider kom for mange actores udi denne komedie, som ikke alle kunde agere deres person med lige god kontenance, hvorudover værket er geråden i det frangenti⁷, som det endnu er udi. –

Maren Spillemands bedrageri, som hun jo for øvrigt selv tidligere har bekendt, er åbenbart. Hun vil nu påstå, at hun var fra sans og samling, da hun ved Mummens løfter lod sig lokke til sin første bekendelse. Men hvis hun dengang var fra sans og samling, hvordan kan hun så nu huske disse løfter? Hertil kommer ydermere, at hun har været blasfemisk endog for Højesteret, hvor hun har fremført udtalelser som: at kommissarierne har gjort større synd end Pilatus, thi han dømte ikkun Christum fra livet, men disse Gud fra sin ære, [og] at de har været om hende som jøderne om Christo, og beklager, at de anfægtede ikke må beholde deres kors i ro etc. –

Maren Spillemands bør straffes, ikke efter kommissionsdommen⁸, men efter Rosenvinges strængere påstand⁹.

Med sit votum om Maren Spillemands mener Siegfried Friis i virkeligheden at have gjort regnskabet op med den hele besættelses egentlig virkende redskab. Over for de andre anfægtede kvinder føler han nærmest medlidenhed, han ønsker deres domme formildet, han tager

6. rygtesprederne.

7. Således originalen, afskriften i Ny kgl. Saml. 423 fol.: fragenti. Formodentlig fejlskrivning (flagranti?).

8. Jfr. p. 168.

9. Jfr. p. 148.

Karen Spillemands, Anne Krogsgaard, Karen Toftum og Anne Jacobsdatter i en samlet flok og: vil aleneste have indstillet til hans kongl. majestæts egen allernådigste dispensation, om disse fire personers straf kan formildes til at stryges til kaget og at arbejde i spindehuset¹⁰ deres livstid, i allernådigste henseende at disse skrøbelige og svaghjernede kvindfolk kan have ladet sig forlede af deres forgænger Maren Spillemands og mag. Ole Bjørns exorcismus og applausu og måske have befunden dette skændige abespil at være et let handværk at komme til deres føde ved og dertil med at blive af den gemene pøbel admireret. Og om dette allernådigst skulde placideres¹¹, da vil jeg allerunderdanigst have det derhos erindret, at såsom straffen plejer at proportioneres efter forbrydelserne, og Anne Jacobsdatter i mine tanker er mere strafværdig end de andre både i henseende til den skandaløse spådom . . .¹², så og for hendes reitererede skørlevned og dessen malicieuse fordølgelse, da skulde synes, at hun ydermere havde meriteret at brændemærkes enten i panden eller på kinderne. –

Maren Hansdatter er, med kongens pardon, ude af sagen, men for de øvriges vedkommende, Anne og Gertrud Andersdøtre, Anne Dahl og Anne Pedersdatter Jens Bondes samt barnet Kirsten Langgaard og afdøde Inger Fusmand, bør det forblive ved kommissionsdommen.

De personer, som skulde have haft større forstand end de stakkels kvindemennesker, og som i hvert fald ikke skulde have misbrugt den, de har, holder Siegfried Friis ikke hånden over. Kun mener han, at Ole Langgaard kan forskånes for Bremerholm. For de øvriges vedkommende foreslår han kommissionsdommen stadfæstet eller endog skærpet. Dette gælder Christian Frederik Mavors: Jeg holder ham lige strafværdig med Poul Rytter, om ikke mere, og derfor eragter, at han bør at straffes ligesom han i alle måder, eftersom er at befrygte, at slige dangereuse griller, hvormed disse tvende er befængte, skulde blive videre forplantede, dersom dennem nogen menighed blev betroet. – Det gælder også Lorends Mein, som burde være tilfreds med kommissionsdommen: Men eftersom han end ydermere nu for højeste ret har ladet ind til det allersidste kende en ugemen nidkærhed og perseverants

10. Hermed mener Siegfried Friis det i 1662 indrettede Børnchus på Christianshavn, der uden sin egentlige funktion også var tvangsarbejdsanstalt med forskellige industrielle afdelinger, også en spindeanstalt.

11. Sål. også Ny kgl. Saml. 423 fol. Jfr. nylat. placitère: bevilge. bifalde.

12. Jfr. I, p. 335.

til at forfægte besættelsens veritet, synes mig at dette kunde lægges til kommissionsdommen, at han også burde at gøre Christoffer Mumme offentlig erklæring og anses med nogen højere mulkt til Vor Frelzers kirke. – Og det gælder Ole Bjørn, for hvis mange langt grovere forseelser man ikke må overse, at han har: kaldet sin øvrighed og biskop, mag. Bircherod, for en menedere og perjurus, mag. Holger Schandorf for en ulv og lige så god som bispen, item Helvedes lænke-smed, bispens drabant og en Saulus udsendt af de ypperstepræster at forfølge Guds menighed; assessor Rosenvinge blev lignet ved Pilatus og Christoffer Mumme kaldet en Judas og en spyttegøg. –

Siegfried Friis er virkelig forarget, han indstiller: om han ikke bør lide på sin ære, embede, dragt, boslod og alle midler og derforuden straffes med fængsel sin livstid eller med deportation til andre land-skaber uden for Europa andre til afskræk og til at dæmpe videre for-førelses og vantros progresser iblandt den af mag. Ole Bjørn ganske indtagne gemene pøbel, hos hvilken hans urolighed ikke skulde tillade dette væsen at uddø, såfremt han enten skulde blive i sin frihed her i rigerne eller i næst omliggende lande. –

Endelig mener Siegfried Friis, at prokurator Bertel Bjørnsen bør give undskyldning for sin optræden i retten samt idømmes en bøde, 100 rigsdaler, til Vor Frelzers kirke. Og skoledrengene Christen Nielsen Møller og Peder Nors bør vel arbejde i Børnehuset et halvt års tid.

Men hvad der i tingbøgerne måtte være indført i denne sag, godtfolk til beskæmmelse, bør udrives og annulleres, ligesom Anne Jacobsdatters skændige attest bør brændes offentlig af bøddelen. Og det bør under højeste straf forbydes alle og enhver af denne sag at tage anledning til nye trætter eller processer.

Peder Lemvigs udaterede votum er noget fyldigere end det fore-gående, 46 sider, men ikke af samme vægt, det er ikke nær så klart disponeret, de fyldige ræsonnementer ikke nær så skarpt trukket op. Men han er human og medlidende og vil hellere falde til den mildeste end til den hårdste straf.

Han viser ved eksempler fra aktstykkerne og på baggrund af, hvad han har hørt i Højesteret, at der ikke har foreligget virkelig besættelse, alle forsøg på at postulere noget sådant mislykkes over for almindelig fornuftig ræsonneren: Den forborgens kundskab, som Anne Krogsgaard

havde i at kende den farver- og felbereder-dreng i Aalborg, som kom ind til hende, og hun viste hjem igen til dens arbejde¹³, er ikke anderledes end enhver, som har sit siun og lugt, jo kunde vide det samme af dens klæder og den lugt, som farven og trannen fører med sig. –

Bedrageri har både Maren Hansdatter og Kirsten Langgaard vedgået, man må antage, at også de øvrige, Karen Spillemands, Anne Krogsgaard, Karen Toftum og Anne Jacobsdatter, er bedragere, men man bør regne med, at sygdom i nogen grad har været medvirkende, og ikke glemme, at f. ex. Emmik Eriksen vidner, at: de næsten alle haver fået det med besvimelse, opkastelse og forbistret siun. – Dette må der for de anfægtede kvinders vedkommende tages hensyn til ved strafudmålingen.

Maren Spillemands bedrageri er tydeligt nok, også Lemvig har mærket sig, at hun, der vil hævde ikke at have haft sine sansers brug, da hun aflagde sin bekendelse for Mumme, her for Højesteret meget klart har kunnet huske: at Christoffer Mumme lokkede hende til at bekende med det, han lovede at skaffe hende fri over Sundby færge, at hun derefter kunde gå, hvor hun behagede. – Til samme kategori kan Anne Krogsgaard, Karen Spillemands og Karen Toftum henregnes, men Lemvig mener, af flere grunde, at alle fires straffedomme bør formildes, de: bør i steden for at miste deres liv efter kommissariernes dom dømmes til at arbejde i spindehuset 2, 3, 4 eller flere år og der piskes med ris, dog Maren Spilmand, som jeg anser som en forførrere for de andre, mest dermed at straffes. – Om deres guds frygt og skikkelighed da tiltager, kan deres fængselsstraf forkortes. En sådan fremgangsmåde vil efter Lemvigs mening være langt at foretrække for, at: man skulde dømme dem på livet og de skulde fremture i deres bedrageri at maintainere til det yderste. – Thi i så fald vil uden tvivl følge, at menigmand, der tror, de er virkelig besatte, vil mene, at de dør uskyldigt, og de vil blive udråbt som martyrer.

Anne Jacobsdatter er lige så slem som de andre og endnu værre, derom vidner både den på grundlag af hendes udtalelser udfærdigede majestætsforbryderiske attest og hendes hele opførsel. Desuden har hun hyklet og under skinhellighed forsøgt at bilde folk ind: ej at kunne lide topper, at beskæmme godtfolk i kirken med at afrive toppen af deres hoved¹⁴, da hun dog i sig selv er en letfærdig taske og skandsæk, thi

13. Jfr. p. 64.

14. Jfr. I, p. 335.

hun har ikke nøjedes med een bore-unge, men endog ladet sig gøre een på ny, imidlertid hun har været under forfølgning, som hun mesterligen både her for højeste ret og andre steder haver vidst med bedragelig påskud at skjule, så at, dersom hun ikke havde været så inkluderet, som hun er, havde måske fosteret måt lide derover, hvilket sluttes deraf, at hun haver ikke for nogen indtil yderste barnsnød åbenbaret sig, som dog loven under livsstraf endeligen vil have, at slige letfærdige skal gøre¹⁵. – Anne Jacobsdatter bør på ingen måde slippe billigere end med kommissionsdommen, men andre af de dømte kan nok indstilles til nogen formildelse af straffen. Såsom Anne og Gertrud Andersdøtre: synes skikkelige, og er i sig selv og muligt, det kunde hindre deres lykke, dersom de skulde stå åbenbare skrifte efter kommissariernes dom, skulde jeg dommen frafalde og formene, at de bør at forskånes for at stå åbenbare skrifte. – Ligeledes kan Anne Dahl vel slippe for samme straf, hun har aldrig selv påstået, at hun var besat. Og naturligvis kan Kirsten Langgaard ikke straffes: Når dom går i hendes faders, Ole Langgaards sag, som i mine tanker ikke bliver så favorabel, kommer hendes fædrene-venner, som efter loven er nærmeste, nok til at tage sig hende an. –

Hos Peder Lemvig viser der sig tegn til synspunkter, som Siegfried Friis ikke har givet udtryk for, men som andre af højesterets-assessorerne lægger endnu større vægt på, nemlig det forhold, at visse af de anfægtede kvinders og Ole Bjørns modstandere og anklagere også kan være skyldige i en og anden måde. Han vil ikke angribe kommissionsdommen over afdøde Inger Fusmands, men om de døde bør man heller have gode end slette tanker, og klart er det, at hun selv mente, at hun var uskyldig, og at hun inderligt ønskede sakramentet. Måske skyldes hendes påståelighed, hvoraf fulgte, at hun ikke fik lov at bruge sine nådemidler, mest hendes mands påvirkning: Dog kan jeg heller ikke love præstens konduite herudi, thi omendskønt han ikke første eller anden gang kunde nå fornøjelse hos hende, burde han dog, *ex nobili officio*¹⁶, omskønt han ikke blev kaldet, da han fornam, hun

15. Danske Lovs 6. bogs 6. kap. 8. art. – Men måske har Anne Jacobsdatter ikke så grundigt studeret sine jura. Ganske vist har man netop ved denne tid fundet det påkrævet at indskærpe loven. Der udgik 13.6.96 en forordning om, at præsterne skulde oplyse menighederne om ulovligheden af at føde i dølgsmål (Fogtmans Rescripter II, 1803, p. 686 f.). Ordren er ankommet til Aalborg 17. juli (noteret på expl. i Aalborg Bispearkiv, Landemodesager 1689–98), og derefter har præsterne fået besked om sagen. Men just i de samme dage rasede Anne Jacobsdatter med de andre i Tisted og har vel næppe heftet sig ved sligt.

16. af ædel pligtfølelse.

17. Besættelsen i Tisted. Bd. II

havde længsel efter at betjenes med sakramentet, tiere gået til hende og gjort sin flid at bevæge hende til at lette den byrde, hun kunde haft på sin samvittighed, hvilket hun vel havde gjort, dersom han havde været tilstede, da døden trængte ind på hende. –

For de øvrige dømtes vedkommende mener Lemvig åbenbart, at man ikke alene bør bygge på de begangne forseelser, men at man ved strafudmålingen også må tage personens almindelige omdømme og borgerlige anseelse i betragtning. Dette vil ikke blive til fordel for en mand som Poul Rytter, der har forsøgt at føre Højesteret bag lyset med tåbelige forklaringer af sin optræden. Han: vinked ad Maren Spilmands, når han vilde, hun skulde gestikulere, hvilket han dog her for retten for en kompliment vilde udtyde. – For hans vedkommende bør straffen ikke formildes, det bør forblive ved kommissionsdommen: helst som han så tit tilforn for hans skarnvornhed her fra akademiet er relegeret og ingen bedring er påfulgt, så det derfor var synd, at han det hellige embede nogen tid skulde betjene.

Men måske kan Christian Frederik Mavors, skønt også han må anses for at være strafværdig, reddes fra undergang: Det eneste, som til at frelse hannem kan tages i konsideration, er dette, at han er et ungt menneske, som der er håb om, at kan blive noget godt af. – Måske skyldes hans forseelse frygt for eller kærlighed til morbroderen Ole Bjørn, måske: han af den tanke, han havde om mag. Oles lærdom, har indbildet sig, at han ikke kunde irre. – Måske kan man da lade ham slippe med et års relegation fra universitetet. Men hans søster Charlotte, der intet direkte ondt har gjort, bør man helt frifinde.

Hvad Lorends Mein angår, bør kommissionsdommen stå ved magt, han har intet at beklage sig over, og det er med rette, at provsten har holdt ham fra sakramentet.

Ole Langgaards forseelser er åbenbare, der er for hans vedkommende ingen grund til at ændre kommissionsdommen. Hans prokurator Bertel Bjørnsen, som med sine udtalelser for Højesteret groft har injurieret kommissionsdommerne, bør betale bøde, 50 rdlr. til Garnisons kirke¹⁷, samt give kommissarierne en undskyldning.

Men også her kommer den tanke halvt til orde, at der måske er flere end de dømte, der har forset sig. Peder Lemvig nævner, at Rosen-

17. Opførelsen af Garnisonskirke blev vedtaget i 1697, og der blev til den som til Vor Frelsers kirke (jfr. p. 195) henlagt pengebøder fra Højesteret; se Victor Hermansen og Hakon Spliid, Københavns gamle Kirker, 1932, p. 197 f.

vinge havde gjort bedre i ikke at bortsælge det beslaglagte gods. Men da Langgaard utvivlsomt vil have forbrudt sit gods til kongen, bliver det ikke hans sag, men kongens, hvis der skal klages derover.

Ingen af de undskyldninger, Ole Bjørn har fremført, kan tages for gode varer, Lemvig viser det ved at gennemgå hans forseelser, den ene efter den anden. Ikke engang beskyldningerne for den faderlige revselse har han kunnet afvise, han har end ikke direkte nægtet: men holdt det for godt, at når forældrene eller formynderne lagde riset for tidlig ned, præsterne da vilde tage det op igen for at straffe ungdommen, når de forså sig. Vil og med mag. Anders, hans formands, eksempel maintainere det, efterdi han og gav Maren Spilmands broder på rumpen med ris¹⁸. Men det som kunde holdes tilladelig for ham med en dreng, kan ikke være for denne med en pige. – Hvad Anne Jacobsdatters skændige attest angår, kan han ikke undskylde sig med, at han ikke var hjemme, da den blev skrevet, thi det er klart, at han, og han alene, har ansvaret for den. Tilmed har han ladet den producere til tinge. Og nu vil han undskylde sig med, at han ikke turde holde den tilbage. Hvis det virkelig er tilfældet, burde han i hvert fald ikke offentliggøre den, men: under segl til kancelliet fremsende og derhos skrevet sin excuse, at han turde ikke supprimere den, efterdi den var hannem tilsendt. Så havde man kunnet og undskylde hannem, men nu han af al magt har stræbt at få den for alle mand udråbt, ser jeg ikke, han kan således befries, at det jo vil være en stor post, som vil gravere hans sag, som dog i sig selv derforuden er slem nok. – Hans optræden under hele sagen har været fræk og uforskammet, også i kommissionen: Man kan dømme for resten om hans adfærd der, efterdi han har turdet vove det så dristeligen her for retten, hvor han har brutaliseret, når han dog i mindelighed både af justitiario og andre er bleven påmindet. –

Ole Bjørn har desuden handlet af had og forbitrelse og har, mere end at forsvare sig selv, søgt at anklage andre. Men der er intet, som tyder på, at Envold Nielsen eller andre har optrådt som hans avindsmænd. Og alle hans beskyldninger mod Christoffer Mumme er i virkeligheden grundløse: For menederi erklærer sig Christoffer Mumme, at han den post, som Christian Frederik Mavors om den hvide rotte i det tingsvidne af 3. martii 96 havde tilskrevet, ikke af vidste, såsom han ej havde ret igennemlæst det, førend han skrev under, og den ed,

18. Jfr. I, p. 103 f.

som han gjorde Maren Spilmands, at han ikke skulde sige af hendes bekendelse, excuserede han dermed, at ikke han, men de tvende præster, som sade bag skærbrættet og hørte den, først sagde af den, men siden, da han blev stævnet i kongens høje navn, siger han ikke at kunne nægte at vinde det, som han havde hørt, helst som det angik crimen læsæ majestatis divinæ¹⁹. –

Lemvig mener, at kommissionsdommen bør skærpes for Ole Bjørns vedkommende, han vil have ham dømt: fra hans frihed til evig fængsel at relegeres til Bornholm eller andensteds, hvor det selv hans kongl. majestæt allernådigst behager. –

Atter en lille tvivl om, at regnskabet er gjort op for alle skyldiges vedkommende. Det ser ud til, at amtsforvalter Jens Hansen og amtmand Scheel Due har handlet temmelig uforsigtigt og bidraget til sagens uheldige udvikling. Men der er ikke rejst tiltale imod dem, de kan ikke dømmes her. Der må, for deres vedkommende, om kongen finder det passende, anlægges ny sag.

Også Peder Lemvig holder på, at alle præjudicerende attester, tingsvidner og protokoltilførsler samt: det trykte pasqvil og skændelig attest – bør tilintetgøres.

Poul Eggers udaterede votum på 25 sider tegner billedet af en endnu mildere mand end Siegfried Friis og Peder Lemvig. Han må som disse strax afvise tanken om, at her kan have foreligget virkelig besættelse af de anfægtede kvinder. Og hans videre ræsonnementer følger samme spor: Fortryllelse kan det ikke heller være, thi de påråbte troldkoner, som den onde ånd af de formentede besatte skal have anklaget og beskyldt derfor, vare fornemmelig Anne Christensdatter i Skinnerup og Anne Vert, gamle udlevede kvinder, som ere efter hård ustanden medfart, der de først vare dømte til bål og brand, endelig bleven fri og uskyldig kendt for landstinget. Tilmed vare disse ikke de eneste, som bleve påråbte, mens endog mange andre fornemme godtfolks koner, som bispen doktor Jens Bircherods, magister Peder Reenberges, borgmester Envold Nielsens, borgemester Bruuns²⁰ og andres, som havde noget til bytte; og dersom det ikke var bleven udi tide stillet, så havde det ganske land der omkring bleven udråbt derfor At de formentede troldkoner ellers haver bekendt, at de havde forgjort den og den, er

19. gudsbespottelse.

20. Borgmester Brunow i Aalborg.

sket ved tvang og hård medfart, som de for landstinget haver bekendt, hvor deres uskyldighed er opdaget. –

Eggers er, skønt han beskædent erklærer sig ganske ukyndig i medicinen, ikke i tvivl om, at adskillige af de anfægtede har været syge, og det af sådanne sygdomme, som ganske kan forvende et menneske og altså i høj grad kan tjene til undskyldning for begangne forseelser. Man har mangfoldige gange set patienter opføre sig mærkeligt under de forskelligste sygdomsanfald, endogså sådanne, som laborerede af en hidsig feber: og i slige tilfælde skulde jeg allerunderdanigst formene, at de snart skulle kunne begå blasfemier og beskæmme godtfolk som anden ufornuftig gerning. –

Men at en del af det har været bevidst bedrageri, fremgår af adskillige vidnesbyrd, ligesom en del af kvinderne er: befunden for kommissionen at have haft puder under deres klæder for at anses som sygelige kvinder. –

Heraf slutter Eggers, allerunderdanigst: at deres formente legemlige besættelse bestod en del af sygdom og indbildninger og endel af selv-gjort og fingeret tøj, hvortil de af mag. Oluf og hans adhærenter er blevne styrkede og forførte. –

Et sådant dobbelttilfælde foreligger for Maren Spillemands vedkommende, der er ingen tvivl om hendes direkte forseelser, og der er kun lidet, som kan undskylde dem. Men hun har vitterlig været angrebet af en sær sygdom og er desuden blevet forført af sin sjælesørger Ole Bjørn, der har: derudi styrket hende som et fattigt og enfoldigt menneske ved promisser af store almisser, som hun dagligen derved bekom, og hvoraf hun havde sit ophold. –

Eggers er lidt hastig og overfladisk i sine referater. For eksempel nævner han, at det blandt de talrige vidner fra hospitalet i Aalborg er blevet anført om Maren Spillemands: at man kunde se sol og måne igennem hende om nattetider. – Og det er der nu ingen der har påstået, men Eggers' kilde lader sig påvise²¹.

Hvorom alting er, vil Eggers ikke have Maren Spillemands henrettet, men mener at: hun først bør at piskes i Børnehuset, eftersom ingen spindehus er til, og der siden at forblive at arbejde hendes livs tid. –

Fraregnet piskene, som tiltænkes Maren Spillemands, fordi hun har tilbagekaldt en frivilligt aflagt bekendelse, og fordi hun har været blasfemisk i Højesteret, bør Karen Spillemands, Anne Krogsgaard,

21. Jfr. I, p. 253.

Karen Toftum og Anne Jacobsdatter: hvoraf den sidste haver fået et barn her i slutteriet og synes at være visionaire, – lide samme straf som hun, børnehusarbejde på livstid.

For de øvrige anfægtede, mildere dømte kvinders vedkommende foreslår Eggers enten kommissionsdommens stadfæstelse eller benådning. Kirsten Olufsdatter Langgaard: bør efter min allerunderdanigste mening at nyde Eders kongelig majestæts allernådigste pardon [og] hendes mødrearv, som kunde betros øvrigheden i Aalborg eller andre, hvem Eders kongl. majestæt skulde behage allernådigst dertil at udmelde, til hendes optugtelse og underholdning, på det hun ikke skulde komme i faderens værge igen og til sit forrige galskab forledes, og ellers fri at være. –

Hvad de øvrige af kommissionen dømte personer angår, er Eggers' synspunkter stort set de samme som Friis', knap så vidtgående. Også han finder, at Mavors bør have et tillæg til sin straf, han bør gøre både kommissarierne og biskoppen offentlig afbedelse for sin optræden i retten, samt bøde 20 rigsdaler til Vor Frelzers kirke. Lorends Mein til samme formål 50 rigsdaler, og Oluf Langgaard bør slippe for Bremerholm, men til gengæld stå åbenbare skrifte: i henseende han er en simpel og enfoldig mand, som synes af sin sjælesørgere mag. Oluf, i hvis hus barnet var, letteligen at kunne være bleven forført og forledt til denne hans begangne genstridighed. – Hans prokurator Bertel Bjørnsen kan passende give 20 rigsdaler til Vor Frelzers kirke.

Ole Bjørn bør for sine mange forseelser lide efter kommissionsdommen: Og desforuden, for at forekomme og betage hannem al lejlighed til disse hans skadelige principiers videre forplantelse og propagation henstiller jeg allerunderdanigst til Eders kongl. majestæt, om han ikke bør at kondemneres til et evigt fængsel. –

Eggers vil også have udslettet af tingbøgerne alle ærerørige indførelser. Herved vil med det øvrige Anne Jacobsdatters majestætsforbryderiske attest blive tilintetgjort, men Eggers vil også have fastslået det på grundlag af samme forfattede flyveblads²² ulovlighed: og den på tryk udgangne uforskammede og ærrørige skandskrift om dette formentede besættelsesvæsen offentlig af boddelen at brændes. –

Peder Hjorts korte votum, 18 sider, er underskrevet 7. januar. Også han dømmer mildt, han vil i virkeligheden hellere opfatte straffen som

22. Jfr. I, p. 335 ff.

middel til forbedring end som hævn. Og han er forsigtig og indrømmer sin mangel på kyndighed på flere områder.

Dog er han sikker på, at her hverken er tale om besættelse eller trolddom, snarere foreligger her en mærkelig blanding af sygdom og bedrageri. Og skønt han holder sig klart, at bedrageriet har spillet den største rolle for de anfægtede: så understår jeg mig dog ikke absolute at nægte, at jo en del af dennem måske undertiden kunde have haft *passionem hystericam*. –

Maren Spillemands er den mest strafværdige af dem og uden undskyldning for sine mange forseelser, men i betragtning af, at hun i hvert fald tidligere har lidt af en sær sygdom, og at hun er forledt og bestyrket af sin sjælesørger, kan Hjort alligevel ikke bifalde kommissariernes dødsdom. Han vil ikke: dømme hende til højere straf, end at hun for sine grove og vitterlige forseelser andre ligesindede til afskræk bør kagstryges og forvises landet. –

Anne Jacobsdatter bør for så at sige samme forseelse lide samme straf. Men Anne Krogsgaard, Karen Spillemands og Karen Toftum kan vel slippe med kagstrygningen alene.

Alle de øvrige, Kirsten Langgaard undtagen, kan straffes med at stå åbenbare skrifte i Tisted kirke. Nærmest til advarsel for andre: Holder jeg allerunderdanigst for, at dersom ikke nogen af disse delinkventer bliver anset med nogen sær straf, at andre skal fordriste sig til at praktisere det samme, såsom fornemmes, at det skal være temmelig gement i Jylland, at når den gemene folk bliver vrede på andre, lader de, som de ere besatte og råber folk ud for trolddom. –

Kirsten, der som et barn er uskyldig, bør opdrages på faderens bekostning af en anden god mand.

Ole Bjørn må anses for at være den egentlige ophavsmand til den hele ulykkelige sag. Især hans iver må vække mistanke, for eksempel det skudsmål, han har skaffet sig fra sin menigheds medlemmer²³, så de ikke senere kunde vidne imod ham: da dog sådan et usædvanlig skudsmål under ed gør ham mere suspect i en ond sag, eftersom en ærlig mand haver skudsmål nok af sin egen ærlighed. –

Der er vel næppe tvivl om, at beretninger om en kalv med to hoveder eller om en stor fisk af synderlig skabning vil vække større opsigt i byens oplyste kredse end ude på landet eller ved havet, hvor sådanne naturens luner ret ofte ses af menigmand og af ham vel for det meste

23. Jfr. I, p. 399 f.

blot registreres som en ny af de mange løjerlige afvigelser fra det mere almindelige. Noget lignende gør sig gældende med hensyn til Ole Bjørns påståede mærkelige tilbøjeligheder. Det ser ikke ud til, at de, der personlig har været genstand for dem, har betragtet dem som andet end en sær side ved samme ellers så afholdte og respekterede Guds mand. Men for amtmand og biskop tager det hele sig anderledes ud, og de skrækelige relationer får større betydning. Når adskillige af højesterets-assessorerne særlig grundigt overvejer denne post i Ole Bjørns synderregnskab, kan det dog også skyldes, at her faktisk er et uoplyst punkt, som må overvejes nøje, før man dømmes om det. Thi der foreligger ingen bekendelse og intet afgørende bevis.

Også Hjort går grundigt ind på denne sag, og ræsonnerer sig til det resultat, at Ole Bjørn må være skyldig. Om mag. Bjørn påstår nogle af hans kvindelige sognebørn: at han skal have fristet dem til utugt endog på de tider, de skulde gå til alters, item givet dem på rumpen og gjort ublu håndgreb, som både af Maren Hansdatter, Anne Andersdatter, Salme Bisgaard skal være²⁴ tilstået, endog på sådan måde, at det kunde være troligt, efterdi andre piger det samme og for dennem skal have beklaget, og mag. Oles søsterdatter sagt, at han havde vånen, foruden at det skal være en gemen tale i Tisted om den faderlig revselse. Tilmed er det ikke ventelig, at de ord, som en af kvindfolkene siger, at mag. Ole sagde til hende, da hun nægtede hans begæring, nemlig at Abraham var en gammel mand, og han nægtede ikke Vor Herre omskærelsen, at et kvindfolk skulde finde det op af sig selv. Ej heller, at de skulde sige sådant dem selv til beskæmmelse, uden det var så. Hvorimod mag. Ole intet haver at indvende uden sin benægtelse, og at vidnerne ere aleneste ex auditu²⁵. Så her synes nok at være en vis formodning, at han derfor nok kunde pålægges at purgere sig ved sin ed, men for at forekomme menederi, og des foruden findes bevislige poster nok, som gør hannem strafværdig, holder jeg det ufor nøden. –

Ole Bjørn er efter Peder Hjorts mening i allerhøjeste grad strafværdig. *Stricto jure* har han fortjent at miste livet, men Hjort ser dog gerne, at andre: af en bedre oplyst forstand kan udfinde noget kraftig motiv til at befri ham for at lide på livet. – Dog bør kommissionsdommen skærpes, Ole Bjørn bør ikke være på fri fod: mens heller indsættes udi evig fængsel, eftersom det er at befrygte, at dersom han enten blev

24. Ms.: have.

25. grundet på rygter.

på fri fod her i landet, eller og at han blev forvist landet, han da med sin sofistiske veltalenhed skulde forføre den gemene mand eller med sine skrifter gøre vrang forklaringer om kongelig majestæts allernådigste højeste rettes dom. –

For de øvrige dømtes vedkommende er Hjort mere villig til formindskelse af straffen, i intet tilfælde foreslår han skærpelse af kommissionsdommen. Og han kan ikke bifalde kommissariernes hårde dom over Ole Langgaard, skønt han med sin halsstarrighed selv har været årsag til, at hans gods er blevet beslaglagt og auktioneret. Han bør, uden videre sagsøgning: igen at til sig tage, hvis deraf noget er i behold, og for resten penge efter den måde, som det på auktionen er blevet solgt. – Desuden bør han for sin opsætsighed mod øvrigheden betale sit faldsmål²⁶ samt 100 rdlr. til Vor Frelsers kirke og 50 til processens omkostninger.

Hjorts votum i Ole Langgaards sag er alligevel en alvorlig kritik af Rosenvinge. Og der er andre, som han mener, heller ikke har båret sig helt anstændigt ad: Ellers kan jeg ikke holde bispem doktor Jens Bircherod ganske uskyldig. – Det forekommer Hjort, at biskoppen til at begynde med har været alt for godtroende, og at han under sagen har foretaget sig eet og andet, som ikke kan forsvares. Hjort vil have henstillet til kongens afgørelse, om biskoppen bør have en, naturligvis hemmelig, reprimande.

Der er, trods en vis stilistisk ubehjælpsomhed²⁷, langt mere holdning og faglig form over politimesterens 26 sider store votum af 9. januar. Claus Rasch kender åbenbart menneskene, han taler om dem uden højtidelighed og uden at lægge anden vægt på standsforskelle og lignende, end den han som embedsmand naturligt iagttager. På samme måde som han også ganske naturligt lader loven og ritualen og Biblen bestemme, om der er trolddom til, og så for resten alligevel beholder sin egen mening. Også om theologerne:

Angående de forment besatte, så haver man af Guds ord, Eders kongl. majestæts lov og ritualer, at der er trolddom, signen og manen til, og hvad enhvers straf skal være, som dermed omgås og sig lader bruge.

26. Bøde for ikke efter tilsigelse at give møde for retten eller for at udvise anden ulydighed.

27. Han slutter sit votum med forskellige undskyldninger for den sene indlevering: tilmed er jeg ingen god cancellist eller skriver.

Nu er intet vissere, at der er mangfoldige blandt gemene mand, som mener, når de får noget ondt, og helst nogen ekstraordinære tilfald, som de ej ere bekendte, og der er ingen forstandige folk hos dem, eller der er ingen medicus i nærværelsen så nær, de kan søge om hjælp og råd, da indfinder sig strax en gammel kerling-vissager og indbilder dem, det haver den onde ånd og Djævelen gjort, ved den eller den, som haver kast det på dem eller indvist i dem etc. Og når de først får den indbilding, så er Djævelen strax til rede og styrker dem derudi, og når indbilding kommer til sygdommen, så formeres det onde eller sygdommen, som er hos mennesket, og så bliver deres syge til en vane og exercitie. Derfor bør gejstligheden særdeles udi sådanne tilfælde ikke være så lettroende eller være så magelige og ej se eller høre med fremmedes øjne og ører, som her sket er, mens selver umage sig, se, høre og prøve ånderne, thi det er vist, at Djævelen, den onde ånd, er årvågen på sin vagt, løber idelig omkring os fattige mennesker og søger, hvem han kan få i sit garn og endeligen opluge. Det synes mig, at det er så gåen til der i egnen. –

Allerede i denne indledning har Rasch tydeligt nok vist, hvor han mener at måtte placere det egentlige, dybeste ansvar for hele miseren. Og skønt han også drager adskillige andre momenter ind i sin bedømmelse, går denne hans anskuelse dog som en rød tråd gennem hele hans indlæg.

Det viser sig allerede tydeligt i hans omtale af Maren Spillemands tilfælde: Der var da gejstligheden, som der i egnen er, ikke årvågen nok. . . . Vel var mester Anders Hebo med kapellanen engang henrejst til Maren Spilmands broder og haver med ris straffet hannem, fordi han skal have bandet hans søster²⁸, som da spargertes alt, at den band skulde haft den kraft, og beskadiget således sin søster. Det var den første gnist, hvoraf alt dette onde er optændt og påfulgt. – Efterhånden har så flere og flere, når de er blevet syge, under påvirkning af almuesnak indbildet sig at være besatte og har så tilmed overdrevet deres grimasser for vindings skyld: som noksom er bekendt, når en krybling ikke højt skråler og skriger eller halter mere end vel fornøden, så fik han efter sin formening ingen almisse.

Det er en vanskelig sag, men mest vanskelig for de anfægtede selv. Hvad skal de gøre? Skal de virkelig, fordi de opfordres til det, bekende: at de haver gjort dem deres syge selver, og at mester Ole Bjørn bragte

28. Jfr. I, p. 103 f.

dem dertil? – De har jo været syge længe, de er jo syge endnu: mens hvad sygen er, vide de ikke selver, end som hvad så mange præster dennem haver foresagt. – Man bør da ikke falde over dem, og navnlig ikke dømmе for hastigt, selvom de siger, at de helt eller delvis virkelig er besatte af Djævelen, og at onde mennesker har fortryllet dem: Det er mig nok, de ere syge. –

Men der er en anden side af sagen, som ligger politimesteren på sinde, og som han inddrager i sine overvejelser: Så ser jeg og af processen, at med disse fattige mennesker, enten de nu skal være så eller så, efter min uforgribelig mening ikke alt for vel med dennem er bleven omgået. – Man har for det første ikke sørget for nogen prokurator til dem, een, der havde fri adgang til at tale med dem. For det andet har de været i fængsel, men åbenbart ikke i et forsvarligt nok. Rasch er den ene af de to assessorer (jfr. p. 282), der placerer ansvaret for Anne Jacobsdatters barsel retfærdigt og frigjort fra sin samtids ensidige snæversyn: For det andet, så haver de været i temmelig hård fængsel, og dog ikke således indelukt eller forsynet, at den skælsmske bysvend ikke kunnet haft lejlighed således at lægge sig efter en fangen kvindespersion at bedrive utugt og avle barn med. – For det tredje har de, hvad arresterede ellers skal være forskånet for, været udsat for både stød og slag. Og naturligvis kan den Maren Spillemands aflokkede og aftruede bekendelse for Mumme ikke anerkendes som juridisk holdbar.

Claus Rasch kan for de arresteredes vedkommende, Maren Spillemands, Anne Krogsgaard, Karen Toftum, Anne Jacobsdatter, Karen Spillemands, ingenlunde bifalde kommissionsdommen, han har, som flere af sine kolleger, et andet og mere moderne forslag: Skulde agte for rådeligst og sine årsager gavnligst, at disse fem personer, blev noget lemfældigere trakteret, blev tagen ud af de mørke huller, de sidder udi, thi ere de ikke galne i hovedet, så bliver de, og således fordelte, nemlig 2 af dem forbliver i København, een i Børnehuset, een i Vartov, een i Helsingørs hospital og een i Slagelse hospital og een i Odense hospital, og det under god varetægt med underholding og medikamenters brug, hvor de da der kan have deres gudsfrygts øvelse og holdes til godt. Hvem ved, hvad derved i sin tid kan vorde åbenbarende, og da vorde dragen til strafs lidelse. Mens slår man hovederne af dem, så hindres eller dæmpes det, hvorved ellers kunde vorde muligt det åbenbarede, som til Guds ære og gemene bedste kunde gelange og nu for menneskenes øjne kan være skjult. –

Og der er adskillige andre punkter, på hvilke Rasch ikke kan følge kommissarierne, dem han i det hele taget ikke er nogen større beundrer af end af de fleste andre af hans medmennesker. Deres dom over Anne og Gertrud Andersdøtre er ham fuldkommen meningsløs, når pigebørnene med attest fra rektor Seerup har bevist, at de er kureret for en sygdom (hvis diagnose kommissarierne vel ikke skulde have haft vanskeligere ved at stille end politimesteren: Det havde været bedre, at de havde fliet dem hver en mand. –). Anne og Gertrud Andersdatter bør begge frikendes. Dommen over afdøde Inger Fusmand er nærmest latterlig, hun har ikke været for retten, der er ikke ført nogen sag mod hende. Men den behandling, hun har været udsat for, har været alvorlig nok. Rimand: er kommen ind til hende . . . og drive narreri og abespil med hende, så og stødt og slaget hende; hvem ved, hvad alteration sådan kvinde desårsage kunde være tilslagen og derover taget sin død? – Rimand bør betale sine voldsbøder samt 20 rdlr. til Vor Frelzers kirke, og Inger Fusmands lig bør begravnes, om aftenen, af præsten.

Kommissariernes i enkelte tilfælde ganske milde (for ikke at sige ligegyldige) domme eller endog frafaldelse af krav om straf kan Claus Rasch derimod bifalde: Mens hvorefter bispen haver tvungen . . . Anne Legind²⁹ til at stå åbenbare skrifte, vides ikke. –

Også med hensyn til Kirsten Langaard har politimesteren gjort sig sine egne overvejelser uden hensyn til megen udenomssnak, som der hverken er hoved eller hale på. For ham er hun intet andet end et barn, dertil noget forkælet og løgnagtig, men næppe til overmål. På hendes udsagn kan man naturligvis ikke bygge: Haver barnet tilforn sagt eet, så kan hun nu sige et andet, og er dog et umyndigt barn, omtrent 9 år gammel, som intet andet kan tages efter end barnesnak og præsumption³⁰, så man ej på hendes orakler kan lide. – Og det står ham ganske klart, at hun har spillet en stor rolle, først for Ole Bjørn, siden for hans modstandere. For de sidste er hun for tiden et vigtigt aktiv, der åbenbart ikke må udsættes for at tabe i værdi ved muligt at skifte mening og ændre udtalelser: Er barnet bleven frisk og sundt igen, hvi holder man det inde, ligesom fordulgt? – For resten har politimesteren på ingen måde forsømt at gøre, hvad han kunde, for at komme til klarhed over værdien af barnets vidneudsagn. Endog den tvivlsomme historie om hendes bylde-operation har han søgt at trænge

29. Fejl for Anne Lauridsdatter Gris, jfr. p. 173.

30. indbildning.

til bunds i, og det resultat, han er kommet til, må advare enhver mod at tillægge hendes påstande synderlig værdi: Eet observerede jeg af hende, hvorudinden hun sagde usandt, nemlig at en bartskær havde skåren hul på den byld, hun havde haft på hendes hals, da hendes fader anno 1696 var herover at søge råd for hendes sygdom. Nu er værten, som hun den tid logerede hos her i staden, i levende live, som jeg haver talt med, hvilken højt benægter, at der var aldrig bartskær eller andre hos hende i hans hus. Jeg haver og fornummen i bartskær-amtet, om nogen der kunde være, som hende haver betjent, men alle svarer nej, de vide intet af hende at sige. Med mere man kunde hende afmærke, at hun var bleven dristig og næsvis. – Men forøvrigt nærer han ingen tvivl om, at barnet har været endog meget sygt. Men: det må nu være som det vil, barnet holdes nu, Gud ske lov, for frisk og sundt. – Og når det er tilfældet, bør faderen Ole Langaard naturligvis have sit barn tilbage, ligesom han bør betale barnets fortæring og ophold i den tid, hun har været i pleje. Har man så nogen tvivl om Ole Langgaards gode vilje, kan jo amtmand, byfoged, amtsforvalter have indseende med ham.

Ligesom Claus Raschs indstilling over for de anfægtede i høj grad bygger på en normalt-menneskelig, fornuftbetonet medlidenhed, er hans indstilling til de øvrige implicerede heller ikke betinget af følelsesbetonet avind eller sympati, men af simple ræsonnementer på grundlag af iagttagelse og forhåndsviden. Poul Rytter mindes han ret vel, skønt han nu i nogen tid har været borte fra Københavns gader: Der er hos ham både en stor ignorance og malice Foruden det haver han altid, imedens jeg haver hørt af ham at sige og kendt, levet et forargeligt levned. – For hans vedkommende slutter Rasch sig ganske til kommissionsdommen: Thi det skulde være synd, at sådan en karl nogen sinde skulde betræde prædikestolen og betjene det hellige præsteembede. –

Men politimesteren vil ellers hellere forbedre end straffe, og navnlig ønsker han at redde, hvad reddes kan for samfundet, så må samvittigheden blive en privat sag mellem den enkelte og Gud. Frederik Christian Mavors har ikke handlet i nogen ond mening, og han har et godt rygte, han synes: i så måder at være af et langt bedre gemyt end som Poul Rytter, og derfor des mere eller lettere kunde stå til at hjælpe. – Man synes at høre en stemme fra en af det kommende århundredes oplysningsfilosoffer i politimesterens ræsonnement over Mavors: Det,

han haver vundet om den hvide rotte, item, efter hans udsigende, der haver været så meget djævelskab i hans kammers i de tider, som sused og brused omkring hans hoved i store fluers lignelse³¹, det lader jeg bero på ham selver, såsom han derom sin korporlige ed haver aflagt, og er ondt fore i den post på hannem til nogen straf at dømmes, om han end havde vundet velvidende usandfærdigen, såsom han og enhver haver det beneficium af Guds og kongens lov, som er, om nogen skal overvindes, da skal det klarligen med upartiske vidner den overbevises, at den haver vundet usandfærdigen. Det kan og vel være muligt, at et menneske i den fald kan være mere seende eller synsk end et andet. Hvilket som er, da vil jeg heller efter sådan beskaffenhed gå den middelvej og lade hans aflagte vinde og sigende stå på hans egen ansvar og samvittighed for den al-seende og vidende Gud; foruden det kunde hans sind i sådan tilstand, som der i Tisted haver været, med sådan alarm, skrålen og vrålen bleven meget obrueret³², at han kunde fået så stærk imagination, og derfor ej vil røre hans vinde ham til skade eller til gavn, og formener, han ved denne handel er bleven således kastigeret³³ og i bekostning bragt, at han en anden gang skal betænke sig bedre, og med et års relegation være nok. – Og helt uforståelig er dommen over hans søster, når kommissarierne selv udtaler, at hun ikke har gjort andet end at gå sin morbroders ærinde. Charlotte Amalie har stolet på ham, men det har en lang række præster jo også. Og forøvrigt er der ingen grund til at beskæmme hende med en forvisning fra stiftet, thi eftersom Ole Bjørn, som det tør formodes, ikke kommer til sit kald igen, forlader hun vel selv stedet.

Også for Lorends Meins vedkommende kommer Claus Rasch til et ganske andet resultat end kommissarierne. Mein er prokurator, slet og ret, han har påtaget sig at føre sager for folk, det har han lov til. Tilmed har jo biskoppen selv brugt ham og sendt ham i sit ærinde til Tisted³⁴. Og der er faktisk blevet øvet uret imod ham fra kleresiets side i Aalborg: Ellers haver han engang eller noget været til mag. Peder Reenbergs og især een gang med Ole Langgaard, hvor Langgaard ikke hemmeligen, men i folks nærværelse vilde tale med sit barn, da blev han [Mein] ikkun slet af mag. Peder Reenberg begænet, som var iblandt

31. Jfr. I, p. 342 f.

32. overvældet, bragt ud af fatning.

33. lugtet.

34. Jfr. I, p. 185.

andet³⁵, den og den skulde føre ham på sit halsben ud af sit hus, om han ikke gik strax bort etc. – Det tyder også på bevidst forfølgelse af ham, at han er blevet forvist fra alterens sakramente, hvilket tilmed næppe kan være sket uden biskoppens vidende og vilje: Hvoraf jeg ser og slutter, at det i Jylland er iblandt præster en almindelig måde at tvinge folk med, når de gør dem noget imod. – Lorends Mein bør efter politimesterens mening være fri for kommissionsdommen.

Heller ikke Ole Langgaards forseelser berettiger kommissarierne til at afsige så hård en dom over ham. Han har, ret beset, ene og alene været nidkær for sit barn og har søgt den hjælp for hendes tilstand, som var at få. Naturligvis var det ikke vel gjort af ham, at fatte mistanke til Anne Christensdatter, men det er ganske forståeligt, at han gjorde det, eftersom præsterne der i egnen jo regnede med en sikker mulighed for, at her forelå et tilfælde af besættelse. Og det er også ganske naturligt, at han betænkte sig på at sende sit barn til Aalborg, navnlig da der til at begynde med ikke forelå nogen kongelig befaling herom, men kun ordrer fra bisp og amtmand, fremsendt gennem byfogden: De gode mænd . . . havde efter min uforgribelig mening gjort langt bedre, at de selv havde umaget sig til Tisted, konfereret og talt med faderen og ellers om sagen på stedet grundelig inquireret, da havde sagen vel fået en anden natur. – Og så er det tilmed gået sådan, at Ole Langgaard faktisk er rejst fra Tisted til Aalborg med Kirsten, og det før den kongelige ordre om hans arrestering i tilfælde af fortsat ulydighed udstedtes³⁶, skønt: man kan letteligen tænke, hvor ugerne faderen vilde forlade sit barn, efterdi det da alt var kundbar, hvor hart og ilde de andre syge blev medhandlet i Aalborg, som lå i fængsel og jern. – Direkte ulovlig finder Rasch konfiskationen og bortauktioneringen af Ole Langgaards gods, bortvisningen fra sacramentet er intet andet end en fortsættelse af den direkte forfølgelse. Oven i købet hører jo så Ole Langgaard ikke til de anfægtede, hans sag er af en anden natur, den vedkommer egentlig ikke kommissarierne, den burde have været behandlet af hans ordinære øvrighed. Rosenvinge bør restituere Ole Langgaard alle hans midler, og Langgaard bør, nærmest for et syns skyld, af sin egen (og ikke af sine børns) midler bøde 40 rdlr.: og således kommissariernes ergangne dom ej videre at komme Ole Langgaard eller hans børn til nogen skade eller præjudice i nogen måder. –

35. blandt hvis ord var disse: Den og den etc.

36. Jfr. I, p. 375.

Claus Rasch giver absolut ikke udtryk for nogen sympati med en mand af Ole Bjørns natur og optræden. Men hans følelser for manden, der som enkeltperson er ham ret ligegyldig, som medmenneske af allerstørste betydning, forhindrer ham ikke i at afgive sit votum også om ham på grundlag af rolige overvejelser. Det er klart, at Ole Bjørn har optrådt alt for dristigt: stolendes meget på sig selv og hans studeringers videnskab og derimod agtet en del af vores lærde mænd ikkun lidet og allegeret andre udenlands lærde mænds . . . skrifter og bøger om besættelsers væsen, som han vilde bevise sin mening at være ret med. – Alt det giver nu Rasch en god dag, et faktum er det, dels at adskillige af de af videnskaben anerkendte besættelsestegn er iagttaget hos de anfægtede, og det af mange andre end af Ole Bjørn alene. Og selv om en del af egnens gejstlighed måske kan have været forledt af Ole Bjørn: så måtte der dog være nogle få iblandt, der kunde skønnet på noget extraordinaire af dette væsen, og i fald de ikke kunde, da må de være meget simple, og om jeg ret nu skulde sige, burde ej være præster . . . Det jeg ikke skal tale om synodet! Ere de herrer gejstlige der ikke fermer i deres sager, da bevare mig Gud fra dem! – På baggrund af sin ringe tillid til det jyske præsteskab, påpeger Rasch, at kongen har gode medici og theologer, som burde bringes i anvendelse. Selv tør han ikke dømmе om den Tistedske besættelses art, men eftersom den er blevet en sag, der angår ære, liv og gods, kan man ikke være forsigtig nok, og det vides jo efter loven og ritualen, at der er trolddom til. I hvert fald bør man ikke af hensyn til Højesterets reputation undlade atter at spørge det theologiske og det medicinske fakultet til råds i sagen: Hvem ved, hvad ved sådan examen kunde udforskes, om der ikke noget andet kunde være skjult derunder, man nu ikke er bekendt. – For Ole Bjørns vedkommende vil Rasch altså have sagen udsat og optaget til fornyet undersøgelse, men ikke på grund af sympati med manden. Det har været overmåde ubehageligt at overvære hans hovne optræden i Højesteret. Men i en så fordægtig og stridig sag gør man bedst i at indhente de bedste specialisters responsum, inden den endelige dom afsiges: Så kan mag. Ole komme tidlig nok, om han således skyldig findes, både fra ære, kald, boslod, [til] bål og brand. –

Politimesteren er tydeligt nok den af samtlige assessorer, der, med rutinemæssig sikkerhed, har sat sig bedst ind i sagen. Ikke alene har han, som nævnt, foretaget undersøgelser i anledning af Kirsten Langgaard, men han har også studeret aktstykker, som andre har forbigået

eller ikke har heftet sig ved, om det nu skyldes ligegyldighed eller ønsket om ikke at røre ved visse sider af sagen, dersom det kan undgås. For Rasch er intet ligegyldigt, han ønsker ikke, at noget eller nogen skal dækkes: Eet må jeg endnu her føje til, som i processens måde mig er forekommen, og mig giver end mere skrupel om sagen: er søgt med flid at få mag. Ole Bjørn af vejen og fra sit kald, som er: Der blev underhånden, imedens kommissionen i Aalborg holdtes, hos mag. O. Bjørn forebragt, dersom han lagde sit kaldsbrev fra sig, da vilde man hjælpe ham til et andet kald etc. Det er mig ikke vel anstændig. Thi haver han her været en gudsbespottere, så bliver han et andet sted ej bedre, og var da bedre, at han som en hypokrit og blasfement jo før jo bedre til bål og brand blev befordret. –

Som juridisk embedsmand af sundt omdømme har Rasch et åbent øje for uregelmæssigheder. Skyldig eller ikke skyldig, det står ham klart, at under processen mod Ole Bjørn: een og anden vel haver ladet se deres beredvillighed at bringe manden i miskredit og ulykke. – Der foreligger aktstykker: hvoraf klarligen kan ses, med hvad flid der er arbejdet på mester Olle Bjørns fortræd og ulykke, og at Envold Nielsens myndighed formåede meget at forhverve det, hvis der kunde være til mag. Ole Bjørns disavantage. – Rasch hentyder her til den megen snak om den faderlige revselse. Beviserne for dette forhold er ikke juridisk holdbare. Og for resten kommer det ikke assessor Rosenvinge ved, han burde kun have taget sig af besættelsessagen.

I det hele taget har man efter Rasch's mening på adskillige punkter pustet sagen alt for stort op: Angående det tyske pasqvil om denne forment besættelsessag såvel som den attest af Tisted byting de dato 12. jan. 1697³⁷ af nogle tåbelige kvindfolk, som ikke kan noget læse eller skrive, belangende nogle usømmelige ord og spådom etc., derom er min allerunderdanigste uforgribelige mening og betænkning, at man gjorde bedre at lade det tøj her i Eders majestæts kancelli ganske kassere end gøre væsen deraf, at lade det ved bøddelen opbrænde, efterdi man ikke ved, hvem det haver gjort, at det da til dens beskæmmelse kunde således vorde brændt, og derfor bedre at skarn foragtes og undertrykkes, thi så giver det mindst memoire både for indlandske og udlandske. – Optegnelser i tingbøgerne kan amtmand Bartholin sørge for at få udtaget, hvor det kan lade sig gøre, eller at

37. Jfr. I, p. 335 ff. – Attesten om Anne Jacobsdatters spådom blev sammen med mange andre fremlagt på Tisted byting 12.1.97, men henvist til kommissionen (Jfr. I, p. 427).

de i margin bliver påtegnet som ugyldige: hvorved man får de folk, som formener sig at være læderet, igen i deres sinds rolighed. –

I endnu højere grad end Peder Lemvig og enkelte andre giver Rasch udtryk for den opfattelse, at flere end de af kommissionen dømte misdædere har begået forskellige forseelser: Bispens magister Bircherod vedkommende, da er det vel uden al modsigelse, at han sig haver forset. Men derimod falder dette imod at sige, at det ej er sket af malice, men hans redelige godtroenhed haver forvoldet det, som bedre lader sig korrigerende og redressere, end om det med forsæt, ondskab og nachlæssighed var sket. – Men biskoppen burde rigtignok strax have taget sig personlig af sagen og omgående være rejst til Tisted: og det så uformærkt, uadvaret og med sine egne øjen og øren så og hørte dets tilstand og ikke dets sted skreven præsten til og derudinden slået sin lid til lejesvenden³⁸, som ej var det bispelige embede betroet, at stå i gabet for Satans listige anstød, og derved blev præsten sikker og hovmodig i sindet. – Hans indkaldelse til et ekstraordinært landemøde har været direkte ulovlig, og den hastige tilbagekaldelse af bønnen for de anfægtede forkastelig, fordi sådant nødvendigvis må sætte sindene i bevægelse hos almuen. Men da det med begrundelse i tilsvarende synspunkter næppe er tilrådeligt at straffe biskoppen offentligt, vil det bedste vel være, om han i løndom, dog i nærværelse af Sjællands biskop, modtager en alvorlig reprimande.

En lignende fremgangsmåde bør anvendes overfor vicesiftamtmand Bartholin, der bl. a. har bistået Bircherod med indkaldelsen af landemødet: således at han en anden gang skal se sig bedre for. – For hans vedkommende kan en bøde til Vor Frelsers kirke tillige komme i betragtning.

Ligeledes bør amtmand Scheel Due have en skriftlig reprimande, mest fordi han med hug og slag har overfaldet Ole Langgaard i hans eget hus.

Derimod kan der ikke rettes nogen anklage mod amtsforvalter Jens Hansen. Han har i virkeligheden kun gjort sin embedspligt.

Og endelig mener politimesteren at burde fremsætte et par almindelige bemærkninger om de præster, der har optrådt i denne sag, og som den ene dag har vidnet eet, den anden et andet, hvilket er uanstændigt, især for præster. Ganske uanset hvordan sagen falder ud, bør de have en alvorlig reprimande: at de herefter ere betænksomme og ser sig

38. Jfr. Joh. 10, 12–13.

bedre for, tager vel vare på deres studeringer samt et godt og skikkeligt levnedts førelse. Vogtende dennem fra umådelig drik af brændevin eller anden stærk drik, som en del præster i Jylland er henbøjet til, som betager al sind og sans. –

Frederik Christian Adellers votum, indleveret den 1. jan., er af omtrent samme størrelse som politimesterens, 25 sider, men måler sig ikke med det, hvad personligt præget indhold angår. Adeler gennemgår, med fyldigt referat fra aktstykkerne, dom efter dom. Og også han kommer i adskillige tilfælde til et andet resultat end kommissionen.

Der er ham ganske vist ikke tvivl om Maren Spillemands forseelser, men heller ikke om hendes sygdom. Og det er klart, at hun, som hendes medsøstre, af andre er blevet bestyrket i de tanker, at hun skulde være besat. Hun bør ikke henrettes, men kun stryges til kagen og under livsstraf forvises kongens riger og lande.

Heller ikke Karen Spillemands, Anne Krogsgaard og Karen Toftum bør, efter kommissionsdommen, lide på livet. En omstændelig gennemgang af deres sag overbeviser vel Adeler om, at de har forset sig, men også for deres vedkommende er der undskyldende momenter. Han: formener at det var det sikkerste at sætte dem alle tre i Børnehuset, på det at de der ved medikamenter og godtfolks hjælp kunde kureres, og at man desto bedre om dets beskaffenhed kunde blive forsikret. –

Men for Anne Jacobsdatter ser Adeler ingen grund til at fravige kommissionsdommen, hun har ikke alene 2. gang ladet sig besove, men har desforuden den slemme attest på sin samvittighed.

Derimod bør Anne og Gertrud Andersdøtre, som også Anne Dahl og Anne Pedersdatter Jens Bondes frikendes. Og Inger Fusmands lig bør begraves med de sædvanlige kristelige ceremonier, da alting tyder på, at hendes raseri og gudsbespottelser har været fremkaldt af en farlig sygdom. Biskoppen har forset sig med sine ordrer til Reenberg om ikke at tage hende til alters, og Rimand har gjort meget ilde ved at slå hende med en kæp. Men da han ikke er dømt ved nogen underret, kan hans sag ikke optages til doms her.

For Kirsten Langgaards vedkommende, og til hendes eget bedste, mener Adeler i det væsentlige at kunne bifalde kommissionsdommen: Som det er at befrygte, at hun lettelig kunde forføres igen, såfremt hun kom til Tisted, så skulde jeg være af den allerunderdanigste mening, at det var sikrest, at hun blev hos mag. Reenberg eller hos en anden smuk

mand i Aalborg, indtil at hun blev voksen, og at hun efter kommissariernes kendelse imidlertid blev underholdt af hendes mødrene arv. –

Poul Rytter bør stå offentlig skrifte og holde sig fra Ålborg stift, Mavors kan nøjes med forvisningen alene. En tidsbegrænset forvisning, tre år, findes at være passende straf for Charlotte Amalie, som ikke synderlig har forset sig.

Ole Langgaards optræden vil Adeler nærmest karakterisere som stor uforsigtighed, og han kan ikke bifalde kommissariernes hårde dom. Langgaard bør ikke lide anden straf end at betale kongens faldsmål, desuden 200 rdlr. til Vor Frelzers kirke, 50 rdlr. til kommissionsskriveren og ellers ingen sagsomkostninger.

Men Lorends Meins forsvar her for Højesteret var ikke holdbart. For hans vedkommende bør kommissionsdommen stå ved magt.

Amtsforvalter Jens Hansen har handlet efter ordre og kan ikke straffes. Og for resten kan der ikke føres sag mod ham her, da han ikke er dømt ved underretten.

For Ole Bjørns vedkommende må man se bort fra forskellige anklagepunkter. Den faderlige revselse er der ikke ført gyldigt bevis for, og hvad det angår, at han ved Anne Jacobsdatters famøse attest skulde have gjort sig skyldig i majestætsfornærmelse, da vedkommer det ikke kommissarierne, som alene skulde dømme i besættelsessagen. Det må blive kongens egen sag. Men eftersom Ole Bjørn i så mange andre måder har forset sig, bør han: have hans kald og præsteembede forbrudt, afføres af hans præstelig habit og derforuden gøre bispren offentlig afbed³⁹ og under højeste straf ej at lade sig finde mere udi Jylland. – Desuden bør processens omkostninger, 400 rdlr. til assessor Rosenvinge og 60 til kommissionsskriveren, betales af Ole Bjørn.

Poul Vindings votum af 24.12. er kort, 16 sider, og uformelt. Han søger i en række betragtninger at dele sol og vind lige, også han er klar over, at der er flere skyldige end de dømte. Hverken Ole Bjørn eller biskop Bircherod: haver brugt den moderation og varlighed, som vel udkrævedes i så vanskelig en casu. – Og tilmed: har de begge forvoldet, den ene med sin opiniatritet og den anden ved sin credulitet, at denne handel haver taget overhand, som ellers med en god konduite kunde været undsagt i begyndelsen. – Ole Bjørn kan åbenbart ikke betragtes som den egentlige anstifter af affæren, han som andre (og ingen

39. afbigt, undskyldning.

mere end Holger Sørensen Schandorph) har ladet sig bedrage. Men i modsætning til disse andre har Ole Bjørn hårdnakket fortsat, hvad han først var begyndt på, dog med en vis undskyldning i forskelligt af det forefaldne. For eksempel i det synodale, som udgik 22.4.96⁴⁰: Det er ingen under, at mag. Oluf Bjørn, der allerede var kommen i de besættelses tanker, er siden desmere blevet ved slig approbation styrket derudi, helst da han ved bispens medfølgende missive fik sådan lykønskning og velsignelse til at imodstå Satan. – Alligevel har Ole Bjørn tydeligt nok forset sig på en lang række punkter, og hans optræden her for Højesteret har været forargelig og påståelig. Bl. a. har han om de i Ribe kurerede piger: meget forargeligen sagt her for retten, at han endnu tvivlede om deres restitution, og i fald det var så, var det ikke mag. Jørgen Seerups medikamenter at tilskrive, mens hannem, som nat og dag indfaldt udi Guds barmhjertigheds arm med suk og bøn for de anfægtede. – Hertil kommer som særligt graverende, at han har fremlagt Anne Jacobsdatters skammelige attest: imod hans kongl. majestæts højpriselige, milde og retfærdige regering såvel som imod en del fornemme godtfolk. – Også den faderlige revselse må han nu anses for at have gjort sig skyldig i: Den måde, han haver her for retten villet forsvare det med, er hel suspekt, idet han mener, at det er præsterne efter loven tilladeligt, liber 2, cap. 6., art. 2.⁴¹ – Ole Bjørn bør i det ringeste have forbrudt kald og embede, ærestitel og boslod og præstelig habit samt: inden 4 uger, under straf til Bremerholm, at entvige Eders majestæts riger og lande. –

Vinding mener, at man er nødt til også at anklage biskop Bircherod. Han har ubestridelig været alt for godtroende. Og han burde mere lemfældigt have advaret Ole Bjørn og prøvet på at bringe ham til fornuft. Men Ole Bjørn har tvært imod været holdt uden for al undersøgelse og rådslagning i sagen. Hertil kommer, at biskoppens pludselige takkebøn for Maren Spillemands bekendelse nødvendigvis har måttet forvirre menigheden, der jo havde set de store foregående anstalter for de anfægtede. I det hele taget tyder biskoppens fremgangsmåde mod Ole Bjørn på stor uvilje og: at han haver været animeret imod hannem for hans relation af 18. april 96⁴², hvorved han var bleven forledt. – Biskoppen har i det hele taget forløbet sig på mange måder og har over-

40. Jfr. I, p. 152 ff.

41. Danske Lov, I, c.: Dersom Ungdommen bliver forsømmelig at lære Børnelærdommen, skulle de af Præsten straffis derfor, etc. –

42. Jfr. I, p. 145 ff.

skredet sin myndighed. Han bør, som også loven foreskriver: stædis til Ords i to, eller tre, andre Superintendenters, eller andris, som Kongen dertil forordner, Nærværelse⁴³, – for at forsvare sig.

Hvad de anfægtede angår, skyldes deres tilstand en uudredelig blanding af superstition, sygdom og malice: hos somme mere, og hos somme mindre. – At det hele allerede til at begynde med er blevet anset for besættelse, det: er bispem tillige med mag. Oluf Bjørn og al gejstligheden skyldig udi. – Men at det endnu hos de anfægtede selv og hos adskillige andre stadig anses for at være en besættelse, det skyldes alene Ole Bjørns halsstarrighed. Efter Vindings mening vilde det være bedst, om de fem kvinder, som nu sidder i stadens arrest, Maren Spillemands, Karen Spillemands, Anne Krogsgaard, Karen Toftum og Anne Jacobsdatter: udi evig forvaring bleve hensatte og fra hinanden, det længste muligt var, separerede, således at dennem intet kunde mangle hverken af den oplysning og underretning, de burde have til deres legemers kur og forplejning, om nogen af dennem kunde have de tilfælde, som slig opvartning behøvede.

Kirsten Langgaard bør naturligvis ikke tilbage til faderen, idet det ses af akterne: at han med gewalt haver villet have hende legemlig besat. – Hun bør anbringes hos godtfolk og underholdes af sin mødrenearv.

Inger Fusmands lig bør man ikke fortsat forfølge, det kan begraves om aftenen i kristenjord, med jordpåkastelse af præsten. Thi man er faret meget hårdt og ukristeligt frem mod denne barselkvinde, og Jens Rimand bør for sin adfærd betale afdødes mand 30 rigsdaler.

Når biskoppen og hele synoden i sin tid troede på besættelsen, er det intet under at Charlotte Amalie Mavors, Christian Frederik Mavors og Poul Rytter også gjorde det. I hvert fald bør Charlotte Amalie og Christian Frederik ikke lide anden straf end den at skulle holde sig borte fra Tisted og omegn: Mens Poul Rytter, som meget usømmelig og utilladelig haver forholdt sig i den hele sag og desforuden nok er bekendt for sin uskikkelighed . . . bør . . . være in perpetuum relegeret fra gejstlige beneficiis og bestillinger. – For Lorends Meins vedkommende bør kommissionsdommen stå ved magt.

Ole Langgaard har været opsætsig og påståelig, men den hårde kommissionsdom har han aldeles ikke fortjent. Han bør alene, for sin opsætsighed, bøde 100 rdlr. til Vor Frelsers kirke.

Processens omkostning skulde rettelig betales af Ole Bjørn. Men

43. Danske Lov, 2. bog, 17. kap., 23. art.

han er formodentlig ikke i stand til det. Højesterets dom bør indføres i alle de protokoller og tingbøger, som indeholder noget om denne sag, så alle både nu og senere kan se dens endelige udfald.

Også Vilhelm Mule foretrækker at give sit votum, af 28. december, 20 sider langt, en ret fri form. Han kommer ikke, sådan som f. ex. Claus Rasch, synderligt ind på de principielle sider af sagen, men nøjes med at skønne over de enkelte tilfælde. Dog betragter han de fem fængslede kvinder under eet, skønt der, som han indrømmer, kan iagttages visse forskelle i deres tilstand. Navnlig er Maren Spillemands tilfælde mere kompliceret end de andres. Men de er dog alle omtrent lige gode og tydeligt nok strafværdige.

Men Mule er en human mand, han tager i betragtning, at det er kvinder, sagen drejer sig om, ingen mand har været eller har anstillet sig anfægtet, og der kan faktisk være nogen grund til at tro, at de desuden har været angrebet af en og anden sygdom. Og: så haver disse enfoldige mennesker bleven ved deres galskab og forment, at deres præst ej kunde fare vild. – Mule tør derfor for deres vedkommende ikke følge kommissariernes dom, men holder for: at de deres livs tid burde at indsættes enten i Børnehuset eller på andre steder, hvor det Eders kongelig majestæt behager, til at arbejde og ofte af præsterne at besøges og undervises og altid i så måder holdes til gudsfrygt Så er jeg nok forsikret, at når de havde ingen, som således kunde styrke dem i deres galne mening, som hidindtil sket er, skal deres formente djævel nok lade dennem i ro. Og hvis de da enten på en eller anden måde lode sig forlyde hos nogen om deres besættelse og i ringeste måder begyndte sådanne aktioner og ophævelser igen, da derfor således at straffes, at de ej kom igen. Og er det at bejamre, at disse arme mennesker ikke ere faldne i andres hænder, som i steden for at styrke dem udi deres galskab havde vilt bedre undervist dennem, thi da havde dette besættelsesværk aldrig kommen så vidt. –

Også Anna og Gertrud Andersdatter vil Mule have befriet, de bør slippe for den store skam at stå åbenbare skrifte. Men i det øvrige følger han for de anfægtedes vedkommende stort set kommissionsdommen. Og Kirsten Langgaard bør ikke tilbage til faderen, som måske kunde være hård imod hende, men anbringes hos godtfolk og leve af sin mødrearnav, til hun selv kan fortjene sit brød.

For de øvrige dømtes vedkommende er Mule mere tilbøjelig til at

søge dommene skærpet end mildnet. Poul Rytter kan efter hans mening ikke slippe billigere end med den af kommissarierne idømte straf. Og det forekommer ham, at Christian Frederik Mavors har været lige så god som han til at bestyrke almuen i troen på besættelsen. Han: haver set en kat i mag. Oluf Bjørns vindue, som han mente, var Djævelen, og derfor tiltalt hannem, så at en kvinde, som katten tilhørte, var bange for sin kat. – Da han heller ikke her for Højesteret har kunnet fremføre noget vægtigt forsvar, er det rimeligt, at han lider samme straf som Poul Rytter. Og hans søster Charlotte Amalie har aldeles ikke været uvidende om bedrageriet, men har alligevel bestyrket de anfægtede i deres optøjer. Hun bør ikke alene lide efter kommissionens dom, men også stå åbenbare skrifte. Ligeledes bør Lorends Mein som tillæg til kommissionsdommen bøde 50 rdlr. til Vor Frelzers kirke samt på Aalborg byting eller landemode give biskoppen, provst Reenberg, Holger Sørensen Schandorph, Mumme og Habakuk Koch en offentlig erklæring og afbedelse.

Med en mand som Ole Langgaard har Mule medlidenhed, skønt han mener, at han er blevet fuldt korrekt behandlet og i for sig burde lide fuldt efter kommissionsdommen. Men man kan til en vis grad undskylde hans handlemåde, han bør: for at gå i jern på Bremerholm fri at være, såsom den faderlig omsorg, han drog for sit barn, kunde have været en del årsag til denne hans formastelse, som han, som en ukyndig mand udi lands lov og ret, ikke haver haft bedre forstand; og hvis nogen videre moderation herudi kan ske, indstilles til Eders majestæts egen nådige behag. –

Vilhem Mule er hastet gennem disse domme for at nå frem til hovedmanden Ole Bjørn, der interesserer ham, uden at det dog lykkes ham at komme til nogen forståelse af hans mærkeligt sammensatte karakter. Mule gennemgår punkt for punkt Ole Bjørns forseelser og vurderer dem, hans for store godtroenhed, hans endnu større halsstarrighed, hans opsætsighed imod sin biskop og sine andre overordnede, hans vranglære: Det er fast ikke at begribe, hvorledes sådan en mand, som altid haver været holdt for en lærd mand, kunde falde i sådanne vildfarelser, som i mine tanker ere forskrækkelige at høre. – Hvad den faderlige revselse angår, kommer Mule efter en detailleret gennemgang af aktstykker og vidneudsagn til den overbevisning, at Ole Bjørn er skyldig også på dette punkt. Og for offentliggørelsen af den skammelige attest på grundlag af Anne Jacobsdatters raseri bærer han også ansvaret:

Så kan jeg ingenlunde begribe, hvorledes mag. Oluf så dumdristig haver tordt understå sig at fremlægge enten på tinget eller for kommissionen sådan et uforskammet skrift, og kan jeg ikke forstå, hvorledes hans fornuft og forstand har kunnet været ham således betagen, der han dog altid har været holdt for en meget lærd og skikkelig mand, førend han nu i denne sag haver ladet se hans meget store dårlighed og forblindelser. – Ole Bjørn bør ikke alene lide efter kommissionsdommen, thi han er en farlig mand. Da: det er at befrygte, om han igen skulde komme på fri fod, han da enten her eller på andre steder skulde videre både mundtlig og skriftlig ville defendere sådanne hans onde og forargelige tanker, så er i lige måde min allerunderdanigste mening, at han udi et evigt fængsel hans livstid burde at hensættes. –

Niels Benzon holder samme form og opstilling som Vilhelm Mule, men ikke samme mål, thi det votum, han afgiver den 27. december, fylder 66 sider.

Men som Mule går han lige til sagen og indskrænker sig til at udtale sig om de enkelte tilfælde, i kommissionsdommens rækkefølge. Fyldigheden fremkommer mest ved flittig referering og citering af aktstykker.

For Maren Spillemands vedkommende vil Benzon have kommissionsdommen skærpet. Han ser ikke rettere, end at hun for sit åbenbare bedrageri og sin forhærdelse trods løfte om kongelig nåde må straffes efter lovens 6. bogs 1. cap., art. 7, altså efter Rosenvinges strenge påstand⁴⁴.

Mod andre af de anfægtede føler han sig mildere stemt, fordi det forekommer ham, at der findes visse undskyldninger for deres forseelser. Karen Spillemands er ikke selv gået til bekendelse, og der foreligger ikke erklæringer fra det medicinske og theologiske fakultet, hvoraf klart fremgår, at hun er skyldig i direkte bedrageri. Benzon tør da heller ikke følge kommissionsdommen, men finder det rimeligere: at hun på eet års tid eller flere blev sat i Spindehuset og siden ladt på fri fod, om hun befandtes skikkelig, dog ikke mere at opholde sig efterdags udi Aalborg stift under livsstraf. –

Ganske parallelt hermed er Anne Krogsgaards tilfælde. For hendes vedkommende vil Benzon: inklinere derhen, at hun ej lider på liv eller lemmer, men skikkedes til Spindehuset der at arbejde og fordrive sådanne urolige tanker en tid lang, og længere end Karen Spillemands,

44. Jfr. p. 148.

og, når det behager Eders majestæt, at hun blev derfra udvist, at hun siden ej måtte opholde sig udi Aalborg stift under livsstraf. –

Og samme straf bør også Karen Toftum lide, thi der er adskillige tegn, som tyder på bevidst bedrageri.

Men Anne Jacobsdatter kan ikke finde nåde, bedragerisk, halsstarrig og utugtig som hun er. Hun, der var forholdsvis mildt dømt af kommissarierne⁴⁵, må efter Benzons mening rettelig lide samme hårde straf som Maren Spillemands.

Dog er Benzon, ligesom Rasch, klar over, at der skal to til at bedrive utugt, og han drager også den retfærdige konsekvens heraf og indfører et nyt moment i sagen: Og som hendes bolere, denne Jens Bysvend af Aalborg, meldes at skal være rømt, så stilles det allerunderdanigst til Eders majestæts allernådigste vilje, om hans proces ikke skulde gøres ham alligevel for sådan hans betroede fanges forlokkelse, hvilket straf vel ej egentlig er defineret udi Eders majestæts lov, men andensteds fører livsstraf med sig og er nogen anledning til udi løbsagtheds gradibus i den 2. art. p. 935⁴⁶. –

For Maren Hansdatter Sirichs, for Anne og Gertrud Andersdøtre bør det, som for Anne Dahl og Anne Pedersdatter Jens Bondes, forblive ved kommissionsdommen. Og Kirsten Langgaard bør ikke, som kommissionen har dømt, rives ud af sit milieu og flyttes til Aalborg, men blive i sin hjemegn, dog hellere hos en af vennerne end hos faderen: på det han ej måtte have lejlighed at hævne for strengt den hannem ved hendes malice påførte fortræd. –

Men for Inger Fusmands vedkommende foreligger der særlige omstændigheder. Thi hun har uden tvivl været syg, og hun er blevet unødigt hårdt behandlet: Udi mine tanker var det ej heller vel gjort af hr. Mogens Dyre og af dem, som havde ham at befale, at ikke stede hende i hendes svaghed . . . til sakramentet . . . Så var det og hel utilbørligen gjort af Aalborg-skoles hører Jens Rimand efter hans egen vidne . . . slog hende udi hendes paroxysmo. – Rimand bør betale sine voldsbøder, og i sagsomkostninger til Anders Skomager desuden 30 rdlr. Og så bør sagen for hendes vedkommende forøvrigt afsluttes uden videre

45. Jfr. p. 168.

46. D. v. s. Danske Lov, 6. bogs 13. cap., art. 2: Beligger nogen Formynder sin Myndling, eller Lavværge den Enke, som hand er Lavværge for, da bør hand, om hand ledig er, at egte hende, om hun vil. Vil hun ikke, da haver hand forbrut sin halve Hovedlod til hende foruden Bøderne til Herskabet. Kand hand ikke egte hende, formedelst hand gift er, da haver hand forbrut sin heele Boeslod til lige Deele imellem hende og Herskabet.

forfølgelse: Efter min allerunderdanigste mening skulde hendes mand og børn ej nægtes den trøst at se hende begravet som en anden kristen og sig ikke udi hende beskæmmet, dog at det skete uden vidtløftige ceremonier med følge og klokkegang til kirken. –

Der ligger nogen kritik af kleresiet i dette. Og det gør der også i Benzons bemærkning om Anne Gris, der forlængst er ude af sagen, og som end ikke har været anklaget. Den svarer ganske til Claus Rasch's forundring i samme anledning⁴⁷: Og kan ej begribe, hvorledes bispen har, des uanset, holdt hende til at stå åbenbare skrifte tillige med Maren Sirichs i Tisted kirke og hende der absolveret. –

I det hele er Benzon ikke ivrig for strenge straffes idømmelse, han vil hellere, hvor der er mulighed for det, håbe på forbedring. En mand som Poul Rytter søger han dog ikke at dække, han bør lide efter kommissionsdommen. Men Mavors kan i visse måder undskyldes og har for så vidt allerede lidt straf nok, eftersom han: må være nu skamfuld for sin lettroende, efter at han haver fornummen Kirsten Langgaards bekendelse og de andres udleende. – Man bør nok benåde ham for relegationen og både ham og Charlotte Amalie for forvisningen fra Aalborg stift. Ligeledes kan en del af straffen over Lorends Mein måske eftergives i betragtning af den forhånelse, han har lidt ved at blive bortvist fra skriftestolen.

For Ole Langgaard har Niels Benzon fattet særlig interesse, han gennemgår hans sag omhyggeligt og refererer den i enkeltheder. Og han kommer til det resultat, at kommissionsdommen er alt for hård, skønt Ole Langgaard i visse måder har forbrudt sig. Og da der kan anføres store undskyldninger for alle hans forseelser, og da han faktisk har været udsat for forskellige overgreb, bør han kun idømmes en ringe straf, nogle bøder, og: beholde sin øvrige bo og den igen bekomme så god, som han den ved sin ed kan erholde at have været, da den blev beskreven. – Det kommer ham til gode nu, at kommissarierne: imod bedre vidende haver dømt, efterdi de ej i denne sag haver været ordentlige dommere. –

Endnu omhyggeligere overvejer han Ole Bjørns sag, han opstiller, refererer og bedømmer de enkelte anklagepunkter. Egentlig ophavsmand kan man ikke beskyldte Ole Bjørn for at være, thi nogle af de anfægtede var angrebne, allerede inden han kom til Tisted. Men han

47. Jfr. p. 268.

har så ladet sig gribe af sagen, har selv troet på den og på sine egne evner. Han har tilmed fået støtte fra kleresiet, biskoppen troede jo til at begynde med selv på besættelsen, og: ingen hjælp bedre til end mag. Holger Schandorph. – Ole Bjørns forseelse er da først og fremmest den, at han vedblev at være forstokket og påståelig, selv efter at han som enhver anden har måttet kunne se, at her er tale om bedrageri. Hertil kommer så anklagerne for de øvrige forseelser, hvori det viser sig, at han i højere eller mindre grad er skyldig. For alt dette bør Ole Bjørn da ikke alene lide efter kommissionsdommen, men også, for at betages al mulighed for at afstedkomme lignende ulykker i fremtiden, hensættes i livsvarigt fængsel.

Men forøvrigt er det iøjnefaldende nok, at der under sagens udvikling er forefaldet forskellige misbrug fra myndighedernes side, dem som bl. a. Ole Bjørn med rette har påpeget under sin proces. Der foreligger åbenbart også tilfælde af ligefrem forfølgelse: Det synes, at den kirkens myndighed med frahold fra det dyrværdig altarens sakramente er bleven noget misbrugt både udi Aalborg og Tisted. –

Hans Nansens votum er ganske kort, 14 sider, indleveret 5. januar. Det synes ikke, at opgaven har interesseret ham synderligt, kun i enkelte tilfælde kommer han på grundlag af forskellige hastige overvejelser til synspunkter der afviger væsentligt fra kommissariernes, hvis domme han ellers i de fleste tilfælde billiger. Grunden til, at han ikke kan anerkende kommissionsdommen over Anne Jacobsdatter, er det nye moment, som er fremkommet ved hendes barsel i slutteriet. For denne forseelses skyld bør hendes dom skærpes; hun: bør at miste sit hoved, som bør sættes på en stage. –

Til gengæld vil han undskylde Charlotte Amalie Mavors. Hun bør, som et enfoldigt kvindemenneske: i alle måder fri at være, dog entholde sig fra Tisted by. – Kirsten Langgaard kan der naturligvis ikke blive tale om at straffe, men hun bør i nogle år holdes borte fra Tisted. Og mod Lorends Mein er de fleste anklager uholdbare, hans eneste straf bør være en bøde på 10 rdlr., til Vor Frelsers kirke.

Men også Hans Nansen er klar over, at Ole Langgaard er blevet behandlet hårdt og uretfærdigt. Efter sine virkelige forseelser kan han kun straffes på sin formue. I hvor høj en grad dette bør finde sted, henstilles til kongens bestemmelse med den bemærkning, at Ole jo allerede er hårdt ramt og ganske ruineret.

For Ole Bjørns som for de fleste andres vedkommende vil Hans Nansen følge kommissionsdommen.

Endnu kortere, det korteste af dem alle, er Willum Worms votum af 11. januar, 13 sider. Også han er i mange tilfælde tilbøjelig til at følge kommissionsdommene, men han indtager dog væsentlige særstandpunkter. Han undskylder de fem i slutteriet, fordi de er blevet foranlediget til deres forbrydelser af deres sjælesørger. De bør efter Worms mening alle anbringes i Spindehuset eller på andre steder, hver for sig, og arbejde der deres livstid og flittigt besøges af læger og præster for mulig helbredelses og forbedrings skyld. Men Maren Spillemands bør dog, som den førende i laget: nogle gange derinde piskes. –

Worm vil også være skånsom mod Ole Langgaard. Som flere af sine kolleger foreslår han kommissionsdommen stadfæstet, dog med fradrag af bestemmelsen om opholdet på Bremerholm. Derimod anser han åbenbart Poul Rytter for en farlig mand, siden han for hans vedkommende vil have kommissionsdommen skærpet med livsvarig landsforvisning. Og Ole Bjørn bør i livsvarigt fængsel.

Det interessanteste ved Willum Worms votum er nogle tilknyttede bemærkninger om visse personer uden for de af kommissionsdommen rantes kreds. Biskop Bircherod har tydeligt nok forset sig ved til at begynde med så uforsigtigt at fæste lid til Ole Bjørn. Men hvor vidt der af den grund skal lægges sag an imod ham, bør kongen alene bestemme. Og om amtmand Jørgen Scheel Due og provst Holger Sørensen Schandorph, hvis optræden også har været påfaldende, kan Worm ikke udtale sig nærmere, da de ikke er dømt ved nogen underret.

Caspar Schiøler er en munter, uhøjtidelig, velmenende og ikke meget grundig mand, der gør hele den store sag af i et udateret, kortfattet votum, 21 sider. Han anslår strax den tone, som viser hans fornemelse af, at man for alle parters bedste ikke bør tage tungere på sagen end netop nødvendigt og hellere hjælpe og forbedre, hvor det kan lade sig gøre, end hævne og straffe. Hvor han kan, følger han kommissionen, men er ikke uden kritik, visse af dens domme ønsker han formildet, andre skærpet. Med de dømte kvinder har han, som de fleste af sine kolleger, medlidenhed. Men han kan ikke lade være med at more sig over både dem og deres profet:

Udi den sag anlangende det forment besættelsesvæsen i Tisted og dets vedkommende, som for højeste ret er bleven udført, møder mig

først et selskab af fem kvindfolk, nemlig Maren Spillemands, Karen Spillemands, Anne Krogsgaard, Karen Toftum og Anne Jacobsdatter, som mester Ole Bjørn og hans tilhængere have endelig vilt, at de skulde være legemlig besatte, og til den ende ere der adskillige vidner og attester til veje bragte om deres forborgens donters⁴⁸ videnskabe, overnaturlig styrke, fremmede tungemåls kundskab, forskrækkelig råben, skrigen, tuden, kattes, hundes og andre dyrs lyds efterabning, Guds bespottelse og hans ords forvendelse, deres næstes beskæmmelse, sære gebærder, gale miner og andre deslige optøjer, som han og bemeldte hans tilhængere have holdt og endnu holde for visse legemlig besættelses tegn. Men når man dem ret ved dagen anser, som de i sig selv ere, findes de langt anderledes og kan ganske intet derhen regnes, som og med mange godtfolkes vidner er bevist. –

I og for sig kan han for disses vedkommende nok bifalde en ret streng domfældelse, men han finder nogen undskyldning deri, at der hos dem alle kan have gjort sig nogen svaghed gældende, han kommer sluttelig til det resultat, at kommissarierne her har været for strenge:

Så kan jeg ej følge den over dem fældte dom, mens falder heller i de allerunderdanigste tanker, at de samtlige bør udi Spindehuset eller på et andet sted hensættes, dér deres livstid under skarp tilsyn flittig at arbejde og af visse dertil forordnede præster ideligen opvartes. –

Også Anne og Gertrud Andersdatter har han sit eget syn på, de har kun været syge, nu er de kurerede, og de bør ikke lide nogen straf. Men for de øvrige anfægtedes vedkommende, også hvad angår afdøde Inger Fusmand, mener han ikke, der er grund til at kræve ændringer i de afsagte domme. Kirsten Langgaard, der er forført i sin barndom og uforstandighed, bør anbringes hos godtfolk og optugtes for den hende tilkommende mødrearv.

Noget mere streng er han mod de øvrige i sagen interesserede, og hverken for Poul Rytters eller Christian Frederik Mavors vedkommende vil han foreslå nogen formildelse. Han har lagt mærke til, at Mavors aldeles ikke er så uskyldig, som visse andre vil mene, og han har navnlig ikke villet lade sig retlede: Han haver ikke heller kunnet holde sig for højeste ret, mens erindret mag. Ole Bjørn så om eet, så

48. gerningers, forretningers; jfr. I. p. 44 m. note 16. – Det åbenbart allerede o. 1700 uklare udtryk rettes i afskriften Ny kgl. Saml. 423 fol., p. 449, til: »forborgene doctors«, rimeligvis efter titlen på en maskekomedie.

om andet, som ham syntes at kunne være forbigået, hvoraf nok er at slutte, hvad hans tanker endnu om dette værk kan være. – Schiølers forslag om, at Charlotte Amalie Mavors skal stå åbenbare skrifte og forvises fra Aalborg stift, er en vis skærpelse af kommissionsdommen, forhøjelsen af den Lorends Mein idømte bod, fra 10 rdlr. til Vor Frelseres kirke til 50 rdlr. til gudeligt brug, ligeså.

Schiøler finder også, at Langaard er strafværdig nok til at have sine midler forbrudt, men han ønsker ham ikke på Bremerholm. Til gengæld bør han stå åbenbare skrifte. Og hans prokurator Bertel Bjørnsen, der åbenbart har forarget mange ved sin optræden i Højesteret, vil han have dømt til at gøre sin undskyldning for kommissarierne, for biskoppen og for Rosenvinge samt til at betale en bod på 30 rdlr. til gudeligt brug.

Endelig Ole Bjørn, hvis sag Schiøler gennemgår punkt for punkt, hans enerådige optræden med de anfægtede, hans vedvarende halsstarighed, hans ulydighed mod kongen, hans vranglære, den faderlige revselse, hans forhold til den skammelige attest. Hertil hans uforskammede optræden i og udtalelser til Højesteret, tilmed isprængt platte vittigheder og udtryk: Sin biskop haver han ej heller forskånet, mens i største hidsighed sagt, at han måtte skamme sig, at han på sådan måde vilde gå ham på, og derforuden, at han har brugt Ole Dreyer til at dreje sagen etc. Han haver ikke kunnet ladet sig nøje at kalde adskillige breve bænkebreve og falske breve, mens endog derhos meget plumpt og uforskammet sagt, de vare værd at gå med på et andet sted. – Dommen over Ole Bjørn må efter Schiølers mening skærpes, han bør: sættes udi et evigt fængsel og der nødtørftig opholdes. –

Schiøler er klar over, at der kan rettes visse bebrejdelser mod biskoppen, mod amtmand Scheel Due, mod amtsforvalter Jens Hansen. Men der er ingen sag imod dem, han kan da heller ikke gå i rette med dem.

Det mest bemærkelsesværdige i Schiølers votum er en temmelig tilfældig bemærkning, en ret løs begrundelse for et forslag af sekundær betydning for den foreliggende sag. Han finder, at der bør afsiges dom for, at processer, der måtte flyde af denne sag, som nu skal afsluttes, må afvises af domstolene, og at alt det, der er indført i tingbøgerne, bør slettes og kendes dødt og magtesløst: på det de afskyelige besættelses og trolddoms sager een gang for alle kunde med rode oprykkes og fuldkommeligen dæmpes. –

Matthias Moths votum af 23. december er kort, 17 sider, men vægtigt. Han tager sagen på sin egen måde og afviger på enkelte punkter væsentligt fra kommissionsdommene. At Ole Bjørn er sagens hovedmand, og at han er farlig for statens sikkerhed, derom nærer Moth ingen tvivl, han har nemlig bidt mærke i visse af præstens for den unge enevælde højst utiltalende ræsonnementer: Til denne hans opsætsighed at excusere haver han for højesteret påstået, at ingen er obligeret til at adlyde sin øvrighed videre end hans samvittighed tilsteder, og illustrerede det med dette eksempel: »Dersom en soldat blev befalet noget af sin officerer, som soldaten syntes at være mod kongen, burde han ej at adlyde sin officerer, langt mindre en præst, om biskoppen befalede noget, som præsten syntes at være mod Gud.« Hvilken mag. Olufs lærdom vilde være af allerstørste og skadeligste consequents, om han eller andre præster skulde få det råderum den enfoldige almue sligt at indprædike. –

Moth stiller også Ole Bjørns hovedmotiv op på sin egen, sikkert i det væsentlige rigtige måde: Til at stifte dette besættelses og trolddoms værk haver mag. Oluf, så vidt af de fremlagte dokumenter kan sluttes, fornemmelig være tilskyndet 1, af et ukristelig had mod borgemester i Tisted, fordi han nægtede ham sin datter til ægtefælle, og haver ved de formente besattes påråbelse villet gjort hans kone til en troldkone, og, om ej at få hende brændt, hænge huset en klik på og således hævne sig. 2, af letfærdighed, for ved den besættelses skræk at have kvindeskønnet efter sin vilje. 3, af en utidig ærgerrighed at være anset af folk for en stor helgen, som kunde gøre lige så store mirakler som apostlerne. –

For dette, i forbindelse med de mange andre forseelser, står Ole Bjørn egentlig til livsstraf. Den mildeste dom må være, at han mister ære og boslod og rømmer kongens riger og lande senest 4 uger efter dommen, under straf af livsvarigt arbejde på Bremerholm.

Modsat flertallet af sine kolleger finder Moth kommissionsdommen over Ole Langgaard i alle måder lovlig og retfærdig. Han har været Ole Bjørns fornemste håndlanger, og hans prokurator, Bertel Bjørnsen, der på hans vegne her i Højesteret har insulteret kommissarierne, bør idømmes en bøde på 100 rdlr. til Vor Frelsers kirke. Men måske kan et eventuelt overskud af Ole Langgaards midler, når gæld og processens omkostninger er betalt, hensættes til Kirsten Langgaard til hendes op-tugtelse.

De andre assessorer er gået ret let hen over amtsforvalter Jens Hansens mulige forseelse. Men netop ham har Moth et godt øje til, han kender ham fra sagens gang, og han mener ikke, han på nogen måde kan undskyldes, thi han har været Ole Bjørns anden ivrige håndlanger. I stedet for, hvad han nok kunde have gjort, bestemt at undslå sig for at udføre amtmand Scheel Dues ordre om at føre sag mod hexene⁴⁹, farer han tvært imod meget ivrigt frem: og med en utilbørlig medfart bringer Anne Christensdatter til bekendelse, at hun var en troldkone. . . . Haver og begært forlov af rentekammeret at lade denne kvinde med andre, som var dømt til at være troldkoner, henrette efter hjemtingsdommen, tvært imod loven, sigendes i samme skrift, at han vidste vel, at dersom de kom for landstinget, de der blev frikendt, og i så måder tragtet efter at udgyde uskyldig blod. Men som han fra rentekammeret fik ingen bifald, men blev henvist til kancelliet, haver han skrevet mig til derom, og med mange omstændigheder og stor nidkærhed søgt at indbilde mig, at det var en legemlig besættelse, og at de troldkoner var årsag dertil, hvilke dog for landstinget er bleven frikendt⁵⁰. – Jens Hansen bør efter Matthias Moths mening tiltales for dette forhold, eller måske slippe med at betale 500 rdlr. til Vor Frelsers kirke.

Følger kongen Matthias Moths indstilling, vil dette kirkebyggeris kapital forøges ret betydeligt. Thi så vil den ydermere ikke alene modtage 100 rdlr. fra Lorends Mein og 100 andre fra justitsråd Bartholin, som har været biskoppen behjælpelig med at indkalde til det ekstraordinære og ulovlige landemode (for hvilket forhold han tillige må have en skarp reprimande). Men fra biskop Bircherod, der bør bøde for sin utilgivelige godtroenhed, tillige 1000 rigsdaler.

I det hele taget følger Moth sig højt hævet over både kommissarierne og de af dem dømte. Han stiller sig ikke på noget parti, men overvejer hver enkelt persons forhold. Amtmand Scheel Due, som på egen hånd har: ladet disse for trolddom angivne personer fængsle og hårdeligen medhandle uden ringeste bevis, og som har slået Ole Langgaard i hans eget hus, bør have en skarp irettesættelse.

For de anfægtedes vedkommende kan Moth i det store og hele bifalde kommissariernes dom. Men han ønsker den formildet med hensyn til de fem forstokkede, som nu sidder i slutteriet, thi de har nogen und-

49. Jfr. p. 101.

50. Jfr. I, p. 419 f.

skyldning i at være forført af deres sjælesørger. Der kan naturligvis ikke blive tale om at sætte dem i frihed, idet de i så fald selv kunde forføre andre til samme galskab: som langt mere fortræd, end nu er sket, og måske blodsudgydelse vilde forårsage. – Moth finder det rigtigst, om de fordeles i hospitaler i Sjælland og Fyn: og der, hver for sig i eet kammer fra de andre hospitalslemmer deres livstid indsluttet forblive. –

Endelig Kirsten Langgaard: Mig synes, at dette uskyldige og forledte barn ingen straf bør at lide, men recommenderer hende allerunderdanigst til den nåde, som jeg i mit votum om hendes fader allerunderdanigst har meldet om. –

Otto Krabbe går, så direkte det er ham muligt uden at blamere sig, imod kommissionens rettergang og kommissariernes domme. Han finder sig altid kaldet til at tage de svage og de forfulgte i forsvar, og i dette tilfælde gør han det i et 56 sider langt, sent, først den 12. januar, indleveret, velovervejeth votum, noget formalistisk og kværuerende, men præget af sin forfatters had til uretten og forsigtige mistanke til alle udøvende myndigheder, en indstilling, der får ham til at se de dømte som i det store og hele uskyldige martyrer for et tyranni udøvet af dumme theologer og samvittighedsløse embedsmænd.

Navnlig er der efter Krabbes mening grund til at kritisere processen som sådan, den har åbenbart været ganske ensidig, kun været indstillet på at bevise de anklagedes forseelser og at gøre dem så grove som muligt, i mange tilfælde ved benyttelse af helt ulovlige vidner, der aldrig burde have været godkendt. Folk, der først har været nidkære deltagere i hexeforfølgelserne og djævlemaningerne, men som siden er faldet fra og nu spotter og forfølger de anfægtede eller syge mennesker, optræder for kommissionen med vidnesbyrd, som danner grundlag for afsigelse af dødsdomme, Holger Sørensen Schandorph, Christoffer Mumme, Rimand og flere. Og adskillige af dem kan selv være nogen mistanke underkastet, måske har den hidsige Holger Schandorph virkelig slået een af de fængslede i ansigtet: Een af de syge kvindfolk [Karen Toftum] endog underdanigst foredrog, han havde slaget hende i kommissionsretten, at hun blødte; han mente, hun kunde det ej godt gøre; ikke desmindre tilstod han, at han var gået til hende; og da skal hun have klaget over hannem og hart snødt sin næse i sit tørklæde, og der kom noget som blod af næsen, hvilket hun viste. –

Og nu vil man uden videre forkaste beretningerne om de anfægtedes styrke og raseri, skønt sådanne fænomener er velkendte for alle, der har nogen livserfaring: Jeg erindrer en frue, navnlig Else Kruse i Jylland, endnu i live, og var gift med obristlieutenant Fritsner⁵¹, som for få år siden blev i Ungern udi Eders kongl. majestæts tjeneste. Samme frue mente mangfoldige udi hendes ugifte år, at der var ondt hos hende, særdeles for den store styrke og raseri hun havde, så der daglig måtte 3 à 4 mennesker være hos hende, og når svagheden tog hende stærk, kunde de ej holde hende, hun for fra een væg til anden, så de måtte slå dækkener og dyner om væggen, at hun ej skulde støde hovedet og lemmerne fordærvet. Hun blev dog ved Guds hjælp hulpen og lever endnu frisk og sund, som hun og ellers altid var, uden i den tid, når svagheden tog hende. Thi tror jeg sikkerlig, at disse kvindfolk også haver sådan svaghed og ej er fingeret. . . . Når jeg nu lægger alt sådant sammen, siunes mig allerunderdanigst, at biskoppen Bircherod haver været alt for hastig til at slutte, det var bedrageri. –

Det er fire af slutteriets fem fanger, han taler om her. Maren og Karen Spillemands, Anne Krogsgaard og Karen Toftum. Selvfølgelig har de stakkels kvindemennesker, som tilmed i begyndelsen blev bestyrket i deres tro af både biskop Bircherod og præsterne, måttet antage at de var besatte. I virkeligheden bygger hele den udbredte tro på besættelserne på biskoppens og synodens oprindelige holdning: men alt sådant forbigås i kommissariernes dom. – Krabbe kan aldeles ikke for deres vedkommende bifalde denne, han henskyder de stakkels kvinders sag til kongen selv, idet han understreger at deres dødsdom må omstødes. Der bør også, efter foregående forberedelse, tillades dem hemmeligt skriftemål og Herrens nadver. Og endelig bør de: separeres og føres i de fattiges huse og hospitaler, nogle i København, item Helsingørs, Roskil-des og Slagelses eller til andre provincers. –

Krabbe behandler Anne Jacobsdatters tilfælde i et særligt afsnit, fordi der for hendes vedkommende gør sig visse særlige forhold gældende. Han har set i Skeel og Jespersens relation⁵², at hun har været hårdt angrebet: Bispen testerer om det samme raseri⁵³, men mener, det var af ondskab. Hun haver ellers et horagtig rygte og skal nu have gjort barsel med sit andet horebarn, lader sig ellers anse, som der var

51. Joh. Pffretschner, gik 1692 som major i kejserlig sold til Ungarn, død 1693. Se Hirsch, Danske og norske Officerer, ms. i Kgl. Bibl., VIII, p. 116.

52. Jfr. I, p. 267 f.

53. Jfr. I, p. 263 f., 377.

en skrue løs i hendes hoved, thi hun foregiver at være bleven beret i fængselet af en præst, som havde 2 små drenge hos sig med lys i hænderne og kom ind ad den lukte dør med videre fantasi. Hun klager meget over biskoppen og mag. Holger, og sagde om den sidste, at intet skælnsstykke var hannem for stort, så man vel kan slutte, hun haver svagheder, hvilke vel kan formeres af så hård tvang og forfølgelse, som hun meget klager over. – Anne Jacobsdatter bør efter Krabbes mening have samme behandling som de førnævnte, dog kan det som et passende tillæg pålægges hende at udstå: kirkens disciplin for det sidste uægte barn, hun haver fød. –

Også i de mindre betydelige tilfælde er Krabbe tilbøjelig til at gå imod kommissarierne. Anne og Gertrud Andersdøtre bør være fuldstændig fri, de har været syge og er nu kurerede, det samme gælder Anne Dahl og Anne Pedersdatter Jens Bondes. I sin omtale af Inger Fusmands sag går Krabbe så vidt, at han indirekte insinuerer, at Rimand er hendes drabsmand, og i sin vrede drager han i samme forbindelse ret vidtgående slutninger om kommissionsdomstolens hele art: Jens Rimand antages i kommissionen som et vidne mod hende, hvilket er meget forunderlig, thi det var hannem, som kom forklæd ind i hendes logement og barselstue og slog hende i hendes store svaghed, hvorefter det blev til en liststue. Da som der er forøvet sådan skammelig og fast ubørt gerning mod dette svage menneske i hendes barselseng, og det så dristelig i manges påsiun, han og ej selv kan fragå, så kan lettelig sluttes, hvorledes de andre er medhandlet, og deres jammerlig klage desmere stå til troende. Men sådant anses ikke hos kommissarierne andet end for skarn, thi de, som haver øvet det værste hos de svage, antager de for sande vidner, når det kan ikkun være til biskoppens fordel. – Krabbe foreslår, at de, som har nægtet Inger Fusmand sakramentet på hendes dødsseng, bliver draget til ansvar, at Rimand bliver anklaget, og at hun selv bliver begravet hæderligt og med kristelige ceremonier.

Som et uansvarligt og uskyldigt barn bør Kirsten Langgaard naturligvis tilbage til sin fader.

Lige så forkastelig, som Krabbe finder kommissionens proces mod de anfægtede, lige så uanstændige forekommer ham de domme at være, som kommissionen har afsagt over de øvrige i sagen interesserede. Poul Rytter har jo ikke forholdt sig anderledes over for de syge mennesker end så mange andre har gjort, både studenter og præster, Holger Sørensen Schandorph medregnet. Han bør være aldeles fri for kommissions-

dommen, men dog efter kongelig befaling holde sig fra Aalborg stift. Og Christian Frederik Mavors er egentlig ganske ulovligt blevet inddraget i processen, det er tilmed meget muligt, at han for så vidt har vidnet sandt for kommissionen på de punkter, hvor man har beskyldt ham for at vidne falsk. Måske har han virkelig: set en hvid rotte, hvilket ikke er usædvanlig, det haver og kunnet været af de små hvide væseler, som ofte ses, og de, dennem ej kender, antager dennem for rotter. Det giver mig forundring, at den præst, som havde set de harer hos sig på vejen⁵⁴, ikke også derfor blev forfulgt til doms. – Mavors kan da ikke med rette dømmes af kommissionen. Men han bør, som Poul Rytter, holde sig fra Aalborg stift. Men hvis Charlotte Amalie Mavors virkelig skal forvises fra Tisted, fordi hun har påstået, at her forelå en legemlig besættelse, og man så forøvrigt vil være konsekvent: da blev mange præstekald ledige, mange huse og gårde ubeboede. – Charlotte, som nu opholder sig i Ole Bjørns hus: for at have noget i agt, af hvad fattigdom han der kan have i hans fraværelse, – bør kunne forblive i Tisted, så længe hun selv vil og forholder sig skikkelig.

Lorends Mein har ikke gjort andet end at passe sit arbejde som prokurator, han kan ikke med rette dømmes til nogen straf af kommissarierne. Har han fremsat ærekrænkende udtalelser mod biskoppen og provsten, kan de anlægge sag imod ham. Men forøvrigt bør han have nogen erstatning for sine tab.

Mest uret er dog overgået Ole Langgaard. Det er klart, at han måtte vedblive at tro sin datter besat, når han så al den tummel i Tisted af præster og andre, som efter biskoppens ordre opvartede de anfægtede. Han anklages bl. a. for, at det var på hans anmodning, amtmand Scheel Due lod Anne Christensdatter retsligt forfølge, og det er rigtigt nok. Men Anne Christensdatter blev: efter egen bekendelse dømt til hjemtinget at lide, og til landstinget fridømt, og Ole Langgaard tildømt at betale straf og omkostning, hvilken dom ej er videre appelleret, og i så måde er Ole Langgaard straffet for sin sigtelse. Denne Anne Christensdatter havde og et alment slemt rygte på sig for trolddom. – Den opsætsighed, man beskylder Ole Langgaard for, har nærmest været af defensiv art, og i hvert fald er det ganske uanstændigt for øvrigheden, amtmand og byfoged, at overfalde ham i hans eget hus og: på sådan måde at eksekvere Eders kongl. majestæts allernådigste befaling hos en enfoldig borgere, som denne Langgaard er, der hverken kunde konci-

54. Jfr. I, p. 174 f.

pere eller selv skrive et indlæg til kommissarierne for sig. – Rosenvinges fremfærd mod ham med bortauktionering af hans gods har været gennemført ulovlig, Rosenvinge havde til opgave at kræve dom, ikke at udføre en eksekution: Hvad skade og fortræd Ole Langgaard ved sådan forfølgning lider, finder han vel, som skoen hårdest trykker, thi ejendomme, skibspart og anden løvsøre er borte, både af levendes og dødt, hvoraf en del ej for penge så let er igen at bekomme, hans tid tilligemed hans kredit, næring og brug er spildt, hvorefter (uden Eders kongl. majestæts høje nåde) vel vil følge ruin både for hannem og sine. Han er udråbt og dømt som en oprører og stemplingsmand, som jeg underdanigst ser at bestå derudi, at han råbte om hjælp, da amtmand Due og byfogden i hans eget hus ilde traktered og overfaldt hannem, hans arme sjæl, som så dyre er igenkøbt, er og hart krænket, thi han er siden d. 12. martii suspenderet fra sakramentet, som endnu skal kontinuere. – Ole Langgaard bør have fuld erstatning af Rosenvinge og andre, som har voldt ham tab og skade. Og de, der har holdt ham fra sakramentet, bør indstilles til straf.

Man kan efter dette nogenlunde forudse, at Otto Krabbe heller ikke deler kommissariernes syn på Ole Bjørn. Og tillige, at også andre vil blive draget til ansvar af ham.

Man har fremhævet, at Ole Bjørn til at begynde med har forhalet undersøgelsen af sagen ved ikke at holde biskoppen underrettet. Men denne bebrejdelse har ingen vægt, thi da han endelig sendte sin relation til biskoppen, var denne åbenbart meget tilfreds. Det er først senere, han er begyndt at beklage sig. Lige så lidt kan det bevises, at Ole Bjørn er anstifter af affæren, såsom det jo overhovedet ikke kan bevises, at her foreligger bedrageri fra de anfægtedes side. Og den af bispen selv forfattede bøn af 30.4.96⁵⁵ har i mindst lige så høj grad som Ole Bjørns optræden bestyrket de syge i den tro, at de var besatte og anfægtede. Det må formodes: at forbemeldte beskyldninger bliver hannem mere tillagt af had og forbitrelse end som af ret, mest for at gøre bispen god og uskyldig, men mag. Ole skal være en bedrager, løgnere, kætter, ja ganske en rebeller og æreløs mand, med videre. – En virkelig forseelse har Ole Bjørn derimod begået ved uden tilladelse at rejse til København. For denne forseelse bør han efter loven⁵⁶ have sit kald

55. Jfr. p. 165 f.

56. Danske Lov, 2. bog, 17. cap., 22. art.: Alle Geistlige Personer, som Superintendenterne have under sig, skulle ære deris Superintendent, og lyde hannem i de Ærinder, som een Superintendent befalede ere, under deris Embedis Forbrydelse: etc.

forbrudt. Men hvad hans prædiken angår, som man også vil påstå ulovlig, da har den været i overensstemmelse med religionen. Ydermere har jo biskoppen til at begynde med klart approberet hans optræden, og burde, om han senere har forset sig, have kaldt ham for sig og advaret ham i mindelighed. Hvad den faderlige reveselse angår, da kommer for det første dette forhold aldeles ikke sagen ved og er desuden ganske ubevist: bispnen mener selv, det er ikkun skarn og løs snak⁵⁷. Han burde slet ikke have taget sig af disse anklager, men det må åbenbart: være af hr. assessor Rosenvinge og kommissarierne anført mere for at hænge mag. Ole en hånhed og et utugtig rygte på, som, om alting glipped, skulde det dog følge manden til graven, endog efter hans død. – Endelig har man også villet anklage Ole Bjørn som ansvarlig for den så meget omtalte uhyrlige attest om Anne Jacobsdatters profetier, som han har fremlagt på tinge og i kommissionen. Men man må frafalde denne anklage, thi attesten ses hverken at være indført i tingbog eller i kommissionsprotokol. Dog var det uret af ham, at han ikke i stedet indsendte den til kancelliet. For denne forseelse kan da til den ovenfor foreslåede embedsfortabelse lægges den straf, at han gør sin undskyldning, med knæfald, i Højesteret. Men bøder bør han, som en fattig mand, ikke idømmes. Og han bør beholde sin boslod og sine midler.

Marcus Gjões votum er det sidste og største af dem alle, 88 sider indgivet den 12. januar. Den gamle adelsmand føler sig hævet over sagens forskellige partier og udtaler sin uforbeholdne mening helt uden persons anseelse. Hans alder og tilstand⁵⁸ har medført nogen snak-somhed og lyst til at fortælle egne oplevelser, men alligevel er dette personlige indlæg fra en ærlig og naiv mand af den gamle skole af en mærkelig vægt.

Han går frem i samme rækkefølge som Brostrup Albertin. Men han kommer til modsat resultat.

Mere end den første trediedel af hans indlæg består i almindelige bemærkninger om sagens gang. Og han falder strax over visse hovedpersoner blandt de anklagende og dømmende. Først over biskop Bircherod og kredsen nærmest om ham. Biskoppens gode vilje kan Marcus Gjõe aldeles ikke få øje på. Han har handlet alt for selvrådig og truffet alt for mange bestemmelser på egen hånd. At han ikke strax greb

57. Jfr. I, p. 348.

58. Jfr. p. 225.

kraftigt ind i sagen, vil han undskylde med en uvidenhed, som Gjøe dog ingenlunde kan anerkende, såsom den såkaldte besættelse var et landery lige fra januar 1696. Og endnu efter mødet i Hillerslev præstegård i slutningen af juni⁵⁹ har biskoppen: dimitteret mag. Oluf Bjørn fornøjelig fra sig og trøstet ham med mere hjælp af præster til assistens. – Han kan heller ikke undskylde sig med at være blevet bedraget af Ole Bjørn, thi en mand i så højt et åndeligt embede må ikke lade sig bedrage. Og hele hans optræden har nødvendigvis måttet bestyrke de anfægtede i deres vrang forestillinger. Hertil kommer, at hans indkaldelse af et ekstraordinært landemode⁶⁰ har været ganske ulovlig (og det burde vicesiftamtmand Bartholin ikke have hjulpet ham med, men direkte modsat sig). Og endnu grovere er det, at han ved sin procesmåde har givet provst Reenberg mulighed for at anse Ole Bjørn: som en højt beskyldt mand og derpå nægtet hannem hans saligheds midler, det højværdige alterens sakramente, som han med gråd for højeste ret har beklaget med indstændig og allerunderdanigst supplication at måtte uden ophold dertil annammes. – Det er også helt galt, at biskoppen ikke har beordret en af herredspræsterne til Tisted under Ole Bjørns suspension, men har valgt en fra et fremmed herred: mag. Holger Schandorph, en flux berygtet mand for en og andre sine mishandlinger, og som den ganske proces igennem har været hel passioneret og partisk på en lige ukristelig og ulovlig måde. –

Et andet overgreb har bispem begået ved at forlange, at Ole Bjørn skulde tage ophold hos byfogden i Aalborg, når kongelig befaling kun siger, at han skal opholde sig i denne by. Og i sagen selv, hvor bispem åbenbart var både vidne, anklager og dommer, har han i høj grad misbrugt sin myndighed, så både Holger Schandorph, Jens Rimand, Anders Borchorst og Habakuk Koch har været helt afhængige af ham, men navnlig Christoffer Mumme, der endog med bispens vidende og vilje har begået mened. Og både biskoppen og kapellanen Mads Mogensen bør drages til ansvar for Inger Fusmands muligvis usalige død, thi det er dem, der har nægtet hende sakramentet på hendes sotteseng. Ligeledes må naturligvis Rimands ugudelige adfærd vurderes efter fortjeneste. Marcus Gjøe er forøvrigt tilbøjelig til at tro, at Karen Toftum taler sandt, når hun her for Højesteret har påstået om biskoppen: at han har slaget hende, kaldet hende en hund, truet at ville lade skære hendes

59. Jfr. I, p. 178 ff.

60. Jfr. I, p. 393 f.

tunge af hendes hals, dersom hun nævnte Jesu navn etc., mag. Holger Schandorph at han har slaget hende næse og mund i blod⁶¹. – Dette benægter de to, men det er beklageligt og mistænkeligt, at Brostrup Albertin så flittigt har hævdet, at en så høj mand som bispem: burde ikke at konfronteres med slig canaille. – Det har i hvert fald ikke før været skik i Danmark, at selv høje personer ikke har måttet purgere sig for retten. Det er også egnet til at vække nogen mistanke mod biskoppen, at sagen om de to piskede drenge fra Tisted skole⁶² ikke kan blive ordentligt oplyst.

Marcus Gjões kritik af Mathias Rosenvinge er kortere, men ikke mildere. Han har gjort sagen alt for stor, og ved en alt for ivrig og omfattende retsforfølgning afskrækket menigmand i Tisted fra at vidne. Og mange af de af ham førte vidner har ikke været lovgyldige, men dels interesserede, dels partiske personer. Endelig er der forefaldet adskillige andre uregelmæssigheder under processen, og forsvaret for de anklagede har været rent pro forma, idet den beskikkede forsvarer Laurids Christensen⁶³ boede fire mil fra Aalborg og undskyldte sig med sine andre forretninger.

Og her har kommissarierne svigtet deres ansvar. Thi når de så biskoppen og Rosenvinge føre sagen på lovstridig måde, burde de have set på de anklagedes tarv, hvor skyldige de end måtte være, og sørget for deres lovlige forsvar. Der er tillige protokolleret vidneudsagn mod de anfægtede, uden at disse har været konfronteret med vidnerne.

Marcus Gjõe nævner for en ordens skyld også amtmand Jørgen Scheel Due og amtsforvalter Jens Hansen. De er ganske vist ikke inddraget i sagen. Men der kan meget vel blive tale om, at andre anlægger sag imod dem.

Efter disse bistre antegninger går Marcus Gjõe, stadig rettende sig efter højesteretsprocessens rækkefølge, over til en kritik af de enkelte af kommissionen fældede domme.

Han er ikke meget tilfreds med dem.

Maren Spillemands, Karen Spillemands, Anne Krogsgaard og Karen Toftum er dømt til døden. Men Marcus Gjõe finder, at den første kommissions, Skeel og Jespersens, mening om sagen⁶⁴ er langt skøn-

61. Jfr. p. 290.

62. Jfr. p. 232, 240.

63. Jfr. p. 46 note 114.

64. Jfr. I, p. 267.

sommere end både Ole Bjørns påstand om, at her forelå legemlig besættelse, og Rosenvinges, biskoppens og kommissariernes påstand, at her kun er tale om bedrageri. Han bestyrkes i denne mening dels ved de nu foreliggende udtalelser fra dr. Frank og dr. Holger Jacobæus om disse kvinders tilstand⁶⁵, dels fordi denne tilstand svarer til andre lægers beskrivelser af sådanne tilfælde. Endelig også fordi han selv har set eksempler på sådant, både i Danmark og i udlandet: Jeg har i min ungdom på Soer⁶⁶ set et mærkeligt og forskrækkeligt eksempel på krampes effekter i nu sal. Stygge Høeg⁶⁷, at 4 à 5 stærke karle ikke kunde holde hannem, når krampen strakte ham til en fast utrolig længde med forskrækkelige spring og ophævelser. Han var såsom gal, havde eet ord i munden, som han altid påråbte: ramus, ramus⁶⁸, løb med en stang i hånden, som han altid gives agt på, for ikke at gøre ulykke. Den nu sal. doktor Kruck⁶⁹ på Soer kurerede hannem omsider. Jeg siger det til Guds ære, at der fattes lidet i, at jo tvende af mine nær pårørende har været plaget med alle de svagheder, som disse prætenderte besatte fortæller om dennem selv. Den ene er hos Gud; dog langt fra at blasfemere, hun svor aldrig og påråbte ej heller troldkvinde, men hun fortænkte alle, som kom hende nær, for hendes svaghed, og dr. Borch⁷⁰, ja indtil mig selv, at om jeg ikke gjorde det, så tillod jeg andre at give hende ondt ind etc. Den anden, som lever endnu, en kvinde på 67 år, giver Gud æren for hendes skrækkelige anfægtninger, som hun ved Guds nåde er befriet af, efter hendes udsigen blot og alene ved bøn og påkaldelse til Gud. Overmåde sorrig med armod's tilfælde har været årsag til hendes onde. Hun har sagt mig for kort tid siden, at når det var hende på tungen at tilbede Gud, blev hendes tunge vendt i hendes mund til at ikke kunne udføre det, og at hun var fristet hårdelig til at tale imod Gud; at det krøb i hendes lår som ild; at hun så gloende ting; at hendes øjen fløj i hendes hoved, hendes mund blev skæv; med mere forskrækkeligt, som hun nu i hendes velmagt fortæller og holder for at have været forgjort. Hvilket og menes om en velbekendt frue, som for nogle år siden er død. Jeg har set meget sligt i det kostbare hus

65. Jfr. p. 198.

66. Fjorten år gammel blev Marcus Gjøe, 1649, sat i skole i Sorø og fortsatte senere på Akademiet.

67. Den fra Marie Grubbes historie kendte Stygge Høeg. død c. 1685.

68. Måske latin: en gren, en kølle o. l.

69. Jørgen Kruck, f. i Eiscnach 1598, var fra 1641 til sin død 1659 professor medicinæ ved Sorø Akademi. Jfr. Ingerslev, Danmarks Læger og Lægevæsen I, 1873, p. 359 f.

70. Kan næppe være nogen anden end Ole Borch (1626-90).

i London⁷¹ i England, som er indrettet for alle slags anfægtede, hvor de bedste gejstlige, medici og badskære samles til skøn, til tjeneste og til omhu efter enhvers tilstand og tarv. Og findes da bedrageri hos en eller anden, med vished derom, er straffen exemplaire efter bedrageriets omstændigheder. Jeg har og set deslige i Spanien, hvor melancholia, hypocondriaca, affectus epileptici og hysterici regerer meget, især har jeg set det på guvernørens datter i San Sebastian, et barn ikkun 5 år gammel⁷². – På grundlag af disse erfaringer og af sådan viden finder Marcus Gjøre sig foranlediget til ikke at dele biskoppens, Rosenvinges og kommissariernes syn på de anfægtede Tisted-kvinder. Og han finder det ganske uansvarligt af byfogden Frederik Eisenberg at fremsætte løse formodninger om disse fire fangers tilstand⁷³.

Når hertil kommer, at Maren Spillemands bekendelse ikke kan godkendes, at samtliges blasfemier må antages at være fremkommet under paroxysme, at det ikke kan bevises, at der ligger nogen malice til grund for udråbelsen af troldkvinde og, endelig, at Djævelen selv *kan* have haft en finger med i spillet og fremkaldt det hele væsen, må Marcus Gjøre gå direkte imod kommissarierne.

Efter hans mening bør de fire nævnte kvinder fries for kommissionsdommen og: efter deres lange udstandene møje og modgang anses som arme hospitalslemmer til hjælp og til lægedom af deres sygdomme og hårde anfægtninger. –

Principielt set er det ham ufatteligt, at Anne Jacobsdatter har fået en mildere dom end de andre. Man må vel antage, at Rosenvinge og kommissarierne har skønnet: at hun er ikke fuld vis, og at hun fjanter for sig etc. – Hun bør have samme behandling som de øvrige, og bliver hun så rask, og viser det sig, at hun har fingeret, kan hun til den tid straffes. I hvert fald for at have fået et barn uden for ægteskab.

Om Kirsten Langaard fremhæver Marcus Gjøre, at man selvfølgelig ikke kan tillægge et barn på 9 år fingeret bedrageri og frivillig gudsbespottelse. Man må regne med: at hun ingen videre part har haft deri end at lære hendes lektie uden ad og oplæse den som en poppegøye. – Hendes bekendelse kan man lige så lidt regne som hendes andre udtalelser. Det vil være ganske uretfærdigt, om hun af sin mødrearv skal

71. Bedlam, Bethlem hospital, sindssygehospitalet i London, havde existeret som sådant i hvert fald siden 15. årh. I 1675 var det blevet flyttet til nye bygninger i Moorfields. Marcus Gjøre var envoyé i London 1672–78.

72. Marcus Gjøre var ambassadør i Spanien 1678–82.

73. Jfr. p. 197.

bekoste de udgifter, som man har påtvunget hende, og i det hele taget bør det for hendes vedkommende nøje overvejes, hvordan man bedst kan disponere.

Anne og Gertrud Andersdøtre har der ikke været mindste grund til at anklage eller dømme, de er kommet af godtfolk og nu er de kurede, på normal vis, af en sygdom. De bør tvært imod have deres omkostninger dækket. Ligeledes bør Anne Dahl og Anne Pedersdatter være fri. Og angående det forhold, at biskoppen, allerede inden den endelige dom, har nægtet både dem og andre at gå til alters, bør der sættes en særlig undersøgelse igang: for at remedere den algemene abus⁷⁴ med den hellige nadveres fraholdelse. –

De i sagen interesserede og ligeledes af kommissionen dømt har i Marcus Gjõe deres bedste forkæmper.

Om Charlotte Amalie Mavors er der jo intet andet at sige, end at hun er blevet bragt i sin vildfarelse af biskoppen, af Ole Bjørn og af mangfoldige præster. Hun bør være fri for kommissionsdommen: såvel som for bispens hadefulde og ulovlig forbud, at hende ikke måtte meddeles den hellige nadvere. – Og der må tilkendes hende erstatning for påførte omkostninger i anledning af sagen.

Det samme gælder hendes broder Christian Frederik. Det er betegnende for den hele proces, at han drages til straf for det selv samme, som en anden ikke anklages for: thi Christoffer Mumme, som anses til fremmelse fra Tisted til Aalborg skole for hans tro tjenester til bispem i denne sag, har ubeskyldt vidnet det samme den samme dag. – Ikke engang Poul Rytter kan overbevises om nogen egentlig skyld, selv han bør være fri og nyde processens omkostninger.

Lorends Mein har ikke deltaget på anden måde i denne sag, end at han som prokurator har søgt sin næring på lovlig vis. Og nu er han ruineret. Marcus Gjõe indstiller ham til frikendelse og til erstatning.

Tilbage er de to mest prominente interessenter, Ole Langgaard og Ole Bjørn.

Det er uden føje, når den første beskyldes for at have bestyret de anfægtede i deres bedragerier, det kan ikke være muligt, thi: han er en overmåde slet og enfoldig mand. – Beskyldningerne mod ham for at have forfulgt uskyldige mennesker til bål og brand kommer overhovedet ikke denne sag ved, thi dette forhold er forlængst afgjort ved Viborg snapsting. Og når man nu tilmed også beskylder ham for vold, så er

74. for at råde bod på det almindelige misbrug.

det i åbenbar overensstemmelse med ordsproget: les battus payent l'amende, – de pryglede betaler bøden, thi det var ham, der blev overfaldet. Ej heller kan han med nogen ret anklages for ulydighed og majestætsforbrydelse. Derimod viser Mathias Rosenvinges fremgangsmåde mere end tydeligt nok, at man mere har været ude efter mandens midler end efter hans person. Den foretagne auktion har været ganske ulovlig, og assessor Rosenvinge har: fast uhørlig og imod al lands lov og rettes form kast en fattig undersåt ganske over ende, til yderste ruin, med samtlig børn, som var før en af Eders majestæts bedste skatteborgere i Tisted. – Det er altså Ole Langgaard, som er den forurettede part. Han bør holdes skadesløs af assessor Rosenvinge. Og biskoppens selvrådige bestemmelse om, at han skal afholdes fra nadverens sakramente, må undersøges nøjere.

Marcus Gjøe vil aldeles ikke frikende Ole Bjørn eller tage hans parti, han er højt hævet over sådanne hensyn. Men han finder ham langt fra så skyldig, som man har villet gøre ham til. Ole Bjørn vil ikke med rimelighed kunne anklages og dømmes for sin indstilling til de anfægtede, thi heri har han fulgt ritualen, og det samme gælder de beskyldninger, der går ud på, at han stædigt har fastholdt sin vildfarelse. Ej heller har han i højere grad end bispen og præsterne bestyret de anfægtede i deres tro på at være besatte, og den ulydighed, han har vist sin biskop, kan ikke dømmes så hårdt, som sket er. Beskyldningerne mod ham for at have prædiket vrang meninger er overdrevne, for hans anvendelse af den såkaldte faderlige revselse foreligger der kun ugyldige og lovstridige vidnesbyrd. På dette punkt bør han rense sig med ed, og vil han ikke det, må han selvfølgelig miste sit embede. Hvad den skammelige attest angår, har han med rette fralagt sig ethvert ansvar.

Ole Bjørn er i det hele taget ikke blevet lovligt overbevist. Men han bærer sin part af ansvaret, ligesom biskoppen og de andre.

Og siden han stadig holder fast ved denne grille angående besættelsen, bør han ikke mere vende tilbage til Tisted, men miste sit kald i denne by. Hvis han så, efter examination, viser sig ortodox og villig til belæring, kan han måske med tiden forflyttes til et andet kald. Men foreløbig bør han i hvert fald have erstatning for kalumnierne og holdes skadesløs for processens omkostninger.

Højesterets dom

Assessorerne har indgivet deres vota, nu ventes der på den endelige dom, Jens Bircherod har i sex lange uger ikke meget at notere til sin journal. Der er de sædvanlige besøg og selskaber og en og anden celeber begivenhed, som fortjener at indføres: D. 6. febr. om aftenen kl. mell. 9 og 10 døde i København fru Kirsten Aagaard, Hr. Matthias Moths, ridders, kgl. geheimeråds og ober-sekreterers frue. – Selskaberne er ikke så interessante mere, biskoppen har ikke så meget nu som før brug for samtaler med indflydelsesrige mænd. Han ærgrer sig over den tid, der går til spilde, han kunde rejse hjem til Aalborg, men dels er vinteren sat ind med sine forhindringer, dels vil han gerne selv være i København, når det så længe ventede resultat foreligger. Embedsforretningerne expederer han så godt som muligt fra hovedstaden: Efterdi min hjemrejse, imod min tanke, så længe forhindredes, en del formedelst vor sags uformodentlig langdrag ved højeste ret, en del formedelst vintervejrliget og sejladsens vanskelighed over Bælt, så skrev jeg med posten i dag til mag. Søren Ware og befol hannem at distribuere, udi min absents, inden denne måneds udgang, stipendia inter scholæ Aalburgensis alumnos¹, og gjorde derhos anstalt, hvor han pengene til samme distributs skulde annamme². –

Men der er dog tegn til, at timen nærmer sig: Hoc et sequente die³ blev mag. Oluf Bjørns og hans interessenters sag udi hans høje excellences den gamle statholder Gyldenløves stue (efter kongl. befaling) diskuteret af fire geheimeråd, nemlig merbemeldte Gyldenløve, grev Reventlow, Harboe og Jessen, hvilke ej havde siddet med i retten, medens sagen for højeste ret ageredes⁴. – Hermed er sagen lagt op i højeste plan og forberedt til forelæggelse for kongen selv. Den nu tresårige Ulrik Frederik Gyldenløve er kongens ældre halvbroder og gode ven, Konrad Reventlow og Thomas Baltasar Jessen deltager stadig, trods mange omskiftelser, indflydelsesrigt i regeringen, Jens Harboe ligeså, han er som overkrigssekretær kongens højre hånd i hans

1. stipendierne til Aalborg latnskoles elever.

2. Bircherods dagbog 8.2.98.

3. denne og den følgende dag.

4. Bircherods dagbog 9.2.98.

bestræbelser for på hærvæsnets område at udøve en virkelig absolut enevælde.

Der går dog endnu en fjorten dages tid, inden de endelige afgørelser træffes: D. 24. februar om formiddagen fra kl. 9 til kl. 12 blev den omtvistede besættelsessag for hans kongl. majestæt selv udi geheimeconseil på Københavns slot proluxe⁵ refereret af etatsråd Niels Benzons og justitsråd Poul Vinding udi de kongelige geheimeråds Gyldenløves, grev Reventlows, Moths, Harboes og Jessens præsens⁶. –

Og endelig kan biskoppen så den 26. februar notere til sin journal: Der klokken var imellem 9 og 10 formiddag blev højeste rets dom udi den såkaldte besættelses- og trolddoms sag på Københavns slot offentlig afsagt efter manges lange forventelse. –

Man bør i denne forbindelse ikke lægge for stor vægt på ordet offentlig. Thi visse afsnit af dommen hemmeligholdes så vidt muligt for det bredere publikum.

Men den hele, uforkortede højsteretsdom lyder:

Maren Spillemands, som trende gange frivilligen og utvungen haver bekendt, at hun, styrket ved Satans onde tilskyndelse, haver øvet denne formente besættelses handel, den hende overbeviste ugudelighed og galskab, bør sig selv til vel fortjent straf og andre ligesindede til afsky, stryges til kaget og siden indsættes udi forvaring til arbejde hendes livstid. Og bør *Peder Andersen* af Tisted, som haver bragt hende fra hendes forrige velvillige gjorde bekendelse, at udstå kirkens disciplin.

Anne Jacobsdatter, som foruden tvende gange begangne løbsagtighed, haver i lige måde øvet adskillig ugudelighed og udsagt skændige og usømmelige ting, bør stryges til kaget og siden indsættes udi forvaring til arbejde hendes livs tid.

Karen Spillemands, *Anne Krogsgaard* og *Karen Toftum* bør til arbejde udi spindehuset eller anden steds efter kongl. allernådigst egen anordning indsættes.

Med *Maren Hansdatter*, *Anne Dahl*, *Anne Pedersdatter* Jens Bondes hustru forbliver det efter kommissariernes kendelse.

Inger Fusmands lig, som endnu ubegravet henstår, bør med kristelige ceremonier og jords påkastelse af præsten henbæres om aftenen til sit lejersted, og bør *Jens Rimand*, hører udi Aalborg skole, som med hug og slag voldeligen haver overfaldet hende udi hendes barselseng og egen

5. vidtløftigt, indgående.

6. Bircherods dagbog.

frelse⁷, betale sine voldsbøder samt 50 rdlr. udi processens omkostning til hendes husbonde, som er bleven hindret af bispen at udføre sin sag til tinge imod hannem, og desforuden bør han have sin hørers plads udi Aalborg skole forbrudt.

Anne og Gertrud Andersdøtre bør for kommissariernes kendelse, at udstå kirkens disciplin, aldeles frie at være. Barnet *Kirsten Langgaard* bør herefter under god og forsvarlig tilsyn samt kristelig optugtelse forblive hos hendes moster Maren Lauridsdatter på Overgaard og af den hende tilfaldne mødrearv underholdes og ikke tilstedes uden kongelig egen allernådigst tilladelse at være under hendes faders Ole Langgaards opsig og varetægt.

Poul Rytter bør efter kommissariernes kendelse være in perpetuum relegeret fra universitetet og have sine gejstlige privilegier forbrudt og under højeste straf ikke lade sig finde i Aalborg stift. Så bør og *Christian Frederik Mavors* og *Charlotte Amalie Mavors* at entholde sig fra Aalborg stift under højeste straf, og han desforuden at være relegeret fra universitetet et års tid.

Lorends Mein bør for sin usømmelige procedure og anden utilbørlig adfærd gøre bispen mag. Jens Bircherod og provsten mag. Peder Reenberg en offentlig afbigt udi egen person på det første landemøde udi stiftet, samt betale for sine skældsord fire rigsdaler til Vor Frelsers kirke.

Kommissariernes hårde og ugrundede dom bør ej komme *Ole Langgaard* til præjudice på hans person og boslod i nogen måde, men han alene for sin uvillighed med sit barns nedførsel til Aalborg efter øvrighedens begæring at betale kongens faldsmål efter loven, som for trede gange bedrager sig fyrretyve rigsdaler og en halv, og som hans midler og formue er ham bleven forvendte og auktionerede, førend endelig dom i hovedsagen for højeste ret var gangen, eller han selv kunde have tid til at få kommissariernes dom beskrevet til appel, da bør samme auktionerede midlers værd hannem af assessor Rosenvinge, som dennem ved byfogden i Tisted haver ladet auktionere, igen således restituere, som Ole Langgaard ved højeste saligheds ed kan dennem estimere⁸.

7. frihed. (Hun var ikke, som de andre, arresteret).

8. Rosenvinges fremfærd mod Ole Langgaard er åbenbart blevet opfattet som et groft reisbrud. En kongelig instrux til Rosenvinge som generalfiscal (Sorø Akademis Manuskriptsamling, Bangs fortegnelse nr. 63, 3.3) udstedt 19.11.98, altså et lille år efter Tisted-sagens behandling ved Højesteret, indskærper udtrykkeligt: Ingen execution på nogens person, gods og midler må af hannem efter de til under- og ober-retterne ergangne domme gøres, førend han sig derom hos Os allerunderdanigst haver forspurgt.

Mag. *Ole Bjørn*, som udi mange måder haver foregrebet sig imod kongl. majestæts højpriselige regering samt allernådigste lov og ritualet og ikke har holdet sig i denne formente besættelsehandel som en retsindig præstemands ed og embede vel egner og anstår, bør andre til eksempel og sig selv til velfortjent straf have sit kald og præsteembede forbrudt, samt hans boslod og nådsensår være kongen hjemfalden, og bør han derforuden afføres den habit og dragt, som embedet sømmer og indsættes i evig fængsel på det sted, som hans kongelig majestæt allernådigst behager at forordne.

Biskoppen udi Aalborg stift, mag. *Jens Bircherod*, som udi al denne handel ikke haver brugt den forsigtighed og tilsyn, som hans embede udkrævede, og uden allerunderdanigst forespørgsel et og andet foretaget samt uden lov og dom fraholdet adskillige personer fra alterens sakramente, bør at betale til Vor Frelsers kirke eet tusinde rigsdaler, og justitsråd *Christoffer Bartholin*, der udi stiftamtmandens sted haver tilligemed biskoppen tilladt uden sær kongl. allernådigst dispensation at sammenkalde et extraordinaire landemode over mag. *Oluf Bjørn*, at betale i lige måde til Vor Frelsers kirke et halv hundrede rigsdaler.

Amtmanden *Jørgen Scheel Due*, som udi begærte forfølgning over de formente og påråbte troldkvinder samt udi den handel med *Ole Langgaard* udi Tisted ikke haver forholdet sig så lovligen, som hans embede udfordrede, bør i lige måde betale til Vor Frelsers kirke et halv hundrede rigsdaler. Amtsforvalter *Jens Hansen* tyve rigsdaler, og hans fuldmægtig *Jens Christensen Rodsted* for sin usømmelig procedure og rettergang 50 rigsdaler.

Hvis ellers udi denne sag er passeret adskillige godtfolk til præjudice på deres gode navn og rygte, så vel som alt denne formente besættelsehandel angående udi tingbøgerne og rådstueprotokollerne er indført, bør aldeles derudi annulleres og udslettes, og denne højeste rettes doms slutning der igen til alles efterretning indføres. –

Men det er, trods dommens egne ord, ikke meningen, at den fuldstændig skal indføres i de provincielle retsprotokoller og tingbøger til efterretning for alle og enhver. Der foreligger en afskrift af dommen, hvori visse partier er markeret ved overstregning, og som er forsynet med en ikke signeret tilskrift: Efter denne slutning, såvidt ikke er overstreget, blev samme aften d. 26. febr. efter hans excell. hr. geheimeråd *Moths* ordre udfærdiget under min hånd på slet papir tre kopier,

hvoraf een, indsluttet i en kongl. befaling, blev sendt til justitsråd Bartholin i Jylland udi stiftsamtmands sted, og de andre blev henbåren i hans excellenses gård⁹.

De med overstregning markerede partier af dommen er de afsnit, der omhandler Mathias Rosenvinge, biskop Bircherod, justitsråd Bartholin, amtmand Scheel Due, amtsforvalter Jens Hansen og hans fuldmægtig Jens Rodsted.

Den omtalte kongelige befaling til justitsråd Bartholin, fremsendt med kopien af dommen, lyder: Vi tilskikke dig herhos et udtog af vores højeste rettes doms slutning udi den sag ang. det formente besættelses- eller trolddomsværk fra Tisted, hvis indhold du selv deraf udførligen kan se og fornemme. Og er vores allernådigste vilje og befaling, at du strax den anstalt derefter gør, at alt, hvis som udi landstings og andre tingbøger eller rådstueprotokoller enten på landet eller i købstæderne udi Aalborg stift kan være indført den formente besættelsehandel angående, eller og godtfolk til præjudeice på deres gode navn og rygte, skal uden videre ophold der udi således udslettes, at det ej kan være læseligt, og bemeldte ekstrakt af vores højeste rettes doms slutning der igen til alles efterretning indføres. Hafn. 26.2.98¹⁰.

Der er næppe tvivl om, at alle, der har ønsket det, uden større vanskelighed har kunnet skaffe sig oplysning om den originale, uforkortede dom. Men for de officielle jyske tingbøgers vedkommende har man altså, foruden den omhyggelige udslettelse af de graverende aktstykker fra selve sagen¹¹, sørget for at dække over en række hædersmænds navne, som af hensyn til almindelig ro og orden nødvendig skulde mere i folkemunde end højst nødvendigt. Befalingen er ret hurtigt nået frem, den og den forkortede dom er optaget i Viborg Landstings justitsprotokol for 26.3.98, men i Hillerslev og Hundborg herreders justitsprotokol allerede 15.3.98. Og samme er i Tisted bytings protokol indført som allerunderdanigst læst og påskrevet d. 12.3.98. Og her har skriveren for egen regning tilføjet sit fromt understregede:

Soli Deo gloria. –

9. Tillæg til Jyske Missiver 26.2.1698.

10. Jyske Tegnelser XIX, bl. 48.

11. Jfr. I, p. 35 ff.

Slutning

Når Højesterets dom er afsagt, skulde for så vidt sagen være helt afsluttet. Men allerede i 1698 eksisterer den såkaldte offentlige mening, der vil afsige sin egen dom om forefaldende begivenheder, tydeligere jo færre begivenheder dens interesse har at samle sig om. Og just i disse dage er der ikke større rigdom på stof, end at den nys afsluttede højsteretssag og baggrunden for den endnu en tid lang kan ventes at ville være et kærkomment samtaleemne. Netop på selve dommens dag, 26.2.98, skriver Matthias Moths højre hånd, arkivsekretæren i geheimearkivet, islændingen Árni Magnússon til sin noget ældre landsmand Thormod Torfæus, fhv. antiqvarius regius, nu historiograf for Norge: Er og hiedan aldellis eckert nytt ad skrifa, nema ad Mag. Oluf Biörn, sem ifer i Jotlandi var pottur oc panna i því besettelsis verki, er i dag firir hæsta rietti dæmdur i eilifa prisund, og stelpurnar, sem besettar hafa vera látest, allar i spinnhused¹. –

Det vil være bedst for den almindelige ro og orden, hvis den offentlige mening kan ledes i den rigtige retning. Matthias Moth beslutter, at der på grundlag af de foreliggende aktstykker og domme skal udarbejdes en ganske kort beskrivelse og vurdering af denne sag, en lille bog, som indeholder, både hvad den dannede almenhed og den udannede almue bør have at holde sig til på prent som grundlag for bedømmelse af de stedfundne, nu overstandne begivenheder. En sådan bog vil, hvis den bliver lagt rigtigt an, kunne dæmme op for megen snak. Og hvis den får den rigtige ydre form og den rigtige titel, vil den også påføre den skadelige, ophidsende bog om Køge Huskors en slem konkurrence og samtidig gøre den helt latterlig. Det kan nok behøves, for Ole Bjørn har flere gange henvist til de gamle sjællandske begivenheder som sikre beviser for, at sligt, og værre, også kunde ske i Jylland, og udgiveren af bogen om huskorset bliver ved at udsende den i nye udgaver, man

1. Herfra er der heller intet nyt at skrive, uden at mag. O. B., som ovre i Jylland var potte og pande i besættelsesvæsenet, i dag for Højesteret er dømt til llvsvarigt fængsel, og tøsene, som foregiver at have været besatte, alle til spindehuset. – Arne Magnusson, Brevveksling med Torfæus, udg. af Kr. Kålund, 1916, p. 211.

har prøvet på at bremse ham, men det er ikke let at standse et skrift, som alt een gang har fået universitetets imprimatur og dertil biskoppens ros som et nyttigt og gudeligt skrift, hvori alle fromme mennesker kan søge sikker oplysning om Djævelen og hans onde gerninger².

Det antages almindeligt, dog uden direkte bevis, at Árni Magnússon er forfatter til den anonyme lille bog om besættelsen i Tisted³. Sandsynligvis er Moth selv optrådt som redaktør, har anvist de uddrag af aktstykkerne, som skulde optages i den, og har ladet sin sekretær skrive den sammen. At Árni Magnússon har haft med bogen at gøre, har vi i hvert fald hans egne ord for, og den vittige og vantro islænding har uden tvivl præget dens indhold og form både her og der. Men selv har han åbenbart ikke villet rose sig af at være skriftets egentlige forfatter. Til Torfæus skriver han 11. marts 1699 kun: – eg hefi i nockrar vikur upp til eyrna sockinn vered i einum dönskum bæklinge um þá upp-diktudu obsessionem Diabolicam, er var firir 2 árum i Jydlandi, hver nu ad mestu prentadur er, enn eg hefi efter Geh. R. Mothis befaling sied Correcturerne i giegnum og i þann máta haft nóg ad giöra⁴. – Alligevel havde han jo nok kunnet tilstille vennen et exemplar, men det har han ikke gjort. Året efter dens fremkomst har Torfæus nævnt den i en ønskeliste over forskellige bøger, og da har Árni måttet svare ham: Af því er gieck ut um þá besettu, hefi eg eckert exemplar, sialfur. Vill monfrere hava það, þá kann eg vel kaupa það firir 12 ss. Efned er, ad i Jydlande voru so margar kiellingar, sem fingerudu sig ad vera besettar, og befandtis siden at vere opdigtet besettelse⁵. –

Den trykte beretning om besættelsen i Tisted udkom i marts 1699, en begivenhed, der fandtes værdig til optagelse i Nye Tidender: Udi denne Maaned er paa Prent udgaet af Kongl. Majest. privilegerede

2. Se Johan Brunsmann, *Køge Huskors*, 1953, p. 69 ff., p. 186.

3. Erik Pontoppidan, *Annales ecclesie dancæ*, IV, 1, 1752, p. 703 f., omtaler »Tractaten« af 1699 som skrevet af en unævnt autor. Formodningerne om Árni Magnússons forfatterskab synes først præciseret af E. C. Werlauff i en note, *Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed* III, 1836, p. 71: Det kan bemærkes, at Arne Magnussen, ifølge eet af hans Breve til Torfesen [Jfr. nedenstående citat], efter Moths Anmodning, besørgede Redactionen og Correcturen af den i Aaret 1699 trykte Beretning om Besættelsen i Thisted. – Jfr. *Ehrencon-Müller, Forfatterlexikon* V, 1927, p. 286.

4. Jeg har i nogle uger været sunket i lige til ørerne i en dansk pjece om den opdigtede djævelbesættelse, som foregik i Jylland for to år siden, som nu for største delen er trykt, men jeg har efter geh.-råd Moths befaling set korrekturerne igennem og således haft nok at gøre. – Arne Magnussen, *Brevveksling med Torfæus*, 1916, p. 262.

5. Af den, som udkom om de besatte, har jeg intet exemplar selv. Vil monfrere have eet, da kan jeg nok købe det, for 12 skilling. Indholdet er, at der i Jylland var så mange kællinger, som fingerede at være besatte o. s. v. – O. c. p. 318.

Boogtrykkeri: En kort og sandfærdig Beretning om den viidt udraabte Besettelse udi Tistæd⁶. Distributionen er blevet fremmet ved de rejssende kolportørers flair for sikre kunder: En boghandler fra København tilbragte mig et exemplar af den nyligen ved trykken publiceret relation om det bedragerske djævlæ-væsen⁷. – I biskoppens store bogsamling glider den lille bog ind på sin naturlige plads hos andre numre af samme art, blandt dem også Kjøge Huskors⁸.

Hvem man nu end vil give den største ære for den anonyme trykte beretning om besættelsessagen, vil den være sin forfatter fuldt værdig. Den er en af tidsrummets lystigste og mest velskrevne bøger. Dertil en af de hensigtsmæssigste.

I sit ydre, en lille tynd oktav, 80 sider, har den folkebogens form, og købere, der ikke ved bedre, men holder sig til titelbladets oplysning, vil tro at have eet af overtroens sande skrifter i hænde:

Kort og sandfærdig / Beretning / Om / Den viit-udraabte / Besettelse udi Tistæd, / Til alles Efterretning af O- / riginal-Akter og troværdige Do- / kumenter uddragen og sammen- / skreven. / Kiøbenhavn, / Trykt i det Kongl. privilegerede Bogtryk- / keru udi Studii-Stræde, Aar 1699. –

Hvad selve teksten angår, må man beundre forfatteren for hans evne til at uddrage klare hovedpunkter og vigtige oplysende detaljer af et kolossalt og forvirret stof, sådan at sagen, formet som en veldisponeret oversigt, i store træk står læseren aldeles klar. Beundres må i ikke mindre grad forfatterens evne til at udelade andre hovedpunkter og en del ubehagelige detaljer, som kunde være egnet til at sætte læseren

6. Nova literaria Maris Balthici & Septentrionis, det i Lübeck udkommende månedsskrift, giver forsinkede, men udførlige oplysninger om udgivelsen. I aprilnummeret 1699 omtales, p. 109, bogen som værende i trykken, septemhernummeret, p. 272, melder bogen udkommet. anfører dens fuldstændige titel og giver et kort referat af indholdet: Qvam mense Aprilii p. 109 sub prelo calere diximus, de Energumenis Tistedensibus Relatio typis exscripta est, hoc titulo: Kort oc sandfærdig Beretning / om den viit-udraabte Besettelse udi Tistæd / til alles Efterretning / af original acter / oc troværdige Documenter / uddragen og sammen skreven. Kiøbenhavn / 1699 (5¼ plag. in 8.) Libello hoc fraudes & imposturæ recensentur, quæ in oppido Jutiæ Tistäd / per Olauum Biornonis Pastorem, & aliquot Studiosos, occasione duodecim vel tredecim fictitiorum aut imaginariorum Energumenorum commissæ sunt, quapropter etiam dictus Pastor ab officio fuit remotus, ceu anno superiori, p. 81 memoravimus. – (Den beretning, om de Tistedske besatte, som vi under april måned p. 109 har omtalt som værende i trykken, er nu udkommet under denne titel: Kort og sandfærdig Beretning etc. . . . (5¼ ark i 8°). I denne pjece berettes, hvad der i den lyske by Tisted i anledning af tolv eller tretten foregylvne eller indbildte besatte er bedrevet af pastor Ole Bjørn og nogle studenter, af hvilken grund også nævnte præst er blevet fjernet fra sit embede, således som vi har meddelt tidligere på året, p. 81. – Om den nævnte pressemeddelelse i anl. af Ole Bjørns afskedigelse jfr. videre p. 354, note 176.

7. Bircherods dagbog 26.3.99.

8. Catalogus Bibliothecæ D. Johannis Bircherodii, 1709, p. 115, nr. 442.

fluer i hovedet og give ham indtryk af, at hele sagen alligevel ikke er så klart gennemlyst fra alle sider.

Som kilde er benyttet kommissionsprotokollen og Højesterets forhørsprotokol. Ganske enkelte andre oplysninger er tilføjet hist og her.

Her fortælles da sagen i store træk, begyndende med Maren Spillemands tilfælde og Ole Bjørns udråbelse af det som en virkelig besættelse, sagens gripen om sig til et omfattende raseri, hexeprocessen, biskoppens optræden, borgerskabets supplik, de to kommissioner, kommissionsdommen, højesteretsforhøret, Højesterets dom.

Der er ikke mange navne nævnt i den lille bog: Ole Bjørn, Ole Langgaard, Poul Rytter, Chr. Frederik Mavors samt navnene på de anfægtede kvinder, også Anne og Gertrud Andersdatter. De kom da alligevel på en måde til at stå åbenbare skrifte. Hvor det ellers har været nødvendigt at omtale personer, optræder de navnløse. Jens Bircherod er slet og ret biskoppen, Scheel Due omtales kun som amtmanden og, hvor historien om hans tabte overdyne skal fortælles⁹, er han endda kun: en fornemme Mand. – At Anne Sjø og Envold Nielsen Bjerregaard ikke nævnes ved navn, er en selvfølge, og måske er det også af praktisk betydning for almuens respekt for sine åndelige ledere, at der dækkes over samtlige præster. Den fordrukne Hans Spjelderup omtales som: en Mand, som ellers skulde være een af de fornemmeste og meest oplyste, men ved Svaghed var kommen saa vit, at hans Hukommelse slog hannem mærkeligen fejl¹⁰. – Hr. Mourids, der blev så bange for harerne på vejen, en historie, der naturligvis ikke kan undværes i den lystige bog, optræder kort og godt som: en Mand¹¹. –

Til gengæld nævnes det som faktum, at Ole Bjørn har ladet sig lede af had og vrede over afslag på et frieri til en fornem mands datter, samt at han har omgåedes utugtigt med en del af sine kvindlige sognebørn. Beretningen gør ham vel næppe uret med disse påstande, men ingen af dem er der ført retsligt bevis for.

Den lille bog om Køge Huskors, af hvilken der just nu i 1699 arbejdes på en ny udgave (den kom i 1700), afsluttes med et tillæg indeholdende et par opbyggelige danske og udenlandske beretninger om andre eksempler på Satans snedige forsøg på at få os mennesker i sit garn. Beretningen om besættelsen i Tisted sluttes med et par lignende

9. Beretning, 1699, p. 30 f., jfr. I, p. 266 f.

10. O. c. p. 11, jfr. I, p. 137 f.

11. O. c. p. 13, jfr. I, p. 174.

tillæg, men rigtignok med modsat hensigt. Eet om: en Studenter ved Navn Jørgen Hansen, født udi Nestved, – som 1577 løb landet om med en foregiven besættelse og samlede almisse, indtil han blev afsløret i det mere vågne Odense¹². Et andet fra Frankrig: beskrevet af den berømte Historieskriver Frantz Mezeray, udi hans Franske Historie¹³. – Det er beretningen fra 1599 om Marthe Brossier, den unge pige, der ved at anstille sig som besat, skaffede sig og sin fader rige almisser over hele Frankrig, men mest i Paris: hvor der findes så mange slags Gemyter, at intet er så urimeligt, at det jo finder der nogen, som løber gal der efter, eller og for Vindings skyld søger at narre andre der med. – Også denne fortælling slutter med bedrageriets opklaring.

Men Tisted-beretningens sidste ord udtrykker dens vigtigste tendens:

Til Beslutning falder her at melde om den ved Trykken udgangne Beretning om det saa kaldede Huus Kaars udi Kiøge. At som Mag: Oluf udi sin Skrivelse til Bispem saavel som siden stædse udi Sagen sig der paa, saa som paa en utviflagtig Historie, haver beraabt, ja ydermeere, som siunes, efter dens Anledning og Maade dette gandske Besættelses Verk opdigtet. Saa sees der af hvad Uordener og Skade det ofte kand foraarsage, at mand slige uvisse Eventyr til Trykken, og gemeene Mands Kundskab befordrer. –

At den trykte beretnings advarsel mod troen på Køge Huskors og mod den efter fremskridtsmændenes mening skadelige virkning af Brunsmands beretning derom ikke er gået upåagtet hen i samtiden, viser nogle vers i et digt fra 1701, Latterligt Giestebud af Tøger Reenberg¹⁴, hvori bl. a. skildres en samtale mellem en fornuftig militær person af politimester Claus Rasch's type og en præst:

Blant andet Snak, som forekom,
Der taltes og om Fanden:
Captainen meente, den var dum,
Der holdte det for Sanden:
Sig sagde vel at kunde troe
Det, Biblen derom skriver;
Men, at han lod os vel i Roe,
Naar Blodet os ey driver.
Hvo, svarer Præsten, skulde der
Vel være saa forbandet
At negte det, som nylig er

12. Det er ikke lykkedes at finde frem til kilden for beretningen om Jørgen Hansen.

13. François Eudes de Mézeray, 1610–83.

14. Poetiske Skrifter I, 1769, p. 140–161; de citerede vers p. 157 f.

Passeret her i Landet?
 Hvad som i Kjøge sig tildrog,
 Vi rigtig skrevet finde:
 Besættelsen i Tisted og
 Er frisk i alles Minde.
 Et skiønt Beviis! (Captainen svar':)
 Man seer af Tisted Væsen,
 At Kjøge Tinge-Dommer var
 Og taget brav ved Næsen.
 Hvor veed I dette? (Præsten spør'.)
 Af Dommen, (svar' den anden)
 Som faldt: Deraf jeg Slutning gjør,
 At Præsten var den Fanden,
 Som bad dem gjøre dette Spil.
 Der løyst du! sagde Præsten.
 Hvorpaa Captainen laver til
 At sige hannem Texten. –

Efterhånden blev det anskuelse af samme art som dem, der var kommet til orde i den trykte beretning af 1699, der sejrede, det lå, som man siger, i luften, både herhjemme og ude. Der var stadig meget, man ikke forstod, der skulde gå lang tid, før man nåede frem til en nogenlunde antagelig forklaring på de mærkelige anfægtelser, der nu og da angreb især kvinder, og som siden oldtiden var blevet tolket som besættelse af onde ånder. Men den forklaring forlod man i hvert fald ret hurtigt omkring 1700. Og hermed blev hexenes antal og betydning også stærkt formindsket, idet alle de forsvandt, som hidtil var blevet beskyldt for at vise de antagne onde ånder ind i deres medmennesker. Og når hexenes fornemste opgave, den at påføre deres medmennesker direkte skade, forsvandt, bortfaldt også den fornemste mulighed for at rette anklage imod dem ved domstolene. Hele det store retslige apparat, der grupperer sig om hexefølgelserne, sygnede hurtigt hen¹⁵, og hexebrændingerne hørte op¹⁶.

Den almindelige offentlige mening gik i det store og hele smukt i samme spor, fornuftige mennesker glædede sig over, at det denne gang ikke var gået værre, end det gjorde, og både hexen og den overtroiske blev i løbet af det 18. århundrede hos alle oplyste til komiske eller tragikomiske figurer. I 1703 fik den mærkelige lærde bonde i Jerslev,

15. I Tisted fungerede det altså nogenlunde endnu i 1696. Jfr. I, p. 416 f. om Anne Christensdatter.

16. Sidste højesteretsdom til bålet: 21.3.1693, jfr. Werlauff, Antegnelser til Holbergs Lystspil. 1858, p. 443 note 35.

Peder Dyrskjøt, lejlighed til at læse den trykte beretning. Hans ikke umiddelbart forståelige, men i hvert fald ikke ubetinget rosende dom over den lyder i et brev til biskop Jens Bircherod: Det er som den gamle Historie siger: «Den hvide Djævel er slemmere og værre at omgaaes med end den sorte.» Dette er og mærkeligt at observere i denne Traktat. Jeg vilde ønske, at jeg var Eders Wlb.r nær, saa skulde jeg af Kommissariernes Dom, Højesterets Dom og Dommen over de Troidkvinder, som falskelig angaves og fridømtes ved Landstinget, gjøre en slig Traktat endnu rigtigere. Saa kunde en Student, som kunde skrive smukkere og bedre end jeg, føre det ind, naar I først havde overseet og korrigeret det. Gud ske Lov, at han aabenbarede samme hvide Djævels Bedrag. Der var saa mangan ærlig og uskyldig falskelig angrebet, og lige saa vel som Eders Wlb.r og mange flere af ypperlig Stand er kommen i stor Harme, Uro og Fortræd, ligesaavel blev den hvide Djævel beskjemmet¹⁷. –

At byen Tisted, samtidig med at dens besættelse fra at have været »Guds og landets almindelige sag« blev et yndet eksempel på ulykken ved manglende oplysning, i hvert fald i København blev opfattet som den absolutte modpol til al ånd og kultur, som en planteskole for menneskelig tåbelighed, siger sig selv og understreges af nogle velkendte og ofte citerede linjer af Holberg. En note til omtalen af spøgteri, mareridt og lignende fænomener i Peder Paars¹⁸ oplyser: Mærkelige Exempler paa saadanne Indbildninger findes udi den bekiendte Thistedske Sag; thi, efter at Skræk først engang var kommen udi Byen, syntes alle Folk siden at see Spøgelse. – I Uden Hoved og Hale, 1. act, 5. sc., er med stor virkning, men ganske uden hjemmel, fortællingen om et hexeridt, et Fandens Spring af et Bryggerkar, henført til samme by: Historien er overalt bekiendt udi Thisted, hvor Folk ikke løsligen troer en Ting. – Endelig lokaliseres som bekendt handlingen i Hexerie eller blind Allarm ved et par replikker, trommeslagerens: Borgemestere og Raad udi Thisted gjøre vitterligt, at . . . –, og dommerens: Ach ach ach, vor kiære Thisted! –

For resten viser jo anvendelsen af disse replikker i tekster, der er forfattet et kvart århundrede efter begivenheden, at denne endnu var i frisk minde og på ingen måde opfattedes som en blot kuriøs antikvitet.

17. Peder Dyrskjøts Breve til Biskop Jens Bircherod, meddelt ved N. Hancke, Saml. t. jydsk Hist. og Topogr., III, 1870–71, p. 265 f.

18. I. bogs 4. sang v. 81.

Men sand fromhed er svær at udrydde, det var ikke alle, der lige villigt og lige hurtigt havde mod til at bøje sig og skifte mening på grund af en højesteretsdom i København og et satirisk skrift. Provsten i Rinds herred, hr. Laurids Axelsen til Vester- og Østerbølle (c. 1657–1717), som visselig ikke var nogen sinke, har efterladt sig en dagbog, hvori han også anfører de vigtigste data for besættelsen i Tisted, mest dog på anden hånd¹⁹. Efter sin citering af højesteretsdommen tilføjer hr. Laurids sin egen mening: Endelig og til Beslutning er dette og ikke uværdigt at observere: at nu i dette Seculo og i disse Tider findes mange ei aleneste iblant Statister²⁰, men endog iblant andre og studerede Folk, Geistlige og Verdslige, som statuere, at der er ingen Troldoms Kunst, Troldfolk, legemlig Besættelse, ja Dievel eller Helvede til. Andre gjøre det grovere og sige, at han (Christus) curerede ikkun naturlige Sygdomme, naar der staar (i det Ny Testamente) at han uddrev Dievle. Nogle sige, at det er intet andet end Indbildninger, Tungsindighed og melancholisk Blod og mere saadant, som ikke kan her opregnes. Og endog de ere ikke alle lige grove i deres Ord og Tale, saa troer jeg dog som en fattig simpel Idiot²¹, at deres mening, saa mange som de ere, kommer over eet udi uno tertio²², og er bygt paa eet Fundamento, som er Atheismus og Sadducæismus²³. – At heller ikke alle de i sagen implicerede kunde slå sig fuldstændig til ro med højesteretsdommen, derom vidner, hvad Erik Pontoppidan vidste og indførte i sin Danske Atlas efter en ganske kort rationalistisk betonet omtale af Tistedes besættelse og den deraf følgende højesteretsdom²⁴: Af dennem som alene udstode Kirkens Disciplin var en og anden, som siden igien begyndte med nogle Ophævelser af det forrige Raserie, men ved Presternes Aarvaaghenhed blev det i Fødselen dæmpet uden videre Fremgang. –

Naturligvis var man endnu mere påpasselig, når der fra seriøs theolo-

19. Mads Pedersen Farstrup og Lauritz Axelson, Dagbog, udg. af Ignatius Becher, 1813. Se især p. 128 f. (sagens begyndelse og den kgl. kommission), p. 132 f. (kommissionsdommen), p. 134 (højesteretsdommen), p. 138 ff. (citering af den forkortede højesteretsdom), p. 147 f. (rygteerne om Ole Bjørns frieri).

20. lægmænd.

21. privatmand.

22. »udi uno tertio«, uforklaret. Ordene udelades stiltiende i litteraturhistoriernes citater (N. M. Petersen, Den danske Litteraturs Historie III, 1855–56, p. 194; 1868, p. 145. P. Hansen, Dansk Litteraturhist. I, 1902, p. 354. Vilh. Andersen og Carl S. Petersen, Dansk Litteraturhist. I, 1929, p. 431).

23. gudløshed og rationalisme. – O. c. p. 148.

24. Den Danske Atlas V, 1769, p. 430.

gisk side blev gjort forsøg på at hidføre ændringer i den anskuelse af overtroens væsen, som nu i det nye århundred ansås for at burde være den gældende. Theologen Friedrich Breckling (1629–1711), fra Flensborg-egnen, var en lærd kirkehistoriker, men tillige en mystiker, som med forkærlighed og personlig sympati gav sig af med studiet af sekterere, separatister, kættere og andre sådanne af de officielle trossamfund forfulgte. Det store kirkehistoriske værk, han havde planlagt, blev ikke fuldført, han fandt, at hans noget yngre fagfælle, den ligeledes pietistisk betonedede mystiker Gottfried Arnold (1666–1730) var både nærmere og værdigere til at påtage sig opgaven²⁵. Men Arnolds hovedværk: *Unpartheyische Kirchen und Ketzergeschichte*, er ikke alene skrevet i Brecklings ånd, det optager også, i udgaverne fra 1729 (Frankfurt a. M.) og fra 1740–42 (Schaffhausen) direkte den af Breckling forfattede *Catalogus testium veritatis post Lutherum*²⁶. Heri har Ole Bjørn fået et skudsmål, så godt som kunde han selv have stilet det: M. Oloff Biorn, Prediger in Testedt bey Aalborg, ist von dem Bischoff daselbst vervolgt und in ewig gefängniss nach Bornholm gesandt, weil er mit Gott dem teuffel in den besessenen konte kräftigen gegenstand thun, welche die andere für nicht besessen zu seyn achteten, und also Gottes Geist und finger in Oloff Biorn vervolgeten. –

Man var opmærksom på sådant i kongeriget, og hverken Arnold eller Breckling fik fra dansk side ros for deres uselviske iver. Man faldt over dem, når passende lejlighed bød sig. Da man i 1752 posthumt udgav Jørgen Friis' *Poetiske Skrifter*, ledsagede Wadskjær udgaven med et æredigt. I dette nævner han en passant den i 1680 afsatte og til Tranqvebar forviste Viborg-præst og poet Jacob Worm, en mand, hvem ulykkerne gav berettigelse til optagelse i det barmhjertige Breckling-Arnoldske værk. Wadskjær benytter lejligheden til i en note at spotte Arnold for denne godtroende indregistrering af et mærkeligt sandhedsvidne i hans bog: ligesom han ogsaa derudi anfører M. Oluf Biörn, Hoved-Acteuren i den *Tragicomoedie: Thysteds Besættelse*, hvorom er en liden Dansk, men rar og confisqveret Piece²⁷. Og kalder denne

25. Om Breckling og Arnold se L. J. Moltesen, *Fredrik Breckling, et Bidrag til Pietismens Udviklings Historie*, 1893.

26. Fortegnelse over sandhedsvidner efter Luther, nævnte værk IV, 1729, p. 1089–1110; om Ole Bjørn p. 1094. Jfr. III, 1741, p. 897–917, om O. B. p. 902.

27. Sandsynligvis sammenblander Wadskjær her Dereeningen af 1699, der ikke vides at være blevet konfiskeret, med det I, p. 335 ff. og flere steder omtalte flyveblad (på tysk), som påtænktes konfiskeret og brændt.

sidste et Guds besynderligt Redskab til at uddrive Diævle²⁸. – Samme år tog Erik Pontoppidan alvorligere fat på samme sag i sin kirkehistorie²⁹, hvori han ret udførligt refererer den hele Tistedske begivenhed, væsentlig på grundlag af den trykte beretning af 1699, men med enkelte andre oplysninger, som han opgiver selv at sidde inde med. Erik Pontoppidans rationalistiske indstilling til sagen kommer til orde i den morsomme skematiske opstilling af de motiver, han finder hos Ole Bjørn: drey böse Geister, . . .welche ihn selbst und das gantze Werck trieben, nemlich einmahl den Geist der Rache wider die besagte reiche Frau³⁰, welche seine Schwieger-Mutter nicht wollte seyn, und daher auf den Scheiter-Hauffen sollte gebracht werden. Zweytens, den Geist des Hochmuths, da er, fast wie Simon der Zauberer, für etwas Grosses, ja für die grosse Kraft GOTTes und einen heiligen Mann, der den Teuffel bannen und beschwören könnte, wollte angesehen seyn. Drittens, den Geist der Hurerey, auf dessen Antrieb er mit denen in die Cur genommenen, und theils in seinem Bette gelegten, jungen Weibern, unzüchtige Dinge vorgenommen zu haben vor dem Gericht überführet ward. – Også her kommer Pontoppidans grundige lærdom og belæsthed til orde, han kan ved omtalen af den faderlige revselse henvise til en parallel: der bekendte Pater Cornelius zu Ipern³¹. – Men for Breckling, og dermed for Arnold, finder Erik Pontoppidan nogen undskyldning deri, at biskop Bircherod jo selv til at begynde med anså Ole Bjørn for at være et Guds redskab til at fordrive djævle. Mindre lemfældigt tog Bolle Willum Luxdorff på den godtro, hvormed Arnold havde optaget Brecklings mærkelige martyrliste i sin kirkehistorie. I *Ars Poetica* nævner Tøger Reenberg blandt meget andet også: Tisted Hexerie, – hvilket giver Luxdorff anledning til en længere kommenterende note³²: . . .Det var dog ikke alt for forsigtigt, at troe Breckling i denne Post. Thi Mag. Bjørn var saadan en Helgen, at hans Præstegaard var en ordentlig Skole for taabelige, tungsindige, eller ildesindede Qvind-

28. Jørgen Friis, *Poetiske Skrifter*, samlede og til Trykket befordrede af Peder Friis. 1752. (Wadskjærs digt er upagineret).

29. *Annales ecclesiæ danicæ*, IV.1. 1752, p. 703–14.

30. Hende omtaler Pontoppidan som: Frau B.–, der uden tvivl står for fru Bjerregaard, alias Anne Sø.

31. Skandalen om pater Cornelius (beg. af 18. årh.), der i udstrakt grad pålagde sine kvindelige skriftebørn bod i form af afstraffelse med ris (som han selv tildelte dem), blev navnlig kendt gennem en række galante hollandske sortkunstblade. (Prøver er rengivet i forskellige kulturhistoriske billedværker, f. ex. Eduard Fuchs, *Das erotische Element in der Karikatur*. 1904, p. 98 med fig. 73, 74, 78).

32. Tøger Reenberg, *Poetiske Skrifter II*, 1769, p. 73.

folk, hvori de kunde lære, hvorledes de skulle anstille sig, for at synes besatte, og at kunde, uden Ansvar, under een og anden Dævels Navn, som efter Foregivende taledede igiennem deres Mund, bringe adskillige skikkelige, men tillige bemidlede, Qvinder til at blive brændte som Hexer. –

De allerfleste af det nu afsluttede store skuespils personer er, netop fraregnet deres optræden i Tisted-sagen, ganske ligegyldige og almindelige småfolk. Tæppet går ned, de viger tilbage i mængden, hver til sit, det lønner sig ikke at søge efter dem, deris Ihukommelse er forglemt, at mand icke mere elsker dem, ey heller hader eller bær affvind til dem, oc de hafue ingen deel mere i Verden i alt det som skeer under Solen. Støder vi nu tilfældigt på deres navne her eller der, i retsprotokoller og aktstykker, i trykte bøger, husker vi måske ved det tilfældige møde, at de er gamle kendinge, at de engang tiltrak sig opmærksomheden ved en eller anden interessant replik eller påfaldende positur.

Andre har også uden for det spil, som de her blev draget ind i, en betydningsfuldere rolle, deres levnedsløb og virksomhed har historien bevaret, de er lette at følge til deres dødsdag, om man har lyst.

Stykkets egentlige hovedperson forsvinder meget hurtigt for så pludselig, en årrække senere, at dukke op i et enkelt glimt, som for blot at vise, at han endnu er i live, og at han stadig spiller den rolle, der nu engang er gået ham i blodet.

Nogle dør, enkelte rejser fra egnen. Hr. Palle Madsen, den mærkelige trold i Aggersborg, har åbenbart ikke været uden betydning for sagens udvikling og for almuens indstilling til den. Men den indesluttede mand har ikke selv udtalt sig, udover i et par forhen citerede ynkelige breve, der ikke siger meget om hans egen sagnrige person. Alder og dermed følgende svaghed har snart efter Tisted-sagens afslutning gjort ham mindre fremtrædende, og i januar 1703 kan biskoppen i Aalborg, der ellers har holdt et opmærksomt øje med ham, nøjes med et lidet sigende notat: Om morgenen døde i sin præstegård, efter en meget langvarig svaghed, hr. Palle Madsen, sognepræst til Aggersborg menighed i Hanherred³³. – Men almuens fortællinger vil dog endnu i nogen tid holde mindet om ham i live, indtil det må vige for andres berømmelse. Samtidig med Bircherod skrev hr. Laurids Axelsen lidt udførligere: I samme Maaned [Januar] døde Hr. Palli i Aggersborg, en gammel Mand,

33. Bircherods dagbog 9.1.1703.

som i sin Tid havde gjort sig navnkundig med adskillige Kunster, især med adskillige vanskelige Sygdommes Curering. Hans Profession optog siden Hr. Lorentz i Almind³⁴. –

Mere direkte end Palle Madsen, men meget snart lige så uvilligt som han, deltog Emmik Eriksen i sagen, Tisted-byfogden, der havde så lidet held med at hævde sin myndighed som kongelig tjenestemand. Efter al sandsynlighed har også hans arvinger ønsket, at det havde været ham muligt at holde sig helt fra sagen. Og navnlig fra Ole Langgaards bo, hvis beslaglæggelse han blev beordret til af Mathias Rosenvinge, og ved hvis bortauktionering han tilmed selv erhvervede et ladehus i Nørgade i Tisted³⁵. Sådant kan give tidsspilde og bekostning i årevis. Nu er der en sag igang om Ole Langgaards bortsolgte gods, som han ifølge Højesterets dom skal have erstattet. Også Emmik Eriksens deltagelse i beslaglæggelsen skal kontrolleres og vurderes, han selv er død tidligt i 1698³⁶, amtsforvalter Jens Hansen får ordre til at inddrive hans gæld til det offentlige, og Ole Langgaard indstævner: afgangne Emmik Eriksens arvinger og stervbo. – Og næste år er der syn på det af den afdøde byfoged erhvervede ladehus. Det er så forfaldent, at det næppe kan stå vinteren over. Men måske har det hjulpet noget, at Ole Langgaard i mellemtiden er blevet dømt til at betale et salær til dødsboet³⁷. Dog ikke så meget, at Emmik Eriksens efterladte er kommet over vanskelighederne. I 1701 må Maren Mortensdatter beklage, at byen nu rykker hende, en enke i elendige omstændigheder med 9 faderløse børn, for ca. 100 rdr., som hendes mand ved forskellige lejligheder var kommet i restance med. Og den afdøde byfoged har dog i sin tid sat sig i stor personlig udgift, aldrig refunderet, både ved processerne med Ole Langgaard: så og på de for trolddom beskyldte folk, – efter regning ialt ca. 100 rdr. Hun nærer nu det håb, at kongen vil gribe ind, så hun kan blive befriet for at skulle opfylde byens krav³⁸. –

Tisted-rektoren Niels Ebbesen Aagaard, han der kom i nogen ulejlighed, fordi han så Fanden som et blålys i Maren Spillemands hals³⁹, har forlængst, just som det gik voldsomt til i Tisted, taget sin magister-

34. Lorends Caspersen Buchholtz: se Mads Pedersen Farstrup og Lauritz Axelson, Dagbog, 1813, p. 166.

35. Jfr. p. 178.

36. Begravelsen fandt sted 3.5.98 (Tisted kirkebog).

37. Rentekammerets Kopibog for Aalborg og Viborg Stifter 1698–99, bl. 16 (7.5.98). Tisted bytings protokol 14.5.98, 23.9.99, 28.1.99.

38. Danske Kancellis supplikprotokol 1701, april-juni, nr. 389.

39. Jfr. I, p. 289 f.

grad⁴⁰. I 1703 forlader han embede og by for at fortsætte sine studier i København. Men når han skriver bøger om Thy⁴¹, kan han vel ikke undgå nu og da at komme i tanker om de mærkelige dage i Tisted, selv om det ikke er dem, der er hans emne. Det er da også rimeligt at tro, at han, der i årene 1710–14 var inspektor på Borchs Kollegium, har fortalt den langt yngre alumne Ludvig Holberg et og andet, som ikke er blevet uden betydning for komedierne, Hexeri eller blind Allarm, Uden Hoved og Hale⁴². Men dansk skolemester Peder Christensen Fjerritslev skal endnu i en lang årrække virke i sit jævne kald⁴³.

Hexene vil vel snart være glemt, de var små, og de blev frikendt. I almindelighed vil de få lov til at pusle videre gennem livet, egnens bønder og byens småfolk vil halvt have medlidenhed med dem, halvt være bange for dem. Men allerede i februar 97 blev Ole Langgaard på Viborg landsting dømt til at betale Anne Christensdatter af Skinnerup en erstatning på 40 rdlr. for spot og skade⁴⁴. Det kan ikke undre nogen, at hun et par år senere, i februar 99, stævner ham for bytinget for at få sit tilgodehavende. Knud Petersen Riber fører hendes sag og kræver Ole Langgaard dømt til at betale beløbet og sagens omkostninger inden 15 dage, men Ole er ikke blevet mindre trætkekær med årene, han begærer, at de dokumenter, som Knud Riber beråber sig på, skal oplæses ord til andet og indføres i tingbogen, og han beder om, at sagen må blive udsat i otte dage. Det sidste kan man gå med til, ikke til det første, dels er det unødvendigt at indføre andet end selve landstingsdommens ordlyd, dels vilde det være en direkte overtrædelse af højesteretsdommen af 26. februar 98 at oplæse og indføre de dokumenter, som i sin tid forelå i hexeprocessen mod Anne Christensdatter. Otte dage efter foreligger Ole Langgaards skriftlige indlæg, spotsk og uforkammet. Når Knud Riber selv så ivrigt henviser til højesteretsdommen, som forbyder videre sagsøgning i besættelsessagen, hvordan tør han så komme her med proces mod Langgaard og henvisning til herredstingsdom på grundlag af forhørene af 5. og 7.12.96? Knud Riber bør dømmes til at betale sagens omkostninger, og Ole bør være fri for tiltale.

Man udsætter sagen i otte dage, og otte dage til. Knud Riber er vred

40. 19.5.96.

41. *Thya illustranda*. *Dissertatio I–III*, 1711–13.

42. *Jfr.* p. 313. Se videre Ludvig Holbergs *Memoirer*, ved F. J. Billeskov Jansen, 1943, p. 34, p. 252 f. Holberg, *Comœdiæne*, ved Carl Roos, II, 1922, p. 551.

43. *Begravet 26.8.1727* (Thisted kirkebog).

44. *Jfr.* I, p. 417.

over Ole Langgaards uforskammede indlæg af 25.2.: Det skummelskrift, som Ole Pedersen Langgaard i dag 14 dage udi retten lod indgive, siunes at være ligesom en appendix af de forrige blasfemier, som mange uskyldig er pålagt. – Knud Riber har med fuld føje og efter begæring på Hillerslev-Hundborg herredsting allerede i september 96 påtaget sig at føre Anne Christensdatters sag. Og han har aldeles ikke produceret landstingsdommen, men kun citeret så meget som nødvendigt til bevis for, at Ole Langgaard er 40 rdlr. skyldig. Hvorimod det er Ole Langgaard, der bryder Højesterets dom ved at forlange hele landstingsdommen oplæst og indført.

Og nu kan Ole Langgaard ikke få mere ud af denne bytings sag. Han dømmes til at betale i løbet af 15 dage⁴⁵. Nogle år senere indeholder Skinnerup kirkebog den sidste oplysning om hans modstander: Die 25 aprilis blev begravet sal. Thomas Christensens enke Anne Christensdatter anno ætatis 68⁴⁶.

Efter almuens mening var der nok flere hexe indblandet i sagen, end netop dem, som retten frikendte, gode borgerkoner og fornemme fruer, som blev udråbt af de besattes munde, men som hverken blev fængslede eller kom i forhør, ja som end ikke måtte nævnes ved navn under kommissionens retsmøder. Man taler ikke højt om dem, det kan være farligt, og man er vel også ved at glemme dem nu, som tiden går. Men naturligvis kan en ærlig mand få sig en rus og komme i skade for sin mund, fordi hans hukommelse vågner. Den 10. september 98 er Christen Murmester i Tisted kirke: hvor han havde at forrette som blytækker, – blevet udsat for et: voldeligt og fast mordisk overfald – af Anders Olesen Smed, som var fuld, ikke et almindeligt slagsmål, men: stavshug, eller træsko, som det skete med, item nævehug og hårgreb. – Og inden man har kunnet arrestere den vrede smed, har han nået at tage opstilling på torvet uden for bødkerenken Anne Christensdatter sal. Anders Pedersens og har blandet sin drukne snak med adskillige vrede og ærtrørige ord, både mod Anne Christensdatter selv og Anne Søj og Sidsel Torp: og sagde, at de skulde ikke fortrolde ham, eftersom de tilforn vare påråbte. – Han har fortsat sine injurier: Råbte de ej på Eder i fjor? – og: Råbte de ikke på den og den? Ja, Vor Herre kommer vel! – Senere er han mere høflig, han indgiver skriftlig en ydmyg afbigt i retten, beder om tilgivelse både for voldssagen og injurierne og ved

45. Tisted bytings protokol 18.2., 25.2., 4.3., 11.3.99.

46. Skinnerup kirkebog 1706.

ikke selv, hvad han gjorde eller sagde den dag. Han må have været overstadig drukken. Men bødkerenken viser sig ikke forsonlig, hun vil have Anders Smed dømt som en uforskammet løgner, og både det må han bære og processens omkostninger oven i købet. Bøder for volds-sagen bliver han også idømt, uden formildende omstændigheder, kan han ikke betale dem, skal han arbejde dem af på Bremerholm.⁴⁷

Så kan bødkerenken måske endelig få lov til at være i ro og håbe, at de ubehageligheder, som hendes nervøse pigebørn satte hende i⁴⁸, omsider er blevet bragt til afslutning. Vanskeligere slipper fornemme folk af med deres rygte, for hvordan kan nogen uden Fandens hjælp samle så mange penge som Anne Sø og Envold Nielsen Bjerregaard? Hendes pagt og forbund med Djævelen er for længe siden blevet omtalt på tryk, endda på tysk⁴⁹, og hele Nørrejylland er efterhånden fuld af mærkelige beretninger om hende og vil være det endnu længe efter hendes død 1736, 92 år gammel. Måske havde hun alligevel med henblik på sit almindelige rygte stået sig ved at lade sagen gå til ende i 1696 i stedet for at sætte et stort apparat i gang for ikke at blive nævnt i rets-bøgerne og for i hvert fald at få de deri indførte aktstykker udslettet. Så have man haft faktisk frikendelse og latterliggørelse af beskyldningerne at henvise til. Nu fik almuens snak frit spillerum og groede sammen til folkesagn og eventyr, der ikke lader nogen i tvivl om, at hun for guld og ære havde forskrevet sig til den onde⁵⁰.

Nogle af de anfægtede slap helt for tiltale, nogle blev frikendt, een blev benådet og andre fik kun en ringe straf. Der er nogenlunde ro over Tisted nu, selv om en og anden, som Pontoppidan har bragt i erfaring⁵¹, kan få lyst til at forny de gamle optøjer. Man tåler ikke sligt mere, man slår hårdt og hurtigt ned på alle forsøg i denne og lignende retninger, også når det drejer sig om een, der ikke i sin tid regnedes i de besattes tal. I 1700 har Ole Bjørns efterfølger i Tisted, Sixtus Aspach, beklaget sig over en pige af menigheden, endda en datter af den forrige sogne-

47. Tisted bytings protokol 22.10., 29.10., 5.11., 26.11., 3.12.98.

48. Jfr. I, p. 304.

49. Jfr. I, p. 336 f.

50. J. M. Thiele, Danmarks Folkesagn I, 1843, p. 297. M. Aaberg, Fru Anne Søe, Hist. Aarb. Thisted Amt, 1910, p. 109–18. N. Sodborg, Vesløgsgaard, o. c. 1911, p. 5–51, spec. p. 36–40. N. Sodborg, Præsterne i Øslø, Vesløg, Arup siden Reformationen, o. c. 1915, p. 3–33, spec. p. 28 ff. (1718 er præsten Mikkel Frandsen Vogelius i Øsløg indviklet i en sag for en provstere i anledning af rygtespredning om Anne Sø som hex). P. L. Hald, Af Thisted Købstads Historie, 1924, p. 47 ff.

51. Jfr. p. 314.

præst Anders Hebo. Og biskoppen er på sin post denne gang og lader ikke sagen, rimeligvis hysterisk pietisme, udvikle sig: D. 27. oktob. gav jeg mag. Sixto Aspach i Tisted min mening om Maren Andersdatter Hebos fantastiske ophav skriftligen til kende. Affærdigede også samme tid et brev til justitsråd Bartholin med begæring, at han vilde ved byfogden lade bemeldte urolige pige af Tisted forvise⁵². – Maren er da også kommet væk fra byen og har siden fået plads i Vartov i København, hvor den gale præstedatter nu kan lade sin vrede spot gå ud over Johan Brunsmænd⁵³. Man tør tage mere roligt på de tilfælde, hvor de tidligere anfægtede optræder med mere verdslige forseelser. Det fornemmes nærmest som et tegn på, at Anne Pedersdatter Jens Bondes er fuldt normal nu, når hun sammen med en del andre af byens indvånere, flest kvinder, i høsten 1698 bliver stævnet, fordi de den 9. september har sanket ærter på: hr. amtsforvalter Jens Hansens ærteager østen for byen⁵⁴. – For resten har hun endnu mange år tilbage, hun dør først, som enke, i 1724⁵⁵. Fuldstændig helbredelse og naturlig tilpasning til milieuet tør måske også forudsættes for Maren Hansdatter Sirichs vedkommende. Hun er muligvis den Maren Hansdatter, en enke med tre børn, som i foråret 1703 er indblandet i en vidt forgrenet retssag om udspreddelsen af en skændig vise i anledning af et bryllup i byen⁵⁶, og som i 1704 og senere omtales, nævnt i forbindelse med sine nu kun tvende små faderløse børn, blandt de ganske husarme⁵⁷. Til samme sociale lag: husarme, fattige og skrøbelige, samt de som ej kan fortjene deres brød, mens den største del går og tigger – hører så mange andre, og hist og her dukker kendte navne op i de lange lister, gamle Abild Møller⁵⁸, som slider sin tid til 1711⁵⁹, og veninderne Mette Knudsdatter og Anne Ertmandsdatter, stadig opført ved siden af hinanden⁶⁰. Og meget bedre har vel Anne Nielsdatter Dahl ikke tilbragt sine sidste år,

52. Bircherods dagbog.

53. Johan Brunsmænd, Køge Huskors, 1953, p. 44. – Lidt videre om hendes skæbne, hendes klage over stadig uro i sindet, hendes ønske om at måtte arbejde for lidt fortjeneste m. v. kan udlæses af Danske Kancellis Supplikprotokol 1702, april-juni, nr. 447, 1703, januar-marts, nr. 585. Hun kaldes her Maria Andersdatter Hebo. Fornyet klage fra Brunsmænd, o. c. 1706, jan.-marts, nr. 58.

54. Tisted bytings protokol 1.10.98.

55. Tisted kirkebog 12.1.1724.

56. Tisted bytings protokol 5.5.1703.

57. Extraskatteligning, Tisted rev. regnskab 1704–05, Rigsark.

58. Kopskatteligning 1704, Tisted rev. regnsk. 1704.

59. Tisted kirkebog 8.11.1711.

60. Extraskatteligning, Tisted rev. regnsk. 1699–1700 og endnu 1704–05. – Mette Knudsdatter blev begravet 6.11.1710 (Tisted kirkebog).

hun dør som enke efter Simon Dahl i en alder af omkring de 80⁶¹. Andre klarer den sidste ende af dagen og vejen under mere ordnede og betryggede forhold, men heller ikke om dem vides meget andet end deres dødsdag: den frygtssomme kirurg Peder Sattelmeyer 2.5.1702, Simon Nielsen Kirkeprior, som allerede i 1696 stod med det ene ben i graven⁶², 3.6.1712⁶³. Måske har Anders Christensen Skomager, som mistede den stakkels Inger Fusmand under så triste omstændigheder, alligevel nået en smule lykke i livet. Højesterets dom blev en delvis rehabilitering af hans unge døde kone og dermed af ham selv. Hun blev da endelig begravet, med behørig antegnelse i kirkebogen: denne kvinde døde i barselseng til Lorends Mein . . . har stået her i kalkhuset i 16 måneder, dømt til højeste ret . . . [jo]rdes om aften⁶⁴. – Og snart indgår han så nyt ægteskab, med Inger Pedersdatter, og dør først langt hen i 1718⁶⁵.

Men for fuldstændigheds skyld bør det vel nævnes, at en Christen Nielsen Møller, muligvis den samme som den skolediscipel, der lagde sig mere efter Anne Krogsgaard end efter bogen, i 1711 sammen med Birte Mikkelsdatter stod åbenbare skrifte for lejermål, begge usle og fattige og uden midler til bødernes erlæggelse: hun haver intet, han blev soldat⁶⁶. –

Efter Højesterets dom af 26. februar skal Maren Spillemands og Anne Jacobsdatter stryges til kagen og derpå indsættes i forvaring til arbejde deres livstid. Og Karen Spillemands, Anne Krogsgaard og Karen Toftum, som er sluppet billigere, skal arbejde i spindehuset, så længe de lever.

Men enevælden er både mild og sparsommelig.

Og selv Maren Spillemands og Anne Jacobsdatter har medlidende beskyttere, der sørger for, at deres supplik bliver skrevet og når frem i rette tid:

Stormægtigste, allernådigste arvekonge og herre.

Såsom det for os fattige, elendige mennesker så bedrøveligt for Eders maj.t.s højeste ret er udfaldet, at vi der ere tildømte, foruden evig

61. Hun var i 1696 c. 60 år (Jfr. I, p. 75) og blev begravet 23.1.1715 (Tisted kirkebog).

62. Jfr. p. 16.

63. Tisted kirkebog.

64. Aalborg Budolfi kirkebog 23.4.1698.

65. Tisted kirkebog 9.10.1698, 1.12.1718.

66. Antegnelser til Tistedes rev. regnsk. 1711.

fængsel, at skulle piskes til kaget, omskønt vi sukker under svagheds byrde og Guds kors og i mange måder således med os er beskaffet, at vores elendighed ikke noksom kan beklages, men under hjertens suk og stiltienhed til vores død må qvæles hos os selv, da indfalder vi i dybeste og underdanigste suk og bøn til Eders kongl. maj.ts store nåde, om Eders maj.t ikke for den højeste Guds og Eders maj.ts store navns skyld vilde af sær kongl. nåde formilde vores dom såvidt, at vi for pishen til kaget allernådigst måtte blive forskånet. Videre understår vi os ikke at begære, men i allerdybeste underdanighed vil håbe, at Gud selv skal bøje Eders maj.ts hjerte, så vi herudi skal få en nådig konge, som Gud igen med sær nåde af Himmelen vil belønne.

Københavns arresthus

d. 16. martii anno 1698.

Vi sukker og forbliver Eders kongl. maj.ts allerunderdanigste ringe fanger og tjenerinder

Maren M. C. D. Christensdatter Spillemands
Anne A. J. D. Jacobsdatter⁶⁷.

Den anonyme forfatter har lagt majestæten svaret i pennen, det påskrives supplikken den 29. marts: Vi have af sær kongelig mildhed og nåde allernåd. formildet den over supplikanterne den 26. februarii sidst forleden for vores Højesteret ergangne domme så vidt, at de for den tilkendte straf at stryges til kaget må være fri og forskånes. Hvor- efter de vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette⁶⁸. –

Selv om Maren Spillemands tidligere har vist sig som en stilist af sjælden styrke, og Anne Jacobsdatter heller ikke var ilde skåren for tungebåndet, er der dog intet, der tyder på, at de to har deltaget i affattelsen af og motiveringen for deres supplik. De har næppe haft andet at gøre med skrivelsen end at prente deres navnes forbogstaver på den. Men supplik og resolution har en videre betydning end den, at de to piger slipper for at blive pisket. Dokumentet viser, at man atter er et stykke videre på rette vej, man opfatter i fornuftige kredse pigernes tilstand overvejende som sygdom, man finder, at prygl er til ingen nytte i det foreliggende tilfælde, men man indser, at deres tilstand, i hvert fald indtil videre, gør en indespærring nødvendig.

Og selv denne bliver, efter tidens målestok, mere at opfatte som pleje end som straf.

67. Dokumenter til kgl. Resolutionsbog 1695-98, under 29.3.98.

68. Kgl. Resolutionsbog 3, 1695-98, bl. 54.

steder, uden klosteret derved skulde geråde i fordærv og skade. 3. At fundatsen er, under Guds store hævn og alvorlig straf, således indrettet, at ingen uden fattige og nødtørftige lemmer (som ikke kunne med deres hænder gerning adspørge deres livs næring og ophold og tilforne have ført et godt levned og haver et godt vidnesbyrd af deres sognepræst og naboer, hvor de tilforne have været) må eller skal her underholdes. Dette måtte jeg i henseende til hans kongl. maj.ts allernådigste godtfindende allerunderdanigst andrage og for at besvare hans excellenses gunstige skrivelse ydmygeligst erindre. Imidlertid, hvad hans kongl. maj. udi denne post allernådigst vil lade anordne, skal jeg, hans kongl. maj.ts tro underdane, allerunderdanigst efterleve. I det øvrige lever jeg dette fattige kloster og min ringe person udi hans excellenses gunst og store bevågenhed, som imod alle så især imod fattige, og forbliver stedse hans excellenses, min højgunstige patrons ydmygeligste client og tjener, Helsingør Kloster d. 4. martii 1698.

P. Gad.

Matthias Moths svar herpå synes ikke at være bevaret, men han har åbenbart ikke med allerstørste venlighed optaget hospitalsforstanderens forøvrigt så gode og logiske grunde. Peder Gad må i hvert fald frem med et ydmygt og undskyldende svar, men opgiver ikke af den grund sig sag. Han har nemlig endnu flere gode kort på hånden og gør et fint udspil med sit brev af 7. marts: Allerydmygeligst beder jeg om forladelse for de få og enfoldige linjer, som jeg indgav på hans excellenses første gunstige skrivelse, så vel som for disse 2 dages ophold i at besvare den anden. Men dette vil jeg allerydmygeligst ombede, hans excellence optager mit forrige svar ikke i den mening, at jeg vilde difficultere udi denne post, men aleneste at jeg vilde demonstrere stedens slette lejlighed. Den sted, som de andre fattige lemmer ere på, er ikkun een enlig stor og bred værelse, hvor de alle, den ene hos den anden, haver deres senge. Dér, eller i blandt dem, ved jeg vel, ingen af disse personer kan være. Ellers er her et øde kammer . . . Behager det nu hans kongl. maj. allernådigst, at samme øde kammer . . . skal indrettes til en af disse formente besatte personer, skal det allerunderdanigst og med forderligst blive efterkommet. Flere værelser ere her ikke, ej heller kan blive formedelst opgangens skyld af en trappe, uden gangen skal falde igennem et andet, som jeg ikke ved, om kan eller må tillades. Måtte jeg ellers understå mig til at gøre hans excellence et andet forslag, da er her et De Fattiges Hus her i byen, en firkantet indmuret gård, som er under hr. justitsråd Günthers såvel som sogne-

præstens og magistratens direktion, hvor der kunde i allemåde være bedre lejlighed, såsom hospitalet tvært imod ligger ud til åben mark, aleneste at der er et blot gærde omkring. Dersom hans kongl. majestæts allernådigste befaling herom skal expederes til hans højærværdighed biskoppen, beder jeg allerunderdanigst, der da allernådigst måtte specificeres, hvorledes en af disse personer skal underholdes, hvad leje og opvarning der skal behøves, såsom de andre hospitalslemmer føre selv deres seng ind med sig og ere alle om een gammel pige, som dennem betjene. Jeg beder på det allerydmygeligste, at hans excellense gunstig vil optage disse mine forslag og være både stedet (hvis indtægter af den uvisse almisse i tavlerne⁷⁰ dag fra dag mærkelig forringes) og min ringe person mild og bevågen⁷¹. –

Heller ikke nu giver Matthias Moth efter for Peder Gads indvendinger. Hospitalsforstanderen modtager en skrivelse af 12. marts, hvad indholdet angår den selv samme, som samme dato udfærdiges til biskop Thomas Kingo i Odense i hans egenskab af hospitalsdirektør og til magistraten i Slagelse: Seigneur Peter Gad, hospitalsforstander udi Helsingør. På hans skrivelse til mig af 7. martii næst afviget meldes til efterretning, at hans kongl. maj. ts allernådigste vilje er, at der udi hospitalet i Helsingør, på hvad sted det bekvemmeligst kan ske, skal indrettes et lidet kammer klæd inden udi med brædder og således forvaret, at ej deraf kan udbrydes, hvor en af de forment og indbildede besatte kvindfolk, som efter Højesterets dom til fængsel ere dømt, skal indsættes. Hvad hendes underholding anbelanger, da får den at tages af hospitalets indkomster, og skal hun ikke anderledes end som en fange nødtørftig underholdes. Jeg formoder derfor, at dette strax vorder i værk sat og mig til kende givet, når samme værelse er færdig gjort, at fangen da derhen kan vorde ført⁷². –

Hospitalet i Helsingør slap altså trods Peder Gads anstrengelser ikke for at give Anne Krogsgaard kost og logi. Og han har måske været lige ved at skaffe Helsingør endnu en af Tisted-pigerne på halsen. Thi samme 12. marts har Matthias Moth også, på grundlag af Peder Gads allerunderdanigste forslag, også tilskrevet fattigforstanderen i Helsingør, tolldirektør, justitsråd Andreas Günther en lignende skrivelse som den, der afgik til Kingo, til Gad og til Slagelse magistrat: Såsom . . . jeg har

70. Offertavler. æsker til almisser, som blev båret om i kirken under indsamlingen.

71. Koncepter og Indlæg til Obersecretærens Missiver 1691–99.

72. Kopier af Obersecretærens Missiver 1697–99.

fornummet, at hr. justitsråd tillige med sognepræsten og magistraten i Helsingør skal have direktion over et fattighus der på stedet, da såfremt hans kongl. maj. skulde ville resolve at lade en af bemeldte kvindfolk indlemme i forskrevne fattighus, som han har direktionen over, så er til hr. justitsråden tjenstlig begæring, han med forderligste vilde lade mig vide, om der er lejlighed sammesteds til at indrette et lidet kammer⁷³. . . –

Men endnu i nogle uger har pigerne deres logi i arresthuset i København, hvor de nu har opholdt sig siden august. Foreløbig søger man at sætte fart i indretningen af de dem tiltænkte boliger, der afgår 29. marts atter skrivelser, til Peder Gad og til hospitalsforstanderne i Slagelse og Odense, Valentin Sontum⁷⁴ og Søren Rasmussen: . . . Som velbemeldte hans excellense forlanger at vide, hvor nær det er med samme værelse, så vilde han med første post indsende udførlig underretning derom, enten den er ganske færdig, eller hvor snart det kan ske⁷⁵. . . –

Og få dage senere tages der nye skridt til sagens endelige afvikling. Slagelse, Helsingør og Odense har hver sit kammer i arbejde, men der er fem, som skal have hver sit. Regnestykket klares med en kongelig skrivelse af 2. april, til direktionen for Børnehuset og Pesthuset i København: Vores allernådigste vilje og befaling er, at I strax den anstalt lader gøre, at Anne Jacobsdatter, som . . . er bleven tilkendt at indsættes udi forvaring til arbejde hendes livs tid, såvel som og Karen Toftum, som er bleven tildømt at indsættes til arbejde i spindehuset eller andensteds, efter vores egen allernådigste anordning vorder udi Pesthuset⁷⁶ her uden for stadens Vesterport indtagne og der sammesteds . . . en hver for sig fra de andre der befindende lemmer udi sikker

73. O. c. – Også i Koncepter og Indlæg til samme.

74. Eller: Sontum, se P. Arnskov, Bogen om Slagelse, 1931.

75. Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser, under nr. 91. 2.4.98. – I Helsingør har man efter modtagelsen af denne skrivelse strax gjort sig parat til at modtage det nye hospitalslem. Under regnskabsposten: Den 2. april blev logimentet gjort til rette til Anne Krogsgaard, – er anført kalk. ler. sand, svinchår (der blandedes i murkalken for at styrke den) samt arbejds løn til murester. Måske tyder det på, at Anne under sit ophold har haft et anfald, der gjorde særlige foranstaltninger nødvendige, at kleinsmedens årsregnskab indeholder en udateret post: Gjort tvende jern, som blev indmuret der, som Anne Krogsgaard sidder, – Rummet var i kælderens. (Helsingør Hospitals regnskab 1697–98, p. 30, 32. Murester Hans Johansens kvittering: Anno 1698 d. 2. april haver jeg arbejdet i den kælder, som det kvindfolk fra Jydland ved navn Anne Krogsgaard kom til at sidde . . . – og Christian Kjeldsen Kleinsmeds årsoversigt af 29.4.98 over udført arbejde i 1697–98 i Helsingør Hospitals Forstanderarkiv B nr. 4–11: Bilag til hospitalsregnskabet 1.5.1697–1.5.1698). Jfr. Odense Gråbrødre Hospitals arkiv, Regnskab 1697–1711 (Hans Christensen Muresters regning, 1698 nr. 16, for arbejde ved: Maren Spillemands cammer. –).

76. Pesthuset, ret ensomt beliggende på Vesterfælle, var et hospital, fra 1697 også indrettet til modtagelse af vanvittige. Det sorterede under Børnehuset. Se O. Nielsen, København V, 1889, p. 499 f.

forvaring hensat samt med kost og underholding af fornævnte pesthuses midler forsynede⁷⁷. –

For Anne Jacobsdatters og Karen Toftums vedkommende volder da turen til det fremtidige opholdssted ingen vanskeligheder. Den 6. april ager vognmand Hans Jacobsen dem for 3 m. fra Slutteriet til Pesthuset, hvor spisemoderen Anne sal. Jacob Richs kvitterer for modtagelsen af sine nye pensionærer⁷⁸. Og her vil det være passende at tage afsked med Karen Toftum, lige fra sin fødsel et udskud, som datter af en usædelig moder en plet på et velordnet samfund. Kun een gang endnu nævnes hun i aktstykkerne, ikke længe efter at man endelig har fået hende anbragt i hospitalets nogenlunde ordnede og betryggede forhold, måske de bedste, der blev hendes tynde lykke til del. I Pesthusets fortegnelse over døde i 1698 læses: Karen Christensdatter Toftum, 32 år gl., den 1. juli⁷⁹. –

Men Maren og Karen Spillemands og Anne Krogsgaard skal på rejse, og det kræver nogen forberedelse, først en kongelig ordre af 2. april til stiftamtmanden Otte Krabbe: Såsom Maren Spillemands, Karen Spillemands og Anne Krogsgaard ere bleven tilkendte at indsættes til arbejde udi spindehuset eller andensteds efter vores egen allernådigste anordning, og vi nu haver for godt befunden, at de i trende hospitaler, nemlig den første, Maren Spillemands, udi Odense hospital, den anden, Karen Spillemands, i Slagelse hospital, og den tredje, Anne Krogsgaard, i Helsingørs hospital skal indsættes, så er vores allernådigste vilje og befaling, at du disse trende personer hos byfogden her i staden strax lader annamme, og Maren Spillemands med vogn og god forvaring til vor stabelstad Korsør befordrer og hende til magistraten sammesteds leverer (som den med første fartøj til Fyen har at overskikke) og iligemåde de andre tvende hver til det hospitals direktører, hvori hun skal indsættes, leverer⁸⁰. –

Dette forudsætter nødvendigvis en tilsvarende ordre til magistraten i Korsør, den udfærdiges samme dag: . . . Så er vores allernådigste vilje og befaling, at når bemeldte hr. Otto Krabbe lader Eder fornævnte Maren Spillemands tilbyde, I da hende imodtager og med første skibe-

77. Sjællandske Tegnelser 1698–99, bl. 74 f., nr. 90. Facsimile i Holger Hjelholt, Skriftprøver, 1940, nr. 29.

78. Københavns byfogedregnskaber 1697, omkostning på fanger og arrestanter, med bilag 168: kopi af kgl. befaling af 2.4.98 påskrevet Pesthusets kvittering. Bilag 182: vognmandens kvitterede regning.

79. St. Hans Hospital, Kirkebog for Pesthuset 1693–1755 (Landsark. f. Sjælland), bl. 22.

80. Sjællandske Tegnelser 1698–99, bl. 76, nr. 92.

rum velforvaret til Nyborg forskikker, dér I hende til vores geheimeråd og stiftbefalingsmand udi Fyn, os elskelig hr. Diderik Schults udskikkede haver at levere. –

De fire miles vej fra Nyborg til Odense dækkes af tilsvarende skrivelse til stiftamtmand Diderik Schult: . . . Thi er vores allernådigste vilje og befaling, at du strax den anstalt gør, at bemeldte Maren Spillemands vorder, så snart hun til Nyborg ankommer, imodtagen, til Odense med vogn og god forvaring befordret og der til hospitalets direktører leveret⁸¹. –

Og endelig har man samtidig hos disse sidste banet vejen for hende: Vores allernådigste vilje og befaling er, at I strax den anstalt lader gøre, at Maren Spillemands. . . vorder, når hun til Eder overleveres, imodtagen og udi hospitalet i Odense for sig selv fra de andre der befindende lemmer, udi sikker forvaring. . . . hensat og med kost og underholdning af hospitalets midler forsiunet⁸². –

Det er ikke overadministrering, men gennemført orden og præcision, der kendetegner den unge enevælde. Havde man turdet stole på Marens forstand, kunde man have ladet hende rejse alene. Hun er sikret på alle måder, hendes rejsepas udfærdiges 12. april: . . . Da byde vi hermed og befale vores stiftsbefalingsmænd, amtmænd, borgemestre og råd, byfogder og alle andre vedkommende betjente, som hermed under vejs besøges, at de uden ophold forskaffer til hendes rejses befordring fra en sted til en anden en borger- eller bondevogn med tilhørig heste samt fri fartøj over bæltet, så at hun ubehindret kan afsted komme. Ladendes det ingenlunde⁸³. – Og systemet fungerer, som det skal, 18. og 19. april udsteder magistraterne i København og Roskilde erklæringer og attester om Marens afsendelse og modtagelse og videre forsendelse til Ringsted. Peder Andersen, som har fulgt hende til Roskilde, får også sin kvittering⁸⁴. –

I Gråbrødre Hospital i Odense iagttager direktøren, biskop Kingo, interesseret den nye gæst. Og han har sit besvær med hende, for i hvert fald i den første tid er hun meget urolig, og det lader til, at hun hverken behøver Ole Bjørns eller Peder Andersen Skærbæks moralske støtte for at fastholde, at hun ikke var sig selv mægtig, da hun gik til bekendelse for Christoffer Mumme og for kommissarierne. Og hun ynder stadig

81. Fynske Tegnelser 1687–99, bl. 328.

82. O. c. bl. 328 f. – Orig. i Fyns Bisparkiv, Odense hospitals og kommuniets breve 1688–1712.

83. Sjællandske Registre 1698–99, bl. 86 f.

84. Københavns byfogedregnskab 1697, omkostning på fanger og arrestanter, med bilag 170–71.

at optræde for et publikum: Den Maren Spillemands, som vi her haver faaet udj Buur, er en sær fugl og en Satans halstarig qvind, fuld af Satans dristighed, endnu at forsvare sin formeente U-skyldighed, og sige, at Hun var fra sit Sind, der hun gjorde den Contrabekjendelse for Rættens j Aalborg. Jeg haver læst Hende Loven for, og foreholdt hende de Satans strikker, som Hun endnu saa godvillig lader sig holde udj, hvad de vil baade hende, truet Hende ogsaa med haardere fængsel og slettere tractament, foruden den ævige overhengende Straf etc. Endelig fik Jeg hende, før Jeg rejste, saa viit, at Hun schulde sige mig, alt hvad Hende var om hiertet, saasntart Jeg kom igien. Imidlertid haver Jeg givet hende nok at pønse paa, og beordret H. Laurids⁸⁵ Hospitals Præsten Hende det samme at erindre, naar hand besøger Hende. Jeg ønschte gierne at have Copie af hendes bekiendelse for Commissarierne og hvad videre Dominus Affinis⁸⁶ kunde gjøre mig underretning om. Hun er vel nok forvaret, men fordj nogle gemeene folk hafde Vane at gaa til Vinduet, som Hun sidder inde, og hun stod paa et skrin, som Hun haver hos sig, at holde samtale med Dem, lod Jeg Ridefogden gjøre sligt et fordek for Vinduet, saa de derfra ere hindrede⁸⁷ —.

Karen Spillemands og Anne Krogsgaards kortere rejser er mindre indviklede at ordne, de skal ikke over Bælt, og de skal ikke skifte stiftamtmand. For dem udgår den 2. april og 12. april tilsvarende ordrer som for Maren Spillemands til hospitalsdirektionerne i Slagelse og Helsingør samt rejsepas⁸⁸. Og samme dag som hendes søster Maren, men med en anden vogn og en anden ledsager, passerer Karen Roskilde på vej til Slagelse. Og Mogens Foged tjener følger Anne Krogsgaard til Helsingør⁸⁹. Herefter findes hendes navn en stund i hospitalets regnskaber: Anno 1698 den 18. april er, efter den høje øvrigheds anordning, Anne Krogsgaard til Klosteret ankommen og nydt⁹⁰ kosten fra bemeldte dato til 30. dito inclusive, er 13 dage, dagl. à 10 s., er: 8 mark 2 s.⁹¹ —

85. Laurids Knudsen Trøstrup.

86. Hr. svoger.

87. Kingo, brev til Bircherod 27.6.98, afskrift i Bircherods dagbog, appendix til juli 98. Trykt i Thomas Kingo, Samlede Skrifter V, 1943, p. 363–65.

88. Sjællandske Tegnelser 1698–99, bl. 75 f. Sjællandske Registre 1698–99, bl. 88.

89. Københavns byfogedregnskab 1697, omkostn. på fanger og arrestanter, med bilag 169: Helsingør hospital kvitterer 18.4.98 for modtagelsen af Anne: ved en af kgl. maj.ts byfoged af København seign. Frederik Eisenbergs tjener Mogens Larsen leveret og strax efter hans kongl. maj. atternådigste befaling udi hendes ordinerede logement indsat —.

90. Ms.: npt.

91. Helsingør hospitals regnskab 1697–98, p. 21.

De lettere anfægtedes tilfælde har ikke krævet anden kur end isolation fra urocenteret for at blive overvundet. Allerede et halvt års tid efter, at Karen Spillemands er blevet anbragt i sin træbeklædte enecelle, udgår der, 22.11.98, en kongelig ordre til hospitalsdirektionen i Slagelse: Eftersom for os allerunderdanigst er bleven andraget, hvorledes Karen Spillemands . . . skal være kommen i rolighed og nu langsommeligt tid fra hendes forment svaghed været befriet, så at hun deraf ingen mere anstød skal fornemme, da have vi af sær kongl. mildhed og nåde allernådigst bevilget, at hun af sin forvaring må udkomme og være iblandt de andre hospitalslemmer under fælles varme og røgt⁹² at søge kirken og gudstjeneste så længe hun sig ellers roligen og tilbørligen skikker og forholder. Men skulde det anderledes findes, da skal hun i hendes forrige forvaring igen indsættes og imod hende siden som tilforn forholdes. –

Og samme dag udfærdiges den tilsvarende ordre til hospitalsdirektionen i Helsingør for Anne Krogsgaards vedkommende⁹³.

Der kendes ikke noget tilsvarende om Anne Jacobsdatter i Pesthuset ude på Vesterfælled. Men hun har formodentlig fået samme lempelser som sine udenbys medsøstre, siden hun senere deler deres skæbne.

Pigerne i Helsingør, Slagelse og Pesthuset kan endnu følges et lille stykke. Det er bekesteligt og pladstagen at have dem anbragt i de offentlige hospitaler. Hele regnskabsåret 1698–99 er Anne Krogsgaard en extraudgift for hospitalet i Helsingør på 10 skilling om dagen. Så snart som muligt drager man hende ind under de almindelige udgifter: Johanne Brøggers døde den 1. maji (1699) i hendes sted beregnes strax Anne Krogsgaards kost⁹⁴. – Knap to år efter indsættelsen har man fået nok af at underholde de stærke og raske kvindemennesker, der fylder pladsen for værdigere trængende. Åbenbart på foranledning af de tre institutioners forstandere indgiver Sjællands biskop Henrik Bornemann den 8. februar 1700 en supplik til Frederik IV: For Eders kongl. maj.t forårsages jeg allerunderdanigst at anholde, om de tre kvindespioner, som formedelst deres begangne usømmeligheder med den vidtudsprede Tistedes besættelses sag anno 1698 efter hans kongl. maj.ts højlovlige ihukommelse allernådigste befalinger bleve henlagte, Anne Krogsgaard på Helsingørs hospital, Karen Spillemands på Slagelse hospital og Anne

92. Ms.: rygte.

93. Sjællandske Tegnelser 1698–99, bl. 193 f.

94. Helsingør hospitals regnskab 1698–99, p. 21. 1699–1700, p. 23.

Jacobsdatter her udi Pesthuset, ikke ved Eders kongl. maj.ts allernådigste tilladelse fra disse steder nu omsider igen må borttages, eftersom de, efter præsternes og forstandernes attester fra samme steder, fornemmes at være nogle unge friske og stærke mennesker, som ligger ikkun sådanne almisse-steder til last og tyngde, og kunde vel ikke med billighed længere fortære de midler, som efter de gamle fundatser til fattige gudfrygtige vedtørfte lemmers underholdning egentlig og alene ere henlagte. Forventendes herom Eders maj.ts allernådigste resolution udi allerdybeste underdanighed⁹⁵. – Og en lille måned senere foreligger der kongelige befalinger, af 2. marts 1700, til de tre hospitalers direktører, at pigerne kan sættes på fri fod⁹⁶.

Det sker dog ikke omgående. I hvert fald har man for Anne Krogsgaards vedkommende⁹⁷ åbenbart villet iagttage hendes opførsel endnu i nogen tid og har forøvrigt villet sikre både sig selv og hende så vidt muligt. Men fra 5. juli samme år foreligger der en skrivelse fra biskop Bornemann til hospitalsdirektøren i Helsingør: Efter Deres skrivelse af dato 30. martii sidst forleden om den Anna Jensdatter Krogsgaard udi Deres hospital, at der nu ingen mere dårlighed eller forargelse med det formente besættelses dogent hos hende er at befrygte, såfremt hun herefter i den kristelige gudfrygtigheds øvelse, som hun nogen tid nu haver fremvist, vil blive fremturendes, kan hun da, imod en skrevet revers og forpligtning givelse om et kristeligt og gudeligt levned og forhold herefter, igen af sin forvaring udlades og på fri fod stilles. –

Tre dage senere prenter Anne Krogsgaard, efter skriften at dømmes med stort besvær, sit navns forbogstaver under en højtidelig skrivelse:

Såsom hans kongelig maj.t allernådigst skal have bevilget, at jeg underskrevne Anna Jens datter Krogsgaard måtte udslippe af min forvaring med den condition, at jeg efterdags fra det hidindtil hos mig befundne af den Tistediske formente besættelse skal tage mig vare, da haver jeg hermed imod de højærværdige, ærværdige, højagtbare og hæderlige hr. direktører villet efter befaling reversere: 1. Takker jeg Gud, som nu ved dette sted har hjulpet mig til opliusning og fuldkommen befrielse fra min forrige dårlighed. 2. Anlover jeg for Gud, at jeg efterdags vil tage mig vare for slig og al anden forargelighed og daglig beflitte mig på en sand gudfrygtigheds øvelse, bedende Gud

95. Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser, marts 1700, nr. 78.

96. Sjællandske Tegnelser 1699–1700, bl. 201 f.

97. Om Karen Spillemands og Anne Jacobsdatter kan i denne forbindelse intet oplyses.

inderlig, at han vil bevare mig fra sådan forblindelse og med Guds bistand mage det så, at intet sligt, hvor jeg og henkommer i verden, mere skal høres om mig. 3. Men hvis sligt mere skulde høres om mig, da er jeg erbødig til at lade samme straf overgå mig, som jeg nu befries fra. At jeg sligt agter ubrødelig at holde i alle måder, forpligter jeg mig her for Guds ansigt med min egen hands undertegnelse og ombedet ærværdige hr. Johannes Schrøder kapellan og hospitalspræst samt velagtbare seigneur Jost Folmand velbeskikket hospitalsmester at underskrive denne min forpligt med mig til vitterlighed. Helsingørs hospital den 8. julii anno 1700.

Anna A: I: D: Jensdåtters navn.

Til vitterlighed efter begæring

S. Schrøder

Til vitterlighed efter begæring

J. Folman

Og endelig, 10. juli, er Anna igen sin egen herre og kan gå, hvorhen hun vil. I hvert fald er der ingen, der har ret til at hindre hende i det, hun er udstyret med et rejsepas, så godt som nogen anbefaling. Man er gået så let som muligt hen over hendes tidligere bedrifter og beder godt for hende hos alle og enhver:

Som nærværende Anne Krogsgaard haver en tid lang formedelst den besættelse udi den Tistediske handel i Jylland været her i Helsingørs hospital og nu næst Guds bistand er kommen til rette igen, så at hans kongl. maj.t haver allernådigst bevilget, at hun må stilles på fri fod igen. Til den ende vi underskrevne ville have ombedet alle og enhver, som hun måtte forekomme, at de hende fri og umolesteret ville lade passere. Vi forskylder det hos en hver efter vores ringe evne gerne igen. Til des ydermere bekræftelse haver vi dette med egne hænder underskrevet og med hospitalets zignet beseiglet. Helsingørs hospital den 10. julii anno 1700.

S. Schrøder

J. Folman⁹⁸.

Mindre højtideligt lyder et navneskifte i regnskabsbogens oversigt over bestanden af hospitalslemmer i finansåret 1700–1701: Anne Krogs er bortkommen. I hendes sted kom Søren Rendebygger⁹⁹. –

Om disse pigers videre levned er hidtil intet sikkert oplyst¹⁰⁰. Og

98. Helsingør hospital. Ind- og udgæede breve 29.3.1700–25.2.1702, p. 3–6.

99. Helsingør hospitals regnskab 1700–1701, p. 19. – Rendebygger, vandmester som havde arbejde ved vandforsyningen.

100. I Tisted begravedes en Anne Krogsgaard på Djerget 23.5.1709 (Tisted kirkebog), men er snarest identisk med den Anne Krogsgaard med datter, der kendes fra skattemønstrene (båds-

rimeligvis er det bedst, hvis der ikke er noget af interesse at fortælle. Dukker deres navne op, vil det snarest være i en eller anden retsprotokol, hvor de i så fald næppe vil være indført for det gode. Der kan ej heller oplyses noget om Anne Jacobsdatters og Jens Bysvends barn, som hun fødte i slutteriet kort før jul 1697. Det tør måske håbes, at det ikke har levet mange dage efter dåben.

Fuldkommen meningsløs forekommer myndighedernes holdning til hendes barnefader Jens Jespersen Bysvend i Aalborg. Hans meriter før forholdet til Anne Jacobsdatter er nævnt tidligere (se p. 63, note 22), og nu forlyder det i København, at han har absenteret sig af frygt for følgerne (p. 282). Det er ikke så vel. I 1699 skal provst Reenberg aflevere, af hensyn til lejermålsbøderne, sin liste over dem, der i sådan anledning har stået åbenbare skrifte. Man forstår, at han forarget udvider det tørre notat med en fyldigere biografisk antegning: D. 25. nov.: Agnete Sørensdatter, en enke i Skolegaden, fød her i Aalborg, skyldte Jens Jespersen Bysvend. Denne er den berømmelige Jens Bysvend, som Anne Jacobsdatter, en af de forment besatte, der fødte barnet i fængslet i København, udlagde for barnefader; dog haver han sin egen trolovede kvinde, med hvilken han har avlet 3 børn¹⁰¹ og er udlyst for dem i kirken for nogle år siden, men vilde aldrig lade sig vie til hende. Der er og gåen rømmningsdom¹⁰² over hannem, siden hvilken dom han haver dog besøvet denne Agnete Sørensdatter, fordi han blev her i byen ved sin handtering¹⁰³. – Men der er dog grænser for alt, selv for de hensyn man viser ordenens håndhæver i Aalborg. Der læses for 19.12.1698: Byfoged Laurids Svendsen lod af byens fængsel bemeldte dag for retten fremstille forrige bysvend Jens Jespersen, som for sin skarnvornhed er forløvet, og formedelst han ingen formue havde, bøder for begangne lejermaal med Angenete Sørensdatter Lædertover¹⁰⁴ at betale, er han nu for retten erlediget og alvorligen forelagt sig her fra byen at begive, så snart han får stået skrift, og ikke siden her igen at må lade sig finde under vedbørlig straf¹⁰⁵. – Kongen har ikke andet end

mandsskat 1682 i Tistedes rev. regnsk.). I en mandtalsliste 1704 og 1712 til kopskatteligning optræder en Anne Jacobsdatter, nævnt blandt de husarme, fattige og tiggere, som muligvis er vor Anne Jacobsdatter (Tistedes rev. regnsk.).

101. Ms.: barn.

102. Kan både betyde dom for at være rømt og forvisningsdom. Af de følgende linjer tør vel sluttes, at ordet her har sidstnævnte betydning.

103. Aalborg købstads byfogedregnskaber: P. Reenberg, Fortegnelse på dem, der for lejermaal publice ere absolverede . . . anno 1698.

104. En håndværker i garverfaget.

105. Aalborg købstads byfogedregnsk.: udskrift af Aalborg bys tingbog for 19.12.98.

udgifter af sådanne folks erotiske eskapader. Thi af enken får han heller intet: Byfoged . . . Laurids Svendsen lod . . . af byens fængsel for tingsdom fremstille Angenete Sørensdatter, som bekendte at have begået lejermål med forrige bysvend Jens Jespersen. Og som hun intet havde at betale hendes bøder med, er hun straffet på kroppen og i dag erlediget¹⁰⁶. —

I Odense har biskop Kingo holdt et vågent øje med Maren Spillemands. Men næppe er han blevet afløst af biskop Christian Rudolph Müller (20.10.1703), før man har forsøgt at blive fri for hende. Kongens tilladelse foreligger allerede i det følgende forår: Vor bevågenhed tilforn. Vi give Eder hermed allernådigst tilkende, at vi, efter din, os elskel. doct. Christian Rudolph Müllers allerunderdanigst indgiven memorial, allernådigst haver bevilget, at den kvindes person Maren Spilmands, som udi Højesteret den 26. februarii anno 1698 er bleven tilfunden at indsættes udi forvaring til arbejde hendes livs tid, og derpå efter kongelig allernådigste befaling af den 2. aprilis næst efter i Odense hospitals fængsel eller dårekiste indsat, skal nu såvidt være kommen, at hun kan bruge hendes fulde fornuft, må af samme sted udkomme og enten i hospitalet hos de andre fattige sættes, eller og på fri fod, de andre til en lettelse, stilles. Derefter I Eder allerunderdanigst haver at rette, og derom strax fornøden anordning at gøre. Befalendes Eder Gud. Skrevet udi vor købsted Ringsted den 15. maji anno 1704. Frederik¹⁰⁷.

Om Maren Spillemands selv har skullet træffe afgørelse om sin fremtidige skæbne, er ikke oplyst. Men i hvert fald er hun blevet i hospitalet til sine dages ende. Den indtraf 11.6.1736, under hvilken dato Graabrødre Hospitals dødebog indfører: Maren Christensd. Spillemands æt. 64. —

Men den pige, som i 1697 fulgte med de besatte til København (p. 192), vender ikke hjem, som hun drog ud. På deres inspektion hos ugifte barselkvinder (for lejermålsbødernes skyld) har fogedtjenerne i foråret 99 fundet hende, Anne Caspersdatter, indlogeret hos Samuel Brun, sergeant på Holmen, i Dronningens Bredgade. Som barnefader udlægger hun Svend Jacobsen, som er i tjeneste hos excellensen Gyldenløves bogholder Jørgen Behm, men som for tiden er i Norge: Hun var kommen her over fra Aalborg i Jylland med de forment kvindes per-

106. O. c. 16.1.1699.

107. Fyns Blispearkiv, Odense hospitals og communitets breve 1688–1712. Fynske Tegnelser XII. 1699–1707, bl. 266.

soner, som skulde være besat, og spurgt efter obenmeldte Svend Jacobsen, hans forældre havde hun tjent udi Aalborg, og som hun fandt hannem, lovede han hende at skulle blive vaskerpige udi hans høje excellenses køkken, imidlertid er dette sket og der på steden avlet. – Der bliver ikke tale om at få bøder hos hende, hun: lå udi et lidet kammer på gulvet bag kakkelovnen på noget halm og ringe palter, som tilhørte konen i kammeret, beklagede sig jammerlig intet at have til livshold¹⁰⁸. –

Myndighederne har ikke svigtet problembarnet Kirsten Langgaard. De første måneder efter højesteretsdommen har hun stadig haft ophold i København, men 7. maj udgår der kongeligt missive til Christoffer Bartholin: Eftersom Ole Langgaards datter, Kirsten Langgaard, bliver af Frederik Eisenberg, byfoged her i vores kongel. residentsstad København, med første lejlighed til vands forskikket herfra til vor købsted Aalborg, og som hun efter vores den 26. februarii sidst forleden ergangne højeste rettes dom bør herefter under god og forsvarlig tilsyn samt kristelig optugtelse forblive hos hendes moster Maren Lauridsdatter på Overgaard og af den hende tilfaldne møderne arv underholdes, og ikke tilstedes, uden vores egen allernådigste tilladelse, at være under hendes fader Ole Langgaards varetægt: da er vores allernådigste vilje og befaling, at når fornævnte Kirsten Langgaard til Aalborg ankommer, du hende da lader imodtage og til hendes moster bemeldte Maren Lauridsdatter henføre og overlevere med formaning til dennem begge sig efter forbenævnte vores højeste rettes doms indhold, så vidt enhver vedkommer allerunderdanigst at rette¹⁰⁹. – Den 12. maj modtager endelig skipper Svend Pedersen Alsing 2 rd. for at bringe byfogdens plejebarn med sig til Aalborg¹¹⁰.

Og hermed glider også Kirsten over i den helt normale tilværelse, et naturligt led i sit milieu. I 1705 bliver hun, der nu er skipper Lars Jacobsens hustru, stævnet for bytinget og må afgive undskyldning for nogle ærekrænkende udtalelser mod en ærlig mand, denne gang dog ikke nogen beskyldning for trolddom, men udbredelse af ganske uinteressant sladder¹¹¹. Og hendes videre liv har formet sig som så mange andre koners, fem børn i første, tre i andet ægteskab, jævn borgerlig velstand. Hun døde i 1746, men huskedes endnu i begyndelsen

108. Kbhvns. byfogedregnskab 1699, med bilag 92.

109. Jyske Tegnelser XIX, bl. 61 f.

110. Kbhvns. byfogedregnskab, omkostning på fanger og arrestanter 1697, med bilag 184.

111. Tisted bytings protokol 1.8., 5.8.1705.

af det 19. århundrede i et tåget og fortegnet sagn som et af: de Børn, som Bjørn havde undervist i sine Tryllekunster¹¹². –

Af de mange øvrige deltagere i den store sag var der, på begge sider, adskillige som klarede sig helt fri ved at udvise en passende tilbageholdenhed. For dem blev oplevelsen en afsluttet episode, helt uden betydning for deres videre skæbne. Andre er blevet draget så meget frem i lyset, at deres optræden i 1696–97 ikke så let glemmes. Det går dem meget forskelligt, men tilsyneladende ikke meget anderledes, end det vilde have gået dem, selvom de ikke havde haft med Ole Bjørn og de gale piger i Tisted at skaffe. Et par eksempler synes at vise, at den direkte stillingtagen i en bestemt sag i det lange løb har spillet en såre ringe rolle i sammenligning med, hvad medfødte naturanlæg har betydet.

Naturligvis søger man at slippe så billigt som muligt, een har det ene, en anden det andet at redde, Jens Christensen Rodsted, der for så voldsomt frem mod hexene, at han blev dømt til at betale 50 rd. til Vor Frelsers Kirke, prøver at slippe: såsom han intet haver gjort, uden hvis ham af hans daværende hosbond amtsforvalter Jens Hansen haver været befalet. – Men ansøgningen bliver afslået¹¹³.

Jens Rimand, der slog barsekvinden Inger Fusmands med sin stok, blev af Højesteret dømt til at have sit embede som hører i Aalborg forbrudt. Men biskop Bircherod svigter ikke sin tro og håndgangne mand, man sporer hans råd bag den anbefaling, som rektor Søren Ware den 26.4.98 udsteder for den dømte hører, just to måneder efter dommen. Anbefalingen, der er formet som et latinsk brev til den gunstige læser, er fyldig og forsigtig, men går i korthed ud på, at Jens Pedersen Rimand, lige fraregnet den i et øjeblik ubesindighed begangne forseelse, hvorfor han blev dømt, er en fortræffelig lærd og en påpasselig lærer, dertil et i alle måder hæderligt menneske, der ikke kan tænkes nogensinde at ville begå noget slet (si supra notatum crimen exceperis)¹¹⁴. Selv mener han åbenbart, at han med tabet af sit skoleembede og med erstatningen til enkemanden rigeligt har sonet sin ringe forseelse: Jens Pedersen Rimand, som ved hans majestæts højeste ret blev tilfunden tillige med 50 rds. omkostning sine voldsbøder, 60 rd. at betale,

112. P. L. Hald, Kirsten Olufsdatter Langgaard og hendes Slægt. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1942, p. 261–71.

113. Danske Kancellis supplikprotokol 1701, april-juni, nr. 720.

114. Afskrift i Bircherods dagbog, appendix til 26.2.98 (si supra etc.: hvis du undtager ovennævnte forseelse).

og sin hørers bestilling i Aalborg at fratræde, andrager, at han højeste rettes dom har efterlevet efter vederpartens kvittering og rectoris scholæ attest, anholder om allernådigst forskånsel for samme voldsbøders erlægelse. – Kancelliet henskyder sagen til majestæten egen afgørelse¹¹⁵. Forøvrigt må han hurtigt være blevet taget til nåde, thi samme år, som han blev afskediget i februar, optræder han i december med underskrift i skolens protokoller, og i 1703 klager han til biskoppen over sin ringe løn og de indpas, der fra forskellig side gøres ham i hans sportler og andre uvisse indkomster. Og efter at han endelig har taget sin afsked (med pension) har Bircherod taget ham i sin faste tjeneste: D. 6. febr. 1704 flyttede min nyantagen amanuensis Jens Pedersen Rimand fuldkommelig ind i min residents, der han havde næst foregående dag publice resigneret sin skolebestilling¹¹⁶. –

En anden af de unge, helt ubetydelig som interessant i sagen, den Habakuk Koch, som Lorends Mein beskyldte for at søge biskoppens protektion¹¹⁷, blev allerede i 1699, i en alder af 27 år, præst i Vester- og Øster Hassing. Også ved sit ægteskab knyttede han sig til gode theologiske kredse, hans hustru var en datter af Peder Syv. Men forøvrigt skuffede han alligevel biskoppen. Ved visitatsen 24.7.1707 følte han sig foranlediget til at give hr. Habakuk en skarp irettesættelse for den forsømmelighed, hvorfor nogle lemmer af menigheden ved samme lejlighed beskyldte ham¹¹⁸. Jens Bircherod fortjener respekt for ved sådanne lejligheder ikke at tage hensyn til gammelt venskab.

En smukkere linje fulgte Christoffer Mumme, der åbenbart har været en ualmindelig charmerende ung nordmand på 20 (han er født i Vedsø i Trondhjem stift 1676), siden han ikke alene kunde lokke en bekendelse fra Maren Spillemands, men også slippe for tiltale, skønt han stod inde for, at Mavors havde set Fanden i fuld positur som en hvid rotte. Sit embede som hører ved skolen i Aalborg beklædte han kun til 1701, da han blev kapellan hos og, derefter, efterfølger for præsten i Aasted og Skærum, hvor han i en årrække virkede ivrigt for almuens

115. Kancellikollegiets protokol 31, p. 340 (11.7.98). Danske Kancelli, Henlagte sager 1698–99.

116. Hundrup, Lærerstandens ved Aalborg Katedralskole, 1870, p. 93 f. Kjeild Galster, Aalborg Katedralskole, 1940, p. 143–45. Bircherods dagbog nævnte dato, jfr. 17.2.1705. – Efter Jens Bircherods død fortsatte Rimand som famulus hos den nye biskop Frands Thestrup og søgte derfra, men uden held, i 1709 det ledige præstekald Klim-Torup-Vust (Gratualprotokol, 1709, p. 54). Endnu i 1721 træffes han i Aalborg, hvor han hjælper een med at stille en ansøgning til Kancelliet (Danske Kancellis supplikprotokol, 1721, juli-dec., nr. 347).

117. Jfr. p. 161 f.

118. Bircherods dagbog.

oplysning. Heldig som altid nåede han end ikke at indgå ægteskab med stedets præstedatter, med hvem han snart efter sin tiltrædelse havde forlovet sig. *Hendes* tragedie læses mellem de få, antydende linjer i Jens Bircherods dagbog fra 1702: D. 12. august vår hr. Christoffer Mumme af Aasted hos mig og refererede, at den gamle præsts ibidem, hr. Frands Mikkelsens datter, med hvilken han vår forlovet, befandt sig i disse dage af en besynderlig og usædvanlig svaghed angreben. Men såsom de omstændigheder, med hvilke han hendes siugdum beskrev, gav både min hustru og mig stor mistanke. . . – D. 21. august . . . kom et bud til mig fra provsten i Vennebjerg herred med den meget ubehagelig tidende om Aasted præstedatters skammelig gerning og ulykkelig adfærd¹¹⁹. – Sin magistergrad tog Mumme 1706, blev senere provst over Vennebjerg herred og opnåede endelig, flittigt optaget af embedsforretninger, at sidde som biskop i Aalborg de to sidste år før sin død i 1737.

Ole Bjørns søstersøn Christian Frederik Mavors er ikke nogen synderlig markant personlighed, han har under hele sagen tydeligt nok været ganske afhængig af kraftigere naturer, onkelen og Poul Rytter. Efter højesteretsdommen, der rev ham ud af den bane, som han forøvrigt ikke fulgte med nogen udpræget energi, har han slået sig igenem, som han bedst kunde. Foreløbig håber han at komme på ret køl, han mener, at præsteembedet (ganske vist ligegyldig hvilket) endnu er inden for hans rækkevidde. I 1701, da den spanske arvefølgekrig udbrød, øjnede han sin chance i de troppekontingenter, som Frederik IV ifølge kontrakt overlod England, Holland og den tyske kejser Leopold: Supplicerer, at han iblandt feltpræsterne måtte gå med tropperne ud af landet, eller også at han måtte benådes med et præstekald, enten tysk eller dansk¹²⁰. – Men der blev intet af, og som så mange andre fallerede akademikere har også han puslet med litterært arbejde, vel mest i håb om dels at rehabilitere sig, dels at forbedre sin økonomi. Nogen større virksomhed blev det ikke til, det eneste, der kendes fra hans hånd, er en oversættelse af en moderne fransk andagtsbog, den reformerte theolog Pierre Jurieu's *Traité de la dévotion*: En meget gudelig Tractat om Andagten, dens Natur og Virckninger, til de lunkne Christnes Antæn-

119. Egnens sene folkelige tradition, romantisk og medfølende, om hendes fortvivlelse, barnemord og henrettelse er meddelt af S. Røst i *Antiquariske Annaler* III, 1830, p. 40 f. (Kirkebogen siger kun, at hr. Frands' datter Ingeborg døde 19.8.1702. Men lidt længere henne læses, at Thomas Sørensen Calmer: som havde besøvet præstens datter Ingeborg Frands' datter, – stod skrifte d. 12.11. samme år.

120. Danske Kancellis supplikprotokol 1701, juli-september, nr. 253.

delse og de troende Sieles Opmuntring, Udi det danske Tungemaal oversat. – Og dette arbejde fra 1703 har ikke skaffet ham så stor yndest og anseelse, at han fik sit ønske om at blive kapellan ved Vor Frue kirke i København opfyldt, et embede, som han søgte året efter¹²¹. Men forøvrigt havde man åbenbart ikke ganske slået hånden af ham, han oplyser i sin ansøgning, at han står i kongens tjeneste som auditør ved mariner-regimentet. Og man havde heller ikke fundet det nødvendigt at afslå hans og Anne Sophie Mootsmands ansøgning om at måtte indgå ægteskab, skønt skiftet efter hendes afdøde mand ikke var afsluttet. Bevillingen er udstedt 24. oktober 1703 og går ud på, at de må lade sig kopulere i huset. Et halvt år senere er processen mellem ham og hans formands stervbo i gang og strækker sig over en årrække¹²². Efter alt at dømme var det altså et godt parti, Mavors havde gjort, men hvad hjælper det altsammen, når Garnisons kirkebog så tager ordet og først tier langt hen i peståret: 7.9.1708 lod hr. auditeur Mavors et lidet barn begrave i den lille urtegård –. 30.8.1709 lod hr. auditeur Mavors en liden søn begrave i den lille urtegård –. 11.9.1709 lod hr. auditeur Mavors en liden søn, 1½ år, begrave i den lille urtegård, som har været 8 dage sygt og er død af små kopper –. Mellem 27.9. og 1.10.1709 (datoen er udrevet): lod hr. auditeur Mavors en liden datter, 4 år, begrave i den lille urtegård, som har været 8 dage syg og er død af små kopper –. Pesten tager et barn af hustruens første ægteskab og få dage senere Mavors' egen førstefødte: 16.8.1711 blev auditeur Mavors' datter begravet i den store urtegård ved Garnisonskirken, hun var 16 år gammel, 4 dage syg –. 20.8.1711 blev auditeur Mavors liden datter begravet på Garnisons kirke-gård, var 8 år gl., 4 dage siug, død af hitzig feber –. Og endelig hustruen (eller enken) også: 3.9.1711 auditeur Mavors' kærestes lig begravet på den store urte-gård ved Garnisons kirken, var 42 år gl., 4 dage syg, død af hitzig feber –. Hans eget dødsår kan ikke oplyses, og han synes ikke at være blevet jordet på Garnisons kirkegård.

121. O. c. 1704, april-juni, nr. 49.

122. O. c. 1703, oktober-december, nr. 35; 1704, april-juni, nr. 229, 495. Endnu 1708 (o. c. jan-juni, nr. 511, juli-dec., nr. 312) er sagen igang, han beder om at få den fremmet, da han: som må være fra sin auditeur-tjeneste, ganske bliver ruineret. – Det er ikke ringe værdier, der står på spil, der nævnes 3000 rd. Andre vanskeligheder viser sig i forbindelse hermed, en ubehagelig og langvarig sag (1704–07) med skibstømmermanden Cort Worm, der har tjent i det Mootsmandske hus, og som nu føler sig generet af den nye mand: angående en del gods og tømmermands redskab med mere, så og angående ærrørige ord. – (Danske Kancelli, Henlagte sager uden årstal, 1699–1730).

Beskednere livsførelse og færre vanskeligheder har Mavors' søster haft, snart en gammel pige. Omtrent samtidig med at Christian Frederik vil drage i felten, beder Charlotte Amalie om, at hun, der nu er 32, må være: hendes egen værge over det ringe boskab, hende efter hendes moder er tilfalden –. Hun støttes af gode mænds anbefalinger, og det er beroligende at vide, at hun har forladt sit tidligere virksomhedsområde Tisted. Kancelliets anbefalende indstilling noterer: Er i Holstebro. – Og ansøgningen bevilges¹²³.

Naturligvis foreligger der langt fyldigere oplysninger om den monumentale Poul Rytter, allerede i levende live en mytisk figur, eller snarere et fabeldyr, i den lærde republik. I og for sig lyder det ingenlunde utroligt, at han, da dommen om den evige relegation fra universitetet blev ham forkyndt, bad om nåde og: spurgte, om det ikke kunde være nok paa hundrede Aar¹²⁴. – For resten blev relegationen hverken evig eller hundredårig, den blev ophævet allerede 30.9.99, da Frederik IV havde været konge i en måned og nogle dage, som svar på en supplik i Poul Rytters sædvanlige fortræffelige stil:

Hos eders kongel. maj.ts nåde-trone, til at finde nåde, frelse og frihed udi allerdybeste underdanighed bønfaller jeg fattige in perpetuum relegerede person, som vemodeligen min elendighed og uskyldighed for eders højpriselige kongel. maj. må andrage. Anno 1695 efterat [hverken] min moder eller nogen af elleve børn kunde nyde stedet efter min faders forudm sognepræst til Horsens død, måtte jeg hos fremmede opsøge brød og fik condition hos en kapellan, at jeg skulde opvarte udi hans siugdum kirketjenesten udi Tisted, hvor en usædvanlig svaghed stærk grasserede hos nogle kvinder, over hvilke biskoppen af Aalborg forordnede en bøn, som skulde såsom over besætte udi deres paroxysmis oplæses af præsterne, studentere og andre nærværende, hvorover jeg ofte til de siuge blev indholdet og omsider, formedelst mit sandfærdige vidnesbyrds aflæggelse efter lovlige kald og varsel, af mine mægtige modstridere regnet som en interessant udi sagen. Men der denne bøn var revoceret, haver superintendenten Bircherod til sine underhavende udskikket en taksigelsesbøn, af hvilken en kopi er mig på prædikestolen leveret, som skulde oplæses. Imidlertid er samme bøn, med dens underskrift, nemlig: »Dette er en rigtig kopi efter originalen«, den rette hovedårsag til min relegation, fordi jeg udi enfoldighed oplæste dette

123. Danske Kancellis supplikprotokol 1701. juli-september. nr. 598.

124. Luxdorph i Tøger Reenberg's Poetiske Skrifter II. 1769, p. 73 note.

underskrift tillige med bønnen, ej tænkende, at dette påskrift, af provsten eller de vedkommende udi skreven, skulde bringe mig udi nogens vrede, langt mindre forårsage min ruin, såsom jeg ofte haver hørt det oplæses på sine tilbørlige steder efter ordene, hvilket dog skete; thi strax derefter blev jeg forbuden prædikestolen, og siden uden nogen rettergang eller beskyldning forvist Aalborg stift. Er så ved skriftlig befaling fra Horsens kaldet til Aalborg, hvor jeg var udi 6 uger og uden nogen rettergang eller mine beskyldningers videnskab ved tvende borge igen forvist Aalborg. Endelig er jeg fraværende af mons. Rosenvinge da vice-fiscal udi sagen dømt fra mine gejstlige privilegier, hvilken relegation til højeste ret blev confirmeret. – Kongernes konge bevæge min allernådigste konge til medynk over mig fattige person, på det jeg ved min friheds erlangelse måtte nyde sted iblandt studenterne og bruge mine studeringer, på hvilke jeg haver anvendt mine midler og levnetstid 36 år. Gud krone hs. kongel. maj. med et langvarig herredømme udi fryderig fred, udødelig ære og evig glæde, sukkes og alvorligen til Gud skal bedes af min allernådigste arvekonges og herres allerunderdanigste knægt og tro forbeder, Poul Pedersen Reuther. Hafn. d. 12. sept. anno 1699. –

Resolutionen herpå lyder kort og godt: Vi have af sær kongelig nåde allernådigst efterladt supplicanten sin forseelse, hvorfor han blev relegeret, og derhos allernådigst bevilget [ham] at nyde sted iblandt studenterne og til prædike-embedet eller andre gejstlige bestillinger antages og beforders, hvor det lovligen ske kan¹²⁵. –

Hermed er Poul Rytter altså fuldt rehabiliteret og kan genoptage sin sædvanlige virksomhed, den der nu atter spores i konsistoriums protokoller. Den 24.9.1701 står han for retten, indstævnet af Clement Nielsen for gæld. Under trussel om relegation lover Poul Rytter at betale inden tre ugers forløb: hvorpå han gav magnifico rectori hånd¹²⁶. – Året efter kommer der til gældssagerne også injuriersager. 27.5.1702 står han indstævnet af Mentz Aschanius for skældsord: Rytter lovede for retten, at han ej vilde gøre ham videre nogen molest, hvorpå han gav magn. exrectori Chr. Reitzer hånd, og så blev de forligte¹²⁷. – Men interessantere end Poul Rytters skældsord er en gældssag fra

125. Konsistoriums kopibog 1687–1712, bl. 264 f. (gengivet af Werlauff i Ny hist. Tidsskrift VI, 1856, p. 327 f.). Jfr. Danske Kancellis supplikprotokol 1699, september, nr. 92, hvoraf ses, at sagen er refereret for kongen.

126. Acta Consistoril.

127. Acta Cons.

samme år, fordi den antyder et påtænkt ægteskab mellem Rytter og Charlotte Amalie¹²⁸. Til den 23.9.02 har stadsadjudant Busch stævnet både Christian Frederik Mavors og Poul Rytter for gæld, åbenbart i den formening, at Rytter er Mavors' svoger, og at han hefter for sin kones forpligtelser. Sagen drejer sig om en vixel, trukken på Christian Frederik fra en broder, som nu er død. Af de indstævnedede er først kun Christian Frederik mødt, han tilsiger rector magnificus at ville betale sin andel i gælden, 16 rdlr., til førstkommende Mortensdag: hvorpå han gav rect. magn. hånd, så og lovede at ville formå de øvrige arvinger, deres andel i lige måde at betale. Siden fremkom Poul Rytter, som påstod, at han ikke var ægteviet til mons. Mavors hans søster, men til-sagde sig hos sin kæreste at skulle mage, at mons. Busch til førstkom-mende Martini for de 8 rdl. skulde vorde contenteret, hvorpå han også gav rect. magn. hånd¹²⁹. –

Trolovelsen har åbenbart ikke svækket Poul Rytters hengivenhed for gæld, skænderi, slagsmål og brændevin. Den 26.2.1707 må Rasmus Borup indstævne den nu 44-årige mand, som i kommunitetet har skældt ham på hans ære. Konsistorium dømmer: Eftersom Poul Rytter befin-des at stifte uro og uskikkelighed, i det han trænger sig ind ved bordet og stifter uro, da skal hannem forbydes af rectore ikke at befatte sig med communitetet eller lade sig derudi indfinde, sub poena relegatio-nis¹³⁰, og lade Rasmus Borup med andre være ubevaret¹³¹. –

Poul Rytters hele liv er forløbet nogenlunde på denne måde, sagn-rikt men betydningsløst. Bolig var ham sikret på Regensen, sit livs-ophold har han haft ved kommunitetet: hvor hans Kamerader syntes godt om den Dristighed, hvormed han bragte den slette Kost, de fik, til Biskoppen¹³². – For en årrække forsvinder han fra konsistoriums protokoller, alderen trykker ham; da han i 1717, 29. juli, atter optræder, er det ikke som maleficant, men som et af flere vidner om nogle stu-denter, der har slået ruder ind på auditorium. Poul Rytter er den, der har set mindst til optøjerne¹³³.

128. Jfr. I, p. 62.

129. Acta Consistorii. – Stadsadjudant Domianus Busch boede i Pustervig. Hans kone Sisse havde 27.12.97 holdt en datter af Jan Baptist (Jean de France I. a. 1. sc.) over dåben (Vor Frue Kirkebog, Døbte).

130. under straf af relegation.

131. Konsistoriums retsprotokol (Jfr. Boye, Holbergiana III, 1835, p. 183–85).

132. N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie III, 1855–56, p. 193 f. Jfr. Holbergs Levnet, med Anmærkninger ved Rahbek, 1814, p. 127.

133. Konsistoriums retsprotokol (Jfr. Boye, Holbergiana III, 1835, p. 185).

Den unge Holbergs lystige benyttelse af hans person som foregiven forfatter til den *Dissertatio De Historicis Danicis*, 1719, hvori Andreas Hojers kritik af Holbergs historiske metode besvaredes¹³⁴, har givet anledning til visse antydninger om den nu helt forsumpede 56-årige student. Af Holbergs egen kommentar til episoden, i første levnedsbrev, fremgår det, at Poul Rytter blev vred over denne frie benyttelse af hans gode navn: dog lod denne gamle Karl sig vel nok tilfreds stille, da han fornåm, at det var et honet Forsvars Skrift for Fæderne-Landet¹³⁵. – Mere levende stråler den Bellmanske figur i den lille apologi for Andreas Hojer: *Uparthiiske Remarques*, – det anonyme svar på Holbergs dissertation, som foreligger i et par håndskrifter¹³⁶, og hvori Holbergs benyttelse af Poul Rytter som stråmand kritiseres: Her kommer den gode Poul Rytter på theatrum og skal agere en historisk Harlequin, da han dog bekender, hvad alle ved, at han ikke er skikket dertil; han skal have skrevet af kærlighed til sin fæderneland, da han dog ikke statuerer nogen kærlighed uden for sin halme-rede på Regent-sen; han har ikke skrevet af nogen had til Hojer; det er vist, thi han har, så længe jeg ved af ham at sige, ikke haft had til nogen uden denne disputations autor. Hojer er ham ikke bekendt uden af dette historiske skrift, og den gode Rytter studerer aldrig i nogen anden historie end den om Schlaraffen-land, hvor brændevins-strømme findes, dem han meget længes efter. – Og videre har dissertationens forfatter lagt Poul Rytter udtalelser i munden, som han aldrig har sagt, hvorimod han nok har sagt: at autor [Holberg] var en pasquillant, og at han vilde se at få en disputation imod ham igen; men jeg tror, hans idelige studeringer i Brandawini og Tobachii bøger har hindret ham i dette hans forsæt, som er at beklage. –

Den horsensianske provstesøns liv er gået til spilde, borgerligt set, der er ingen trøstende momenter at anføre. Det skulde da være, at han i en sjælden grad har været konsekvent i at undlade at tvinge sin natur. I 1722 går det ned ad bakke med ham: Blev bevilget, at den sengelig-gende studioso Paulo Reuther måtte gives 1 rdr. af Collegii Medicei og 2 rdr. af Trinitatis kirkes fattiges penge –. Han holder dog nogle år endnu og når de 65. Men 16. februar 1728 bærer studenter-ligbærerne

134. Carl S. Petersen og Vilh. Andersen, *Dansk Litteraturhistorie II*, 1934, p. 15.

135. Ludvig Holbergs *Memoirer*, ved F. J. Billeskov Jansen, 1943, p. 80, jfr. p. 272.

136. Ny kgl. Saml. 2028 4^o: Add. 72 4^o. Jfr. om hele sagen Ehrencron-Müller, *Forfatterlexikon X*, 1933, p. 72–76.

ham fra Regensen til begravelse på Trinitatis kirkegård. Og hverken ligbæringen eller jorden koster ham noget¹³⁷.

Det almindelige jyske præsteskab, som trods direkte, frivillig eller beordret, deltagelse i sagen dog for de flestes vedkommende blev holdt uden for processen, fortsætter tilværelsen ganske som før, så længe skæbnen vil. Den podagristiske provst Reenberg i Aalborg dør allerede i 1699 efter lang svaghed, kun 56 år gammel, den arrige provst i Snedsted, Holger Sørensen Schandorph, holder ud til 1736 og bliver jubel lærer, han glider sin tid med de sædvanlige processer og skænderier afvejlende med de kemiske studier i hans i præstegården indrettede laboratorium¹³⁸. Der er en evig uro om den lille aktive mand, der kan til enhver tid fremlægges adskillige attester om hans trættekærlighed og hidsighed¹³⁹; den tager undertiden en voldsom vending, som skaffer ham alvorlige sager på halsen, selv om en doven og studs hyrdedrengs død jo ikke netop behøver at skyldes de hug, hr. Holger gav ham et par dage før¹⁴⁰. End ikke sine embedsbrødre lader han i fred, biskoppen i Aalborg må flere gange optræde som mægler i sager, der kun vanskeligt lader sig forlige¹⁴¹.

Heller ikke for de virksommere hovedpersoners vedkommende ses den nu afsluttede sag at have medført indgribende revolutioner af sindelag og tænkemåde. Ole Langgaard er den samme som før, han gør alle de knuder han kan, denne gang med endnu større grund end før, for han bliver faktisk stadig udsat for en del forfølgelse, og Rosenvinge erstatter ham ikke uden videre regnskab og proces det bortsolgte gods, men prøver tilmed ved hjælp af en snedig supplik at kaste nogen mistanke over hans redelighed, idet han påstår at frygte for, at Ole Langgaard, måske af falsk beskedenhed, måske i mishåb om at kunne nå sin fulde ret, skal lade sig forlede til unøjagtig taxering af sine bortsolgte midler. Rosenvinge foreslår: at Oluf Langgaard må på sit værneting, som er Tisted by og Hillerslev-Hundborg herredsting, udi vedkommendes så og deres overværelse, som hans middel har vurderet, auktioneret og købt, indgive sådan en taxt på de auktionerede midler, som han derefter agter at være bekendt og derpå kan gøre sin saligheds ed, at et

137. Acta Consistorii 28.3.1722 (jfr. Boye, Holbergiana III, 1835, p. 185). Vor Fruc Skoles ligbog, ugen efter 13.2.1728. Trinitatis kirkebog 16.2.1728.

138. G. Treschow, Jubel-Lærere, 1753, p. 322 f.

139. Hillerslev og Hundborg herreders justisprotokol 7.12.1700, 19.1.1701.

140. Tisted bytings protokol 12.3., 13.5., 4.6.1701.

141. Bircherods dagbog 12.10.1705, 9.10.1708.

hver stykke især var værd og kunde sælges for på den tid, da de blev auktionerede, og at han intet deraf til sin nytte på auktionen, ved sine brødre eller andre, selv haver ladet tilkøbe for den pris, de ere solgte for, og at dommeren derefter på Tisted [byting] for de midler, som i Tisted ere solgte, og på Hillerslev-Hundborg herredsting for de midler, som på Søggaard ere solgte, således som før er meldt, må tage ham i ed og supplikanten samme akt og beedigelse til efterretning tilstille. – Kancelliet mener åbenbart, at Rosenvinge gør sig unødige bekymringer, Ole Langgaard bør kunne aflægge sin ed alene på Tisted byting, og man kan blot holde sig Højesterets afgørelse efterrettelig¹⁴². Man kan aldeles ikke blive enig om realværdien af de ejendele, Ole Langgaard har mistet, processerne løber med stævninger og kontrastævninger, og midt i det hele tager man fat på Ole med ny sagsøgning, fordi han stadig ikke, som loven byder, har skiftet med sine børn¹⁴³. Ole er naturligvis ikke dummere, end at han erklærer sig ganske ude af stand til at betale de 500 rdlr., som mødrearven drejer sig om, så længe hans erstatningssag ikke er ført til ende. Senere følger flere offentlige krav, som han søger at afvise på sin sædvanlige maner. Stævner man ham for herredstinget, fordi man, siden han fik Søggaard i forpagtning, overhovedet ikke har set noget til degnerrettigheder¹⁴⁴ fra tre under Søggaard liggende bøndergårde, lader han sin repræsentant svare, at man hellere bør stævne Søggaards proprietarius. Alt dette er nu alvorligt nok, for adskilligt tyder på, at Ole Langgaard faktisk er på fallittens rand, hvorimod han ikke har sat noget til af sin procesglæde. Muntrere falder hans og Knud Ribers før refererede diskussion om betalingen af Oles snart noget gamle gæld til hexen Anne Christensdatter¹⁴⁵. Men hertil kommer flere regninger, fra Rosenvinge et krav på 52 rdlr. 2 m. og 5 sk. for udlæg til Kirsten: siden hun blev ført af hendes faders hus til Aalborg og derfra over til København. – Der er købt både uldent og linnet til hende, og to personer har ledsaget hende. Sagerne løber måned efter måned, udsættes den ene gang efter den anden og vil ingen ende tage. Men det er heller ikke let at komme til nogen afslutning, når Ole Langgaard stadig opholder sig i København. Man tager af hans, hvad man med rette kan tage, faldsmålsbøderne, som han

142. Kancellikollegiets protokol 33, 11.5.1699 (og Da. Kanc.s Henlagte sager 1698–99). Jfr. Danske Kancellis supplikprotokol 1699, september, nr. 13 og 103.

143. Jfr. I, p. 67 f.

144. Den pålignede ydelse til afløsning af degneembedet.

145. Jfr. p. 319 f.

idømtes ved Højesteret, og børnenes mødrearv. Og man glemmer ikke at fradrage de penge, som Ole fik udbetalt af sit beslaglagte bo, da han skulde rejse til København for at varetage sine interesser. Det hele vil blive en slem afkortning i den samlede sum, når man engang i det nye århundrede når at afslutte regnskabet¹⁴⁶. For Ole Langaard er sagen væsentlig, den synes ham åbenbart lige så vigtig som besættelsessagen; i slutningen af 1699 ansøger han om, at der må blive nedsat en kommission, der uvildig kan dømme ham og Rosenvinge imellem om de tab og den skade, der er tilføjet ham. Men myndighederne deler ikke hans syn på sagens betydning, hans supplik afvises, hans krav må afgøres ved lands lov og ret¹⁴⁷. Men nu er forresten også han snart ved vejs ende¹⁴⁸.

Biskop Bircherod har endnu en halv snes år tilbage, han fortsætter sin journal næsten til sin sidste stund i 1708, små og større glæder og sorger, men ingen ubehageligheder af format som dem hans præst i Tisted skaffede ham.

Først og fremmest forestår ham en vinterrejse fra København til Aalborg, en ganske anden sag end den sommer-lysttur, han gjorde den modsatte vej for mere end et halvt år siden. Vejret er ikke indbydende nu, og der er isgang i Bælt. Men der går ikke mange dage, før han tager afsked med venner og velyndere i hovedstaden. Der er en del sager at ordne med Matthias Moth inden afrejsen, han er hos ham om morgenen den 28. februar, og 1. marts sender gehejmeråden sin sekretær professor Árni Magnússon med et brev til ham. Men dagen efter kan biskoppen tage endelig afsked med ham og adskillige andre fornemme. Endnu 3. marts om formiddagen er Bircherod i København og oplever et bemærkelsesværdigt møde, som sætter hans tanker i bevægelse: En synderlig rencontre hændtes mig om morgenen, da jeg bag slottet strax ved løngangen¹⁴⁹ kom agendes i min karet (og havde våren hos nogle mine venner for at valedicere dennem inden min bortrejse), idet en høj person, her ubenævnt, som hidindtil havde gjort mig,

146. Tisted bytings protokol 14.5., 28.5., 24.12.98, 7.1., 28.1., 13.2., 18.2., 25.2., 4.3., 11.3., 16.9., 23.9., 30.9., 14.10., 28.10.99. Hillerslev og Hundborg herreders justitsprotokol 17.5., 24.5., 15.6.98, 15.6., 6.7., 3.8., 17.8.1700.

147. Danske Kancellis supplikprotokol 1699, november, nr. 41. Jfr. Sjællandske Tegnelser 1698-99, bl. 67-69, 1699-1700, bl. 44, 248 f.

148. Ole Langaard blev begravet 7.3.1704 (Tisted kirkebog).

149. Efter regulering i sidste halvdel af 17. årh. af gaderne omkring nuværende Løngangsstræde (med navn efter en lønport i Vestervold) kaldtes hele kvarteret »det nye verch bag slottet« Se H. U. Ramsing, Københavns Ejendomme IV, 1945, p. 15.

udi min fortrædelige sag imod mag. Oluf Bjørn og hans anhang, størst modstand og diffikultet, beegnede mig på benævnte sted uformodendes, sprang strax ud af sin caros imod mig og med megen früntlíg og obligeant tale forsikrede mig om sin faveur og venskab etc. Herre Gud, tænkte jeg, hvor foranderlige ere dog menneskens gemytter! Men godt endda, når den alvise og nådige Gud vil således omsider røre min avindsmands samvittighed til at kende sin ubillige forhold imod mig. Hvilket er mig, efter al min ustanden wiedervertighed ej en liden soulagement¹⁵⁰. –

Endnu samme formiddag når biskoppen at tage afsked med grev Reventlow og med justitsråd Caspar Bartholin: hvilken jeg havde befunden mig udi en og anden anliggende særdeles assisterlig. – Og om eftermiddagen går rejsen ad Roskilde til, i østenvind og klart vejr med en smule frost, for et par dage senere at fortsættes over Kalundborg, hvor der er familie at besøge, over Slagelse til Korsør. Her forårsager isen i Bæltet et ophold på nogle dage, biskoppen har vanskeligt ved at få tiden til at gå, men 21. marts er han hos sin familie i Odense.

Jens Bircherod holder meget af datoer og klokkeslet, især når han kan applicere dem på sin person. Her oprinder en sådan stund, en ikke liden trøst for hans modgang ved Højesteret, rimeligvis også tænkt som et lindrende plaster på såret. Biskoppen er for så vidt brudt op fra Odense 29. marts for at fortsætte hjemrejsen, men lægger vejen over Særslev for at deltage i sin langt yngre broder Christian Broder Bircherods ja-ord og trolovelsesgilde. Til gæstebudet er også andre fornemme med biskop Kingo i spidsen indbudt. Jens Bircherod glæder sig med sin broder, og gratulationerne genlyder for ham med fornyet klang om andendagen derefter, da et ridende bud fra Odense endnu når ham i Særslev præstegård med det brev, der giver ham anledning til at forsyne sit notat om gildet med en betydningsfuld parentes og notatet om hele dagen med en vigtig hovedtext: Vi aflagde over borde [NB eadem hora, qva mihi Supremi Theologiæ honores Hafniæ conferebantur¹⁵¹] til de forlovede unge folk samt begges familier med poculis votivis¹⁵² vores gratulation og lykønskning. – Men hovedtexten lyder: D. 29. martii blev jeg af hans kongl. majest. rege nostro augustissimo Christiano Qvinto

150. Bircherods dagbog. – Molbech mener, at her uden tvivl er tale om Marcus Gjõe. Jfr. Uddrag af Jens Bircherods Dagbøger, 1846, p. 348 note. Episoden synes dog at være i liden overensstemmelse med Marcus Gjøes karakter.

151. ved samme tid som i København tildeltes mig den højeste theologiske værdighed.

152. skåldrikning.

creeret summæ Theologiæ doctor. Hvortil Gud forlene salighed og velsignelse¹⁵³. –

Der er forskellige måder at erhverve doktorgraden på. Jens Bircherod fik åbenbart sin som kvittering for sin optræden i Tistedssagen.

Den 6. april er bispem og bispinden atter hjemme i Aalborg¹⁵⁴. Og den 4. maj gør Lorends Mein på landemodet sin afbigt for ham og provst Reenberg¹⁵⁵.

Biskoppen fortsætter år for år sine daglige forretninger, sine visitatsrejser, sin dagbog. Og der er ikke mange forandringer at spore, slet ingen af gennemgribende betydning. Der kommer gratulationsskrivelser til ham fra embedsbrødrene, lykønskninger og trøsteord. Biskop Braem i Aarhus skriver 7.5.: ... Jeg gratulerer dno. collegæ hans lykkelige hjemkomst, men af hjertet beklager den vidervedighed han i den samme sag med det Belials menneske haver ustanden, som man så med tålmodighed får lide, og tænke, at os er ingen bedre skæbne tilsagt i det embede, vi fører. Og det må være os nok, når vi det til Guds æres forfremmelse ikkun kan udføre, som her udi vistnok er sket¹⁵⁶. – Biskop Anchersen i Ribe giver sig god tid, men er ikke mindre hjertelig i december, end Braem var det i maj: Jeg beder skyldigst om forladelse, det jeg ikke for lang tid siden, efter min skyldighed, haver gratuleret Eders velædle højærværdighed sin retour og hjemkomst fra den lange og besværlige Københavns-rejse. Gud ske ære! at plurimus venerabilis dominus collega¹⁵⁷ fik dog engang ende derpå, sine eftertragtere til beskæmmelse og allermost sandheden til beskærmelse, omend ikke uden stor fortræd, møje og omkostning. Al verden kender dog, at Eders højærværdighed intet andet søgte end Guds æres forfremmelse og Djævlens og hans lemmers afvisning. Hvilket udgangen, Gud være ære! daglig mere og mere bekræfter, at det onde væsen nu engang haver ophørt. Gud skal vel vide, hvor han skal lønne Eders højærværdigheds

153. Jfr. Bircherods doctor-patent i Koncepter og Indlæg til Jyske Registre, 1698, nr. 23.

154. Bircherods dagbog 28.2.–6.4.98.

155. Aalborg Bispearkiv, Landemodetprotokol 1673–1705, bl. 242. – Forøvrigt får Mein snart andre objekter for sin harme, idet han allerede i 1700, og det lige til Højesteret, kommer i spektakel med byskriveren og magistraten i Aalborg: og det formedelst et tingsvinde blev produceret imod ham, som han nu befinder at være forfalsket af byskriveren i Aalborg, som med små skrift har indført i tingbogen 2 linjer imellem de andre, som aldrig var skrevet eller passeret på tinget, derforuden har udelukt en del af akten, som i protokollen var indført, hvorpå al hans ret beroede. (Sjællandske Tegnelser 1699–1700, bl. 212. Danske Kancellis supplikprotokol 1702, jan.-marts, nr. 453, jfr. 1703, april-juni, nr. 199, 1704, oct.-dec., nr. 153).

156. Afskrift i Bircherods dagbog, appendix til maj 1698.

157. højstærde hr. kollega.

usparte flid og troskab og oprejse igen med tidobbelt velsignelse, hvad derved er udstået. Det jeg med mine også hjertelig ønsker¹⁵⁸. –

Det er rolige år for Jens Bircherod og Søster Bartholin. Krigstids uro og dyrtids tryk deler de med alle andre, i deres egen tilværelse sker der intet synderligt. Thi hvad er biskoppens lille kamp mod de urolige pietister¹⁵⁹ og hans i det lange løb forgæves modstand mod calvinisterne¹⁶⁰ i sammenligning med de storme han blev udsat for af de gale mennesker i Tisted? Endnu i 1703 føler han en med nogen ærgrelse blandet lettelse ved at have det hele overstået: D. 12. martii bekom jeg, efter årlig sædvane, fra København under kongens kancelli-segl den trykte orden, hvorefter højeste rets sager i nærværende år skulde foretages og ageres. Men jeg takkede Gud, at slig notifikation gik mig denne gang intet an. Thi den må nok være glad, som kan være derfra og ikke skal have fornøden sin ret på så høje steder at søge. Haver du med nogen trætte om høne, da tag ægget derfor, og lad det så derved blive. Bedre er det jo for underretten at nøjes med halvt end for ober-retten at miste alt¹⁶¹. –

Gennemgående nærer han ingen dybere bitterhed mod sine gamle modstandere, men en mærkelig uvilje har dog rodfæstet sig i hans sind mod en og anden af dem, går det dem ilde, er han nær ved i deres skæbne at se Guds kvittering for, at det var ham, der havde retten på sin side. Men han er en godlidende mand, der ofte udelader navne på sådanne personer af sin journal: Byskriveren Søren Lunge, som vår ante meridiem¹⁶² inde hos mig, og havde den hele sommer våren over i

158. 3.12.98. Afskrift i Bircherods dagbog, appendix til december.

159. Bircherods dagbog 31.10.1705, 10.9., 2.10.06.

160. O. c. 19.12., 21.12., 24.12., 26.12.06, 22.2., 23., 14.3.07.

161. O. c. –. Nogen mildnelse af det tunge økonomiske slag opnåede han dog. En supplik fra ham foreligger, dateret Aalborg 4.6.1698, at det er ham umuligt på et bræt at betale de 1000 rd., som ved højesteretsdommen blev tilkendt Vor Frelsers Kirke. Men da der foreligger en obligation på 1500 rd., udstedt af kongen til Aalborg stifts præsteskab i 1694, beder han om, at kongen allernådigst vil overtage hans gæld til kirken på Christianshavn, mod at han selv betaler de 1000 af de 1500 rd., som kongen skylder i Aalborg: tid efter anden, når mln ringe indkomst falder. – Ansøgningen bevilges 21.6.98 (Rentekammeret: Kgl. Resolutioner 1698: Deliberationsprotokoll 1697–98, bl. 255). – Vor Frelsers Kirkes regnskab (Rigsark.) bemærker for 10. juli 1699: Af biskoppen udi Aalborg, mag. Bircherod, efter højeste rettes dom anno 1697, som hans kongl. majestæt salig og højlovlig ihukommelse kong Christian den femte allernådigst lod betale: – 1000. Desligeste med et års renter: – 50. (Det går mindre glat med de andre, som blev idømt bøder til Vor Frelsers Kirke, Christoffer Bartholin 50 rd., amtsforvalter Jens Hansen 20 –, fuldmægtigen Rodsted 50 –, Lorens Mein 4 –, amtmand Scheel Due 50 –. De har endnu ikke betalt i 1706 og anføres i en oversigt over udestående fordringer. Dog er Meins 4 rd. anført under de uviste tilgodehavender. Vor Frelsers Kirkes regnskab 1697–1706, p. 109 f.).

162. om formiddagen.

København, han fortalte mig allehånde ting, men især noget om en besynderlig skændegæst (hvis maledidet tunge jeg også for nogle år siden havde været undergiven), nemlig at han gik nu og drev i København som et elendigt spektakel til hver mands vidunder¹⁶³. – Men en anden gang glemmer biskoppen at udelade navnet, og det ses, hvem den skændegæst var, som han mindedes i 1705: *Primariarum urbis viduarum tres, Inburga Foss et Sostrata Foss nec non Anna Wandalina, vespere mecum coenabant*¹⁶⁴. Een af dennem sagde mig, hvorledes Lorends Mein, en ublu compan, som havde i forrige åringer med skammelig bagtalelse brugt sin forbandet tunge mod mig og flere godfolk, han vår nyligen død i København udi en armelig tilstand og ved et miserable endeligt, idet man havde taget løse ben ud af hans pande, som med *ulcere qvodam immedicabili*¹⁶⁵ længe vår tegnet¹⁶⁶. –

Han føler ikke engang uvilje mod Tisted. Men måske har han dog tænkt sit, da han i de samme dage, som han for just ti år siden blev klar over, at det ikke stod rigtigt til med de besatte og med Ole Bjørn, lod: forgylde en ny kobber-klodde¹⁶⁷ og tilhørende vejrhane, som jeg her i Aalborg har ladet gøre til at opsætte på Tisted kirkes spir¹⁶⁸. –

Den forsigtighed, som Højesteret foreholdt ham at have savnet i 1696, har han tilfulde tilegnet sig nu. Al snak om hexeri og trolddom kan omgående afvises som løgn og bedrag, der behøves ingen betænkningstid, ingen drøftelse på synoden. Og hverken biskoppen eller kirken kan have med sådan gammeldags naragtighed at bestille: En kvinde af Vadum sogn kom til mig med vemodig beklagelse, at nogle fortrædelige mennesker haver, for nogen lumpen handels skyld, ført hende i et ondt vanrygte for trolddom. Begærede derfor indstændelig, at der måtte ske kirkens bøn om deres åbenbarelse og straf, som haver sat hende sådan en løgnagtig skandflik på. Jeg svarede hertil således: at slige *imprecationes*¹⁶⁹ og aflysninger af prædikestolen nu ikke kunde tillades. Bad hende derfor ikkun foragte sådan folke-tungers digt og trøste sig ved en god samvittighed, såsom løgn dæmper sig dog nok selv omsider¹⁷⁰. –

163. Bircherods dagbog 20.10.1705.

164. tre af byens fornemste enker, I. F., S. F., og A. W., spiste hos mig om aftenen. – Jfr. navneregistret.

165. en vis uheldbredelig kræftildelse.

166. Bircherods dagbog 25.3.1707.

167. D. v. s. -kugle, -knap.

168. O. c. 5.6.06. Jfr. Danmarks Kirker, Tisted Amt I, 1940, p. 36.

169. bandlysninger.

170. Bircherods dagbog 14.8.06.

Der foreligger ikke mange direkte oplysninger om Ole Bjørn umiddelbart før og efter nederlaget. Sit Københavns-ophold i anledning af Højesteretssagen har han gjort sig ret behageligt. Han har, som tidligere¹⁷¹, indlogeret sig hos Svend Aagesen, hos hvem han allerede for adskillige måneder siden har ladet sin fuldmægtig (Christian Frederik Mavors) flytte ind, og hos hvem han selv denne gang, stadig på kredit, bor i 23 uger, fra 18.9.97 til 24.2.98¹⁷². På dette tidspunkt, umiddelbart inden domsafsigelsen, er Ole Bjørn åbenbart på egen bekostning blevet indsat i slutteriet, hvor samme skikkelige vært, der må have haft stor tillid til ham og hans sag, fortsat har leveret ham ikke alene kost, men også seng, i syv uger, fra 24.2. til 15.4. Og endelig går det så op for værten, at hans tilgodehavende er i fare: Svend Aagesen her af staden, som har 195 rd. 7 m. 6 ss. at fordrø for mag. Ole Bjørns såvel som hans fuldmægtigs kost, kammer, ild og lys på nogen tid både for og efter hans afsættelse fra Tisted kald efter en derpå forfattet og af mag. Ole selv approberet regning, anholder allerunderdanigst om, at han må være den første og nærmeste udi betalingen, når udlæg sker i mag. Oles bo, på det han ikke ellers ved så mange penges spilde slet skal blive ruineret. – Kancelliet er af den mening, at han må dele skæbne med Ole Bjørns andre kreditorer, og henstiller, at man følger lands lov¹⁷³.

I Tisted skal de have ny præst, han er ikke alene i sind forskellig fra magister Ole, men også i statur. Magister Sixtus Aspach har netop skrevet en lille bog om forskellig latterlig overtro¹⁷⁴. Han kaldes til det ledige embede 26.2.98, samme dag, som dommen falder: og skal da C. 5te have sagt: »Vi har tilforn haft en stor mand til præst i Tisted, nu vil vi have en liden mand,« såsom Aspach var liden af væxt¹⁷⁵. –

Men for Ole Bjørn går rejsen i april østpå, efter kongelig befaling: Såsom mag. Ole Bjørn er udi vores højeste ret den 26. februarii sidst forleden formedelst sine grove forseelser udi den såkaldte Tistediske

171. Jfr. I, p. 283.

172. Kilden, Tisted bytings protokol 18.10.1704, har 4.2.98, men dette må rimeligvis, både i betragtning af at opholdet strakte sig over 23 uger og i henhold til det følgende, være skrivfejl for 24.2. Formodentlig skyldes det ligeledes unøjagtig afskrivning i bytingsprotokollen, når 'logiværtens datoangivelser også på andre punkter er i modstrid med de faktiske forhold (også selv om man tager den i 1700 indførte nye tidsregning i betragtning). F. ex. dateres O. B.s første Københavnsopholds begyndelse til 12.9.96, den dag, da han i Tisted personlig modtog forvisningsordren til Aalborg (jfr. I, p. 281).

173. Kancellikollegiets protokol 31, p. 151 f. (22.5.98).

174. *Dissertatio criticophilosophica de variis superstitionibus*, 1697.

175. Peder Kiøldens Paludan, *Aalborg Stifts Geistlighed efter Reformationen*, ms.: Kallske Saml. 112 fol., p. 20.

besættelsessag iblandt andet bleven dømt til evig fængsel, så have vi nu for godt befunden, at han til vort land Borringholm med første did hen gående skiberum vel forvaret skal forskikkes og der på vort slot Hammershus udi evig fængsel efter bemeldte vores højeste rettes doms tilhold indsættes. Hvorefter de vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette. Skrevet etc. Hafniæ den 29. martii anno 1698. – Og et par dage senere, 2. april, udfærdiges kgl. ordre til Bornholms kommandant: Til obristl. Buggenhagen. Såsom mag. Ole Bjørn udi vores højeste ret . . . 26. febr. formedelst begangene grove forseelser i den så kaldet Tistædiske besættelses sag iblandt andet er bleven dømt til evig fængsel, og vi nu for godt befunden haver hannem til vort land Bornholm at sende, der på Hammershus slot udi evig fængsel efter bemeldte vores højeste rettes doms videre indhold at forblive, så er hermed vores allernådigste vilje og befaling, at du hannem, når han didkommer, imodtager, behørig værelse anviser og i det øvrige under god tilsuun vel forvare lader¹⁷⁶. – Om hans ophold på Bornholm synes der ikke at foreligge oplysninger, kilderne er faktisk små og få til Hammershus' historie i dette tidsrum. For resten kunde hans eventyr have fået en brat ende her. Der er udstedt ny kongelig befaling: 1698, 12. april. Til Christiansø magister Ole Bjørn med skibet Jægeren at forsendes og kommandanten på Bornholm at overleveres efter højeste rettes dom af 26. februar sidstl.¹⁷⁷ – Så vidt er sagen altså klar. Men fra anden kilde vides det, at gallioten Jægeren, et lille skib, 6 mands besætning skipperen Jens Ottesen medregnet, der gik til Christiansø med et halvt års proviant til den derværende garnison, forliste under Bornholm. Hvorvidt forliset fandt sted før eller efter magisterens landgang, kan ikke ses, da det kun nødtørftigt meddeles, at: skipperen og alle folkene ere bjergede¹⁷⁸. – For resten sørger man for Ole Bjørn, så godt det med rimelighed kan lade sig gøre, og Sixtus Aspach får kun embedet i Tisted på: det vilkår, at han af kaldets

176. Sjællandske Tegnelser 1698–99, bl. 74. Nova literaria Maris Balthici & Septentrionis, maj 1698, p. 81. Erik Pontoppidan, *Annales ecclesiae danicae* IV, 1, 1752, p. 713. – Krigskancelliet: Koncepter til kongl. expeditioner 1698. Jfr. Registratur over kgl. ordrer og befalinger 1698 (Rigsark.).

177. Rigsark., Sø-Krigskancelliet: Registratur over kgl. befalinger og resolutioner til General-Kommissariatet 1682–1712, p. 140, jfr. p. 78, samt: Krigskancelliet: Kgl. ekspeditioner Søstaten vedk. 1698, 12. april. – Ordren er tillige noteret i Register over Indkomne befalinger samt over General-krigskommissariatets memorialer til Krigskancelliet (for Søstaten) 1698, 12. april: Kgl. befal. om mag. Ole Bjørn at overføres til Bornholm.

178. Holmens Chef: Indkomne Sager 1698, 5.4., nr. 59 (Rigsark.). – Fæstningen Christiansøes Bog 1691–1702, p. 237, 240, skrivelser fra Admiralitetet 12.4. og 26.4.98 (Rigsark.: Mønsterskriveren v. søfolket, 1. og 4. div.s mønsterskriver, 2. dep.s kontor).

indkomst årligen skal betale til mag. Oluf Bjørns underhold, så længe han i fængsel forbliver, eet hundrede rigsdaler¹⁷⁹. – Og ikke nok med det. Da denne pension ikke kan betales omgående, skænker kongen ham et nogenlunde tilsvarende beløb: G. a. v. at eftersom en pension, hvilken vi mag. Ole Bjørn, forrige sognepræst i vor købstad Tisted, årlig til livets ophold af hans efterkommere sammesteds allernådigst haver tillagt, ikke begynder, førend nådsensåret der af kaldet, som os i vores højeste ret er bleven tilkendt, når til ende, da har vi af sær kongel. mildhed og nåde allernådigst skænket og givet, så og hermed skænker og giver, bemeldte mag. Ole Bjørn til hans underholding imidlertid på vort land Borringholm forberørte os tildømte nådsensår, som sig til 111 rdr. 5 m. 14 ss. skal bedrage. Hvorefter de vedkommende sig allerunderdanigst haver at rette. Givet etc. Hafniæ 15. aprilis anno 1699¹⁸⁰. –

Og medens han sidder på Bornholm, søger man tillige at redde, hvad reddes kan, thi han er kommet i dyb gæld. Selv prøver han, trods fængslingen, at gribe ind i sagen for om muligt at bevare håbet om en ringe fordel og lader på sine vegne Christian Frederik Mavors indgive en supplik, at hans majestæt vil: af sær kongelig nåde skænke hannem hans midler til hans kreditorers afbetaling og hans egen af det overblivende subsistence og nytte. – Men kancelliet mener, at det bør forblive ved Højesterets dom, der omfattede konfiskation. Og amtsforvalter Jens Hansen får ordre til at inddrive hans gæld til amtsstuen¹⁸¹. Det hjælper kun lidt hans kreditorer, at han har besiddet en ejendom i Tisted, som skal bortsælges ved auktion 30.7.98. Den er nemlig i alle måder slemt medtaget, de to ralingshuse, som længe har stået ubrugte, er ganske forfaldne og kan ikke repareres, kun et tredie hus på grunden, staldbygningen, er i nogenlunde stand. Og trods gentagen syn og granskning melder ingen liebhaver sig, før endelig den nye byfoged, Iver Pedersen, sent bekvemmer sig til at købe¹⁸². Af sælgelig indbo har Bjørn ikke efterladt sig væsentligt. Og man undrer sig over, hvor den lærde mands mange bøger vel kan være blevet af.

Ole Bjørns ophold på Bornholm blev lige så lidt som Poul Rytters

179. Sixtus Aspachs kaldsbrev, 26.2.98, Koncepter og Indlæg til Jyske Register, 1698. nr. 7. Aalborg Bispearkiv, Vitaprotokol 1683–1715 nr. XXV.

180. Sjællandske Register 1698–99, bl. 307 f. Jfr. Underskrivelsesbog (D. Kanc. C 37), 1699, p. 43.

181. Kancellikollegiets protokol 31, p. 85 (18.4.98). Rentekammerets Kopibog for Aalborg og Viborg Stifter 1698–99 (befalinger og resolutioner), bl. 16 (7.5.98).

182. Tisted byttings protokol 23.7., 5.11.1698, 6.5.1699. Hillerslev og Hundborg herreders Justitsprotokol 9.8.98.

relegation livsvarigt. Hans frigivelse fandt sted 5.9.99 i anledning af Frederik IV's tronbestigelse i august samme år (den som også Poul Rytter vidste at benytte sig af): Til oberstlieutenant Andreas Buggenhagen på Bornholm, at entledige magister Ole Bjørn hans fængsel og hannem på fri fod stille¹⁸³. – Erik Pontoppidan oplyser, at han erholdt sin frihed på gode venners forbøn og med den betingelse, at han ikke mere skulde lade sig finde i kongens riger og lande: so er auch meines Wissens gehalten¹⁸⁴. – Lige frem jaget ham på dør har man nu ikke, i hvert fald er han vendt tilbage til København og har søgt at tale sin sag på rette sted, men uden held. Det er stadig ikke gået op for ham, at hans fald er uhjælpeligt, han tror endnu på sin fremtid og på, at han atter skal komme i embede. At han i oktober 1699, formodentlig lige efter frigivelsen, indgiver en supplik til kongen, kan ikke undre, det er der så mange, der gør. Den er for så vidt en gentagelse af den fra foråret 98, som den går ud på, at de, der har hans til kongen hjemfaldne bo til behandling, må få ordre til uden bekostning eller proces for ham at restituere ham hans midler, så han, når hans kreditorer er betalt, kan ansøge kongen om at skænke ham det eventuelle overskud. Dette ønske kunde måske nok tænkes opfyldt, kongen vilde vel ikke tabe meget derved. Men samtidig beder han om, at den ham ved deportationen til Bornholm tilståede pension til livets nødtørftige ophold, 100 rdlr., må kontinuere: indtil han fik noget andet brød at leve af. – Svaret på den optimistiske ansøgning falder noget tørt: Kan ej bevilges¹⁸⁵. –

Ikke længe efter, tidligt i foråret 1700, forsøger han dels at bringe en foregiven ukendt avindsmand for lyset, dels at skaffe sig nogen erstatning for skade på gode navn og rygte. Thi han er blevet alvorlig vred over udsendelsen af den lille bog om besættelsen i Tisted, hvori han frem for så mange andre er blevet stillet i gabestokken. Hans i denne anledning fremsendte supplik refereres i protokollen: Magister Ole Bjørn indlægger et skrift, som han kalder famøs, ulovlig, forførisk item forgiftig pasquil og skandskrift, hvilket han med 4 argumenter så

183. Ole Bjørns supplik til Frederik IV, 1709 (Jfr. p. 360 f.). – Krigskancelliet: Registratur over kgl. ordrer og befalinger 26.8.–31.12.99, nr. 47. Næsten enslydende i: Extracter af Krigskancelliets expeditioner 26.8.99–1701.

184. *Annales ecclesiae danicæ* IV.1, 1752, p. 714.

185. Danske Kancellis supplikprotokol 1699, oktober, nr. 151. Fra dette tidspunkt måtte de 100 rd. have været afholdt af kongens kasse, medens Sixtus Aspach som nævnt hidtil havde skullet betale dem. Med Ole Bjørns løsladelse blev Aspach udtrykkelig fritaget for det årlige bidrag til hans underhold (Da. Kanc. Underskrivelsesbog 1699, p. 141, 10. oktober. – Om Aspachs vanskelige økonomiske stilling Jfr. Supplikprotokol 1699, oktober, nr. 32; Rentekammerets kopibog for Aalborg og Viborg stifter (ordrer og missiver) 1697–1702, bl. 114 f.).

at være vil bevise. Indstiller allerunderdanigst til h. k. maj.s allernåd. decision: 1. Om det ikke for en pasquil bør anses? 2. Hvad restitution for dem, som derved er læderet? 3. Om ikke bogtrykkeren i Studiestrædet bør til kende give, hvo ham samme skrift til trykken har overleveret? –

Han får intet ud af denne supplik, som i virkeligheden er en anklage mod fhv. obersecretær i Danske Kancelli Matthias Moth, skriftets egentlige ophavsmand. Heller ikke af en anden, samtidig, også den en anklage mod kancelliet: Mag. Ole Bjørn indlægger hans supplik, som han har indgivet in october 1699, beklager, at udi kancelliet ingen reflexion er bleven gjort derpå, ihvorvel den fra h. k. maj. selv er bleven nedsendt, men er ham bleven tilbageleveret med det ord: afslagen. Vil bevise med 6 argumenter, at hans allerunderdanigste petitum i bemeldte supplik er billigt og ikke med føje kan ham afslås¹⁸⁶. –

I kancelliet har man formodentlig moret sig godt over sådan fortsat frejdighed.

For resten bærer han sit hoved lige højt, skønt han ser den ene fornemme ven efter den anden svigte ham, til sidst også hans landsmand, hofpræsten Peder Jespersen. Biskop Kingo er i København just i de samme dage som Ole Bjørn og indfatter en beretning om ham i sit senere brev fra Odense til biskop Bircherod: . . . M. Ole Bjørn saae jeg engang til Hove udj Forgemacket gaaende, da jeg var indgaaen i det andet Gemak, Hans Maytt. Allerunderdanigst at opvarte, men hand forsvandt i Øyebliket. I Gross-Cancellers¹⁸⁷ Huus saae jeg Ham en anden gang, da hand ej kom til Audience; thi Greven gik ham stiltiende forbi, efter at han hafde talt med adskillige. En anden gang fik jeg anledning at opvarte Greven, og førde ham i tale hans Løssgivelse, da sagde hand, at hand hafde et uroligt hovet, og meente, at denne frihed blev endnu hans fald, thi hand kunde ey slaa sig til rolighed, med meere. Doct. Peter soor mig og min Kieriste til, at hand hafde viist ham fra sig, og aldrig vilde have med ham at bestille; Men sagde, hand hafde store Venner endnu, men de bleve vel snart keede af ham. Meget dumdristig er hand, som alle forundrer sig paa¹⁸⁸. –

Det kan være rimeligt nok, at Ole Bjørn, som Erik Pontoppidan vil

186. Danske Kancellis supplikprotokol 1700, april, nr. 49 og 50.

187. Grev Konrad Reventlow.

188. 8.11.99 afskrift i Birchcrods dagbog, appendix novembris 1699, trykt i Thomas Kingo, Samlede Skrifter V, 1943, p. 274 f.

vide, har tilbragt sine sidste år dels i Sverige, dels i Tyskland¹⁸⁹, de steder, hvorfra han lettest har kunnet holde øje med mulige chancer hjemme. Forbindelser af nogen betydning må han have haft, folk der var villige til at arbejde for hans i hvert fald delvise rehabilitering, og som har skaffet ham tilladelse til fortsat at opholde sig nogen tid i hjemlandet efter frigivelsen. Endnu i foråret 1701 foreligger en supplik fra ham, han søger for tredje gang om de 100 rigsdaler i pension, men åbenbart uden større håb, siden han samtidig peger på en ny mulighed for at skaffe ham underhold: Såsom han aldeles intet har til sit livs ophold, så supplicerer han, at den forhen allernådigst bevilgede pension af Tisted kald hannem måtte continueres, indtil han kunde vorde employeret, eller og at han måtte nyde det vacante lectorat i Viborg. – Mærkværdigt nok bliver ansøgningen ikke afslået uden videre, sagen udsættes¹⁹⁰. Men hverken pensionen eller embedet opnår han. Magister Søren Pedersen Paludan, lektor i theologi ved katedralskolen i Viborg, var død 17.3.1701¹⁹¹, det er hans stilling, Ole Bjørn søger. Men ikke uden konkurrenter. For den ene behøver han næppe at frygte, det er igen hans gamle uven og rektor fra yngre år i Aalborg, Mogens Winggaard, afskediget allerede 1684 for uduelighed og ufredelighed (bl. a. mod Ole Bjørn)¹⁹², nu nødlidende og gammel, ca. 65, ganske uden chancer. Som naturligvis også Ole Bjørn selv, hvem man vel skal vogte sig for at anbringe i Nørrejylland. Embedet tilfalder en yngre mand, magister Thomas Pedersen Bie¹⁹³. Men Ole Bjørn er ihærdig. Samme år, ud på sommeren, håber han endog på betydeligt embede i hovedstaden: supplicerer at måtte succedere den af sognepræsterne i København, som bliver voceret til Ribe bispedømme eller og i mag. Lodbergs sted, om han ved denne lejlighed vorder promoveret¹⁹⁴. – I Ribe var Ancher Anchersen død i juni samme år, hans efterfølger blev Kristianiaprovsten Christian Muus, og Jacob Lodbjerg, der skulde have embede (man havde foreløbig tildelt ham et kanonikat i Ribe og givet ham løfte om et professorat ved Universitetet), blev lektor i Aarhus. Således vandt Ole Bjørn intet som helst ved biskop Anchersens død, uden måske lidt klarere forståelse af situationens vanskelighed. Hans følgende ansøgning,

189. *Annales ecclesiae danicae* IV.1. 1752. p. 714.

190. Danske Kancellis supplikprotokol 1701, januar-marts, nr. 649.

191. F. E. Hundrup, *Lærerstænden ved Viborg Katedralskole*, 1875, p. 8.

192. *Jfr.* I. p. 42 f., 285.

193. *Koncepter og Indlæg til Jyske Registre*, 7.5.1701.

194. Danske Kancellis supplikprotokol 1701, juli-september, nr. 140.

umiddelbart efter dette nederlag, er ikke et dristigt forslag, men et ynkeligt nødråb, Tisted-pensionen står ham stadig for hovedet, han beder, nu for fjerde gang: at han måtte nyde hans pension af Tisted kald eller og til noget andet brød befordres, at han ikke skal forgå af hunger¹⁹⁵. –

Der er snart ingen mere, der interesserer sig for den fortabte præst, det skulde da være en og anden af hans kreditorer. Thi Ole Bjørns bortauktionerede bo har langtfra indbragt så stor en sum, at alle har kunnet tilfredsstilles. Blandt andre har Svend Aagesen, hos hvem Ole Bjørn har efterladt sig en anselig gæld¹⁹⁶, og med ham hans svigersøn Peder Nielsen Lund, sognepræst til Skyum og Hørдум¹⁹⁷, hvem Bjørn siden 20.8.96 har skyldt 20 rdlr., fået regres i, hvad der eventuelt senere måtte kunne opdages af Ole Bjørns midler. Og der er allerede for år tilbage blevet lyst efter ejendele, tilhørende Ole Bjørn, men ingen har meldt at have noget af hans gods i hænde.

Heller ikke Niels Visiterer i Tisted. I hans hus opdager Peder Nielsen Lund 9.10.1704 to kister, fulde af bøger, Ole Bjørns bibliothek. Sådant hemmelig omgang med efterlyst gods skulde Niels Visiterer være forsigtig med, men han kommer ikke i nogen større ulejlighed, han har et nogenlunde antageligt alibi i orden. Han har i lang tid, også da der blev lyst efter Ole Bjørns ejendele, ikke vidst andet om de to kister, end at de var indleveret til opbevaring der i huset, det er noget, hans kone har taget sig af. Og han har ikke spurgt hende ud, og har altså heller ikke vidst noget, som han burde melde. Men nu for kort tid siden er han blevet enkemand, og et par dage før sin død har hans salig kone fortalt ham, at de to kister var Ole Bjørns og at de indeholdt hans bøger. Og det var Charlotte Mavors, der lod dem bringe til huset. For resten fik han ved samme lejlighed at vide, at hans kone havde lånt Ole Bjørn 25 rdlr. på dette pant.

Dem ser Niels Visiterer dog ikke noget til. Han har intet papir på dette krav, og han bør nok nøjes med at glæde sig over, at man tager hans henvisning til den salig kones hemmelighedsfuldhed og hans egen ligegyldighed over for husets nye møbler for gode varer. Der går dom

195. Ibid. nr. 141.

196. Jfr. p. 353.

197. Jfr. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1928, p. 422. – Peder Lund til Skyum og Hosum sælger 30.5.1707 til brændevinsbrænder Peder Arvesen sit hus i Vognmandsgaden: som min hustrus sal. fader Svend Aagesen iboede og deraf døde. – (Skødeborg VII, p. 336 f. Jfr. Københavns byfogedregnsk. 1707, p. 43).

for, at Peder Nielsen Lunds beslaglæggelse af bøgerne på svigerfaderens vegne er fuldt lovlig, de kan bortauktioneres til fordel for kreditorerne¹⁹⁸. Men det vil vel lidet hjælpe på Svend Aagesens tilgodehavende, 195 rd. 7 m. og 6 s. Hvortil oven i købet kommer Skyum-præstens 20 rd.

Der foreligger ingen oplysninger om, hvordan Ole Bjørn har oprettholdt livet i udlandet, om han, måske gennem velyndere hjemme, har kunnet skaffe sig visse forbindelser, eller om han har måttet slå sig igennem som han kunde bedst, helt på egen hånd. I hvert fald har det ikke været nogen lystrejse i de svenske og tyske lande. Men han er i live endnu i 1709.

I forsommeren dette år vendte Frederik IV hjem fra sin store italienske lystrejse¹⁹⁹, som havde været siden sidst i oktober. Hjemturen gennem Tyskland benyttedes blandt andet til vigtige politiske forhandlinger, både Dresden og Berlin krævede længere ophold. Sandsynligvis var det på et af disse to steder – men det kan for øvrigt have været på et hvilket som helst punkt på ruten – at en trods alt stadig optimistisk og forhåbningsfuld supplikant fik lejlighed til at overrække majestæten sit bønsskrift:

Stormægtigste arve-konge,
allernådigste herre!

Ved rygtet om Eders kongl. majestæts, under den allerhøjstes ledsagelse, lykkelige tilbagerejse fra Italien gennem disse orter udi Tyskland haver jeg, som Eders majestæts tro-pligtige arve-undersåt og for dum uværdige ringe Guds ords tjener og sognepræst udi Eders kongl. majestæts købsted Tisted udi Norre Jutland, efter min allerunderd. pligt, ladet mig være angelegen, inter vota et acclamationes publicas²⁰⁰, også med min allerunderd. gratulation at fremkomme, hvilken anagrammatiske-vis på Eders majestæts kongelige navn, såvidt allermuligst udi sådan ilfærdighed ske kunde, forfattet er, og ved min rejses fortsættelse per posta ved nat og dag herhos i allerdybeste underdanighed offereres i det allerunderd. håb, at Eders kongl. majestæt, som af Guds besynderlige indgivelse og egen medfødte kongelige mildhed ved første optrædelse på sin kongelige arvetrone, moxen for 10 år siden, mig den gyldene frihed allernåd. haver behaget at igengive, sådant som et ringe min allerunderdanigst-pligtskyldigste taknemmeligheds tegn (indtil noget bedre

198. Tisted bytings protokol 18.10.1704.

199. Fr. Weilbach, Frederik IV's Italiensrejser, 1933, p. 140 ff.

200. blandt de almindelige lykønskninger og fryderåb.

med Gud og tiden følge kunde) udi kongelig nåde for mig allernådigst vorder optagende. –

Det trykte exemplar af anagrammet over kongens navn, som ifølge en påskrift har været bilagt dokumentet, synes ikke bevaret. Men dets form kendes fra et andet bilag til samme skrivelse. Foreløbig fortsætter denne imidlertid således:

Og som jeg allerunderd. den Guds nådes talent, som hos mig er nedlagt, allerhelst udi mit eget fæderneland til hans guddommelige navns ære, Eders kongl. majestæts tjeneste og min næstes opbyggelse, såvidt min stigende alders svage krafter endnu ved Guds nåde kunde formå, anlægge og forrente vilde, så beder jeg allerunderd. Eders kongl. majestæt ved deslige forefaldende occasioner mig allernådigst vilde betænke; og imidlertid, eftersom jeg fra alle levnedts middele er blottet og nu på ottende år udi fremmede lande formedelst sådan mangel meget haver udstået, idet jeg mine anliggende, såmeget allermest muligt, imellem min Gud og mig haver holdet forborgen, at Eders kongl. majestæt af besynderlig nåde, vilde forunde mig en liden pension, efter eget allernåd. behag, til min subsistence, indtil med tiden sådan vocation udi Danemark eller Norge måtte forefalde, hvorudi jeg endnu, efter min ringe capacité og efter den evne, Gud vil forlene, fra den ellefte time indtil mit lives aften udi Guds vinberg trofittelig kunde arbejde.

Herhos haver jeg i allerdybeste underdanighed ikke villet forholde Eders kongl. majestæt mit allerunderd. ringe forslag, hvorledes, efter hosføjede project, en medaille eller tanke-penning med forbenævnte anagrammate, samt dessen sinde-billed, kunde indrettes til en ihukommelse på denne Eders kongl. majestæts glorieuse udrejse og lykkelige tilbagekomst under den allerhøjestes skærm og ledsagelse. Hvilket alt-sammen til Eders kongl. majestæts eget allernådigste behag allerunderdanigst hjemstilles.

Jeg vil herpå i allerunderd. tilforsigt om en nådig bøn-hørelse forvente Eders kongl. majestæts allernådigste befalninger og indtil døden forblive stormægtigste arve-konge,
allernådigste herre

Eders kongl. majest.

allerunderdanigste arve-undersåt,

og tro-pligtige forbedere hos Gud

Oluf Bjørn,

fordum sogne-præst udi Eders kongl. majestæts

købsted Tisted udi Nørre Jutland. –

Den 61-årige projektmagers udkast til en mindemedaille for den lykkelige hjemkomst er bevaret. Og her er det forhen omtalte anagram, den sindrige omstilling af bogstaverne i kongens navn til en gudelig sætning, atter benyttet og derved reddet for efterverdenen:

Project eines Schau-Pfennings oder Gedächtniss-Medailles auf Ihre königl. Majestäten zu Dänemarck glorieusen Italianischen Reisen, nach Anleitung des Anagrammatis auf Ihre Majestäten hoch-königl. nahmen, allerunterth. entworfenen.

Allerunterth. Project eines königl. Medailles, oder Schau-Pfennings auf Dero Majest. glorieusen Italianischen Reisse. (Her følger tegning til medaillen, se p. 364).

Nach diesem unmassgeblichen geringen Project könnte, auf Ew. königl. Majest. Allergnäd. Gefallen und Genehmigung, eine Medaille oder Gedächtniss-Müntze auf Ew. Majtz. glorieusen italianischen Reise aus- und wieder ein unterm Schutz des Allerhöchsten also eingerichtet werden, dass auf der einen Seiten Ihre königl. Maj.ten Brust-bilde, oder vollkommen Leibes-Gestalt in Dero königl. Reisse-Habit, so ähnlich als möglich, præsentiret wurde, nebenst der Überschrift in der oberste halbe theil des Circus: FRIDERICUS QVARTUS, REX, nemlich so viel Buchstaben, als das königl. Anagramma in sich begreiff. Im untersten Abtheilung des Circus, das Anagramma: Fides Turris qvare Crux? oder inverso ordine: CRUX, FIDES, QVARE TURRIS?²⁰¹

Im Abschnitte könnte entweder der Rest vom königl. Titul gesetzt werden, nemlich: DANIE, NORWEGIE, WANDALORUM, GOTHORUMQVE; oder auch Ihre königl. Majest. gewöhnliches Symbolum: DEUS MIHI ADJUTOR²⁰². Welches mit dem anagrammatischen Thurm und Sinnbilde sich allerdings reimet.

Auf der andern Seiten: Der Thurm abgebildet, nebst Abbildung des Glaubens an der einen, und des Gedulds oder PATIENTIE an der andern Seiten des Thurms, mit der Überschrift: HÆC TURRIS AHENEA COELI (vel: REGI)²⁰³.

Im Abschnitte: Jahr-Zahl und Tage des königl. Ausreissens, sampt

201. Dunkelt, hvordan man så vender det: Tro, tårn, hvorfor kors? – Kors, tro, hvorfor tårn? – Biskop Bircherod var lidt tydeligere, da også han, i 1699, opvartede kongen med et anagram: Quls fruatur cedris? : Fridericus Quartus. (Hvem skal drage nytte af cedrene? idet cedertræet og den deraf udvundne konserverede olie kunde symbolisere et langt og usvækket liv). Danske Kancellis supplikprotokol 1699, september, nr. 169.

202. Gud være min hjælper.

203. Himmels (eller: rigets) faste borg.

glüickl. Wiederkehrungs, unterm Schutz des Allerhöchsten, in Dero königl. Residence²⁰⁴. –

Ole Bjørns forhåbninger i forbindelse med medaille-projektet er tåbelige, men dog ikke i så høj en grad, som det kunde synes. Andre kendte og anvendte denne måde at bringe sig i erindring på. En student, som Ole Bjørn udgæet fra Christiania skole, Ephraim Lesle, havde med en sindbilledlig medaille, konge og dronning sammenlignet med palme og ceder, opvartet tronbestigeren i 1699. Det er muligt, at dette velmente udtryk for loyalitet har gavnet den unge mand. Han blev i 1705 kaldet til Vorgod-Vium i Ribe stift²⁰⁵.

Der blev slået en medaille i anledning af Frederik IV's hjemkomst, men betydelig noblere end den, Ole Bjørn havde tænkt sig²⁰⁶. Den gamle magisters projekt blev efter fortjeneste kasseret, og om ham selv vides intet mere efter dette fortvivlede forsøg på at blive taget til nåde igen. Der havde ellers været en smuk lejlighed til at afrunde historien på en sand kongelig nåde. Thi hr. Ephraim døde just i 1709. Så man kunde have ladet den ene medailleur følge efter den anden i præstekaldet.

Har Ole Bjørn muligvis tænkt sig noget sådant, har han gjort regning uden vært. Det stod allerede den nærmeste eftertid klart, at hans forsøg på at vinde Frederik IV's bevågenhed på forhånd var dømt til at mislykkes. Luxdorff har haft sagens papirer i hænde og har undret sig over magister Oles frækhed²⁰⁷. Han omtaler kongens og den afsatte præsts møde, som han henlægger til Dresden, han nævner det: afsmagende Anagramme, – og han stempler Ole Bjørns forhåbninger som ganske grundløse: Han maa formodentlig ikke have kiendt den Høysalige Konges Tænkemaade. –

Længere er det ikke hidtil lykkedes at følge Ole Bjørns spor i denne tilværelse. Den helt forvirrede hjemlige tradition²⁰⁸, sent nedtegnet og åbenbart med litterært indslag efter en eller anden trykt beretning, siden højesteretsdommens år og dato følger med, kender ham som en fortvivlet genganger, der ikke lader sig fordrive, før ilden gør ham hjemløs: I Thisted levede en Kvinde kaldet Maren Spillemands, hun udførte mange onde Planer sammen med hendes kvindelige Omgang. Hun blev

204. Ole Bjørns supplik og medaille-projekt er vedlagt manusc. Ny kgl. Saml. 423 fol.

205. Georg Galster, Danske og norske Medailler og Jetons, 1936, p. 171.

206. O. c. p. 212 f.

207. Tøger Reenberg, Poetiske Skrifter II, 1769, p. 73, note.

208. Optegnet 1946 af Emmely Jensen-Kokkedal (Dansk Folkemindesamling 1906/23: 294, 12.6. 1946, stk. 16).

af Biskoppen i Aalborg dømt til Tugthus Aar 1698 26. Februar, og de andre Kvinder maatte staa aabent Skrifte ved Kirkemuren. Præsten Magister Oluf Bjørn og hans Hjælper Studenten Poul Rytter fik ogsaa Straf. Præsten frataget Krave og Kjole og Præstekaar, og Poul Rytter 1 Aar paa Hammershus Fæstning. Disse to havde holdt de frygtelige Kvinder i et Hus og nedlagt ond Sæd i deres Sind ved Tale og Trudsel, for at faa dem til at gøre alt det Onde, de vilde have dem til. Præsten gik efter sin Død ud og ind den ganske Nat i Kvindernes Hus og raabte: »Maren Spillemands og hele din Hær, kom herud.« Ingen vilde bo i Huset af den Aarsag, og tilsidst lod Byen det nedbrænde. –



Ole Bjørns medaille-forslag (efter Ny kgl. Saml. 423 fol.).

Litteratur

(Alm. opslagsværker ikke medtaget).

- Aaberg, M.: Fru Anne Søde. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1910, p. 109–18.
- Alsted, Sophus: Lægeforsøgelser for 50 Aar siden. Aalborg Amts Lægeforsøgelser 1854–1954, 1954, p. 25–36 = Medicinsk Forum, 1954, p. 310–16.
- Arnold Gottfried: Unpartheyische Kirchen und Ketzergeschichte, 1729 (og 1740–42).
- Bang, Vilh.: Bidrag til Horsens Bys Historie. Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. 2. R. II, 1889–90, p. 351–80.
- Binz, Carl: Doctor Johan Weyer, 1896.
- Bircherod, Jens: Uddrag af Biskop Jens Bircherods historisk-biographiske Dagbøger for Aarene 1658–1708, udgivne ved Christian Molbech, 1846.
- Uddrag af Biskop Jens Bircherods Dagbøger 1658–1708. Ved H. Hjorth-Nielsen. Personahist. Tidsskr. 9. R. I, 1929, p. 246–76.
- Bjørn, Ole: Qviniarius Septenariorum philosophico-philologicorum, 1670.
- Boye, A. E.: Holbergiana III, 1835.
- Brunsmann, Johan: Kjøge Huskors, 1953.
- Carøe, Kr.: Den danske Lægestand 1479–1788, 1909.
- Folkekirurgi i Thy. Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. 4. R. II, 1914–16, p. 1–52.
- Catechesis epitome; cum Catechismo minore Lutheri coniungenda, 1627.
- Catechismus integer, 1646.
- Christensen, Chr.: Tilstanden i Thy og paa Mors ved Aar 1735. Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. 4. R. III, 1917–19, p. 230–66.
- Christensen, Chr. Villads: Baareprøven, 1900.
- Danmarks Kirker. Tisted amt I, 1940.
- Danmarks og Norgis Kirke-Ritual (1685).
- Danske Lov, 1683.
- Danske Slotte og Herregaarde II, 1943; III, 1946; IV, 1945.
- Deurs, C. van, (anmeldelse): D. H. Cold. Lægevæsenet og Lægerne under Christian den 4des Regjering. Bibliothek for Læger 4. R. XIV, 1859, p. 168–213.
- Dyrskjødt, Peder: Breve til Biskop Jens Bircherod. (Meddelte af N. Hancke). Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. III, 1870–71, p. 225–83.
- Farstrup, Mads Pedersen, og Lauritz Axelson: Dagbog fra det 16., 17. og 18. Aarhundrede. Udg. ved Ignatius Becher, 1813.
- Forstrøm, O.: Frederikshald i 250 aar I, 1915.
- Francisci, Erasmus: Der Höllische Proteus, 1695. (Ed. Nürnberg. 1725).
- Friis, Jørgen: Poetiske Skrifter, 1752.
- Galster, Georg: Danske og norske Medailler og Jetons, 1936.
- Galster, Kjeld: Aalborg Katedralskole, 1940.

- Garboe, Axel: Thomas Bartholin I-II, 1949-50.
- Et Doktor-Diplom fra Padova. Fra Himmerland og Kjær Herred, 1949-50, p. 237-43.
 - I Bartholinernes Padova. Medicinsk Forum, 1957, p. 181-89.
- Gentz, Lauritz: Vad förorsakade de stora häxprocesserna. Arv, 1954, p. 1-39.
- Grantzau, Sylvest: Kulturhistorie i Skarnkasser. Danske Museer IV, 1953-54, p. 89-98.
- Hald, P. L.: Af Thisted Købstads Historie, 1924 = Hist. Aarb. Thisted Amt, 1924.
- Kirsten Olufsdatter Langgaard og hendes Slægt. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1942, p. 261-71.
 - Skolevæsenet i Thisted til 1814. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1948, p. 251-70.
 - Thisted Præsteembede til 1864. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1955, p. 415-25.
- Hallager, Fr.: Magister Ole Bjørn og de Besatte i Thisted, 1901.
- Heilskov, Chr.: Ældre personalhistoriske Indskrifter fra Hillerslev Herred. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1912, p. 3-20.
- Personalhistoriske Indskrifter fra Hassing Herred. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1928, p. 410-22.
- Helveg, Ludv. N.: Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen I, 1857.
- Herbinus, Johannes: Dissertationes de Admirandis Mundi Cataractis Supra et Subterraneis etc. (1670). 2. ed. 1678.
- Hjørning, Anders Matthissen: Exercitatio Catethetica, 1642.
- Holberg, L.: Dissertatio de Historicis Danicis, 1719.
- Levnet, forfattet af ham selv i tre Breve til en fornem Herre. - - med Anmærkninger ved K. L. Rahbek, 1814.
 - Memoirer, ved F. J. Billeskov Jansen, 1943.
- Horst, G. C.: Zauber-Bibliothek II, 1821.
- Hundrup, F. E.: Lærerstanden ved Aalborg Katedralskole, 1870.
- Lærerstanden ved Viborg Katedralskole, 1875.
- Huxley, Aldous: The Devils of Loudun.
- Højgård, Einar: Oslo Katedralskoles historie, 1942.
- Ingerslev, V.: Danmarks Læger og Lægevæsen I-II, 1873.
- Jørgensen, Poul Johs.: Dansk Retshistorie, 1947.
- Jørgensen, Troels G.: Bidrag til Højesterets Historie, 1939.
- Kingo, Thomas: Samlede Skrifter IV-V, 1941-43.
- Klitgaard, C.: Af dr. med. Niels Jespersens Regnskabsbog 1661-1668. Fra Himmerland og Kjær Herred, 1912-14, p. 201-44.
- Den vendsysselske Skudehandel. Vendsysselske Aarbøger, 1916, p. 280-349.
 - Skagens Bys Historie, 1928.
 - Aalborg Købmænd gennem 500 Aar, 1931.
 - Fra Jerslev Herreds Ting. Jyske Samlinger 5. R. I, 1932-34, p. 436-74.
 - Vendsysselske Præstefamilier, 1945.
- Knudsen, P. C.: (red.). Aalborg Bys Historie I-II, 1931-32.
- Kornerup, Bjørn, og Vilh. Lorenzen: Aalborg Stiftshospitals Historie, 1931-39.

- Kort og sandfærdig Beretning om den viit-udraabte Besettelse udi Tistæd etc., 1699.
- Laursen, Henr.: Oluf Langgaard og Amtmanden. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1938, p. 121–32.
- Hekseforfølgelse i Snedsted. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1941, p. 13–32.
- Lebech, Mogens: Jyllands gamle Retskredse. Jyske Samlinger 5. R. II, 1935–36, p. 151–344.
- Leth, A. E. og G. L. Wad: Dimitterede fra Herlufsholm I, 1875; II, 1882–87.
- Linderholm, Em.: De stora trolldomsprocessernas upplösning i Sverige. Hist. tidskr., 1913, p. 165–211.
- Magnusson, Arne: Brevveksling med Torfæus, udg. af Kr. Kålund, 1916.
- Matthiessen, Hugo: De Kagstrøgne, 1919.
- Den sorte Jyde, 1939.
- Munch, P.: Købstadstyrelsen i Danmark I, 1900.
- Murray, Margaret: Heksenes Gud, 1953.
- Nicolaisen, K. K.: Klostret. Blade af Aalborg Stiftshospitals Historie, 1950.
- Nielsen, A. H.: Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg, 1879–80.
- Nielsen, O.: Kjøbenhavn paa Holbergs Tid, 1884.
- Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse V, 1889.
- Norvin, William: Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder I, 1937.
- Nørlund, N. E.: Danmarks Kortlægning I, 1942.
- Ohrst, F.: Danmarks Trylleformler I, 1917.
- Da signed Krist, 1927.
- Olafsen, Jon: Biographiske Efterretninger om Arne Magnussen (ved E. C. Werlauff). Nord. Tidskr. f. Oldkyndighed III, 1836, p. 1–166.
- Olesen, H. A. Riis: Om Læger og Folkekirurger i Thy. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1943, p. 409–26.
- Petersen, Anders: Den nedlagte Latinskole i Kjøge. Kirkehist. Samlinger 5. R. IV, 1907–09, p. 717–34.
- Petersen, Carl S.: Marcus Meibom og Villum Lange. Fund og Forskning I, 1954, p. 1–39.
- Pontoppidan, Erik: Annales Ecclesiæ Danicæ IV, 1, 1752.
- Den Danske Atlas V, 1769.
- Fejekost til at udfeje den gamle Surdejg. Oversat og forsynet med Indledning af Jørgen Olrik, 1923.
- Ramsing, H. U.: Købehavns Ejendomme IV, 1945.
- Riismøller, Peter: Aalborg, Historie og Hverdag, 1942.
- Aalborghus, 1951.
- Reenberg, Tøger: Poetiske Skrifter II, 1769.
- Rohmann, Aage: Matthias Moth. Søllerødbogen, 1958, p. 218–32.
- Røst, S.: Oldmærkværdigheder i Aasted og Skiærum Sogne. Antiquariske Annaler III, 1820, p. 30–48.
- Schmidt, Aug. F.: Fra Skibstedgaard. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1947, p. 21–39.

- Skeel, V. S.: Optegnelser om Familien Skeel, 1871.
- Smith, Otto: Aalborg, 1931.
- Sodborg, N.: Vesløsgaard. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1911, p. 5–51.
– Præsterne i Øsløs, Vesløs, Arup siden Reformationen. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1915, p. 3–33.
- Sortfeldt, Severin Christensen: Nordentoft. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1919, p. 73–80.
- Spielderup, Hans Jacobsen: Danmarckis Kongers Rijm-Stock, udi hvilcken er befattet alle Danske Kongers ordenlig Series oc merckværdigste Bedriff-ter, 1676.
- Spreckelsen, Poul v. (red.): Randers købstads historie II, 1952.
- Starke, Marion L.: The Devil in Massachusetts.
- Sundborg, Bertil: Gustaf Rosenhane och trolldomsväsendet. Lychnos, 1954–55, p. 203–66.
- Syv, Peder: Danske Ord-Sprog, 1682; II, 1688. Udg. v. Aage Hansen, 1944.
- Sørensen, H. Juul: Thisted residerende Kapellani og Skinnerup Sognekald. Hist. Aarb. Thisted Amt, 1944, p. 61–89.
- Thiele, J. M.: Danmarks Folkesagn I, 1843.
- Treschow, G.: Jubel-Lærere I, 1753.
- Ulfeldt, Leonora Christina: Jammers-Minde. Udg. af S. Birket Smith, 1885.
- Vedel, Sophus: Den Dansk-Norske Høiesterets Historie, 1888.
- Werlauff, E. C.: L. Holbergs Feide med A. Højer. Boyes Holbergiana III, 1835, p. 157–91.
– Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspiel, 1858.
- Western, Aug.: Frederikstad høiere almenskole gennem 300 aar, 1915.
- Weyer (Wier), Johan: De præstigiis daemonum – – – et Pseudomonarchia daemonum, Basel 1577.
- Vries, Jan de: Altgermanische Religionsgeschichte I, 1956.
- Wulff, D. H.: Aalborg gamle Bispebolig. Saml. t. jydsk Hist. og Topogr. 2. R. II, 1889–90, p. 396–98.
- Værnfeldt, Kr.: En Mordsag fra Dall. Fra Himmerland og Kjær Herred, 1943–44, p. 203–10.

HÅNDSKRIFTER

Kgl. Bibliothek.

- Add. 205 4°, Albert Thura, Valvæ Scholarum Danici Regni apertæ, 1738.
- Gl. kgl. Saml. 3304 4°, Bircherods Brev til en anden Biskop.
- Kall 112 fol., Peder Kjeldsen Paludan, Aalborg Stifts Gejstlighed efter Reformationen etc.
- Langebeks Excerpter Nr. 258 fol., Collectanea om Thiestæds Besettelse.
- Ledreborg 313 4°, Krisis over dend saakaldet Tidsted Troldom og Besettelse.
- Ny kgl. Saml. 423 fol., Samling af Akter og Dokumenter i den Thistedske Besættelses Sag 1696–97.

- 832 fol., Bircherods Brev til en anden Biskop.
 - 1896 c 4°, Biskop Jens Bircherods Dagbøger.
 - 2028 4°, Andreas Hojer, Uparthiiske Remarques etc.
 - 2033 4°, Laurentius (Niels) Jespersens Doktordiplom fra Padova, 1668.
 - 2251 4°, VI, Emmanuel Tauber, Biograf. Optegnelser om Rektorer og Lærere i Aalborg.
- Rostgaard 2 4°, p. 273–83, Beretning af Holger Sørensen Schandorph.
- 53 fol., p. 143–146, Højesterets Dom.
- Thott 176 fol., Tistedes forment Besættelse anl. og Høyeste Rettes Dom derudj afsagt.

Landsarkivet, Kbhvn.

- Helsingør Hospitals Forstanderarkiv B nr. 4–11.
- Regnskab 1697–98.
- St. Hans Hospital, Kirkebog for Pesthuset 1693–1755.
- Trinitatis Kirkebog.
- Vor Frue Skoles Ligbog.

Landsarkivet, Odense.

- Fyns Bispearkiv, Odense Hospitals og Communitets Breve 1688–1712.
- Odense Graabrødre Hospitals Indkomne Breve 1698.
 - Graabrødre Hospitals Regnskaber 1697–1711.
- Karen Brahes Bibliothek C IV, 64, Dokumenter vedr. hekseprocessen i Thisted.

Landsarkivet, Viborg.

- Aalborg Bispearkiv, Dokumenter og Breve vedr. Tisted Kjøbstad: Kirkelige Forhold 1574–1723.
- Fortegnelse over indkomne Breve 1689 ff.
 - Landemodeprotokol for Aalborg Stift 1673–1705.
 - Vitaprotokol 1683–1715.
- Budolfi Kirkes Kirkebog.
- Aalborg Raadstueprotokol 1697–1710.
- Hillerslev og Hundborg Herreders Justitsprotokol 1695–1701.
- Skinnerup Kirkebog.
- Tisted Kirkebog.
- Justitsprotokol for Tisted Kjøbstad 1696–1703.
- Viborg Landstings Justitsprotokol 1690–1700.

Rigsarkivet.

Danske Kancelli:

- Kgl. Majestæts Resolutionsbog udi Danmark 1696–98.
- Dokumenter til Kgl. Maj. Resolutionsbog udi Danmark 1696–98.
- Jyske Registre 1698.

Koncepter og Indlæg til Jyske Registre 1697.
Jyske Tegnelser 1688–99.
Koncepter og Indlæg til Jyske Tegnelser 1695–99.
Bilag til Jysk Missive af 1696 7. Novbr. ang. Kommission i den Thistedske Besættelsessag.
Kopier af Oversekretærens Missiver 1691–99.
Koncepter og Indlæg til Oversekretærens Missiver 1691–97.
Kancellikollegiets Protokol 1696–97.
Henlagte Sager 1695–97.
Henlagte Sager uden Aarstal 1699–1730.
Suppliqver 1699, 1701–03, 1706, 1710–11, 1713, 1715, 1718.
Voteringsprotokol (Højesteretsprotokol) 1697, A–B.
Appendix til Højesterets Protokol 1697 (Højesteretsassessorernes Vota).
Højesterets Stævningsbog 1697.
Højesterets Dombog 1697, II.

Rentekammeret:

Deliberationsprotokol 1697–98.
Kgl. Resolutioner 1698.
Kopibøger for Aalborg og Viborg Stifters kgl. Resolutioner 1694–99.

Landetaten:

Koncepter til kgl. Expeditioner 1698.

Søetaten:

Registratur over kgl. Ordre og Befalinger 1698.
Registratur (J. C. Grove) over kgl. Befalinger til Generalkommissariatet 1683–1712.
Kgl. Expeditioner Søetaten vedrørende 1698.
Holmens Chef, Indkomne Sager 1698.

Regnskaber:

Dueholm, Ørum og Vestervig Amters Kontributionsregnskab 1698.
Aalborg Købstad Byfogedregnskab 1696–98.
Københavns Byfogedregnskab 1697–99.
Tisted Købstads reviderede Regnskab 1682–1712.
Vor Frelser Kirkes Regnskab 1697–1706.

Universitetets arkiv:

Acta Consistorii 1683, 1691, 1693.
Consistorii Kopibog 1687–1712.
Consistorii Retsprotokol 1707.

Sorø Akademi.

Manuskriptsamling 11, f, Sentenz over de formeente Besatte i Tiisted etc.
– 14, Biskop Jens Bircherods Skrivelse til en anden Biskop etc.

Person- og stedregister

- Aaby*, I, 111.
Aabybro, I, 177.
Aagaard, Anders, professor. II, 239.
Aagaard, Klrsten, g. m. Matthias Moth. II, 302.
Aagaard, Niels Ebbesen, Tisted, rektor. I, 50, 58, 101, 124, 289 f., 298, 338, 343 f., 406. II, 32, 115, 186, 318 f.
Aalborg. Passim (Bispegaarden, I, 87, 90. Budolfi kirke og sogn, I, 43 f., 91, 384, 397. Conventhuset v. Hellig Aands Kloster, I, 79 f., 190 f., 195, 210, 256, 393 f. Gammel Mølle, I, 87. II, 73. Hellig Aands Kloster, I, 79 f., 190, 194, 206, 211, 235, 251 ff., 258, 260 f., 376. II, 54 ff. Klosterjorden, I, 82 ff., 376. II, 55, 61. Skadereden på Aalborghus, I, 376. Slottet, I, 79, 81, 84 f., 87, 92, 376. II, 54, 62, 69 ff., 118, 154, 157. Svaneapoteket, I, 80. Vor Frue kirke og sogn, I, 79, 91 f., 389, 391 ff.).
Aalborg, Ingeborg Thomasdatter, Tisted, I, 75, 402, 404, 413, II, 140, 155.
Aarhus, I, 90. II, 190.
Aarup, I, 77.
Aasted, I, 99.
Abellini, Michael, en poet i Padova. I, 94.
Abigael Jensdatter, se: Bjørn.
Adam Adamsen, klejnsmededreng, Aalborg, I, 85. II, 71 f.
Adeler, Frederik Christian., højesteretsassessor, I, 335. II, 275 f.
Agger, I, 167.
Aggersborg, I, 97, 104, 111, 113, 131 ff., 146, 287, 297 f.
Aggersborg Torup, I, 104.
Agnete Spørensdatte, Aalborg, en enke. II, 335 f.
Ahrenfeldt, Otto, til Knivholt, kommandør-kaptajn, I, 99.
Albertin, Brostrup, København, prokurator, II, 192 f., 202-05, 207-23, 226, 232, 236, 241-46, 297.
Ald, Hans, Aalborg, klejnsmed. I, 85. II, 61.
Alrøe, Simon, Kbhvn. I, 60.
Alsing, Svend Pedersen, skipper, II, 337.
Amager, I, 47.
Ancher Anchersen, Ribe, biskop, I, 89. II, 103, 350 f., 358.
Anders Andersen, Klim, sognepræst, I, 187.
Anders Christensen Skomager, Tisted, g. m. Inger Fusmands, I, 71. II, 78, 82 f., 91, 213, 282 f., 323.
Anders Christensen Væver, Tisted, g. m. Maren Thomasdatter, I, 228 f., 293.
Anders Drejer, Aalborg, I, 85.
Anders Ibsen, I, 115.
Anders Jellesen, Faaroft, I, 407.
Anders Jensen, Aalborg, byfogedfuldmægtig, II, 90.
Anders Lauridsen, Tisted, fhv. herredsskriver, g. m. Maren Hansdatter Sirichs, I, 70 f., 86, 215, 225 f., 318. II, 77 ff., 108-12, 134, 146, 162, 185, 221, 231, 234.
Anders Mathiesen, se: Førsløv.
Anders Olesen Smed, Tisted, I, 402. II, 320 f.
Anders Pedersen, Mathias Rosenvinges tjener, II, 97.
Anders Pedersen Bødker, Tisted, g. m. Anne Christensdatter, I, 65, 86, 215, 304 f., 308 f. II, 53, 100, 126.
Anders Skomager, se Anders Christensen.
Anders Smed, Tisted, I, 66.
Andreas Farver, Aalborg, I, 86.
Anne, Kirsten Langgaards mosters pige, I, 184.
Anne, sal. Jacob Richs, Kbhvn., økonoma ved Pesthuset, II, 329.
Anne Andersdatter, Tisted, datter af Anders Pedersen Bødker, I, 65, 173, 194, 301-08, 363. II, 11, 35, 53, 108, 125 ff., 149, 155, 168, 173, 182, 186, 202, 211 f., 254, 257, 268, 275, 277, 279, 282, 286, 292, 300, 304, 310.
Anne Andersdatter, Tisted, datter af Anders Smed, I, 66, 350 ff., 402.
Anne Andersdatter Jordemoder, Aalborg, I, 81. II, 81 f.
Anne Caspersdatter, Aalborg, en pige, II, 192, 336 f.
Anne Christen Murmesters, Nors, I, 106.
Anne Christensdatter, g. m. Jens Andersen Klejnsmed, I, 310.
Anne Christensdatter, Aalborg, datter af Christen Madsen Guldsmed, II, 72.
Anne Christensdatter, Skinnerup, g. m. Thomas Christensen, Passim.

- Anne Christensdatter*, Tisted, g. m. Anders Pedersen Bødker. I, 65, 71, 139, 169 f., 304, 314, 334, 348 f., 352 f., 414 f. II, 43 f., 186, 320 f.
- Anne Eriksdatter*, Aalborg, g. m. Søren Piper. I, 86.
- Anne Ertmandsdatter*, Tisted, I, 73, 107, 157, II, 322.
- Anne Hansdatter*, Tisted, amtsforvalter Jens Hansens søsterdatter. I, 266.
- Anne Jacobsdatter*, Tisted, I, 36, 39, 73 f., 79, 175, 215, 263 f., 267, 333 f., 337–41, 359 f., 362 f., 365 f., 377, 415. II, 12, 53 f., 72–76, 124 f., 128 f., 144, 146, 148 f., 157, 167 f., 182, 196 f., 199–202, 210 f., 222 f., 252, 254–57, 262 f., 267, 275, 278, 282, 284, 286, 291 f., 299, 303, 323 f., 328 f., 332 f., 335.
- Anne Jensdatter*, Ole Bjørns tjenestepige. I, 77.
- Anne Jensdatter*, Ole Langgaards svlgemoder. I, 66 f.
- Anne Jensdatter Legind*, se: Legind.
- Anne Olufsdatter*, Aalborg, plejerske i Hellig Aands Kloster. I, 80, 254.
- Anne Pedersdatter*, Tisted, g. m. Jens Nielsen Bonde. I, 75, 170 ff., 193, 321 f., 412, II, 12, 53, 55, 124, 132, 144, 149, 155, 168, 173, 186, 202, 212, 235, 254, 275, 282, 292, 300, 303, 322.
- Anne Simonsdatter*, Tisted, datter af Simon Nielsen Kirkeprier. I, 62 f. II, 15.
- Anne Skomagere*, Tisted, I, 321.
- Anne Spørens datter*, Aalborg, g. m. Mads Jensen Bødker. I, 86. II, 81 f.
- Arni Magnússon*, II, 224, 249, 307, 348.
- Arnold*, Gottfried, II, 315.
- Aschanius*, Mentz, Kbhvn., II, 343.
- Asmildkloster*, I, 54.
- Aspach*, Sixtus, Tisted, sognepræst, II, 321 f., 353 ff.
- Bugge*, Søren Jørgensen, Brovst, sognepræst. I, 189.
- Bagger*, Hans, biskop. I, 11.
- Balslev*, Birgitte, g. m. Thomas Kingo. I, 90.
- Bartholin*, Albert, Kbhvn., borgmester. II, 192.
- Bartholin*, Caspar, dr. med., justitsråd. II, 223, 349.
- Bartholin*, Christoffer, til Kaas, justitsråd, landsdommer, vicesiftamtmand. I, 54, 56, 358–74, 377, 393 f., 410, 416 f., 424, II, 20, 34, 41, 46, 101, 104, 152, 157, 170, 180, 183, 187 ff., 196, 202, 208 f., 241, 247, 273 f., 289, 296, 305 f., 322, 337.
- Bartholin*, Hans, prof. theol. II, 226.
- Bartholin*, Rasmus, professor, etatsråd. I, 40, II, 224.
- Bartholin*, Søster, g. m. Jens Bircherod. I, 47, 87, 100. II, 260.
- Bartholin*, Thomas, I, 52, 273, 354.
- Bedlam*, London, II, 299.
- Behm*, Jørgen, bogholder hos Ulrik Frederik Gyldenløve, II, 336.
- Bellfør Drejer*, Hans, Aalborg, II, 70.
- Bendix* Conradsen, Aalborg, instrumentist. I, 93.
- Benzon*, Niels, generalprokurør, højesterets-assessor. I, 60, 164, 185. II, 224, 281–84, 303.
- Berent* Petersen, kancelliråd Mules tjener. I, 60.
- Bertel* Bjørnsen, Kbhvn., prokurator. II, 203 f., 211 f., 215–20, 247, 255, 262, 287 f.
- Bertel* Nielsen, Tisted, lægdsmand. I, 115.
- Bertel* Pedersen, Tisted, I, 235.
- Bie*, Thomas Pedersen, Viborg, lektor. II, 358.
- Bielke*, Henrik, rigsadmiral. I, 41.
- Bielke*, Jørgen, rigsråd. I, 41.
- Bircherod*, Birgitte, Odense, biskop Jens Bircherods søster. II, 191.
- Bircherod*, Christian Broder, Særsløv, sognepræst. II, 349.
- Bircherod*, Christian Carl, løjtnant. I, 94. II, 59, 85 ff.
- Bircherod*, Jacob Jensen, Odense, professor, biskop Jens Bircherods fader. I, 45, 52.
- Bircherod*, Jens, Aalborg, biskop, g. m. Søster Bartholin. Passim.
- Bircherod*, Jens Jensen, prof. theol. I, 94.
- Bircherod*, Johannes (Hans), professor, biskop Jens Bircherods fætter. II, 192, 237.
- Bircherod*, Thomas Broder, Odense, professor, rektor, biskop Jens Bircherods broder. I, 90, 99, 207, II, 191.
- Birgitte* Jespersdatter, Aalborg, g. m. Christen Joensen Snedker. I, 85. II, 67, 85.
- Birgitte* Pallesdatter. I, 124. II, 140.
- Birkelse*, I, 238, 243. II, 77.
- Birkerød*, II, 195.
- Birte* Mikkelsdatter, Tisted, II, 323.
- Blsgaard*, Salme Jensdatter, Tisted, I, 350 f.
- Bjergby*, Mors, I, 421.
- Bjergby*, Vendsyssel, I, 99.
- Bjerregaard*, Envold Nielsen, Tisted, g. m. Anne Spø. I, 51, 65, 77, 228–32, 237, 301 f., 305–08, 311, 322 f., 329, 335, 339 f., 346, 348 f., 352, 388, 422, 424, 428 f. II, 12, 19, 35, 43 f., 184 ff., 230, 248, 259, 273, 288.
- Bjerring*, Maren, I, 318.
- Bjørn*, Abigael Jensdatter, søster til Ole Bjørn, enke efter Johan Ernst Mavors, I, 59, 282 f., 424. II, 18.

- Bjørn*, Jens Axelsen, Sæby, rektor. I, 101.
- Bjørn*, Jens Sørensen, Frederikshald, købmand, Ole Bjørns fader. I, 40.
- Bjørn*, Ole (Oluf, Olie), Tisted, sogneprest. Passim.
- Blix*, Erik, Kbhvn. I, 60.
- Bloch*, Jens Jensen, Kollerup, provst. I, 394.
- Blæsbjerg*, Sidsel, Nors. I, 106.
- Boje* Nielsen, Tisted. I, 138.
- Bolt*, Mathias Meinert, Middelfart, borgmester. II, 190.
- Bonde*, Jens Nielsen, Tisted, g. m. Anne Pedersdatter. I, 75, 171, 215, 245.
- Bonderup*. I, 54.
- Borch*, Ole. I, 47. 60. II, 298.
- Borchorst*, Anders Jacobsen, Tisted, hører. I, 58, 183, 204, 281, 317 f., 323-26, 329. II, 40 f., 296.
- Bornemann*, Henrik, Sjællands biskop. I, 11, 43 ff., 47, 90, 101, 361. II, 223, 332 f.
- Bornemann*, Johan Adolph, Kbhvn., provst. II, 192, 199, 223.
- Borup*, Rasmus, Kbhvn., student. II, 344.
- Braem*, Johan, Aarhus, biskop. I, 90, 156 f., 207 f., 268, 279, 396 f. II, 8, 104, 157, 170, 180, 187, 190, 202, 225, 228, 350.
- Brandt*, Niels, Aalborg. I, 85.
- Breckling*, Friedrich, II, 315 f.
- Bredehøf(te)*, Jørgen, Aalborg, bartskær. I, 80. II, 90.
- Bredkær*. I, 99, 387.
- Brocktorph* (Brochdorff), oberstløjtnant. II, 190.
- Brossier*, Marthe, Frankrig. II, 311.
- Brovst*. I, 188 f.
- Brun*, Anders Iversen, Kbhvn. I, 60.
- Brun*, Erik Eriksen, Aalborg, bartskærsvend. I, 81. II, 60, 63.
- Brun*, Mathias, II, 157.
- Brun*, Samuel, Kbhvn., sergent. II, 336.
- Brunow*, Jacob Hansen, Aalborg, hører. I, 42.
- Brunow*, Søren Jacobsen, Aalborg, borgmester. I, 78, 87, 318. II, 73 f., 260.
- Brunsmænd*, Johan, præst v. Vartov. I, 43, 163. II, 248 f., 307 f., 311, 322.
- Brøggers*, Johanne, Helsingør, hospitalslem. II, 332.
- Buch*, Hans Jensen, Tisted, prokurator. I, 69, 401, 422, 424, 426 f.
- Buchholtz*, Lorens Caspersen, Almind og Sjørlev, sogneprest. II, 318.
- Buggenhagen*, Andreas, oberstløjtnant, Bornholms kommandant. II, 355 f.
- Bundtz*, Henrik Nielsen, Christiania, hører. I, 40.
- Busch*, Domianus, Kbhvn., stadsadjutant. II, 344.
- Børglum*. I, 99.
- Calov*, Magdalene, Aalborg, enke efter Johannes Frederik Friedenreich. I, 80.
- Carl* den Dumme, se: Dumme Carl.
- Carl*, Laurids Christensen, Aalborg, prokurator. II, 46, 297.
- Carsten* Larsen Skomager, Tisted. I, 245.
- Cartesius*. I, 90.
- Casper* Hansen med træbenet, Aalborg, hospitalslem. I, 79, 251-54. II, 121.
- Cassius*, Christian, til Tanderup, Justitsråd, landsdommer. I, 54, 369. II, 20.
- Christen* Andersen, Tisted. I, 169.
- Christen* Christensen, se: Spillemand.
- Christen* Hansen. I, 158.
- Christen* Jensen, Aalborg, g. m. Karen Lauridsdatter. I, 86.
- Christen* Jensen, Sundby, Mors. I, 372.
- Christen* Jensen Bager, Aalborg. II, 68 f.
- Christen* Jensen Bissekammer, Aalborg. I, 72, 194.
- Christen* Jostsen Snedker, Aalborg, g. m. Birgitte Jespersdatter. I, 85. II, 85.
- Christen* Madsen Guldsmid, Aalborg. II, 72.
- Christen* Murmester, Tisted. II, 320.
- Christen* Pedersen, Jørgen Scheel Dues kusk. I, 248 f.
- Christen* Pedersen, Ole Bjørns tærsker. I, 77. II, 96.
- Christen* Pedersen, Ole Langgaards tjenestekar. II, 175.
- Christen* Poulsen Tærsker, Aalborg. I, 79. 251-54, 259 ff. II, 121.
- Christen* Snedker, se: Christen Jostsen.
- Christen* Sørensen Nedgarnsfisker, Aalborg. II, 75.
- Christen* Thomasen, Tisted. I, 106 f.
- Christen* Thommesen Felberedersvend, Aalborg. I, 82. II, 72.
- Christian* V. I, 279 f., 284, 335. II, 198, 211, 222 f., 226, 230 f., 236 f., 303, 353.
- Christian* Jensen, Tisted, søn af amtsforvalter Jens Hansen. I, 316.
- Christian* Jensen Tolder, se: Kærup.
- Christian* Kjeldsen, Høisingør, klejnsmed. II, 328.
- Christiania*. I, 40 f.
- Christina*, ex-dronning af Sverige. I, 46.
- Christoffer* Jensen Fiskerkarl, Aalborg. I, 79. II, 74.
- Christoffer* Nielsen, Tisted, byskriver. I, 56 f., 68, 70 f., 130, 350, 422. II, 100, 102 f., 184, 186.
- Clement* Nielsen, Kbhvn. II, 343.
- Cornelius* Skomager, Aalborg, g. m. Johanne Hansdatter. I, 87. II, 68 f.

- Cornelius* zu Ipern, pater. II, 316.
Couldray-Montpensier, marquis. I, 309.
- Daa*, Valdemar. I, 54.
Dahl, Anders, Tisted, formodentlig = Anders Simonsen Dahl. I, 158.
Dahl, Anders Simonsen, Tisted, jfr. foran- nævnte. II, 96.
Dahl, Anne Nielsdatter, Tisted, g. m. Simon Dahl. I, 75, 175, 193, 217. II, 12, 53, 55, 131 f., 144, 149, 155, 168, 173, 186, 202, 212, 235, 254, 257, 275, 282, 292, 300, 303, 322 f.
Dahl, Simon, Tisted, g. m. Anne Nielsdatter Dahl. II, 323.
Dahl Skomagcr, Jens Simonsen, Tisted. I, 74, 215.
Dalgaard, Niels, Aalborg, klokker. II, 78, 156.
Dalin, Jonas Nielsen, Nørholm, degn. I, 327. II, 186 f.
Dannhauer, Joh. Conr. I, 162 f.
Deichmann, Peder, Odense, læge. I, 90, 355, 357.
Dorph, Anne Olufsdatter, Frederikshald, Ole Bjørns moder. I, 40.
Dorschæus, Johannes Pedersen, Kbhvn., præst v. Hellig Geist. II, 199, 239.
Dorte Bentsdatter, Tisted. I, 75, 172.
Dorte Poulsdatter, Tisted. I, 340.
Dreyer, Ole Nielsen, Gammelbygaard, proku- rator. I, 53, 69, 422, 424-27. II, 18, 30, 186, 287.
Dronninglund. I, 415.
Due, Jørgen Schcel (i aktstykkerne enkelte gange: Skeel), amtmand. I, 53, 126 ff., 144, 161, 178, 184, 186, 214, 216, 218, 223, 236, 241, 243-50, 262, 266 f., 348, 423, 429. II, 18, 45, 100, 128, 184 f., 241, 247, 260, 274, 285, 287, 289, 297, 305 f., 310.
Due, Manderup, lensmand. I, 53.
Dueholm. I, 72.
Dumme Carl, Aalborg, hospitalslem. I, 79, 251, 254.
Dyre, Mogens Knudsen, Aalborg, kapellan. I, 91, 191, 201, 378, 392 f. II, 11, 56 f., 80 f., 155, 282.
Dyrskjøt, Peder. I, 99. II, 312 f.
Dyssel, Arnold, Sejlstrupgaard, assessor. I, 100.
- Ebbonis*, se: Aagaard.
Edel Slagters, Aalborg, et besovet kvindfolk. I, 84. II, 60.
Eggers, Poul, højesteretsassessor. II, 260 ff.
Eisenberg, Frederik, Kbhvn., byfoged. II, 188, 195-200, 204, 222, 299, 337.
- Ellen* Pedersdatter, Aalborg, g. m. Niels Søren- sen Prokurator. II, 60 f.
Ellen Sørensdatter, Tisted. I, 402.
Else Jensdatter, Tisted, datter af amtsforvalter Jens Hansen. I, 266.
Else Lauridsdatter, Aalborg, datter af Laurids Nielsen Skomagcr. I, 87. II, 71.
Else Pedersdatter, Tisted, datter af Peder An- derssen Skærbæk. I, 71, 350, 401. II, 28.
Else Simonsdatter, Tisted, datter af Simon Nielsen Kirkeprior. I, 62 f. II, 15.
Else Væverpige Thomasdatter, Aalborg. I, 87. II, 72.
Emmik Eriksen, Tisted, by- og herredsfoged. I, 44, 49, 55 ff., 68, 119, 130, 163, 186, 214, 219-23, 243-49, 269-72, 281, 311, 317, 319, 334, 351 f., 361, 371-75, 404, 410, 415 ff., 419, 422, 424, 429. II, 12, 25-28, 36, 45, 100, 102, 127 f., 134, 152, 170, 174-78, 184, 186, 226, 230, 232, 318.
Envold Christensen, Torsted, g. m. Maren An- dersdatter. I, 141, 163, 166, 193.
Envold Nielsen, se: Bjerregaard.
Erik Nielsen, Skinnerup. I, 103, 106 f., 109.
Erland Mikkelsen, Tisted. I, 170, 229.
Erslev, Jacob Nielsen, Alsted og Bjergby, sognepræst. I, 420 f.
Esge, Jensen, Tisted. I, 57, 108, 374. II, 174.
- Faartoft*, Mors. I, 420 f.
Faartoft, v. Tisted. I, 406 f.
Faddersbøl. I, 74.
Fante, Maren Hansdatter Sirichs djævel. I, 149, 378 f.
Farum. II, 193.
Felte, en djævel. I, 149.
Fideler, Bendix Christoffersen, Aalborg, bart- skær. I, 80. II, 130.
Fjerritslev, Peder Christensen, Tisted, skole- mester. I, 62, 112 f., 120 f., 126, 138 f., 214, 294, 401. II, 12, 100, 319.
Fladstrand. I, 99.
Flensborg. I, 349.
Fluardt, en djævel. I, 149.
Folman, Just, Helsingør, hospitalsforstander. II, 334.
Forstyrre, en djævel. I, 149.
Foss, Ingeborg, datter af biskop Mathias Niel- sen Foss, enke efter kammerråd Jens Vissing til Vor (jfr. Bircherods Dagbog 2.4.96, 29.4. 97, 1.12.99). II, 352.
Foss, Sostrata (Søster), datter af biskop Foss, enke efter Christoffer de Hemmer, borg- mester i Aalborg (jfr. Gjessing, Jubel-Lærcer I, 1779, p. 277). II, 352.

- Franck* (de Franckenau), Kbhvn., kgl. livmedicus. II, 198.
- Francken*, Anne Marie. Aalborg. I, 84, 87, II, 65.
- Frand's* Hansen, Solbjerg (Mors), sognepræst. I, 421.
- Frand's* Mikkelsen, se: Vogelius.
- Fraugdegaard*. II, 171.
- Frederik II.* I, 419.
- Frederik III.* I, 41.
- Frederik IV.* I, 89, II, 332, 342 f., 356, 360–63.
- Frederikshald*. I, 40.
- Frederiksstad*. I, 40.
- Friedenreich*, Johannes Frederik. Aalborg, apotheker. I, 80.
- Frlis*, Jørgen. Tisted (Senere Helsingør, sognepræst, digter), søn af tolder Peder Marcusen. I, 57, II, 315 f.
- Frlis*, Siegfried, højesteretsassessor. I, 335, II, 202, 251–55.
- From*, Mathias, forvalter på Ducholm. I, 72, 303.
- Fruergaard*, Søren Jensen. Tisted. I, 402.
- Fur*, Oluf Nielsen. Aalborg, skomagervend. II, 65, 69, 71.
- Furreby*. I, 100.
- Fusmand*, Inger Lauridsdatter, Tisted, g. m. Anders Christensen Skomager. I, 71, 175, 324 f., 363, 366, 368. II, 12, 49, 53, 79–92, 133, 149 f., 160 f., 163, 168 f., 182, 185, 212 f., 236, 254, 257 f., 268, 275, 278, 282 f., 286, 292, 296, 303, 323.
- Førstev*, Anders Mathiesen. Aalborg, hospitalspræst. II, 11, 56, 129 f.
- Gad*, Peder, Helsingør, hospitalsforstander. II, 325–28.
- Gammelbyggaard*. I, 53, 69.
- Gammel Hald*. I, 90.
- Gerner*, Henrik Thomsen, Viborg, biskop. I, 90, 208, 273 f. II, 190.
- Gertrud* Andersdatter, Tisted, datter af Anders Pedersen Bødker. I, 65, 194, 266 f., 301–08, 363. II, 11 f., 35, 53, 108, 125 ff., 149, 155, 168, 173, 182, 186, 202, 211 f., 245, 254, 257, 268, 275, 277, 279, 282, 286, 292, 300, 304, 310.
- Geske* Hermansdatter, se: Slrichs.
- Gjelstrup*, Niels, Aalborg, skomager. I, 86.
- Gjøe*, Marcus, højesteretsassessor. I, 267, II, 197, 202 f., 223, 225, 235 f., 238, 247, 295–301.
- Gladsaxe*. II, 195.
- Glasmejer*, Daniel, Aalborg. I, 72, 303, 311 f. II, 96.
- Glud*, Søren Sørensen, Viborg, biskop. I, 54.
- Gram*, Niels Hansen, Bjergby (Vendsyssel), sognepræst. I, 99.
- Grandier*, Urbain, Loudun, præst. I, 15.
- Gravlev*. II, 189.
- Gribsvad*. II, 190.
- Grlis*, Anne Lauridsdatter, Tisted. I, 74, 175, 193 f., 215, 427, II, 12, 53, 55, 127, 144, 155, 173, 186, 202, 213, 283.
- Grubbe*, Marie. II, 298.
- Grøngaard*, Niels, Tisted. I, 164.
- Gunder* Jørgensdatter, Aalborg. II, 80.
- Gyldenløve*, Ulrik Frederik. II, 302 f.
- Günther*, Andreas, Helsingør, fattigforstander. II, 326 ff.
- Gøttrup*. I, 387.
- Huldager*. I, 115, 189.
- Hals Skanse*. II, 50.
- Hals*, Anders Jensen, Hellevad (præstegård i Bredkær), sognepræst, provst f. Jerslev hd. I, 99, 387, 392 f.
- Hammershus*. II, 334.
- Hanherred*. I, 111.
- Hans* Bendrejer, Aalborg. I, 87.
- Hans* Christensen, Odense, murmester. II, 328.
- Hans* Hansen, Aalborg, fhv. konsumtionsvisiterer. I, 78. II, 73.
- Hans* Henriksen Felbereder, Aalborg, g. m. Maren Sørensdatter. I, 81.
- Hans* Jacobsen, Kbhvn., vognmand. II, 329.
- Hans* Johansen, Helsingør, murmester. II, 328.
- Hans* Mathias Bendtsen til Skærø, landsdommer. I, 54, 369. II, 20.
- Hans* Mortensen, Tisted. I, 341.
- Hans* Nansen, præsident, højesteretsassessor. II, 225, 284 f.
- Hans* Olesen. I, 130 f., 137.
- Hans* Pedersen, skipper. II, 200.
- Hans* Pedersen, Aalborg, Andreas Farvers lærerdræng. I, 86. II, 64.
- Hantzel*, Bernt, Kbhvn. II, 199.
- Harboe*, Jens, overrigssekretær. II, 237, 302 f.
- Harring*. I, 100, 234.
- Hasebarth*, Abigael, biskop Jens Bircherods oldemor. I, 46.
- Hasling* hd. I, 154, 203 f., 233 f.
- Hebo*, Anders, Tisted, sognepræst, g. m. Karen Sørensdatter. I, 43 f., 49, 75, 103 ff., 114 f., 286, 321.
- Hebo*, Karen Sørensdatter, Tisted, g. m. Anders Hebo. I, 291.
- Hebo*, Maren (Marie) Andersdatter, Tisted, datter af Anders Hebo. II, 321 f.
- Hegelund*, Niels Nielsen, Sønderhaa, sognepræst. I, 297 f., 309. II, 12, 16 f.

- Hekkenfeld*. I, 122.
Helle, Thomas Gravensens tjenestepige. I, 350.
Hellevad. I, 387.
Helligsøgaard. I, 55, 63.
Helsingør. II, 267, 291, 325–28, 331–34.
Helverskov, Chr. Herm., landsdommer. I, 100, 303.
Helverskov, Helena Margaretha. I, 303.
Hemmer, Christoffer de, Ribe, stadsfysikus. I, 306.
Henrik Kobbersmed, Aalborg. I, 85, II, 54.
Herbinus, Johannes. I, 41.
Herford, Cæcilia, apotheket Den hvide Svane. II, 198.
Herlufsholm. I, 59, II, 225.
Hesselberg, Mathis, Kbhvn, bogtrykkersvend. II, 200.
Hillerslev (sogn og herred). I, 130, 154, 160 f., 178–85, 202 ff. II, 41, 112 f., 144, 245.
Himmersyssel. I, 330.
Hjort, Peder, højesteretsassessor. II, 193, 223, 225, 238, 262 ff.
Hjort Skoflikker, Henrik, Aalborg. II, 76.
Hjortsvang, Christen Sørensen, Nørhaa, sognepræst. I, 298 f. II, 142.
Hjørring. I, 59, 101, 415.
Hjørring, Anders Matthissen. I, 339.
Hobro. II, 189.
Hofman, Melchior, Aalborg, bartsvær. I, 80, II, 90, 130.
Holberg, Ludvig. II, 313, 319.
Holger Sørensen. se: Schandorph.
Holm (Holmegaarde), Øster Vandet. I, 135.
Holm, Erik Sørensen, Frederiksstad, rektor. I, 40.
Holm, Ove Nielsen, København, Ole Langgaards vært. II, 246, 269.
Holm, Peder Jacobsen, Christiania, rektor. I, 40 f.
Holstebro. I, 327 f.
Holten, Jacob von, Tisted, landstingsskriver. I, 55, 63, 68, 126, 129 f., 214, 300, 317, 319 f., 339 f., 353, 407 f., 411 ff., 429, II, 12, 34, 41, 184, 186, 230.
Hornby, Niels Nielsen, Tisted. II, 176 f.
Horne, Jørgen Hansen, Torslev, sognepræst, provst f. Ø. Han hd. I, 95 ff.
Horsens. I, 60 f. II, 152 f., 157.
Hosum, Ole Nielsen, Hundborg og Jannerup, sognepræst. I, 288, 290 f., 322, 407, II, 32 f.
Hundborg (sogn og herred). I, 74 f., 130, 154, 160, 203 f., 233, 236, 283, 291, 390, 418, II, 123.
Hundborg, Jens Jensen, Tisted, skoledisciplen. I, 75.
Hunstrup. I, 100.
- Hutfeld*, Anders Jespersen, Brabrand, sognepræst. II, 190.
Hvedholm. I, 96.
Hvide Rotte, Kirsten Langgaards djævel. I, 113, 122, 132, 135–38, 148 f., 295, 304, 310, 314, 320, 345, 382, II, 10, 40, 141.
Hviid, Laurids Svendsen, Aalborg, byfoged. I, 78, 235, II, 66, 69, 89 f., 96 f., 101, 186, 335 f.
Høberg, Søren Madsen, Sennels, sognepræst. I, 104 f., 287, II, 40 f., 115.
Høeg, Jørgen. I, 54.
Høeg, Stygge. II, 298.
Høg, Anders Jensen, Aalborg, gæstgiver. I, 384.
Hørdum. I, 100, 234, 236.
Hører, Jacob, se: Jacob Pedersen.
Høstes, Johanne, Tisted, Kirsten Langgaards møster. I, 312.
- Ibstrup*. I, 59.
Idde, Norge. I, 40.
Ingeborg Frandsdatter, se: Vogellus.
Ingeborg Simonsdatter, Tisted, datter af Simon Nielsen Kirkeprior. I, 62 f., 290, 300, 402, 412, II, 15 f.
Ingeborg Thomasdatter, se: Møller.
Inger, en pige i Tisted. II, 245.
Inger Pedersdatter, Tisted, g. m. Anders Christensen Skomager. II, 323.
Ingstrup. I, 96, 177 f.
Irup. I, 69, 100, 303.
Istrup. I, 134, 148.
Iver Pedersen, Tisted, byfoged. II, 355.
- Jacob* Jacobsen, Aalborg, tolder. I, 78.
Jacob Ottesen, Ingstrup, sognepræst, provst f. Hvetbo hd. I, 96, 154, 177–80, 183, II, 99 f., 114.
Jacob Pedersen, Tisted, hører, g. m. Karen Pedersdatter. I, 58, 112, 119, 121 ff., 126, 135, 149, 314 ff., 350, II, 10, 122, 245.
Jacob Pedersen Krejler, Aalborg. I, 82, 84–87, 195, 198, 260, II, 61–70, 118 f., 206.
Jacobe Nielsdatter, Aalborg, enke efter Mads Vittrup. I, 86, II, 83 f.
Jacobæus, Holger. II, 191, 195, 198.
Jannerup. I, 418.
Jelling, Søren Mikkelsen, Tisted. I, 123, 134, 171 f., 266 f., 311, 344, 402, 412, II, 155.
Jelstrup. I, 95.
Jens, Skinnerup. I, 140.
Jens Andersen Bissekræmmer, Aalborg. I, 72, 304.
Jens Andersen Klejnsmed, g. m. Anne Christensdatter. I, 310.

- Jens Bysvend*, se: Jens Jespersen.
- Jens Bødker*, I, 218.
- Jens Christensen Snedker*, Tisted, I, 372(?). II, 176.
- Jens Hansen*, landstingssekretær, I, 55.
- Jens Hansen*, Tisted, amtsforvalter, g. m. Karen Christensdatter, I, 53, 56, 128, 130, 158, 160 ff., 214, 227 ff., 234 f., 237, 418 ff. II, 18, 30, 45 f., 48, 100 f., 186, 204, 247, 260, 274, 276, 287, 289, 297, 305 f., 318, 322, 355.
- Jens Hansen Hattemager*, Tisted, I, 220.
- Jens Jacobsen*, Tisted, I, 220.
- Jens Jensen*, Tisted, Ole Bjørns tjenestekarl, I, 77.
- Jens Jespersen*, Tisted, Ole Langgaards tjenestekarl, II, 9.
- Jens Jespersen Bysvend*, Aalborg, I, 78 f., 86 f. II, 54, 62 f., 72-76, 157, 201, 267, 282, 335 f.
- Jens Knudsen*, Tisted, I, 57, 108.
- Jens Mortensen Farver*, Tisted, I, 73, 169, 215, 401, 411 f. II, 186.
- Jens Nielsen*, Kbhvn, I, 113.
- Jens Nielsen*, Tisted, i tjeneste hos Niels Visiterer, I, 249.
- Jens Nielsen*, se: Krogsgaard.
- Jens Ottesen*, sklæpper, II, 355.
- Jens Pedersen*, Ole Langgaards tjenestekarl, II, 175.
- Jens Poulsen Bissekammerer*, Aalborg, g. m. Karen Aagesdatter, I, 72.
- Jens Simonsen*, Skinnerup, I, 157 ff.
- Jens Svendsen*, Tisted, I, 55, 402. II, 17, 186.
- Jens Tromselaar*, (Nørre) Sundby, II, 54.
- Jerslev* hd. I, 387.
- Johan Eriksen*, Frederiksbald, rektor(?), I, 40.
- Johan Thorsen*, Tisted, kapellan, I, 319, 403 f. II, 128, 155.
- Johanne Hansdatter*, Aalborg, datter af Hans Bendrejer, g. m. Cornelius Skomager, I, 86 f. II, 65.
- Johanne Mortensdatter*, Aalborg, en besøvet pige, I, 87. II, 73.
- Jokum Krejler*, Tisted, I, 374.
- Jon Eriksen Bandsmand*, Aalborg, II, 75.
- Juel*, Jens, baron, geheimeråd, II, 239.
- Juel*, Mathias, Aalborg, klosterforstander, rådmænd, I, 78 f., 235 f., 255 f.
- Juel*, Niels, II, 237.
- Jurleu*, Pierre, II, 340 f.
- Just Jensen*, Kelstrup, I, 218.
- Jægersborg*, I, 59.
- Jørgen Hansen*, Næstved, en student, II, 311.
- Jørgen Jørgensen*, Brovst, student, I, 188.
- Kaas*, i Salling, I, 52.
- Kaas*, Hartvig, I, 74.
- Kollerup*, I, 100 f.
- Kalundborg*, II, 349.
- Karen Aagesdatter*, Aalborg, g. m. Jens Poulsen Bissekammerer, I, 72, 311.
- Karen Andersdatter*, Tisted, datter af Anders Smed, I, 66, 169, 350 ff., 402.
- Karen Andersdatter Væver*, Tisted, datter af Anders Christensen Væver, I, 171 f., 229, 322, 412, 414. II, 84.
- Karen Christensdatter*, Tisted, g. m. amtsforvalter Jens Hansen, I, 53.
- Karen Lauridsdatter*, se: Karen Nielsdatter.
- Karen Lauridsdatter*, Aalborg, g. m. Christen Jensen, I, 86.
- Karen Nielsdatter* (også kaldt Lauridsdatter), Skovsted, I, 113, 123, 134, 141, 160, 228, 315, 415, 418. II, 139 f.
- Karen Pedersdatter*, Tisted, g. m. Jacob Pedersen Hørrer, I, 119, 170, 266.
- Karen Væver*, se: Karen Andersdatter.
- Karl*, prins, II, 193.
- Karmark*, Jens Pedersen, Randers, borgmester, II, 190.
- Kathrine Mikkelsdatter*, Aalborg, g. m. Johan Lund, II, 70 f.
- Kling*, Thomas, I, 11, 51, 90. II, 170 ff., 191, 325, 327, 330 f., 349, 357.
- Kirkeprior*, Simon, se: Simon Nielsen.
- Kirsten Christensdatter*, se: Spillemands.
- Kirsten Christoffersdatter*, Ole Langgaards tjenestepige, II, 175.
- Kirsten Madsdatter*, I, 415.
- Kirsten Pedersdatter*, I, 166.
- Kirsten Rasmusdatter*, Tisted, g. m. Peder Andersen Skærbæk, I, 71, 401.
- Kirsten Sørensdatter*, Aalborg, g. m. bariskær Villum Schmidt, I, 80. II, 84 f.
- Kirsten Sørensdatter*, Skovsted, I, 160, 218, 418.
- Kjærulf*, Poul Sørensen, Sønderholm, sognepræst, provst f. Hornum hd. I, 99, 327.
- Klein*, Peder, Aalborg, amtsforvalter, I, 83, 354, 375. II, 77, 79, 196.
- Klim*, I, 187.
- Kliimøller*, I, 228 f., 282, 389 f.
- Klothack(er)*, Hieronymus, kammerråd, II, 193.
- Kløv*, I, 218.
- Knivholt*, I, 99.
- Knud Hansen*, Aalborg, fhv. tolder, I, 82.
- Knud Pedersen*, Aggersborg Torup, I, 104.
- Knuth*, Adam Levin, geheimeråd, I, 89. II, 156 f., 171.
- Koch*, Habakuk, student, I, 47. II, 87 ff., 134, 161 f., 296, 339.
- Koch*, Sidsel, Aalborg, I, 87.
- Kokkedal*, Thy, I, 279.

- Kollerup*. I, 188.
- Korsør*. II, 191, 329, 349.
- Kovstrup*. I, 57.
- Krabbe*, Otto, højesteretsassessor. II, 202, 223, 225, 238, 290-95, 329.
- Krag*, Kjeld, Aalborg. II, 85 ff.
- Krejler*, se: Jokum.
- Krogsgaard*, Anne Jensdatter, Tisted. I, 74, 173, 215, 263, 276 f., 300, 329-32, 359 f., 362-67, 376 f., 404, 408. II, 12, 53, 61-72, 76 f., 122 f., 144, 146, 148, 157, 167 f., 181, 194-99, 202, 208 f., 222, 254 ff., 261 ff., 267, 275, 278, 281 f., 286, 291, 297 ff., 303, 327 ff., 331-34.
- Krogsgaard*, Jens Nielsen, Hundborg. I, 74, 333.
- Krogsgaard*, Jep Nielsen, se: Pram.
- Kronborg*. I, 90, 280, 359, 411.
- Kruck*, Jørgen, Sorø, læge. II, 298.
- Krum-Gertrud*. I, 415.
- Kruse*, Edvard, justitsråd, toldforpagter. I, 82 f. II, 161.
- Kruse*, Elise, enke efter Joh. Pfreischner. II, 291.
- Kruses*, Karen, Aalborg. II, 72.
- Kundgaard*, Peder, Hundborg. I, 418.
- Kus*, en djævel. I, 150.
- Kynde*, Anders, Tisted. I, 335.
- Kynde*, Laurs Madsen, Tisted. I, 340.
- Kær* hd. I, 111.
- Kæruld*, Maren Jørgensdatter, Aalborg. I, 85. II, 78 f., 134, 162.
- Kærup*. I, 318.
- Kærup*, Christen Jensen, Tisted, tolder. I, 57, 346, 413. II, 18, 186.
- København*. Passim. (Borchs Kollegium, II, 319. Bremerholm, I, 410. II, 151 f., 170, 321. Børnhuset, II, 255, 267, 275, 328. Gammel Vartov, I, 47. Garnisons Kirke, II, 258. Hvide Bjørn, beværtning, I, 60. Ladegaarden, I, 47. Pesthuset, II, 328 f. Regensen, I, 41, 60. II, 345. Ridderlige Akademi, I, 45. Slottet, II, 179. Sluttoriet, II, 195 ff. Universitetet, I, 47, 61. Vartov, I, 43. II, 248, 267, 322. Vor Frelsers Kirke, II, 169, 195, 304 f. Vor Frue Kirke, I, 89).
- Kølbygaard*. I, 51.
- Køler*, Peder Danielsen, præst v. slotskirken, Kbhvn. II, 193.
- Kønlng*, Mouritz Petersen, Aalborg, biskop. I, 41.
- Landorph*, Knud, Odense, professor. II, 191.
- Langballe*, Mikkel Mikkelsen, Nebel, fhv. amtskriver. I, 56, 424, 426, 428. II, 186.
- Lange*, Hans, landsdommer. I, 54, 56, 369. II, 20, 46, 104, 152, 157, 170, 180, 187, 202, 228.
- Lange*, Villum, landsdommer. I, 54.
- Langebek*, Jacob Andersen, Aalborg, præst. I, 92, 393. II, 11, 56.
- Langgaard*. II, 175.
- Langgaard*, Christen, Ole Langgaards broder. I, 66. II, 177 f.
- Langgaard*, Kirsten (Olesdatter, Olufsdatter), datter af Ole Langgaard, g. m. Lars Jacobsen. Passim.
- Langgaard*, Lars Olesen, søn af Ole Langgaard. I, 66 f.
- Langgaard*, Laurids, Ole Langgaards broder. I, 66. II, 177 f.
- Langgaard*, Maren Olesdatter, Ole Langgaards yngste barn. I, 66 f.
- Langgaard*, Ole (Olle, Oluf) Pedersen, g. m. Maren Larsdatter. Passim.
- Lars Jacobsen*, Tisted, skipper, g. m. Kirsten Langgaard. II, 337.
- Laurids Axelsen*, Vester- og Østerbølle, sognepræst, provst f. Rinds hd. II, 170, 314, 317 f.
- Laurids Jensen*, Tisted, fhv. byfoged. I, 55.
- Laurids Jensen*, Tisted, muligvis = Laurids Jensen, søn af Jens Svendsen. I, 244 ff., 372.
- Laurids Jensen*, Tisted, søn af Jens Svendsen. I, 402.
- Laurids Jensen* Grovsmed, Aalborg. I, 82. II, 70 f.
- Laurids Lauridsen*, Stagstrup, Ole Langgaards svoger. I, 309.
- Laurids Nielsen*, Tisted, fhv. rådmand. I, 63, 214, 266, 320, 323, 397. II, 16.
- Laurids Nielsen* Skomager, Aalborg. I, 87.
- Laurids Pedersen*, Aalborg, feiberederdreng. I, 86.
- Laurids Svendsen*, se: Hvild.
- Legind*. I, 116, 148, 297 ff.
- Legind*, Anne Jensdatter. I, 116, 125, 134, 136, 141, 143, 148, 183, 297 ff., 313, 368. II, 12, 16, 21, 30, 53, 55, 131, 142, 144, 186, 213.
- Lemvig*, Peder, højesteretsassessor. I, 335, 337, 428 f. II, 225, 245, 255-60.
- Lerche*, Peder Madsen, landsdommer. I, 54 f., 369. II, 20.
- Lerche*, Vincents, etatsråd. II, 248 f.
- Lergrav*. I, 77.
- Lerkenfeld*. I, 55.
- Lesle*, Ephraim, student, senere sognepræst til Vorgod og Vium. II, 363.
- Leth*, Hans, kgl. konfessionarius. I, 11.
- Lille Jens*, Aalborg, Mathias Juul Raadmands dreng. II, 60.
- Lille Thomas*, se Thomas Christensen.
- Linde*, Gunder Olufsen, Aalborg. II, 62, 76 f., 84.

- Lintrup*. I, 268.
- Lisbet*. I, 415.
- Lodbjerg*, Jacob, Aarhus, lektor. II, 358.
- Lugge*, Ingeborg Cathrine, datter af Søren Luggé. I, 51, 77.
- Lugge*, Søren Jacobsen, Tisted, rådmænd, g. m. Anne Søren. I, 51.
- Lula*, Christian Henrik, Odense, læge, professor. I, 90, 355 f. II, 143, 186, 192, 233.
- Lund*, Peder Nielsen, Skyum og Hørdum, sognepræst. II, 359 f.
- Lund Skomager*, Johan, Aalborg, g. m. Kathrine Mikkelsdatter. II, 70.
- Lunge*, Søren Nielsen, Aalborg, byskriver. I, 78. II, 104 f., 151, 170, 186, 351 f.
- Luser* (Lutz, Luts), Maren Spillemands djævel. I, 113, 122, 136 f., 149, 163, 191, 193, 206, 292, 294 f., 304, 345, 379. II, 141.
- Luxdorph*, Bolle Willum. I, 38. II, 316 f., 342, 363.
- Lydolph*, Jørgen, Aalborg, bartsvær, g. m. Geske Hermansdatter Sirichs. I, 86.
- Lyngby*, Anders Nielsen, Nors, sognepræst, provst f. Hillerslev hd. I, 204, 227, 229, 264, 274.
- Løgstør*. I, 111.
- Mads Dideriksen*, Tisted. I, 134.
- Mads Hansen Bendtsen*, Randers, borgmester. I, 54.
- Mads Jensen Bødker*, Aalborg, g. m. Anne Sørensdatter. I, 84, 86. II, 90(?).
- Mads Mogensen*, se: Vogelius.
- Mads Nielsen*, Jannerup. I, 418.
- Mads Sørensen*, Øster Agger. I, 72, 167 f.
- Mads Thommesen Bissekræmmer*, Aalborg. I, 73, 310.
- Magdalene Jensdatter*, Aalborg, enke efter Peder Knudsen. I, 72, 316, 342.
- Maren Andersdatter*, Tisted, datter af Anders Pedersen Bødker. I, 65, 266, 308 f., 348, 350, 352. II, 43.
- Maren Andersdatter*, Tisted, g. m. Christen Skalderup. I, 350.
- Maren Andersdatter*, Torsted, g. m. Envold Christensen. I, 141.
- Maren Christensdatter*, Ole Langgaards tjenestepige. I, 139.
- Maren Christensdatter*, muligvis = Maren Christensdatter Møller. I, 340.
- Maren Gregersdatter*, Aalborg. I, 87. II, 72.
- Maren Hansdatter*, se: Sirichs.
- Maren Jensdatter*, Aalborg, g. m. Søren Guldsmed. I, 81. II, 76.
- Maren Jørgensdatter*, Tisted. I, 412.
- Maren Jørgensdatter*, se: Kæruld.
- Maren Larsdatter*, g. m. Ole Langgaard. I, 66.
- Maren Lauridsdatter*, Kbhvn., g. m. Peder Andersen. II, 199.
- Maren Lauridsdatter*, Overgaard, Mors, g. m. Jens Nielsen Mule. I, 66. II, 304, 337.
- Maren Madsdatter*, g. m. Jens Pedersen Tinstrup. I, 64, 114, 158, 162, 192.
- Maren Madsdatter*, g. m. Mikkel Tinstrup. I, 157 f.
- Maren Mikkelsdatter*, Tisted, g. m. Peder Esgeesen. I, 119, 137, 158, 175. II, 131, 140.
- Maren Mortensdatter*, Tisted, g. m. Emmik Eriksen. II, 318.
- Maren Nielsdatter*, datter af Niels Mikkelsen Fisker. I, 311, 316. II, 136.
- Maren Nielsdatter*, Skovsted. I, 134, 141, 160. II, 140.
- Maren Pedersdatter*, Ole Langgaards tjenestepige. I, 139.
- Maren Pedersdatter*, Peder Marcussens tjenestepige. II, 9.
- Maren Pedersdatter*, Tisted, datter af Peder Andersen Skærbæk. I, 71, 350, 401. II, 28.
- Maren Pedersdatter*, Tisted, g. m. Anders Dahl. I, 124 (?), 139(?), 158, 327(?).
- Maren Sørensdatter*, Aalborg, g. m. Hans Henriksen Felbereder. I, 81. II, 72.
- Maren Thomasdatter*, Væver, Tisted, g. m. Anders Christensen Væver. I, 171 f., 228 f., 233, 322. II, 84.
- Margrete Christensdatter*, Ole Langgaards tjenestepige. I, 374.
- Margrete Pedersdatter*, Aalborg, g. m. Peder Clausen Reenberg. I, 91. II, 156, 260.
- Marie Villumsdatter*, Aalborg, parykmagerkvinde. I, 87. II, 65 f.
- Masius*, Hector Gottfried, professor. II, 226.
- Mathis Bøssemager*, Aalborg. I, 190.
- Mavors*, Anna Maria. I, 59, 266.
- Mavors*, Charlotte Amalie. I, 59, 62, 77, 184, 266, 311, 313 f., 319 f., 323, 379, 403 f., 406 ff., 411 ff., 422, 424, 426, 428. II, 12, 33, 108, 123 f., 128 f., 136, 138, 147, 151, 155, 169, 187, 202, 214 f., 258, 270, 276, 278, 280, 283 f., 287, 293, 300, 304, 342, 344, 359.
- Mavors*, Christian Frederik, g. m. Anne Sophie Mootsmand. I, 59 f., 122, 126, 135 f., 149, 169 f., 184 f., 194, 236, 289, 302, 304, 313, 315 f., 319 f., 325 f., 328 f., 334, 342 f., 378 ff., 389, 410 f., 424. II, 9, 11, 49, 51, 110, 114 f., 126, 138 ff., 142, 151, 169, 187, 202, 212 ff., 244, 254, 258, 262, 269 f., 276, 278, 280, 283, 286 f., 293, 300, 304, 310, 340 f., 344, 355.

- Mavors*, Corfits Ernst, Hjørring, kapellan. I. 59, 73.
- Mavors*, Johan Ernst, Kølhedc, senere Ibstrup, ridefoged, køkkenskriver, g. m. Abigael Bjørn. I. 59.
- Meln*, Lorends, Aalborg, prokurator, g. m. Anne Tauring(s). I. 82 f., 86, 91, 93 f., 185–92, 196, 201 f., 260, 375, II, 20 f., 38 f., 46, 60, 77–91, 119 ff., 133 f., 136, 138, 144 f., 147, 151, 156 f., 160–63, 169, 182 f., 185, 202, 212 f., 215, 254 f., 258, 262, 270 f., 276, 278, 280, 283 f., 287, 289, 293, 300, 304, 350, 352.
- Mette* Gersdatter, Tisted, g. m. Reinhold Rødder. I. 70, 236, 300 f. II, 127 f., 155.
- Mette* Jacobsdatter, Aalborg, datter af Jacob Pedersen Kreller. I. 84, II, 62 f., 66 ff.
- Mette* Knudsdatter, Tisted. I. 73, 107, 157, 412, II, 322.
- Mette* Olufsdatter, enke efter Henrik Jørgensen Svigtenberg. I. 68.
- Mette* Pedersdatter, Aalborg, en styrmøndskenke. I. 87, II, 73.
- Mette* Pedersdatter, Aalborg, Jens Jespersen Bysvends fæstekvinde. II, 63, 76.
- Meyercrone*, Henning, stiftamtmand. I. 52.
- Middelfart*. II, 190.
- Mikkel* Frandsen, se: Vogelius.
- Mikkel* Nielsen, Sundby, Mors. I. 372.
- Minder*, Jens. I. 333.
- Mogens* Jacobsen, Viborg, dragon. I. 66.
- Mogens* Larsen, Kbhvn., i tjeneste hos Frederik Eisenberg. II, 331.
- Mogens* Willumsen, Raakildegaard, assessor. II, 157.
- Montoft*. I. 53, 62.
- Mooismand*, Anne Sophie, Kbhvn., g. m. Christian Frederik Mavors. II, 341.
- Mors*. I. 371–75, 420 f.
- Morsing*, Laurids Pedersen, Tisted. I. 57, 130 f., 402, 411 f. II, 99, 155, 186.
- Morsing*, Peder Pedersen, Aalborg, hører. I. 94, 195 f. II, 129.
- Morten* Christensen, Kbhvn. I. 316 f.
- Moth*, Matthias, oberstretær, højsteretsassessor. I. 10, 43, 89, 212, 237 f., 256, 268 ff., 272 f., 275, 284 f., 358 f., 361, 368, 371, 390, 392, 395, 410 f., 420, II, 7 f., 42 f., 47–52, 102, 115, 171 f., 192, 211, 224, 288–90, 302 f., 305–08, 325–28, 348.
- Mourids* Andersen, se: Nors.
- Mule*, Hans Mikkelsen, professor, konsistorialassessor. I. 60, II, 192.
- Mule*, Jens Nielsen, Overgaard, Mors, g. m. Maren Lauridsdatter. I. 66 ff., 371 f., 374.
- Mule*, Niels, Tisted, g. m. Anne Niels Mules. I. 72.
- Mule*, Vilhelm, universitetsinspektør, højsteretsassessor. II, 224, 279 ff.
- Mules*, Anne Niels, Tisted, enke efter Niels Mule. I. 72, 316, 342.
- Mumme*, Christoffer Gertsen, Tisted, hører, senere biskop. I. 47, 50, 58, 126, 135 f., 176, 185, 195–203, 206, 289, 291–95, 299, 313 ff., 331, 345, 392, 424, II, 12, 19, 55, 57 ff., 78, 88, 95, 114 f., 120, 128 f., 159, 184, 186, 209, 226, 232 f., 244, 255 f., 259 f., 290, 296, 300, 339 f.
- Muus*, Christian, Ribe, biskop. II, 359.
- Müller*, Christian Rudolph, Odense, biskop. II, 336.
- Møgelhøj*. I. 130.
- Møller*, Abild, Tisted. I. 75, 123, 134, 276, 319 ff., 413, II, 140, 155, 244, 322.
- Møller*, Christen Nielsen, Tisted, skolediscipel, søn af Abild Møller(?). I. 75.
- Møller*, Christen Nielsen, Tisted, discipel i latinskolen, søn af Niels Christensen Møller. I. 59, 74 f., 331 f., 408 f. II, 137, 186, 232, 255, 323.
- Møller*, Ingeborg Thomasdatter, Tisted, datter af Thomas Christensen Møller. I. 301, 340(?), 402, 404, 412.
- Møller*, Maren Christiansdatter, Tisted. I. 139, 333(?).
- Møller*, Maren Nielsdatter, Tisted, datter af Niels Christensen Møller. I. 301, 340(?).
- Møller*, Niels, Tisted, muligvis = følgende. I. 160.
- Møller*, Niels Christensen, Tisted. I. 300 f., 409.
- Møller*, Thomas Christensen, Tisted. I. 301.
- Mørk*, Poul Jensen, Aalborg, kapellan. I. 92, 383, 393, II, 11, 57, 155.
- Nascou*, Johanne Pedersdatter, Aalborg. I. 72, 302 f.
- Nebel*, Vester Vandet. I. 56.
- Nedergaard*, Christen Mikkelsen, i tjeneste hos Ole Langgaard. II, 177 f.
- Niels* Andersen, Inger Fusmands søn. II, 81.
- Niels* Christensen, Ole Langgaards tjenestekar. II, 174 f., 177.
- Niels* Christensen, Legind. I. 297.
- Niels* Christensen, se: Skaris.
- Niels* Hansen Dagløner, Aalborg. I. 79, II, 74.
- Niels* Jensen Væver, Aarup. I. 77.
- Niels* Jespersen, Aalborg, vicestiftamtmand, læge. I. 20, 52, 80, 94 f., 185, 190, 195, 205, 212, 219, 221–25, 238, 242 f., 249 f., 262–65, 267, 269 f., 354 f., 358 ff. II, 95, 185, 217, 233, 235.

- Niels Mikkelsen Fisker*. I, 311.
Niels Nielsen, Aalborg, skomagerdreng. I, 86.
Niels Nielsen, se: Hegelund.
Niels Pedersen Krejler, Aalborg. I, 79. II, 74.
Niels Poulsen, Sundby, Mors. I, 372.
Niels Spørensens Prokurator, Aalborg, g. m. Ellen Pedersdatter. I, 82, 392. II, 40, 63 f., 67 ff., 134, 157, 163 f.
Niels Thomasen, søn af Anne Christensdatter, Skinnecrup. I, 133, 136.
Niels Thommessen, Aalborg, ladefoged. I, 79, 251, 253 f., 259 f. II, 121.
Niels Visiterer, Tisted. II, 359.
Niemand, Jacob, Tisted, skarpretter. I, 58.
Nordentoft. I, 64.
Nors. I, 106, 204, 261–65, 274 f. II, 57.
Nors, Mourids Andersen, Spønderhaa, sognepræst. I, 174, 204, 317, 343, 380, 391. II, 28 f., 310.
Nors, Peder Christensen, Tisted, discipel i latinskolen. I, 59, 33 f., 409 f. II, 40 f., 137, 186, 232, 255.
Nyborg. II, 191, 330.
Nyborg, Christen Lauridsen, Hassing og Villerslev, sognepræst. I, 391.
Næstved. II, 311.
Nørhaa. I, 116.
Nørholm. I, 327.
Oddesund. I, 161 f.
Odense. I, 45 f., 90, 269, 355. II, 190 f., 311, 349. (Graabrødre Hospital. II, 267, 325, 330 f., 336).
Odense, Jens Hansen. I, 41.
Ole Fisker, Istrup. I, 134, 136, 141, 148, 160, 297 ff., 415. II, 140.
Ole Nielsen, Hillerslev, sognepræst. I, 183, 322 ff., 326.
Ole Pedersen, Ole Langgaards tjenestekarl. II, 175.
Olsdorff, Albert Christensen, Volstrup og Hørby, sognepræst, provst f. Dronninglund hd. I, 394.
Oluf Nielsen, Idde og Frederikshald, sognepræst. I, 40.
Oss, Anne Leginds djævel. I, 148.
Ove Ottesen, Tisted, organist. I, 63, 214, 325, 347, 401. II, 12, 18 f., 99.
Overgaard, Mors. I, 66, 371–75.
Oxholm. I, 100.
Paaske, Jens Poulsen, Skjoldborg, sognepræst. I, 274, 388. II, 17.
Padova. I, 52, 94. II, 194.
Palle Madsen, Aggersborg, sognepræst. I, 97 f., 104 ff., 113 f., 131 f., 146, 195, 209 f., 287, 297, 309. II, 12, 16, 164, 217, 219, 317 f.
Paludan, Søren Pedersen, Viborg, lektor. II, 358.
Paris. II, 311.
Pasquali, Giovanni Battista, Padova, en poet. I, 94.
Paultn, Niels, assistent hos Ole Rømer. I, 354.
Pax, Holger, til Sæbygaard. I, 87.
Peder Andersen, Ole Langgaards tjenestekarl. II, 175.
Peder Andersen, Kbhvn., kancellibud. I, 284.
Peder Arvesen, Kbhvn., brændevinsbrænder. II, 359.
Peder Bendixen, Vester Vandet. I, 229.
Peder Christensen, Kbhvn., hyrekusk. II, 204.
Peder Christensen, Tisted (muligvis = Peder Christensen Kedelfører). I, 218, 245.
Peder Christensen Byhyrde, Aalborg. I, 79. II, 74, 136.
Peder Christensen Kedelfører, Tisted. I, 57.
Peder Christensen, se: Nors.
Peder Christoffersen, Kbhvn., slutter. II, 196 f., 200.
Peder Esgeesen, Tisted, g. m. Maren Mikkelssdatter. I, 121 f., 134. II, 140.
Peder Felbereder, Tisted. I, 329.
Peder Jensen, Tisted. I, 402.
Peder Knudsen, Aalborg, g. m. Magdalene Jensdatter. I, 72, 316.
Peder Lassen, Øster Agger. I, 168.
Peder Marcussen (Sål. egen underskrift; han kaldes i aktstykkerne også Marcorsen, Marcursen, Marqvorsen). Tisted, fhv. toider. I, 57, 270 f., 402, 426 f. II, 18.
Peder Nielsen, Hjardeemaal, sognepræst. I, 295.
Peder Nielsen Rodmester, Aalborg. I, 78. II, 73, 76.
Peder Pedersen, Tisted. I, 215.
Peder Poulsen, Torup. I, 140.
Peder Roaldsen, Agerholm (Ø. og V. Vandet), sognepræst. I, 101, 171, 274, 276, 278, 281, 288 f., 314, 332, 388 ff., 404. II, 19, 33 f., 173.
Peder Skipper, Tisted, byens tjener. I, 57 f., 249, 340 f.
Peder Skytte, Hundborg. I, 75.
Peder Skytte, Tisted (muligvis = forannævnte). I, 122.
Peder Smed. I, 158.
Peder Thomasen, Tisted. I, 106, 124.
Peter Jespersen, kgl. konfessionarius. II, 171, 193, 239, 357.
Peter Schneider. I, 337.
Pfretschner, Joh., oberstløjtnant, g. m. Else Kruse. II, 291.
Piper, Kaj Henrik, Aalborg. II, 80, 85 ff.
Piper, Søren, Aalborg, g. m. Anne Eriksdatter. I, 86.

- Platskovitz*, Peter, Kbhvn., kancellibud. I, 284.
Plessen, Christian Siegfried v., geheimeråd. II, 101.
Pontoppidan, Erik, II, 314, 316, 356.
Pors, Axel, til Sillstrupgaard. I, 62, 411.
Poul Eriksen Snedker, Aalborg. I, 79. II, 73 f.
Poul Olufsen, Klittmøller. I, 228 f., 232.
Poul Poulsen, Aalborg, lærdreng hos Anders Drejer. I, 85 f. II, 54, 63, 75.
Poul Syvfinger, I, 333, 415.
Poulin, Anders Jacobsen, Mov, sognepræst. I, 318.
Poustrup, Jens Pedersen, Rør, sognepræst. I, 96.
Pram, Boel, Tisted, g. m. Jep Nielsen Pram. I, 74, 300, 329 ff.
Pram, Jep Nielsen, Tisted, g. m. Boel Pram. I, 74, 173, 215, 329 ff.
Preen, Adam Ehrenreich, oberst. I, 327.
- Raabjerg*, I, 97.
Raakjær, Thomas, Aalborg, skomager. II, 75 f.
Randers, I, 216. II, 190.
Rasch, Claus, politidirektør, højesteretsassessor. I, 113, 418. II, 198, 200, 225, 265–75.
Reenberg, Frands Clausen, Aalborg, provincial-medicus. I, 80.
Reenberg, Jens Clausen, Viborg, rektor. II, 248.
Reenberg, Peder Clausen, Aalborg, provst, g. m. Margrete Pedersdatter. I, 43, 91, 198 f., 202, 209 ff., 375, 378, 381 f., 390, 394, 396 f., 424. II, 8, 11, 38, 48, 55 f., 80, 88, 91, 104, 123, 135, 155 ff., 162–65, 170, 180 f., 183 f., 187 ff., 202, 215, 228, 235, 247, 249, 270 f., 275 f., 296, 335, 346.
Reenberg, Tøger, II, 311, 316.
Reetz, Peder, til Lergrav. I, 77.
Reis hd. I, 177.
Reich, Gottfried, Aalborg, bartsvær. I, 80.
Reinhold Sadelmager, se: Rødder.
Reitzer, Chr., professor, univ. rektor. II, 343.
Reventlow, Konrad, II, 226, 302 f., 349, 357.
Rhuus, Christen, Sæby, borgmester. I, 98.
Ribe, I, 89, 305 ff. II, 358.
Riber, Knud Pedersen, Tisted, studehandler, prokurator. I, 68 f., 129, 221, 415. II, 319 f.
Rimand, Jens Pedersen, Aalborg, hører. I, 93 f., 195 ff., 201, 206 f., 389, 393. II, 85–92, 95, 129 f., 160–63, 182, 186, 213, 268, 275, 278, 282, 290, 292, 296, 303 f., 338 f.
Rodsted, Jens Christensen, Tisted, amtsforvalterfuldmægtig. I, 53 f., 158 ff., 164, 228–31, 233 f., 247 ff., 270 ff., 276, 401, 419, 429. II, 19, 29 f., 100, 186, 305 f., 338.
Rosenberg, Hans Thøgersen, Vadum, sognepræst, provst f. Kær hd. I, 111, 394.
Rosenheim, Jens Toller, Christiania, conrektor. I, 40.
- Rosenvinge*, Jens, biskop Bircherods søstersøn. II, 191.
Rosenvinge, Mathias, assessor i hofretten, kancellisekretær, vicelandssdommer, generalfiscal. Passim.
Rosenvinge, Villum Jensen, Odense, borgmester, biskop Bircherods svoger. II, 191.
Rosholm, I, 100.
Roskilde, II, 191, 249, 291.
Roslev, Knud Jacobsen, Mors, herredsfoged. I, 372 f.
Rotas, en djævel. I, 149.
Rotkjær, Sophie, Faddersbøl. I, 74.
Rytter, Peder Rasmussen, Horsens, sognepræst, provst f. Nim hd. I, 60.
Rytter, Poul Pedersen, student. I, 47, 59–62, 110, 123, 126, 129 f., 132, 136, 138–41, 169, 194, 217, 229, 236, 258 f., 295, 303 f., 308, 312 f., 315, 325 f., 328, 330, 378 f., 382, 391, 410 f., 421, 427. II, 9 ff., 19, 34, 41, 49, 51, 99, 110, 114, 126, 135 f., 138 ff., 142, 151 ff., 157 ff., 169, 182, 202, 213 f., 244, 254, 258, 269, 276, 278, 280, 283, 285 f., 292 f., 300, 304, 310, 342–46.
Rør, I, 73, 96.
Rødder, Reinhold Sadelmager, Tisted, g. m. Mette Gertsdatter. I, 70, 72, 324, 401. II, 100.
Rødset, I, 189.
Rømmer, Ole. I, 354. II, 192, 223 f.
Rørel, en djævel. I, 149.
- Salmand Madsen*, Torsted. I, 115.
Saltum, I, 100.
Saltum, Hans Pedersen, Jelstrup, sognepræst. I, 95.
Sara Madsdatter, I, 333, 415.
Satan, en djævel. I, 149.
Sattelmeyer, Peder, Tisted, chirurgus. I, 69 f., 106 f., 214, 350, 401. II, 12, 17 f., 99, 186, 323.
Schack, Hans Christian, oberst. I, 94.
Schandorph, Holger Sørensen, Snedsted, sognepræst. Passim.
Schavenius, Hans, Kbhvn., prokurator. II, 204–11.
Schevig, Mikkil Jensen, Kbhvn. I, 60 f.
Schiøler, Caspar, højesteretsassessor. II, 225, 285 ff.
Schmidt, Peder, Aalborg. II, 90.
Schmidt, Villum (Vilhelm), Aalborg, bartsvær, g. m. Kirsten Sørensdatter. I, 80 f., 93. II, 84, 90.
Schmidt, Villum Villumsen, Harring og Stagstrup, sognepræst. I, 100, 288, 391.
Schrøder, Johannes, Helsingør, kapellan og hospitalspræst. II, 334.
Schult, Diderik, stiftamtmand. II, 330.

- Schwabe*, Christian Friederich, en rytter. I, 327 ff. II, 186.
- Sechmann*, B., Kbhvn., Justitusekretær. II, 204.
- Seebiad*, Jacob Ottesen. I, 46.
- Seerup*, Jørgen. Ribe, rektor, læge. I, 305–08. II, 35, 125 f., 186, 212, 277.
- Sellstrupgaard*. I, 100.
- Sennels*. I, 76, 104 f., 287. II, 13.
- Silstrupgaard*. I, 62.
- Simensen*, Korsør, (gæstgiver?). II, 191.
- Simon* Marcussen (egen underskrift: Simen Marchussen; kaldes i aktstykkerne også Simmen Marqvorsen, Marcorsen), Tisted. I, 247, 270.
- Simon* Nielsen Kirkeprior, Tisted. I, 62 f., 287, 350, 401, 406, 429. II, 15 f., 186, 323.
- Sirlchs*, Geske Hermansdatter, Aalborg, enke efter Jørgen Lydolph. I, 86. II, 77, 81 f., 86 f., 91.
- Sirlchs*, Maren Hansdatter, Tisted, g. m. Anders Lauridsen. I, 70 f., 123, 139, 167–70, 173, 204 f., 217 f., 225 f., 262 f., 314–21, 343, 349 f., 352, 363, 366, 368, 377–81. II, 11, 26–30, 32 ff., 41, 53, 77 ff., 108–12, 115, 120 f., 134, 143 f., 146, 149, 165, 168, 172 f., 182, 185, 199 f., 202, 211, 221 f., 229 f., 234, 241, 254, 282, 303, 322.
- Sjørrind*. I, 62, 164 f., 291.
- Skagen*. I, 101, 384.
- Skalderup*, Christen, Tisted. I, 350.
- Skam*, Anne Leginds djævel. I, 136, 141, 148, 299.
- Skanderborg*. I, 80.
- Skaris*, Maren Persdatter, Tinstруп, g. m. Niels Christensen Skaris. I, 164 ff., 228, 292, 418. II, 84, 158.
- Skarls*, Niels Christensen, Tinstруп, g. m. Maren Persdatter Skaris. I, 165 f., 419.
- Skaris* Jensen, Tisted. I, 218.
- Skeel* (i aktstykkerne enkelte gange Scheel), Otte Ottesen, amtmand. I, 20, 52, 238, 242 f., 249, 258, 262–65, 267 ff., 354, 384. II, 95, 180, 185, 210, 233, 235.
- Skibstedgaard*. I, 55, 63.
- Skinnerup*. I, 76, 104, 106–13, 126, 130, 132 f., 140, 157, 228–33, 286 f. II, 10, 119.
- Skipper*, se: Peder.
- Skive*, Anders Christensen, Hvidbjerg, sognepræst. I, 391. II, 29.
- Skjoldborg*. I, 100.
- Skottenborg*, Jens, Aalborg, hører. I, 93, 331 f. II, 186.
- Skovsted*. I, 113, 136, 160 f., 218.
- Skytte*, se: Peder.
- Skægshøj*, Karen, Tisted. I, 164, 193, 200, 228. II, 84.
- Skærbæk*, Peder Andersen, Tisted, g. m. Kirsten Rasmusdatter. I, 71, 255 f., 326, 343 f., 401. II, 303.
- Skærspø*. I, 54.
- Sladder*, en djævel. I, 149.
- Slagelse*. II, 267, 291, 327 ff., 332 f.
- Snedsted*. I, 96 f., 173.
- Snedsted*, Poul Jensen, Sjørrind, sognepræst, provst f. Hundborg hd. I, 145, 164 f., 177, 203, 236, 274, 387 f.
- Snoghøj*. II, 190.
- Solbjerg*, Mors. I, 421.
- Sontum*, Valentin, Slagelse, hospitalsforstander. II, 328.
- Sophie* Lauridsdatter, Aalborg, datter af Laurids Jensen Grovsmed. I, 82. II, 70.
- Sort*, Gertrud. I, 415.
- Sort*, Maren. I, 415.
- Sorø*. I, 52. II, 298.
- Spillemand*, Christen Christensen, Nors, g. m. Kirsten Christensdatter. I, 76, 106 f., 126, 131 ff., 215. II, 119 f.
- Spillemands*, Karen, datter af Christen Christensen Spillemand. I, 76, 109, 131, 175, 325–30, 333, 359 f., 362 f., 366, 411. II, 40 f., 45, 53, 61–71, 130 f., 144, 146, 148, 157, 167 f., 186, 194–99, 202, 207 f., 235, 254, 256, 261 ff., 267, 275, 278, 281, 286, 291, 297 ff., 303, 329, 331 ff.
- Spillemands*, Kirsten Christensdatter, g. m. Christen Christensen Spillemand. I, 132.
- Spillemands*, Maren, datter af Christen Christensen Spillemand. Passim.
- Spjelderup*, Hans Jacobsen, Skinnerup, sognepræst, kapellan t. Tisted. I, 49, 70, 103, 110, 126, 129 f., 132, 137–40, 150, 229, 236, 286. II, 140, 158, 310.
- Staffen* Christensen, Skovsted. I, 218.
- Stagstrup*. I, 309.
- Stampe*, Henrik Jensen, Hammer, sognepræst. I, 162, 392.
- Steenstrup*, Niels Sørensen, Øslø, sognepræst. I, 99.
- Stenløse*, Otto Jørgensen, Aalborg, kapellan. I, 92, 200.
- Stephani*, Christoffer, Tisted, bartskeer. I, 54, 429.
- Sihen*, Hans Christensen. II, 129.
- Sulsted*, Maren Aalborg, plejerske i Hellig Aands Kloster. I, 80, 251 ff., 255. II, 58, 121.
- Sundby* (Nørre Sundby). I, 190 f., 199.
- Sundby*, Mors. I, 66, 421.
- Sur*, Maren, Faarøft. I, 421. II, 160, 214.
- Svabo*, Christoffer Jensen, Solbjerg og Sundby, sognepræst. I, 421.
- Svend* Aagesen, Kbhvn., gæstgiver. I, 283. II, 199, 353, 359.

- Svend Jacobsen*, Kbhvn., i tjeneste hos Jørgen Behm. II, 336 f.
- Svenske*, se: Villads Andersen.
- Svenstrup*. I, 100.
- Svigtenberg*, Henrik Jørgensen. I, 68.
- Syv*, Peder. II, 339.
- Sæby*. I, 98, 101.
- Sæbygaard*. I, 87.
- Særsløv*. II, 349.
- Sø*, Annc, g. m. 1. Søren Jacobsen Lugge, 2. Envold Nielsen Bjerregaard. I, 16, 51, 77, 200, 231, 290 f., 330, 335-38, 414 f., 422. II, 61, 260, 288, 310, 316, 320 f.
- Sø*, Jens Christensen, i tjeneste hos Ole Langgaard. I, 131.
- Søborg*, Maren Christensdatter, Tisted. I, 119, 139, 402. II, 140.
- Søgaard*. I, 67 f., 88, 244, 372-75. II, 134 f., 174-78, 218, 347.
- Sønderhaa*. I, 174.
- Sønderholm*. I, 99.
- Sønderskov*. I, 53.
- Sønderup*. I, 47.
- Søren Andersen*, Ole Langgaards tjenestekarl. II, 175.
- Søren Christensen Skoflikker*, Aalborg. I, 83 f., 185, 187, 376. II, 55, 59 f., 68 f., 118 f.
- Søren Guldsmed*, Aalborg, g. m. Maren Jensdatter. I, 81.
- Søren Rasmussen*, Odense, hospitalspræst. II, 328.
- Søren Rendebygger*, Helsingør, hospitalslem. II, 334.
- Søren Skoflikker*, se: Søren Christensen.
- Tanderup*. I, 54.
- Tauring(s)*, Anne, Aalborg, g. m. Lorends Meln. I, 83, 86. II, 61, 80-91, 118, 134, 156.
- Thestrup*, Frands, Aalborg, biskop. II, 339.
- Thomas Balthasar Jessen*, geheimeråd. II, 302 f.
- Thomas Christensen*, Skinnerup, g. m. Anne Christensdatter. I, 106 f., 109-11, 127.
- Thomas Gravensen*, Tisted, g. m. Sidsel Christensdatter Torp. I, 64, 106, 119, 137, 228 f., 232 f.
- Thomas Lauridsen*, Aalborg. II, 196.
- Thomas Mortensen Farver*, Tisted. I, 64, 106 f.
- Thomas Pedersen*, Tisted. I, 235.
- Tilsted*. I, 43, 424.
- Tilsted*, Anders Pedersen, Tisted. I, 245.
- Tilsted*, Hans Christensen, Tisted, discipel i latinskolen. I, 59, 338 ff.
- Tinstrup*. I, 115, 164.
- Tinstrup*, Jacob Laursen, Tinstrup. I, 228 f.
- Tinstrup*, Jens Pedersen, Tilsted, g. m. Maren Madsdatter. I, 64, 114 f., 163, 192.
- Tinstrup*, Mikkell, Tisted, g. m. Maren Madsdatter. I, 157.
- Tisted*, Passim (Bisgaard. I, 53, 77, 413. II, 25, 45. Bjerget. I, 334. Lilletorv, I, 322. Østre Mølle, I, 412).
- Toftum*, Karen. I, 51, 175, 206, 215, 309, 321-24, 333, 359 f., 362 f., 365 f., 403. II, 12, 53 f., 72 ff., 76, 130, 144, 146, 148, 155, 157, 167 f., 194 ff., 199, 202, 209 f., 235, 254, 256, 262 f., 267, 275, 278, 282, 286, 290 f., 296-99, 303, 323, 328 f.
- Toftum*, Mads Jørgensen, Tisted. I, 64. II, 16.
- Topmager*, Anne Jacobsdatters djævel. I, 264, 377, 379.
- Tord*, Øster Vandet. I, 135, 313. II, 10 f.
- Torlaus*, Thormod. II, 307 f.
- Torp*, Sidsel Christensdatter, Tisted, g. m. Thomas Gravensen. I, 64, 162, 415. II, 320.
- Torslev*. I, 95 f.
- Torsted*. I, 116, 141, 165.
- Torsten Laursen*, skipper. II, 196.
- Totman*, Christen, Kbhvn. I, 60.
- Trais*, Maren Pedersdatter, Øster Agger. I, 167.
- Trøstrup*, Laurids Knudsen, Odense, præst v. Graabrødre Hospital. II, 331.
- Tyrsted*. II, 190.
- Udbye*, Søren Andersen, Christiania, rektor. I, 40.
- Ulfeld*, Margrete. II, 237.
- Ulgaard*, Anders, Torsted. I, 166.
- Ullerup*, Galtrup. I, 53.
- Ullerupgaard*, Sennels. I, 62.
- Utterwig*, Adam Marcus, oberst. I, 306 f.
- Wadskløer*, Christian Frederik. II, 315 f.
- Vadium*. II, 352.
- Vadium*, Ludvig Jørgensen, Bedsted, sognepræst, provst f. Hassing hd. I, 234 ff., 398.
- Wandalina* (Wandal), Anna, Aalborg, enke efter provst Christen Christoffersen Bilmester. II, 352.
- Ware*, Søren, Aalborg, rektor. I, 47, 92 f. II, 302, 338.
- Vebo*, Laurids, Rør, degn. I, 361, 422.
- Veddelev*. II, 191, 195.
- Wegerlev*, Christian, Aarhus, stiftsarkiver. II, 190.
- Velle*. II, 190.
- Wellejus*, Christen Lauridsen, Lintrup, sognepræst. I, 268, 308. II, 190.
- Werchmeister*, Herman, Aalborg, borgmester. I, 78, 87, 384.
- Vert*, Anne Ibsdatter, Torsted, g. m. Peder Lauridsen Vert. I, 16, 114 ff., 141 f., 160-66,

- 168, 186, 192 f., 200, 228, 291, 314, 343, 417-20, II, 260.
- Vert*, Lens Lauridsen, Tisted, I, 128, 130 f., 137, 244.
- Vert*, Peder Lauridsen, g. m. Anne Ibsdatter Vert, I, 114.
- Vester Brønderslev*, I, 96.
- Vestergaard*, Jens Nielsen, Faartoft, I, 248 f., 406 f.
- Vestergaard*, Niels Jensen, Faartoft, I, 407.
- Vester Han herred*, I, 177.
- Vester Vandet*, I, 101, 229, 282.
- Vestervig*, Niels, I, 160.
- Viborg*, I, 43, 54, 90 f., 304 f., 371, 416 f. II, 11, 30, 358.
- Vig*, Anders Olesen, Tisted, I, 164.
- Vlgsø*, I, 96.
- Vilde Bødker*, Christen Nielsen, Aalborg, II, 76.
- Villads Andersen* (Svenske), Aalborg, blissekræmmer, I, 72, 303, 310 ff.
- Villads Poulsen*, Kovstrup, herredsfoged, I, 57.
- Vinding*, Poul, professor, højesteretsassessor, I, 47, 89, 204, 237 f., 268, 273 f. II, 8, 193, 223, 276-79, 303.
- Wingard*, Mogens, Aalborg, rektor, I, 42 f., 92, 285, II, 358.
- Winter*, Bent, assessor, I, 67.
- Winther*, Jens Nielsen, Aaby og Bjergsted, sognepræst, I, 111.
- Vlisenbjerg*, I, 46.
- Visti* Jensen, Tisted, amtsforv. Jens Hansens tjener, I, 164.
- Vilstrup*, Mads, Aalborg, g. m. Jacobe Nielsdatter, I, 86.
- Witzleben*, Jørgen, professor, I, 41.
- Vogellus*, Frands Mikkelsen, Aasted, sognepræst, I, 99, II, 339 f.
- Vogellus*, Ingeborg Frandsdatter, II, 340.
- Vogellus*, Mads Mogensen, Aalborg, kapellan, senere sognepræst i Hjørdemaal, I, 92, II, 11, 66 f., 82 f., 155, 296.
- Vogellus*, Mikkel Frandsen, Øsløps, sognepræst, I, 92, 200, II, 321.
- Volborg* Jensdatter, Aalborg, plejerske i Hellig Aands Kloster, I, 80, 254.
- Wolf*, Karen, Tisted, I, 300.
- Worm*, Cort, Kbhvn., skibstømmemand, II, 341.
- Worm*, Jacob, præst, digter, II, 153, 315.
- Worm*, Mathias, præsident, Justitsråd, I, 306.
- Worm*, Willum, professor, højesteretsassessor, II, 194, 202, 221, 232, 235, 285.
- Vrensted*, I, 95.
- Ytrecht*, Erik, student, I, 61.
- Øland*, I, 100.
- Øland*, Christen Pedersen, Hunstrup og Østerild, sognepræst, I, 229, 295.
- Øland*, Niels Jensen, Aalborg, daglønner, I, 79, II, 74 f.
- Ørum*, I, 192.
- Øsløps*, I, 99, 262, 274, 278.
- Øster Agger*, I, 167 f.
- Østerild*, I, 100, II, 172.

Rettelser

I p. 12 l. 1: har > han

84 l. 16: Jørgen > Søren

93 l. 6 f. n.: han > hans

203 l. 8 f. n.: bebudelse > besøgelse

343 l. 15: skomagerkone > den fhv. herredsskrivers kone

414 l. 10 f. n.: Jens > Envold

II p. 11 l. 13 f. n.: Madsen > Mogensen

Summary

of Demoniacal Possession at Tisted I-II

The official attitude towards witchcraft and demoniacal possession in Denmark at the end of the 17th century appears from the law and the church ritual.

King Christian V's Danish Law of 1683 thus lays down that witches who have forsworn God and baptism and devoted themselves to the devil are to be thrown into the fire alive and be burnt. The law could not contain such a provision if witches and sorcery were not recognized as active realities.

The ritual of 1685 gives instruction how the clergy should act with prayer and comfort to people possessed. The view of most demoniacal possessions adopted by divinity also was that witches had assigned to the devil or his evil spirits a sojourn in other people's bodies or souls.

In practice, of course, the position was more ambiguous: other sections in the law show some tendency to considering witchcraft an absurd fancy, and the ritual only to a slight degree fastens upon the witches as the most frequent causers of demoniacal possessions.

In general it may be said that the belief in witchcraft towards the end of the 17th century was highly on the decline in Denmark in really enlightened circles, i.e. in certain groups within the upper classes and the higher middle classes, but that it still had a firm and sure hold on the masses.

The clergy, which included all shades of intelligence from learned philosophical acumen to brute stupor, obviously was divided on the same lines as the rest of the population, so that a number of clergymen, as they were entitled to do, kept to the law and ritual and did not feel justified in making independent deliberations, whereas others felt it to be their duty to give full consideration to this matter and try to bring about at any rate a fairly warrantable agreement between their own conclusions and the general lines laid down from outside. It is a

fact that the rector Johan Brunsmand's stupid book from 1674 about the demoniacal possessions and hauntings which had taken place at Køge in the beginning of the century worked as an orthodox defence of witch-hunting, won credence in wide circles, and became a success, which was emphasized by the publications, rapidly following one another, of new and enlarged editions and translations (Johan Brunsmand, Køge Huskors, Danmarks Folkeminder No. 61, 1953). But it is just as unquestionable that the clergy as a whole did not show any zeal for a revival of the witch trials, that executions of witches were getting rare, and that a tinge of comedy was settling on the witch as well as her victims. The witches were still sentenced to be burnt at the local courts, but had good prospects of being acquitted at the provincial courts, the judges of which were inclined to consider their possible confessions as invalid, because they must either have been provoked by compulsion or been made voluntarily as a consequence of stupidity or senile dementia.

But the danger of a fresh outbreak of the insane witch-hunting actually was near at hand. On the background of a wave of public feeling an orthodox fanatic would have good prospects of reaching good results if he partly was cautious and partly kept stubbornly to the law and the ritual.

A late attempt at a witch trial planned on great lines was started by such a fanatic in the small Jutlandish town of Tisted in the beginning of 1696, but the principal character, the Rev. Ole Bjørn, who to begin with was in good faith and undoubtedly felt called upon to rouse the authorities to renewed activities in this eventually rather neglected sphere, proved unequal to the task. He partly pressed the matter too hard, and partly a number of personal motives were too distinct: vindictiveness, vanity, perhaps also the wish for concealing a special and ridiculous form of sexual perversion. He was stopped in time, and as regards Denmark the Tisted trial became the merry end of the cruel witch-hunting with condemnation to the stake as the probable result.

The affair started about New Year 1695/96, as in the case of many other witch trials by the fact that some women were attacked by strange paroxysms, which by their associates were assumed to be demoniacal possessions provoked by a small number of women in the neighbourhood who were in advance suspected of witchcraft.

The Rev. Ole Bjørn took up the orthodox attitude, referred to the

previous events at Køge and together with agitated people sharing his views arranged a regular witch trial.

To begin with, his superior, Bishop Jens Bircherod of Aalborg, adopted the rector's views and for a short time assisted him by word and deed, which made Ole Bjørn feel still more positive of his facts.

But Bishop Bircherod soon became aware of various facts which aroused grave doubts in him as to the reality of the so-called demoniacal possession, and his scepticism grew as more and more women maintained that they were possessed and more and more, also distinguished ladies, were proclaimed witches.

During 1696 the ecclesiastical and secular authorities together, i.e. the Bishop and the Prefect, made some investigations into the matter which caused the distinction between the two parties to become sharp and decisive. The true believers in the possession at Tisted with Ole Bjørn at the head accused the authorities at Aalborg of incredulity and lukevarmness, and the authorities on their part maintained that the possessions were feigned, or at best imagined, and that Ole Bjørn either was a deceiver himself or had allowed himself to be deceived by the patients. The women possessed were taken to Aalborg, where a few of them confessed that their demoniacal possession was fictitious or assumed, but at any rate in one of these confessors the symptoms of possession persisted, and Ole Bjørn and his followers maintained that the confessions were false or dictated to the patients by the devil himself. Still, the position of the sceptical party of Bishop Bircherod became stronger and stronger, because the behaviour of the so-called possessed women in part degenerated into coarse disturbances which were easily seen through and because there were persistent rumours that Ole Bjørn was in the habit of conversing with not only one or two of the possessed girls, but also several of his young female parishioners in a strange and improper way, as under various pretences he personally inflicted a so-called "fatherly castigation" on them by birching them on the bare posteriors.

In 1697, immediately after the New Year, a Royal Commission began functioning. It was to question the so-called possessed persons, who were now already branded as criminals, collect witnesses and testimonials, and pass sentence in the case as a whole. After a thorough and prolonged trial the sentence of the Commission was passed on the 14th of May. A few of the most prominent among the so-called possessed

women were condemned to death, the others were recommended for somewhat lighter sentences according to the extent of their offences. Ole Bjørn was sentenced to have his living forfeited and to be banished from Jutland, his helpers had other rather severe sentences.

The witches had not been brought before the Commission as their cases were decided at the local courts and at the provincial court at Viborg. As far as these trials are known (most of the documents have been lost) it is seen that the witches were condemned to the stake at both the town court and the district court, but that, as was to be expected according to the practice of the time, they were acquitted at the provincial court.

The sentences of the Commission on Ole Bjørn, the possessed women, and other interested parties in the case were appealed to the Supreme Court, which tried the case in an extra session from the 20th of September to the 18th of December 1697. On the basis of new interrogations, detailed pleas of the various parties, and the comprehensive written opinions of the judges the sentences of the Supreme Court were passed on the 26th of February 1698. They differed considerably from those passed by the Commission. The death sentences were quashed and the most prominent of the women pretended to be possessed were sentenced to public whipping and penal servitude for life. A few of the interested parties whom the Commission had sentenced severely were acquitted by the Supreme Court or got mild sentences or had small fines imposed on them. Ole Bjørn, whom the Commission had let off cheaply, was sentenced to imprisonment for life by the Supreme Court.

Furthermore, the Supreme Court found that there were more offenders than those who had been sentenced by the Commission. Thus Bishop Bircherod was fined 1000 rixdollars because to begin with he was too credulous and not vigilant and careful enough, and because during the case he had committed certain acts of injustice against the accused, etc. A few other officials who had committed minor offences of a similar kind, had small fines imposed upon them.

Some of the sentences passed by the Supreme Court were mitigated by the King's intervention. Having filed a petition the delinquents were exempt from public whipping, and all the women who had been sentenced were sent to hospitals and workhouses and, for that matter, were released after one or two years. Ole Bjørn was also released, but was banished from the King's realm.

By the sentences passed by the Supreme Court the case, which might have become the introduction to a tragedy of an unsuspected extent, was changed into a happy comedy, which in all enlightened circles became normative of the view of witchcraft and demoniacal possession. It is true that the decision did not bring about any revolutionizing changes in the official attitude of the ecclesiastical and secular authorities towards superstition. The regulations of the church ritual as to the clergymen's duty to comfort and serve people who were possessed, by prayer and hymn singing were still valid, and the provision of the Danish Law that convicted witches were to be burnt alive remained unchanged into the 19th century; but the Tisted case undoubtedly was one of the chief causes why all this lost any practical importance. No more witches were condemned to the stake in Denmark, and people who thought that they were possessed were to a higher extent made the objects of the doctors' than of the clergymen's attention. The fact that the case onesidedly, and in part erroneously, was characterized as a grotesque, comical fool's play in which everybody deceived everybody, so that few people noted the profoundly tragical case history also included in it, undoubtedly resulted in people to a greater extent than previously taking up a sceptical attitude towards reports on similar events so that rather than seeing something supernatural in them, they searched for a rational explanation.

The fact that the Tisted affair is not so central a contribution to the history of Danish superstition as its extent might give grounds for believing is due to several circumstances. It is especially regrettable that the witch trials connected with it can only be illustrated through a few fragments of an originally rich, but now lost material of legal documents. It would undoubtedly have been of great interest in detail to compare the hearings of the cases at local town and district courts with their hearings at the provincial court. A much more abundant material is available concerning the hysterical fits, which were widely considered manifestations of the so-called corporal demoniacal possessions; but if it is wanted to throw light on the theories of possession of the time, its real extent is somewhat reduced, because the witnesses in many cases were ignorant common people who could only with approximate certainty and clarity describe their observations.

On the other hand, the Tisted affair on the whole invaluablely contributes to illustrating the intellectual state in Denmark towards the

end of the 17th century. Its wealth of details from many of the spheres of life and its multitude of persons from all classes of the community give the historian a fairly unique possibility of understanding a single, short period through the outlook, speech, and everyday life of its living people.